

2011

Summaries in English Resúmenes en Español

ISSN 1330-3724

HRVATSKI *iseljenički* ZBORNIK

HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNIK 2011.

Hrvatska matica iseljenika
Zagreb, 2010.

Nakladnik/Publisher/Editorial

Hrvatska matica iseljenika/Croatian Heritage Foundation/Fundación para la Emigración Croata
Zagreb, Trg Stjepana Radića 3
www.matis.hr

Za nakladnika/For the Publisher/Por la editorial

Katarina Fuček

Urednica/Editor/Editora en jefe

Vesna Kukavica

Uredništvo/Editorial Board/Consejo Editorial

Katarina Fuček, Marija Hećimović, Vesna Kukavica,
Srebrenka Šeravić First

Prevoditeljji/Translators/Traductores

Neven Ferenčić - za engleski/for English/croata - inglés

Darko Mažuranić - za španjolski/for Spanish/para español

Lektori/Language Editors/Correctores de estilo

Ivana Ujević - za hrvatski/for Croatian/croata

Olja LJubišić - za engleski/for English/inglés

Željka Somun - za španjolski/for Spanish/para español

Tajnica/Secretary/Secretaria

Snježana Đuričković

Fotografije/Photographs/Fotografías

Arhiva HMI, FAH, Ratko Mavar, Snježana Radoš, Mladen Vuković

Design

Luka Gusić & Jasenka Bulj

DTP

Denona

Tiskara/Printing house/Imprenta

Denona

Naklada/Print run/Edición

1000

www.matis.hr/zbornik

HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNIK 2011.

CROATIAN EMIGRANT ALMANAC 2011

ANUARIO PARA LA EMIGRACIÓN CROATA 2011

ISSN 1330-3724

Naslovnica

Hrvatska · Hrvatski državni arhiv, Marulićev trg 21, Zagreb · Svaki arhivski zapis jedinstveni je svjedok identiteta i vrijednosti sredine i vremena u kojemu je nastao.

Cover

Croatia · Croatian State Archives, Marulićev trg 21, Zagreb · Each archival record bears witness to the identity and values of the milieu and time in which it was created.

Portada

Croacia · Archivo Nacional de Croacia, Marulićev trg 21, Zagreb · Cada documento de archivo es un testigo único de la identidad y del valor del medio y de la época en que ha surgido.

PREDGOVOR

Istraženost govora iseljenika u prekomorskim zemljama i zemljama zapadne Europe glavna je tema ovogodišnjega broja Matičina godišnjaka. Iseljena je Hrvatska višejezična i zanima je utjecaj većinskoga jezika domicilne zemlje na gramatičku strukturu materinskoga jezika. Analizom su utvrđene smjernice za buduća istraživanja. Prateći sociolingvistička kretanja Matica, virtualno susretište raseljenoga naroda, najavljuje prvi *Hrvatski internetski tečaj* - koji će poučavanje jezika putem računala dovesti u svaki hrvatski dom diljem svijeta. Afirmacija jezika i kulture jedna je od najvažnijih zadaća hrvatske politike, ne samo radi milijunskoga iseljenništva nego radi milenijskih ciljeva međunarodne zajednice koji se odnose na očuvanje jezične raznolikosti. Poučavanje jezika vrlo je važno, osobito danas kada domovina pristupa vodećoj planetarnoj višejezičnoj zajednici kakva je Europska unija. Hrvatski jezik postat će nakon ulaska RH u punopravno članstvo Unije njezin 24. službeni jezik. O tome pišu S. Zubčić, L. Cvikić, L. K. Šimić, S. Vulić i S. Skenžić.

Velik je prostor u godišnjaku posvećen i radnim migracijama s etnološkog motrišta koji istražuju J. Č. Žmegač i publicist E. Zelic. Autori opisuju osobne i obiteljske strategije života naših ljudi u Njemačkoj, i između Njemačke i Hrvatske te Bosne i Hercegovine. Studije otkrivaju kako su predodžbe o radnim migrantima često stereotipne. Suprotno općem poimanju pokazuje se da nisu svi živjeli na klasičan *gastarbajterski* način, nego su dobro naučili njemački jezik i živjeli u skladu s tamošnjim standardima, a kada su shvatili da odgađani povratak u domovinu neće nikada biti ostvaren, okrenuli su se životu u Njemačkoj unutar ekonomske klase kojoj pripadaju. Na osnovi tih spoznaja zamolili smo I. D. Šutala, rođenog u Australiji da nam istraži kako se taj opći društveni proces današnjice odražava na iskustvo njegova iseljeničkoga naraštaja. Tako je nastala jedinstvena studija o *Budućnosti hrvatske zajednice i identiteta u Australiji*.

Ukratko, *Hrvatski iseljenički zbornik 2011.* pokazuje neiscrpnu riznicu stvaralaštva našega čovjeka izvan matične zemlje u raznim područjima ljudske djelatnosti od sporta, gospodarstva do umjetnosti i znanosti, koju će RH ubuduće institucionalno štiti na temelju *Strategije o suradnji RH s Hrvatima izvan RH* radi razvijanja modernog hrvatskoga kulturnog zajedništva. Tematske cjeline *Znaci vremena*, *Kroatistički obzori*, *Mostovi*, *Povjesnica*, *Baština*, *Duhovnost*, *Znanost*, te *Nove knjige* stoga obiluju raznorodnim tekstovima koje su pisali stručnjaci i vrsni publicisti. Među 35 uvrštenih samostalnih autorskih priloga skrećemo vam pozornost i na priloge naših stalnih suradnika poput L.J. Antića, I. Čizmića, B. Skoke, D. Gašparovića, A. Kapraljević, M. Perić, M. Sopte, G. Borića, Ž. Lovrenčić, J. Heraka i D. Barača. U 8 tematskih cjelina, koje s više ili manje informacija povezuju 30-ak zemalja svijeta, obrađeno je i nekoliko tema iz naše suvremene povijesti. I na kraju, u jubilarnoj godini gradišćanskohrvatskog preporoditelja Mate M. Miloradića, donosimo i otkriće našega najstarijeg jezično povijesnog spomenika na panonskom području autorice K. Tyran, te informacije o najbrojnijem kroatističkom skupu održanom u ovogodišnjoj Europskoj prijestolnici kulture - Pečuhu.

INTRODUCTION

Research into the emigrant vernacular is the central theme of this year's CHF almanac. Emigrant Croatia is a multilingual entity interested in the influence of the majority languages of the many countries in which it lives on the grammatical structure of its native tongue. Analysis has established guidelines for future research. Following sociolinguistic trends, the Croatian Heritage Foundation has announced HiT, the first *Croatian Internet language course* - that will bring language instruction through a computer interface to every Croatian home around the world. The affirmation of the language is one of the key tasks of Croatian policy makers, not only because of our million-strong emigrant community, but also in keeping with the millennium goals set by the international community pertaining to the preservation of linguistic diversity. Studying language is very important, especially today when the homeland is on the threshold of the EU, the world's leading multilingual community. When we accede to full membership Croatian will become the Union's 24th official language. S. Zubčić, L. Cvikić, L. K. Šimić, S. Vulić and S. Skenžić write on this subject.

A great deal of space has been dedicated in this almanac to labour migrants, researched by J. Č. Žmegač and publicist E. Zelic. The authors describe the personal and family strategies of our people living in Germany and between Germany, Croatia and Bosnia-Herzegovina. Studies reveal that the perception of labour migrants is frequently stereotypical. Contrary to the general view it turns out that they did not all live as typical *gastarbeiter*, but rather that they learned German well and lived in harmony with local norms, and when they grasped that the always-deferred return to the homeland would not materialise, turned to life in Germany within the economic strata they were a part of. Based on this insight we asked Australian-born I. D. Šutalo to study how this general contemporary social process reflected on the experience of his emigrant generation. The effort yielded a unique study on *The Future of the Croatian Community and Identity in Australia*.

In short, the 2011 Croatian Emigrant Almanac reflects the inexhaustible repository of creativity among Croats living abroad in all areas of human activity - from sports and business to the arts and science - that Croatia will in the future provide institutional support for on the basis of a *Strategy for Croats Abroad* aimed at developing Croatian cultural unity. The thematic sections *Signs Of The Times*, *Croatian Philological Horizons*, *Bridges*, *A History*, *Heritage*, *Spirituality*, *Science* and *New Books* abound in diverse texts written by experts and competent publicists. Among the thirty-five independent contributions are those penned by long-time contributing authors Lj. Antić, I. Čizmić, B. Skoko, D. Gašparović, M. Perić, M. Sopta, G. Borić, Ž. Lovrenčić, J. Herak and D. Barač. The eight thematic sections, linking some thirty countries, also treat topics from our recent history. In the jubilee year of our 19th century reformer M. M. Miloradić we close with K. Tyran's look at the discovery of the oldest Burgenland Croat written document, and at the largest Croatian studies gathering held in this year's European culture capital of Pécs.

INTRODUCCIÓN

El resultado de las investigaciones sobre el habla de los emigrantes croatas es el principal tema del Anuario para la Emigración Croata 2011. La Croacia emigrada es multilingüe, por eso le concierne la influencia del idioma mayoritario del país anfitrión sobre la estructura gramatical del suyo propio. Siguiendo las tendencias sociolingüísticas, la Matica anuncia el primer curso de croata por Internet, que acercará a cada hogar en cualquier parte del mundo el aprendizaje online de este idioma. El afianzamiento del lenguaje es una de las tareas más importantes de la política croata, no sólo por su numerosa diáspora, sino porque una de las metas del nuevo milenio de la comunidad internacional es preservar las diferencias idiomáticas. La enseñanza del idioma es muy importante, especialmente hoy cuando Croacia está por ingresar a una comunidad multilingüe, la UE. Cuando sea miembro de pleno derecho de la UE, la lengua croata se convertirá en su 24 idioma oficial. Sobre esto, escriben S. Zubčić, L. Cvikić, L.K. Šimić, S. Vulić y S.Skenžić.

El presente Anuario le dedica también un gran espacio a las migraciones laborales que son investigadas por J.Č.Žmegac y el publicista E. Zelić. Los autores describen las estrategias de vida personales y familiares de nuestra gente en Alemania, en B-H y la que vive entre Alemania y Croacia. Los estudios revelan que frecuentemente la percepción que tenemos de los migrantes laborales es estereotipada. Contrariamente a la percepción general, no todos vivieron a la manera clásica de los trabajadores-huéspedes, sino que perfeccionaron el idioma alemán y vivieron de acuerdo a los estándares del país anfitrión. Cuando comprendieron que jamás lograrían concretar su postergado sueño de retornar a la Patria, volcaron sus energías hacia la vida en Alemania en el ámbito de la clase económica a la cual pertenecían. En base a estas premisas, pedimos a I.D.Šutalo, nacido en Australia, que investigase de qué manera se refleja ese proceso social de nuestros días en la experiencia de los emigrantes de su generación. Así surgió un estudio único titulado *El futuro de la comunidad croata y su identidad en Australia*.

En síntesis, el Anuario 2011 muestra el tesoro inagotable del genio creador de nuestra gente fuera de la madre Patria en diversas áreas de las actividades humanas desde deporte, economía, hasta arte y ciencia, que en el futuro protegerá institucionalmente a Croacia en base a la *Estrategia hacia los croatas fuera de la República de Croacia* para el desarrollo de la unidad cultural croata. Las unidades temáticas Los signos del Tiempo, Horizontes Croatísticos, Puentes, Historia, Herencia Cultural, Espiritualidad, Ciencia y Nuevas Publicaciones, abundan en variados textos escritos por expertos y renombrados publicistas. Entre los 35 aportes de autores independientes, recomendamos leer también los de nuestros colaboradores estables como Lj. Antić, I. Čizmić, B. Skoko, D. Gašparović, M. Perić, M. Sopta, G. Borić, Z. Lovrenčić, J. Herak y D. Barač. En 8 unidades temáticas, se desarrollan también varios temas de nuestra historia contemporánea. Por último, en el año jubilar del renacentista M.M. Miloradić, traemos el descubrimiento del más viejo monumento lingüístico-histórico de los croatas de Gradišće de la autora K. Tyran, y la información sobre el simposio croatístico más numeroso efectuado este año en Pečuh.

Split – kulturno, prometno i turističko središte mediteranske Hrvatske • Prije dvadeset godina konstituiran je prvi višestranački demokratski izabran Hrvatski sabor • Hrvatski jezik postaje 24. službeni jezik Europske unije • 2010. – godina pomirenja, praštanja i jačanja regionalne suradnje.

ZNACI VREMENA

HRVATSKA - REGIONALNI LIDER S DVADESET GODINA DEMOKRACIJE

Republika Hrvatska proslavila je 20. obljetnicu održavanja prvih demokratskih višestranačkih izbora. Dvadeset godina demokracije može nam se činiti premalo za stvaranje države po mjeri svakog njezina građanina, u skladu sa stoljetnim očekivanjima hrvatskoga naroda u domovini i iseljeništvu. No, možemo biti zadovoljni onim što je učinjeno u stvaranju moderne Hrvatske. Idealna pozicija bila bi pozicija političkog, gospodarskog i kulturnog lidera regije, koji ondje donosi duh Europe te istodobno razumije raznolikost i posebnost tih područja, partnerski im pomažući u razvoju. U prilog tome idu i hrvatska zemljopisna te povijesna određenost, to jest njezin smještaj na raskrižju srednje Europe, Mediterana i Balkana. Dodatna prednost je skori ulazak Hrvatske u Europsku uniju.

U protekloj 2010. godini, Republika Hrvatska proslavila je 20. obljetnicu urušavanja komunističkog sustava, održavanja prvih demokratskih višestranačkih izbora te konstituiranja Hrvatskog sabora. Dvadeset godina demokracije može nam se činiti premalo i nedovoljno (posebice promatrajući iz država s desetljetnom ili stoljetnom demokracijom) za stvaranje države po mjeri svakoga njezina građanina, u skladu sa stoljetnim očekivanjima hrvatskog naroda u domovini i iseljeništvu, te u skladu sa svim pozitivnim standardima demokratskog društva. No, imamo li u vidu startno mjesto s kojeg je Hrvatska krenula tog svibnja 1990. možemo biti više nego zadovoljni onim što je učinjeno u stvaranju moderne Hrvatske.

Podsjetimo, Hrvatska nije dugo uživala u izborenoj demokraciji i dobivanju “narodne” vlasti. Koristeći se pobjedom Hrvatske demokratske zajednice na čelu s Franjom Tuđmanom na tim izborima 1990. kao povod za daljnje isticanje ugroženosti Srba u Hrvatskoj, Srbi u Hrvatskoj (potaknuti iz Beograda) pripremali su svojevrsnu pobunu protiv nove hrvatske vlasti. Na dan “referenduma o srpskoj autonomiji” u jeku turističke sezone u Hrvatskoj, 17. kolovoza 1990. na području Knina, Benkovca i Obrovca organizirano su zapriječeni prometni smjerovi, što se u idućih šest mjeseci pretvorilo u otvorenu oružanu pobunu protiv vlasti u Zagrebu, na području dijela istočne i zapadne Slavonije, Banije, Korduna, Like i gotovo cijele Dalmatinske zagore, koje lokalni Srbi proglašavaju tzv. Srpskom autonomnom oblasti Krajina. Na Uskrs 1991. godine na Plitvičkim jezerima dogodio se prvi oružani sukob između pobunjenih Srba i hrvatske policije, u kojem je poginuo hrvatski policajac Josip Jović, kao prva žrtva budućeg Domovinskoga rata. Nakon pokolja 12 hrvatskih policajaca u Borovu Selu, početkom svibnja 1991.

napetost je dodatno porasla, pa je 19. svibnja održan referendum, koji su bojkotirali pobunjeni Srbi, a na kojem se više od 90 posto građana Hrvatske odlučilo za nezavisnost od Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i stvaranje samostalne države. U skladu s time, Sabor Republike Hrvatske i parlament susjedne nam Slovenije izglasavaju 25. lipnja 1991. godine odluke o neovisnosti tih dviju država od SFRJ, ali pod pritiskom međunarodne zajednice, koja se počela intenzivnije uključivati u rješavanje jugoslavenske krize, Hrvatska pristaje tzv. Brijunskom deklaracijom odgoditi primjenu odluke za sljedeća tri mjeseca. Nakon kratkog desetodnevnog rata u Sloveniji u ljeto 1991., počinje otvoreni rat između hrvatskih snaga i pobunjenih Srba, kojima od kolovoza 1991. i napada na Kijevo kraj Knina te početka opsade Vukovara otvoreno pomaže tzv. Jugoslavenska narodna armija. Zapravo, rat od 1991. do 1995. bio je sukob koji je vodila JNA i velik dio Srba iz Hrvatske protiv Republike Hrvatske uz potporu Srbije. Bio je to rat za etnički čistu zemlju u kojem su se koristila sva sredstva. Zbog cjelokupne situacije, Sabor je jednoglasno donio Odluku o raskidu svih državnopravnih veza Republike Hrvatske sa SFRJ 8. listopada 1991. godine, a 15. siječnja 1992. godine Hrvatsku su priznale Europska zajednica i većina europskih zemalja. Sjedinjene Američke Države priznale su Hrvatsku 7. travnja 1992., a 22. svibnja 1992. Republika Hrvatska je postala punopravna članica Ujedinjenih naroda. Od 15. siječnja 1992. kad je većina država priznala neovisnost Hrvatske i Slovenije, čime je službeno, nakon gotovo 50 godina, prestala postojati Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Na području nekadašnje države dogodile su se mnogobrojne promjene. Proces raspada i dezintegracije bivše države, sastavljene od šest republika i dviju autonomnih pokrajina, potrajao je sve do početka 2008. godine, kada je Kosovo proglasilo neovisnost i steklo međunarodno priznanje.

Posljedice raspada Jugoslavije i krvavih ratova

Ratovi zajedno s tranzicijom, utjecali su na procese dezindustrijalizacije, deurbanizacije i kriminalizacije a nazadovanje je zahvatilo sva područja društvenog života. Sve je to pak izravno utjecalo na društveno-politički položaj tih država u međunarodnoj zajednici te se dugoročno odrazilo na njihov kulturni, socijalni i gospodarski razvoj. Tako su se, nakon dva desetljeća samostalnog razvoja, države nastale na području nekadašnje Jugoslavije našle na potpuno različitim stupnjevima razvoja i imaju prilično različit položaj u međunarodnoj zajednici. Slovenija je, primjerice članica Europske unije i NATO saveza. Bosna i Hercegovina živi pod međunarodnom zaštitom. Makedonija u međunarodnoj javnosti ne smije nastupati pod svojim imenom. Slovenija ima pet puta a Hrvatska dva puta bolje gospodarske pokazatelje od Srbije, a ona je dva puta bolja od BiH. Jedino su Slovenija i Hrvatska prestige BDP koje su imale 1990. godine.

Hrvatska je u Jugoslaviji, uz Sloveniju, bila najrazvijenija jugoslavenska republika, a i danas je na drugome mjestu uspješnosti među poslijejugoslavenskim državama. Za razliku od Slovenije, na putu razvoja prilično ju je zaustavio petogodišnji krvavi i razorni rat (od “balvan revolucije” u kolovozu 1990. do oslobodilačke akcije “Oluja” u kolovozu 1995.). Tek 1998. uspjela je ostvariti potpun državno-pravni integritet na cijelom području, mirnom reintegracijom Hrvatskog podunavlja. Tijekom i nakon rata, u gospodarskom smislu Hrvatska je imala problema s lošom

provedbom privatizacije društvenog vlasništva, u kojem se obogatila manjina a mnogobrojni industrijski pogoni su ugašeni. Nakon rata, Hrvatska je, zbog nedovoljne razine demokracije ali i prkosnog oslobađanja vlastitog okupiranog teritorija (što nije bilo po volji mnogim svjetskim moćnicima) bila u svojevrsnoj međunarodnoj političkoj izolaciji, što je usporilo euroatlantske integracije. No, Hrvatska u proteklom razdoblju ipak nije sjedila skrštenih ruku. Nakon izgradnje državnih institucija, uvođenja vlastite valute i modernizacije života u zemlji, još je pod vodstvom prvoga hrvatskoga predsjednika Tuđmana počela izgradnja mreže autocesta te drugi infrastrukturni projekti. Drugi hrvatski predsjednik Stjepan Mesić i premijer Ilica Račan, nakon 2000. pridonijeli su daljnjem razvoju demokracije i jačanju vanjskopoličkih pozicija države. Taj vanjskopolički put vješto je nastavio i premijer Ivo Sanader, iako na njegov mandat na čelu Vlade sjenu bacaju način povlačenja iz politike te mnogobrojne korupcijske afere koje se vežu za njegove najbliže suradnike i njega osobno, a koje će na koncu dobiti sudski epilog. Njegova nasljednica Jadranka Kosor, koja je preuzela vodstvo hrvatske Vlade u srpnju 2009. zasigurno će ostati zapamćena prema oštrom obračunu s korupcijom u hrvatskoj politici i gospodarstvu te prema završetku pregovora o pristupanju Europskoj uniji. Hrvatska je danas, uz Island, jedini ozbiljan kandidat za punopravno članstvo u toj zajednici. Podsjetimo, 2009. postala je članica NATO-a što je uvelike ojačalo njezin sigurnosni položaj na europskom kontinentu. Godine 2008. izabrana je i za nestalnu članicu Vijeća sigurnosti, te je predsjedavala tim tijekom UN-a. U odnosu na ostale države bivše Jugoslavije, Hrvatska ostvaruje najveće prihode od turizma zahvaljujući prekrasnoj jadranskoj obali.

2010. – godina pomirbe, praštanja i jačanja regionalne suradnje

Protekla godina sigurno će ostati zapamćena i po izboru trećeg hrvatskog predsjednika, sveučilišnog profesora, Ive Josipovića te prvom dijelu njegova mandata, koji je obilježila politika pomirbe i praštanja te regionalnog pozicioniranja Hrvatske. Kao socijaldemokrat, odlaskom na mjesto hrvatskoga stradanja nakon Drugog svjetskog rata u Bleiburgu, pokazao je da mu je istinski stalo do hrvatske pomirbe i zakopavanja rovova prošlosti, na kojima je njegov prethodnik često nastojao zarađivati jeftine političke bodove. Svojim posjetima Sarajevu, Mostaru, Banjaluci i Beogradu potpuno je redefinirao hrvatsku regionalnu politiku. Isprkama je zatvorio ratnu stranicu, a pogledom u budućnost otvorio nove mogućnosti gospodarske suradnje. Da ti dobrosusjedski odnosi nisu samo načelne prirode i da razumije svu kompleksnost međusobnih odnosa, svjedoči Josipovićev posjet u studenome prošle godine Hrvatima u Hercegovini. Posjetom Mostaru Josipović napokon je pokazao jasnu potporu bosanskohercegovačkim Hrvatima (koji su godinama služili za političke obračune u Hrvatskoj) ali i bošnjačkim političkim elitama u Sarajevu (koje su počele sve češće preglasavati Hrvate, kršeći time njihovu ustavnost i konstitutivnost). Za razliku od svog prethodnika Mesića koji je izbjegavao Mostar kako bi dobio na popularnosti među Bošnjacima u Sarajevu ili Sanadera, koji je okretao glavu od Hrvata u BiH u strahu da ne počinu kakvu pogrešku pred Bruxellesom, Josipović je shvatio kako je ovdje riječ o hrvatskom strateškom interesu. Podsjetimo, u Bosni i Hercegovini žive Hrvati kao

konstitutivni narod i Hrvatska ima ustavnu obvezu skrbiti o njihovim interesima. BiH je država s kojom dijelimo najdužu granicu i ujedno najveće hrvatsko izvozno tržište (gdje ostvarujemo milijarde prihoda, čak i u ovoj krizi, i to većinom na područjima gdje žive Hrvati). Također treba podsjetiti kako je službeni Zagreb potpisnik Daytonskog sporazuma, koji je 1995. Bosnu i Hercegovinu učinio državom triju konstitutivnih i ravnopravnih naroda samo na papiru, te ju podijelio na Federaciju – u kojoj Bošnjaci i sve više nadglasavaju Hrvate te Republiku Srpsku, koja je etnički očišćena.

U svakom slučaju protekla je godina bila godina pomirbe na području bivše Jugoslavije. Među ostalim, hrvatski predsjednik Josipović ljetos je službeno boravio u Beogradu, a srbijanski predsjednik Boris Tadić u studenom je pohodio Vukovar te se ispričao za srpske zločine počinjene u tom gradu i diljem Hrvatske. Nakon toga je službeno boravio i u Zagrebu, gdje je najavljena veća gospodarska suradnja između Hrvatske i Srbije, povratak preostalih izbjeglica svojim kućama na obje strane, utvrđivanje istine o nestalima te procesuiranje počinitelja ratnih zločina i provođenje istraga o logorima u Srbiji. Nedvojbeno je da su posjeti i velike riječi obojice predsjednika označili početak nekog novog razdoblja suradnje u regiji. Kao što je poznato, odnosi Zagreba i Beograda kroz povijest su određivali odnose u cijeloj regiji. Hrvatska se tim gestama pokazala kao država svjesna svoje odgovornosti za stabilnost ovog dijela Europe te još jedanput potvrdila svoju ulogu regionalnog vođe, koji pokreće trendove i “europeizira” susjedstvo. Time je opravdala i epitet “regionalnog predvodnika” kojim su je častili, posljednjih godina, mnogi – od američkog predsjednika Busha do službenog Bruxellesa. No, kako njezino ponašanje i geste doživljavaju stanovnici susjednih zemalja? Doživljavaju li je oni tako? Koliko je njihova percepcija još opterećena sukobima iz nedavne prošlosti i povijesnim stereotipima? Zbog tih i sličnih pitanja, proteklih godina i osobno sam bio zaokupljen pozicijom Hrvatske u regiji, te njezinom slikom u očima susjednih država. Tako sam proveo nekoliko istraživanja, čije sam najzanimljivije podatke objedinio u knjizi “Hrvatska i susjedi”, koja je objavljena krajem prošle godine u izdanju nakladnika AGM iz Zagreba. Istraživanja su još jedanput potvrdila da Hrvatska uistinu jest svojevrсни regionalni predvodnik, te da susjedi o njoj imaju pozitivnije mišljenje, nego nam se u prvi mah to može i činiti. No, isto tako istraživanja su pokazala da su posljedice rata još snažno prisutne u svijesti ljudi, a konsenzusa o tome tko je kriv za sve zlo što nam se dogodilo na ovim područjima još nema.

Tko je kriv za ratove na području bivše Jugoslavije?

Budući da je rat kao kategorija još prisutan u našoj stvarnosti, te ga jedni pretvaraju u zabranjenu temu a drugi predstavljaju kao nepremostivu zapreku u odnosima prema pojedinim državama, a njegove posljedice trajno osjećamo, željeli smo donekle razjasniti jesu li građani susjednih država svjesni što se zapravo događalo proteklo desetljeće (znamo da su mnogi od njih bili u svojevrсноj informativnoj blokadi) te je li moguće postići dogovor o tome. Zato smo nastojali doznati koga ispitanici u pojedinim zemljama smatraju odgovornim za rat u bivšoj Jugoslaviji. Ispitali smo 6.000 ispitanika na području bivše Jugoslavije te smo im ponudili 11 naj-

češće spominjanih uzroka u medijima. Prema rezultatima istraživanja, odgovornost za ratove na području bivše Jugoslavije prilično je podijeljena s obzirom na gledišta iz pojedinih država. No, kao glavni sudionici (prema procjenama više od 20% ispitanika u svakoj zemlji) nameću se: političari bivše Jugoslavije, Slobodan Milošević, Srbi i međunarodna zajednica.

Zbirno gledano, hrvatski susjedi najveću odgovornost pripisuju *svim političarima bivše Jugoslavije* (34%). Na drugome mjestu prema odgovornosti je *Slobodan Milošević* (27%) a podjednaka se odgovornost pripisuje *Srbima i međunarodnoj zajednici* (21%). No, prema pojedinim državama odgovornost je različito podijeljena a odgovornima se, u znatnom postotku, smatra još nekoliko ponuđenih aktera. *Srbija i Crna Gora*, koje su na istoj strani sudjelovale u ratovima, logično imaju podjednak pogled na odgovornost, s tim da je kod crnogorskih ispitanika istaknutija odgovornost Slobodana Miloševića (25%) a kod srbijanskih međunarodne zajednice (36%). I jedni i drugi u najvećem postotku (oko polovine ispitanika) odgovornost pripisuju svim tadašnjim političarima u Jugoslaviji. Zanimljivo je da samo 18% Srba odgovornost prebacuje na Slobodana Miloševića. Zanimljivo je da 9% crnogorskih ispitanika odgovornost pripisuje Srbima kao narodu, a 4% Srba sebe vidi kao odgovorne.

U *Bosni i Hercegovini*, koja je najviše stradala u ratovima i u kojoj žive sva tri naroda, najodgovornijima smatraju Srbe kao narod (37%) i Slobodana Miloševića (34%). Zatim gotovo podjednako prebacuju odgovornost na međunarodnu zajednicu (28%) i tadašnje političare podjednako u svim državama (26%). *Slovenci i Hrvati* su najjasniji u svojim stajalištima i prema svojim odgovorima prilično se razlikuju od ostalih naroda. Kod njih vlada priličan konsenzus da su najodgovorniji za ratove na području bivše države Srbi (31% u Sloveniji te 56% u Hrvatskoj) i Slobodan Milošević (oko 28% u obje države). Ostale kategorije, u odnosu prema spomenutima prilično su zanemarive. U *Makedoniji* se najveća odgovornost pripisuje svim jugoslavenskim političarima podjednako (38%), zatim Slobodanu Miloševiću (29%) i Srbima (25%). Zanimljivo je da sve države, osim Slovenije i Hrvatske, kao uzrok rata navode splet okolnosti (od 9 – 14 % ispitanika po pojedinim državama). U Sloveniji i Hrvatskoj, sudeći prema rezultatima, u slučajnost gotovo nitko ne vjeruje.

Dakle, Slobodan Milošević kao izdvojena osoba najveći je krivac za ratove na području bivše Jugoslavije. Kad je u pitanju kolektivna krivnja, hrvatski (53,7%) i bosanskohercegovački ispitanici (37%) u najvećem postotku optužuju Srbe, zatim u nešto manjoj mjeri Slovence (31%). Četvrtina Makedonaca odgovornost također prebacuje na svoje susjede a Crnogorci ih uglavnom ne smatraju odgovornima (samo 9% ih optužuje). Kao što je bilo i za pretpostaviti, ispitanici su na ovo pitanje odgovarali dosta emocionalno a na osnovi odgovora naslućuju se i postojeći stereotipi. To se čini logičnim kad se ima u vidu i sve procese koji su utjecali na oblikovanje njihove percepcije o međusobnim sukobima – od državne propagande i dezinformacija do vlastite umiješanosti ili interesa. No, maknemo li se od ratnih tema, odgovori ispitanika postaju sve racionalniji i objektivniji...

Jadransko more, obala i otoci – najveći hrvatski “magnet“

Nedvojbeno je da percepcija Hrvatske i njezin ugled imaju važnu ulogu u odnosu građana susjednih država prema Hrvatskoj i svemu što je s njome povezano. Neovisno od primjene provjerenih teorijskih koncepata na hrvatsku i regionalnu stvarnost, ta je činjenica jasna i iz rezultata terenskog istraživanja. Primjerice, najučestalije asocijacije koje se vežu za Hrvatsku u svim državama nastalim na području bivše Jugoslavije, odnose se na Jadransko more, obalu i odmor a istodobno turistički posjeti su i dalje glavni razlog posjeta Hrvatskoj iz svih država bivše Jugoslavije, osim Srbije. Ugled Hrvatske u Srbiji još je opterećen ratnim događajima i stereotipima iz prošlosti i na temelju toga promatra se trenutna politička i gospodarska pozicija Hrvatske, te se stvara odnos građana prema Hrvatskoj. Takav slučaj više je prisutan i u Crnoj Gori te djelomice u Bosni i Hercegovini. No, u svim državama, pa čak i u Srbiji zamijećeni su hrvatski gospodarski razvoj i njezini vanjskopolitički uspjesi. Građani susjednih država “dive“ se Hrvatskoj kad je riječ o prirodnim prednostima (more, obala i otoci) te ju doživljavaju kao naprednu zemlju u pogledu standarda i kvalitete življenja, gospodarskog razvoja i ugleda u svijetu. U cijeloj regiji smatraju je najpoželjnijim turističkim odredištem a u velikom broju kategorija najnaprednijom bivšom jugoslavenskom republikom, nakon Slovenije. No, nisu dovoljno zamijećene sve hrvatske prednosti i vrednote. Naime, pored turizma, zamijećene su prirodne ljepote, gospodarski razvoj, arhitektura, kultura, sportski uspjesi, glazba i zabavni sadržaji. Ali, nedovoljno su percipirani hrvatski proizvodi i tvrtke, hrvatski velikani, demokratski standardi, sigurnost, gastronomija...

Istraživanja su dobrim dijelom potvrdila da je Hrvatska kod istočnih susjeda prihvaćena kao zemlja model za vlastiti politički i gospodarski napredak. To je najviše izraženo u Makedoniji, zatim u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori a najmanje u Srbiji. Međutim, sudeći prema slabom zanimanju medija u Srbiji i BiH za hrvatsko približavanje Europskoj uniji i procese koje mora zadovoljiti na tom putu, Hrvatska je više uzor tamošnjim građanima, nego model u vanjskopolitičkom djelovanju tih država medijima. Imamo li u vidu stajališta srbijanskih ispitanika o razlozima napredovanja Hrvatske prema EU, gdje su prilično slabo percipirani njezini napor i prilagodbi europskim standardima a zasluge za vanjskopolitički uspjeh pripisuju se lobiranju nekih europskih država i nepravednosti EU prema ostalim zemljama Balkana, također možemo zaključiti da su tamošnji građani prilično slabo obaviješteni o europskom putu Hrvatske te ga ne mogu doživjeti kao vlastiti model. Također građani Srbije i Crne Gore, za razliku od gospodarskih i vanjskopolitičkih pokazatelja koje prihvaćaju kao nešto čemu treba težiti, Hrvatsku ne doživljavaju kao uzor razvoja demokracije i razine sigurnosti, nego su te kategorije spremni relativizirati, pripisujući često svojim zemljama veće uspjehe na tim poljima. Očito je medijsko izvještavanje o Hrvatskoj u tim zemljama utjecalo na takvo mišljenje. Zahvaljujući provedenom istraživanju, možemo potvrditi da postoje razlike o ugledu Hrvatske iz perspektive građana i medija. Naime, građani percipiraju mnogo više hrvatskih značajki i prednosti te mnogo cjelovitije sagledavaju Hrvatsku, dok su tamošnji mediji usmjereni na uski krug tema i Hrvatsku doživljavaju preko ograničenog broja kategorija. Također, u načinu izvještavanja, Hrvatska se ne prikazuje u onakvom svjetlu kako ju vide građani tamošnjih zemalja.

Analiza medijskog izvještavanja također nam je pokazala da se učestalost medijskog izvještavanja o Hrvatskoj u pojedinim zemljama smanjuje razmjerno prostornoj udaljenosti od Hrvatske, pa je tako najviše novinskih članaka, tijekom analiziranog razdoblja, objavljeno u Bosni i Hercegovini a najmanje u Makedoniji. U nekom od sljedećih istraživanja bilo bi poželjno dublje istražiti u kojoj mjeri izvještavanje tamošnjih medija utječe na poimanje Hrvatske. Za pretpostaviti je da je taj utjecaj manji u onim državama u kojoj je veća razina praćenja hrvatskih medija, čiji smo utjecaj na ugled Hrvatske potvrdili u ovom radu. Naime, anketno je istraživanje potvrdilo da postoji povezanost između razine praćenja hrvatskih medija i percepcije Hrvatske. Također smo dodatnim analizama dobivenih rezultata utvrdili da postoji statistički značajna povezanost između informiranja o događajima u Hrvatskoj putem hrvatskih tiskanih i elektroničkih medija i razine privlačnosti Hrvatske za život prema mišljenju ispitanika. Također, postoji statistički značajna povezanost između informiranja o događajima u Hrvatskoj putem hrvatskih medija i pozitivnog mišljenja o životnom standardu u Hrvatskoj i položaju Hrvatske u međunarodnim odnosima. Dakle, hrvatski mediji itekako utječu na pozitivan ugled Hrvatske u cijeloj regiji. I što je najzanimljivije pozorno se prate hrvatske TV postaje u svim susjednim državama, pa čak i u najudaljenijoj Makedoniji, jer su u usporedbi s domaćima mnogo profesionalnije i atraktivnije.

Dubrovnik · Znamenitosti i prirodne ljepote Hrvatske privlače građane susjednih zemalja.

Prema tome, možemo zaključiti kako hrvatski mediji predstavljaju snažno oružje u stvaranju hrvatskog ugleda u regiji. U prvome redu jer daju dovoljan broj relevantnih i atraktivnih informacija o životu u Hrvatskoj, a kao što smo vidjeli u rezultatima terenskog istraživanja, hrvatske TV postaje svojom profesionalnošću i sadržajnom ponudom, postaju i simbolima tog ugleda, budući da je razina praćenja njihova programa prilično visoka i mnogobrojni ispitanici su pojedine emisije ili TV kuće (HTV) uvrstili i među pozitivne asocijacije na Hrvatsku ili su ih naveli kao hrvatske prednosti.

Posjeti Hrvatskoj – najbolja promidžba

Istraživanje je također potvrdilo da su posjeti Hrvatskoj i osobna iskustva građana povezani s pozitivnim mišljenjem o Hrvatskoj. Naime, ispitanici koji su boravili u Hrvatskoj imaju pozitivnije mišljenje o našoj zemlji te su mnogo bolje obaviješteni o svim aspektima života u njoj. Prema tome, Hrvatskoj je u interesu povećanje broja posjeta iz zemalja regije, ne samo zbog ekonomskih potencijala, nego i zbog promotivnih mogućnosti. S jedne strane riječ je o važnosti osobnog iskustva. A s druge, budući da ljudi svoje prijatelje, poznanike i rođake smatraju kredibilnim izvorom informacija o različitim činjenicama, ljudima i krajevima, zadovoljan posjetitelj može postati najbolji glasnogovornik hrvatskog napretka i mogućnosti koje Hrvatska nudi. Također je prilično neiskorišten potencijal organiziranje redovitih posjeta Hrvatskoj tamošnjih kreatora javnog mišljenja, kao što su novinari, gospodarstvenici, političari, uglednici iz kulturnog i javnog života... To se posebice odnosi na Srbiju, gdje Hrvatska ima najnegativniji ugled u usporedbi s drugim državama, a čijih je samo 14% građana posjetilo Hrvatsku od 2000. do 2007. godine. Nedvojbeno ja da bi porast broja posjeta znatnije utjecao na poboljšanje percepcije Hrvatske u Srbiji. Vrijeme kad su boravili u Hrvatskoj također utječe na mišljenje o Hrvatskoj. Očito je kako ispitanici koji su boravili u Hrvatskoj prije rata, svoju sliku o Hrvatskoj grade na temelju tih sjećanja i medijskog izvještavanja, dok ispitanici koji su doživjeli Hrvatsku posljednje desetljeće mogu kompleksnije i cjelovitije sagledati život u Hrvatskoj i napraviti puno realnije usporedbe s matičnim zemljama, pa tako u tamošnjim javnostima imamo prisutne najmanje tri slike Hrvatske – jugoslavensku Hrvatsku, ratnu Hrvatsku i europsku Hrvatsku. Iznimka je Slovenija, čiji su građani najviše kontinuirano posjećivali Hrvatsku a više ih je boravilo nakon rata, nego u bivšoj Jugoslaviji.

Dobar ugled Hrvatske u regiji – neiskorišten potencijal

Zaključno govoreći, u državama nastalim na području bivše Jugoslavije percipirane su pretežito pozitivne značajke Hrvatske te njezin politički i gospodarski napredak, pa čak i u Srbiji, gdje je još snažno prisutan utjecaj rata i ratnih posljedica. No, činjenica je da Hrvatska svoj poželjan ugled u regiji nedovoljno kapitalizira, jer očito nema proaktivan komunikacijski pristup državama i njihovim građanima u regiji, a i stvaranje tog ugleda prepušteno je, u većoj ili manjoj mjeri, slučajnosti. Primjerice, osim u Makedoniji, Hrvatska nije značajniji “magnet” koji bi, ako zanemarimo turističke razloge, privlačio građane susjednih država, iako ima mogućnosti

za to na području kulture, gastronomije, zabave, obrazovanja, poslovanja... Pri tome ne treba zanemariti prednosti koje čine slični jezici i mentalitet, teritorijalna povezanost, poznavanje tržišta, pa i doza nostalgije, koja je još prisutna kod ispitanika. Također, Hrvatska nedovoljno iskorištava snagu *zemlje podrijetla*, osim u glazbenoj ponudi koja ima dobar ugled u svim državama bivše Jugoslavije. Jedan od važnih razloga svakako je nedovoljna prisutnost hrvatskih proizvoda na regionalnom tržištu, nepostojanje prepoznatljive grupacije proizvoda koji bi imali znatniji tržišni udjel, ali i nedovoljna povezanost proizvoda i tvrtki sa zemljom podrijetla (proizvodi kao simboli). To je osobito vidljivo na primjeru Makedonije, gdje Hrvatska ima dobar ugled a ostvaruje trgovinski manjak. Prema tome, parafrazirajući britanskog stručnjaka za brendiranje država Simona Anholt, možemo zaključiti kako je krajnje vrijeme da hrvatska Vlada, bez obzira na njezin politički predznak, shvati važnost ugleda u suvremenom svijetu te pokaže odgovornost prema svome narodu, institucijama i tvrtkama, otkrivajući kakvo je mišljenje o Hrvatskoj u svijetu i razvijajući strategiju za upravljanje njome.

Hrvati su kulturni narod u očima susjeda

Iako postoje općenita pravila i načini brendiranja država, različite države postavljaju različite strategije, ovisno o ciljevima koje žele ostvariti, ciljnim skupinama kojima se obraćaju i krea-

Imidžu Hrvatske u svijetu pridonosi i Blanka Vlašić, najbolja atletičarka svijeta 2010.

tivnosti kojom se vode. Prema tome, Hrvatska upravljanje identitetom i ugledom u regiji može ostvariti na različite načine. Međutim, prilikom osmišljavanja i provedbe tog procesa svakako bi trebala imati na umu neke činjenice, koje je otkrilo ovo istraživanje. Ponajprije da je Hrvatska najpoznatija u regiji po svome moru, koje budi pozitivne asocijacije kod većine ispitanika. Također pozitivne asocijacije povezuju se sa svim što je povezano s Jadranskim morem, pa u skladu s time *mediteranski duh* Hrvatske može biti izvrsna “platforma” u osmišljavanju različitih komunikacijskih projekata. No, ugled Hrvatske kao turističkog odredišta prilično je stabilan i potrebno ga je obogatiti novim privlačnim sadržajima, kako ne bi zastario. Hrvatska se pritom mora kvalitetnije i sustavnije predstaviti regiji s različitim, manje poznatim vrijednostima i otvoriti nove kanale komunikacije, budući da su prisutni mnogobrojni stereotipi iz prošlosti te istodobno prilično međusobno nepoznavanje, što je primjerice vidljivo po percepciji hrvatskih velikana. Rat je u velikoj mjeri još prisutan kao asocijacija na Hrvatsku u Srbiji, te nešto manje u Crnoj Gori. Tu bi činjenicu bilo pogrešno zanemariti a isto tako preuveličavati ili relativizirati. Naime, stvaranje novog ugleda mnogo je učinkovitije ako polazi s postojeće percepcije i postupno usmjerava pozornost na pozitivne kategorije, neutralizirajući negativne, nego ako se gradi “izvan stvarnosti”. Hrvatska u stvaranju ugleda može iskoristiti svoj status svojevrsnog modela političkog i gospodarskog razvoja za zemlje regije, kako bi se dodatno pozicionirala u pojedinim zemljama, te kroz razmjenu iskustava, intenziviranje odnosa na svim razinama i pružanje potpore, otvorila prostor utjecaja. Tim više, što je prilično percipiran hrvatski uspjeh na tim područjima a ispitanici u svim zemljama uglavnom su nezadovoljni kvalitetom i razinom odnosa Hrvatske i njihove zemlje. U tom pogledu posebnu pozornost treba voditi o nositeljima komunikacijskih poruka u pojedinim državama ili regijama, to jest o pojedincima i društvenim skupinama koje uživaju kredibilitet u pojedinim zajednicama (*primjerice hrvatski glazbenici u Crnoj Gori i Srbiji, obični ljudi u Sloveniji ili sportaši u Makedoniji*).

Hrvatska bi također u procesu brendiranja trebala više učiniti na neutralizaciji negativnih stereotipa o Hrvatima, od kojih dio pripada nasljeđu prošlosti a dio ih je rezultat raspada Jugoslavije i proteklih ratova. Istodobno pozitivne stereotipe treba iskoristiti u stvaranju novog ugleda. Primjerice stereotip da su Hrvati *kulturan* narod, koji je prisutan u svim državama bivše Jugoslavije dobar je preduvjet za gradnju hrvatskog ugleda ili njezinih gradova kao kulturnih središta regije. Naime, pored jačanja komunikacije sa susjedstvom potrebno je stvarati nove sadržaje i načine ponašanja ili mijenjati postojeće, kako bi Hrvatska *redefinirala* svoj identitet i učinila iskorak u odnosu prema *jugoslavenskoj i ratnoj* Hrvatskoj, koja je još prisutna u percepciji a time stvorila preduvjete i za učinkovitije kreiranje novog *europskog* ugleda u regionalnoj javnosti. U tom redefiniranju sadržaja i odnosa nikako se ne smiju raditi svojevrsni *oštri rezovi*, koji bi Hrvatsku umjetno udaljili od regije i zajedničke prošlosti, te ju učinili dalekom i stranom donedavnim “sustanarima” zajedničke države. Naime, idealna pozicija Hrvatske kao regionalnog brenda bila bi pozicija političkog, gospodarskog i kulturnog lidera regije, koji ondje donosi duh Europe te istodobno razumije i poštuje raznolikost i posebnost tih područja pomažući im u ra-

Zagreb · Kulturno i obrazovno središte - Rektorat Sveučilišta u Zagrebu (osnovano je 1669.) · Ispred zgrade: skulptura Povijest Hrvata kipara I. Meštrovića.

zvoju, uz snažan gospodarski i kulturološki utjecaj. U prilog tome idu i hrvatska zemljopisna te povijesna određenost, to jest njezin položaj na raskrižju srednje Europe, Mediterana i Balkana. Dodatna prednost je skori ulazak Hrvatske u Europsku uniju, zbog čemu naša zemlja dodatno može postati uzor, ali i pomoć susjednim državama na njihovu putu demokratizacije i razvoja.

SUMMARY

CROATIA – A REGIONAL LEADER WITH TWENTY YEARS OF DEMOCRACY

Croatia has celebrated the 20th anniversary of its first modern democratic multiparty elections. Twenty years of democracy may seem too few to create a state to the measure of every one of its citizens, true to the spirit of the centuries-old expectations of the Croatian people in the homeland and in the emigrant communities, but we can be satisfied with what has been achieved in creating a modern Croatia. The ideal position for our country would be one of political, economic and cultural leadership in the region, bringing the European spirit there and at the same time understanding the diversity and distinct qualities of the area, assisting it in its development. Contributing to this are Croatia's geographic determinants, that is to say its position at the crossroads of Central Europe, the Mediterranean and the Balkans. An additional advantage is its impending accession to the European Union. Studies have largely confirmed that Croatia is perceived among its eastern neighbours as a model country for their own political and economic development. This feeling is most prevalent in Macedonia, then in Bosnia-Herzegovina and Montenegro, and less so in Serbia. Research has also confirmed that tourist visits to Croatia from countries in the region and the personal experiences of the citizens of these countries are linked to a positive opinion of Croatia. Survey subjects that have, namely, visited Croatia have a much more positive opinion of our country and are much better informed of all aspects of life in it. It is, consequently in Croatia's best interest to work towards increasing tourist visits from the countries in the region, not only because of the economic potential it represents, but also for its promotional benefits.

RESÚMEN

CROACIA - LÍDER REGIONAL CON VEINTE AÑOS DE DEMOCRACIA

La República de Croacia festejó recientemente el vigésimo aniversario de la realización de las primeras elecciones democráticas y pluripartidarias. Veinte años de democracia puede parecernos demasiado poco para construir un país a la medida de cada ciudadano, conforme a las expectativas multiseculares del pueblo croata en la Patria y en el extranjero. Sin embargo, podemos estar conformes con los logros alcanzados durante la creación del Estado Croata moderno. La posición ideal para nuestro país sería la de un líder político, económico y cultural de la región, que le transmitiese a ésta el espíritu de Europa. Por comprender mejor que nadie las diferencias y peculiaridades de la mencionada región, Croacia podría contribuir a su desarrollo. Un punto que habla a favor de ello es la definición histórica y la posición geográfica de Croacia, que se encuentra en el cruce estratégico entre Europa Central, el Mediterráneo y los Balcanes. Una ventaja adicional es el pronto ingreso de Croacia en la Unión Europea. De acuerdo a un estudio, los países vecinos del Este ven mayormente a Croacia como un modelo para su propio progreso político y económico. En primer lugar así lo perciben Macedonia, luego Bosnia-Herzegovina y Montenegro, y en mucha menor medida, Serbia. Dicho estudio confirmó además que las visitas turísticas a Croacia provenientes de los países de la región, lo mismo que las experiencias personales de los ciudadanos de esos países, están relacionadas con una opinión más positiva sobre Croacia. En efecto, los turistas encuestados que visitaron Croacia tienen una opinión mucho más positiva de ella y están mucho mejor informados sobre todos los aspectos de la vida en este país.

Por lo tanto, Croacia está interesada en incrementar la cantidad de visitas procedentes de los países de la región, no sólo por el potencial económico, sino también por las posibilidades promocionales.

BUDUĆNOST HRVATSKE ZAJEDNICE I IDENTITETA U AUSTRALIJI

Studija opisuje trenutačni status hrvatske zajednice u Australiji, te istražuje što se može naučiti iz iskustava drugih hrvatskih zajednica dijaspore. Dolazeći naraštaji moraju preuzeti aktivniju ulogu u očuvanju identiteta u Australiji. Taj je proces već otpočeo drugi naraštaj Hrvata koji su aktivniji u kulturnim društvima koja obilježavaju zlatni jubilej (Adelaide, Melbourne, Sydney, Geelong, Brisbane, Hobart i Wodonga). Ova studija također preporučuje strategije koje bi pomogle očuvanju Hrvatske zajednice i identiteta u Australiji, bez obzira na generacijsku tranziciju. Australski Hrvati znatno pridonose domicilnom društvu na području sporta, umjetnosti, poduzetništva i politike.

Hrvatska zajednica ima čvrsto utemeljene klubove, sportske objekte i katoličke župe diljem Australije. U nekoliko posljednjih godina, više je hrvatskih dvorana i nogometnih klubova proslavilo 50. godišnjicu (Adelaide, Melbourne, Sydney, Geelong, Brisbane, Hobart i Wodonga).¹ Zajednica daje snažnu potporu nogometnim turnirima, folklornim susretima i festivalima. Australski Hrvati znatno pridonose tamošnjemu društvu na području sporta, umjetnosti, poslovanja i politike.²

Prema popisu stanovništva koji je u Australiji proveden 2006. godine, ondje su registrirana 50 993 Hrvata rođena u Hrvatskoj i još 3 870 ljudi hrvatskog podrijetla rođenih u Bosni i Hercegovini. U Australiji ima 118 046 osoba hrvatskog podrijetla.³ U usporedbi s drugim hrvatskim zajednicama u zemljama engleskog govornog područja to je velika brojka, posebice ako se uspoređuje populacija rođenih u Hrvatskoj. Premda u Sjedinjenim Državama ima 401 208 osoba hrvatskog podrijetla, od toga ih je samo 42 216 rođeno u Europi.⁴ U Kanadi ima 110 880 osoba

¹ Ivan Nimac, Šime Dušević, Leonard Lozina i Tony Nimac, *More Than The Game, 50 years of Sydney United*, Sydney United Football Club, Edensor Park, NSW, 2008; Marina Brkic, *The History of the Glenorchy Knights Soccer Club 1957-2007*, Tasmania, 2007; Jozo Pavlović, *AHD (Australско Hrvatsko Društvo) "Kardinal A. Stepinac" Geelong Australia 50, 1957.-2007.*, AHD "Kardinal A. Stepinac", Geelong, 2007.

² Ilija Šutalo, *Croatians in Australia: Pioneers, Settlers and their Descendants*, Wakefield Press, Kent House, South Australia, 2004.

³ Prema popisu stanovništva koji je u Australiji proveden 2006. godine, 13,75% (7 010) Hrvata rođenih u Hrvatskoj koji žive u Australiji je pravoslavne vjere i ne sudjeluje u životu hrvatske zajednice u Australiji. Velika većina tih iseljenika doselila je nakon priznavanja hrvatske neovisnosti 1992. godine. Prema popisu stanovništva koji je u Australiji proveden 1996. godine, bilo je samo 204 srpskih pravoslavaca među osobama rođenim u Hrvatskoj koje su živjele u Australiji.

2006 Australian Census Statistics, Australian Bureau of Statistics [Statistike popisa stanovništva u Australiji 2006. godine, Australijski zavod za statistiku]; Statistike popisa stanovništva u Australiji 1996. godine, Australijski zavod za statistiku.

⁴ Prema popisu stanovništva koji je u Sjedinjenim Državama proveden 2000. godine, bilo je 374 241 osoba hrvatskog podrijetla koje žive u Sjedinjenim Državama. Zavod za popis stanovništva Sjedinjenih Država za 2005. godinu procjenjuje da u Sjedinjenim Državama živi 401 208 osoba hrvatskog podrijetla.

hrvatskog podrijetla a na Novom Zelandu 2 555.⁵ Hrvatska zajednica u Sjedinjenim Državama starija je od one u Australiji, zato se mnogo može naučiti iz američko-hrvatskog iskustva.

Glavni demografski trend populacije Hrvata rođene u Hrvatskoj koja živi u Australiji je starenje, dok australski popis stanovništva iz 2006. godine pokazuje da 43% populacije Hrvata rođenih u Hrvatskoj ima 60 ili više godina.⁶ Populacija Hrvata rođenih u Hrvatskoj tijekom sljedećeg će se desetljeća znatno smanjiti. U Australiji postoje četiri hrvatska doma za starije osobe (starački dom).⁷ Iznenađuje da Victorija s 35,7% populacije Hrvata rođenih u Hrvatskoj koji žive u Australiji nema ni jedan dom za starije osobe. Postoji inicijativa za izgradnju doma za starije osobe u Geelongu, no planovi za dom u Melbourneu propali su zbog pomanjkanja novca.⁸

Neke od trenutačnih preokupacija zajednice su manji broj učenika u osnovnim i srednjim školama na hrvatskom jeziku, financijska održivost nekih hrvatskih dvorana i drugih objekata, te slaba zastupljenost drugog naraštaja hrvatskih polaznika u nekim katoličkim župama u Australiji.

Hrvatski jezik u Australiji

Hrvatska je zajednica 2009. godine proslavila 30. godišnjicu priznavanja hrvatskog jezika u Australiji. Popis stanovništva 2006. godine potvrdio je da u Australiji ima 63 611 hrvatskih govornika, te da je hrvatski, osim engleskog, jedanaesti najzastupljeniji jezik u toj zemlji. Međutim, broj hrvatskih govornika je u opadanju.⁹ Postoji studij hrvatskog jezika na Sveučilištu Macquarie (Sydney), a u osnovnoj školi Holy Family (Svete obitelji) u Geelongu hrvatski se podučava kao dio redovitog školskog kurikula.

Hrvatski je uveden na trećem stupnju na Sveučilištu Macquarie u Sydneyu 1983. godine. Broj studenata hrvatskog jezika na tome sveučilištu još je znatan, sa 132 studenta 2009. godine, dok

U.S. Census Bureau, 2005 American Community Survey [Zavod za popis stanovništva Sjedinjenih Država, 2005., Istraživanje američke zajednice]; U.S. Census Bureau, 2000 US Census.

[Zavod za popis stanovništva Sjedinjenih Država, 2000., Popis stanovništva, Sjedinjene Države].

⁵ 2006. Popis stanovništva Kanade; 2006. Popis stanovništva Novog Zelanda.

⁶ Statistika australskog popisa stanovništva 2006. godine.

⁷ Hrvatski domovi za starije osobe u Australiji su Naselje Kardinala Stepinca u Sydneyu, Naselje Adria u Canberri, Dom za starije Vila Dalmacija u Zapadnoj Australiji i Hostel Sv. Ana (Dom za starije osobe iz Hrvatske, Ukrajine i Bjelorusije) u Adelaidi.

⁸ Ako nije drukčije naznačeno, sve bilješke intervjuja na koje se u članku poziva, u autorovu su vlasništvu.

⁹ Intervju s Jozom Pavlovićem (rujan 2009.), članom uprave Hrvatskog doma za starije u Geelongu i bivšim povjerenikom multikulturalne zajednice Victorije; intervju s vlč. Matom Križancem (rujan 2009.), hrvatskim svećenikom hrvatske župe u Clifton Hillu, Melbourne.

Australsko-hrvatske društvene usluge pružaju određenu potporu vlade namijenjenu domovima za starije osobe Hrvata u Melbourneu i Geelongu, ali broj onih koji primaju tu potporu vrlo je nizak. Ranih 1990-ih, kad su etno-specifična sredstva vlade namijenjena domovima za starije osobe bila lakše dostupna, Hrvati iz Melbournea propustili su priliku iskoristiti etno-specifična vladina sredstva namijenjena potpori hrvatskim domovima za starije osobe. Vladina politika financijske potpore domovima za starije osobe poslije se mijenjala, i teže je bilo moguće dobiti novac.

Intervju s Michaelom Parnerom (2. listopada 2009.), Australsko-hrvatske društvene usluge.

⁹ Prema australskom popisu stanovništva iz 2006. godine, najučestaliji jezici u Australiji, osim engleskog, po redu zastupljenosti su talijanski (316 894), grčki (252 216), kineski (244 557), arapski (243 672), mandarinski (220 597), vijetnamski (194 863), španjolski (97 996), njemački (75 625), hindu (70 005), makedonski (67 833) i hrvatski (63 611). Između dvaju popisa stanovništva 2001. i 2006. godine, broj hrvatskih govornika u Australiji pao je za 6%.

Statistika australskog popisa stanovništva 2006. godine; Statistika australskog popisa stanovništva 2001. godine.

se neki drugi slavenski jezici tamo više ne predaju ili je njihova nastava privremeno prekinuta. Za neprekinuti uspjeh hrvatskog jezika na Sveučilištu Macquarie dijelom je zaslužna financijska potpora hrvatske Vlade i potpora Hrvatske znanstvene zaklade u Australiji, čije je sjedište u Sydneyu.¹⁰ Nagrade, stipendije i programi razmjene (uključujući mogućnost provođenja studijskog semestra u Hrvatskoj) dodatni su poticaji studentima da odaberu studij hrvatskog jezika na Sveučilištu Macquarie.¹¹ Studij hrvatskog jezika na Odsjeku za međunarodne studije, Fakulteta za umjetnost, na Sveučilištu Macquarie usko je povezan s hrvatskim Sveučilištem u Zagrebu, Splitu i Zadru. Hrvatski studiji na Sveučilištu Macquarie povezani su sa Sveučilištem Waterloo u Kanadi, gdje se hrvatski jezik također počeo predavati prije hrvatske neovisnosti.¹² Opstanak nastave hrvatskog jezika na Sveučilištu Macquarie važan je za opstanak hrvatskog jezika u Australiji i za očuvanje jednog od važnih simbola priznavanja hrvatskog jezika u Australiji.

Broj učenika hrvatskog jezika u osnovnim i srednjim školama u Australiji opada, djelomice zbog demografskog pomaka jer je većina učenika sad već treći naraštaj australskih Hrvata. Udruga učitelja hrvatskog jezika u Viktoriji uložila je znatne napore da spriječi to opadanje u svrhu očuvanja hrvatskog jezika organizirajući natjecanja u pisanim radovima (na razini osnovnih i srednjih škola), natjecanja u poeziji, svečana proglašenja i dodjele nagrada najboljima, te dodjele diploma za 12. godinu. Udruženje, primjerice, organizira godišnje natjecanje 'Tomislav Starčević' u pisanim radovima, koje sponzorira *Hrvatski Vjesnik*.¹³ Međutim, sudjelovati mogu samo učenici iz Viktorije.

Osnovna škola Holy Family u Bell Parku u Geelongu ostaje jedina osnovna škola u Australiji koja ima hrvatski jezik kao dio redovitog programa. Nužno je da se hrvatski održi u toj školi, budući da je polovina učenika u osnovnoj školi Holy Family hrvatskog podrijetla, te da je 16,1% populacije Bell Parka hrvatskih govornika, što je najveća koncentracija hrvatskih govornika u Australiji.¹⁴ Održavanje hrvatskog jezika u osnovnoj školi Holy Family u Bell Parku zahtijevat

¹⁰ Od sedam slavenskih jezika (hrvatski, poljski, srpski, makedonski, slovenski, ukrajinski i ruski) uvedenih na Odsjeku za međunarodne studije, Fakulteta za umjetnost, na Sveučilište Macquarie početkom i sredinom 1980-ih, nastava većine od njih je potpuno ili privremeno prekinuta zbog nedovoljnog zanimanja, nedostatka financijske potpore i slabe podrške zajednice. Jedino još solidno opstaju hrvatski, poljski i ruski odsjeci.

Intervju s Lukom Budakom (rujan 2009.), ravnateljem Centra hrvatskih studija, Sveučilište Macquarie.

Hrvatska znanstvena zaklada čini se uglavnom usmjerena na Sydney.

¹¹ 'Nagrada Naroni/Obitelj M & A Vidović' dodjeljuje se za poznavanje hrvatskog jezika na razini Diplome jezika na Sveučilištu Macquarie.

Naroni Homes, službene internetske stranice <http://www.naronahomes.com.au/company.html>, rujan 2009.

¹² Ana Ganza, 'Croatian School in Southern Ontario,' *Unknown Journey, A History of Croatians in Canada*, (urednici Marin Sopta i Gabriele Scardellato) *Polyphony*, Vol. 14, Multicultural History Society of Ontario, Ontario, 1994. str. 107.-115. (113. str.).

¹³ Hrvatsko natjecanje u pismenim radovima 'Tomislav Starčević' ime je dobilo u čast pokojnog bivšeg urednika Hrvatskog Vjesnika. Nagrade koje dodjeljuje škola hrvatskog jezika sponzorirali su neki klubovi u Australiji, primjerice Australsko-hrvatsko društvo, Dom Kardinal Stepinac u Geelongu.

¹⁴ U osnovnoj školi Svete obitelji, 158 učenika, od njih 297, uči hrvatski jezik. Prije se hrvatski predavao u još dvjema osnovnim školama u Geelongu kao dio redovnog kurikula (Osnovna škola Norlane West i Osnovna škola Bell Park North). Nastava hrvatskog jezika u Osnovnoj školi Bell Park North prestala se održavati 2008. godine.

Prije nekoliko godina poduzete su određene mjere da se osnuje hrvatska osnovna škola u Melbourneu uz hrvatsku katoličku crkvu u Sunshineu, isto kao što u Australiji postoje privatne grčke i židovske osnovne škole, no ti su pokušaji propali jer je odabrano zemljište bilo onečišćeno te nije bilo prikladno za školu. Troškovi uklanjanja onečišćene zemlje onemogućili su ostvarenje projekta.

će stalno prezentiranje i lobiranje kod ravnatelja škole i lokalnih parlamentaraca kako bi se osiguralo da ravnatelj ne zamijeni hrvatski nekim drugim jezikom u toj osnovnoj školi, kao što je bio slučaj u drugim dvjema osnovnim školama, u kojima je prethodno hrvatski jezik bio dijelom njihova redovitog kurikula.

Uočivši potrebu da objavi zabrinutost i ostvari potporu za podučavanje hrvatskog jezika u 2007., peteročlano izaslanstvo iz Victorije (u kojemu su bila dvojica ravnatelja, dvije učiteljice hrvatskog jezika i župni svećenik) samo je financiralo svoj put u Hrvatsku kako bi uspostavili veze s hrvatskim Ministarstvom znanosti, obrazovanja i sporta.¹⁵ Taj je posjet rezultirao time da je hrvatska Vlada odobrila zapošljavanje učitelja hrvatskog jezika iz Hrvatske, u Victoriji, na puno radno vrijeme, za 2010. godinu.¹⁶ Hrvatska je Vlada također 2009. godine poslala knjige i nastavne materijale u Victoriju, a radionice hrvatskog jezika u organizaciji hrvatske matice iseljenika bile su odlično primljene diljem Australije. Posebnost tih radionica hrvatskog jezika jest u činjenici da su one organizirane sredstvima hrvatske Vlade a neki od rezultata radionica su i povećano zanimanje učenika i učitelja, te poboljšana kvaliteta podučavanja hrvatskog jezika. Takvi primjeri dokazuju da bi hrvatska zajednica u Australiji mogla imati velike koristi od stalne potpore hrvatske Vlade u svrhu osiguravanja kvalitete usluge radi očuvanja hrvatskog jezika u Australiji.

U Australiji se broj upisanih na hrvatski jezik na 12. godini znatno smanjio tijekom nekoliko posljednjih godina, od 153 u 2004. do 50 u 2008. godini.¹⁷ U Australiji, Victorija očito prednjači kad je riječ o studentima koji steknu diplomu hrvatskog jezika na 12. godini, jer ih 80% dolazi iz Victorije. Tablica 1 pokazuje broj upisanih na hrvatski jezik na 12. godini u školama u Victoriji i položaj hrvatskog u usporedbi s ostalim jezicima koji se uče u 12-toj godini. Nizak broj upisanih na hrvatski jezik u 12-tu godinu u Novom Južnom Walesu može se pripisati određenoj pomirenosti sa situacijom članova hrvatske zajednice u toj državi. Nije u pitanju samo brojčano opadanje zajednice, jer primjerice folklorne skupine u Novom Južnom Walesu uspješno djeluju s više od 500 izvođača.¹⁸ Za učitelje hrvatskog jezika i za hrvatsku zajednicu u Novom Južnom Walesu postoji mogućnost učenja i razmjene iskustava s aktivnom Udrugom učitelja hrvatskog jezika iz Viktorije kako bi se razmotrilo pitanje smanjenog broja upisa. Blizina Hrvatske znan-

Statistika australskog popisa stanovništva 2006. godine; Intervju s Katicom Perinac (rujan 2009.), predsjednicom Udruge učitelja hrvatskog jezika u Victoriji.

¹⁵ Članovi izaslanstva u Hrvatsku bili su ravnatelj osnovne škole Svete obitelji, Brian Everett, župni svećenik u Holy Family, Rev. Gerard Keith, predsjednica Udruge učitelja hrvatskog jezika u Victoriji i učiteljica hrvatskog jezika, Katica Perinac, ravnatelj Victorian School of Languages [Jezične škole u Victoriji], Frank Merlino, i učiteljica hrvatskog jezika, Lili Cvetković. Njihov je cilj bio imenovanje učitelja hrvatskog jezika za pomoć školama u Victoriji, profesionalno usavršavanje učitelja hrvatskog jezika i dostupnost odgovarajućih priručnika za hrvatski jezik.

Intervju s Katicom Perinac (rujan 2009.).

¹⁶ Učitelj hrvatskog jezika provodit će 40% svoga vremena u osnovnoj školi Holy Family, 40% u Jezičnoj školi u Victoriji, i 20% pripremajući dopisnu nastavu za 12. godinu.

Intervju s Katicom Perinac (rujan 2009.).

¹⁷ *Victorian School of Languages [Jezična škola, Victoria]*, 2009. Informacije je dao Frank Merlino, Ravnatelj Victorian School of Languages [Jezične škole u Victoriji], (24. kolovoza 2009.).

¹⁸ Intervju s Ivicom Karamatićem (prosinac 2009.), predsjednikom Međugrupnog odbora hrvatskih folklornih skupina u NSW [Novom Južnom Walesu].

stvene zaklade također bi trebala pridonijeti inicijativi porasta broja upisanih na hrvatski jezik u 12. godini u Novom Južnom Walesu budući da su oni potencijalni budući studenti Sveučilišta Macquarie.

Tablica 1: Broj upisanih na hrvatski jezik na 12. godini u školama u Victoriji i rangiranje u usporedbi s drugim jezicima koji se uče na 12. godini.¹⁹

Godina	Broj upisanih	Rang (usporedba s drugim jezicima)
1984	77	9.
1985	86	7.
1986	113	9.
1987	124	9
1988	135	9.
1989	133	10.
1990	125	10.
1991	140	7
1992	128	10.
1993	119	9
1994	130	12.
1995	99	13.
1996	136	13.
1997	126	13.
1998	130	14.
1999	120	15.
2000	111	17.
2001	94	18.
2002	102	19.
2003	91	19.
2004	117	17.
2005	79	22.
2006	63	23.
2007	42	23.
2008	40	25.

Prema tvrdnjama Udruge učitelja hrvatskog jezika u Viktoriji, trenutačno su ispiti za hrvatski jezik na 12-toj godini previše zahtjevni za Hrvate trećeg naraštaja, što obeshrabruje potenci-

¹⁹ Od 1975. do 1983., hrvatski nije priznat kao zaseban jezik na 12. godini u Victoriji. Učenici koji su željeli učiti hrvatski jezik na 12. godini, na taj su način bili prisiljeni učiti 'srpsko-hrvatski'. Više od dvije trećine učenika koji su učili srpsko-hrvatski na 12. godini prije 1984., ustvari su bili hrvatskog podrijetla. Predmet Hrvatski jezik i kultura na 12. godini u školama u Victoriji prvi put se uvodi 1984. godine i ostaje do 1992. godine, kad postaje poznat kao Hrvatski jezik. Godine 2006. bosanski se uvodi na 12. godinu, a posljedica toga je smanjen broj upisanih na hrvatski jezik. U Novom Južnom Walesu hrvatski se prvi put uvodi na 12. godini 1981. godine.
Statistics on Enrolment and Rank of Croatians in Victorian Schools for Year 12 students from 1975–2003, Board of Studies [*Statistike upisa i rangiranja hrvatskog jezika u školama u Victoriji na 12. godini od 1975. do 2003.*, Odbor studija], 2003; *Victorian Curriculum and Assessment Authority [Uprava za kurikulum i ocjenjivanje, Victorija]*, 2009. Informacije je pružila Maree Dellora, Upraviteljica LOTE (Language Other Than English / Jezik koji nije engleski), rujan 2009; *Victorian School of Languages*, 2009.

Tri desetljeća organiziranog učenja hrvatskog jezika proslavili su maturanti u Hrvatskom domu Kardinal A. Stepinac, Geelong, Victoria, 30.10. 2010.

jalne učenike. Učitelji hrvatskoga jezika koji pripremaju ispite ne uzimaju u obzir demografski pomak i činjenicu da bi se hrvatski jezik sad trebao podučavati kao drugi ili kao strani jezik. Ispiti iz hrvatskog jezika trebali bi biti standardizirani isto kao i svi drugi jezici koji se uče u Australiji (primjerice, talijanski, francuski i japanski) kako bi se motiviralo studente da nastave učiti hrvatski jezik na 12. godini. Taj problem mogu ispraviti Udruga učitelja hrvatskog jezika Viktorije i predstavnici hrvatske zajednice, usko surađujući s učiteljima hrvatskoga jezika koji pripremaju ispite kako bi odredili prikladne standarde.²⁰

U Sjedinjenim je Državama Hrvatska bratska zajednica Amerike, koja je osnovana 1894. godine, tijekom 51 godine osiguravala stipendije kako bi pomogla studentima hrvatskog podrijetla za trajanja njihova studija. Pojedine stipendije nose imena donatora ili udruženja.²¹ Slične sti-

²⁰ Konferencija 'Hrvatska i hrvatski jezik u godini 2020.' održana na Sveučilištu Macquarie u Sydneyu, u veljači 2009., istaknula je nedostatnu suradnju među učiteljima hrvatskih škola u raznim državama u Australiji. Zato su se tijekom konferencije osnovala radne skupine koje trebaju razmotriti to pitanje. Također se postavilo pitanje ispita iz hrvatskog jezika na 12. godini koji je prezahtijevan trećemu naraštaju australskih Hrvata.

Intervju s Katicom Perinac (rujan 2009.).

U siječnju 2010., u Adelaidi je održan sastanak 17 učitelja hrvatskog jezika iz osnovnih i srednjih škola u Melbourneu, Sydneyu, Canberri i Adelaidi, u svrhu poboljšanja suradnje a radi očuvanja hrvatskog jezika u Australiji.

²¹ Tijekom 2008. godine, Hrvatska bratska zajednica dodijelila je 272 stipendije.

110th Anniversary Celebration of the Croatian Fraternal Union of America 1894 to 2004, Croatian Fraternal Union of America, Pittsburgh, 2004, str. 15, 20; Ivan Čizmić, *History of the Croatian Fraternal Union of America 1894-1994*, Golden Marketing, Zagreb, 1994.; Hrvatska bratska zajednica, službena internetska stranica <http://www.croatianfraternalunion.org/> 20. srpnja 2009.

pendije postoje u Sjevernoj Americi, uključujući Hrvatsku školsku zakladu i Ujedinjene Hrvate Kanade, ogranak kralja Tomislava.²² Ti primjeri govore u prilog tome da uz australsku populaciju Hrvata u starenju, postoji prilika za fondove, stipendije i donacije kako bi se studentima hrvatskog podrijetla u Australiji omogućilo da studiraju, a osobito da studiraju hrvatski jezik. Stipendiranja su u Australiji već počela, primjerice Australian Croatian Sporting and Social Club of Launceston Scholarship [Fonda za stipendije Launceston Australsko-hrvatskog sportskog i društvenog kluba] na Sveučilištu u Tasmaniji.²³ No, postoje očite mogućnosti da se broj stipendija u Australiji poveća.

Na primjeru Udruge učitelja hrvatskog jezika iz Viktorije očito je da bi trebalo snažnije promicati prednosti učenja hrvatskog jezika vezano za buduća zanimanja. Studente bi trebalo poticati da studiraju hrvatski, a roditelje da šalju djecu u hrvatske škole. To bi se moglo postići jačom promidžbom i boljom internetskom zastupljenošću, kroz što bi se prikazale prednosti učenja hrvatskog jezika, predstavile nagrade za hrvatski jezik, stipendije i programi razmjene.

Hrvatski klubovi, društva i dvorane

Hrvatski klubovi i dvorane mnogo su više nego li samo mjesta susreta. To su mjesta na kojima se može uživati u hrvatskoj hrani, jeziku, kulturi, glazbi i sportu. Ta su mjesta vlasništvo zajednice koja je ulagala mnogo vremena i znatna financijska sredstva u izgradnju hrvatskih domova. Hrvatska zajednica u Australiji trenutačno u vlasništvu ima 43 dvorane i sportske objekte.²⁴

Od kraja 1990-ih neki su klubovi i društva zaključili da je tranzicija prema slabijoj političkoj orijentiranosti teška, i da će im sad konvencionalni australski rekreacijski centri postati konkurencija. Ostvarenje težnje za hrvatskom neovisnošću i priznanje 1992., potaknulo je potrebu za takvom tranzicijom. Naraštaji rođeni u Australiji također su manje zainteresirani za hrvatsku politiku sad kad je Hrvatska neovisna i demokratska zemlja. Problematičan je bio bojkot nekih članova klubova kad su slike hrvatskih političara (primjerice, dr. Ante Pavelića) uklonjene iz društvenih prostorija i premještene u privatne sobe u uglednim klubovima.²⁵

²² Hrvatska školska zaklada, službena internetska stranica, <http://www.croatianscholarship.org/> 28. rujna 2009.; Ujedinjeni Hrvati Kanade, ogranak kralja Tomislava, Hrvatska školska zaklada (Hrvatski kulturni centar), službena internetska stranica, <http://www.croatiancentre.com/Services/Programs/scholarships-and-bursaries.html/> 20. studenog 2010.

²³ Sredstva Launceston stipendije Australsko-hrvatskog sportskog i društvenog kluba dodijelio je Odbor Hrvatskog kluba kad je klub zatvoren 2004. Sredstva su dostupna studentima hrvatskog podrijetla, po mogućnosti s Tasmanije. Sveučilište Tasmanije, službena internetska stranica, <http://www.studentcentre.utas.edu.au/scholarships/AwardDetails.aspx?AwardId=1666>, 4. rujna 2009.

²⁴ Šutalo, *Croatians in Australia*, str. 267-268.

²⁵ Dr. Ante Pavelić bio je vođa ustaša i poglavnik Nezavisne Države Hrvatske (koja je surađivala s Njemačkom i Italijom) tijekom Drugog svjetskog rata. Pitanje bojkota je problematično jer odnosi poslovanje hrvatskim klubovima i izvor je napetosti unutar zajednice. U svakom slučaju, favoriziranje fašističkih obilježja je apsolutno neprihvatljivo u bilo kojem obliku.

Vesna Drapač, 'Perceptions of Post-World II Croatian Immigrants: The South Australian Case', *Croatian Studies Review*, Sveučilište Macquarie, Sydney, 2004/2005, Vol. 3-4, str. 27-39 (31, 38).

*Hrvatski dom,
Melbourne*

Većina klubova preuređena je kako bi davala uslugu kakva se podrazumijeva u kvalitetnijim objektima. Hrvatski klubovi i prostorije nisu samo 'zgrade', oni su 'simboli'. Klubovi će se ubuduće sređivati prema potrebi. Ipak, potrebno je stalno nastojati da se očuvaju klupski prostori, jer mogli bi postati samodostatni. Neki hrvatski klubovi u Sjedinjenim Državama imaju poneki hrvatski događaj tek svakih nekoliko mjeseci, ali ipak opstaju poput simbola koji ističu kontinuitet hrvatske prisutnosti kroz mnogo godina. Ako ne bude prijetnji hrvatskoj samostalnosti, hrvatski će klubovi postati manje politički orijentirani, kao što je slučaj u Sjedinjenim Državama.

Trenutno objedinjavanje Hrvatskog kluba kralj Tomislav i Jadran Hajduk kluba, istinski je povijesni događaj u procesu očuvanja hrvatske zajednice u Sydneyu. Kombinirano članstvo tih dvaju klubova i očekivani prihod od oko pet i pol milijuna dolara od prodaje prostorija Jadran Hajduk kluba u St. John Parku trebali bi pomoći obnovu prostorija Hrvatskog kluba kralja Tomislava i osigurati financijsku stabilnost povećanog kluba. Ta dva kluba, koja su udaljena malo više od 2 kilometra, prije hrvatske neovisnosti bili su politički protivnici. Objedinjavanje klubova potvrđuje da postoje velike mogućnosti za suradnju i konsolidiranje u većoj mjeri u budućnosti, a sve radi očuvanja zajednice.²⁶ U manjoj mjeri, australsko-hrvatsko društvo (vlasnici klubova u Melbourneu i Geelongu) podupirali su australsko-hrvatsko društvo i klubove u Morwellu i u Canberri nazočeci proslavama njihovih godišnjica. Klubovi iz Victorije također su na međudržavnoj razini financijski pomagali hrvatskim klubovima u poteškoćama, primjerice,

²⁶ Nogometni klub Hajduk Wanderers, od početka sezone 2010. također će biti u Hrvatskom klubu kralj Tomislav.

Australsko-hrvatsko društvo u Melbourneu financijski je pomoglo Hrvatskom sportskom centru iz Gold Coasta.²⁷

Katolička crkva

Katolička crkva unutar hrvatske zajednice promicala je i čuvala hrvatski identitet u Australiji. Skrbila je za duhovne potrebe, istodobno njegujući hrvatski jezik, kulturu i dobrobit. U Australiji ima 14 hrvatskih katoličkih župa ili centara, u Sjedinjenim ih Državama ima 33, a u Kanadi 19.²⁸ Hrvatski su svećenici nazočni u Australiji od pedesetih godina dvadesetog stoljeća: prva je župa osnovana 1963. godine, a hrvatska je zajednica izgradila prvu katoličku crkvu u Australiji 1983. godine. Hrvatske časne sestre i danas aktivno služe hrvatskim zajednicama u Sydneyu i Adelaidi. Hrvatske su župe, prije nego li u Australiji, osnivanе u drugim zemljama engleskoga govornog područja, kao što su Sjedinjene Države, Kanada i Novi Zeland. Prvu katoličku crkvu hrvatska je zajednica izgradila u Sjedinjenim Državama 1894., u Kanadi 1950., a na Novom Zelandu 1930-ih godina.²⁹ Ta je usporedba važna jer upućuje na činjenicu da hrvatske župe u Australiji mogu učiti iz iskustva starijih i brojnijih hrvatskih župa u Sjevernoj Americi.

Danas, hrvatske katoličke župe diljem Australije znatno variraju u broju sudionika koje privlače. To slijedi opći trend opadanja prisutnosti koji je zajednički mnogim crkvama u Australiji. To nije specifično hrvatski problem, ali ključna je razlika u tome što su hrvatske župe važne za očuvanje hrvatskog identiteta u Australiji.

Hrvatske župe u Sjedinjenim Državama i u Kanadi slave godišnjice osnutka svake pojedine župe, izdajući prigodne crkvene knjižice za prigode godišnjica.³⁰ U Australiji većina hrvatskih župa već slavi dan sveca čije ime župa nosi. Sv. Ana u Perthu i Sv. Ante u Geelongu samo su dva primjera.³¹ Na temelju dokazanog uspjeha dugovječnosti hrvatskih župa u Sjevernoj Americi i višegeneracijsku posjećenost proslava godišnjica hrvatske župe, čini se da su proslave crkvenih godišnjica prigoda da se privuku različiti naraštaji i nehrvati na mise kojima se obilježavaju godišnjice te na ostala prigodna slavlja. Zaručnički tečajevi bili su način privlačenja drugog naraštaja australsko-hrvatskih parova u hrvatske župe. Važno je da se pripadajućim dvoranama i zgradama i dalje koriste članovi hrvatske zajednice. U Sjedinjenim su Državama franjevci osnovali Hrvatski etnički institut koji prikuplja i čuva hrvatsku baštinu u Sjevernoj Americi. Institut ima knjižnicu, arhiv, muzej, edukacijski centar i knjižaru. Promatrajući ovakav primjer,

²⁷ Kad je Australsko-hrvatsko društvo (klub) iz Morningside Brisbanea prodalo svoje prostorije za otprilike 700 000 dolara, polovina tog iznosa donirana je Hrvatskom sportskom centru iz Gold Coasta, a ostatak je doniran Centru hrvatske zajednice iz Rocklea Brisbanea.

Intervju s Antom Jurićem (31. prosinca 2009.), predsjednikom Australsko-hrvatskog društva u Melbourneu.

²⁸ Šutalo, *Croatians in Australia*, str. 80-81, 219.

²⁹ Ante Klarić, *History of the Croatian Catholic Mission in Auckland, New Zealand (1904-2004)*, The Croatian Catholic Mission, Auckland, 2004.

³⁰ *Coming Home 2: Dream and Reality, Croatian Almanac 2006, Vraćanje Kući 2: San i Stvarnost, Hrvatski kalendar 2006*, Croatian Franciscan Publications i Croatian Ethnic Institute, Chicago, 2006.

³¹ Sv. Ante je ime koje nosi hrvatska zajednica katoličke crkve Holy Family u Bell Parku, Geelong.

hrvatske župe u Australiji mogle bi zajedno prionuti uspostavi boljih arhiva i prikupljanju materijala koji dokumentiraju povijest lokalne Crkve, te otvaranju internetske stranice koja bi čuvala i svjedočila o prošlosti.³²

Misa na engleskom jeziku uobičajena je pojava u hrvatskim župama u Sjedinjenim Državama i u Kanadi. Svoje tjedne župne biltene izdaju i na engleskom i na hrvatskom, ili samo na engleskom jeziku.³³ Taj primjer pokazuje da će hrvatske župe u Australiji, ako želimo da opstanu u budućnosti i da uključuju drugi i treći naraštaj, možda morati služiti misu na engleskom i na hrvatskom jeziku. Moglo bi također biti korisno navesti hrvatske svece i blagdanske svečanosti u dvojezičnim brošurama. Za potrebe drugog i trećeg naraštaja australskih Hrvata, novije knjige o povijesti i izgradnji hrvatske župne crkve uređivane su dvojezično.³⁴

Hrvatski svećenici u Australiji pretpostavljaju da njihove zamjene više neće biti poslane iz Hrvatske zbog manjka svećenika.³⁵ Zato hrvatske župe moraju razmišljati što će se dogoditi nakon smrti sadašnjih hrvatskih svećenika u hrvatskim župama u Australiji. Neki planovi uključuju odgoj budućih svećenika ili laika unutar hrvatske zajednice ili privlačenje postojećih svećenika hrvatskog podrijetla koji rade u ne-hrvatskim župama u Australiji. No, zbog općeg pomanjkanja katoličkih svećenika u Australiji, privlačenje postojećih svećenika hrvatskog podrijetla koji rade u ne-hrvatskim župama (primjerice u Melbourneu su dvojica svećenika, a još dvojica studiraju na sjemeništu da postanu svećenici)³⁶ zahtijevat će intenzivno lobiranje pri katoličkoj crkvi u Australiji kako bi se isposlovala odobrenja.

Sport

Hrvatska zajednica u Australiji poznata je po svojim sportskim uspjesima. Sport je prije bio glavni način promicanja 'hrvatskog' imena u Australiji. Od pedesetih godina do 1992., u Australiji je bilo više od 50 nogometnih klubova s hrvatskim imenima, s tim da su se klubovi često zvali 'Croatia'. U Australiji su Hrvati bili vrlo uspješni u nogometu i na nacionalnoj i na međunarodnoj razini. Melbourne Knights (prije Melbourne Croatia) dva puta su bili prvaci nacionalne nogometne lige devedesetih godina. Sydney United (prije Sydney Croatia) također

³² Neke hrvatske župe u Australiji imaju vlastite biblioteke, no s ograničenim pristupom.

Hrvatski etnički institut, službena internetska stranica, <http://www.croatian-institute.org/>, 6. prosinca 2009.; *Vraćanje kući* 2: *San i stvarnost*.

³³ Služenje misa samo na engleskom jeziku moglo bi hrvatske katoličke župe u Australiji učiniti spremnijima na ujedinjavanje s obližnjim katoličkim crkvama, jer više ne bi bile različite.

Intervju s vlč. Matom Križancem (rujan 2009.); *Vraćanje kući* 2: *San i stvarnost*.

³⁴ Ivo Tadić, *Hrvatski Katolički Centar, Wollongong, Marija Kraljica Hrvata, Priča o hrvatskim ljudima, jednoj crkvi i čuvanju baštine, Croatian Catholic Centre, Wollongong, Mary Queen of Croatians, A story about the Croatian people, one church and protection of heritage*, Wollongong-Zagreb, 2007; *An Oasis of Sanctity and Light, Oaza svetosti i svjetlosti*, (urednici Kruno Martinac, Petar Barišić, Ante Barišić, Fedor Vučemić i Željko Marić), Croatian Catholic Mission, Hrvatska katolička misija, Školska knjiga, Zagreb, 2008.

³⁵ Intervju s vlč. Matom Križancem (rujan 2009.).

³⁶ Intervju s vlč. Matom Križancem (rujan 2009.).

je bio uspješan u nacionalnoj nogometnoj ligi. Ta dva kluba, koja je podupirala hrvatska zajednica, igrala su u sedam od deset finala nacionalne nogometne lige devedesetih godina.³⁷ Hrvati su u Australiji bili uspješniji u nogometu nego li Hrvati u Sjedinjenim Državama, Kanadi ili na Novom Zelandu.³⁸

Na 35. hrvatskom godišnjem nogometnom turniru Australije i Novog Zelanda održanom u Adelaidu 2009. godine, bilo je 39 registriranih klupskih momčadi. Sjevernoamerički Hrvati organizirali su slične nogometne turnire još od 1964., ali na njihovim je turnirima bilo manje registriranih klubova.³⁹ Vrhunac hrvatskoga godišnjeg nogometnog turnira Australije i Novog Zelanda je svečani bal izbora Miss Croatia Australije i spektakl izbora Miss Croatia između misica Croatia svih nogometnih klubova hrvatske zajednice u Australiji. Miss Croatia važan je događaj zato što se usredotočuje na uključivanje žena, ali i sa stajališta prikupljanja novca. Broj ženskih nogometnih klubova hrvatske zajednice u Australiji je u porastu. Na osnovi dokazanog uspjeha ovih turnira, hrvatska bi zajednica morala i ubuduće nastaviti održavati godišnje nogometne turnire jer oni pridonose stvaranju i održavanju veza između hrvatskih zajednica diljem Australije.

Godišnja 'Fešta' ili Festival hrvatske hrane i vina u Adelaidu vrlo je uspješna manifestacija, te privlači i nehrvatske posjetitelje. Dodatna su atrakcija sudjelovanje sportskih zvijezda (nogometnih i australskog nogometa) hrvatskog podrijetla na festivalu i nastupi hrvatskih folklornih skupina. Hrvatske zajednice u drugim državama mogle bi također održavati slične manifestacije. Bilo bi razumno predložiti da bi pomoglo kad bi se povezali s organizatorima Fešte koji bi im mogli biti mentori i prenijeti svoja iskustva i znanje u pripremanju tako uspješnih manifestacija.⁴⁰ Tako je nogometni klub North Geelong ponudio svoje iskustvo i znanje drugim manjim nogometnim klubovima hrvatske zajednice podučivši ih kako uspješno i uz financijsku dobit voditi hrvatski nogometni turnir Australije i Novog Zelanda 2008. godine.

³⁷ Šutalo, *Croatians in Australia*, str. 224-226.

Nazivanje nogometnih klubova imenima kao što je primjerice 'Croatia' bilo je uobičajeno u hrvatskoj dijaspori. Sopta je pokazao da ima najmanje 68 gradova izvan Hrvatske i Bosne i Hercegovine, gdje se klubovima daje ime 'Croatia', a 12 ih je bilo u Australiji.

Marin Sopta, *Sveto ime Croatia*, Hrvatske matice iseljenika, Udruga "Hrvatska Dijaspóra" i Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb, 2008.

³⁸ Ipak, Toronto Metro-Croatia osvojio je sjevernoameričko nogometno prvenstvo 1976.

Marin Sopta, 'History of Toronto Metros Croatia', *Unknown Journey, A History of Croatians in Canada*, (urednici Marin Sopta and Gabriele Scardellato) *Polyphony*, Vol. 14, Multicultural History Society of Ontario Ontario, 1994. str. 135-144.

³⁹ Ivan Čizmić, Marin Sopta i Vlado Šakić, *Iseljena Hrvatska*, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2005. str. 114.; ³⁵*h Croatian Soccer Tournament Adelaide 2009 Souvenir Program*, Adelaide, 2009.

⁴⁰ Fešta se održava u Hrvatskom sportskom centru SA, Gepps Cross, Adelaide. Neki od dobro poznatih sportaša čije je sudjelovanje pridonijelo promociji manifestacije su nogometaši australskoga nogometa Ivan Marić, Steven Salopek i Alan Didak, te Eugene Galeković i Mark Rudan, igrači nogometnih klubova prve lige.

Fešta, službena internetska stranica, <http://www.croatianfesta.org.au/about-festa.php>, 20. studeni 2009.

U Melbourneu se svake godine održava 'Croktoberfest' koji ugošćuje bendove i DJ-e, folklorne skupine i dječje aktivnosti. Organizator, Melbourne Croatia društveni klub iz Melbournea, dio prihoda Croktoberfesta donira Fondaciji Starlight Children i na taj način pridonosi poboljšanju kvalitete života djece koja pate od kroničnih ili po život opasnih bolesti.

Croktoberfest, službena internetska stranica, <http://www.croktoberfest.com.au/>, 6. listopada 2009; *Hrvatski Vjesnik (New Generation Supplement [Podlistak nove generacije])*, 29. listopada 2009., str. 1.

Uspjeh hrvatske nacionalne nogometne vrste i igrača hrvatskog podrijetla u australskoj nacionalnoj nogometnoj momčadi (Socceroosima) rezultirao je porastom broja navijača i igrača u klubovima hrvatske zajednice u Australiji. Na Svjetskom prvenstvu 2006. godine, sedmorica igrača momčadi Socceroosa bili su hrvatskog podrijetla.⁴¹ Zanimljivo je da su trojica igrača u hrvatskoj nacionalnoj vrsti bili Hrvati iz Australije koji su odrastali igrajući u nogometnim klubovima hrvatske zajednice u Australiji.⁴² Uspjeh hrvatskih nogometaša (i uspjeh Hrvata u ostalim sportovima kao što su tenis i košarka), promiče ideju da je Hrvatska sportska nacija, poput australske.

Dva glavna hrvatska nogometna kluba u Australiji (Melbourne Knights i Sydney United) postoje više od pola stoljeća, no sve veću zabrinutost izaziva smanjen broj navijača na utakmicama tijekom posljednjih nekoliko godina. Opadanje broja navijača djelomice je uzrokovano zabranom koju je 1992. godine uvela Australska nogometna federacija, a koja se odnosi na uporabu etničkih imena kao što je 'Croatia' na svim nogometnim razinama, što je pojedince unutar hrvatske zajednice nagnalo da prestanu podržavati klubove. Huliganski neredi i masovne tučnjave mogle su spriječiti obiteljske ljude da odlaze na utakmice, te odvratiti nehrvate da navijaju za te, inače, uspješne klubove. Na Hrvatskom godišnjem nogometnom turniru Australije i Novog Zelanda 2009., uveden je kodeks ponašanja za igrače i navijače, kako bi se onemogućilo huligansko ponašanje. Hrvatski nogometni savez Australije i Novog Zelanda koji prati godišnje nogometne turnire odlučan je u kažnjavanju neprihvatljiva ponašanja, a prihvaćanjem kodeksa ponašanja huligani su protjerani s turnira. Uspjeh te strategije pokazuje da bi slične kodekse ponašanja trebali uvesti i drugi nogometni klubovi hrvatske zajednice.

Unatoč velikoj ljubavi prema nogometu, Hrvati u Australiji oduševljavaju se i drugim sportovima. 12. godišnji Auscro turnir u golfu doživljava veliki uspjeh i okuplja australsko-hrvatske golfere iz cijele Australije te slijedi trend Sjedinjenih Država gdje su Hrvati održali 56. turnir u golfu.⁴³ Hrvati u Australiji imaju momčadi u kuglanju na travi, boćanju (bocce), odbojci, košarci, netballu (igra slična košarci) i nogometu, što pomaže održavanju veza s drugim Hrvatima i s hrvatskom zajednicom. Pojedini Hrvati uspješni su u australskom nogometu, kriketu i ragbiju igrajući australsku inačicu tih sportova.

Hrvatska zajednica ima mogućnost da, zahvaljujući uspjesima sadašnjih i bivših sportaša i sportašica, i dalje dovodi nove naraštaje potomaka u hrvatske klubove i dvorane. Bivše zvijezde mogu uzvratiti klubovima tako da pomažu i dolaze na klupske događaje. Posjeti hrvatskih igrača iz Hrvatske (primjerice, vaterpolista 2008.) hrvatskim klubovima u Australiji, također privlače nove naraštaje potomaka na takve manifestacije.

⁴¹ Sedmorica igrača hrvatskog podrijetla koji su igrali za Socceroos na Svjetskom kupu 2006. bili su Marco Bresciano, Ante Čović, Jason Čulina, Željko Kalac, Tony Popović, Josip Skoko i Mark Viduka.

⁴² Trojica igrača iz Australije koji su igrali za hrvatsku nacionalnu momčad na Svjetskom kupu 2006. bili su Josip (Joey) Didulica, Ante (Anthony) Šerić i Josip Šimunić. Dinamo Zagreb uspostavio je u Australiji nacionalno nogometno savjetovalište nazvano 'Dinamova akademija', sa stručnim trenerima iz Hrvatske. Godine 2009. savjetovalište se održalo u Melbourneu, no 2010. Dinamova akademija održat će se u Sydneyu, Canberri, Hobartu i Geelongu.

⁴³ 110th Anniversary Celebration of the Croatian Fraternal Union of America 1894 to 2004, str. 51.

Iseljence

Ne smije se zanemariti doprinos žena hrvatskoj zajednici. Kao što smo prije rekli, Svečani dobrotvorni bal izbora Miss Croatia Australije i ženske nogometne ekipe glavna su atrakcija hrvatskoga godišnjeg nogometnog turnira Australije i Novog Zelanda, premda ne odražavaju svu zastupljenost i raznolikost ženskog doprinosa uspjehu svih struktura hrvatske zajednice. Žene su bile ključne u prikupljanju novca i u projektima pomoći (osobito tijekom Domovinskoga rata), dobrotvornim akcijama i u volontiranju u hrvatskim organizacijama i klubovima. U mnogim su područjima na vodećim položajima, pa tako i u upravi škola za hrvatski jezik i u folklornim skupinama.⁴⁴ Godišnja 'Hrvatska modna revija', dobrotvorna humanitarna manifestacija u Hrvatskom domu kardinala Stepinca u Geelongu, pokazuje druge dijelove života hrvatske zajednice u Australiji. Na manifestaciji održanoj 2009. godine, bila je bivša Miss Universe Australije, Laura Dundović, te mnogi modni dizajneri hrvatskog podrijetla iz cijele Australije. Sva prikupljena sredstva donirana su u dobrotvorne svrhe za pomoć mladima oboljelima od raka.⁴⁵

Folklorne skupine

Duga je povijest hrvatskih folklornih skupina u Australiji: Sydneyska Koleda proslavila je 41. godišnjicu, a Lado iz Geelonga 37. godina neprekinute aktivnosti. Trenutačno u Australiji djeluju 24 folklorne skupine hrvatske zajednice.⁴⁶ Neke će se folklorne skupine ubuduće ujediniti zbog demografskih promjena. U Sydneyu, primjerice, trenutačno djeluje osam folklornih skupina i za očekivati je da će se neke od njih u budućnosti ujediniti, osobito zato što neke djeluju u istim prostorima. Posjeti folklornih skupina Hrvatskoj i posjeti onih iz Hrvatske Australiji, znatno pridonose poboljšanju kvalitete folklornih skupina u Australiji i treba ih održavati gdje je to moguće. Hrvatske folklorne skupine iz Australije bile su na turnejama po Hrvatskoj, te povremeno nastupaju na folklornom festivalu *Đakovački vezovi*. Ugledna profesionalna folklorna skupina 'Lado' iz Hrvatske, 2005. godine bila je, poput ostalih skupina, na turneji Australijom. Folklorni plesovi i glazba očito su vrlo atraktivni Hrvatima i nehrvatima. Hrvatske folklorne skupine u Australiji nastupaju na popularnim festivalima i na multikulturalnim manifestacijama, te na festivalima i događajima koje organizira hrvatska zajednica. Oni predstavljaju druge aspekte hrvatske kulture i, s obzirom na njihovu popularnost, treba ih poticati gdje god je to moguće.

U Novom Južnom Walesu dogodila se 2008. godine generacijska smjena u vodstvu hrvatskih folklornih skupina i u Međugrupnom odboru hrvatskih folklornih skupina (koje predstavlja 9

⁴⁴ Na 35. godišnjem nogometnom turniru Australije i Novog Zelanda 2009., sudjelovalo je osam hrvatskih ženskih nogometnih ekipa.

Vesna Drapač, 'Active citizenship in multicultural Australia: The Croatian experience', *Humanities Research* Vol XV. Br. 1. 2009, str. 59-73. (65-66); Šutalo, *Croatians in Australia*, str. 217-218; 35th *Croatian Soccer Tournament Adelaide 2009 Souvenir Program*.

⁴⁵ 'Hrvatsku modnu reviju' organiziralo je Hrvatsko kulturno društvo. *Hrvatski vjesnik (New Generation Supplement)*, 15. listopada 2009., str. 1.; *CroExpress*, 15. listopada 2009., str. 3.

⁴⁶ Šutalo, *Croatians in Australia*, str. 217.

Hrvatska folklorna skupina Lenek prigodom nastupa na Festivalu hrvatske gastronomske ponude 2009., koji se tradicionalno održava u Hrvatskom sportskom centru Gepps Cross u Adelaideu.

folklornih skupina iz Novog Južnog Walesa i jednu iz Canberre), čime je znatno snižena prosječna dob vodećeg kadra. Popratna smjena naraštaja, injekcija je nove energije i entuzijazma. Primjerice, 2008. godine je Međugrupni odbor hrvatskih folklornih skupina Novog Južnog Walesa organizirao prvi Hrvatski dječji folklorni festival djece u dobi između 5 i 11 godina.⁴⁷ U travnju 2010. održan je hrvatski folklorni seminari u Sydneyu, u organizaciji Međugrupnog odbora hrvatskih folklornih skupina Novog Južnog Walesa, a u suradnji s generalnom konzulicom Republike Hrvatske u Sydneyu, na kojem su folklorni pedagozi iz Hrvatske održati seminare i poduke za nekolicinu studenata i učitelja iz svih hrvatskih folklornih skupina Australije i Novog Zelanda. Buduće središte zanimanja Međugrupnog odbora hrvatskih folklornih skupina Novog Južnog Walesa bit će poboljšanje kvalitete državnih učitelja i onih diljem Australije.⁴⁸

Iako postoje kombinirana hrvatska folklorna događanja u Australiji, nema godišnjeg nacionalnog festivala koji bi uključivao većinu hrvatskih folklornih skupina u Australiji. Međugrupni odbor hrvatskih folklornih skupina Novog Južnog Walesa za sada održava dvogodišnji festival. U Victoriji se od 2005. do 2007. održavao godišnji folklorni festival, u organizaciji mladeži Hrvatske demokratske zajednice, ali sad hrvatske folklorne skupine u Victoriji organiziraju neki kombinirani događaji. Drugi je primjer Hrvatski folklorni festival 2009. u Brisbaneu, koji

⁴⁷ Intervju s Ivicom Karamatićem (rujan 2009.).

⁴⁸ Već je potvrđeno 60 folklorša i 30 glazbenika iz 20 hrvatskih folklornih skupina Australije i Novog Zelanda, koji će sudjelovati na hrvatskom folklornom seminaru, koji će se održati u Sydneyu u travnju 2010.

Intervju s Ivicom Karamatićem (rujan i prosinac 2009.).

je privukao folklorne skupine iz Brisbanea, Gold Coasta, Sydneya i Melbournu.⁴⁹ Trebalo bi uvesti, ili bar razmotriti uvođenje, godišnjih ili dvogodišnjih nacionalnih folklornih festivala, budući da su oni u drugim zemljama bili vrlo uspješni u omogućivanju održavanja hrvatskog identiteta i kvalitete hrvatskog folklora. U Sjedinjenim je Državama, na primjer, 2009. godine hrvatska zajednica održala 43. godišnji omladinski festival tamburice, u organizaciji Hrvatske bratske zajednice. 2009. godine, 35. Kanadsko-hrvatski folklorni festival istočne Kanade održao se u Bromptonu, a 32. Kanadsko-hrvatski folklorni festival zapadne Kanade održao se u Calgaryju. Prigodom tih događaja, izdane su knjižice s fotografijama i povijesnim podacima svake folklorne skupine da se sačuvaju sjećanja.⁵⁰

Hrvatska neovisnost i priznanje

Hrvatska neovisnost i priznanje donijeli su više mogućnosti za uspostavu veza između Australije i Hrvatske. Posjeti sportskih i folklornih skupina Hrvatskoj sad se pozitivno potiču. Prije hrvatske neovisnosti, na takve se razmjene gledalo negativno, kao da se njima podrazumijevalo prihvaćanje jugoslavenskog režima. Zbog toga su Hrvati u Australiji prije propuštali dobrobiti suradnje i poboljšanja kvalitete sporta i folklora vezane za takve posjete. Slično tome, prije hrvatske neovisnosti, velika većina Hrvata u Australiji propustila je prigodu za ostvarivanje suradnje, potpore i formalnih veza s vladinim institucijama u Hrvatskoj. Sada su veze s Hrvatskom Vladom i hrvatskim institucijama jače. Osobe hrvatskog podrijetla koje žive u Australiji imaju pravo zatražiti hrvatsko državljanstvo čime stječu pravo glasovanja na hrvatskim izborima, te pravo na hrvatsku putovnicu.

Hrvatska matica iseljenika pomaže uspostavu veza između Australije i Hrvatske preko škola za učenje jezika, folklora, radne skupine za projekt eko-baštine u Hrvatskoj, te izdavanjem mjesečnika i godišnjeg kalendara.

Hrvatska matica iseljenika također pokreće tečajeve jezika putem interneta, što će posebice omogućiti pojedincima nove načine učenja hrvatskog jezika u Australiji.

Hrvatska sveučilišta (Zagreb i Split) vode škole hrvatskog jezika namijenjene dijaspori. Primjerice, Sveučilište u Zagrebu i Hrvatska matica iseljenika vode godišnju sveučilišnu školu hrvatskoga jezika i kulture. Slično tome, Centar za hrvatske međunarodne studije na Sveučilištu u Splitu ima godišnju ljetnu školu hrvatskog jezika i kulture. Studenti iz Australije redovito pohađaju te dvije škole.

Također postoje veze sa sportskim aktivnostima u Hrvatskoj. Jedna od inicijativa koja je uslijedila hrvatskoj neovisnosti, u organizaciji Hrvatskog svjetskog kongresa, su Hrvatske svjetske

⁴⁹ *Hrvatski vjesnik (New Generation Supplement)*, 5. studeni. 2009., str. 3.

⁵⁰ Željka Lešić, 'Svetkovina hrvatske riječi i folklora', *Matica*, lipanj 2009., str. 8-9.

Mirela Garma-Sumera, 'Folklorna fešta u Calgaryju', *Matica*, lipanj 2009., str. 49.

Hrvatska bratska zajednica, službena internetska stranica, <http://www.croatianfraternalunion.org/jrsites.htm>, 21. prosinca 2009.;

Hrvatska folklorna federacija zapadne Kanade, službena internetska stranica, <http://www.cffw.com/>, 21. prosinca 2009.

Australski Hrvati na glavnome trgu u Melbourneu, prigodom pozivanja australske Vlade da prizna neovisnost Republike Hrvatske 1991.

igre u Zadru, koje daju prigodu Hrvatima iz Australije da se natječu s Hrvatima iz cijelog svijeta u Hrvatskoj. Osnivanja momčadi, sportske kvalifikacije i dobrotnorne manifestacije u Australiji pomažu uspostavu veza unutar hrvatske zajednice u Australiji. Zanimljivo je da je Dean Lukin, osvajač zlatne medalje za Australiju u dizanju utega na Olimpijskim igrama 1984. godine, promotor kvalifikacijskog turnira za Hrvatske svjetske igre u Australiji i zaštitno lice Hrvatskih svjetskih igara u Australiji.⁵¹ Kriket i nogometne momčadi australskoga nogometa sad su

utemeljeni i u Hrvatskoj. Njih su u prvome redu osnovali australsko-hrvatski povratnici koji su nakon stjecanja hrvatske neovisnosti napustili Australiju. Sad u Hrvatskoj postoje četiri momčadi za kriket i dvije momčadi australskoga nogometa. Hrvatska nacionalna momčad australskog nogometa su Croatian Knights (Hrvatski vitezovi), a Hrvatska je bila domaćin Europskom prvenstvu u australskom nogometu 2009. godine, u Samoboru, blizu Zagreba.⁵² Osnutak hrvatskih nacionalnih momčadi u tim sportovima omogućuje nekim australskim Hrvatima da za Hrvatsku zaigraju na međunarodnoj razini.

Prije hrvatske neovisnosti, hrvatska je zajednica u Australiji uglavnom propuštala prigode za ostvarivanje etno-specifičnih vladinih financiranja jer Hrvati tijekom australskog popisa stanovništva nisu zavedeni odvojeno, kao rođeni u Hrvatskoj ili kao hrvatski govornici. Mnogi odjeli Vlade vodili su se australskim popisom stanovništva za potrebe dodjeljivanja financiranja individualnim iseljeničkim skupinama. Hrvati su sada službeno priznati kao zasebna skupina, a australski popis stanovništva potvrđuje njihov broj. Hrvatska zajednica u Australiji ima pri-

⁵¹ Intervju s Branimirom Šprajcerom (rujan 2009.), članom Izvršnog odbora, Predstavništvo hrvatske zajednice SA Inc i Nacionalnog organizacijskog odbora Hrvatskih svjetskih igara (Australija); Hrvatske svjetske igre, službena internetska stranica, <http://www.zadar2010.com>, 16. prosinca 2009.

⁵² Hrvatski odbor za kriket, službena internetska stranica, <http://www.croatiacriket.4t.com/>, 4. kolovoza 2009.; Wikipedia, službena internetska stranica, http://en.wikipedia.org/wiki/Croatia_national_cricket_team, 4. kolovoza 2009.; Worldfootynews.com, službena internetska stranica, <http://www.worldfootynews.com>, 4. kolovoza 2009.

godu iskoristiti etno-specifična i opća vladina financiranja u Australiji, sve dok postoji relativno velika populacija pripadnika rođenih u Hrvatskoj i hrvatskih govornika.

Neovisnost je donijela i neočekivanu asimilaciju. Neki ključni članovi hrvatske zajednice vratili su se u Hrvatsku. Broj povratnika ipak je bio nizak, u svakom slučaju manji od očekivanog. Neke od starijih članova hrvatske zajednice u Australiji istrošili su naponi uloženi u humanitarni rad tijekom prošlog rata. Zavladao je i osjećaj prihvaćanja situacije otkako se Hrvatska osamostalila. Čini se da pitanje očuvanja hrvatskog identiteta postaje manje hitno sad kad je Hrvatska neovisna. Anegdota koja slikovito dočarava zajednički osjećaj kaže 'zašto učiti hrvatski u Australiji kad ga naša djeca, ako žele, mogu učiti kad posjete Hrvatsku?'. Mnogi od hrvatskih emigranata koji su se iselili nakon 1991. nisu aktivno uključeni u rad skupina hrvatske zajednice, iznimka su neki hrvatski izbjeglice iz Bosne i Hercegovine. Drapač (2009.) smatra da jedan od razloga neuključivanja tih skorašnjih imigranata u tome što nisu školovani u kulturi aktivnoga građanskoga društva i volonterstva, pa zato volontiranje poistovjećuju s 'neplaćenim radom'.⁵³

Hrvatske organizacije iz Hrvatske uvijek traže financijsku potporu za svoju stvar, pa tolika prikupljanja sredstava isušuju entuzijizam zajednice. Sad kad je Hrvatska neovisna država s demokratski izabranom vladom, zanimanje za hrvatsku politiku sve je manje. Prevladava mišljenje da inicijative hrvatske lokalne zajednice u Australiji moraju biti usmjerene na dobrobit populacije lokalne hrvatske zajednice, a ne isključivo na Hrvatsku. To je stajalište razumljivo, ali ujedno i žalosno jer ne stvara povoljno ozračje za (potencijalno uzajamno korisne) inicijative suradnje među zajednicama.

Hrvatske diplomatske misije

U ovom trenutku postoji hrvatsko veleposlanstvo u Canberri, te hrvatski konzulati u Melbourneu, Sydneyu i Perthu. Česta su neujednačena očekivanja između hrvatske zajednice u Australiji i hrvatskih diplomatskih misija. Hrvatsko diplomatsko osoblje zapošljava hrvatska Vlada radi provedbe diplomatskih poslova, zato hrvatska zajednica u Australiji ne može očekivati od njih da preuzmu vodeću riječ u hrvatskoj zajednici u Australiji. Hrvatske organizacije i klubovi ne odobravaju da ih diplomatsko osoblje pokušava kontrolirati. Ipak, hrvatska zajednica može očekivati da hrvatsko diplomatsko osoblje sudjeluje u promicanju australsko-hrvatskih veza i razmjene, te u promidžbi hrvatskog jezika i kulture u Australiji. Kulturni ataše hrvatskih diplomatskih misija može uvelike pripomoći uspostavi kulturalnih veza.

Hrvatsko diplomatsko osoblje ovdje provodi vremenski određen mandat, pa neke njihove ideje izgube momentum. S razlogom ili sasvim pogrešno, za neke od članova konzularnog osoblja stječe se dojam da su izgubili pojam o potrebama lokalnog stanovništva. Hrvatska zajednica u Australiji također je prošla tranzicijsko razdoblje tijekom kojeg se valjalo prilagoditi prijelazu od potpune izolacije jugoslavenskih diplomatskih misija prije hrvatske neovisnosti, do uspostave veza i suradnje s hrvatskim diplomatskim misijama.

⁵³ Drapač, 'Active citizenship in multicultural Australia', str. 65-66.

S vremenom se, postupno, gledanje na hrvatsko diplomatsko osoblje, poboljšavalo. Inauguracijski 'Hrvatski filmski festival', održan 2009. u Australskom filmskom centru u Melbourneu, organizirao je (u suradnji s Hrvatskom maticom iseljenika) drugi naraštaj Hrvata kako bi pokazali druge aspekte hrvatske kulture. No njima je, u planiranju festivala, konzularno osoblje iz Melbournea uvelike pomoglo da uspostave odgovarajuće veze s hrvatskim institucijama.⁵⁴ Hrvatsko diplomatsko osoblje trebalo bi i nadalje ustrajati na tako pozitivnim primjerima suradnje te poboljšavati australsko-hrvatske veze i razmjenu. Pozitivan potez bilo je imenovanje hrvatskih generalnih konzula u Melbourneu i Sydneyu, u prosincu 2008. godine, koji su i sami proživjeli iseljeničko iskustvo, te zato bolje razumiju potrebe hrvatske zajednice u Australiji. Oni su motivirali svoje osoblje na bolje razumijevanje i zadovoljavajuće davanje usluga hrvatskoj zajednici u Australiji.⁵⁵ Manifestacija u čast Erica Bane, održana u konzulatu u Melbourneu 2006. godine, bila je vrlo uspješna jer je privukla velik broj Hrvata drugog i trećeg naraštaja koji su nazočili tom događaju, koji je ujedno pokazao da hrvatske diplomatske misije mogu okupiti Australce hrvatskog podrijetla. Uбудuće bi manifestacije Hrvatskog veleposlanstva i konzulata mogle povezivati stručnjake Hrvate rođene u Australiji s novim naraštajem (naraštaj Y) i stručnjacima, novim doseljenicima iz Hrvatske.

Inicijative hrvatske Vlade

Inicijative hrvatske Vlade mogu uvelike pomoći očuvanju i obogaćivanju hrvatskog identiteta u Australiji. Kao što smo već vidjeli, hrvatska Vlada financira program hrvatskog jezika na Sveučilištu Macquarie i odobrila je imenovanje učitelja hrvatskog jezika iz Hrvatske za Victoriju, za 2010. godinu. Na sličan način Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija nudi dvije stipendije australskim Hrvatima za studij informatike na zagrebačkom Sveučilištu, a oni bi nakon povratka provodili nekoliko sati na tjedan volontirajući u društvu hrvatskog arhiva Australije u Sydneyu.⁵⁶

Gotovo 30% hrvatske radne snage trećeg stupnja obrazovanja je emigriralo, zato je jedna od glavnih zadaća strategije hrvatske Vlade vezanih za hrvatsku dijasporu, njihov povratak. Od 2004., hrvatska je Vlada financirala povratak 79-ero znanstvenika izvan Hrvatske da dođu raditi na hrvatsko sveučilište i institute, a šestero ih je bilo iz Australije. Hrvatska je Vlada također financirala povratak skupine znanstvenika, njih 41, koji će raditi u industriji.⁵⁷ Ipak, tek će se

⁵⁴ Hrvatski filmski festival, službena internetska stranica, <http://www.croatianfilmfestival.com.au/> 5. studeni 2009.

⁵⁵ Hrvatski generalni konzul u Melbourneu, Antun Babić, 22 je godine živio u Australiji, prije povratka u Hrvatsku. Hrvatska generalna konzulica u Sydneyu, Mirjana Piskulić, rođena je u Južnoj Africi gdje je živjela devet godina, godinu dana je živjela u Italiji i 15 godina radila u Hrvatskoj matici iseljenika u Zagrebu.

⁵⁶ Predavanja na Studiju informatike (s mogućnošću specijalizacije arhivistike, bibliotekarstva, muzeologije i opće informatike) održavaju se na Odjelu Informatičkih znanosti Filozofskog fakulteta, Sveučilište u Zagrebu.

Hrvatski vjesnik (New Generation Supplement), 10. prosinca 2009., str. 3.

⁵⁷ Akademski povratnici iz Australije uz potporu hrvatske Vlade su Ivo Orlić (Sydney), Mladen Petravić (Canberra), Viktor Sučić (Brisbane), Ivica Grković (Melbourne), Boris Škvorec (Sydney) i Nevenko Bartulin (Sydney).

Republika Hrvatska, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, službena internetska stranica <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2191> 30. srpnja 2009.; *Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa*, Republika Hrvatska, 2009. Podatke dao Staža

znati koji je odnos između sredstava utrošenih na njihov povratak, zapošljavanje i subvencije na plaće, u usporedbi s njihovim učinkom za zajednicu. Hrvatska je Vlada također uspostavila fond 'Jedinstvo uz pomoć znanja', za financiranje zajedničkih projekata između hrvatskih znanstvenika (akademika) u iseljeništvu i znanstvenika u Hrvatskoj.⁵⁸

Odbor Hrvatskoga sabora za Hrvate izvan Hrvatske održao je 8. srpnja 2009. godine, tematsku sjednicu pod nazivom 'Hrvati izvan Republike Hrvatske – suradnja i obveze', na kojoj je prikazana Strategija o suradnji RH s Hrvatima izvan Republike Hrvatske, uz nazočnost predsjednice Vlade Republike Hrvatske, Jadranke Kosor, govori o važnosti koju hrvatska Vlada posvećuje hrvatskoj dijaspori. Javna rasprava o Strategiji je u završnici i Vlada će ju uputiti uskoro u parlamentarnu proceduru u Hrvatski sabor. Hrvatska sudjeluje s oko 50 milijuna australskih dolara na projektima o Hrvatima izvan domovine. Većina tog iznosa uložena je na projekte u Bosni i Hercegovini, koja je strateški važna za Hrvatsku.⁵⁹ Tu je i Hrvatsko-australsko društvo prijateljstva koje uključuje članove toga odbora. Hrvatsko-australsko društvo prijateljstva osnovali su australsko-hrvatski povratnici u Hrvatsku, a njihova je glavna uloga davati potporu australsko-hrvatskim povratnicima u Hrvatsku.⁶⁰

Engleski jezik u Hrvatskoj

Engleski kao drugi jezik sve se više govori u Hrvatskoj. Danas se većina međunarodnih tvrtki koristi engleskim kao poslovnim jezikom u regiji. Ima sve više različitih mogućnosti učenja engleskog jezika u mnogim školama engleskog jezika diljem Hrvatske, a mnogi Hrvati iz Australije poučavali su u tim školama.

Od hrvatskog osamostaljenja, u Hrvatskoj je pokrenuto nekoliko tečajeva engleskog jezika viših obrazovnih stupnjeva. Oni uključuju medicinske studije na engleskom jeziku, na Sveučilištu u Zagrebu, Medicinski fakultet.⁶¹ Dodatni programi upravljanja i ekonomije postoje na American College of Management and Technology (ACMT) [Američkoj visokoj školi za menadžment i tehnologiju] u Dubrovniku.⁶² ACMT je sponzorirao manifestacije hrvatske zajednice u Australiji, primjerice Godišnju konferenciju Hrvata mlađeg naraštaja, od 2006. do 2008. godine. Neke institucije u Zagrebu nude MBA (magisterij poslovanja i administracije) i ekonomske programe na engleskom jeziku, a ti programi uključuju Međunarodni program ekonomije i poslovanja,

Skenžić, viši stručni savjetnik, Uprava za međunarodnu suradnju i europske integracije, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 20. studenog 2009.

⁵⁸ Fond 'Jedinstvo uz pomoć znanja', službena internetska stranica, <http://www.ukf.hr/>, 30. srpnja 2009.

⁵⁹ Vesna Kukavica, 'Nova strategija prema iseljeništvu', *Matica*, srpanj 2009. str. 15.

⁶⁰ Hrvatsko-australsko društvo prijateljstva također teži uspostavi suradnje između hrvatske zajednice u Australiji i hrvatskih vladinih institucija.

⁶¹ Sveučilište u Zagrebu, Medicinski fakultet, službena internetska stranica <http://www.mef.hr/>, 28. rujna 2009.

⁶² ACMT partner je Tehnološkog institute Rochester, Rochester New York.

ACMT, službena internetska stranica <http://www.acmt.hr/>, 28. rujna 2009.

Sveučilište u Zagrebu, Zagrebačka škola ekonomije i menadžmenta i Međunarodna diplomatska škola za poslovno upravljanje (IGBS), Zagreb.⁶³

Sve veća prisutnost engleskog jezika u Hrvatskoj potvrđuje da je danas trećemu naraštaju australskih Hrvata lakše raditi i studirati u Hrvatskoj. Vrijeme provedeno u Hrvatskoj pomaže im da razviju snažnije veze s Hrvatskom, ali može ih i potaknuti da kad se vrate postanu aktivniji u hrvatskoj zajednici u Australiji.

Smjena generacije

Mnogi su primjeri koji dokazuju uspješnu prilagodbu na smjenu generacije, premda još ima prostora za daljnji napredak. Smjena generacije u hrvatskoj zajednici već je počela. Druga je generacija uključena u rukovođenje domova, sportskih klubova i folklornih skupina. Neka su vijeća potpuno sastavljena od predstavnika druge generacije Hrvata. Ipak, i dalje je teško privući ugledne pojedince i predstavnike mlade generacije (generacije Y) da djeluju kao izvršni članovi raznih vijeća. Neki od konzervativnih vođa u sklopu hrvatske zajednice često nisu spremni prihvaćati nove ideje i u hrvatskim zajednicama podupiru svoje istomišljenike. Druga generacija uspješno se uključila u rad vijeća čije okruženje na njih djeluje poticajno. Kao što smo prije vidjeli, hrvatski domovi i sportski klubovi daju bolje usluge kako bi udovoljili očekivanjima rođenih Australaca i kako bi bili konkurentni suvremenim rekreacijskim centrima. Danas su ta mjesta više okrenuta obiteljima, zato imaju igrališta i sadržaje za djecu. Kulturne aktivnosti i sportovi prilagođavaju se interesima mladih. Sydney United sad primjerice ima ekipe za netball kako bi slijedio interese mlađih djevojaka.

Tri hrvatska lista u Australiji imaju engleske sekcije kako bi privukle i informirale Hrvate druge i treće generacije. *Hrvatski vjesnik* ima 8 stranica na engleskom, *CroExpress* ima 13 stranica na engleskom, a *Nova Hrvatska* neke sadržaje objavljuje na engleskom. Takav način korištenja engleskog jezika proširio se i na druge medije, pa neki od hrvatskih radijskih programa u Sydneyu, Melbourneu i Adelaidi, sa sadržajima namijenjenima mladima, imaju neke dijelove programa na engleskom jeziku.

Hrvatskim klubovima i društvima u Australiji koristilo bi kad bi privukli i zadržali više uglednih predstavnika druge i treće generacije na vodećim položajima. Naročito poznati pojedinci koji su prije bili povezani s hrvatskim studentskim i sveučilišnim klubovima u Australiji, koji su u međuvremenu prestali funkcionirati, nepresušan su izvor iskustava. Nekadašnji aktivisti zajednice svjedoče o pogodnostima koje daje hrvatska zajednica i imaju razna iskustva koja

⁶³ Diplomski studij iz poslovanja na Međunarodnom programu ekonomije i poslovanja, Sveučilište u Zagrebu, jedini je ekonomski i poslovni studijski program u Hrvatskoj koji se u cijelosti održava na engleskom jeziku.

Međunarodni program ekonomije i poslovanja, Sveučilište u Zagrebu, službena internetska stranica, <http://www.efzg.hr/> 28. rujna 2009.

Zagrebačka škola ekonomije i menadžmenta partner je sa Sveučilišnom poslovnom školom John Carroll.

Zagrebačka škola ekonomije i menadžmenta, službena internetska stranica <http://www.ysem.h> 8. rujna 2009.

International Graduate Business School (IGBS), Zagreb, partner je s Poslovnom školom Kelley, Sveučilište Indiana.

IGBS, Zagreb, službena internetska stranica <http://www.igbs.h> 8. rujna 2009.

*Hrvatski katoliĉki centar
Nikola Teveliĉ, Sydney*

podrazumijevaju i prikupljanje novca u humanitarne svrhe tijekom hrvatskog rata za neovisnost.⁶⁴ Moguće strategije uključuju sastanke i društvena okupljanja u hrvatskim klubovima. Primjer uspješnog društvenog okupljanja događaj je u organizaciji Hrvatske gospodarske komore Zapadne Australije 2009., gdje su kao gosti sudjelovali sadašnji predstavnici australskog Parlamenta, Ljiljanna Ravlich i Tony Krsticevic (oboje rođeni u Hrvatskoj), bivša zvijezda australskoga nogometa, Glen Jakovich i bivša košarkaška zvijezda, Andrew Vlahov.⁶⁵

Hrvatska zajednica može se usredotočiti na mladu, Y generaciju, promičući prednosti sudjelovanja u aktivnostima zajednice i parirajući sindromu cinizma Y generacije koja se pita 'Što tu ima za mene?'. Društveni događaji mogu pokazati mladima da uključivanjem proširuju poslovne kontakte. Osim toga, otkrit će da uključivanjem u vijeća klubova stječu vještine korisne za zapošljavanje i za obogaćivanje životopisa.

Hrvatska bi zajednica trebala promicati svoj svekoliki doprinos australskom društvu i učiniti da se za njihove uspjehe sazna. Kao kad je primjerice doprinos hrvatske zajednice za sprječavanje požara, za ublaživanje posljedica tsunamija i za prikupljanje novca za borbu protiv raka vrlo pozitivno popraćen u medijima.

⁶⁴ Hrvatsko studentsko društvo i svi hrvatski klubovi koji su djelovali pri nekolicini australskih sveučilišta, prestali su raditi. Hrvatsko studentsko društvo održalo je šest konferencija od 1986. do 1993. i izdavalo vlastiti list "Klokan". Godine 2008., godišnja konferencija 'Hrvatske mreže mlade generacije' (koja se održavala sedam godina) nije održana. Hrvatska mladež Sydneya i organizacija mladeži Hrvatske demokratske zajednice još su aktivni. Sad ima više mogućnosti za poboljšanje komunikacijskih kanala unutar hrvatske zajednice u Australiji (uključujući telekonferencijske pozive i Skype).

Šutalo, *Croatians in Australia*, str. 213-214, 235, 304.

⁶⁵ *Hrvatski Vjesnik (New Generation Supplement)*, 24. rujna 2009., str. 1.

Hrvatska gospodarska komora Zapadne Australije, službene internetske stranice, <http://www.croatiacommercewa.asn.au/accc/index.html>, 8. rujna 2009.

Identitet

Spektar australsko-hrvatskog identiteta s vremenom se mijenja. Identitet ima raspon od 'hrvatskog' (tečno govorenje hrvatskog jezika, dolazak u hrvatsku crkvu, klubove, hrvatska hrana, nogomet, glazba i folklorne grupe) do 'australskog' (rijetko dolaze na vjenčanja u hrvatsku župu ili na godišnji festival). Odrastanje u Hrvatskoj utječe na identitet pojedinca i njegove veze s Hrvatskom, u usporedbi s trećom generacijom australskih Hrvata. Društveni položaj (uspjeh na ekonomskom planu ili profesionalni status) također može utjecati na australsko-hrvatski identitet pojedinca i na to u kojoj se mjeri uključuje u rad zajednice. Uspješan pojedinac može odabrati uključivanje u aktivnosti hrvatske zajednice umjesto da se usredotoči na postizanje uspjeha u karijeri. S vremenom će se hrvatski identitet mnogih pojedinaca razvijati i mijenjati.

Neki akademici razvrstavaju hrvatske iseljenike po skupinama na temelju površnih stereotipa. Na primjer, 'etnički' se koristi za Hrvate koji su iseljavali u ranijem razdoblju, pedesetih do sedamdesetih godina, smatraju se radničkom klasom i uključeniji su u život hrvatske zajednice u odnosu prema iseljenicima iz kasnijih razdoblja. S druge strane, riječ 'kozmopolit' koristi se za Hrvate koji su iseljavali poslije, osamdesetih do devedesetih godina, i njih se smatra školovanijima. Ta obilježja nisu dostatna za pojašnjavanje svih dimenzija identiteta ljudi, njihova doprinosa australskom društvu i životu hrvatske zajednice u Australiji.⁶⁶

Da nije bilo ranijih dolazaka hrvatskih iseljenika, pedesetih do sedamdesetih godina, danas u Australiji ne bi bilo škola hrvatskog jezika, hrvatskih domova i sportskih objekata. Australija je pedesetih i šezdesetih godina očajnički trebala radnike za razvoj zemlje. I tu na scenu stupaju Talijani, Grci, Hrvati, Poljaci i drugi, kako bi nadoknadili nedostatnu radnu snagu. Velika većina današnjih Hrvata u Australiji koji su rođeni u Hrvatskoj, doselili su u razdoblju između pedesetih i sedamdesetih godina, a 70% ih je doselilo prije 1981.⁶⁷ Oni su se više uključivali u aktivnosti hrvatske zajednice nego li oni koji su doseljavali kasnije. Ali oni su također obogatili australsku kulturu preko hrane i sporta. Oni su pridonijeli gospodarskom razvoju Australije, osobito u ribarstvu i izgradnji. Mnogi njihovi potomci stekli su visoko obrazovanje i vrlo su uspješni. Moramo čestitati uspjesima i doprinosu svih ogranaka hrvatske zajednice i pojedinaca hrvatskog podrijetla.

Strateško planiranje

Trenutačno nije jasno koja krovna organizacija predstavlja hrvatsku zajednicu u Australiji, što ponekad stvara zabunu. 'Australsko-hrvatski kongres' (kao dio 'Hrvatskog svjetskog kongresa')

⁶⁶ Očito ograničenje ove studije predstavlja mali broj uzoraka kasnijih doseljenika i nedostatno predstavljanje niže obrazovanih izbjeglica iz Hrvatske koji su u Australiju došli devedesetih godina. Nadalje, kategorije 'etnički' i 'kozmopolit' nisu međusobno isključive.

Val Colic-Peisker, *Migration, Class, and Transnational Identities: Croats in Australia and America*, (Studies of World Migrations), University Illinois Press, Champaign, Illinois, 2008.

⁶⁷ Statistike popisa stanovništva u Australiji 2006. godine.

*Monumentalna zgrada
Veleposlanstva RH
u Canberri, koju su
izgradili hrvatski
iseljenici
vlastitim sredstvima i
radom.*

pokušao je preuzeti tu ulogu, i premda je imao pozitivan učinak, različiti su gradovi različito gledali na to, a utjecaj Kongresa na hrvatske klubove i sportske objekte znatno varira diljem Australije. Australsko-hrvatski kongres ima čvrste veze s Hrvatskom i s hrvatskom dijasporom.⁶⁸ Novo uspostavljeni 'Ujedinjeni hrvatski klubovi i društva Australije i Novog Zelanda', za koje se smatra da su bolje usklađeni s hrvatskim klubovima u Australiji nego što je to slučaj s Australsko-hrvatskim kongresom; sad pokušava preuzeti vodeću ulogu, premda nema vjerodostojnost uspostavljenu na prošlim uspjesima djelovanja kao krovna organizacija. Hrvatska zajednica u Australiji nema tako uspješne organizacije kao što je Hrvatska bratska zajednica u Sjedinjenim Državama, koja ima 75 000 članova. Hrvatska kreditna zadruga, označena kao potencijalno moćno tijelo hrvatske zajednice u Australiji, doživjela je neuspjeh.⁶⁹ U Sjedinjenim Državama, uz moćnu Hrvatsku bratsku zajednicu postoje i druge važne hrvatske organizacije, primjerice Hrvatsko-američka udruga.⁷⁰ To može značiti da hrvatska zajednica u Australiji ne mora biti ograničena na jednu krovnu organizaciju. Možda bi moglo biti prostora i za Australsko-hrvatski kongres i za Ujedinjene hrvatske klubove i društva Australije i Novog Zelanda za doprinos hrvatskoj zajednici u Australiji, pod uvjetom da se posvete različitim inicijativama.

⁶⁸ Dvoje izaslanika Hrvatskog svjetskog kongresa također je bilo na sjednici Hrvatske pod nazivom 'Hrvati izvan Republike Hrvatske – Suradnja i obveze'.

⁶⁹ Hrvatska kreditna zadruga propala je zato što je uprava odobravalala kredite klijentima visokog rizika, koji nisu podmirivali obveze. Hrvatska kreditna zadruga preuzela je Community First Credit Union [Prva kreditna udruga zajednice].

Druge važne krovne organizacije uključuju Vijeća hrvatske zajednice u Novom Južnom Walesu, Južnoj Australiji i Zapadnoj Australiji, Hrvatsku znanstvenu zakladu, Hrvatsku demokratsku zajednicu Australije i Novog Zelanda i Hrvatske župe u Australiji.

⁷⁰ Croatian American Association [Hrvatsko-američka udruga], internetska stranica <http://www.caausa.org/>, 21. prosinca 2009.

Počeo je proces strateškog planiranja unutar hrvatske zajednice u Australiji. Proces strateškog planiranja hrvatske zajednice južne Australije u završnoj je fazi. Proces strateškog planiranja zajednice Južne Australije sastojao se od konzultacijskih sastanaka dvaju hrvatskih klubova u Adelaidi. Dva glavna problema na koja se naišlo tijekom njihova procesa strateškog planiranja su uključivanje mladih u aktivnosti hrvatske zajednice i pitanje skrbi za starije osobe.⁷¹

Ujedinjeni hrvatski klubovi i društva Australije i Novog Zelanda počinju razvijati svoj strateški plan. Neka područja interesa uključuju održavanje postojećih hrvatskih klubova i društava, suradnju između različitih klubova i zajednica, privlačenje više članova druge i treće generacije te održavanje hrvatskog identiteta u Australiji. Također planiraju uvesti mjesto koordinatora hrvatske zajednice u svrhu poboljšanja komunikacije između hrvatskih organizacija u Australiji i davanja informacija o budućim smjernicama.⁷² Nedavno je o tome u Sydneyu održana Konferencija hrvatske mladeži. Tu je dogovoreno da će glavni komunikacijski kanal hrvatske australske zajednice (izvan medija hrvatske zajednice) biti internetska stranica Ujedinjenih hrvatskih klubova i osoba za veze s medijima.⁷³ To je prigoda za Ujedinjene hrvatske klubove i društva Australije i Novog Zelanda da uče na iskustvu strateškog planiranja hrvatske zajednice Južne Australije i odlične internetske stranice koju je pokrenulo Predstavništvo Hrvata Južne Australije.⁷⁴ Buduća područja interesa Australsko-hrvatskog kongresa uključuju lobiranje hrvatske i australske Vlade, pitanja mladih (preko Hrvatskih svjetskih igara), i promociju hrvatske kulture i identiteta.⁷⁵

Neke ključne točke koje valja razmotriti pri budućim strateškim planiranjima su usredotočenost na više mogućnosti za drugu i treću generaciju da se iskažu na vodećim položajima i osiguravanje uključivanja klubova u sukcesiju i strateško planiranje.

Zaključak

Neke strategije za koje se smatra da mogu očuvati i pridonijeti razvoju hrvatske zajednice i identiteta u Australiji uključuju: promociju i lobiranje da se osigura održavanje nastave hrvatskog jezika na sveučilištu Macquarie i u općim osnovnim školama u Geelongu, te u osnovnim i u sred-

⁷¹ Mreža hrvatske mlade generacije također je provela neke oblike strateškog planiranja.

Intervju s Branimirom Sprajcerom (rujan 2009.).

⁷² *Hrvatski Vjesnik (New Generation Supplement)*, 29. svibnja 2009., str. 1.; *CroExpress*, 8. kolovoza 2009., str. 10.

⁷³ Konferenciju hrvatske mladeži organiziralo je Vijeće hrvatsko-australske zajednice Novog Južnog Walesa u suradnji s Ujedinjenim hrvatskim klubovima i društvima Australije i Novog Zelanda. Sljedeća Konferencija hrvatske mladeži planirana je za 2010. (HIZ 2011. zaključen je u prosincu 2010.)

Hrvatski Vjesnik (New Generation Supplement), 3. rujan 2009., str. 1.

⁷⁴ I strateško planiranje zajednice Južne Australije i Konferencija hrvatske mladeži, poduprijeti su sredstvima australske Vlade. Hrvatski informativni centar Južne Australije, Predstavništvo Hrvata Južne Australije, službene internetske stranice <http://www.croatiasa.com/>, 6. listopada 2009.

Australsko-hrvatski kongres je prije nekoliko godina imao svoju internetsku stranicu s kalendarom događanja zajednice, no ta stranica više ne postoji. Internetske stranice Croneta imaju stranicu s događanjima hrvatske zajednice, ali ta stranica godinama nije osvježena novim podacima.

Cronet, službene internetske stranice <http://www.cronet.com.au/>, 6. listopada 2009.

⁷⁵ Konferencija Australsko-hrvatskog kongresa, Adelaide, 21. – 22. studenog 2009.

njim subotnjim školama jezika. To uključuje prezentacije školskim ravnateljima i političarima, te uvjeravanje roditelja da šalju djecu u hrvatske škole. S populacijom u starenju, postoji prilika za povećanje broja stipendija/donacija za pomoć studentima hrvatskog podrijetla u Australiji.

Jača nacionalna integracija i razmjena iskustava (primjerice prigodom godišnjeg nogometnog turnira i Fešte, ili Festivala hrvatske hrane i vina) bila bi od velike koristi hrvatskoj zajednici. Na osnovi iskustva Hrvata u Sjevernoj Americi, za budući opstanak i ponovno privlačenje druge i treće generacije, hrvatske katoličke župe možda bi trebale, uz hrvatski jezik, ponuditi mise na engleskom jeziku. Obilježavanje godišnjica osnutka svake pojedine župe također bi moglo ponukati drugu i treću generaciju na uključivanje. Godišnji turniri u nogometu i golfu i ubuduće bi se trebali održavati, jer oni pridonose stvaranju i održavanju veza između hrvatskih zajednica diljem Australije. Isto tako, trebali bi se uvesti, ili bar razmotriti uvođenje godišnjih ili dvogodišnjih nacionalnih folklornih festivala, jer oni su u prekomorskim zemljama uspješno pridonosili održavanju hrvatskog identiteta i promicanju kvalitete izvedbe hrvatskog folklora.

Hrvatska zajednica mora se usredotočiti na kandidiranje za korištenje sredstava u sklopu etnospecifičnih i općih programa koje financira australska Vlada, dok još ima relativno brojnu populaciju Hrvata rođenih u Hrvatskoj i hrvatskih govornika. Nadalje, uspostava veza s hrvatskim institucijama i s hrvatskom Vladom vrlo je korisna, što je jasno na osnovi traženja Vlade da se financijski podupre nastava hrvatskog jezika u Australiji.

Kako bi se u budućnosti osiguralo postojanje snažne i dinamične hrvatske zajednice u Australiji, druga i svaka sljedeća generacija Hrvata morat će preuzeti aktivniju ulogu u održavanju hrvatske zajednice i identiteta u Australiji. Taj je proces već počeo preuzimanjem brige o klupskim aktivnostima, što čini druga generacija Hrvata, smjenom generacija u izvršnom vodstvu Međugrupnog odbora hrvatskih folklornih skupina u Novom Južnom Walesu i na manifestacijama poput Hrvatskog filmskog festivala. Društveni događaji mogli bi biti način promicanja odnosa između druge i treće generacije stručnjaka i stručnjaka rođenih u Hrvatskoj koji su nedavno doselili. Hrvatska zajednica morala bi davati više mogućnosti pripadnicima druge i treće generacije pri preuzimanju vodećih uloga u hrvatskim klubovima i društvima. Smjena generacija, prenošenje iskustava i strateško planiranje o tome vrlo su važni.

Hrvatska zajednica u Australiji mora djelovati na načelu uključivanja, nekritičnosti i poticanja na sudjelovanje u životu hrvatske zajednice uz pomoć raznih oblika i intenziteta angažmana. Hrvatska zajednica treba također priznavati i cijeniti doprinose svih Australaca hrvatskog podrijetla kako bi stvorila čvrste temelje za budući razvoj.

Bibliografija

35th Croatian Soccer Tournament Adelaide 2009 Souvenir Program, 2009 [Suvenir program 35. Hrvatskog nogometnog turnira Adelaide 2009], Adelaide Croatia Soccer Club, 2009.

110th Anniversary Celebration of the Croatian Fraternal Union of America 1894 to 2004 [110.

godišnjica Hrvatske bratske zajednica Amerike, 1894. – 2004.], Croatian Fraternal Union of America, Pittsburgh, 2004.

An Oasis of Sanctity and Light, Oaza svetosti i svjetlosti, (urednici Kruno Martinac, Petar Barišić, Ante Barišić, Fedor Vučemilović i Željko Marić), Croatian Catholic Mission, Hrvatska katolička misija, Školska knjiga, Zagreb, 2008.

Brkic, Marina, *The History of the Glenorchy Knights Soccer Club 1957-2007* [Povijest nogometnog kluba Glenorchy Knights, 1957. – 2007.], Tasmania, 2007.

Colic-Peisker, Val, *Migration, Class, and Transnational Identities: Croats in Australia and America* [Migracija, klasa i nadnacionalni identiteti: Hrvati u Australiji i Americi], (Studies of World Migrations), University Illinois Press, Champaign, Illinois, 2008.

Coming Home 2: Dream and Reality, Croatian Almanac 2006, Vraćanje Kući 2: San i Stvarnost, Hrvatski kalendar 2006, Croatian Franciscan Publications i Croatian Ethnic Institute, Chicago, 2006.

Čizmić, Ivan, *History of the Croatian Fraternal Union of America 1894-1994* [Povijest Hrvatske bratske zajednica Amerike, 1894. – 1994.], Golden Marketing, Zagreb, 1994.

Čizmić, Ivan, Sopta, Marin i Šakić, Vlado, *Iseljena Hrvatska*, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.

Drapač, Vesna, 'Active citizenship in multicultural Australia: The Croatian experience' ['Aktivno građansko društvo u višekulturalnoj Australiji: Hrvatsko iskustvo'], *Humanities Research* Vol XV. Br. 1. 2009, str. 59-73.

Drapač, Vesna, 'Perceptions of Post-World II Croatian Immigrants: The South Australian Case' ['Viđanje hrvatskih emigranata nakon Drugog svjetskog rata: Slučaj Južne Australije'], *Croatian Studies Review* [Časopis za hrvatske studije], Macquarie University, Sydney, 2004/2005, Vol. 3-4, str. 27-39.

Ganza, Ana, 'Croatian School in Southern Ontario,' *Unknown Journey, A History of Croats in Canada* ['Hrvatske škole u Južnom Ontariju,' *Nepoznato putovanje, Povijest Hrvata u Kanadi*], (urednici Marin Sopta i Gabriele Scardellato) *Polyphony*, Vol. 14, Multicultural History Society of Ontario, Ontario, 1994. str. 107-115.

Klarić, Ante, *History of the Croatian Catholic Mission in Auckland New Zealand (1904-2004)*, [Povijest Hrvatske katoličke misije u Aucklandu, Novi Zeland (1904.-2004.)], The Croatian Catholic Mission, Auckland, 2004.

Nimac, Ivan, Dušević, Šime, Lozina, Leonard i Nimac, Tony, *More Than The Game, 50 years of Sydney United* [Više od igre, 50 godina Sydney Uniteda], Sydney United Football Club, Edensor Park, NSW, 2008.

Pavlović, Jozo, *AHD [Australsko Hrvatsko Društvo] "Kardinal A. Stepinac" Geelong Australia 50, 1957.-2007.*, AHD "Kardinal A. Stepinac", Geelong, 2007.

Sopta, Marin, *Sveto Ime Croatia*, Hrvatske matice iseljenika, Udruga “Hrvatska Dijaspóra” i Institut društvenih znanosti “Ivo Pilar”, Zagreb, 2008.

Sopta, Marin, ‘History of Toronto Metros Croatia’, *Unknown Journey, A History of Croatians in Canada* [‘Povijest Toronto Metros Croatia’, *Nepoznato putovanje, Povijest Hrvata u Kanadi*], (urednici Marin Sopta i Gabriele Scardellato) *Polyphony*, Vol. 14, Multicultural History Society of Ontario, Ontario, 1994. str. 135-144.

Šutalo, Ilija, *Croatians in Australia: Pioneers, Settlers and their Descendants* [Hrvati u Australiji: Pioniri, Doseljenici i Njihovi Potomci], Wakefield Press, Kent House, South Australia, 2004.

Tadić, Ivo, *Hrvatski Katolički Centar, Wollongong, Marija Kraljica Hrvata, Priča o hrvatskim ljudima, jednoj crkvi i čuvanju baštine, Croatian Catholic Centre, Wollongong, Mary Queen of Croatians, A story about the Croatian people, one church and protection of heritage*, Wollongong-Zagreb, 2007.

*

Članak je izvorno pisan na engleskom jeziku i prihvaćen u: *Croatian Studies Review*, vol. 6., 2010, Croatian Studies Centre Macquarie University, Sydney & Centre for Croatian Studies, University of Split.

SUMMARY

**THE FUTURE OF THE CROATIAN COMMUNITY
AND IDENTITY IN AUSTRALIA**

The Croatian community in Australia is in a state of transition, both in terms of its demography and as it adjusts to the achievement of Croatian sovereignty. The Croatian-born population in Australia is ageing, as a consequence of which the number of Croatian-born people in Australia will dramatically decrease over the coming decade. In the past the efforts of the Croatian community in Australia were focused primarily on achieving Croatian independence. It also worked to establish clubs, sporting venues and Catholic parishes throughout Australia. The focus now is on preserving the Croatian community and identity in Australia. There are also efforts being made to build links with institutions in Croatia.

This article analyses the current status of the Croatian community in Australia and investigates what can be learnt from the experience of other Croatian Diaspora communities. It argues that to ensure a strong Croatian community in Australia in the future the second and subsequent generations of Croatians will need to take a more active role in preserving the Croatian community and identity in Australia. This has already begun through second-generation Croatians taking a more active role in club activities. This article also recommends strategies to help preserve the Croatian community and identity in Australia beyond this generational transition.

RESÚMEN**EL FUTURO DE LA COMUNIDAD CROATA Y SU IDENTIDAD EN AUSTRALIA**

La comunidad croata en Australia se encuentra en un estado de transición demográfica, porque se está adaptando a la nueva situación surgida tras la independencia de Croacia. Como la mayoría de los croatas radicados en Australia nacidos en Croacia son ya de edad madura, es lógico suponer que en la próxima década su número decaerá drásticamente. Antes, el principal objetivo de la comunidad croata de Australia era obtener la independencia de Croacia, fundar clubes, salas deportivas y parroquias católicas a lo largo y ancho de Australia. Hoy en día, en cambio, sus esfuerzos están centrados en la conservación de la comunidad croata y su identidad en Australia. También se invierte mucho esfuerzo en el establecimiento de vínculos con las instituciones croatas en la madre patria.

Este artículo analiza la situación actual de la comunidad croata en Australia e investiga qué es lo que se puede capitalizar de la experiencia de otras comunidades de la diáspora croata. Concluye que para seguir manteniendo también en el futuro una fuerte comunidad croata en Australia, la siguiente y las próximas generaciones de croatas deberán tener un protagonismo mucho más activo en la preservación de la comunidad y la identidad croata en Australia. Ese proceso ya fue iniciado por la segunda generación de inmigrantes croatas que se incluyeron más activamente en los programas de los diversos clubes. Este artículo también recomienda estrategias que podrían contribuir a la preservación de la comunidad y la identidad croata en Australia, independientemente de la transición generacional.

USUSRET HRVATSKOM INTERNETSKOM TEČAJU

Nakon skoro godinu i pol stručnih i tehničkih priprema te izrade materijala, Hrvatski internetski tečaj HiT 1 početi će raditi u drugome semestru akademske godine 2010./2011. Taj pionirski projekt Hrvatske matice iseljenika, Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišnog računskog centra SRCE prvi je takve vrste u Republici Hrvatskoj. Tečaj će omogućiti ponajprije učenje hrvatskoga jezika potomcima hrvatskih iseljenika koji nemaju mogućnosti doći na tečaj u Hrvatsku, a kojima su ograničene mogućnosti učenja hrvatskoga jezika u zemlji u kojoj žive. S druge strane, ovaj elektronički tečaj hrvatskoga jezika u mnogome će pridonijeti promicanju hrvatskoga jezika i kulture u inozemstvu, a hrvatski će jezik pridružiti nizu velikih svjetskih jezika za koje postoje slični projekti.

U skladu s razvojem suvremene nastave jezika te velikom potrebom za učenje hrvatskoga jezika, koji je važno obilježje identiteta i kulturnoga nasljeđa potomaka hrvatskih iseljenika, Hrvatska matica iseljenika, Sveučilište u Zagrebu i Sveučilišni računski centar SRCE pokrenuli su projekt izrade elektroničkog tečaja hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika HiT-1. Nositelji projekta tri su ustanove koje se znanstveno i stručno bave spomenutom problematikom. Hrvatska matica iseljenika i Sveučilište u Zagrebu niz godina organiziraju i provode intenzivne tečajeve hrvatskoga jezika, na kojima predaju jezični stručnjaci koji su se specijalizirali za nastavu hrvatskoga s neizvornim govornicima. Treći nositelj projekta, Sveučilišni računski centar SRCE, sa svojim je Centrom za elektroničko učenje jedina hrvatska ustanova koja nudi stalnu i cjelovitu potporu elektroničkome učenju. Suradnjom triju ustanova različitoga djelokruga učinkovito su upotrijebljeni postojeći ljudski i materijalni resursi kako bi se što bolje proveo projekt¹.

Priprema projekta

Mnogobrojni kontakti Odjela za školstvo Hrvatske matice iseljenika godinama su upućivali na izraženu potrebu da se pokrene tečaj hrvatskoga jezika na daljinu. Slijedeći suvremene izazove, u koje se svakako uklapa i elektronički tečaj hrvatskoga jezika, Hrvatska matica iseljenika uvijek je nastojala na najbolji način odgovoriti posebnim zahtjevima pojedinaca ili hrvatskih zajednica u svijetu. No, budući da do sada u Hrvatskoj nije bio napravljen ni jedan cjeloviti on-

¹ Stručnu i financijsku potporu projektu dalo je i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH.

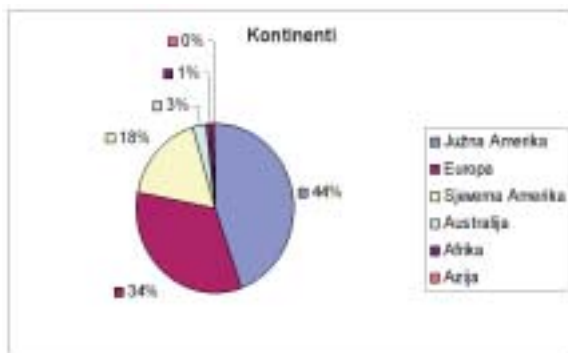
line tečaj hrvatskoga jezika², u provođenju projekta HiT-1 trebalo je obaviti mnoge predradnje koje su, između ostaloga, uključivale ispitivanje zainteresiranosti za projekt.

Vodeći se činjenicom da je anketa temelj početka svakoga promišljenoga projekta, Hrvatska matica iseljenika je od ožujka do rujna 2008. provela upitnik putem svoje mrežne stranice, ali i putem klasičnog informiranja (diplomatsko-konzularna predstavništva, bivši polaznici tečajeva hrvatskoga jezika, hrvatske škole u inozemstvu, katoličke misije, hrvatske zajednice, hrvatski mediji u inozemstvu, pojedinci).

Tijekom navedenih mjeseci zaprimljeno je 737 odgovora koji su poslužili kao građa za analizu potreba te uputili na prednosti i nedostatke takvoga načina učenja jezika. Rezultate ankete obradile su dr. sc. Lidija Cviković i prof. dr. sc. Zrinka Jelaska (više u *Nasljedni govornici i njihova motivacija za učenje hrvatskoga jezika*, Croatian Studies Review, vol. 6., 2009. – 2010., 113-127, Croatian Studies Centre Macquarie University, Sydney i Centre for Croatian Studies, University of Split), a u ovome članku izdajamo one koji su bili važni za HiT.

Rezultati ankete pokazali su da je raspon godina ispitanika bio od 6 do 79, a najčešće su, kako se i očekivalo, odgovarali mlađi ispitanici. Najviše je ispitanika bilo dobi između 25 i 29 godina te 30 i 34 godine. Upravo je ta populacija u najvećem postotku prisutna i u drugim (klasičnim) jezičnim programima.

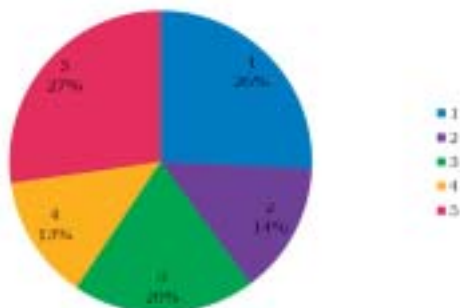
Rezultat: 44 % posto ispitanika je iz Južne Amerike, na drugome je mjestu Europa (34%), na trećemu Sjeverna Amerika (12 %), a na četvrtome Australija (3 %).

Zaključak: Dobiveni rezultati djelomice su i očekivani s obzirom na činjenicu da su u južnoameričkim zemljama ograničene mogućnosti učenja hrvatskoga, a potencijalni kandidati najčešće nemaju mogućnosti doći na tečaj u Hrvatsku. Elektronički tečaj svakako treba sadržavati gramatička objašnjenja i rječnik na španjolskom jeziku.

² Sveučilište Waterloo (Kanada) je prije nekoliko godine, zahvaljujući dr. sc. Vinku Grubišiću, dugogodišnjem voditelju Katedre za hrvatski jezik, uz klasične metode učenja počelo predavati hrvatski jezik pomoću interneta. Danas to kanadsko sveučilište, koje je već devetnaest godina poznato kao najinovativnije i općenito najbolje, postiže dobre rezultate u poučavanju hrvatskog jezika i kulture na sjevernoameričkom kontinentu (više u Burić, H. i Grubišić, V., *Online učenje hrvatskoga jezika na Sveučilištu Waterloo u Kanadi*, Croatian Studies Review, vol. 6., 2009. – 2010., 201-209, Croatian Studies Centre Macquarie University, Sydney i Centre for Croatian Studies, University of Split).

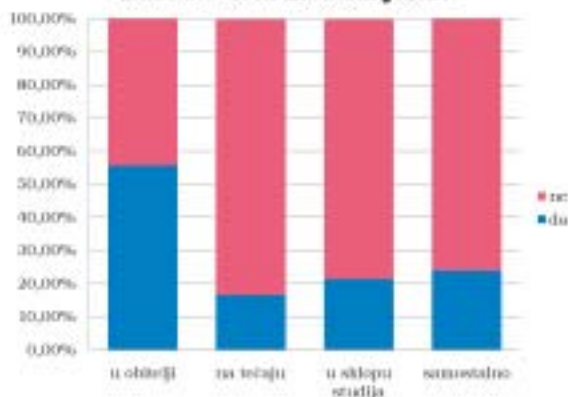
Samoprocijenjeno znanje hrvatskoga

Rezultat: 40% ispitanika ne zna ili slabo zna hrvatski.

Zaključak: E-tečaj treba započeti s početnim stupnjem učenja hrvatskoga jezika (HiT 1)

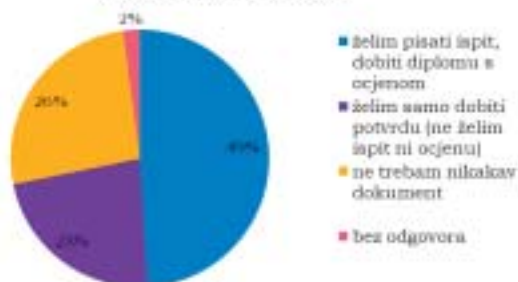
Kako ste učili hrvatski jezik?

Rezultati: Oko 75% ispitanika učilo je hrvatski u obitelji ili samostalno. Radi se o tzv. nasljednim govornicima i učenicima bez lingvističkih znanja. Budući da su nasljedni govornici specifična skupina učenika jezika jer jezikom ovladavaju drugačije od onih kojima je strani jezik, potrebne su i drugačije metode poučavanja.

Zaključak: HiT 1 – metode poučavanja uskladit će se s posebnostima učenika, tj. nasljednim govornicima.

Nakon završenoga tečaja

Rezultat: 70% ispitanika želi službeni dokaz završetka tečaja.

Zaključak: HiT 1 bi trebao biti sveučilišni tečaj.

Rezultat: Ispitanici žele interaktivni tečaj i usmjerenost na pojedinca.

Zaključak: U HiT-u 1 nastavnik će pratiti napredak pojedinca, a od učenika se očekuje samostalnost u učenju.

Na osnovi rezultata istraživanja koje su provele dr. sc. Cvikić i prof. dr. sc. Jelaska možemo zaključiti da, iako se radilo o vrlo konkretnom upitniku s vrlo ciljanim pitanjima, odziv više od 700 iseljenika pokazao je da postoji veliko zanimanje i iznimna potreba za elektroničkim učenjem hrvatskoga. Anketa je pokazala sljedeće:

- potreba za učenjem hrvatskog jezika veća je od ponude;
- postoji potreba za elektroničkim učenjem hrvatskoga;
- ispitanici žele interaktivno učenje;
- postoji potreba za tečajem prvoga stupnja;
- ispitanici žele službeni dokaz poznavanja hrvatskoga (diploma, svjedodžba i sl.).

Na osnovi rezultata ankete i uputa stručne skupine zadužene za izradu HiT 1³, računalni stručnjaci Centra za elektroničko učenje SRCA⁴ prilagodili su postojeći sustav za e-učenje (Merlin) specifičnim potrebama elektroničkoga učenja hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika (MoD) te uvježbali stručnu skupinu za izradu e-tečaja i rad u programu u kojemu će HiT biti izrađen.

Provedba projekta

Izrada tečaja počela je u svibnju 2009., a završila u listopadu 2010. Tijekom toga vremena stručna skupina je odredila jezične i komunikacijske rezultate tečaja, napravljen je silabus, izrađena je struktura nastavnih cjelina te jezični, kulturološki i komunikacijski materijali za 8 nastavnih cjelina zajedno s vježbama i zadacima za njihovu provjeru. Osim toga, za sve su nastavne cjeline samostalno izrađeni i pripadajući multimedijalni sadržaji (videoisječci, audiosnimke, interaktivne jezične aktivnosti). Sav posao na izradi tečaja obavljen je u skladu s hodogramom aktivnosti na projektu.

³ prof. dr. sc. Zrinka Jelaska, voditeljica projekta, dr. sc. Lidija Cvikić, stručna savjetnica na projektu, te stručne suradnice Marija Bošnjak, prof. i Zrinka Kolaković, prof.

⁴ Sandra Kučina Softić, dipl. ing., voditeljica Centra i Tona Perišić, prof.

Svaka nastavna cjelina e-tečaja HiT 1 sadržava:

Polazni govorni i pisani tekst (ilustracije, videozapisi, audiozapisi)

Objašnjenja vezana uz polazni tekst

Leksičke vježbe

Dodatne tekstove kojima se razvija tema (učenje novih riječi i izraza)

Gramatička objašnjenja (na hrvatskome, engleskome i španjolskome)

Gramatičke vježbe

Vježbe i zadatke za provjeru znanja gramatike i rječnika

Zadatci za razvijanje vještina slušanja

Zadatci za razvijanje vještina govorenja

Provjera znanja multimedijским igricama

Kulturološke informacije o Hrvatskoj (Abeceda Hrvatske)

Višejezični rječnik nepoznatih riječi

Domaće zadaće i chat s nastavnikom

Provedba tečaja

Prema hodogramu rada na projektu, nakon završetka izrade nastavnih materijala slijedit će kraći probni rad, a zatim će HiT biti ponuđen korisnicima. Planirana je duljina tečaja jedan semestar (četiri mjeseca), a prvi tzv. promo tečaj planiran je 1. ožujka – 31. svibnja 2011. Provedba tečaja podrazumijevat će kontinuirano stručno praćenje napretka polaznika te redovitu komunikaciju s njima. S obzirom na to da su ciljna skupina korisnika polaznici tečaja iz cijeloga svijeta, što uključuje različite vremenske zone, organizato-

ri, u trenutku objavljivanja ovoga članka, upravo rade na osiguravanju prostornih i ljudskih resursa koji će omogućiti neometan rad u provedbi elektroničkog tečaja.

Zaključak

HiT 1 je vrlo zahtjevan, složen i opsežan stručni projekt, prvi takvoga tipa u Republici Hrvatskoj. Odlična međuinstitucijska suradnja na ovome projektu (Hrvatska matica iseljenika, Sveučilište u Zagrebu i Sveučilišni računski centar SRCE) osigurala je stručnost provedbe svih dijelova projekta, povećala brzinu i učinkovitost njegove provedbe te na kraju rezultirala i kraj-

njim ostvarenjem. Za očekivati je da će provedba tečaja HiT 1, i nastavak-dogradnja projekta preko elektroničkih tečajeva za drugu i treću razinu znanja (HiT 2 i HiT 3), biti prirodni slijed uspješne suradnje tih triju institucija i resornog Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa.

Hrvatski internetski tečaj će, s jedne strane, pridonijeti očuvanju nacionalnoga i kulturnoga identiteta potomaka hrvatskih iseljenika. Vjerujemo da će svojim sadržajem i načinom provedbe biti posebice blizak mladima, te pripadnicima trećeg i četvrtog naraštaja iseljenika budući da je upravo u toj generaciji teško održati osjećaj pripadnosti hrvatskome kulturnome krugu i naslijeđu. Ovaj će tečaj omogućiti ponajprije učenje hrvatskoga jezika potomcima hrvatskih iseljenika koji nemaju mogućnosti doći na tečaj u Hrvatsku, a kojima su ograničene mogućnosti učenja hrvatskoga u zemlji u kojoj žive. Osim što može zamijeniti klasičnu nastavu, učenje putem interneta može biti dopuna postojećim oblicima nastave hrvatskoga jezika u inozemstvu (hrvatska nastava i lektorati) te pomoć u usavršavanju učitelja.

S druge strane, ovaj elektronički tečaj hrvatskoga jezika u mnogome će pridonijeti promicanju hrvatskoga jezika i kulture u inozemstvu, a hrvatski se jezik njime pridružuje mnogim velikim svjetskim jezicima za koje postoje mnogobrojni slični projekti.

SUMMARY

**GEARING UP FOR THE CROATIAN LANGUAGE
INTERNET COURSE**

After almost a year and a half of professional and technical preparation and work compiling materials, the HiT-1 Croatian language Internet course will see its launch in the second semester of the 2010/2011 academic year. This pioneering project by the Croatian Heritage Foundation, the University of Zagreb and the SRCE University Computing Centre is the first of its kind in Croatia.

The introduction of the HiT-1 project was preceded by numerous preparations that, among other things, involved conducting an analysis of the need for language e-learning (a CHF survey), adapting an e-learning system to the specificities of learning a language and training the team of experts that will work the system. The work continued with a determination of the linguistic and communication results of the course, creating a syllabus, the structure of instructional units, and the linguistic, cultural and communication materials for eight instructional units—including lessons, assignments to test retention and accompanying multimedia content.

HiT-1 will, above all, allow the descendants of Croatian emigrants unable to travel to participate in courses held in Croatia, and with limited resources for Croatian language instruction in the country they live in, to learn Croatian. On the other hand, this e-learning course will also contribute in many ways to promoting the Croatian language and our culture abroad, and will bring Croatian alongside the languages around the world that have similar projects.

RESÚMEN

AL ENCUENTRO DEL CURSO CROATA DE INTERNET

Después de casi un año y medio de preparativos especializados y técnicos, y luego de la elaboración de materiales, el Curso Croata de Internet HiT-1 comenzará con su labor en el segundo semestre del año académico 2010/2011. Este proyecto pionero de la Fundación para la Emigración Croata, la Universidad de Zagreb y del Centro Universitario de Computación SRCE, es el primero de esta clase en la República de Croacia. En la realización del proyecto HiT-1 hubo que hacer numerosos trabajos previos, entre otros, elaborar un análisis sobre la necesidad de implementar el estudio de idiomas (encuesta HMI) a distancia a través de e-mail e instruir a un grupo especializado para el trabajo en el sistema. También hubo que definir los resultados lingüísticos y comunicativos del curso. La labor continuó con la elaboración del silabus, una estructura de unidades lectivas, lo mismo que con la preparación de materiales lingüísticos, culturológicos y comunicativos para 8 unidades lectivas que se complementan con ejercicios y tareas para su verificación con sus correspondientes contenidos multimediáticos.

El HiT-1 posibilitará en primer lugar estudiar croata a los descendientes de aquéllos emigrantes croatas que no tienen la oportunidad de viajar a Croacia para asistir a un curso, y cuyas posibilidades de aprenderlo en el país en el que viven, son limitadas.

Por otra parte, este e-curso de idioma croata contribuirá en gran medida a promover el idioma y la cultura croatas en el exterior. Así, dicha lengua se sumará a una serie de grandes idiomas mundiales que ya están incluidos en proyectos similares.

NAŠI LEKTORATI NA STRANIM SVEUČILIŠTIMA

Poučavanje hrvatskoga jezika i kulture na svim jezičnim razinama čini naše lektorate u inozemstvu nezaobilaznom kulturnom točkom suvremenoga svijeta, osobito danas kada domovina pristupa vodećoj planetarnoj višejezičnoj zajednici kakva je Europska unija. Hrvatski jezik postat će nakon ulaska RH u punopravno članstvo Europske unije njezin 24. službeni jezik. Naša zemlja ima 36 službenih razmjenskih lektorata hrvatskoga jezika diljem svijeta te 2 Centra za hrvatske studije i to u Australiji i Kanadi - o kojima skrbi Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Trenutačno se pregovara o otvaranju lektorata u Britaniji, Portugalu, Irskoj, Turskoj i Čileu, a u dalekom planu su Njemačka te skandinavske i zemlje Beneluxa.

Činjenica da hrvatski jezik i književnost postoje, predaju, izučavaju se i izvan Hrvatske poznata je. U posljednje vrijeme položaj u kojemu se inozemna kroatistika nalazi nije rijetka tema čak niti u hrvatskim medijima. Naravno, čim je nešto medijski prisutno, velika je vjerojatnost da je to u jako dobrom ili jako lošem stanju. Stoga valja ponoviti kako Ministarstvo znanosti obrazovanja i športa Republike Hrvatske čini goleme napore upravo na jačanju svih sastavnica prepoznatljivosti hrvatskog nacionalnog identiteta, čiji su najznačajniji čimbenici jezična književna i kulturna baština. Dobra je ovo prigoda predstaviti prikaz nastojanja Republike Hrvatske za promicanjem hrvatskoga jezika, književnosti i kulture preko lektorata hrvatskoga jezika na stranim visokoškolskim ustanovama. Da se ne zaboravi, valja ponovno istaknuti kako je još krajem 19. stoljeća, točnije 1894. godine, na Sveučilištu Eötvösa Loránda u Budimpešti osnovana prva katedra za hrvatski jezik i književnost, a zaboravu ne smijemo prepustiti niti prvoga profesora te katedre Edu Margalića. No, pravi početak afirmacije hrvatskoga jezika u svijetu podudara se s osamostaljenjem i međunarodnim priznanjem Republike Hrvatske. Promjene političkih prilika što su se na pragu 90 - ih godina prošloga stoljeća zbile na europskom istoku i jugoistoku odrazile su se na kroatistiku kao dio slavenskoga i europskog konteksta koji je u posljednjem dramatičnom desetljeću umnogome promijenio svoj duhovni i jezični krajobraz. Već 1992. godine šalju se prvi lektori hrvatskoga jezika na sveučilišta i visoka učilišta u Republici Mađarskoj (Budimpešta, Pečuh, Baja, Szombathely) i to zahvaljujući potpisanim međunarodnopravnim aktima. U to su vrijeme lektorati bili u nadležnosti tadašnjeg Ministarstva prosvjete, kulture i športa, a 1994. godine skrb o lektoratima hrvatskoga jezika i književnosti na stranim visokim učilištima, ali i lektoratima stranih jezika na hrvatskim sveučilištima preuzima Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike, odnosno, današnje Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Time započinje novo doba u slanju lektora i lektorica hrvatskoga jezika na inozemna visoka učilišta čiji se broj povećavao

otprilike tempom potpisivanja bilateralnih ugovora o suradnji u području obrazovanja znanosti s drugim državama.

Danas Ministarstvo skrbi o 36 službenih razmjenskih lektorata hrvatskoga jezika i književnosti te 2 Centra za hrvatske studije u Australiji i Kanadi, koje sufinancira. Riječ je o lektoratima u sljedećim zemljama:

Argentina - Universidad de Buenos Aires, Buenos Aires; Universidad nacional de Rosario, Rosario;

Austrija - Karl-Franzens Universität, Graz;

Belgija - ISTI - Institut za prevođenje i prevoditelje, Bruxelles;

Bugarska - Sveučilište "Sv. Kliment Ohridski", Sofija;

Češka - Univerzity Karlovy, Prag;

Francuska - Universite de Paris - Sorbonne, Pariz; Universite Jean Moulin, Lyon; Universite Stendhal, Grenoble; INALCO Institut, Pariz; Universite le Miral, Toulouse;

Indija - University of Delhi, New Delhi;

Italija - Universita degli studi di Padova, Padova; Universita degli studi di Firenze, Firenze; Universita "La Sapienza", Rim;

Kina - Beijing foreign studies University, Peking;

Litva - Vilniaus Universitetas, Vilnius (trenutačno u mirovanju);

Mađarska - Eotvos Lorand Tudomanyegyetem, Budimpešta; Berszenyi Daniel, Szombathely; Sveučilište "Janus Panonius", Pecs; Eotvos Jozsef Foiskola, Baja;

Makedonija - Sveučilište "Sv. Kiril i Metod", Skopje;

Poljska - Uniwersytet Slaski, Sosnowiec; Uniwersytet Warszawa, Varšava; Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznan; Uniwersytet Jagiellonski, Krakow;

Rumunjska - Catedre de Limbi Slave, Bukurešt;

Ruska Federacija - Filozofski fakultet Moskovskog državnog Sveučilišta V.M. Lomonosov, Moskva;

SAD - Indiana University, Bloomington; Indiana University of Iowa, Iowa City;

Slovačka - Univerzita Komenskeho, Bratislava;

Slovenija - Filozofska fakulteta, Ljubljana;

Španjolska - Alcalá de Henares, Madrid;

Ukrajina - Uniwersytet "Taras Ševčenko", Kijev; Uniwersytet "I. Franko", Lavov;

Velika Britanija - University of London, London.

Usporedimo li broj lektorata s jezičnim zajednicama koje su velike kao hrvatska, pa čak i s

onima koje su nešto veće, možda bismo i mogli biti zadovoljni trenutačnim stanjem. Međutim, pogledamo li raspored postojećih lektorata, primijetiti ćemo negdje veliku gustoću, a drugdje veliku bijelu mrlju koju je ponekad teško shvatiti. Naime, Republika Hrvatska u svojoj nadležnosti nema niti jedan lektorat u SR Njemačkoj, zemljama Beneluxa, skandinavskim zemljama... To jasno upućuje na zaključak kako je nužno izraditi dugoročnu nacionalnu strategiju promicanja hrvatskoga jezika, književnosti i kulture u svijetu. S druge strane, ne treba smetnuti s uma kako Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, imajući na umu spomenutu bjelinu, trenutačno pregovara o otvaranju lektorata hrvatskoga jezika u Velikoj Britaniji, Portugalu, Irskoj, Turskoj, Čileu...

Valja naglasiti kako Ministarstvo u cijelosti ili djelomično podupire još 50-ak samostalnih lektorata koji nisu u njegovoj nadležnosti. Koliko je doista lektorata hrvatskoga jezika i književnosti u svijetu, teško je reći jer se svako malo pojavljuju podatci o novima. U svakom slučaju, Ministarstvo trenutačno skrbi i o lektoratima, primjerice, u Oldenburgu, Goettingenu, Bambergu, Gdanjsku, Kyotu, Bonnu, Pescari, Udinama, Trstu....

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa početkom svake godine raspisuje natječaj za izbor lektora za iduću akademsku godinu, čije trajanje može biti najviše do tri godine u kontinuitetu. Izbor lektora koji će predavati hrvatski jezik na nekom stranom sveučilištu provodi Odbor za lektorate, savjetodavno tijelo imenovano odlukom ministra znanosti, obrazovanja i športa. Odbor predlaže ministru najbolje kandidate za pojedina lektorska mjesta, a ministar ih potvrđuje. Popis predloženih kandidata, koju je potvrdio ministar, diplomatskim putem prosljeđuje se stranim sveučilištima, kojima je pak ostavljena potpuna akademska sloboda u konačnom izboru lektora hrvatskog jezika među ponuđenim kandidatima.

*Prof. Luka Budak,
procelnik Croatian
Studies Centre –
Macquarie University,
Sydney · MZOŠ RH
skrbi o 36 službenih
razmjenskih lektorata
hrvatskoga jezika i
književnosti te 2 Centra
za hrvatske studije u
Australiji i Kanadi*

Lektori – poklisari hrvatske kulture

Biti lektor u inozemstvu znači raditi vrlo zahtjevan i delikatan posao za koji nema dovoljno stručno osposobljenih kandidata. Razlog tomu je što lektor u inozemstvu danas ima sve šire područje kojim mora vladati. Učenje hrvatskoga jezika je, između ostaloga, i učenje kulture na svim razinama jezične kompetencije pa lektori koji poučavaju hrvatski jezik u inozemstvu moraju raspolagati ne samo jezičnom nego i prikladnom kulturološkom kompetencijom jer samo na taj način mogu promovirati hrvatsku kulturu u svijetu. Lektori hrvatskoga jezika i književnosti, osim izvođenja nastave, organiziraju i predavanja gostujućih predavača, profesora s hrvatskih sveučilišta, književnika, redatelja i drugih kulturnih i javnih djelatnika, a u svrhu promocije hrvatskog jezika i kulture, organiziraju kazališne predstave, večeri hrvatskoga filma, dane kulture, književne susrete, prevođenje, izdavanje časopisa i brojne druge aktivnosti koje potiču zanimanje studenata za učenje hrvatskoga jezika.

U svrhu unapređenja kvalitete podučavanja hrvatskoga jezika i književnosti, Ministarstvo redovito oprema lektorate, neovisno o tome jesu li u njegovoj nadležnosti ili ne, kroatističkom literaturom, rječnicima, filmovima te drugim nastavnim i multimedijalnim materijalom. Studentima lektorata Ministarstvo dodjeljuje jednosemestralne stipendije za usavršavanje hrvatskoga jezika na Croaticumu Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Centru za hrvatske studije u svijetu pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu te Riječkoj kroatističkoj školi pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci, a osim jednosemestralnih, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa dodjeljuje i stipendije za kraći znanstvenoistraživački boravak u svrhu proučavanja literature, istraživanja ili konzultacija s profesorima vezanih uz izradu znanstvenih radova iz područja kroatistike.

Osim stipendija, Ministarstvo omogućava grupama studenata kratke studijske boravke od nekoliko dana. Tijekom tih boravaka studenti imaju priliku upoznati se s hrvatskim jezikom i kulturom na predavanjima organiziranim na sveučilištima te posjetima muzejima, ustanovama i lokalitetima koji su reprezentativni za hrvatsku kulturnu i prirodnu baštinu.

Umjesto zaključka, potrebno je istaknuti neke moguće smjernice vezane uz daljnji razvoj kroatistike na stranim visokoškolskim ustanovama: 1. sustavna jezična politika o radu na lektoratima u inozemstvu u sklopu priprema za EU pod okriljem i uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa; 2. izrada internetskih stranica vezanih uz rad hrvatskih lektorata, *on line* učenja i *e learninga*; 3. sustavnija priprema lektora za odlazak u inozemstvo; 4. sustavno praćenje stanja na lektoratima i rada lektora; 5. daljnja, što kvalitetnija, opskrba lektorata recentnom kroatističkom literaturom; 6. promocija hrvatskoga jezika i kulture u svijetu uspostavom čvršćih veza između lektorata i hrvatske diplomacije.

Hrvatski - 24. službeni jezik Europske unije

Poučavanje hrvatskoga jezika i kulture na svim razinama jezične kompetencije čini naše lektorate u inozemstvu nezaobilaznom kulturnom točkom suvremenoga svijeta, osobito danas

kada domovina pristupa planetarnoj višejezičnoj zajednici bez premca kakva je Europska unija. Hrvatski jezik postat će nakon ulaske RH u punopravno članstvo Europske unije njezin 24. službeni jezik. To je zaključeno na Međuvladinoj pristupnoj konferenciji Hrvatske i EU na kojoj je zatvoreno poglavlje *Ustanove* još jesenas, točnije 5. studenoga 2010. Hrvatski građani moći će pisati institucijama EU na hrvatskom i od njih dobiti odgovor na hrvatskom jeziku. O jezičnom pitanju nema pregovora jer je europsko zakonodavstvo jasno: službeni jezik zemlje članice istovremeno je i službeni jezik Unije, ravnopravan s ostalima. Hrvatska je to željela od samog početka pregovora i nije bilo dvojbe da se taj cilj ne ostvari, pojasnio nam je državni tajnik RH za europske integracije Andrej Plenković. Hrvatski jezik bit će prepoznatljiv među drugim službenim Unijinim jezicima na temelju koda *HR*.

Prihvaćanje hrvatskog kao službenog jezika EU imat će i sasvim konkretnu korist i primjenu za građane, ali i za daljnju afirmaciju naše književnosti i kulture u inozemstvu.

SUMMARY

CROATIAN LANGUAGE INSTRUCTORSHIPS AT FOREIGN UNIVERSITIES

Since 1994 Croatian language and literature instructorships at foreign institutions of higher education and foreign language instructorships at Croatian universities have fallen under the competence of the Croatian Ministry of Science, Education and Sport. The affirmation of the Croatian language, literature and culture is one of the priorities of Croatian policy, not only because of the millions of Croats living abroad, but also in the frame of the planetary millennium goals set by the international community. The ministry oversees 36 official exchange instructorships for Croatian language and literature and the two Croatian studies centres in Australia and Canada it co-finances. Besides these instructorships and centres, which teach to over two thousand students in 21 countries, the ministry in part or in whole supports a further approximately 30 independent instructorships that do not fall under its competence. With the aim of improving the quality of Croatian language and literature instruction, the ministry sees to the regular equipping of the instructorships, regardless of whether or not they fall under its competence, with Croatian textbooks, dictionaries, video and other instructional and multimedia materials. The Croatian language and literature instructorships also organise visits by lecturers, professors from Croatian universities, writers, film and theatre directors and other culture and public professionals, and, with the aim of promoting the Croatian language and culture, organise stage plays, Croatian film evenings, days of culture, literary meetings, translations, the publication of magazines and many other activities that encourage student interest in learning the Croatian language.

RESÚMEN

NUESTROS EJERCICIOS LINGÜÍSTICOS EN UNIVERSIDADES FORÁNEAS

Los lectorados de idioma croata y literatura en casas de altos estudios foráneos y ejercicios lingüísticos de idiomas extranjeros en las universidades croatas, a partir de 1994 pasaron a depender del Ministerio de Ciencia, Educación y Deporte de la República de Croacia. El afianzamiento del idioma croata, de la literatura y la cultura es una de las prioridades de la política croata, no sólo por su diáspora millonaria, sino por las metas del nuevo milenio de la comunidad internacional. El mencionado Ministerio se ocupa de 36 lectorados de intercambio oficiales de idioma croata y literatura y ayuda a financiar dos Centros de Estudios Croatas en Australia y Canadá. Aparte de los citados lectorados y centros que en 21 países abarcan a más de 2000 estudiantes, el Ministerio apoya además, en forma total o parcial, una treintena de lectorados independientes, a pesar de no ser éstos de su incumbencia. A los efectos de mejorar la calidad de enseñanza del idioma y literatura croatas, el Ministerio provee periódicamente a los lectorados, independientemente de si son de su competencia, con literatura croatística, diccionarios, películas y demás material didáctico y multimediático. Aparte de dictar clases, los lectores de idioma croata y literatura, organizan también conferencias de profesores invitados de universidades croatas. Suelen invitar también a escritores, directores de cine y a otros funcionarios culturales y públicos. Con el objeto de promover el idioma y la cultura croatas, organizan obras de teatro, cenas de gala del film croata, veladas culturales, encuentros literarios, traducciones y publicaciones de revistas y preparan muchas otras actividades que despiertan el interés de los estudiantes por el idioma croata.

Istraženost govora hrvatskih iseljenika u prekomorskim zemljama i zemljama zapadne Europe – prva je cjelovita analiza radova stranih i domaćih slavista o govoru višejezičnih Hrvata · Djela inozemne Craotice redovito se prikupljaju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, gdje je 2010. utemeljena reprezentativna Zbirka knjiga gradišćanskih Hrvata.

KROATISTIČKI OBZORI

GOVOR ISELJENE HRVATSKE

Istraženost govora hrvatskih iseljenika u prekomorskim zemljama i zemljama zapadne Europe – prva je cjelovita analiza radova stranih i domaćih slavista o govoru višejezičnih Hrvata iz koje saznajemo zašto o toj prevažnoj temi suvremeni domovinski jezikoslovci uglavnom šute. U inozemstvu poticajne prinose izučavanju višejezičnih Hrvata daje mladi australski lingvist hrvatskoga podrijetla Jim Hlavac, obranivši disertaciju i objavivši više radova o govoru druge generacije našijenaca u Melbourneu. Kako je Hlavac metodologiju usavršavao u radionici M. Clynea, čiji je opus posvećen opstanku manjinskih jezika u globalnoj zajednici - ta nam australska iskustva mogu itekako poslužiti kao istraživački model u opisivanju ostalih mega država s našim brojnim iseljeništvom.

Jezik je iseljeničkih zajednica čest predmet istraživanja lingvista, onih koji se bave filologijom jezika iz koje je zajednica iselila i onih koji su dijelom filologije zemlje u koju je zajednica uselila. Područje je to izravnoga dodira dvaju jezika i zato idealan poligon za ispitivanje načela i mijena uvjetovanih kontaktnom jezičnom situacijom. Ne začuđuje zato da je glavnina svjetskih autoriteta na polju teorije jezika u kontaktu sve svoje kasnije teorijske spoznaje gradila ponajprije na analizi govora manjinskih zajednica govornici koji su uglavnom dvojezični.¹ Glavnina je radova o toj tematici nastala u zemljama s engleskoga govornoga područja, ponajprije u Sjedinjenim Američkim Državama, Kanadi, Australiji i Novome Zelandu koje i jesu zemlje s visokim stupnjem useljeništa. Često su u tim zemljama objavljivani radovi, rasprave i monografije o utjecaju engleskoga jezika na materinski jezik iseljeničkih zajednica.²

¹ U Hrvatskoj je začetnik teorije jezika u kontaktu akademik R. Filipović koji je svoja istraživanja i počeo istraživanjem utjecaja engleskoga jezika na jezik hrvatskih iseljenika u SAD-u (1986.b). Začetnik teorije jezika u kontaktu i bilingvizma Einar Haugen polazi od iskustva norveške iseljeničke zajednice u SAD-u (1953.), a njegov supregalac Uriel Weinreich (1953.) od romansko-njemačkoga bilingvizma u Švicarskoj. Od suvremenijih istraživača valja spomenuti M. Clynea koji istražuje jezik manjinskih zajednica u Australiji (1991. i dr.) s posebnim osvrtom na njemačko-engleski bilingvizam (1972. i dr.). Suvremeni se pak teoretičari za oblikovanje svojih teorijskih spoznaja najčešće koriste već objavljenim podatcima. Usp. primjerice radove jedne od vodećih teoretičarki prebacivanja kodova (code-switching) C. Myers-Scotton (1993. i dr.).

² Tako je ponajviše pisano o utjecaju engleskoga jezika na jezik govornika iseljeničkih zajednica u SAD-u, i to najčešće njemačke (usp. npr. Costello 1985.), ali i ostalih poput nizozemske (Daan 1971.), mađarske (Fenyvesi 1996), švedske (Hasselmo 1961.), češke (Henzl 1980.) i dr.; zatim u Australiji, primjerice: talijanske (Bettoni 1981.), njemačke (Clyne 1972.), danske (Søndergaard 1997); a najmanje o zajednicama u Kanadi, primjerice: talijanske (Clivio 1986.). S obzirom na sve intenzivnija useljavanja iz azijskih zemalja, posljednjih je godina u Australiji sve više radova koji problematiziraju odnos engleskoga prema kineskome, japanskome ili korejskome jeziku.

Na internetskoj stranici <http://mki.wisc.edu/News/Courses/LangandImm/bib1.html> popisani su ostali radovi koji se bave jezikom raznih iseljeničkih zajednica u SAD-u.

Iz popisa su namjerno izostavljene studije o utjecaju engleskoga jezika na hrvatski jer je tomu posvećen cijeli središnji dio ove rasprave.

O jeziku je iseljeničkih zajednica u Europi pisano, ali u manjem opsegu.³ Jedan je od mogućih razloga i činjenica da je tip unutarkontinentalnoga iseljeničstva sociološki drukčije strukturiran od onoga u međukontinentalnom iseljeničstvu, da su uzorci i priroda tih dvaju tipova migracija različiti i da su migracije unutar Europe uglavnom kasnijega datuma. Glavnina se lingvističkih istraživanja koncentrira na dvije teme uvjetovane jezičnom interferencijom: očuvanjem jezika i jezičnim promjenama (language maintenance and language shift) s time da se u radovima o „očuvanju“ jezika ističu sociolingvistički preduvjeti za to, a rijetko se ili nikada ne istražuje stupanj unutarjezične koherentnosti samoga sustava.

Budući da Hrvatska ima brojno iseljeničstvo⁴ kojemu je jezik jedan od temeljnih preduvjeta za očuvanje nacionalnoga identiteta, cilj je ovoga rada prikazati koliko je i kako istražen govor hrvatskih iseljenika, uputiti na specifičnosti tih opisa, istaknuti u kolikoj mjeri oni koreliraju ili divergiraju od opisa jezika ostalih iseljeničkih zajednica koje opstaju u sličnim okolnostima i na kraju uputiti u smjerove daljnjih istraživanja.

Metodologija

Budući da u hrvatskoj filologiji nema jedinstvene bibliografije stručnih i znanstvenih radova koji se bave jezikom hrvatskoga iseljeničstva, a taj posao dodatno komplicira činjenica da je velik dio tih radova objavljen u stranim, nerijetko i manje referiranim, a time i manje poznatim časopisima, cilj je ovoga rada prikazati takve publikacije na jednome mjestu. Podatci o radovima prikupljeni su ponajprije iz popisa referiranih radova u postojećim radovima, pretraživanjem bibliografija domaćih⁵ i dostupnih stranih časopisa⁶, kataloga knjižnica u domovini i inozemstvu te pretraživanjem baza podataka na internetu.⁷ Popis time nije završen, nego je tek počeo. Radovi će se prikazivati poštujući kronološko načelo i autorstvo. Dalje će se analizirati s obzirom na zemlju ili kontinent u kojemu iseljenička zajednica živi i na tip opisa kako bi se utvrdila moguća pretpostavljena odstupanja. U ovome se radu neće analizirati istraženost govora Hrvata u staroj europskoj dijaspori, tj. govori bilo kojega od hrvatskih narječja u autohtonim hrvatskim zajednicama u Austriji, Mađarskoj, Češkoj, Slovačkoj, Rumunjskoj, Srbiji, Crnoj Gori, Italiji te u dijaspori stare dijaspore u Bugarskoj.⁸ Razloga je tomu više. Ponajprije činjenica da

³ O jeziku je turske zajednice u Nizozemskoj pisao Backus 1996., o francusko-njemačkoj interferenciji Treffers-Daller 1994., a o utjecaju francuskoga jezika na jezike raznih arapskih useljeničkih zajednica Bentahila – Davies 1983.

⁴ Postoji velik broj, međusobno i bitno različitih podataka o broju Hrvata i njihovih potomaka u iseljeničstvu. Prema procjenama A. Akrapa (2003.: 26) u prekomorskim ih je zemljama oko 2.500.000, a u zemljama zapadne Europe između 350.000 i 530.000.

⁵ Usp. primjerice: Nejašmić 1983.

⁶ Usp. Primjerice: Magner 1982. Upućujem i na bibliografije R. Lenčeka i M. Okuke 1990. i na onu D. Milivojevića i V. D. Miha-ilovica 1990.

⁷ Na internetskoj stranici <http://mki.wisc.edu/News/Courses/LangandImm/bibl.html> jest bibliografija radova o istraženosti jezika iseljeničkih zajednica u SAD-u. Pregledan je i dio bibliografija lingvističkih radova koje objavljuje Stalni međunarodni komitet za lingvistiku što djeluje u sklopu Međunarodnoga savjeta za filozofiju i humanističke studije pri UNESCO-u, a dio kojih je dostupan na internetskim stranicama <http://books.google.hr/books> pod nazivima Bibliographie linguistique/Linguistic Bibliography.

⁸ O povijesti iseljavanja u te krajeve s opsežnom bibliografijom radova vidi u: Samardžija 2004./2005.

su to stare dijaspore dio kojih je nastao potkraj 15. st. pa više nije moguće govoriti o generacijskoj raslojenosti koja je temeljni pojam u suvremenoj teoriji jezika u kontaktu, ali i zato što su ti govori u načelu dobro opisani u okvirima hrvatske, ali i austrijske i mađarske filologije.⁹ Predmet su istraživanja u ovome radu govori hrvatskih iseljenika u zapadnoj Europi (Njemačka, Austrija, Švicarska, Švedska, Francuska, Nizozemska, Belgija, Danska, Norveška) i onih u prekomorskim zemljama (Sjeverna i Južna Amerika, Australija, Novi Zeland i Južna Afrika). S obzirom na činjenicu da su iseljavanja u zapadnu Europu počela uglavnom 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća, a u prekomorske zemlje znatno prije, sredinom druge polovice 19. stoljeća, i da se međusobno razlikuju po stupnju društvene koherentnosti koji je znatno snažniji u prekomorskoj dijaspori¹⁰ (HE 2002: 673-674), moguće je očekivati i razlike u načinu i vrsti opisa govora tih dviju zajednica. Kada se govori o jezicima u kontaktu kakva nedvojbeno jest jezična situacija svih iseljenika koji se na bilo koji način pokušaju integrirati u novu sredinu, onda se razlikuju dva pojma: *jezik davatelj* (L_d) i *jezik primatelj* (L_p) (Filipović 1986b: 17). U suvremenoj teoriji jezika u kontaktu često se rabe i termini *matrix language* (ML) i *embedded language* (EL)¹¹ koji su zapravo teorijski konstrukti uvjetovani psiholingvističkim i sociolingvističkim čimbenicima i koji se ostvaruju u procesu prebacivanja kodova (*code-switching*) (Myers-Scotton 1993). Način utvrđivanja ML jezika nije nimalo jednostavan jer ovisi i o osobnom odnosu govornika prema jeziku i nije nužno identičan pojmu materinskoga jezika. No, u slučaju govora hrvatskih iseljenika prvog i najčešće drugog naraštaja ML jezik je najčešće hrvatski (Hlavac 2003.: 198.), pa se u tom smislu pojam ML preklapa s pojmom jezika primatelja. Odrediti taj jezik kao 'hrvatski' samo je djelomično točno i to kao znak pripadnosti višem hijerarhijskomu rangu i premda se u znanosti nije dobro služiti negativnom definicijom, čini mi se to ovdje najprimjerenijim. Pojam 'hrvatski' ne može se u govorenju o jeziku hrvatskih iseljenika, ili makar velike većine njih, odnositi na pojam suvremenoga standardnog hrvatskog jezika. Naime, govornici prvog naraštaja iseljenika donijeli su u zemlju u koju su iselili svoj materinski idiom, jedan od govora jednoga od triju hrvatskih narječja i tome idiomu poučavali svoju djecu i unuke, drugi i treći naraštaj govornika.¹² Zato status jezika primatelja i/ili ML jezika ima mjesni govor kao konkretna jezična jedinica, a ne standardni jezik ili koja od drugih apstraktnih jezičnih razina u dijalektologiji, dijalekt ili narječje. Razumije se samo po sebi da ova teza ne implicira izolacionistički pristup koji bi iz vida izgubio potrebu sintetiziranja podataka u smislene veće cjeline nego upućuje na potrebu da se pri utvrđivanju utjecaja jezika davatelja na jezik primatelja poštuju sve

⁹ Bibliografija je radova o tim govorima objavljena u monografijama triju hrvatskih narječja: kajkavskoga (Lončarić 1996.), štokavskoga (Lisac 2003.) i čakavskoga (Lisac 2009.).

¹⁰ Prekomorske zemlje karakterizira lančano iseljavanje koje je rezultiralo kompaktnim iseljeničkim skupinama, često povezanim rodbinski i mjestom iseljenja. Poznato je tako da je većina stanovnika Lovinca iselila u Kanadu, glavina stanovnika s cresko-lošinskoga otočja i otoka Krka u New York (Božanić 1996., 1997.).

¹¹ Premda im nije autorica, ove je termine u svojem radu upotrijebila, a potom i redefinirala Carol Myers-Scotton 1993. ML autorica definira kao „language in which the speaker has high proficiency, although it is not necessarily his/her 'best' language“.

¹² Klasičnu je podjelu na generacije govornika u hrvatsku lingvistiku uveo R. Filipović 1986b: 51, a u suvremenim se radovima ona ponešto redefinira pa se u govornike 2. naraštaja ubrajaju i oni koji su u novu zajednicu došli u predškolskoj dobi, dakle, da su bili mlađi od 5 godina jer je cijeli njihov proces izobrazbe bio na većinskom jeziku zajednice u koju su došli (Hlavac 2003.: 17).

specifičnosti jezika primatelja, a ne da se primjerice na jednak način pristupa u procesu fonološke adaptacije engleskoga fonema /d←/ u štokavskim govorima u kojima postoji fonem /→/ i u čakavskima u kojima ga nema pa se mora drugačije transfonemizirati.

U probiru radova koji čine korpus ovoga rada problem je bio i tumačenje pojmova „Yugoslav“, koji se najčešće odnosio na pripadnike iseljeničke zajednice koji su doselili s područja sada već bivše države, i „Serbo-Croatian“, koji se najčešće odnosio na jezik iseljenika ili njihovih predaka iz Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Oba su pojma bila vrlo česta u radovima stranih znanstvenika sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća i u skladu s onodobnom unitarističkom politikom kojoj se priklonio i dio naših znanstvenika. Dio ih je nažalost i nakon osamostaljenja Republike Hrvatske početkom devedesetih godina 20. st. zadržao istu terminologiju. O tome obrađuje li se u dotičnome radu hrvatski jezik utvrđivalo se konkretnom analizom primjera i prema podrijetlu govornika. To je bio precizan i dobar kriterij. Veći je problem pri tom bio kako utvrditi jesu li govornici štokavskoga narječja Srbi ili Hrvati, osobito u slučaju kada bi imali podrijetlo iz mjesta u kojemu žive oba naroda i kad ne bi bilo dano dovoljno primjera koji bio lako omogućili izvođenje valjana zaključka. Takovih je situacija srećom bilo malo, upravo i zato što je glavnina naših iseljenika u prekomorske zemlje „neštokavska“.

PREGLED RADOVA O GOVORU HRVATSKIH ISELJENIKA

Prekomorske zemlje

Od sedamdesetih je godina 20. stoljeća u Hrvatskoj, ali i u zemljama u koje su Hrvati iseljavali poraslo zanimanje za jezik hrvatskih iseljenika i promjene kojima je podložan u novoj jezičnoj sredini. Razloga je tomu više. Godine su to u kojima se u svijetu stvara pozitivniji odnos prema multikulturalizmu, makar deklarativno, a važan je čimbenik i to što tada počinju snažnija istraživanja jezika u kontaktu kojima je u središtu zanimanja bilingvni govornik kakva je većina iseljenika.

Prvi objavljen tekst o govoru hrvatskih iseljenika kojemu sam uspjela otkriti trag, ali ga do trenutka predaje ovoga rada u tisak nisam uspjela nabaviti, jest rad Louisa Adamica,¹³ objavljen 1927. godine u prestižnome američkome časopisu *The American Mercury*¹⁴ naslovljen *Yugoslav*

¹³ Louis Adamic rođen je 1899. godine u Blatu pokraj Grosuplja, u današnjoj Sloveniji i zbog političkih je razloga, kao četrnaestogodišnji dječak emigrirao u SAD te se pridružio hrvatskoj ribarskoj zajednici u San Pedru, u Kaliforniji. Nakon iskustva teškoga fizičkoga rada, započinje se u dnevnim novinama slovenske zajednice *Narodni Glas* u New Yorku, a nakon povratka iz Prvoga svjetskoga rata bio je profesionalni novinar i pisac. Objavio je više knjiga, a 1934. godine za svoju je knjigu *The Native's Return* dobio državnu nagradu. Tijekom Drugoga svjetskoga rata podržavao je narodnooslobodilački pokret. Od 1949. godine dopisni je član Slovenske akademije znanosti i umjetnosti. Umro je pod još nerazjašnjenim okolnostima u vrijeme intenzivnih političkih prevrata u Jugoslaviji. Podatci preuzeti s: http://en.wikipedia.org/wiki/Louis_Adamic.

¹⁴ *The American Mercury* izlazio je u New Yorku između 1924. i 1981. a u razdoblju 20-ih i 30-ih godina 20. stoljeća u njemu je objavljivala glavnina onda uglednih američkih književnika poput E. O'Neill, W. Faulknera, S. Lewisa, F. Scotta Fitzgeralda i dr. Radilo se očito o vrlo prestižnoj publikaciji u kojoj se našao i spomenuti rad. Podatci preuzeti s: http://en.wikipedia.org/wiki/The_American_Mercury#External_links.

speech in America. Budući da je nakon dolaska u SAD, L. Adamić neko vrijeme živio u hrvatskoj zajednici u San Pedru, u Kaliforniji, moguće je pretpostaviti da se u svojem tekstu makar djelomice dotiče toga govora. U prilog toj još nepotvrđenoj tvrdnji ide i činjenica da prva veća studija o govoru hrvatskih iseljenika – ona A. Albina i R. Alexander objavljena 1972. godine pod naslovom *The Speech of Yugoslav Immigrants in San Pedro, California* istražuje upravo govor te iste iseljeničke zajednice (koja će postati središte interesa i ostalih američkih slavista) za što im je Adamićev tekst mogao biti poticaj. Premda sam naslov, *The Speech of Yugoslav Immigrants in San Pedro, California*, nije transparentan s obzirom na terminološku i za ono vrijeme posve razumljivu nepreciznost, glavninu iseljenika u toj zajednici čine Dalmatinci s Brača, Hvara, Korčule i osobito Visa pa je nedvojbeno da je riječ o hrvatskim iseljenicima. Iako u kroatistici ta studija nije imala velika odjeka zbog svojih metodoloških nedostataka,¹⁵ ipak ostaje nepobitna činjenica da je to pionirska studija na tom polju proučavanja. A. Albin bavio se i dalje jezikom iste iseljeničke zajednice (1976. i 1986.¹⁶) istražujući modele utjecaja engleskoga jezika na jezik govornika prvog i drugog naraštaja. Godina 1976. obilježena je i djelovanjem američkih slavista T. F. Magnera i C. A. Warda koji se u svojim radovima ne dotiču konkretnih govora nego problematiziraju položaj hrvatskoga jezika u SAD-u i navode kako ga očuvati. Time se i C. A. Ward bavio u svojem radu iz 1980. u kojemu otkriva unutarobiteljske čimbenike očuvanja materinskoga idioma.

Među hrvatskim lingvistima prva je zanimanje za govor hrvatskih iseljenika pokazala Dunja Jutronić koja se svojim znanstvenim prilogom o govoru hrvatskih iseljenika u SAD-u javlja 1973. godine i toj je temi posvetila veći dio svoga znanstvenoga rada, uključujući doktorsku disertaciju. U središtu su njezina zanimanja tri naraštaja čakavaca podrijetlom iz Punta na otoku Krku te s Dugoga otoka i nešto govornika kajkavskoga koji su preselili u Steelton, Pennsylvaniju, o čijemu je govoru objavila više studija (1973., 1974.a, 1974.b, 1976.) i monografiju *Hrvatski jezik u SAD* (1985.). U trima je svojim radovima (1982., 1983., 1989.) na temelju prikupljene građe ponudila teorijske okvire jezičnoga posuđivanja i utvrdila modele prilagodbe primljenica te dosege sintaktičke interferencije jezika davatelja na jezik primatelj. Kraj sedamdesetih godina 20. stoljeća obilježen je početkom djelovanja akademika R. Filipovića (1978., 1979., 1980.a, 1980.b, 1982.a, 1982.b, 1982.c, 1982.d, 1984.a, 1984.b, 1985., 1986.a, 1991., 1992.a, 1992.b, 1997., 1998.) koji je pokrenuo vrlo važan znanstvenoistraživački rad „Hrvatski dijalekti u SAD – hrvatsko-engleski bilingvizam“ (Filipović 1986.b: 47). R. Filipović uglavnom se bavio istraživanjem sociolingvističkih uvjeta za očuvanje materinskoga jezika hrvatskih iseljenika, a zajednica kojoj je posvetio glavninu svojih radova jest zajednica Konavljana u Watsonvilleu. U tom je smislu do danas njegov prinos analiziranoj temi najopsežniji.

¹⁵ Autorima se najčešće zamjera što su proučavali potpuno heterogenu skupinu govornika (po spolu, dobi i stupnju naobrazbe) iz različitih govornih sredina i usto izvodili zaključke koji nisu u skladu s rezultatima provedene analize. O metodološkim propustima vidi u dvama prikazima knjige (Jutronić 1975.a i Jutronić 1975.b) i u usputnoj bilješci R. Filipovića 1981.: 36.

¹⁶ U radu iz 1986. autor očito slavenizira svoje ime i prezime i objavljuje ga pod imenom Aleksandar Albijanić prema prethodnom Alexander Albin.

Jezici u kontaktu zanimljivi su inozemnim studentima kroatistike, koji uz mlade hrvatskoga podrijetla iz dijaspore, sve češće pohađaju Sveučilišnu školu hrvatskoga jezika i kulture u organizaciji Rektorata Sveučilišta u Zagrebu i Hrvatske matice iseljenika.

Godine 1978. srpski lingvist Milan Surdučki¹⁷ objavljuje opsežnu monografiju u dijelu koje se bavi primljenicama iz engleskoga jezika u govoru hrvatskih i srpskih iseljenika u Kanadi. Glavnina njegovih obavjesnika su Srbi, a od govornika iz Hrvatske intervjuirao je osobe podrijetlom iz Šmrike, Divosela pokraj Gospića, Srednje Gore pokraj Udbine i Radatovića na Žumberku. Budući da nije ponudio oglede govora, teško je iz ove perspektive odrediti je li riječ o Hrvatima ili Srbima uz izuzeće govornice iz Šmrike koja je nedvojbeno čakavka. U svojim je radovima iz 1983. i 1984. pokušao utvrditi sličnosti i razlike u načinu utjecaja engleskoga kao jezika davatelja na standardni jezik u ondašnjoj Jugoslaviji te na jezik iseljenika u Kanadi. U drugoj polovici sedamdesetih godina 20. stoljeća istraživanja se proširuju i na drugi kraj svijeta, na Novi Zeland, čiji je jezičnu slojevitost široj znanstvenoj javnosti otkrio H. P. Stoffel. Osim što je velik prinos znanstvenoj afirmaciji hrvatskoga jezika dao kao dugogodišnji predavač hrvatskoga jezika na Sveučilištu u Aucklandu,¹⁸ H. P. Stoffel istraživao je i utjecaj engleskoga jezika na jezik čakavaca Dalmatinaca koji čine glavninu hrvatske zajednice u Novome Zelandu (1976., 1981.a, 1981.b, 1988.b, 1988.c, 1991.¹⁹) i isticao okolnosti očuvanja toga idioma (1982., 1986.,

¹⁷ Isti je autor 1966. godine analizirao utjecaj engleskoga jezika na jezik iseljeničkoga tiska, ali je najviše analizirao tiskovine srpske iseljeničke zajednice.

¹⁸ O njegovim iskustvima kao sveučilišnoga profesora vidi u Stoffel 1979.

¹⁹ U ovomu radu koristi se i podatcima iz postojećih studija: Albin – Alexander 1973., Jutronic-Tihomirović 1985., Surdučki 1978.

1993.). U radu iz 1991. analizira se i pisani izričaj preko korpusa nadgrobnih spomenika, privatnih iseljeničkih pisama i tekstova objavljenih u iseljeničkome tisku.²⁰ Zanimljiv je i njegov rad o odnosu dijalekta i standardnoga hrvatskoga jezika u toj iseljeničkoj zajednici (1994.)²¹ koji mu se neizbježno nametao u radu sa studentima hrvatskoga podrijetla. U svojem radu (1988.a) skrenuo pozornost na kompleksnost jezične situacije u Novome Zelandu u kojemu hrvatski jezik supostoji s dvama jezicima, dominantnim engleskim i ekvivalentnim maurskim kao jezikom autohtone, ali manjinske zajednice. Kao početak sustavnijih istraživanja u Novome Zelandu može se uzeti godina 1975. kada je M. Jakich obranio svoju dosad neobjavlvenu magistarsku radnju o jezičnoj interferenciji hrvatskoga i engleskoga jezika.

Tih su osamdesetih godina nastavljena i istraživanja jezičnoga posuđivanja u bilingvnoj situaciji hrvatskih iseljenika u SAD-u. T. S. Gasiński je istražio leksičko posuđivanje u govoru hrvatske zajednice u mjestu Santa Clara Valley u Californiji (1986), dok je I. Bauer u glasilima hrvatske zajednice u SAD-u tražio sintaktička odstupanja uvjetovana engleskim jezikom (1983.). Tek potkraj devedesetih godina 20. stoljeća počinju sustavnija istraživanja jezika hrvatskih zajednica u Australiji. Godine 1991. J. Doucet objavljuje rad *First generation Serbo-Croatian Speakers in Queensland: language maintenance and language shift*²² u kojemu je istražio uporabu jezika u 140 govornika među kojima je bilo samo 33 onih koji su se odredili kao Hrvati (1991.: 272). Stoga se zaključci ponuđeni u ovom radu samo manjim dijelom dotiču hrvatskoga jezika, pa je zbog toga i samo djelomično predmet ovoga rada, i valja ih oprezno interpretirati. B. Škvorec 1998. objavljuje tekst dio kojega je posvećen organiziranome očuvanju hrvatskoga jezika u Australiji te problemu biligvizma u obitelji, pristupajući jeziku hrvatskih iseljenika sa sociolingvističkoga aspekta.²³ Krajem tih godina na znanstvenoj se sceni javlja mlađi lingvist hrvatskoga podrijetla Jim Hlavac koji je obranio disertaciju o govoru drugog naraštaja hrvatskih iseljenika u Melbourneu, objavivši je 2003. godine kao knjigu i nekoliko radova (1999.a, 1999.b, 2009.). Riječ je o studioznoj i temeljitoj raspravi nastaloj u „radionici“ vrsnoga australskoga lingvista M. Clynea koji svojim radom potiče opisivanje i egzistenciju manjinskih jezika u Australiji (usp. knjigu iz 1991.) i pod čijim je mentorstvom nastalo mnogo disertacija o govorima manjinskih zajednica što može poslužiti kao dobar model ostalim „velikim“ državama s brojnim useljeništvom. Jezikom se iseljeničke zajednice moliških Hrvata u Zapadnoj Australiji bavio John Felix Clissa koji je 1996. obranio magistarsku radnju o temi *Language shift and diglossia among the Italo-Croatian migrants from the Molise in Western Australia*, a godinu prije pod istim naslovom objavio je preliminarnu studiju. Godine 2001. autor je objavio knjigu u kojoj je skupio oglede govora različitih govornika, klasificirao ih prema temi, ukratko analizirao jezik i sastavio kraći rječnik. Ova knjiga nije monografija i to ne teži biti, ali može poslužiti kao

²⁰ Riječ je se o časopisima Pučki List, koji je u Splitu izlazio između 1891. i 1922. godine i u kojemu su iseljenici objavljivali svoje uratke, reklame ili objave različita tipa, te o časopisima Bratska Sloga, Napredak i Zora koji su kratko izlazili početkom 20. stoljeća na Novome Zelandu.

²¹ Ovaj je rad, uz neznatne i sadržajno potpuno nebitne razlike objavljen i u 2. broju časopisa Croatian Studies Review.

²² Ista je studija u neizmijenjenu obliku pretisnuta i 2004. godine.

²³ Tekst je u ponešto izmijenjenu obliku i pod istim naslovom objavljen i u knjizi B. Škvorca 2005.

izvor podataka sljedećim proučavateljima s temeljnom zamjerkom što tekstovi nisu akcentuirani niti je knjizi priložen audio-zapis. Premda se potpuno ne uklapa, navest ću ovdje i rječnik viškoga govora (*Libar Viškiga jezika* 1997.) nastao uglavnom iz materijala što ga je prikupio Andre Roki-Fortunato koji je 1916. iselio u SAD, i to upravo u San Pedro, u Kaliforniji, zacijelo ponajbolje opisan hrvatski iseljenički punkt u svijetu. Ostatak je rada također djelo hrvatskih iseljenika jer je završni oblik knjige nastajao na relaciji Vis – Kanada gdje živi izravni potomak autora, a knjiga je i objavljena u Torontu. Na kraju ovoga poglavlja valja uputiti i na opći prikaz povijesti iseljavanja, rasprostranjenosti i istraženosti hrvatskoga jezika u svijetu M. Samardžije (2004./2005.).

Zapadna Europa

Zanimanje znanstvenika za jezik hrvatskih iseljenika u zapadnoj Europi počelo je krajem 70-ih godina 20. stoljeća i pojačalo se osamdesetih godina. Temu su inaugurirali znanstvenici koji su tih godina surađivali na projektu JUBA kojim se istraživao govor djece hrvatskih iseljenika u Švedskoj. S obzirom na to da je u Švedskoj brojna iseljenička zajednica ostalih naroda koji su bili dijelom Jugoslavije, osobito, Srba, i da se u radovima djeca kao najosjetljivija populacija ne izdvajaju s obzirom na nacionalnost, samo se dio zaključaka u tim radovima odnosi na Hrvate i hrvatski jezik pa to valja imati na umu u izvođenju dalekosežnih zaključaka. Najveći je broj radova o ovoj analiziranoj skupini nastao upravo kao rezultat toga projekta i daljnega znanstvenoga zanimanja onih koji su u njemu stasali. Autor je glavnine radova, samostalnih ili nastalih u suautorstvu, L. Đurović koji je bio i voditelj projekta na Sveučilištu u Lundu u Švedskoj. Ta je istraživanja počeo M. Stankovski analizirajući jezik djece doseljenika u Švedsku (1978., 1980.). O problemima na leksičkoj razini iste skupine ispitanika pisala je K. Centerham (1982.). Najveći prilog rasvjetljavanju ovoga fenomena čine dvije knjige objavljene kao 9. i 11. u ediciji Slavice Lundensia, 1983. i 1987. godine.²⁴ Rad koji otvara 9. knjigu te prestižne edicije jest kraći uvod u osnovne zadatke i ciljeve JUBA projekta a napisao ga je njegov voditelj L. Đurović (1983. a). Prva je veća rasprava M. Stankovskoga, L. Đurovića i M. Tomaševića (1983.) o razvojnim strukturama materinskoga jezika djece iseljenika u Švedskoj u kojoj se progovara i o raznim metodološkim problemima. L. Đurović autor je još dvaju radova u istoj knjizi, rada o padežnom sustavu u djece iseljenika (1983.b) i rada o formalizaciji fleksije na primjeru imenica muškoga roda (1983.c). Ann-Christin Friberg analizira leksički sloj utvrđujući da znatnija interferencija na leksičkoj razini počinje stupanjem u švedski obrazovni sustav, a I. Dahlstrand govori o računalnoj obradi podataka prikupljenih u JUBA projektu. Druga je knjiga zapravo zbornik radova naslovljen *Child language in Diaspora, Serbo-Croatian in West European Countries*, urednika L. Đurovića. M. Stankovski (1987.) ondje progovara o promjenama u suglasničkom inventaru djece hrvatskih iseljenika. L. Đurović (1987.) analizira razvoj gramatičkoga sustava u istraženoj populaciji i promatra odstupanja od gramatičkoga sustava njihova materinskoga

²⁴ Knjige su nedvojbeno izazvale velik utjecaj pa su o njima pisani i brojni prikazi. M. Mihaljević (1988.) prikazala je u Jeziku obje knjige, a M. Heller (1986.) i H. Leeming (1987.) prikazali su 6. svezak Slavice Lundensie.

jezika. S. Mønnesland (1987.) govori o utjecaju norveškoga jezika na leksik djece iseljenika, a J. Matešić (1987.) istražuje semantičke promjene riječi pod utjecajem njemačkoga ili švedskoga jezika. Sociolingvističkim su se aspektom života djece u Švedskoj bavili K. Magnusson (1987.) i grupa A. Pavlinić-Wolf, J. Anić i Z. Ivazić (1987.). M. Tomašević (1987.) ponudio je metodički osvrt na nastavu materinskoga jezika djece hrvatskih iseljenika u Švedskoj. Wilfried Stölting (1987.) širi temu zanimanja i na situaciju u SR Njemačkoj izlažući rezultate znanstvenoga projekta koji se pod nazivom *Dvojezičnost jugoslavenskih učenika u SR Njemačkoj* provodio u Essenu. Godine 1984. L. Đurović objavljuje čak tri studije (1984.a, b, c) u kojima se bavi istim problemima, a u radu objavljenju 1988. problematizira koncept jezika iseljeničkih skupina. U istoj je skupini znanstveni rad počela i A. Pavlinić-Wolf koja u svojim radovima, samostalno ili u suautorstvu s J. Anić i Z. Ivazić, (1983., 1987.) prikazuje sociolingvistički aspekt života te iseljeničke zajednice. U kasnijim je radovima zanimanje proširila na jezičnu situaciju u Danskoj (1988., u suautorstvu s K. Brčić i N. Jeftić) i ponudila pregled hrvatskih zajednica u Zapadnoj Europi (1993.). Poznati je hrvatski metodičar D. Rosandić sudjelovao na JUBA projektu i dio je rezultata svojih istraživanja objavio u zasebnoj studiji 1989. godine.

Veće zanimanje za situaciju u Njemačkoj, u kojoj i jest naša najbrojnija iseljenička zajednica u zapadnoj Europi, počinje potkraj 80-ih i to radovima P. Mrazović (1989.) i M. Ljubešić koje su istraživale različite aspekte u govoru djece hrvatskih iseljenika. M. Runje (1990.) progovara o načinima očuvanja hrvatskoga jezika u Njemačkoj. U toj je skupini radova osobito važno djelovanje W. Stöltinga koji je, osim prethodno spomenutoga rada, 1980. objavio i veću studiju.

ANALIZA

Prema načinu obrade

Prikazane je radove moguće podijeliti u dvije velike skupine: 1. radovi u kojima se problematizira govor iseljenika kao sociolingvistička činjenica pa se propitkuju okolnosti uporabe materinskoga jezika, uvjeti njegova očuvanja i sl.; 2. radovi usko lingvističkoga profila u kojima se istražuje jezične značajke govora hrvatskih iseljenika.

U prvu bi skupinu radova ulazila glavnina radova akademika R. Filipovića (1978., 1979., 1980., 1981., 1982.a, 1982.b, 1982.c, 1984., 1985., 1986.a, 1991., 1992.a, 1992.b, 1997., 1998.), radovi američkih slavista T. F. Magnera (1976.) i C. A. Warda (1976., 1980.), dio rasprava H. P. Stoffela (1981.a, 1982.), rad B. Škvorca (1998.) i J. Clisse (1996.). Sociolingvističkom situacijom u zapadnoeuropskim zemljama bavili su se A. Pavlinić-Wolf (1983., 1987., 1988., 1993.) i M. Runje (1990.). Svim je spomenutim radovima zajedničko to što tumače okolnosti u kojima se hrvatski iseljenici najčešće služe hrvatskim jezikom, skreću pozornost na područja u kojima ima hrvatskih iseljenika i upućuju na moguće načine očuvanja hrvatskoga jezika u iseljeništvu. Uzme li se u obzir činjenica da je J. Fishman još 1966. godine uspostavio načela sociolingvističke obrade prema kojima svaka valjana sociolingvistička studija treba odgovoriti na pet temeljnih pitanja: tko govori, s kim, koji jezik, gdje i u kojoj situaciji (Fishman 1966.: 425) i utvrdio područja upo-

rabe jezika (*domains*), moguće je zaključiti da pred brojnim svjetskim znanstvenicima ostaje velik posao transparentnoga istraživanja jezika, ne samo hrvatskih iseljenika, uređen prema suvremenim znanstvenim spoznajama. Izdvajaju se radovi J. Hlavaca (2009.) i J. Douceta (1991., 2004.) koji su sastavljeni na tim načelima.

Prema broju je radova, ali i kakvoćom brojnija druga skupina radova u kojima autori problemu jezika hrvatske iseljeničke zajednice pristupaju s aspekta teorije jezika u kontaktu. Tako su zanimljivi i onim znanstvenicima koji se bave izučavanjem jezika davatelja i onima koje zanima jezik primatelj. Iz te je skupine i prva veća studija o govoru hrvatskih iseljenika – ona A. Albina i R. Alexander (1972.) s odjecima u djelima A. Albina / Albijanića (1976. i 1986.). Od hrvatskih je znanstvenika najveći prilog dala D. Jutronić koja je prikupljenu građu iskoristila i za utvrđivanje teorijskih okvira jezičnoga posuđivanja, modela adaptacije primljenica te dosega sintaktičke interferencije jezika davatelja na jezik primatelj (1982., 1983., 1989.). Na istome su tragu i djela T. S. Gasićskoga (1986.), H. P. Stoffela (1981.b, 1988.b, 1991.), M. Surdučkoga (1966., 1978., 1983.) i J. Hlavaca (1999.a, 1999.b). Svima im je zajedničko to što ih najviše zanima utjecaj većinskoga jezika zemlje u koju su došli na govor Hrvata, a ne i u kolikoj su mjeri očuvane arhaične značajke materinskoga govora kada je poznata činjenica da se u iseljeničkim zajednicama, osobito onima prekomorskima, taj idiom znatno sporije mijenja od istoga idioma u domovini jer nije izložen utjecaju hrvatskoga standardnoga jezika kroz školovanje i medije. Pristup govoru hrvatskih iseljenika u zapadnoeuropskim zemljama posve je drukčiji od onoga u prekomorskim zemljama. U središtu je pozornosti svih istraživača koji su se time bavili jezik djece hrvatskih

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu prikuplja djela kroatista iz inozemstva u jedinstvenoj Zbirci inozemne Croatice.

iseljenika, dok taj dio istraživači govora prekomorskih iseljenika ne izdvajaju. Djeca su kao populacija zbog svoje specifičnosti čest predmet interesa u lingvistici jezičnih dodira, no čini mi se da je to ovdje motivirano drugim čimbenicima, u prvome redu nastojanjem da se protumači i olakša učenje hrvatskoga jezika (dakle, kao nastavni proces, metodički čin) koje je u zapadnoeuropskim zemljama, za razliku od prekomorskih zemalja, bilo i jest institucionalizirano i pod ingerencijom hrvatskih institucija. Zbog specifičnosti situacije, nehomogenih iseljeničkih zajednica s obzirom na podrijetlo govornika i činjenice da su djeca u tim školama savladavala standardnu inačicu jezika, opis govora naših iseljenika u zapadnoeuropskim zemljama i u prekomorskim zemljama i mora biti proveden s potpuno drukčijih metodoloških stajališta.

Ovdje mi se čini važnim upozoriti na tri unikatna rada u kojima je analiziran pisani diskurs, ponajviše u tiskovinama, ali i u privatnim pismima hrvatskih iseljenika na engleskome govornome području, tj. u SAD-u, Kanadi i na Novome Zelandu. To su radovi I. Bauera (1983.), M. Surdučkoga (1966.) i H. P. Stoffela (1991.). S obzirom na postojeće razlike u pisanome i govornome diskursu i na brojnost takvih tiskovina, bilo bi u daljnjim istraživanjem nedvojbeno potrebno obaviti sustavnu i temeljitu analizu tih tekstova.

Jedno je nedvojbeno u načinu opisa govora hrvatskih iseljenika: da se svaki od istraživača priklanja jednome od načela, analizirajući samo jedan dio. Budući da stupanj očuvanosti jezičnoga sustava ponajprije ovisi o nizu sociolingvističkih čimbenika koji su u iseljeništvu još složeniji, u sveobuhvatnim bi analizama valjalo kombinirati oba pristupa, to jest svakome lingvističkome opisu pretpostaviti opis sociolingvističkih uvjeta u kojima jezični idiom egzistira.

Prema predmetu obrade

Iz prikaza je prikupljenih radova jasno da je mnogo veći broj radova objavljen o govoru iseljenika u prekomorskim zemljama od onih o govoru iseljenika u zemlje zapadne Europe. Zanimanje istraživača prekomorskih zemalja raspršeno je, u zapadnoeuropskim zemljama koncentrirano je na Švedsku a ostala su središta vrlo slabo ili nikako istražena. Osnovni razlog tomu proizlazi iz različitih, prethodno spominjanih socioloških značajki tih dviju iseljeničkih skupina.

S obzirom na zemlju useljenja, apsolutna većina radova obrađuje situaciju u SAD-u što je i razumljivo s obzirom na činjenicu da je ta zajednica najveća, ali i na to da je jedini dosad znanstvenoistraživački projekt u nas, onaj pod vodstvom akademika R. Filipovića, bio posvećen upravo tome. Od zemalja zapadne Europe najbolje je istražen govor zajednice u Švedskoj, a razlog je tomu također postojanje znanstvenoistraživačkoga projekta JUBA – *jugoslaviska barn* koji je 1982. godine pokrenut u Lundu i kojemu je glavni cilj bio utvrditi formalni aspekt jezika školske djece hrvatskih iseljenika prvog i drugog naraštaja.²⁵

U nastavku su izložene bibliografske jedinice prema predmetu istraživanja.

²⁵ Projekt je trajao od 1982. do 1990. Voditelj mu je bio L. Đurović, a provodio se u suradnji sa znanstvenicima iz Hrvatske (o tome vidi više na http://www.juls.savba.sk/slovenski_jazykovedci/1976-1985/Durovic,%20Lubomir.html) pa je kao rezultat toga objavljen i metodički priručnik o radu s djecom hrvatskih iseljenika (Rosandić 1983.).

82	2011	S. ZUBČIĆ
----	------	-----------

I. Prekomorske zemlje

a) Sjedinjene Američke Države

Adamić 1927.; Albin - Alexander 1972.; Albin 1976., 1986.; Magner 1976.; Ward 1976.; Jutrović 1973., 1974.a, 1974.b, 1976., 1982., 1983., 1985., 1989.; Filipović 1978., 1979., 1980.a, 1980.b, 1982.a, 1982.b, 1982.c, 1982.d, 1984.a, 1984.b, 1985., 1986.a, 1991., 1992.a, 1992.b, 1997., 1998.; Bauer 1983.; Gasiński 1986.;

b) Kanada

Surdučki 1978., 1983., 1984.; Roki Fortunato 1997.;

c) Australija i Novi Zeland

Jakich 1975.; Stoffel 1981.a, 1981.b, 1982., 1986., 1988.a, 1988.b, 1988.c, 1991., 1993., 1994. (Novi Zeland); (Doucet 1991., 2004.); Škvorc 1998., 2005.; Hlavac 1999.a, 1999.b, 2003., 2009.; Clissa 1995., 2001.

II. Zapadnoeuropske zemlje

a) Švedska

Stankovski 1978., 1980., 1987.; Centerham 1982.; Đurović 1983.a, 1983.b, 1983.c, 1984.a, 1984.b, 1984.c, 1987., 1988.; Pavlinić-Wolf 1983., 1987.; Friberg 1983.; Dahlstrand 1983.; Stankovski – Đurović – Tomašević 1983.; Matešić 1987.; Magnusson 1987.; Pavlinić-Wolf – Anić – Ivazić 1987.; Tomašević 1987.; Rosandić 1989.;

b) Norveška

Mønnesland 1987.;

c) Njemačka

Stölting 1980., 1987.; Matešić 1987.; Mrazović 1989.; Ljubešić 1991., 1992., 1995.; Runje 1990.;

d) Danska

Pavlinić – Wolf – Brčić – Jeftić 1988.

Iz navedenoga je jasno dvoje. Prvo, da valja pojačati istraživanja govora hrvatskih iseljenika u zapadnoj Europi, osobito u zemljama u kojima je hrvatsko iseljništvo brojno, kao što je Republika Njemačka i, drugo, da ovim istraživanjem nije pronađena ni jedna bibliografska jedinica koja bi se na bilo koji način doticala situacije u Južnoj Americi i Južnoj Africi. S obzirom na činjenicu da je zajednica u Južnoj Americi vrlo stara i brojna i da su znatnija iseljavanja u nju poslije bila rjeđa od primjerice iseljavanja u Sjevernu Ameriku i Australiju, moguće je pretpostaviti da je jezična situacija ondje znatno drukčija od one u ostalim prekomorskim zemljama. Zato mi se čini da bi glavna zadaća znanstvenika koji se bave hrvatskim jezikom u iseljništvu morala biti utvrđivanje stupnja očuvanosti hrvatskoga jezika u Južnoj Americi, analiza sociolingvističkih uvjeta za njegovo moguće očuvanje i zatim lingvistička analiza govora hrvatskih iseljenika i s

obzirom na mogući utjecaj španjolskoga, odnosno, portugalskoga jezika kao većinskih jezika u zemljama useljavanja i s obzirom na stupanj očuvanosti njihova materinskoga idioma.²⁶

Unatoč činjenici da je hrvatska zajednica u Južnoj Africi malobrojnija od ostalih i da danas ima oko 7000 Hrvata, u čijoj bi skorijoj budućnosti valjalo istražiti i suvremenu jezičnu stvarnost ondje.

Na kraju ovoga pregleda valja se osvrnuti i na radove koji bi svojim nazivom mogli implicirati srodnost ovoj temi i koji bi išli u prilog osvješćivanju hrvatskih jezikoslovaca o tome kako izvan jezika u zemlji i eventualno u starim dijasporama postoji i preostala široka i brojna iseljenička zajednica jezik koje jest također hrvatski. Riječ je o raspravi R. Katičića *Hrvatski jezik u svijetu* (1997.) u kojoj se ne dotiče zanimljive nam teme nego se bavi položajem hrvatskoga jezika u svijetu i prijedlozima za postignuće priznanja hrvatskoga kao punopravnoga i samostalnoga jezika. Druga je rasprava *Sjedinjene Američke Države* Rudolfa Filipovića u kojoj temeljito, na osnovi vlastitih istraživanja predstavlja suvremenu jezičnu situaciju u SAD-u. Ona je dio monografije *Hrvatski jezik* (1998.) u kojoj je poseban dio naslovljen *Dijaspورا* posvećen iseljeničkim hrvatskim govorima a koji, uz spomenuti čine još i rasprave: *Gradišćanski Hrvati*, *Mađarska*, *Rumunjska* i *Južna Italija*. Konceptijski je neprihvatljivo i sadržajno netočno izdvojiti samo ove cjeline, a da preostale nisu spomenute makar u uvodnome dijelu. Treća je prevažna i izvrsna monografija naziva *Hrvatski jezik u XX. stoljeću* (2006.) u kojoj nema ni riječi o hrvatskome jeziku u iseljeništvu, a svi su ostali dijelovi temeljito i sustavno obrađeni. Ne radi se pritom o sustavnome zanemarivanju ili pak nepriznavanju toga dijela hrvatskoga jezika hrvatskim, nego o tome da je u određenome povijesnome trenutku valjalo najprije riješiti prioritetna pitanja u zemlji, ali i o nekipiranosti i organizacijskim nemogućnostima što bi svakako u budućnosti valjalo ispraviti.

Zaključak

Na temelju provedene analize jasno je da bi u budućim istraživanjima govora hrvatskih iseljenika pozornost valjalo usmjeriti na sljedeće: 1. istražiti uolikoj mjeri sociolingvistički čimbenici djeluju na utjecaj većinskoga jezika zemlje useljavanja u jezik hrvatske iseljeničke zajednice primjenom suvremenih sociolingvističkih načela; 2. istražiti stupanj očuvanosti materinskoga jezika u odnosu na očuvanost istoga idioma u domovini što bi bio znatan prinos razvoju dijakronijske dijalektologije i uopće povijesti hrvatskoga jezika kao sustava; 3. istražiti jezik hrvatskih iseljeničkih tiskovina, utvrditi moguća odstupanja i usporediti ih s odstupanjima u govornome diskursu; 4. intenzivirati istraživanja o govoru iseljenika u zapadnoeuropske zemlje, osobito one u kojima ima mnogo hrvatskih iseljenika, poput Republike Njemačke; 5. što prije početi lingvistička istraživanja u zemljama Južne Amerike i Južne Afrike.

²⁶ Na nužnost je istoga apelirao i M. Samardžija (2004./2005.: 63). Od tada su u Argentini otvorena dva lektorata pod pokroviteljstvom Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske i to u Buenos Airesu i u Rosariju što može olakšati buduća istraživanja.

S obzirom na to da su vrijeme i jezične promjene sukcesivni, a stupanj kulturne, a time i jezične asimilacije u suvremenome svijetu globalizacije sve snažniji smatram da bi u nemogućnosti istodobnoga provođenja svih navedenih istraživanja, što zbog manjka novca i nažalost slaboga zanimanja hrvatskih lingvista za situaciju u iseljeništvu, u prvoj fazi rada sve snage valjalo usmjeriti na Južnu Ameriku i Južnu Afriku. Upravo tim redom.

Literatura

RADOVI O GOVORU HRVATSKIH ISELJENIKA U PREKOMORSKIM ZEMLJAMA I ZEMLJAMA ZAPADNE EUROPE

Adamic, L. 1927. Yugoslav speech in America. *American Mercury*. XII, 319-321.

Albin, A.; Alexander, R. 1972. *The Speech of Yugoslav Immigrants in San Pedro, California*. The Hague: Martinus Nijhoff.

Albin, A. 1976. A Yugoslav community in San Pedro, California. *General Linguistics*. 16, 78-94.

Albijanić, A. 1982. San Pedro revisited: Language maintenance in the San Pedro Yugoslav Community. *The Slavic Languages in Emigre Communities*. Edmonton: Linguistic Research Inc., 11-22.

Bauer, I. 1983. Syntactic deviations in an American-Croatian newspaper: An approach to the phenomena of linguistic borrowing. *Folia Slavica*. 6/2, 253-263.

Centerham, K. 1982. *Aktivno poznavanje leksika u srpskohrvatskom i švedskom jeziku kod jugoslavenske dece predškolskoga uzrasta u Malmöu*. Lund: Lund Universitet.

Clissa, J. F. 1995. *Language shift and diglosia among the Italo-Croatian migrants from the Molise in Western Australia*. A preliminary study. Perth.

Clissa, J. F. 2001. *The Fountain and the Squeezebox – La Fontana e L'Organetto – Funda aš Orginet*. Perth: Picton Press.

Dahlstrand, I. 1983. Data Processing in the JUBA Project. *Slavica Lundensia*. 9, 107-122.

Doucet, J. 1991. First generation Serbo-Croatian Speakers in Queensland: language maintenance and language shift. *Language in Australia*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. 270-284.

Doucet, J. 2004. First generation Serbo-Croatian Speakers in Queensland: language maintenance and language shift. *Language in Australia*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. 270-284.

Đurović, L. 1983.a. JUBA - a Short Introduction. *Slavica Lundensia*. 9, 7-10.

Đurović, L. 1983.b. The case systems in the language of diaspora children. *Slavica Lundensia*. 9, 21-94.

- Đurović, L. 1983.c. Formalizing the S/C Flexion for the Automatic Morphological Analysis. *Slavica Lundensia*. 9, 123-148.
- Đurović, L. 1984.a. Grammatical Systems in the Diaspora Language (Serbo-Croatian) of School Beginners. *Proceedings from Child Language Symposium*. Lund: Child Language Research Institute. 1, 17.
- Đurović, L. 1984.b. The Diaspora Children's Serbo-Croatian. *Language and Literary Theory. In Honor of Ladislav Matejka*. Ann Arbor, Michigan Slavic Publications. 19-27.
- Đurović, L. 1984.c. Ispitivanje jezika vtoroj generaciji jugoslavov v Šveicii. *Scando-Slavica*. 30, 205-20
- Đurović, L. 1987. The development of grammar systems in diaspora children's language. *Slavica Lundensia*. 11, 51-85.
- Đurović, L. 1988. The concept of diaspora language. *Slavica Lundensia*. 12, 7-9.
- Filipović, R. 1978. Očuvanje materinskoga govora naših iseljenika u SAD pod pritiskom jezika prestiža. *Iseljeničtvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom*. Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti. 530-539.
- Filipović, R. 1979. Proučavanje hrvatskih dijalekata u SAD. *Bilten zavoda za lingvistiku*. 3, 4-19.
- Filipović, R. 1980.a. Croatian Dialects as Markers of Croatian Ethnicity in the United States. *The Role of Ethnicity in American Society*, University of Zagreb and Commission for Educational Exchanges between the USA and Yugoslavia. 99-108.
- Filipović, Rudolf. 1980.b. Hrvatski dijalekti u kontaktu s engleskim jezikom na području SAD. *Hrvatski dijalektološki zbornik*. 5, 33-37.
- Filipović, Rudolf. 1982.a. Ispitivanje hrvatskih dijalekata bilingvni govornika u neposrednome posuđivanju. *Hrvatski dijalektološki zbornik*. 6, 157-160.
- Filipović, R. 1982.b. Sudbina hrvatskih prezimena na engleskom govornom području u SAD. *Onomastica jugoslavica*. 10, 39-46.
- Filipović, R. 1982.c. Male Konavle u Kaliforniji - Konavljani u Watsonvillu. Njihov odnos prema konavoskom govoru. *Konavoski zbornik*. 1, 168-173.
- Filipović, R. 1982.d. Serbo-Croatian in the United States: Croatian Dialects in Contact with American English. *The Slavic languages in Emigre Communities*. Edmonton: Linguistic Research Inc., 23-31.
- Filipović, R. 1984.a. Sociolingvistički uvjet za očuvanje konavoskog dijalekta u Watsonvilleu – SAD *Hrvatski dijalektološki zbornik*. 7, 89-97.
- Filipović, R. 1984.b. Croatian Dialects in the United States: Sociolinguistic Aspects. *Folia Slavica*. 6, 278-292.
-

- Filipović, R. 1985. Sociolingvistički uvjeti očuvanja konavoskog dijalekta u Watsonvilleu (SAD). *Hrvatski dijalektološki zbornik*. 7, 89- 97.
- Filipović, R. 1986.a. Croatian Surnames in the Process of Dialect-Shift and Dialect-Maintenance. *Spracherwerb und Mehrsprachigkeit. Festschrift für Els Oksaar*. 161-173.
- Filipović, R. 1991. Neposredni jezični dodiri u hrvatskim dijalektima u SAD. *Senjski zbornik*. 18, 31-40.
- Filipović, R. 1992.a. Croatian Dialects as Markers of Croatian Ethnicity in the United States. *Dubrovnik*. 5, 185-193.
- Filipović, R. 1992.b. How have Croatian Americans preserved their Mother Tongue. *Susret svjetova, Hrvati i Amerike*. 159-167.
- Filipović, R. 1997. Sociolingvistički uvjeti za održanje hrvatskih dijalekata u SAD. *Prvi hrvatski slavistički kongres: zbornik radova*. Pula - Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. 1, 447-451.
- Filipović, R. 1998. Sjedinjene Američke Države. *Hrvatski jezik*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej. 287-294.
- Friberg, A. C. 1983. The Vocabulary Text. *Slavica Lundensia*. 9, 95-106.
- Gasiński, T. Z. 1986. English elements in the speech of the Croatian immigrant community of Santa Clara Valley, California. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*. 29/2, 31-45.
- Heller, M. 1986. Lingua in Diaspora: Studies in the Language of the Second Generation of Yugoslav Immigrant Children in Sweden (review). *Language*. 2, 482-483.
- Hlavac, J. 1999.a. 32 years on and *still* triggering: Psycholinguistic processes as motivation for switching amongst Croatian-English bilinguals. *Monash University Linguistics Papers*. 2/1, 11-24.
- Hlavac, J. 1999.b. Phonological integration of English transfers in Croatian. Evidence from the Croatian speech of second-generation Croatian Australians. *Filologija*. 32, 39-74.
- Hlavac, J. 2003. *Second-generation speech. Lexicon, code-switching and morpho-syntax if Croatian-English bilinguals*. Bern: Peter Lang.
- Hlavač, J. 2009. Hrvatski jezik među Australcima hrvatskoga podrijetla. *Jezična politika i jezična stvarnost*. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 84-94.
- Jakich, M. 1975. *A Personal Description of the Interference Occurring in the Serbo-Croatian/English Language Contact Situation in New Zealand*. neobjavljena magistarska radnja. Wellington: Victoria University.
- Jutronić, D. 1973. Američki, engleski i hrvatski (čakavski dijalekt) u kontaktu (Fonološka i gramatička adaptacija posuđenica). *Čakavska rič*. 1, 71-99.
- Jutronić, D. 1974.a. The Serbo-Croatian Language in Steelton, PA. *General Linguistics*. 14, 15-34.

- Jutronić, D. 1974.b. Upotreba i održavanje hrvatskoga jezika (čakavskoga i kajkavskoga dijalekta) kod naših iseljenika i njihove djece rođene u SAD. *Čakavska rič*. 1, 17-39.
- Jutronić, D. 1975.a. Jedna studija o govoru naših iseljenika u San Pedru u Kaliforniji. *Čakavska rič*. 5/2, 67-77.
- Jutronić, D. 1975.b. Albin - Alexander, The Speech of Yugoslav Immigrants in San Pedro. prikaz knjige. *General Linguistics*. 2, 107-114.
- Jutronić, D. 1976. Language maintenance and language shift of the Serbo-Croatian language in Steelton, Pennsylvania. *General Linguistics*. 16, 166-168.
- Jutronić-Tihomirović, D. 1982. The effect of dialectal variations on the adaptation of loanwords. *International Journal of Slavic Linguistics*. 5, 63-73.
- Jutronić-Tihomirović, D. 1983. A contribution to the study of syntactic interference in language contact. *Folia Slavica*. 6/2, 310-320.
- Jutronić-Tihomirović, D. 1985. *Hrvatski jezik u SAD*. Split: Logos.
- Jutronić-Tihomirović, D. 1989. Jezično prilagođavanje na sintaktičkom nivou. *Radovi razdjela filoloških znanosti*. 18, 51-60.
- Leeming, H. 1987. Lingua in Diaspora: Studies in the Language of the Second Generation of Yugoslav Immigrant Children in Sweden (review). *The Slavonic and East European Review*. 4, 621-622.
- Ljubešić, M. 1991. Jezični razvoj djece jugoslavenskih migranata u SR Njemačkoj. *Migracijske teme*. 5/4, 353-361.
- Ljubešić, M. 1992. Prilog poznavanju migracijske dvojezičnosti. *Migracijske teme*. 8/1, 55-67.
- Ljubešić, M.; Schöler, H. 1995. Sentence imitation by monolingual and bilingual children. *Logopedija*. 1/2, 15-21.
- Magner, T. F. 1976. The melting pot and language maintenance in South Slavic immigrant groups. *General Linguistics*. 16/2-3, 59-67.
- Magnusson, K. 1987. Language and Cultural Identity: Yugoslav Youth in Sweden. *Slavica Lundensia*. 11, 133-158.
- Matešić, J. 1987. O ulozu leksika pri učenju stranog jezika djece jugoslavenskih radnika u dijaspori. *Slavica Lundensia*. 11, 101-112.
- Mihaljević, M. 1988. Dvije knjige o govoru naše djece u Švedskoj. *Jezik*. 1-2, 59-64.
- Mønnesland, S. 1987. Norwegian Interference in the Language of Yugoslav Children in Norway. *Slavica Lundensia*. 11, 87-100.
- Mrazović, P. 1989. Neke karakteristike govornog i pisanog nemačkog i srpskohrvatskog jezika dece migranata u SR Nemačkoj. *Interkulturalizam kao oblik obrazovanja dece migranata van*
-

domovine. Novi Sad: Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. 70-77.

Pavlinić-Wolf, A. 1983. Considerations Concerning the Language Development of Yugoslav Migrant Children in European Host Countries. *Grazer Linguistische Studien*. 19, 88-105.

Pavlinić-Wolf, A.; Anić, J.; Ivazić, Z. 1987. Jezik jugoslavenske djece koja žive u Švedskoj (Preliminarni rezultati sociolingvističkog istraživanja). *Slavica Lundensia*. 11, 159-173.

Pavlinić-Wolf; Brčić, K.; Jeftić, N. 1988. Supplementary mother-tongue education and the linguistic development of Yugoslav children in Denmark. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 9/1-2, 151-167.

Pavlinić, A. 1993. Croatian nad Serbian as a diaspora language in Western Europe. *Immigrant Languages in Europe*. Clecedon: Multilingual Matters. 101-118.

Roki-Fortunato, A. 1997. *Libar Viškiga jazika*. Toronto: Libar Publishing.

Rosandić, D. 1989. Neki postupci u empirijskom istraživanju dvojezičnosti djece jugoslavenskih migranata. *Interkulturalizam kao oblik obrazovanja dece migranata van domovine*. Novi Sad: Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. 100-115.

Runje, M. 1990. Održavanje hrvatskog jezika u dijaspori u Njemačkoj. *Marulić*. 23/1, 42-47.

Samardžija, M. 2004./2005. Hrvatski jezik i Hrvati izvan Hrvatske. *Croatian Studies Review*. 3-4, 55-69.

Stankovski, M. 1978. Procesi redukcije fonološkog sistema srpskohrvatskog kod djece doseljenika u švedskoj jezičnoj sredini. *Slavica Lundensia*. 6, 21-50.

Stankovski, M. 1980. Prvi jezik druge generacije. *Rasprave o migracijama*. 68/1, 141-158.

Stankovski, M. 1987. Obstruenti u sistemima fonema i njihove destrukcije u populaciji DO7. arhiva za jezike u dijaspori. *Slavica Lundensia*. 11, 7-32.

Stankovski, M.; Đurović, L.; Tomašević, M. 1983. Development structures in the family language of Yugoslav immigrant children in a Swedish language environment. *Slavica Lundensia*. 9, 11-20.

Stoffel, H. P. 1976. The Serbo-Croatian Language Spoken in New Zealand. *Iseljenički kalendar*. 240-242.

Stoffel, H. P. 1979. Two Years of Teaching Croatian/Serbian at the University of Auckland, New Zealand. *Iseljenički kalendar*. 114-116.

Stoffel, H. P. 1981.a. Observations on the Serbo-Croatian Language in New Zealand. *New Zealand Slavonic Journal*. 1, 53.64.

Stoffel, H. P. 1981.b. The morphological adaptation of loanwords from English in New Zealand Serbo-Croatian. *Wiener Slawistischer Almanach*. 7, 243-252.

- Stoffel, H. P. 1982. Language Maintenance and Language Shift of the Serbo-Croatian Language in a New Zealand Dalmatian Community. *The Slavic languages in emigre communities*. Edmonton, Linguistic Research Inc. 121-139.
- Stoffel, H. P. 1986. Slavische Volksgruppen in Uebersee: Ethnika für die Dalmatiner in Neuseeland. *Zeitschrift für slavische Philologie*. 45/2, 258-268.
- Stoffel, H. P. 1988.a. Slavisches in Polynesien. Zur Geschichte des serbokroatisch-maorisch-englischen Sprachkontakts in Neuseeland. *Slavic themes. Papers from two hemispheres*. Neu-rried: Hieronymus. 349-370.
- Stoffel, H. P. 1988.b. Bi-Aspectual Loan-Verbs in Migrant Serbo-Croatian. *New Zealand Slavonic Journal. Part 1. Serbo-Croatian Colloquium Papers*. 1-7.
- Stoffel, H. P. 1988.c. Veränderungen morphosyntaktischer Strukturen in slavischen Auswanderersprachen. *Schweizerische Beiträge zum 10. Internationalen Slavistenkongress, Sofia 1988*. Bern.
- Stoffel, H. P. 1991. Common features in the morphological adaptation of English loanwords in migrant Serbo-Croatian. *Languages in Contact and Contrast*. Berlin: Mouton de Gruyter. 417-430.
- Stoffel, H. P. 1993. Slav migrant languages in the «New World»: Cases of *Migranto-before-death*? *Australian Slavonic and East European Studies*. 7/1, 75-89.
- Stoffel, H. P. 1994. Dialect and Standard Language in the Migrant Situation: The Case of New Zealand Croatian. *New Zealand Slavonic Journal. Festschrift in honour of Patric Waddington*. 153-170.
- Stoffel, H. P. 2002/2003. Dialect and Standard Language in a Migrant Situation: The Case of New Zealand Croatian. *Croatian Studies Review*. 2, 1-23.
- Stölting, W. 1980. *Die Zweisprachigkeit jugoslawischer Schuler in der Bundesrepublik Deutschland*. Weisbaden: Harrassowitz.
- Stölting, W. 1987. Die Wanderung Jugoslawischer Migrantenkinder durch die bilinguale Kompetenz. *Slavica Lundensia*. 11, 113-132.
- Surdučki, M. 1966. English loanwords in the Serbo-Croatian immigrant press. *Canadian Journal of Linguistics*. 12/1, 52-63, 12/2, 123-135.
- Surdučki, Milan. 1978. *Srpskohrvatski i engleski u kontaktu: rečnik i morfološka analiza engleskih pozajmljenica u standardnom srpskohrvatskom jeziku i jeziku Srba i Hrvata iseljenika u Kanadi*. Novi Sad: Matica srpska.
- Surdučki, M. 1983. Standardni srpskohrvatski i iseljenički srpskohrvatski u kontaktu s engleskim: sličnosti i razlike. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*. 26/2, 101-108.
- Surdučki, M. 1984. English-Serbo-Croatian contacts in Canada and Yugoslavia. *Melbourne Slavonic Studies*. 18, 15-26.
-

Škvorc, B. 1998. Nekoliko napomena o broju Hrvata, hrvatskom jeziku, školama i hrvatskim medijim u Australiji. *Društvena istraživanja*. 1-2, 189-206.

Škvorc, B. 2005. *Australski Hrvatski. Mitovi i stvarnost*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika.

Tomašević, M. 1987. Lingvistiska aspekter pa hemspraksundervisningen i den svenska skolan. *Slavica Lundensia*, 11, 175-193.

Ward, C. A. 1976. The Serbian nad Croatian Communities in Milwaukee. *General Linguistics*. 16/2-3, 151-165.

Ward, C. A. 1980. Intrafamiliar patterns and Croatian language maintenance in America. *Studies in Ethnicity. The East European Experience in America*. 3-14.

Ostali radovi

Akrap, A. 2003. Migracije Hrvata u posljednjem desetljeću 20. stoljeća. *Hrvatska dijaspora u Crkvi i domovini*. Frankfurt na Majni. 23-56.

Antić, Lj. 1991. *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914*. Zagreb: Stvarnost.

Antić Lj. 2002. *Hrvati i Amerika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Hrvatska matica iseljenika.

Backus, A. 1996. *Two in one. Bilingual Speech of Turkish Immigrants in The Netherlands*. Tilburg: Tilburg University Press.

Bentahila, A.; Davies, E. 1983. The Syntax of Arabic-Franch Code –Switching. *Lingua*. 59, 301-309.

Bettoni, C. 1981. *Italian in North Queensland. Changes in the speech of first and second generation bilinguals*. Townsville: James Cook University of North Queensland.

Božanić, A. 1996. *Hrvatsko iseljenništvo u Sjedinjenim Američkim Državama i Krčani u New Yorku*. Krčki zbornik. sv. 34, Krk – New York: Podružnica Društva za hrvatsku povjesnicu – Krčki klubovi u New Yorku.

Božanić, A. 1997. *Iseljenici cresko-lošinjskog otočja u New Yorku i okolici: jedno stoljeće organiziranog društvenog života naših otočana u New Yorku*. Cres - Mali Lošinj: Grad Mali Lošinj - Katedra Čakavskog sabora Cres-Lošinj.

Clivio, G. P. 1986. Competing loanwords anf loanshifts in Toronto's *italiese*. *Altro Polo. Italian Abroad. Studies on Language contact in English-speaking countries*. Sydney: Fridrick May Foundation for Italian Studies. 129-146.

Clyne, M. 1991. *Community Languages. The Australian Expirience*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Clyne, M. 1972. Some (German-English) Language Contact Phenomena at the Discourse Level. *Studies for Einar Haugen*. The Hauge: Mouton. 132-144.

Costello, J. 1985. Pennsylvania German: Social and Linguistic Aspect. *Deutsch als Muttersprache in den Vereinigten Staaten II*. Stuttgart: Steiner. 111-120.

Čizmić, I. 1981. *Iz Dalmacije u Novi Zeland - povijest jugoslavenske naseobine na Novom Zelandu*. Zagreb: Globus – Hrvatska matica iseljenika.

Čizmić, I. 1998. Iseljavanje iz Hrvatske u Ameriku kao dio europskih migracijskih tijekova. *Društvena istraživanja*. 1-2, 33-34, 127-147.

Daan, J. 1971. Bilingualism of Dutch Immigrants in the U.S.A. *Dichtung, Sprache, Gesellschaft. Akten des IV Internationalen Germanisten Kongresses 1970 in Princeton*. Frankfurt am Main: Athenäum Verlag. 205-213.

Fenyvesi, A. 1996. The case of American Hungarian case: morphological change in McKeesport, PA. *Acta Linguistica Hongarica*. 43/3-4, 381-404.

Filipović, R. 1986.b. *Teorija jezika u kontaktu*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga.

Fishman, J. 1966. Language Maintenance and Language Shift as a Field of Inquiry. *Language Loyalty in the United States*. The Hague: Mouton. 424-458.

Hasselmo, N. 1961. *American Swedish*. neobjavljena doktorska radnja. Harvard University.

Haugen, E. 1953. *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behavior*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Henzl, V. M. 1980. American Czech: A comparative study of linguistic modifications in immigrant and young children speech. *The Slavic languages in emigre communities*. Edmonton: Linguistic Research Inc. 33-46.

HE 2002., Hrvati. *Hrvatska enciklopedija*. 4. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 673-675.

HJ 2006., *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska.

Hranilović, N.; Čizmić, I. 1991. Hrvatski iseljenici i politika multikulturalizma u Kanadi. *Iseljenički kalendar*. 71-75.

Katičić, R. 1997. Hrvatski jezik u svijetu. *Prvi hrvatski slavistički kongres – zbornik radova*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. 1, 23-30.

Laušić, A.; Anić, J. 2000. *Južna Afrika i Hrvati*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.

Lenček, R., Okuka, M. 1990. *A bibliography of recent literature of recent literature on Macedonian, Serbo-Croatian, and Slovene Languages*. Geisteswelt der Südsloven NS, 1. München: Slavica.

Lisac, J. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. (Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja)*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Lisac, J. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. (Čakavsko narječje)*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Lončarić, M. 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.

Magner, T. F. 1982. Bibliography of publication on immigrant Slavic languages in the United States. *The Slavic languages in emigre communities*. Edmonton: Linguistic Research Inc. 89-95.

Milivojević, D.; Mihailovic, V. D. 1990. *Yugoslav linguistics in English 1900-1980: a bibliography*. Columbus, OH: Slavica.

Musalo, T. 2003. *Hrvati na jugu Afrike (1757-1997)*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika – Nakladni zavod Matice hrvatske.

Myers-Scotton, C. 1993. *Duelling Languages. Grammatical Structure inn Codeswitching*. Oxford: Clarendon.

Nejašmić, I. 1983. *Bibliografija radova o unutrašnjoj migraciji stanovništva Jugoslavije u poslijeratnom razdoblju (1945-1981)*. Zagreb: Centar za istraživanje migracija.

Rosandić, D. 1983. *Riječ materinska. Priručnik za dopunsku nastavu hrvatskoga ili srpskoga jezika izvan domovine*. Zagreb: Školska knjiga.

Søndergaard, B. 1997. Syntactic Interference in Australian Danish. *Plurilingua. Recent studies in contact linguistics*. Bonn: Dümmler. 349-355.

Šutalo, I. 2004. *Croatians in Australia : pioneers, settlers and their descendants*. Kent Town: Wakefield Press.

Tkalčević, M. 1992. *Hrvati u Australiji*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Treffers-Daller, J. 1994. *Mixing Two Languages. Franch-Dutch Contact in a Comparative Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyer.

Weinreich, U. 1953. *Languages in Contact: Findings and Problems*. New York: Linguistic Circle of New York, XII.

*

Članak je na engleskom jeziku prihvaćen u: Croatian Studies Review, vol. 6., 2010, Croatian Studies Centre Macquarie University, Sydney & Centre for Croatian Studies, University of Split.

SUMMARY

THE VERNACULAR OF EMIGRANT CROATIA

This essay analyses works by foreign and domestic Slavists concerning the vernacular of Croatian emigrants in overseas countries (United States of America, Canada, Australia and New Zealand) and in Western European countries. The works are treated chronologically and grouped by the common body of research. They are further analysed based on the approach to the subject matter, which is either sociolinguistic or purely linguistic. Studies to date have most often analysed the influence of the majority language of the country in which these emigrants have settled on the grammatical structure of the Croatian mother tongue. With the aim of illustrating the level of achievement of the research, the works are also analysed based on the receiving country. The analysis establishes guidelines for essential future study. The essay also includes a bibliography of works in domestic and foreign publications.

RESÚMEN

EL HABLA DE LA CROACIA EMIGRADA

En esta obra se analizan los trabajos de eslavistas locales y extranjeros sobre el habla de los emigrantes croatas radicados en países de ultramar (Estados Unidos de América, Canadá, Australia y Nueva Zelanda) y en países de Europa Occidental. Dichos trabajos se presentan por orden cronológico y se agrupan según el cuerpo investigador común. Más adelante, se analizan de acuerdo al enfoque de cada tema, que puede ser socio-lingüístico o puramente lingüístico. En casi todos los estudios realizados hasta el presente, mayormente se analiza la influencia de la lengua predominante del país receptor sobre la estructura gramatical del idioma croata materno. A los efectos de mostrar los alcances de la investigación, los trabajos también son analizados de acuerdo al país de radicación. Simultáneamente, se establecen las directrices para futuras investigaciones indispensables. La obra viene acompañada con una bibliografía de los trabajos publicados en el país y en el extranjero.

NEPODNOŠLJIVA LAKOĆA ZAJEDNIŠTVA

Za razliku od drugih autora kriminalističkog žanra, Ramón Díaz Eterovic duboko je angažiran pisac važnih društvenih tema koje se izmjenjuju u njegovim zanimljivo sročenim pričama. U *Drugoj želji* teku dvije usporedne priče o istoj temi: položaju staraca u suvremenom društvu, poglavito onih koji daleko od očiju obitelji provode posljednje dane života. Ispričana „nepodnošljivom lakoćom pisanja“ priča romana umnogome se proširuje i na njegovu posvetu, među ostalima, dvojici hrvatskih pisaca. Tom posvetom Ramon Diaz Eterovic otvara golemu temu zajedništva koje izvire u korijenima i može se razići u pojedinačnim sudbinama, ali ne i u ukupnosti postojanja. Roman je sa španjolskoga jezika prevela Željka Somun. Knjigu su zajednički objavili Zagrebački holding podružnica AGM i Hrvatska matica iseljenika.

Uvijek kad se sretnem s nekom knjigom Ramóna Díaza Eterovica pada mi na pamet poznati Kunderin naslov *Nepodnošljiva lakoća postojanja*. U slučaju stvaralaštva Ramóna Díaza Eterovica taj naslov preoblikujem u: nepodnošljiva lakoća pisanja. Naime, pisac mnogih kriminalističkih romana s poznatim privatnim istražiteljem Herediom i njegovim mačkom Simenonom sve je prije nego autor „običnih“ kriminalističkih zapleta za razbibrigu i treniranje moždanih vijuga u raspletu. Za razliku od drugih autora toga žanra, Ramón Díaz Eterovic duboko je angažiran pisac važnih društvenih tema koje se izmjenjuju u njegovim zanimljivo sročenim pričama. Problemi doseljenika, podrijetla, socijalne ne/prilagođenosti, ekološki problemi utopljeni u kriminal visoke politike, osobno isprepletено s općedruštvenim, svakodnevnica junaka koji se ne uspijevaju utopiti u prosječnost iako djeluju kao da nikad iz nje nisu izašli – sve to i mnogo sličnog teme su autora otočnih korijena (majka podrijetlom s Brača i otac s otoka Chloe), rođenog u Punta Arenasu i utemeljenog u Santiagu (gdje je neko vrijeme bio i predsjednik jednog od čileanskih društava pisaca, koji se okupljaju najčešće po žanrovskom opredjeljenju ili socijalnoj/ideološkoj orijentaciji).

U prijevodu Željke Somun nedavno se pojavio roman *Druga želja* – najnoviji iz serije u kojoj čitatelji susreću Herediu i Simenona. Alter ego, Simenon kojega Heredia razumije i s kojim vodi najzanimljivije rasprave, intimne i pomalo otužne, sve je stariji i pomalo olinjao, dok je Herediino odijelo još više zgužvano, automobil još veća krtinja. Uz uobičajeno prebiranje o svakodnevnici, ali i o nekim važnim pitanjima kao što je ljubav, pitanjima na kojima se već umorni Heredia sve češće zaustavlja i razmišlja što mu je činiti na tom planu, u *Drugoj želji* teku dvije usporedne priče o istoj temi: položaju staraca u suvremenom društvu, poglavito onih koji daleko od očiju obitelji provode posljednje dane života zbrinuti u nekoj od ustanova za, kako bi se to na lijep način reklo, treću životnu dob.

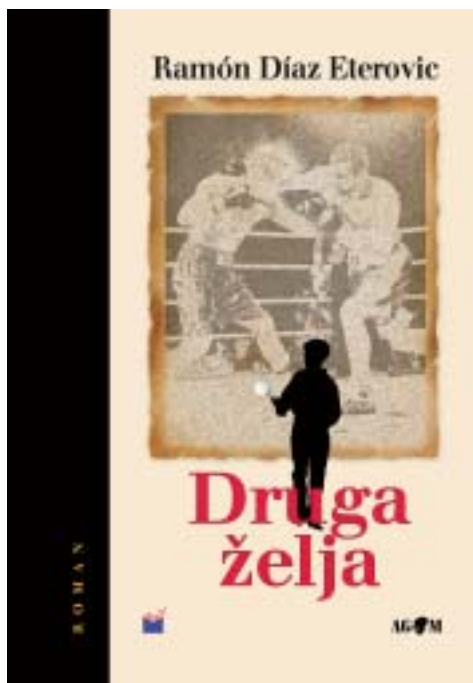
Ramón Díaz Eterovic - Druga želja, Zagrebački holding podružnica AGM & Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2010.

Jedna od tih priča pripada samom Heredii: prema majčinoj želji on ispunjava davni zavjet i traži vlastite korijene kroz potragu za ocem kojega nikad nije vidio ili se barem toga ne sjeća. Ponukan je na tu potragu i narudžbom klijenta koji iz Europe pokušava naći oca s kojim je davno prekinuo komunikaciju. Ako i nađe starce za kojima se dao u potragu, može li to biti sretan kraj? Za svaku potragu bilo kakav rezultat je sretan, ali u međuljudskim odnosima ne postoji rezultat koji može nadoknaditi propuštena desetljeća u kojima se očevi i sinovi ne samo da nisu susreli, nego nisu ni na bilo koji drugi način komunicirali. Štoviše, ne postoji pouzdana nit koja bi mogla potvrditi da su dvojica staraca uopće živi. I tu nastupa ona nepodnošljiva lakoća pisanja: ma kako bile teške teme o kojima piše i situacije u kojima se nađu njegovi glavni junaci, Ramón Díaz Eterovic u stanju je stvoriti tekst koji teče poput mirne rijeke. Voda koja ne može stati priča je koja se neće zaustaviti zato što bi to netko poželio, što bi možda bilo i pravedno ili barem zanimljivo.

A dok traje priča Eterovic djeluje na posebnoj razini u pripovijedanju. Nimalo slučajno Heredia svoje potrage počinje i završava na ulicama i trgovima koji se zovu zastava, sloboda, vojska i tomu slično. On uvodi poseban sloj u čitanju vlastitog teksta – sloj koji podcrtava njegovu poruku u kojem zaplet krimića nije samo zanimljiva priča nego i poseban osvrt na društvo u kojem se događa. Između takvih imena i naslova male su krčme, kafići, hoteli koji uvijek mirišu na plijesan, vlagu, bljuvotinu i ustajalost. Naslage su to koje svako društvo ispire teško, s ranama, dugotrajno...

Iz takve atmosfere romana, kao i u životu, jedno truplo i jedan živi čovjek bit će rezultat potrage koja zadire u duboke rane društva. I na smrti se može kriminalno zarađivati i sirotinju se može pljačkati. Rezultat je to Eteroviceve priče ispričane nepodnošljivom elegancijom i lakoćom u izričaju.

Još je nešto rezultat te priče: razmišljanje o konačnosti i kraju gdje uvijek vlada samoća za razliku od cjelokupnog vremena: dana i godina koji su nam podareni na ovom svijetu, u kojima nismo nužno previše društveni, ali nikad nismo sami. Uzajamnost je i nečija misao, potraga ili nastojanje da se iz tajnovitosti svake životne priče rastvore velovi iza kojih se ne skrivaju ni

dobri ni loši, ni stari ni mladi, nego ljudi u čijem kontekstu bujaju priče i put nimalo lagan da bi ga se zatvorilo u neki roman i sigurnu istinu, bez ostatka, bez primjedbi.

Zagrljaj koji prelazi granice

Upitan o tome kako doživljava izdanja svojih knjiga na hrvatskome jeziku, Ramón Díaz Eterovic, između ostalog, progovorio je o uzbuđenju koje je više od običnog prijevoda na neki od mogućih jezika. Eterovic je zapisao: *Ta izdanja u Hrvatskoj neka su vrsta produženja mojih korijena u zemlji djedova. Uzbudim se kad pomislim da postoje čitatelji koji mi čitaju knjige na jeziku mojih predaka i kad mislim da su time jako zadovoljni. Osjećam da su moje knjige tiskane u Hrvatskoj neka vrsta povratka mojih predaka o kojem su zacijelo mnogo puta sanjali, a nikad ga nisu mogli ostvariti. One su također zagrljaj koji prelazi granice i stoga što su mnoge moje priče i romane prevele osobe iz Hrvatske koje su živjele u Patagoniji, osjećam se kao dio književnosti koja govori o životu hrvatskog naroda. Zbog svega toga ne mogu a da ne izrazim zahvalnost svima onima koji su učinili mogućim da moji tekstovi imaju tu povlasticu da ih čitatelji u Hrvatskoj upoznaju.*

Zasigurno je u toj izjavi i bogatstvu posveta *Druge želje* dio odluke suurednice Vesne Kukavice da upravo taj roman izabere za naše najnovije zajedničko izdanje. Vjerujem kako se svakog hrvatskog čitatelja doima ta Eteroviceva svijest o činjenici da se čovjek, autor koji je rođen u Patagoniji, osjeća „kao dio književnosti koja govori o životu hrvatskog naroda“. Taj dalekosežni iskaz nešto je što se rijetko istraživalo u bilo kojim prigodama njegova pojavljivanja i čemu su pozornost posvećivali tek poneki „detaljisti“ skloni da u šumi vide stablo po stablo.

Punta Arenas, rodni grad Ramóna Díaza Eterovica

Ramón Díaz Eterovic

Oni su zasigurno analitičari pojedinosti kojih nam tako često nedostaje u „šumama“ ukupnosti. Nadati se kako će upravo neki takvi duhovi hrvatsku književnosti uspjeti kad-tad sagledati kao cjelinu koja se ne piše samo u Hrvatskoj i koja o Hrvatskoj ne govori samo iz Hrvatske. A ne završava ni negdje na bosanskim granicama! Pri tome nije samo riječ o tome pripada li neki pisac deklarativno hrvatskoj književnosti, nego što je u biti njegova stvaralaštva. Naravno, rasprava je to mnogo šira, nimalo primjerena jednom osvrtu na nakladničko suizdanje romana čiji je autor hrvatskih korijena, koji piše na španjolskom i koji objektivno ima svoju domovinu zaista daleko od Hrvatske. Pa ipak, nije to samo ni nostalgija, sentimentalni iskaz pisca koji je pokušao odgovoriti na postavljeno pitanje i primjeren citat meni kao suurednici spomenutog suizdanja.

Međusobna komunikacija tzv. iseljene Hrvatske nešto je čemu se u Hrvatskoj posvećivalo i, čini mi se nadalje, posvećuje premalo pozornosti. Zato kad otvorite roman *Druga želja* nimalo slučajno susrećete se, među ostalima, s posvetom Juanu Mihovilovicu Hernandezu „u sjećanje na četvrt našeg djetinjstva“ i Borisu Maruni „za njegovo prijateljstvo rođeno iz naših hrvatskih korijena“. Ljudi kojima Eterovic posvećuje knjigu također su hrvatski pisci zanimljivih sudbina, ali nikad u Hrvatskoj nisam vidjela posvetu koja bi toliko pozornosti posvećivala zajedništvu i korijenima toliko različitih autora. Svaki od njih svijet je za sebe kao i njihove „hrvatske“ sudbine pisane čudesnim zajedništvom izgubljenih „očeva“ koje će neki Heredija tražiti u budućoj povijesti književnosti naroda kojem su pripadali, neki od njih natucajući jezik tog naroda, tražeći postojbinu na karti iz sudbinske nemoći da joj se približe zbog različitih razloga. Kao i ona dvojica staraca za čijim sudbinama traje potraga u romanu *Druga želja*, svaki će od imenovanih – a između ostalih odrednica i – hrvatskih pisaca ostati priča za sebe, autorstvo za sebe, veličina za sebe. Individualnost kojoj druge individualnosti ne trebaju, ali bez njih se ni ne može. Svi su se oni jednom i kao ljudi i kao autori našli na ulicama Santiaga, a onda se pogubili u sudbinskom razlazu. Pa ipak, ostaje ona misao o vatri u kojoj ništa nije izgubljeno nego je samo sažeto. U njoj je sažeta i nepodnošljiva lakoća zajedništva kojom se jednom posvetom na vrlo znakovitom sadržaju Ramón Díaz Eterovic osvrnuo na kompleksan, golem i neistražen korpus mnogolikosti hrvatske knjiženosti ili svega onoga što ona doista može biti.

SUMMARY**THE UNBEARABLE EASE OF BEING TOGETHER**

Unlike many other authors writing in the crime novel genre, Ramón Díaz Eterovic is a deeply engaged writer who touches upon key topics of social concern in his well-conceived tales. Two plots dealing with the same issue—the status of the elderly in contemporary society, especially those passing the last days of their lives far from the eyes of family—flow in parallel in his book *El segundo deseo* (*The Second Wish*). Told with that “unbearable ease of writing,” this novel’s tale in many ways also incorporates the book’s dedication, among others, to two Croatian writers. With this dedication Ramon Diaz Eterović opens the vast theme of unity that springs in our roots and may be dispersed in individual cases, but not in the totality of existence.

The novel was translated from the Spanish by Željka Somun. The book is co-published by Zagrebački Holding subsidiary AGM and the Croatian Heritage Foundation.

RESÚMEN**INSOPORTABLE FACILIDAD DE UNIÓN**

A diferencia de otros autores de novelas de género criminalístico, Ramón Díaz Eterović es un escritor profundamente compenetrado con importantes temas sociales que se intercalan en sus cuentos compuestos de modo interesante. En el “Segundo deseo”, fluyen dos cuentos paralelos acerca de un mismo tema: la situación de los ancianos en la sociedad contemporánea, especialmente la de aquéllos que lejos de los ojos de su familia, gastan los últimos años de su vida. La trama de la novela, narrada con una “insoporable facilidad de escritura”, en muchos aspectos se extiende a su dedicatoria, que entre otros, también incluye a dos literatos croatas. Con esa dedicatoria, Ramón Díaz Eterović abre un enorme tema comunitario que surge de las mismas raíces, y que puede dispersarse en destinos individuales, pero no en el conjunto de la existencia.

La novela fue traducida del español al croata por Željka Somun. La obra fue publicada conjuntamente por Zagrebački Holding (una filial de la editorial AGM) y por la Fundación para la Emigración Croata.

PODIJELJENI DOM

Imigranti su djeca podijeljenog doma. Književnici kolektivno osjećaju duboku odgovornost da nam približe idejne dvojbe suvremenih selitelja. Esej se oslanja na književno iskustvo hrvatsko - američke književnice Nede Mirande Blažević-Krietzman, zagrebačke dramske autorice s londonskom adresom Tene Štivičić, osječanke njemačkoga podrijetla Ivane Šojat-Kuči te njemačke Hrvatice Jagode Marinić. Za te četiri autorice kretanje je postalo način života. Svaka od njih pripadnica je prostornog doma gdje se rodila i može ga prihvatiti kao svoj ili ga može, poput Erazma Rotterdamskog, proširiti na cijeli svijet.

Udoba kad se uvelike raspravlja o mnogostrukosti identiteta, kad nam mediji i informatičke inovacije nameću bezgraničnost identifikacija, postavlja se lako vrlo zbujujuće stanje: čemu valja pripadati, čemu pripadamo, a čemu želimo i ne želimo pripadati?

Prostorno je moja domovina Hrvatska. No, već od trećeg koljena, ono što smatram domovinom svojih pretkinja i predaka, svoje vjerske pripadnosti i nacionalne određenosti, upada u zamku mnogostrukog identiteta. Naime, preci mi dolaze iz Mađarske, Francuske, iz same Hrvatske; neki su seljačkog roda, drugi građani i učitelji. S čime se mogu a s čime želim poistovjetiti?

Jednak problem identifikacije prostornog, idejnog i duhovnog identiteta imaju i *nacionalne manjine* u nekoj stranoj zemlji i njihovi potomci, bilo da je riječ primjerice o djeci Nijemaca u Hrvatskoj ili djeci Hrvata u Njemačkoj. Zatim je tu i duhovna pripadnost *idejnih imigranata* koji odlaze na intelektualno usavršavanje u inozemstvo te tamo ili ostaju ili se vraćaju. U kojem trenutku postaju dijaspora za zemlju boravka ili za onu u koju se vraćaju?

Kanadska znanstvenica Daphne Winland u svojoj knjizi *We are now a nation: Croats between Home and Homeland* (2007., Toronto University Press) smatra da je riječ o izgubljenom hrvatskom identitetu te da pripadnici dijasporе teško uspijevaju definirati *hrvatstvo*. Na znanstvenome skupu *Immigrants and Homeland* (2002., Dubrovnik, u organizaciji Instituta za društven istraživanja Ivo Pilar iz Zagreba) dobiveni su slični zaključci. Imigranti su djeca *podijeljenog doma*. Taj njihov dom *prostorom* je dvojak: prvo onaj u kojemu žive, a drugo prostor iz kojega su krenuli. *Ideja doma* ima i šira značenja. Neodrediva je (dok je prostor doma odrediv) i za svaku jedinku drukčija.

Književnici kolektivno osjećaju duboku odgovornost da razjasne te idejne dvojbe. Hrvatska književnica Neda Miranda Blažević-Krietzman (r. 1951.) smatra da je ideja doma *međuprostor*. Njezina junakinja u romanu gostuje kao gošća-predavačica u Americi i o svomu iskustvu stran-

Neda Miranda Blažević-Krietzman

kinje te o iskustvu lika imigrantice piše knjigu „Američka predigra“ (1989.). Neposredno prije raspada Jugoslavije piše o predrasudama koje stranci gaje o Jugoslaviji, a koje Jugoslaveni imaju o Americi. Piše i o predrasudama prema komunističkim zemljama u globalu. Opisuje lik Čehinje, političke emigrantice u Americi. Čehinja Bela nalazi sebe u Americi gdje se njezine ideje ne progone. Ona je dakle našla ideju doma, koliko god i dalje čezne za onom prvotnom domovinom, a koja joj nije dopustila duhovni razvoj.

„Ali Bela nije lovina. Nije ni lovac. Ona je oboje. Stranjinja u ovoj zemlji stranaca. Ali za razliku od drugih, ona svoje ‘tuđe’ ne želi otopiti u zajedničkom loncu.“¹

Glavna junakinja njezina romana, za razliku od Bele, ne nalazi svoj idejni dom u Americi. Ona smatra da književni posao nameće svojim radnicima da idejni dom, ili pripadnost književnom prostoru, nalaze posvuda – i u domovini (u vlastitoj književnosti) i u dijaspori (u stranim književnostima).

„A književnost je i meni, kao tolikima, ostavila u nasljeđe pretežak zadatak: traženje sudbine kao mjesta, kao vremena. Je li to hodanje po već utisnutim tragovima ili moj korak može utisnuti vlastite stope?“²

Tena Štivičić

Druga hrvatska književnica i dramaturginja Tena Štivičić (r. 1977.) piše o kapitalističkom Londonu u svojim kolumnama „Odbrojanje“ (2007.). Jedna je od pripadnica naših intelektualaca na usavršavanju u Velikoj Britaniji. Piše o multinacionalnom i multivjerskom megalopolisu Londonu gdje su predrasude o prostornim domovinama postale bolesno rastezljive (Istočna Europa je primjerice preširok pojam desetak nacionalnih država koje se sve stavljaju pod isti nazivnik okružja jednakih društvenih vrijednosti).

Podijeljeni dom te suvremene dramske književnice nalazi se na prostoru stvaralaštva, London, gdje je njezin idejni dom, i na prostoru moralnih vrijednosti, Hrvatska, osobna domovina utjelovljena u samom prostoru. Stvaranje prevladava – autorica živi u svome idejnom domu, ali ne

¹ Neda Miranda Blažević-Krietzman, *Američka predigra*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1989., str. 233.

² Ibid, str. 10.

osjeća bolnu nostalgiju političke emigrantice, nego lakom i jednostavnom autoironijom problematizira višestrukost identiteta i stalnu raširenost predrasuda.

*Njemačko-hrvatska književnica
Jagoda Marinić: Krajnji cilj svakog
pripadanja trebala bi biti duhovna
domovina same osobe.*

Pripadnost idejnom domu obilježje je pisanja i sljedeće autorice, Jagode Marinić (r. 1977.), potomkinje hrvatskih imigranata rođene u Stuttgartu. Autorica na njemačkom jeziku piše roman „Bezimena“ (2007.), potragu za svojim prostornim i idejnim identitetom i domom. Protagonistica romana traži vlastito ja; ne uspijevajući ga imenovati, razdjeljuje ga na trojaku ličnost: noćnu, dnevnu i pripovjednu junakinju. Autorica ne svjedoči svjesno o zemlji svojih roditelja, nego tek u nekim odlomcima razaznajemo sklonosti junakinje prema svojoj drevnoj prošlosti: pripadanju hrvatskom prostoru. Ona traga za duhovnom domovinom, za samoostvarenjem i za samospoznajom.

Njome ne dominira bolna nostalgija političke emigrantice, niti slatkasta nostalgija imigrantice-studentice, a ne zamara ju ni pripadanje domovini književnih stvaratelja. Bavi se isključivo prostorom vlastitoga ja i prepušta se domovini vlastitoga duha – *međucarstvu*.

„A gdje ostaje međucarstvo? Kamo strpati ono što čovjek osjeća, a ne vidi? U uzaludnost? Onda to uopće ne bi trebalo da bude. Postoji slutnja međucarstva, postoje ljudi, koji moraju imati pojma o onome što se dogodilo ljudima poput moje Bezimene, koja bi morala vidjeti da je stvarnost, kakvu ona vidi, stvarna, nastala iz stvarnosti kakvu vidi navika. Svaki pojedinac nosi u sebi slutnju međucarstva.“³

Hrvatska književnica Ivana Šojat-Kuči (r. 1971.) bavi se u „Unterstadtu“ (2009.) međusvijetom „drugosti“: nacionalnom manjinom Nijemaca u doba dvaju svjetskih ratova. Cjepka i rasteže šutnju kojom je bila obavijena obitelj njezine protagonistice tijekom četiri naraštaja. Radi li to da bi objasnila težak položaj nacije koju se smatralo neprijateljem samo zato što je imenom pripadala napadačima? Radi li to da bi objasnila da protagonistica prostorno ne pripada gdje se zatekla ali idejno da?

Naime, sva četiri naraštaja nisu Nijemci otimači, oni su miroljubivi sugrađani maloga gradića prve polovine 20. stoljeća. No, njihova drugost ih i idejno raseljava iz prostora doma. Oni postaju idejno neprihvatljivi, prostorno neprihvatljivi i gube tlo pod nogama

Ivana Šojat-Kuči

³ Jagoda Marinić, *Bezimena*, AGM & HMI, 2009, Zagreb, 2009., str. 80-81.

ma. Oni više ne pripadaju nijednoj domovini. Zadnja u nizu, protagonistica, nema domovine, jer je disfunkcionalna obitelj svoju nepripadnost pohranila u šutnju. Junakinja je kći domovine Šutnje. Ona je u sebi raseljena i u mjestu i u vremenu.

„Stvari su se davno okončale s obje strane. Nema više smisla. Odgađanje istine isto je što i laganje. Baka je trebala znati, tako barem mislim. Pred njezinim je Bogom to divovski grijeh, ta šutnja, zauzdavanje bijesnih konja koji su joj se propinjali u glavi.“⁴

Bilo bi učinkovito zapitati se sva već navedena pitanja koja su si postavile autorice. Preuzele su, bez preispitivanja, spol kojemu pripadaju, dakle taj danas vrlo kontroverzan identitet nisu dovodile u pitanje. Zatim su sve uzele kao datost i nezamjenjivu činjenicu prostor svojih predaka u kojemu su se zatele rođenjem. Iako su problematizirale prostor doma, ipak su sve prihvaćale da načelno njemu i pripadaju.

Neda Miranda Blažević-Krietzman prihvatila je prostor doma i nije željela pripadati tuđemu, ali je svome osjećaju pripadnosti dodala i duhovnu dimenziju, to jest pripadnost književnoj domovini. Tena Štivičić dodala je svome prostoru doma duhovni dom stvaralaštva i svjesno ga ograničila na jedan grad London, koji je postao sinonim duhovnog doma.

Ivana Šojat-Kuči problem je odvela nešto dalje. Ona, naime, u svojoj protagonistici prikazuje ono što su joj rekli čemu treba pripadati, saznala je čemu je ona doista pripadala, a naposljetku je izabrala čemu želi pripadati. Poistovjetila se s pripadnošću „drugosti“, a svoj i prostorni dom i duhovnu domovinu svela je na Zagreb, svjesno zaboravljajući svoju pripadnost dualnoj dimenziji nacionalne manjine u većinskom narodu.

Jagoda Marinić naznačila je konačni cilj pripadanja. Njoj u tekstu nije bilo važno pripada li njezina junakinja ovom ili onom prostornome domu, ni iz kojeg duhovnog doma proizlazi, nego je odlučila da je prvi i krajnji dom sjedište ideje o samome sebi. Krajnji cilj svakog pripadanja trebala bi biti duhovna domovina same osobe. Osoba bi morala pripadati samoj sebi.

Prema tome, svatko od nas pripadnik je prostornog doma gdje se rodio i može ga prihvatiti kao svoj ili ga može, poput Erazma Roterdamskog, proširiti na cijeli svijet. Zatim mu slijedi faza podijeljenog doma, gdje se često sukobljavaju prostor i ideja te se sam čovjek odlučuje želi li tražiti duhovni dom.

Ako ga nađe, taj vrt treba obrađivati, kako piše Voltaire, da bi izrastao u pravi idejni ili duhovni dom i da bi težio prema vlastitoj definiciji domovine. Najbolje bi bilo da se sve te dimenzije poklapaju: da na istome prostoru pronađemo i duhovnu domovinu te da osnažimo svoje duhovno sebstvo da može živjeti u tim dvjema domovinama. No, najčešće je ipak tako da svi mi bivamo u onom čistilištu, to jest u podijeljenom domu, gdje se duhovna i prostorna dimenzija nas samih stalno sukobljavaju.

Budimo dakle suosjećajni prema onima oko sebe. Najvjerojatnije i oni, kao i mi, trudbeno uzdišu u nekoj vrsti „drugosti“.

⁴ Ivana Šojat-Kuči, *Unterstadt*, Fraktura, Zagreb, 2009., str. 392.

SUMMARY

A DIVIDED HOME

This essay considers the perception of the home in four writers — A Croatian woman from the former Yugoslavia and America, a Croatian woman who lives in Great Britain from time to time, a Croatian German woman and a German woman descended from Croatian parents. It introduces three concepts: that of the *divided home* in which both the spatial and spiritual aspect of the home are experienced, the *spatial home* and the *spiritual*, i.e. *conceptual home*. The writers decide, each for themselves, to belong to one of them, but three of the four challenge their own self-created need to consciously and independently define a home (Neda Miranda Blažević-Krietzman, Tena Štivičić, Ivana Šojat-Kuči). In the end, they opt for a definition of their own home. The last, Jagoda Marinić, does not at all bring to issue her affiliation to her own home, having already decided to belong to a spiritual home she has redefined. The article concludes that each of us should know what we belong to, and to not be misled by what one ought to belong to, i.e. to affiliate oneself with what others demand of us. An idealistic delusion, one might say, but perhaps a final goal that can be achieved — a *personal home*.

RESÚMEN

EL HOGAR DIVIDIDO

El ensayo problematiza la interpretación del concepto de hogar, por parte de cuatro literatas croatas. La primera de ellas proviene de la ex-Yugoslavia y de Norteamérica, la segunda vive esporádicamente en Gran Bretaña, la tercera es una croata-alemana y la cuarta es una escritora alemana descendiente de padres croatas. Se introducen tres conceptos: el hogar dividido, en el cual se viven tanto la dimensión espacial como la espiritual, el hogar espacial y por último, el espiritual o ideado. Las cuatro mencionadas mujeres de letras, cada una en particular, deciden pertenecer a uno de estos hogares, pero tres de ellas (Neda Miranda Blažević-Krietzman, Tena Štivičić e Ivana Šojat-Kuči) luchan contra su impulso auto-actualizador de definir conciente e independientemente su hogar. No obstante, al final eligen la definición del hogar propio. La última autora, Jagoda Marinić, no cuestiona en absoluto la pertenencia a su propio hogar, pues decide pertenecer al hogar espiritual, al que define nuevamente. El texto concluye que cada uno de nosotros debería saber adónde pertenece, en lugar de auto-engañarse con aquél hogar al cual uno debiera pertenecer, es decir a aquél que los demás quisieran imponerle. Tentativas idealísticas, podría decirse, pero quizás alcancemos la meta final -el hogar personal.

PRILOZI KROATOLOGIJI PANONSKOG KULTURNOG PROSTORA

Najveći broj znanstvenika okupio se na Desetom međunarodnom kroatističkom znanstvenom skupu koji se održavao 21. i 22. listopada u ovogodišnjoj Europskoj prijestolnici kulture - Pečuhu, što taj skup nedvojbeno čini događajem godine. Naime, mnogobrojne hrvatske oaze na panonskom području izvan hrvatskih državnih granica često su predmet istraživanja s različitih motrišta. Mnoge od tih autohtonih hrvatskih manjinskih zajednica održavaju snažne veze s matičnom domovinom. Zato ne iznenađuje što su upravo manjinske zajednice vrlo često inicijatori i organizatori kroatoloških skupova, okruglih stolova i sličnih druženja radi što boljih spoznaja o vlastitoj kulturnoj prošlosti i sadašnjosti te strateških planiranja kulturnog razvitka unutar europske jezične i kulturne raznolikosti.

Premda je potkraj siječnja 2010. bilo vrlo hladno, manja skupina znanstvenika i kulturnih djelatnika iz Hrvatske otputovala je u Bačku, u Suboticu jer su željeli sudjelovati u radu Okrugloga stola koji je organizirao Ogranak Matice hrvatske u Subotici. Gostima iz Zagreba domaćini su bili Stipan Stantić i Milovan Miković. Na tom se Okruglom stolu raspravljalo o starim, novim i najnovijim manipulacijama glede nacionalnoga identiteta Hrvata u Bačkoj, ali i onih u Srijemu i Banatu. Okrugli stol, na kojem je aktivno sudjelovalo dvadesetak izlagača održavao se 28. i 29. siječnja 2010. Potporu sudionicima dale su generalna konzulica Republike Hrvatske u Subotici Ljerka Alajbeg i konzulica Vesna Njikoš Pečkaj, koje su pratile cijeli program. Domaćin Milovan Miković govorio je o kulturi kao važnom čimbeniku nacionalnoga identiteta Hrvata u Bačkoj. Stipan Stantić razmatrao je ulogu obrazovanja u promicanju nacionalnoga identiteta. U središtu pozornosti velečasnoga Andrije Kopilovića bio je hrvatski identitet u europskom kontekstu, a Jasminka Dulić govorila je o ulozi politike u (ne)razvoju nacionalnoga identiteta bunjevačkih Hrvata. Četvero gostiju iz Zagreba svojim je izlaganjima sudjelovalo u radu Okrugloga stola, te u raspravi. Đuro Vidmarović analizirao je problem izdvajanja dijela bačkih Bunjevaca iz hrvatskoga nacionalnoga korpusa, a S. Vulić (autorica ovih redaka) ulogu svjetovnih i crkvenih vlasti u očuvanju nacionalnoga identiteta Hrvata u Bačkoj. Marko Samardžija istaknuo je hrvatski jezik kao važan identitetski čimbenik, a svoj prilog razmatranomu pitanju dao je i Stjepan Sučić.

Na proljeće je domaćin jednoj zanimljivoj kulturnoj manifestaciji opet bila Bačka, ovaj put šokački Hrvati u malome selu Plavni u jugozapadnoj Bačkoj. Plavna je rodno mjesto Augusta Matoša, oca književnika Antuna Gustava Matoša. Zbog toga Hrvatsko kulturno-umjetničko i prosvjetno društvo u Plavni nosi ime *Matoš*. To je društvo 2009. organiziralo Prve dane A. G. Matoša i dr. Josipa Andrića u Plavni. Drugi dani održani su već iduće godine, 24. i 25. trav-

nja 2010. Manifestacija je počela otvorenjem izložbe radova subotičke likovne kolonije, zatim kratkim recitalom pučkoga pjesnika Josipa Dumendžića, također šokačkoga Hrvata iz Bačke, nakon čega je publika imala prigodu čuti glazbena Andrićeva djela u izvedbi HKUPD-a "Matoš" iz Plavne. Budući da je Andrić bio ne samo skladatelj i muzikolog nego i književnik i jezikoslovac, o tom je drugom aspektu njegove djelatnosti predavanje održala S. Vulić. Budući da je Andrićev opus vrlo plodan, usredotočila se na njegov prilog slovakistici. Usto je u svojem predavanju, naslovljenom "Josip Andrić i Slovačka", posebnu pozornost posvetila Andrićevu romanu *Velika ljubav*, kojega je veći dio radnje smješten u Hrvatskom Grobu u Slovačkoj, pa su Hrvati u Slovačkoj i glavni likovi u tom romanu. Spomenutim je predavanjem završio službeni dio prvoga dana manifestacije. Drugoga je dana predavanje o Matoševoj poeziji održala Katarina Čeliković, važna kulturna djelatnica među Hrvatima u Bačkoj. Slijedio je koncert Andrićevih skladbi u izvedbi Tamburaškoga orkestra HKPD-a "Matija Gubec" iz Tavankuta, bunjevačkohrvatskoga sela u blizini Subotice. Budući da se manifestacija u Plavni organizira vrlo skromnim financijskim sredstvima, spomenutim je koncertom zaključen program Drugih dana. Najveći teret organizacije Prvih i Drugih dana u Plavni ponijela je obitelj Kate i Zvonimira Pelajića. Bez njih toga, za bačke Hrvate važnoga događaja – ne bi bilo.

Narodnost i umjetnost mađarske Baranje

Na jesen je Hrvatska manjinska samouprava u Pečuhu, u mađarskom dijelu Baranje, organizirala dva jednodnevna znanstvena skupa. Organizatori su bili Đuro Franković i Ivica Đurok.

Znanstvenici iz zemalja srednje i jugoistočne Europe dali su velik doprinos radu stručnih skupova s temama iz života tamošnjih hrvatskih zajednica.

Prvi od tih dvaju skupova, tematski naslovljen *Narodnost i umjetnost*, održan je 17. rujna 2010. Osim domaćina iz Mađarske, sudjelovali su predavači iz Hrvatske, Austrije i srpskoga dijela Bačke. Održano je 15 referata. Austriju je predstavljao gradišćanski Hrvat Robert Hajsan koji je u svojem referatu uspoređivao različite jezike na panonskom području. Među izlaganjima Hrvata iz Mađarske izdvajamo vrlo zanimljiv rad Janje Prodan s Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Pečuhu te rad Đ. Frankovića. J. Prodan izvijestila je o proznim djelima bunjevačkohrvatskoga pisca Antuna Karagića, a Đ. Franković o hrvatskim kulturnim udrugama u Mađarskoj. Iz srpskoga dijela Bačke izlagači su bili M. Miković i K. Čeliković. Među sudionicima iz Hrvatske sa Zagrebačkoga su sveučilišta bili Hrvoje Petrić i S. Vulić. H. Petrić govorio je o utjecaju Zagrebačke biskupije na baroknu umjetnost u Ugarskoj, a S. Vulić o hrvatskom manjinskom pjesništvu u Sloveniji i u Boki kotorskoj.

Drugi skup, koji je održan 15. listopada 2010., bio je tematski naslovljen *Suradnja zajedničkih kultura*. Taj je skup bio slabije organiziran od prvoga. Na tom je skupu Đ. Franković izlagao o katoličko-protestantskim odnosima u zapadnoj Ugarskoj. Mlada hrvatska jezikoslovka sa Sveučilišta u Pečuhu Timea Bockovac analizirala je govor šokačkoga sela Semartina u mađarskome dijelu Baranje, Zorica Kispeter hrvatske prepjeve moderne mađarske poezije, a J. Prodan primjere hrvatsko-mađarskoga odnosa u 16. i 17. stoljeću. Izlagači iz srpskoga dijela Bačke bili su M. Miković i Bernardica Ivanković. M. Miković govorio je o povijesnim djelima o bunjevačkim i šokačkim Hrvatima, a voditeljica Hrvatske čitaonice u Subotici B. Ivanković o svojim iskustvima u radu s učenicima u višenacionalnoj sredini. Konzulica RH u Pečuhu Katja Bakija dala je pregled hrvatskoga pjesništva u Mađarskoj. Među izlagateljima iz Hrvatske spomenut ćemo Antoniju Zaradiju Kiš i njezino izlaganje o hrvatsko-mađarskim glagoljaškim poveznicama te priopćenje S. Vulić o hrvatsko-slovačkim kulturnim vezama.

Program obaju spomenutih skupova održan je u hrvatskom klubu "August Šenoa" u Pečuhu.

Deseti međunarodni kroatistički znanstveni skup u Pečuhu

Najveći broj znanstvenika okupio se na Desetom međunarodnom kroatističkom znanstvenom skupu koji se održavao 21. i 22. listopada u Pečuhu. Takav skup svake druge godine organizira Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Pečuhu, u suradnji sa Znanstvenim zavodom Hrvata u Mađarskoj i Regionalnim centrom Mađarske akademije znanosti, u kojem se skup i održava. Sudjelovalo je više od 50 izlagača koji su govorili u dvjema usporednim sekcijama. Zamijećeno plenarno izlaganje o hrvatskoj književnoj historiografiji i književnosti Hrvata u Mađarskoj održao je Stjepan Blažetin, koji je zajedno s Ernestom Barićem, Dinkom Šokčevićem i T. Bockovac bio glavni organizator znanstvenoga skupa. Oni su ujedno bili i izlagači na skupu. Najviše je bilo sudionika iz Hrvatske, i to iz različitih sveučilišnih i znanstvenih središta (Osijek, Zagreb, Rijeka, Vinkovci, Vukovar, Zadar, Đakovo). Među njima izdvajamo plenarno izlaganje Branka Kune sa Sveučilišta u Osijeku o složenom rasponu od tolerancije do ideologije u političkim tekstovima, i to s jezičnoga stajališta. Vrlo je zanimljivo bilo izlaganje Sandre Cvikić iz Centra za društvena istraživanja "Ivo Pilar" – podružnica Vukovar. S. Cvikić

Izvršno plenarno izlaganje o književnosti Hrvata u Mađarskoj održao je S. Blažetin, koji je zajedno s E. Barićem, D. Šokčevićem i T. Bockovac bio organizator 10. međunarodnog kroatističkog skupa u Pečuhu.

govorila je o fenomenu manjinskoga političkoga poduzetništva na primjeru Hrvata u Republici Srbiji. S. Vulić je u svojem referatu analizirala govor Hrvata iz Gornje Laštve u Boki kotorskoj. Među izlagačima po brojnosti slijede Hrvati iz Mađarske. Osim onih iz Pečuha i Mohača, tu su bili gosti iz Velike Kaniže u mađarskom Pomurju, iz Sambotela u zapadnoj Mađarskoj te iz Baje u mađarskom dijelu Bačke. Hrvatska konzulica Katja Bakija izlagala je na sva tri znanstvena skupa u Pečuhu. Nekoliko izla-

gača došlo je i iz srpskoga dijela Bačke iz Subotice, a iz Austrije je opet jedini predstavnik bio R. Hajszan iz Panonskoga instituta u Pinkovcu, u južnom Gradišću u Austriji. Važan događaj bio je i predstavljanje zbornika radova s prošloga kroatističkog znanstvenoga skupa koji je u Pečuhu održan u listopadu 2008.

Važno je spomenuti da je sva tri znanstvena skupa u Pečuhu pratila i generalna konzulica Republike Hrvatske Ljiljana Pancirov.

Deveti dani Balinta Vujkova

Samo tjedan dana nakon međunarodnoga znanstvenoga skupa u Pečuhu, u Subotici u srpskom dijelu Bačke bili su Deveti dani Balinta Vujkova. Ta se manifestacija održava svake godine u spomen na velikoga hrvatskoga etnografa čije ime nosi. Ovogodišnji su Dani održani od 27. do 29. listopada. Organizatori su Hrvatska čitaonica u Subotici i Gradska knjižnica u Subotici, a kao i svake godine najveći teret organizacije te manifestacije nosi predsjednica Organizacijskoga odbora Katarina Čeliković. Budući da jedan od važnih ciljeva manifestacije jest upoznavanje hrvatske djece u Bačkoj s vlastitom kulturnom tradicijom, prvoga dana manifestacije predstavljena je slikovnica naslovljena *Tri pripovitke o zmajovima*. Narodne pripovijetke objavljene u toj slikovnici zapisao je B. Vujkov. Usporedno je postavljena i izložba dječjih crteža o zmajevima iz tih pripovijedaka. Također su djeca glumila u igrokazu o toj temi.

Sudionici 10. međunarodnog kroatističkog skupa (Pečuh, 21. - 22. 10. 2010.) • Skup bienalno organiziraju Odsjek za kroatistiku FF Sveučilišta u Pečuhu, Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj i Mađarska akademija znanosti.

Drugoga dana, 28. listopada, bili su zanimljivi književni razgovori o temi: Aktualni trenutak u književnosti Hrvata u Vojvodini. Te se književne večeri u Hrvatskoj čitaonici u Subotici okupilo mnoštvo sudionika i slušača. U razgovoru su aktivno sudjelovali književnici Petko Vojnić Purčar, Dražen Prčić, Tomislav Žigmanov, Jasna Melvinger, Stjepan Bertoš (iz Bačke i Srijema), S. Blažetin (iz Mađarske) i dr., te uz njih K. Čeliković i S. Vulić.

Trećega je dana održan stručno-znanstveni skup o skupljačkoj djelatnosti B. Vujkova i o narodnoj književnosti podunavskih Hrvata. Sudjelovalo je 11 izlagača, od toga 5 iz Bačke (Marija Šeremešić, Đuro Lončar, Zvonimir Pelajić, B. Ivanković i T. Žigmanov), 2 iz Srijema (J. Melvinger i P. Vojnić Purčar), 2 iz Mađarske (S. Blažetin i hrvatska konzulica K. Bakija) te po 1 iz Hrvatske (S. Vulić) i Austrije (R. Hajszan). Na skupu su izneseni mnogi zanimljivi podaci o narodnoj književnosti podunavskih Hrvata. Taj je stručno-znanstveni skup pratila i generalna konzulica RH Ljerka Alajbeg.

Službeni dio završio je multimedijalnom večeri u Velikoj vijećnici Gradske kuće u Subotici. Tom je prigodom J. Melvinger predana nagrada za životno djelo na području književnosti.

Znanost bez granica

Jedan je znanstveni skup održan u prvom dijelu studenoga, u Baji u mađarskome dijelu Bačke. Riječ je o Mađarskim danima znanosti koje svake godine organizira Visoka učiteljska škola Eötvösa Józefa u Baji. Ovogodišnji se znanstveni skup održavao 9. i 10. studenoga, a glavna tema bila je *Znanost bez granica*. Zahvaljujući studiju, to jest Katedri hrvatskoga jezika u Baji, mađarski dani znanosti u tom gradu već nekoliko godina imaju i posebnu hrvatsku sekciju. Ove se godine hrvatska sekcija održavala prvoga dana skupa, 9. listopada. U radu je sudjelovalo 10 izlagača iz Mađarske i Hrvatske. Svih troje izlagača iz Mađarske bili su s Katedre hrvatskoga jezika u Baji. Predstojnik Katedre Živko Gorjanac (rodom šokački Hrvat iz Santova u ma-

đarskom dijelu Bačke) govorio je o katoličkom časopisu *Gospina krunica*, koji se potkraj 19. stoljeća tiskao u Splitu. Marija Kanižaj, rodom kajkavska Hrvatica iz mađarskoga Pomurja, izvijestila je o osobnim imenima pomurskih Hrvata u Mađarskoj, a lektor hrvatskoga jezika Mario Berečić o novijem nakladništvu Hrvata u Baji. Najveći broj izlagača iz Hrvatske došao je s Visoke učiteljske škole u Čakovcu (Darinka Kiš-Novak, Ivana Nikolić, Tea Pahić, Blaženka Filipan-Žignić i Vladimir Legac). S Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu pozvani su S. Vulić i Davor Piskač. Premda su referati sadržajno bili vrlo raznoliki, a broj izlagača u sekciji nevelik, nakon referata razvila se vrlo duga i živa rasprava.

Možemo zaključiti da svi spomenuti skupovi nisu bili ni jednako uspješni, ni jednako brojni, ni jednako zapaženi. Ipak, na svakome od njih su se na jednome mjestu okupili Hrvati iz matične domovine i pripadnici hrvatskih manjinskih zajednica iz različitih država na panonskom području. Osim novih spoznaja, sudionici takvih skupova stječu i nova poznanstva te dobivaju poticaj za nove aktivnosti kako bi se što bolje i trajnije očuvale hrvatske manjinske zajednice.

SUMMARY

CONTRIBUTIONS TO CROATIAN STUDIES IN THE PANNONIAN CULTURAL SPHERE

The many Croatian enclaves in the parts of Pannonia outside of Croatia are frequently the subjects of research of diverse aspects. Many of these indigenous Croatian minority communities maintain strong ties to the homeland. It comes as no surprise then that it is in fact these minority communities that are often the initiators and organisers of Croatian language and culture study gatherings, round table discussions and the like that aim to improve awareness of their own cultural heritage, past and present, and of strategic planning of cultural development within Europe's linguistic and cultural diversity. The activities of these communities have increased dramatically over recent years. To cover them all in an essay of this format is not possible, and we have here presented only a selection of cultural and scholarly events in 2010. The largest such gathering of scholars was at the Tenth International Croatian Language and Culture Symposium held on 21 and 22 October in this year's European Culture Capital—Pécs, Hungary, which doubtless makes it the scholarly event of the year. This biennial event is hosted by the Croatian language and culture studies of the University of Pécs' Faculty of Humanities, in collaboration with the Hungarian Croatian Institute of Sciences and the regional centre of the Hungarian Academy of Sciences.

RESÚMEN

APORTES A LA CROATOLOGÍA DEL ESPACIO CULTURAL PANÓNICO

Numerosos oasis croatas en la región Panónica allende las fronteras estatales croatas frecuentemente son materia de investigación desde diversos aspectos. Muchas de estas comunidades autóctonas minoritarias croatas mantienen fuertes vínculos con la madre Patria. Por eso no debe sorprender que frecuentemente sean precisamente las minorías croatas las iniciadoras y organizadoras de simposios croatológicos, mesas redondas y reuniones similares cuyo objetivo es conocer mejor el propio pasado y presente cultural. También son iniciadoras de planeamientos estratégicos para el desarrollo cultural, dentro de las diferencias lingüísticas y culturales europeas. En los últimos años, las actividades dentro de esas comunidades se incrementaron mucho. Abarcarlas a todas en un artículo como este sería imposible, por eso en esta ocasión traemos una selección de los acontecimientos culturales y científicos realizados en 2010. El mayor número de científicos se dio cita en el décimo Simposio Científico Croatístico Internacional, efectuado los días 21 y 22 de octubre en la capital europea de la cultura de este año –Pečuh (Hungría), lo que sin duda convierte a este simposio en el acontecimiento científico del año. Este simposio fue organizado por el Departamento de Croatística de la Facultad de Filosofía de la Universidad en Pečuh, en colaboración con el Instituto Científico de los croatas en Hungría y el Centro Regional de la Academia Húngara de Ciencias.

KLIMPUŠKI RUKOPISNI FRAGMENT

Klimpuški rukopisni fragment iz 1564. smatra se najstarijim poznatim jezičnim i pisanim spomenikom gradišćanskih Hrvata, naše narodnosne skupine koja živi u Austriji, Mađarskoj te Slovačkoj. Temeljno obilježje fragmentarnih zapisa je tropismenost: glavni dio teksta pisan je zapadnom varijantom cirilice, no nalazimo i kraće zapise na glagoljici te latinici. Isto tako važna je osobitost da se u rukopisu koriste tri jezika. Uz narodni jezik, koji bi se moglo okarakterizirati kao arhaični čakavski idiom s nekoliko kajkavizama, susrećemo u rukopisu i kraće sekvencije crkvenoslavenkog te latinskog jezika. Prema sadržaju, ovi su zapisi liturgijskog značenja: autor, odnosno autori – o kojima imamo veoma malo informacija – zapisali su molitvu *Oče naš* te *Uskrsnu pjesmu*.

Najstarijim poznatim jezičnim spomenikom gradišćanskih Hrvata, autohtone skupine koja se tijekom 16. stoljeća naselila u tadašnjoj zapadnoj Ugarskoj, a još i danas živi u trima državama – Austriji, Mađarskoj i Slovačkoj – smatraju se rukopisni, liturgijski zapisi iz 1564. godine. Ove bilješke nalazimo na posljednjoj stranici latinskoga misala *Missa secundii chorum / alme ecclesie Stri / gonien[sis]*, tiskan 1501. u Esztergomu za istoimenu biskupiju. Zapisi zauzimaju oko $\frac{3}{4}$ lista, dakle otprilike 25 cm x 22,5 cm. Misal se čuva u knjižnici Győorskog seminara, *Győri Egyházmegyeyi Kincstár és Könyvtár*, u Mađarskoj pod signaturom R. V. 28. otisnutom na vanjskome dijelu posljednje stranice kožnoga uveza. Ne zna se koliko je dugo misal u knjižnici ni tko ga je iz Klimpuške župe donio u Győr. No sa sigurnošću možemo tvrditi da je donesen prije 1861. godine, kada je izašao sastav Flórisa Rómera o misalu¹. U dosadašnjoj literaturi se jezični spomenik o kojem želim govoriti ovdje – dakle o zapisima na posljednjoj stranici – najčešće naziva *Klimpuškim misalom*, ili na njemačkome *Klingenbacher Missale*. No budući da taj naziv nije ispravan, jer se ne radi o samom misalu, nego o fragmentarnim zapisima na njegovoj posljednjoj stranici, uvest će se naziv *Klimpuški rukopisni fragment*, ili na njemačkome *Klingenbacher handschriftliches Fragment*. Tim fragmentom se prvi iscrpnije pozabavio Endre Werdenich, duhovnik iz Pame (Bijelog Sela) u Gradišću, u jednom kraćem sastavu na mađarskome jeziku 1932. godine². Prema uzoru na taj članak Martin Meršić ml. je samo tri godine poslije napisao hrvatski ekvivalentni tekst o tome jezičnom spomeniku³. Nakon toga u gotovo se svakom (znanstvenom) tekstu koji se bavi gradišćanskim Hrvatima taj fragment spominje i kratko opisuje⁴.

¹ Rómer Flóris: Klempai Ájtatos Alapítványok. u: Győri Történelmi és Régészeti füzetek, I. kötet, Győr 1861: s. 60 – 64.

² Werdenich, endre: A kelénpataki régi misekönyv horvát nyelvű feljegyzései. u: Győri Szemle, Győr 1932: s. 12 – 18.

³ Meršić, Martin ml.: Čirilske i glagolske zabilješke klimpuških starih mašnih knjig. u: Naša domovina. Kalendar i letopis Hrvatskoga Kulturnoga Društva u Gradišću za leto 1935 po narodjenju Kristuša, Neusiedl am See 1935: s. 42 – 45 i 57.

⁴ usp. na primjer: Karall, Andreas: Das religiöse Schrifttum der heute Burgenländischen Kroaten bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts. Dissertation. Wien 1963; hadrovics, lászló: Schrifttum und Sprache der Burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert.

Obilježje tropismenosti

Glavna osobina fragmenta jest da je pisan trima pismima – zapadnim oblikom ćirilice, poznatim i pod osporavanim nazivom bosančica, te latinicom i glagoljicom. Ta tropismenost upravo je posebnost spomenutog rukopisa. Moramo spomenuti da se zbog svoje posebnosti i važnosti njegove tropismenosti Klimpuški rukopisni fragment pojavljuje i u velikome zborniku u povodu jedne izložbe o hrvatskim pisanim spomenicima i pismima. Tako Anica Nazor piše „*da su na prostoru Hrvatske u upotrebi istovremeno bila tri pisma: glagoljica, ćirilica i latinica. (...) Ta su tri pisma Hrvati donijeli i u novu sredinu (...). U austrijskom su dijelu Gradišća 1564. u župi Klimpuh na posljednjoj stranici župnoga primjerka latinskoga molitvenika iz 1501. rukom napisani tekstovi na ćirilici, latinici i glagoljici koji slove kao najstariji jezični spomenik Gradišćanskih Hrvata.*“⁵

Glavni dio teksta pisan je zapadnom ćirilicom. Usporedimo li znakove iz Klimpuškog rukopisnog fragmenta s najvažnijim tablicama koje prikazuju znakove tog pisma, nećemo pronaći savršenu podudarnost. Štoviše, neki znakovi imaju poseban oblik. Ako ih pak usporedimo s najstarijom tablicom koja prikazuje šarolikost znakova u zapadnoj ćirilici ili bosančici, a koje Berčić navodi u tri kategorije – Bosna, Poljice i Dubrovnik⁶, nalazimo velik broj oblika iz ovdje obrađenog fragmenta u svim trima podskupinama. Zato pridruživanje jednom tipu pisma nije moguće. I u tekstovima u nastavku knjige ni u jednom primjeru ne nalazimo posebno izraženu sličnost izgleda slova. Značajnije podudarnosti i sličnosti ne nalazimo ni u različitim Eckhardtovim radovima⁷. Za navedene varijante ni kod Zelić-Bučan, koja znakove dijeli prema prostornim i vremenskim kriterijima, ni izdaleka ne otkrivamo podudarnost s jednim tipom pisma⁸.

O sadržaju i formi fragmenta

Prema svom sadržaju, Klimpuški rukopisni fragment izrazito je složen zapis jer nije cjeloviti povezani tekst, nego je sastavljen od više dijelova i cjelina koji nisu uvijek nužno povezani. Prvi dio čini molitva Oče naš s posebnim naslovom, slijedi pjesma u čast Uskrsnuća Gospodnjega, također s naslovom, dok posljednju najslojevitiju cjelinu zauzimaju bilješke na kraju fragmenta, gdje uz narodni jezik nalazimo i neke napomene na latinskome jeziku. Možemo pretpostaviti

dert. Budapest 1974; Geosits, Stefan: 700 Jahre St. Jakobskirche und Pfarre Klingenbach. Wien 1976; Geosits, Stefan (ed.): Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten. Wien 1986; Kampuš, Ivan (ed.): Povijest i kultura Gradišćanskih Hrvata. Zagreb 1995.; Benčić, Nikola: Književnost Gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921. Zagreb 1998.; Vranješ-Šoljan, Božena: Gradišćanski Hrvati, Između tradicije i suvremenosti. Zagreb 2005.

⁵ NAZOR, Anica: Die kyrillische Schrift. u: Lipovčan, Srećko (ed.): Drei Sprachen, drei Schriften, Kroatische Schriftdenkmäler und Drucke durch Jahrhunderte, Zagreb 2004.: s. 51. – 55.

⁶ BERČIĆ, Ivan: Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjig. Prag 1862.: s. 70ff.

⁷ ECKHARDT, Thorvi: Die slawischen Alphabete. u: Studium Generale, 20/8, Wien 1967: s. 457 – 470; ECKHARDT, Thorvi: Die Bosančica. Eine Sonderform der westlichen Kyrillica. u: Österreichische Osthefte 20, Wien 1978: s. 183 – 192; ECKHARDT, Thorvi: Azbuka, Versuch einer Einführung in das Studium der slavischen Paläographie. Wiener Archiv für Geschichte des Slawentums und Osteuropas. Wien, Köln 1989: s. 94f, 108f.

⁸ Zelić-Bučan, benedikta: Bosančica ili hrvatska ćirilica u srednjoj Dalmaciji. Split 2000.: s. 37.

Povijesni značaj Klimpuškog rukopisnog fragmenta, ogleda se u mogućnosti određivanja vremena doseljivanja Hrvata na panonsko tlo, otkriva perspektivna autorica mr. sc. K. Tyran iz Instituta za slavistiku Sveučilišta u Berlinu.

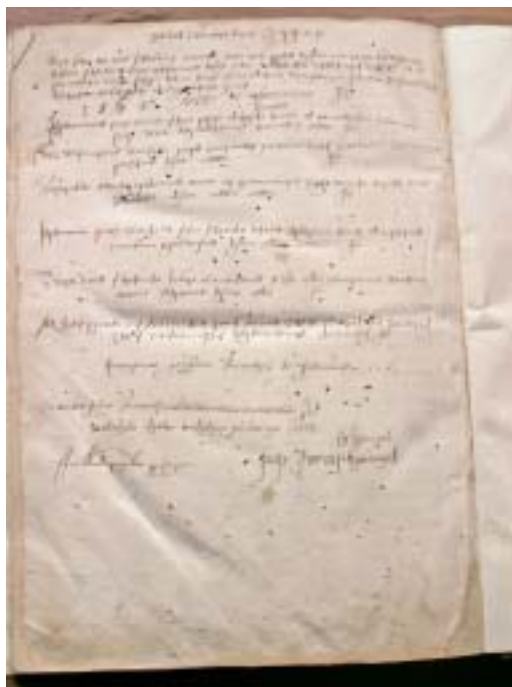
da pojedinačne cjeline nisu rezultat istoga stvaralačkog procesa, gledamo li kronološki ni autorski. Ne možemo sa sigurnošću reći tko je autor kojih dijelova teksta. U potpisima se spominju imena Georgium Vuković iz Jastrebarskog, Filipović i pop Juraj Šimanić (ili Žimanić), na žalost ali ni za jednoga nemamo više informacija.

Što se tiče vremena otkad potječe taj jezični spomenik, oba spomenuta naslova su važna, jer i jedan i drugi pokazuju zapis godine. Prvi ispisan je ćirilničnim slovima: *č :f :m :g :.* No, autor ne slijedi posebnu brojčanu vrijednost znakova prema sustavu zapadne ćirilice, nego se radi po kombinaciji glasa i broja po glagoljičkom sustavu. Drugi ispisan je brojkama, kako su i danas uobičajeni u sustavu latinice.

Promotrimo li formu molitve Oče naš koju danas upotrebljavaju gradišćanski Hrvati⁹, uočavamo da se već ovaj prvi zapis najvećim dijelom podudara s današnjim oblikom molitve. Osim manjih jezičnih odstupanja samo posljednji redak molitve nije u analogiji s ostatkom teksta na narodnome jeziku: *I unevedi nas u napast i sbavi nas od neperiasni* (u Klimpuškome rukopisnom fragmentu 1564, 4. i 5. redak) – *I ne zapeljaj nas u skušavanje, nego oslobodi nas od zla*. Ovdje dakle nalazimo ostatke crkvenoslavenskog jezika.

Glavni dio druge cjeline čini pjesma o Uskruću Gospodnjem. Podijeljena je u šest strofa od kojih se prvih pet izravno odnosi na uskrsnuće, a šesta je posvećena Mariji, Isusovoj majci, te nije izravno povezana s uskrsnućem. Uočljiva je promjena perspektive. Prve su tri strofe, naime, pripovjednog karaktera, četvrta i peta izravno su usmjerene na Isusa, dok je u posljednjoj u prvo ime planu Marija. Benčić i Geosits smatraju da je Uskrsna pjesma najstarija zapisana pjesma

⁹ Kruh nebeski. Molitvenik za hrvatski narod Gradišća. 6. izdanje. Eisenstadt 1976.: s. 21

Iz književnopovijesne perspektive Klimpuško rukopisni fragment, može se smatrati početkom samostalne književne produkcije gradišćanskih Hrvata.

gradišćanskih Hrvata¹⁰. No danas više nije poznata i ne nalazimo je ni u jednom molitveniku¹¹. Zanimljivo je da se Uskrsna pjesma nalazi u *Pavlinškome zborniku*, kajkavskom zborniku iz 1644. godine koji se pripisuje Pavlinškome redu¹². Objavila ju je 1991. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti kao faksimil s transkripcijom i komentarom. U ovoj Pavlinskoj pjesmarici na papiru 126 (verso) i 127 (recto) zapisana je upravo spomenuta pjesma o uskrsnuću.

Međutim, u ortografiji i paleografiji očituju se vrlo individualna rješenja za koja bismo na prvi pogled mogli reći da su pogrešna ili neprecizna. No promotrimo li pomnije,

u raznolikoj ćemo upotrebi znakova uspjeti prepoznati sustavnost. Tako ortografska analiza tekst pokazuje da autor za neke glasove, kao /d/, /k/, /t/, /s/, /z/, /u/ i /v/, upotrebljava dva znaka i da diferencira upotrebu tih znakova po tome nalaze li se na početku riječi ili u sredini te na kraju. Nesigurnost autora vidimo u pisanju glasova /c/, /č/ i /ć/, te brojke 1000, jer nijedan od tih glasova nije dva puta izrazio istim znakom, a nijedan znak predstavljajući ove glasove nije dva puta imao isto značenje. Također, palatalnost glasova /l/ i /n/, dakle /lj/ i /nj/ nije predstavljena jedinstvenim oznakama, nego se u tekstu pojavljuju tri varijante, i palatalnost se najčešće uopće ne označuje.

Neke napomene o jeziku Klimpuškog rukopisnog fragmenta

Uglavnom se jezik obrađenog fragmenta podudara s današnjim gradišćansko-hrvatskim jezikom, iako ima neke posebnosti. Općenito mogli bismo reći da u tekstu nalazimo obilježja

¹⁰ Geosits, Stefan: 700 Jahre St. Jakobskirche und Pfarre Klingenbach. Wien 1976: s. 22; Benčić, Nikola: Književnost Gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921. Zagreb 1998.: s. 12.

¹¹ Karall, Andreas: Das religiöse Schrifttum der heute Burgenländischen Kroaten bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts. Dissertation. Wien 1963: s. 88.

¹² Zagorac, Vladimir: Povijesno-liturgijski aspekt Pavlinskoga zbornika. u: Pavlinski zbornik. Transkripcija i komentari, Zagreb 1991.: s. 285. – 297.

čakavskih i kajkavskih narječja, ili osobine i jednog i drugog dijalekta. Budući da u cijelom tekstu ne nalazimo ni jednu upitnu zamjenicu teško je točno odrediti kojim se narječjem autor koristio. Najvjerojatnije vidimo neki čakavsko-kajkavski amalgam, odnosno čakavski u arhaičnome obliku s velikim brojem kajkavskih elemenata, osobito na fonetskoj i fonološkoj, ali i na leksičkoj razini.

U vokalizmu zanimljiva je realizacija starog vokala *ê* (*jata*), koji se u čitavom fragmentu pojavljuje i kao *e* i kao *i*, iako je češći oblik *e*, osobito na onim mjestima gdje se u gradišćanskohrvatskome ne bi očekivao (n.pr. *grehe* od **grêxъ*). Uz slogotvorno se *r* u oba slučaja u kojima se pojavljuje nalaze i popratni vokali *e* i *a*, kao što je uobičajeno i u čakavskome i u kajkavskome dijalektu (z *mertivh*, *tarpeti*). Realizacija *ъ* kod prijedloga *vъ* s *vu*, kako se koristi u tekstu, pojava je koja je izražena na kajkavskom govornom području. U konsonantizmu glavne su osobine čuvanje *-l* na kraju sloga (*na pakal*, *ustal*, *dal*). Nadalje na nekim mjestima gdje bismo očekivali */s/* autor upotrebljava */š/*, kao na primjer *krištuš* umjesto *kristus* ili *kristuš*, *kirieleišon* umjesto *kirieleison*.

U morfologiji, za imenice nisu potvrđene cjelovite paradigme za muški, ženski ili srednji rod. No, potvrđene forme se uglavnom podudaraju s današnjom paradigmom gradišćanskohrvatskog jezika, a na nekim se mjestima još nalazi oblici koji se danas smatraju arhaizmima, ali su djelom još poznati u govoru (lokativ singular u muškom i srednjem rodu na *-i* prema danas *-u*: *vu grobi*, *na nebi*; lokativ plural u srednjem rodu na *-eh* prema danas *-i*: *na nebeseh*).

Prije 90 godina, točnije 1921. utemeljena je savezna austrijska pokrajina Gradišće u kojoj je dvojezičnost najznačajniji čimbenik očuvanja identiteta gradišćanskih Hrvata. Snimio: H. Salopek.

U Klimpuškom rukopisnom fragmentu nalazimo rijetke oblike glagolskoga sustava. U molitvi Oče naš, uz iznimku dvaju oblika nalazimo samo imperativ. U pjesmi zbog pripovjednog karaktera prevladava perfekt. Nemamo potvrda za imperfekt, pluskvamperfekt, futur prvi, futur drugi, kondicional drugi, particip prezenta, particip perfekta, particip pasiva. Potvrđeni su dakle infinitiv, jedan oblik prezenta uz pomoćni glagol biti, jedan oblik aorista (doduše taj se vremenski oblik u gradišćanskohrvatskome danas gotovo posve izgubio, no u starijim je tekstovima još prisutan), perfekt u dva oblika, naime 2. i 3. lice jednine, imperativ u obliku 2. lica jednine te lica množine, kao i kondicional prvi u 1. licu množine.

Analiza leksika Klimpuškog rukopisnog fragmenta pokazuje samo neznatna odstupanja od današnjeg sustava gradišćanskohrvatskog jezika.

Završne napomene

Klimpuški rukopisni fragment početak je samostalne tradicije današnjih gradišćanskih Hrvata, no povezan je sa srednjovjekovnom hrvatskom pismenom i jezičnom kulturom: po svojoj trojezičnosti – narodni jezik, te manje sekvencije crkvenoslavenskog latinskog jezik – i tropismenosti – ćirilica, te manje sekvencije glagoljice i latinice. No činjenica što ovo posebno obilježje nalazimo samo na tom jednom primjeru, budući da do danas još nisu pronađeni slični zapisi, lako je objašnjiva – ova se narodnosna skupina našla u novoj kulturnoj i duhovnoj sredini. Nije neobično što je prvi žar samostalne pisane kulture vezan uz crkvu i što je liturgijskog sadržaja s obzirom na to da je srednjovjekovna književnost velikim dijelom bila vezana za crkvu i duhovnike, osobito ako uzmemo u obzir u kakvim je okolnostima živjela spomenuta zajednica.

Nikako ne smijemo zanemariti povijesno značenje Klimpuškog rukopisnog fragmenta. Na taj se način otprilike može odrediti vrijeme naseljavanje mjesta Klimpuha. No kroz povijest je ovaj fragment dovodio i do pogrešnih postavki o podrijetlu gradišćanskih Hrvata – naime, da su se doselili iz Dalmacije, jer je tamo glagoljska tradicija bila najproširenija – koje su uspjela osporiti tek novija istraživanja. Iz književnopovijesne se perspektive ovaj fragment može smatrati početkom samostalne književne produkcije.

SUMMARY

THE KLINGENBACH MANUSCRIPT FRAGMENT

The Klingenbach manuscript fragment (*Klimpuški rukopisni fragment*) of 1564 is considered the oldest known linguistic and written monument of the Gradišće (Burgenland) Croatians, our ethnic minority now living in present day Austria, Hungary and Slovakia. The key characteristic of this fragmentary document on the last page of a Latin missal is, on the one hand, its use of three alphabets—the body of the text is written in the western variant of the Cyrillic alphabet, but we also find shorter entries in Glagolitic script and in Latin letters. Another key characteristic is the use of three languages in the manuscript. Along with the vernacular, which could be characterised as an archaic Čakavian idiom with a number of Kajkavian elements, we also find short sequences in the manuscript of Church Slavonic and Latin content. By their content these records are liturgical. The author or authors—of whom we have very little information—wrote the prayer *Oče naš* (the Lord's Prayer) and an Easter song. The fragment is also important as a historical document, both in linguistic history and literary history. The significance of this manuscript is also in the possibility of a more exact determination of the arrival of the Gradišće Croat group into what was then Western Hungary.

The author of this essay is a young Croatian language and literature specialist from Berlin, born in Vienna in the family of Petar Tyran, the prominent polymath, intellectual, writer and the current editor of the *Hrvatske novine* (Croatian News).

RESÚMEN

EL FRAGMENTO MANUSCRITO KLIMPUŠ

El fragmento escrito conocido como “Klimpuški rukopisni fragment” del año 1564, se considera como el vestigio literario y escrito más antiguo conocido de los croatas de Gradišće. Dicha comunidad nacional croata actualmente vive repartida en Austria, Hungría y Eslovaquia. La característica fundamental de los escritos fragmentarios que se pueden apreciar en la última página del Misal latino es la triple escritura; la parte principal del texto está escrita en la variante occidental cirílica, mientras que otras breves anotaciones figuran en alfabetos glagolítico y latino. Otra peculiaridad de los escritos fragmentarios de Gradišće es que en los manuscritos se emplean tres idiomas. Junto a la lengua nacional, que podría considerarse como un idioma croata arcaico (una variante denominada čakavski) con algunos vestigios de kajkavismo, encontramos también en el manuscrito cortas anotaciones en idioma eslavo-eclesiástico y en latín. Por su contenido, estos textos son de carácter litúrgico; el autor, es decir los autores -de los que se conoce muy poco- escribieron la oración “Padre nuestro” y una poesía Pascual. El fragmento también es importante desde el aspecto histórico, en el campo histórico-lingüístico e histórico-literario. Esta escritura también puede contribuir a definir con más exactitud la llegada de los croatas de Gradišće a las regiones de la Hungría Occidental de aquél entonces.

La autora es una joven diplomada en croatística de Berlín, nacida en Viena, en el seno de la familia del destacado intelectual y cosmopolita Petar Tyran, literato y actualmente famoso director de la publicación “Hrvatske novine”.

Djevojka s galebom – djelo kipara Zvonka Cara, postavljeno uz more u Opatiji · Mostovi donose zanimljivosti iz riznice stvaralaštva našega čovjeka izvan domovine u raznim područjima ljudske djelatnosti od sporta do umjetnosti, koju će RH ubuduće štiti na temelju *Strategije o suradnji RH s Hrvatima izvan RH* radi razvijanja modernog hrvatskoga kulturnog zajedništva.

BOSANSKO-HRVATSKI MIGRANTI U MÜNCHENU

Za mnoge je ljude kretanje postalo način života. U ovome je radu pogled usmjeren na obične radne migrante i pokazalo se da je, ne manje nego za elitne skupine selitelja, učestalo kretanje između nekoliko lokaliteta smještenih u dvjema državama. Središnja tema života prve generacije hrvatsko-bosanskih radnih migranata u Njemačkoj - podijeljeni je dom. U teorijskom smislu može se govoriti da oni prakticiraju međudržavnu translokalnost – ili da žive unutar i preko državnih granica i usporedno na dva mjesta smještena u dvjema nacionalnim državama. Na primjeru migrantske obitelji Hrvata koji žive između Njemačke i Bosne autorica identificira četiri modaliteta međudržavne translokalnosti: nastanjenost u Njemačkoj, prekogranične aktivnosti usmjerene prema Bosni; bilokalni obiteljski život; periodičku transmigraciju; te sezonsku transmigraciju.

Svjedoci smo kretanja ljudi preko nacionalno-državnih granica na globalnoj razini i u mnoštvu oblika i učestalosti.¹ Antropolog Ulf Hannerz (1996.) navodi različite skupine u pokretu: diplomate, poslovne ljude, birokrate, znanstvenike, turiste, umjetnike, izbjeglice, mlade, itd. Za neke je ljude kretanje postalo način života. Oni napuštaju svoj dom odlazeći na kraće boravke na različita mjesta na tjedan dana, na nekoliko tjedana ovdje, na godinu dana ondje, ili na dulje razdoblje ponovno mijenjaju svoju bazu. Prema Hannerzu tipični predstavnici takvih ljudi su oni koje i na hrvatskom jeziku najčešće nazivamo *brain drain* i *jet set*. Taj je autor povukao oštru crtu između spomenutih skupina i tzv. “običnih radnih migranata”. Ove posljednje je, osim u jednom kraćem poglavlju, izostavio iz svojih razmišljanja o suvremenim mobilnim ljudima. U ovome je izlaganju pozornost usmjerena upravo na hrvatske radne migrante, one koji žive u Münchenu i njegovoj okolini. Pokazat ću da je, ne manje nego za elitne skupine, učestalo kretanje između nekoliko lokaliteta smještenih u dvjema državama središnja tema njihova života.

Transnacionalizam ili translokalnost?

Donedavno su istraživači migracija znatnu pozornost posvećivali odnosu između migranata i zemlje *imigracije*. Pretpostavljalo se da su s protokom vremena veze sa zemljom

¹ Tekst je proširena i interpretacijski drukčija verzija rada objavljenoga pod naslovom: “Dva lokaliteta, dvije države, dva doma. Transmigracija hrvatskih ekonomskih migranata u Münchenu”. *Narodna umjetnost. Hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 40(2), 117-131.

podrijetla sve slabije te da se na kraju gube. Imigranti su bili pojmljeni kao osobe koje napuštaju svoj dom i državu i zbog udaljenosti bivaju isključeni iz njezina života. Migriranje je zato smatrano procesom u kojemu ljudi neizbježno mijenjaju orijentaciju, sve više se upućujući na novi lokalitet, prenoseći svoju bazu, fokus i lokus društvenih aktivnosti s jednoga mjesta na drugo. Pri tome oni su se navodno suočavali s bolnim procesom uključivanja u različito društvo i kulturu (Glick Schiller, Basch & Blanc-Szanton 1992., 1995.). Kao posljedica takva gledanja na migrante, u središtu je istraživanja bila *prilagodba* – zvali je akulturacijom, integracijom ili asimilacijom – u središnje vrednote društva naseljavanja. Metafore koje su pratile takve studije govore o “iskorijenjenim” i/li “transplantiranim” ljudima, koji u procesu naseljavanja stječu dvostruki ili shizofreni identitet.

Premda s određenom kvalifikacijom takvi zaključci mogu biti primjenjivi na neke migrante (primjerice, na one koji sudjeluju u prekooceanskim i infraeuropskim migracijama krajem 19. i početkom 20. st.), u drugoj se polovici 20. stoljeća situacija znatno promijenila te već od šezdesetih godina prošloga stoljeća migranti, posebice ali ne isključivo oni unutar europskoga područja, imaju učestale kontakte s domovinom. Primjerice, Hrvati, Srbi, Turci i ostali migranti u Švedskoj ili Njemačkoj održavali su čvrste veze s društvima podrijetla. Kako je vrijeme odmicalo one nisu slabile, upravo suprotno; čini se da i za potomke migranata, koji možda nikada nisu bili u državi iz koje dolaze njihovi roditelji i djedovi i bake, taj udaljeni geografski prostor ima važnu ulogu u stvaranju njihova identiteta. Takve stvarne i/li zamišljene veze s vlastitom ili domovinom roditelja proučavamo pod nazivima “transnacionalizam” i “transnacionalnost”. Ovdje neću opširno raspraviti značenja tih pojmova, no za daljnje razmatranje potrebno je upozoriti na jedno njihovo problematično mjesto.

U uvodnom tekstu serije publikacija o transnacionalizmu Stephen Vertovec (2001.) kaže da se u širokome smislu transnacionalizam odnosi na mnogostruke veze i interakcije koje povezuju ljude i institucije preko granica nacionalnih država. U užemu smislu, a unutar migracijskih istraživanja, transnacionalizam se definira kao “procesi kojima migranti uspostavljaju i održavaju mnogobrojne društvene odnose koji povezuju njihovo društvo podrijetla i društvo naseljavanja. Ključni element transnacionalizma je mnoštvo načina na koje migranti sudjeluju u društvu iz kojega dolaze i u društvu u koje su migrirali” (Basch, Glick Schiller & Szanton Blanc 1994.:7). *Transmigranti*, tj. migranti koji stvaraju takva društvena polja što premošćuju zemljopisne, kulturne i političke granice “djeluju, odlučuju, osjećaju se pozvanima i razvijaju identitete unutar društvenih mreža koje ih istodobno povezuju s dva ili s više društava” (Glick Schiller, Basch & Blanc-Szanton 1992.: 1). Transnacionalizam je dakle pojam kojim se označava istodobna usidrenost migranata u barem dvama društvima i veze koje su između njih uspostavljene upravo zahvaljujući migrantima. Čini se da su migranti, primjerice iz srednje Amerike (iz Haitija i Grnade) te Filipinci koji su predmet izučavanja Baschove i kolegica isto toliko kod kuće u Americi kao i u društvima iz kojih dolaze: teško je utvrditi gdje pripadaju ili što je za njih *dom*.

Istraživači su utvrdili da je specifičan kontekst transnacionalnih praksi *trans-lokalan*: čine ga transmigranti povezujući lokalitet u koji migriraju s lokalitetom iz kojega dolaze (Guarnizo & Smith 1998.). Transnacionalizam je zato proces stvaranja društvenih prostora s *plurilokalnom* geografskom orijentacijom (Pries 2001.). Budući da se prostori u kontaktu nalaze u raznim državama možemo govoriti o “međudržavnoj translokalnosti”.

“Međudržavna translokalnost” čini mi se prikladnijom sintagmom od termina “transnacionalizam” ili “transnacionalnost” za označivanje prekograničnih društvenih praksi i plurilokalnih društvenih prostora koje stvaraju suvremeni migranti. Ne samo da ona zadržava pojam lokaliteta, koji, unatoč nekim ranijim tvrdnjama, ostaje ključan za ljude koji sudjeluju u prekograničnim aktivnostima, nego se njome izbjegava dvoznačnost termina “transnacionalizam” ili “transnacionalnost”. Naime, ovi posljednji imaju dvostruku konotaciju: mogu označivati nacionalno u smislu nacionalne države, dakle odnositi se na naciju institucionaliziranu u državu, no također mogu upućivati na naciju u smislu etno-nacionalne zajednice neomeđene državnim granicama.

Proučavajući međunarodne migracije bavimo se kretanjima i praksama koje nadilaze nacionalne državne granice i u tome smislu one jesu *transnacionalne*. No, istodobno, te prakse ostaju *infranacionalne* – nacionalno je ovdje mišljeno u smislu etno-nacionalne zajednice – jer se događaju unutar jedne etno-nacionalne skupine čiji članovi žive u mjestima što se nalaze u dvjema državama. Štoviše, posljedica te prakse je jačanje etno-nacionalne zajednice unutar koje se odvijaju (v. Povrzanović Frykman 2001.). Naposljetku, no ne i najmanje važno, istraživanja su pokazala da (trans)nacionalno ne mora biti glavni interes migranata nego da je njihovo djelovanje više upućeno na konkretne lokalitete podrijetla, tj. na stvaranje – i u novim sredinama – “doma daleko od doma” (Halilovich 2010.). I u tome smislu u ovome se radu preferira termin translokalnost.

Zato, da bih izbjegla višeznačnost pojma “nacionalno” u riječi transnacionalno i u njezinim izvedenicama, no zadržavajući prefiks “trans” u značenju “i kretanja kroz prostor i preko crta, kao i mijenjanja prirode nečega” (Ong 1999.), u radu govorim o “transmigraciji”, “translokalnosti” ili o “translokalnom životu”. Ti su termini prikladni i zato što ću predstaviti konkretne životne procese, to jest empirijsku stvarnost na lokalnoj razini i konzistentni su s iznesenom tvrdnjom da je *međudržavna translokalnost* – povezivanje dvaju lokaliteta smještenih u dvjema nacionalnim državama – specifičan način života prvog naraštaja hrvatskih radnih migranata u Münchenu.

Studija slučaja

Od 2002. godine, u razmacima od otprilike dvije godine, sustavno se vraćam istraživanju hrvatskih ekonomskih migranata, tzv. *gastarbajtera* u Münchenu i okolici.² Ta populacija, pristigla

² Jednogodišnje je istraživanje prvi put provedeno u sklopu stipendije Zaklade Alexander von Humboldt. Poslije je novac s projekta *Suvremeni kulturni tijekovi i oblikovanje zajednica i identiteta* (prijavljenog pri MZOŠ-u, br. 189-1890668-0662) te zajedničkog hrvatsko-njemačkog projekta *Povratne migracije iz Njemačke u Hrvatsku. Povijesni i suvremeni aspekti* (u sklopu Programa

u Njemačku tijekom konjunkturnih šezdesetih godina 20. stoljeća na, kako se u Jugoslaviji govorilo “privremeni rad”, čini najveći dio današnjih 30.000 Hrvata u Münchenu.³ Na primjeru jedne bosanske obitelji, kojoj najsrdačnije zahvaljujem na višegodišnjim druženjima, prijateljstvu i povjerenju koje su mi dali, opisat ću različite modalitete kojima migranti desetljećima povezuju dva udaljena lokaliteta u dvjema državama.

Riječ je o četvero braće i dvjema sestrama iz Bosne. Šezdesetih godina prošloga stoljeća obiteljsko imanje nije bilo dovoljno veliko da bi svima moglo osigurati egzistenciju, a u to je doba, kako sami kazuju, “bez veze” bilo teško dobiti posao u lokalnim proizvodnim pogonima. Godine 1968. najstariji brat, u dobi od 25 godina, odlazi u Austriju gdje se zapošljava u jednom bečkom hotelu. Za njim uskoro odlazi jedan od mlađe braće. Nakon otprilike godinu dana u Beču, oboje se vraćaju u Bosnu, no već 1970. ponovno emigriraju, ovaj put u München: mlađi se upisuje na fakultet i izdržava različitim honorarnim poslovima dok je stariji pronašao posao na Njemačkoj željeznici. U početku stanuju zajedno.

Godine 1971. u München dolazi i jedna sestra s mužem. Radi u kantini na Njemačkoj željeznici. Dvojicu sinova, od kojih je jedan rođen u Njemačkoj, ostavlja u Bosni kod roditelja i mlađe sestre. Tih godina i treći je brat već u Njemačkoj, u bavarskom gradiću Ingolstadtu no poslije i on prelazi u München, gdje od 1977. radi kao nekvalificirani radnik u BMW-u. Taj se brat brinuo o najmlađemu, koji u Njemačku dolazi kao tinejdžer te tamo završava automehaničarski zanat. Dakle, sredinom sedamdesetih godina petero od šestero braće i sestara živi u Bavarskoj, gdje rade kao obični radnici ili pohađaju stručnu školu ili fakultet i uzajamno se ispomažu.

U drugoj polovici sedamdesetih kretanje je obrnuto – iz Njemačke u Bosnu. Prvo se starija sestra s mužem 1976. vraća u Bosnu. Nakon što je završio zanat najmlađi brat vraća se na odsluženje vojnog roka u tadašnju Jugoslaviju, no nakon što ga je odslužio nije mogao dobiti radnu dozvolu u Njemačkoj te ostaje u Bosni. I student se pokušao vratiti: smatrajući kako nastavnici u Jugoslaviji imaju relativno dobar životni standard upisao se na sarajevsko sveučilište na studij njemačkog jezika. No, kad nije uspio položiti ispit iz kolegija “teorija i praksa samoupravnog socijalizma” (sic !) odlučuje se vratiti u München i tamo dovršiti studij.

Rezultat navedenih kretanja između Njemačke i Bosne je sljedeći: osamdesetih godina trojica su braće u Münchenu zaposlena na neodređeno vrijeme – jedan na Njemačkoj

zajedničkog poticanja razmjene sudionika u projektima između MSOŠ-a i DAAD-a, 2010.-2011.) omogućila redovite boravke i terenski rad s hrvatskim migrantima u Njemačkoj.

³ Riječ je o procjeni mojih sugovornika i Hrvatske katoličke misije koji tim brojem obuhvaćaju etničke Hrvate iz Hrvatske i iz Bosne i Hercegovine (Tomašević 1998.).

željeznici, jedan u BMW-u, jedan u njemačkoj socijalnoj instituciji. Najmlađi brat i dvije sestre žive u Bosni no redovito posjećuju one u Njemačkoj. Posjeti nisu isključivo obiteljski, nego su i prilike za kraća ili dulja razdoblja neprijavljenoga rada, kojim dopunjavaju svoja skromna primanja u zemlji stalnoga boravka (tada Jugoslaviji).

Nakon početka rata u Bosni i Hercegovini devedesetih godina 20. stoljeća situacija se još jedanput korijenito izmijenila. Obje su sestre dospjele u München kao izbjeglice, a najmlađi je brat odbio ostvariti status izbjeglice u Njemačkoj. Starija se sestra zaposlila na Njemačkoj željeznici na kojoj je radila prilikom kratkotrajnog boravka u Njemačkoj sedamdesetih godina, a mlađa je radila kao spremačica (*Putzfrau*) kod nekoliko obitelji. Godine 1997. i 1998. obje su s djecom bile prisiljene napustiti Njemačku, jer su im bile ukinute izbjegličke vize. Jedino je sin starije sestre, oženivši se Hrvaticom iz tzv. drugog migrantskog naraštaja, ostao u Münchenu.

Kasnih devedesetih nastaje još jedna promjena. Nakon smrti supruge jednoga od braće, starija je sestra 1998., samo godinu dana nakon što je bila prisiljena vratiti se u Bosnu, ponovno došla u München, ovaj put s posebnom dozvolom boravka temeljenoj na brizi za bratovu maloljetnu djecu. Više je puta produljivala vizu, u jednom trenutku dobivši i dozvolu za rad, ograničenoga trajanja. Tek je 2010. dobila vizu s neograničenim boravkom. Od svoga povratka u Bosnu 1997., mlađa sestra je godinama, u prosjeku tri puta na godinu, dolazila u München da bi čišćenjem zaradila novac potreban za školovanje dvoje djece u Zagrebu i u Bosni. U posljednjih nekoliko godina nastanila se u Zagrebu, a budući da njemačka država strože kontrolira učestalost dolazaka i duljinu boravka u toj zemlji tamo odlazi sve rjeđe, premda joj se jedno dijete 2008. zaposlilo u Münchenu. Naime, nakon što je završila srednju školu u Hrvatskoj, jedna se kći na temelju hrvatsko-njemačkoga "Sporazuma o zapošljavanju radnika radi usavršavanja njihovog profesionalnog i jezičnog znanja" te "Sporazuma o radnicima na privremenom radu" (od 13. rujna 2002.)⁴, zaposlila u Njemačkoj. Vjerojatno će nakon nostrifikacije dokumenata i upisivanja više medicinske škole tamo dobiti i dozvolu trajnog boravaka.

Modaliteti translokalnosti

U kratkim crtama bio je to životni trajektorij višečlane obitelji bosanskih Hrvata, složeni životni put razapet između Münchena (i samo kratkotrajno Beča i Ingolstadta) i sela u sjevernoj Bosni te u najnovije vrijeme i Zagreba. On je obuhvatio učestalo kruženje članova obitelji između dvaju mjesta (ponekad tri) smještena u različitim državama, dok je u slučaju jedne sestre riječ o višekratnom kretanju u oba smjera. Trojica su braće živjela u Münchenu duga razdoblja, a dvije sestre i jedan brat živjeli kraće ili dulje na oba lokaliteta. U potrazi za poslom ili brinući se o obiteljskim potrebama boravili su u Njemačkoj pod različitim okolnostima i na temelju različitih zakonskih odredbi.

⁴ V. <http://www.hzz.hr/default.aspx?id=4540>.

Migracijska povijest šestero braće i sestara svjedoči o različitim praksama međudržavne translokarnosti i transmigracije:

1) nastanjenost u Njemačkoj, prekogranične aktivnosti usmjerene prema Bosni

Kao i većina Hrvata u Münchenu, trojica braće iz ove studije slučaja, koji su stalno nastanjeni u tome gradu, žive u unajmljenim stanovima. Stanovi su smješteni u rezidencijalnim četvrtima Schwabing i Neuhausen-Nymphenburg, u središtu grada, u kojima je udjel stranaca oko 20% od ukupnoga broja stanovnika (*Statistisches Taschenbuch* 2010.: München und seine Stadtbezirke⁵). Premda žive razmjerno dobro, uživajući visoke mirovine i plaće, nijedan od njih ni nakon gotovo četrdesetogodišnjega života u Münchenu nije odlučio kupiti stambeni prostor u tome gradu. Razloge tome treba tražiti u stalnoj vezi koju su tijekom tri desetljeća održavali s rodnim, od Münchena otprilike 900 kilometara udaljenim, mjestom u Bosni.

S jedne strane, braća su sudjelovala u prekograničnom rodbinskom reciprocitetu, koji je nespecifičan i generaliziran: ni točno vrijeme ni sadržaj reciprociteta nisu specificirani. Reciprocitet je uključivao darivanje rodbine i prijatelja, te ekonomsku i emocionalnu brigu o onima koji su ostali (roditelji, braća, nećakinje i nećaci). Primjerice, braća koja su u Münchenu, izdržavali su roditelje i najmlađega brata od njegova povratka u Bosnu (nakon što su ga školovali u Ingolstadtu). S druge strane, braća su i fizički bila prisutna u svome rodnome mjestu: nekoliko puta na godinu odlazili su tamo, obično za Uskrs, ljetne praznike i prilikom proslave mjesnoga sveca-zaštitnika. Uz to, važan događaj u životu kao što je vjenčanje, rođenje ili smrt člana obitelji ili prijatelja također je bila prilika za putovanje u Bosnu. Braća tvrde da u mladosti nikad nije bio problem – s dobrim novim automobilom – tijekom vikenda otputovati u Bosnu. Jednom takvom prilikom bosanska je provincija navodno prvi put vidjela kabriolet!

Braća su sudjelovala u još jednoj prekograničnoj praksi – izgradnji kuće u Bosni. Izgradnja kuće nije jednokratni i kratkotrajan čin kako tvrde neki istraživači te zato tu praksu diskvalificiraju kao transnacionalnu (usp. Portes, Guarnizo & Landolt 1999.). Izgradnja kuće dugoročan je projekt u kojemu sudjeluju i oni koji su otišli i oni koji su ostali, kojima ovi prvi daju novac i povjeravaju nadzor gradnje. Sredinom sedamdesetih godina braća su zajedno obnovila roditeljsku kuću, dvojica su sagradili i nove kuće u rodnome selu, dok je jedna sestra kuću izgradila u obližnjemu gradiću. Kuće su gradili s namjerom i/ili planom da se vrate u Bosnu. Tridesetak godina poslije kuće je zbog dotrajalosti bilo potrebno ponovno obnoviti, što su neki i učinili.

Boraveći u Münchenu trojica su braće pružala utočište najmlađem bratu i sestrama koji su četiri desetljeća bili česti putnici na relaciji Bosna-Njemačka. Napokon, početkom devedesetih, nakon početka rata u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, bliske veze među braćom i sestrama koje su održane preko državnih granica tijekom dva desetljeća bile su podloga za dolazak sestara u Bosnu kao izbjeglica. U početku njihov je boravak bio na račun udobnosti braće jer su sestre s djecom boravile u njihovim stanovima.

⁵ V. <http://www.mstatistik-muenchen.de/>. Prema istome izvoru, stranci čine 22,6% ukupnoga stanovništva grada.

U stvari, stalna prisutnost trojice braće u Münchenu i njihove jake translokalne veze s Bosnom omogućile su nastajanje *transnacionalnoga migracijskog kruga* (Rouse 1991.), stalnu razmjenu, te dolazak i odlazak rođaka u i iz Njemačke. Krug se temeljio na konstantnoj interakciji i kretanju ljudi između dvaju lokaliteta smještenih u dvjema državama. Braća sa stalnim boravkom u Münchenu su upravo zahvaljujući tim vezama zadržala osjećaj pripadnosti mjestu podrijetla, a hranili su ga i druženjem s članovima šire obitelji, kumovima i ljudima iz istoga kraja koji su živjeli u tom njemačkom gradu.

Pogledajmo modalitete međudržavne translokalnosti koje je prakticirala starija sestra, osoba s najizrazitijim transmigracijskim trajektorijem:

2) bilokalan obiteljski život

Tijekom prvoga duljeg boravka u Münchenu (1971.-1976.) zbog dugoga radnog vremena žena je bila prisiljena odvojiti se od djece koja su ostala živjeti s roditeljima i sestrom u Bosni. Svaka ih je dva tjedna posjećivala, između ostaloga i zato da bi dopremila posebnu hranu za bolesno dijete. Četiri je godina ta obitelj živjela *bi-* i *translokalno*, na dvama udaljenim mjestima u dvjema državama, koja je ova žena redovitim putovanjima povezivala u jedan društveni prostor.

Bio je to razmjerno čest način života mnogih hrvatskih obitelji koje sam susrela u Münchenu, no za razliku od mnogih drugih, ova je obitelj nakon četiri godine razdvojena života ponovno ujedinjena jer su se roditelji vratili u Bosnu. Većina je hrvatskih obitelji u Münchenu nastavila živjeti bilokalno u različitim aranžmanima: a) samo je muž i otac živio u Münchenu dok su žena i djeca bila u Bosni i Hercegovini ili u Hrvatskoj; b) oba partnera živjela su u Münchenu dok su djeca bila kod djedova i baka u Bosni i Hercegovini ili Hrvatskoj; c) djeca su bila podijeljena između roditeljskoga doma u Münchenu i doma bake i djeda u Hrvatskoj ili u Bosni i Hercegovini (Čapo Žmegač 2007.). Ovaj posljednji aranžman uglavnom je posljedica situacije u kojoj su braćni partneri ostavili prvorodeno dijete roditeljima i otišli na planirano kratkoročan rad u Njemačku. Kad su nakon nekoliko godina imali još jedno dijete (ili više) zadržali su ga (ih) da živi s njima u Njemačkoj. Odluka da kasnije rođenu djecu zadrže uza sebe vezana je uz tijekom vremena razvijen realističniji odnos prema povratku u domovinu. Nakon što su shvatili da se neće brzo vratiti najčešće je bilo prekasno da u Njemačku dovedu stariju djecu. Posljedica tog posebnog oblika obiteljske translokalnosti mogli su biti psihološki problemi i obiteljske napetosti, o kojima sam pisala na drugome mjestu.

Život starije sestre pokazuje još jedan oblik translokalnosti koja se može opisati kao:

3) periodična transmigracija

Tri puta ova je žena došla u München da bi tamo živjela dulje razdoblje, a dva se puta iz Münchena vraćala u Bosnu. Bilo da je živjela u Münchenu ili u Bosni često je putovala u drugi lokalitet. Kao što je spomenuto, tijekom prvoga duljeg boravka u Münchenu redovito je odlazila u Bosnu u posjet djeci. Kad je živjela u Bosni (između 1976. i 1992.) njezino je kretanje bilo u suprotnom smjeru: svake je godine dolazila u München za vrijeme godišnjega odmora u po-

trazi za poslom kao spremačica. Nakon toga je rat uzrokovao drugi dulji boravak u Njemačkoj (1992.-1997.). Godine 1997., zbog gubitka izbjegličkog statusa, morala se vratiti, ali i taj drugi “povratak” u Bosnu nije bio manje neopoziv nego prvi. Samo godinu dana poslije vratila se u München da odgaja maloljetne nećake i tamo je ostala sve do danas (2010.).

Životni tijek te žene egzemplarno je transmigrantsko iskustvo, u kojemu ona djeluje, odlučuje i razvija identitete unutar društvenih mreža koje ju istodobno povezuju s dva društva. Kako bismo točnije mogli odrediti drugi i treći dolazak te žene u München? Je li to bio povratak, emigracija ili ponovna emigracija (re-emigracija)? Što su bili njezini odlasci u Bosnu? Što će značiti njezin – ako se ikada ostvari – eventualni trajni odlazak u Bosnu?

Ta su pitanja usko povezana s jednim drugim – što je, naime, dom za tu ženu? Neodgovarajuće bi bilo ustvrditi da je Bosna njezin jedini dom. Nakon prvoga napuštanja Münchena, žena je investirala u kuću u Bosni koju je učinila svojim domom između 1976. i 1992. Zarada od sezonskoga rada u Münchenu tada je bila namijenjena dovršavanju i opremanju kuće u Bosni. No, tijekom ratnih godina, dok je ona bila u izbjeglištvu u Münchenu, kuća je opljačkana, a nakon toga je u njoj stanovala vojska. Zato se žena u vlastitoj kući ne osjeća ugodno, premda ju je potkraj devedesetih obnovila i opremila novim namještajem. U posljednjih dvanaest godina, otkako ponovno živi u Njemačkoj, i nadalje manje ili više stalno ulaže u kuću jer je donedavno imala nesiguran status odgojiteljice nećaka bez dozvole za rad i dozvole trajnog boravka u Njemačkoj, te je živjela u strahu od (ponovnoga) prisilnog napuštanja Njemačke. Kad sam je prvi put susrela 2002. godine, bojala se da joj njemačke vlasti neće produljiti dozvolu boravka te da će se treći put, ili drugi put prisilno, uputiti u Bosnu. Prema njezinim kazivanjima iz 2002. i 2004. bio bi to zbog više razloga neželjeni povratak. Bosna je, naime, za nju postala neželjno mjesto življenja: bez posla i u pedesetim godinama kad ga je teško pronaći, sa sinom koji živi u Münchenu, osjećajući nelagodu u svojoj kući u Bosni, žena se bojala povratka. Uz to, zaveljela je München. Za razliku od vremena prije četrdeset godina kad je prvi puta stigla u München i čeznula za povratkom jer su joj u Bosni bila djeca, 2002. rekla je: “*Prije nisam voljela Njemačku, željela sam ići kući. Danas sam je zaveljela i ne želim ići natrag!*” Godine 2010. još je čvršća u uvjerenju da bi željela ostati živjeti u Münchenu: “*Meni je O. [mjesto u Bosni gdje ima kuću] već nakon pet dana preko glave [pokazuje rukom]. Meni je Rotkreutzplatz [trg u Münchenu] draži nego bilo što. Tu sam stanovala kao mlada, tu mi se rodio sin, tu sam podigla djecu, tu su mi moji korijeni!*” Ključna životna i formativna iskustva, kao i činjenica da joj se dolaskom u Njemačku sedamdesetih godina prošloga stoljeća znatno poboljšao životni standard (kao primjer navodi da je tada mogla u neograničenim količinama jesti *bijele žemice!*) danas su osnova za njezino ostvarenje želje da ostane u Njemačkoj.

Iskustvo i život ove žene nisu oštro podijeljeni između tzv. društva primitka i društva podrijetla. U stvari ona se stalno kretala između tih dvaju prostora. Za nju migracija nije bila jedinstveni i izdvojeni događaj konstituiran kao jednokratno napuštanje jednoga mjesta u jednoj državi i naseljavanje u drugu u drugoj državi. Budući da migracija i povratna migracija nisu definitivni i neopozivi događaji u njezinu iskustvu posve je neodgovarajuće u ovome slučaju rabiti termi-

ne “emigrant”, “povratnik”, ili “re-emigrant” te strogo razlikovati mjesto emigracije i mjesto imigracije. Njezina mobilnost, višegodišnje usporedno stvaranje doma u dvjema državama, te osobito njezina kazivanja o emocionalnoj vezanosti koju je razvila prema Münchenu, upozoravaju na ambivalentnost pojma “povratak” za opis njezinih dolazaka u Bosnu (v. Čapo Žmegač 2005.). Pri tome u prvi plan stavljam očiste same žene, koje proizlazi iz njezina transmigrantskoga života, a ne ono nacionalne države i njezine podjele na članove društva i strance (na “nas” i “njih”). Životni put te žene izvrsno se uklapa u ono što je Ludger Pries (2001.) opisao kao razlikovno obilježje transnacionalnih migranata ili transmigranta. Oni se “razlikuju od emigranata i imigranata, kao i od povratnika, po tome što se kreću između različitih mjesta i razvijaju svoj društveni prostor svakodnevnoga života, svoje radne putanje i biografske projekte u toj novoj i nastajućoj konfiguraciji društvenih praksi, simbola i artefakata koja premošćuje različita mjesta”, zapisao je taj autor. Među motivima takvog načina života miješaju se ekonomski, obiteljski i makrostrukturalni (rat 1990-ih) momenti.

4) sezonska transmigracija

Hoće li trojica braće, koji kao da su se trajno naselili u Münchenu, tamo i ostati? Budući da i nakon gotovo četrdeset godina provedenih u Njemačkoj razmatraju povratak – doduše, svako toliko, ovisno o trenutnoj životnoj situaciji i iskustvu, mijenjajući ideju kako će ga organizirati – oni su tamo na neki način još privremeno, pa možemo govoriti o (*kako sam na jednom drugom mjestu napisala*) “stalnoj privremenosti” njihova boravka u Njemačkoj.

Godine 2002. sva su trojica razmišljala o povratku. Najstariji brat, umirovljeni udovac, tvrdio je da će u Münchenu ostati samo dok njegova maloljetna djeca ne steknu zanimanje, a zatim će se vratiti. Srednji brat je sve do početka novog tisućljeća imao drukčiji plan – da, naime, ostane u Njemačkoj. Zatim je počeo promišljati tu odluku. Nakon što mu je zahtjev za dobivanje njemačkog državljanstva odbijen (inzistirao je da zadrži hrvatsko državljanstvo, što prema njemačkom zakonu nije dopušteno) u Njemačkoj se osjeća neželjeno te je počeo razmatrati mogućnost da u mirovini barem dio godine živi u Bosni. Uostalom, tamo je sagradio kuću, koja je, doduše, jako stradala u posljednjem ratu. Najmlađi od braće se također nakon umirovljenja planirao vratiti.

Nakon povratka u Bosnu sva su trojica planirala zadržati prijavu stalnog boravka u Njemačkoj, bilo zbog toga što je to način da ne izgube dodatnu mirovinu (*Zusatzrente*) na koju neki od njih imaju pravo, ili zbog toga što nisu željeli izgubiti pravo na zdravstvenu skrb u Njemačkoj. S takvim bi aranžmanom nastavili prakticirati translokalnost: živeći u Bosni redovito bi dolazili u München da podignu mirovinu i, ako je potrebno, obave liječničke preglede.

Osam godina poslije situacija je sljedeća: samo je najmlađi brat djelomično ostvario plan povratka, te četiri mjeseca na godinu živi u Bosni, a ostali dio godine u Njemačkoj. Jedan još “iskušava” mogućnost života u Bosni, koja mu se sve manje čini izglednom, posebice zbog činjenice što bi velegradski način života (izlasci, kulturna ponuda i sl.) morao zamijeniti seoskim i provincijalnim. Najstariji, već nekoliko godina umirovljen brat, koji je bio odlučan u svojim tvrdnjama da će se vratiti, pa je prije nekoliko godina drugi put obnovio kuću u Bosni, tamo

još provodi samo nekoliko ljetnih tjedana i kaže: *“Ja se nikad neću vratiti!”*. Taj usklik sažima cijeli niz razloga zbog kojih danas više ne razmišlja o trajnom povratku: od činjenice da će djeca ostati živjeti u Njemačkoj i da želi biti uz njih, da u Bosni više nema prijatelja, odnosno da tamošnji poznanici imaju nerealna očekivanja od povratnika, do toga da kad boravi u Bosni čezne prošetati središnjom minhenškom ulicom: *“Što ja volim ovo proć, prošetat, od Marienplatzu do Stachusa! [dva središnja trga u gradu] Ne moram ništa ni kupit', samo da prođem to!”* Tako i on, kao i sestra mu, jedva dočeka povratak u München.

Premda će tek budućnost pokazati stvarne oblike njihova života u i između Njemačke i Bosne, može se pretpostaviti da će se nekad planirani i godinama odgađani povratak samo djelomice ostvariti, ne samo zbog materijalnih (zadržavanje prava na dodatnu mirovinu) i zdravstvenih (bolja medicinska skrb) nego i zbog obiteljsko-emocionalnih razloga (u Njemačkoj će ostati djeca, unuci i prijatelji), te da će biti teško promijeniti navike i prerezati veze koje su braća desetljećima stvarala u Münchenu. Drugim riječima, i u mirovini nastaviti će prakticirati međunarodnu translokalnost, s time da će neki možda dulje boraviti u Bosni, drugi u Njemačkoj. Upravo će stjecanjem mirovine, kako to pokazuje slučaj jednoga brata, biti omogućeno učestalo kretanje između dvaju prostora i alterniranje mjesta boravka, to jest sezonska transmigracija. Ovakva organizacija, čini se, postaje sve uobičajeniji način života starijih hrvatskih migranata, ne samo onih koji su živjeli u europskim zemljama nego i onih koji su živjeli u prekoceanskim zemljama. Uostalom, slična je praksi zapadnoeuropskih umirovljenika koji zimske mjesece provode negdje na Mediteranu, u svojem drugom boravištu.

Čini se zato da je međudržavna translokalnost, redovito kretanje između i povezivanje dvaju lokaliteta smještenih u dvjema državama, nastala i udomaćila se i među “običnim radnim migrantima”.

Zaključno - implikacije međudržavne translokalnosti

Opisani primjer pokazuje središnje mjesto obitelji i šire rodbine u bosansko-hrvatskim prekograničnim praksama. U antropološkom smislu obitelj je proširena rodbinska skupina koja se sastoji od roditelja, braće, djece, tetaka i stričeva, nećaka i nećakinja, i drugih krvnih rođaka i svojte. Proširenu obitelj o kojoj je ovdje riječ čini šestero braće i sestara te njihovi partneri i djeca. Tijekom četrdesetak godina uspostavili su čvrste mnogostruke odnose koji se temelje na obvezi rodbinskog reciprociteta i funkcioniraju bez obzira na udaljenost pojedinih članova, premošćujući granice nacionalnih država. U nastalom bi- i plurilokalnom društvenom prostoru neki su članovi obitelji mobilniji od drugih, no svi sudjeluju u uzajamnoj rodbinskoj solidarnosti. Moguće je pretpostaviti da upravo prekogranična izmještenost okuplja i ujedinjuje članove šire obitelji više nego što bi to bio slučaj da neki nisu migrirali.⁶

Gotovo četrdeset godina te rodbinske veze i misao o povratku organizirali su translokalni život članova spomenute obitelji: razmišljajući o povratku svi su u sedamdesetim godinama, ubrzo

⁶ Šireobiteljska solidarnost nije lišena napetosti, no ta tema nadilazi predmet ovoga rada.

nakon odlaska, ulagali u kuće u Bosni. Neki su se doista i vratili, no rat ih je prisilio na drugi odlazak u Njemačku. Bez obzira na to gdje su manje ili više stalno boravili svi su prakticirali međudržavnu translokalnost – u smislu života koji se protezao unutar i preko državnih granica i istodobno na dvama mjestima u dvjema državama – i takav je aranžman potrajao cijeli radni vijek. U tome stalnome kretanju između dvaju lokaliteta kod nekih je došlo do promjene u vrijednosnoj orijentaciji, do vidljivog posvajanja novonaseljenog prostora kao vlastitoga i do razvijanja pripadnosti i identiteta vezanoga za München. Jasno je da su se tijekom više desetljeća ti ljudi naviknuli na život u Njemačkoj i da im nedostaje i nakon kraćega vremena provedenoga u mjestu podrijetla. Upravo je zbog toga vjerojatno da će se međudržavna translokalnost nastaviti i u budućnosti kad budu umirovljeni. Pritom je trajan “povratak” manje izgledan od *sezonske transmigracije* između Njemačke i Bosne. Međudržavna translokalnost pokazuje se dakle kao način života hrvatskih radnih migranata i u razdoblju kad zbog posla pretežito žive u Njemačkoj i u onome kad će nevezani poslom živjeti *malo ovdje, malo tamo*. Takav životni obrazac neodvojiv je od njihove osobne i obiteljske biografije, migracijskog iskustva i od (promjenjivih) društvenih, gospodarskih i političkih prilika u objema zemljama.

Literatura

Basch, Linda; Glick Schiller, Nina & Szanton-Blanc, Cristina. 1994. *Nations Unbound. Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation-States*. Basel: Gordon and Breach Publishers.

Čapo Žmegač, Jasna. 2005. “Trajna privremenost u Njemačkoj i povratak hrvatskih ekonomskih migranata”. U: Dražen Živić, Nenad Pokos, Anka Mišetić eds. *Stanovništvo Hrvatske - sadašnji razvoj i perspektive*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 255-27.

Čapo Žmegač, Jasna. 2007. “Spanning National Borders: Split Lives of Croatian Migrant Families”. *Migracijske i etničke teme*, 23(1-2), 33-49.

Glick Schiller, Nina; Basch, Linda & Blanc-Szanton, Cristina. 1992. “Transnationalism: A New Analytical Framework for Understanding Migration”. U *Towards a Transnational Perspective on Migration. Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered*. Nina Glick Schiller, Linda Basch & Cristina Blanc-Szanton, ur. New York: New York Academy of Sciences, 1-24.

Glick Schiller, Nina; Basch, Linda & Blanc-Szanton, Cristina. 1995. “From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration”. *Anthropological Quarterly* 68(1), 48-63.

Guarnizo, Luis Eduardo & Smith, Michael Peter. 1998. “The Locations of Transnationalism”. U *Transnationalism from Below*. Michael Peter Smith & Luis Eduardo Guarnizo, ur. New Brunswick-London: Transaction Publishers, 3-34.

Halilovich, Hariz. 2010. Forced displacement, popular memory and trans-local identities in Bosnian war-torn communities. Doktorska disertacija, School of Philosophy, Anthropology and Social Inquiry, University of Melbourne.

Hannerz, Ulf. 1996. "Cosmopolitans and Locals in World Culture". U *Transnational connections. Culture, people, places*. Ulf Hannerz. London-New York: Routledge, 102-111.

Ong, Aihwa. 1999. *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Durham-London: Duke University Press.

Portes, Alejandro; Guarnizo, Luis E. & Landolt, Patricia. 1999. "The study of transnationalism: pitfalls and promise of an emergent research field". *Ethnic and Racial Studies* 22(2), 217-237.

Povrzanović Frykman, Maja. 2001. "Povezati mjesta, izdržati udaljenost: iskustva i implikacije transmigrantskih putovanja". *Narodna umjetnost. Hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 38(2), 11-31.

Pries, Ludger. 2001. "The approach of transnational social spaces: responding to new configurations of the social and the spatial". U *New Transnational Social Spaces. International migration and transnational companies in the early twenty-first century*. Ludger Pries, ur. London-New York: Routledge, 3-33.

Rouse, Roger. 1991. "Mexican Migration and the Social Space of Postmodernism". *Diaspora* 1, 8-23.

Tomašević, Luka. 1998. *Hrvatska katolička misija u Muenchenu. 50. obljetnica života i djelovanja (1848.-1998.)*. Split- München: Zbornik "Kačić" i Hrvatska katolička misija u Münchenu.

Vertovec, Steven 2001: Transnationalism. U *New Transnational Social Spaces. International migration and transnational companies in the early twenty-first century*. Ludger Pries, ur. London & New York: Routledge.

SUMMARY

BOSNIAN-CROATIAN MIGRANTS IN MUNICH

For many people — diplomats, business people, bureaucrats, scientists, tourists, artists, and youth — mobility has become a way of life. They spend short periods of time at various locations, in one place for one or several weeks, in another for a year, or shift their base on several occasions over a longer time frame. This essay focuses on the “common labour migrant,” a population we do not customarily think of as a mobile population. But it turns out that, no less than for the elite, frequent relocation between several locations in two countries is the focal point of the lives of first generation Bosnian-Croatian labour migrants in Germany. In a theoretical sense one could say that they practice a bilateral translocation — i.e. that they live within and across state borders and in parallel at two places in two national states. Focusing on the example of a migrant Croatian family living between Germany and Bosnia-Herzegovina, the author identifies four modes of bilateral translocation — residence in Germany with cross border activity directed towards Bosnia, bi-local family life, periodic transmigration, and seasonal transmigration.

RESÚMEN

MIGRANTES BOSNIO-CROATAS EN MUNICH

Para muchas personas, ya se trate de diplomáticos, hombres de negocios, burócratas, científicos o de turistas, artistas y jóvenes, el movimiento se ha convertido en un sistema de vida. Viajan, hacen cortas estadias, se quedan una o varias semanas aquí, a veces se quedan un año allá, o en períodos más largos cambian constantemente de residencia. El presente trabajo se centra en los “simples migrantes-trabajadores”, es decir en la clase de gente que no percibimos como población móvil. Sin embargo, queda demostrado que el frecuente desplazamiento entre unas cuantas localidades situadas en dos países es el tema central en la vida de la primera generación de migrantes trabajadores croato-bosnios en Alemania. En teoría, puede decirse que practican una especie de translocalidad -o sea que viven adentro y afuera de las fronteras estatales y que paralelamente viven en dos lugares situados en dos países diferentes. Tomando el ejemplo de las familias migrantes croatas que viven en (y entre) Alemania y Bosnia, la autora identifica cuatro modalidades de translocalidad: establecimiento en Alemania, actividades extrafronterizas dirigidas hacia Bosnia; vida familiar ambilocal; trans migración periódica y trans migración en temporada.

INTEGRACIJA I ODRŽIVI POVRATAK NJEMAČKIH HRVATA

Dvadeset i pet odabranih životnih priča Hrvatica i Hrvata iz Njemačke otkrivaju znanstvene, umjetničke, poslovne i sportske karijere koje se razvijaju do čudesnih razmjera zahvaljujući kombinaciji dragulja koje pruža otvoreno i liberalno društvo, te plodovima rada obrazovanih pojedinaca našega podrijetla spremnih na prihvaćanje društvenih normi nove sredine. U suvremenom njemačkome društvu integracija migranata prepoznata je kao proces o kojem će uvelike ovisiti razvoj te europske gospodarske velesile. Zašto građani Republike Hrvatske nisu spremni ugledati se na Nijemce i integrirati, ne strance, nego svoje sunarodnjake iz iseljništva te njihova iskustva i znanja ugraditi u društvo koje teži upravo njemačkim i europskim standardima?

U tradiciji europskog kulturnoga kruga često se citiraju dvije starozavjetne misli: *Ako se stranac nastani u vašoj zemlji, nemojte ga ugnjetavati. Stranac koji s vama boravi neka vam bude kao sunarodnjak; ljubi ga kao sebe samoga.* (Lev 19, 33-34). Te poruke iz Biblije mogu biti poticajne mnogim suvremenim društvenim zajednicama u kojima često nedostaje htijenja za prihvaćanjem i integracijom ljudi drugih narodnosti ili vjere. Njemačka pripada zemljama s najduljom tradicijom useljavanja u Europi. Svaki peti stanovnik Njemačke podrijetlom je stranac. Njemačka je jedna od zemalja koje neprestance tematiziraju procese integracije stranaca u svoje društvo. Analizom toga procesa Nijemci žele spriječiti negativne popratne pojave loše obavljenih integracijskih procesa poput rasta nezaposlenosti i stope kriminaliteta u gradovima s velikim udjelima migranata. Uz to, društvena integracija prepoznata je kao proces o kojem će uvelike ovisiti uspjeh njemačkoga gospodarstva u idućim desetljećima. Bez nastavka kvalitetnog useljavanja i dolaska nekih novih obrazovanih *gastarbajtera* sa znanjem više jezika, Njemačkoj će ubuduće manjkati kadrovi za obavljanje tehnički i informatički sve zahtjevnijih poslova svakodnevne.

U svim glavnim valovima migracije s jugoistoka Europe prema Njemačkoj nakon Drugog svjetskog rata sudjelovali su i sudjeluju Hrvati. Štoviše, u Njemačkoj već odrasta treći naraštaj hrvatskih iseljenika. Premda prema različitim procjenama i izvorima u 16 njemačkih saveznih država danas živi između 250 i 450 tisuća Hrvata, oni u društvenim raspravama o integraciji nisu važan čimbenik. Jasno je i zbog čega. Naime, ako integracija znači prilagođavanje na kulturu, jezik, osnovne društvene standarde i vrijednosti te ustavno-pravni poredak zemlje domaćina, onda su Hrvati u Njemačkoj odlično integrirani. Ako se kao glavni ciljevi procesa integracije ističu ravnopravno sudjelovanje svih članova društva u obrazovnom procesu, na tržištu rada te u društvenom, političkom i kulturnom životu, onda Hrvati pripadaju migrantskim skupinama koje prednjače u aktivnom sudjelovanju u svim dijelovima društvenog života.

Na temelju tih pokazatelja može se reći da Hrvati u Njemačkoj nisu nikakav integracijski problem pa zbog toga nisu u središtu pozornosti javnosti i medija. Prava je šteta što se uspjesi hrvatske etničke zajednice u Njemačkoj ne tematiziraju kao uzorni primjeri kvalitetne integracije stranaca. Često su ta dostignuća omalovažavana i u Hrvatskoj. Umjesto da se ponosi uspjesima svojih sunarodnjaka, Hrvatska im prilazi s puno predrasuda. Na put povratka u domovinu iseljenicima se postavljaju razne zapreke. Otpori se javljaju u jednom dijelu hrvatskoga društva zbog straha starosjedilaca od znanja došljaka, nesnošljivosti pred stručnošću stečenoj na stranim sveučilištima s kojom bi eventualni povratnici mogli ugroziti sustav nepotizma i podobnosti te korupcije u Hrvatskoj.

Da bi se Nijemce upozorilo na činjenicu kako integracijski proces ima i svijetlih točaka, ali istodobno da bi se i matični narod uvjerilo kako njihovi sunarodnjaci u inozemstvu, konkretno u Njemačkoj, odavno više nisu neuki *gastarbajteri*, u sklopu ovog priloga bit će prikazani pojedinačni primjeri i individualne sudbine pripadnika različitih naraštaja hrvatskih iseljenika u Njemačkoj. Tematizirana iskustva odnose se na migrante koji su u Njemačku stigli nakon Drugog svjetskog rata. Od sredine 20. stoljeća do kraja drugog desetljeća 21. stoljeća naše se iseljeništvo u Njemačkoj može razvrstati u tri kategorije i to na onu koju čine prvi iseljenički naraštaji (djelomično politički emigranti i pretežito radnici na privremenom radu tzv. *gastarbajteri*); drugu kategoriju kojoj pripadaju njihova djeca koja su odrasla ili pak rođena u Njemačkoj, tj. pripadnici drugog i trećeg iseljeničkog naraštaja te na treću migrantsku skupinu koju čine suvremeni migranti – stručni, obrazovani ljudi u naponu životne snage koji su se odlučili nakon školovanja u Hrvatskoj neko vrijeme naseliti u Njemačkoj. Promatraju li se pomnije iskustva njemačkih Hrvata posljednjih desetljeća, jasno se uočava njihova pokretljivost na društvenoj ljestvici od fizičke radne snage bez kvalifikacije do zanimanja obrazovanih stručnjaka raznih profila s jako dobrim društvenim statusom. Naime, naši su se ljudi šezdesetih zapošljavali u industrijskoj proizvodnji, građevinarstvu ili ugostiteljstvu, da bi s vremenom njihov interes bivao usredotočen na poslove rezervirane za visokoobrazovane kadrove. Mnogi su naši stručnjaci uspjeli i u svijetu kulture, književnosti, dramske umjetnosti, sporta. Susret izrazito iseljeničkog naroda s izrazito useljeničkom zemljom pokazao se, dakle, vrlo izdašnim i plodonosnim. Hrvati u Njemačkoj s pravom zaslužuju poštovanje i priznanje njemačkoga, ali i hrvatskoga društva. Njihov potencijal je ogroman, a čini se da mu nema kraja jer popis odabranih uspješnih pojedinaca nikako se ne može smatrati kompletnim ili zaključenim, nego ćemo ga dopunjavati u idućim brojevima Hrvatskog iseljeničkog zbornika.

Voditelj tima mladih arhitekata s europskim odličjima

Kreativnost i očaravajuće vizije prostornog sklada karakteriziraju mladog hrvatskog arhitekta Zlatka Antolovića iz Stuttgarta. Prije pet godina, zajedno s Alexanderom Wendlikom, talentirani stručnjak podrijetlom iz Zagreba odlučio se osamostaliti i otvoriti tvrtku Coastoffice. „Naziv tvrtke zapravo je vrlo simboličan i temelji se na geografskoj i povijesnoj pozadini šire regije Stuttgarta koja je svojedobno prije mnogo, mnogo godina bila obala. Zato smo se odlučili

na naziv Coastoffice“, objašnjava Zlatko Antolović. S druge strane, Coastoffice može značiti i „Coast office architecture Stuttgart“ ili „Croatian office architecture Stuttgart“, pa s kime god Antolović i njegovi suradnici počnu razgovarati o novim projektima, svakako imaju odličan uvod u temu.

Zlatko Antolović rođen je u Villingenu u pokrajini Baden-Württembergu, studirao je arhitekturu u Stuttgartu, a nakon studija boravio je dvije godine u Los Angelesu, gdje je radio za uglednu američku arhitektonsku tvrtku GRAFT. „Bilo je to odlično iskustvo. U Americi se radi znatno drukčije. Nove se ideje cijene. Ljudi su otvoreni i pristupačni u poslu. Realizacija inovativnih projekata je u prvom planu, a mladima se daje više povjerenja u njihovu radu“. Među plejadom zanimljivih projekatana, mladi hrvatski arhitekt sudjelovao je u planiranju luksuznih hotela u Las Vegasu, a u vrijeme dok je radio u Los Angelesu u tvrtki GRAFT planirana je i luksuzna vila glumca Brada

Pitta, inače zaljubljenika u arhitekturu i nove, kreativne ideje. Unatoč tome što se u Americi dobro osjećao, Zlatko se odlučio vratiti u Europu i Stuttgart. „Okruženje u Njemačkoj, prijatelji i blizina rodbine ipak su me povukli natrag. U Stuttgartu se dobro osjećam, što ne znači da se ne vidim opet i na nekom drugom mjestu, ako to posao i život budu zahtijevali“, kaže Zlatko Antolović. Coastoffice se kroz godine razvio i primio nekoliko stalnih suradnika. U prostranom uredu u Stuttgartu, koji vrvi atraktivnim planovima, fotografijama i skicama, trenutačno se radi na dizajnu obiteljskih kuća i luksuznih vila te javnih ustanova poput školskih, upravnih i uredskih zgrada. Zlatko se sa suradnicima bavi i unutarnjom arhitekturom. Planiranje raznih trgovačkih prostora, restorana, vinoteka i slično također su važan dio posla. Od projekata koji su do sada ostvareni na tome mjestu istaknimo škole u Waiblingenu, Lauffenu i Neustadtu, potpuno preuređenje gradske vijećnice u Weinstadtu, uža gradska jezgra mjesta Beutelsbacha, mnoge privatne kuće te izložbene prostore. Za svoje radove Coastoffice je primio mnoge nagrade struke, primjerice Europsku nagradu za arhitekturu i nagradu za najboljeg „newcomera“. U međuvremenu ekipa na čelu s hrvatskim stručnjakom ubraja se u najuspješnije mlade arhitekete u Njemačkoj, a njihovi planovi i projekti objavljuju se u stručnim časopisima. Osim kreativnog dijela posla, što je njegova prava specijalnost, Zlatko Antolović u kooperaciji sa Sveučilištem u Stuttgartu radi i kao stručni predavač. „Nove ideje iz svijeta arhitekture, pogotovo vezano za dizajn i materijale ili uštedu sve skuplje energije vrlo su zanimljive teme i za širu javnost i za stručnu publiku“, dodaje Zlatko. S Hrvatskom mladoga arhitekta veže mnogo toga. Nekoliko puta na godinu posjeti Zagreb, a uvjeren je da u Hrvatskoj postoji veliki potencijal za inovativne ideje. „Određene kontakte već imamo, objavljivali smo i stručne priloge u hrvatskim časopisima, primjerice u luksuznom dvojezičnom mjesečniku *DalCasa*, te vjerujem da ćemo odraditi i mnoge projekte u Hrvatskoj“, zaključuje Zlatko Antolović.

Književna zvijezda dalmatinskih korijena

Marica Bodrožić rođena je 1973. u Zadvarju, a odrasla je kod bake i djeda u Hercegovini i Dalmaciji. Kao devetogodišnja djevojčica preselela se u Njemačku, gdje su joj roditelji otišli živjeti i raditi već krajem 60-ih. Marica je naučila njemački jezik, izučila za knjižničarku te je studirala i diplomirala kulturnu antropologiju i slavistiku. Već za svoje prve literarne radove, pjesme objavljene 2001. primila je stipendiju Hemann Lenz, a za zbirku *Tito je mrtav* dobila je nagradu Heimato von Doderer 2002. i nagradu zaklade Robert Bosch 2003. godine.

„Kada sam došla u Njemačku, društvena situacija je izgledala potpuno drukčije nego danas. Živjeli smo u malome mjestu blizu Frankfurta.

Roditelji su radili od jutra do sutra, majka bi nas djecu povela na posao pa smo joj pomagali u gostionicama, pri čišćenju tuđih stanova ili na recepciji hotela. Pored našega gradića bilo je prekrasnih stabljika jabuka koje sam obožavala i koje su me podsjećale na moje selo u Dalmaciji. Jabuke su mi odmah postale prijateljice kao što je to bilo u djetinjstvu. Poslije kada sam živjela u Parizu, činila sam to na isti način. Najprije bih provjerila kako izgledaju stabla u bližoj okolini“, kaže Marica Bodrožić koja u svojim knjigama tematizira življenje između dvaju svjetova i pokušava definirati ono što se nalazi između domovine i zemlje doseljennja. Kao mala djevojčica poslala je roditeljima pismo u Njemačku da dođu po nju i da je povedu sa sobom. Sada je postala ugledna književnica i piše na jeziku koji ju je do devete godine života zapravo dijelio od roditelja.

„Ponekad kada pogledam na svoj život, imam osjećaj da je biografija čovjeka nalik na spiralu. Uvijek nastaje neki novi krug, novi jezik, nova kultura, religija ili tradicija. Amerika je slika i prilika takvih biografija i njihova srastanja. Ipak, premda je multikulturalni trenutak tamo dio nacionalnog identiteta, također dolazi do podjela i svih problema koji idu uz njih“, kaže hrvatsko-njemačka autorica koja ujedno piše esejističke studije za radio i tisak o Danilu Kišu, Marini Cvetajevoj, Dubravki Ugrešić, Anne Sexton, Nazimu Hikmetu i mnogim drugima. Godine 2007. zajedno s Katjom Gasser snimila je i prvi dokumentarni film za tv-postaju 3sat pod naslovom „Slike sjećanja iz srca. Putovanje kroz Hrvatsku“.

Hrvatske iseljenike Marica Bodrožić smatra pionirima i vizionarima, jer su imali hrabrosti potražiti bolji život. „Kao dijete sam već naučila čežnuti za daljinom. Sudbina iseljenika je zapravo da ih neprestano tišti čežnja za domovinom. Ja također osjećam takvu sjetu, ali za daljinom, i to bez obzira na to gdje se nalazim.“ Upravo ta čežnja za daljinom temelj je većine radova Marice Bodrožić kako bi u svom umjetničkom svijetu na trenutak zaustavila neprestano kretanje zemaljske kugle. „Kao dijete nisam znala njemački, ali sam razumjela ljude, njihove izraze, kretanja, lica, ruke, oči...Mnogo toga se može naučiti putem gestikulacije i mimike. To je u stvari glavni dio glume. Mislim da je iseljeničtvo duševni način da se predajete nečemu ili nekomu. Među ostalim to vrijedi i za egzistencijalni element, jer je život iseljenika ovisan

o okružju u koje ste došli“, sigurna je Marica Bodrožić. Za nju je zato razumljivo da iseljenici na vanjski svijet gledaju drukčije nego netko tko stalno živi na jednome mjestu. „Pored svih socijalnih i materijalnih problema koje iseljeništvo nosi sa sobom, ne treba zaboraviti koliko dostojanstva svaki iseljenik nosi u sebi, koliko je hrabrosti i vizionarstva potrebno čovjeku koji zbog poznatog dolazi u nepoznati svijet“, kaže talentirana autorica. Marica Bodrožić osnovnu ideju demokracije vidi u mogućnosti ostvarivanja vlastitih ciljeva vlastitim snagama. Tome, međutim, pripada i sudjelovanje građana u procesima odlučivanja. Zbog toga našoj književnici nije jasno da, primjerice, Hrvati koji desetljećima žive i rade u Njemačkoj ili njihova djeca koja su tamo rođena, nemaju pravo glasovati na izborima ako nemaju njemačku putovnice. Na taj način, prema mišljenju Marice Bodrožić, integracija ne može biti potpuna i otežava se njezin napredak.

Njemačko-hrvatska pijanistica s londonskom adresom

Glazba je moja ljubav. Bez nje ne bih mogla živjeti. Glazba je za mene ujedno i jezik koji spaja sve narode svijeta, riječi su to Diane Brekalo, mlade i vrlo nadarene pijanistice iz Stuttgarta. Diana je rođena kao dijete hrvatskih iseljenika u glavnome gradu pokrajine Baden-Württemberg, a na klaviru je počela vježbati sa šest godina. Prva joj je učiteljica bila Anna Hartauer koja je, na žalost, ubrzo umrla. Diana je nastavila učiti kod Monike Giurgiuman koja je vrlo rano otkrila izuzetni talent djevojčice iz Hrvatske. Sa samo dvanaest godina Diana Brekalo osvojila je četiri prva mjesta kao solo pijanistica u sklopu poznatog njemačkog natjecanja učenika „Jugend musiziert“, a slijedile

su stipendije zaklade Oscar i Vera Ritter, te prvi uspjesi na Glazbenoj školi u Stuttgartu. Ljubav prema klaviru i glazbi Diana je naslijedila od roditelja, pogotovo oca Slavka Brekala koji je glazbeni pedagog, a u početku je pratila i vježbe svoje starije, također glazbeno nadarene sestre Dolores Brekalo. Ipak, Dianin je put bio jasno zacrtan. „Najveći mi je užitak svirati pred publikom“, od početka je govorila simpatična djevojka iz Stuttgarta koja se glazbeno obrazovala na vrlo cijenjenom Visokom glazbenom učilištu u Stuttgartu kod profesora i majstora poput Gleissnera i Piernaya, Robina Bowmana, Gerda Lohmeyera, Dana Borsana, Gabriela Amirasa, Johna Rinka, Bricea Morrisona, Ronana O'Hore i Martina Roscoa.

Godine 2006. i 2007. glazbenica Diana Brekalo primila je stipendiju ZEIT njemačke zaklade Musikleben koja joj je omogućila studij na uglednoj Guildhall School of Music and Drama u Londonu. Naša pijanistica stipendistica je i zaklade Yehudi Menuhin, a primila je nagradu Simona Phillisa i Sergeia Rachmaninoffa. Nakon što je godine 2008. zaslužila diplomu „Bachelor of Music“ uz posebno priznanje, upravo u Engleskoj završava i magisterij. Premda je u mladim danima ostvarila sjajne glazbene uspjehe pred Dianom su još mnogi ambiciozni ciljevi. „Moj je san jednog dana nastupiti s Berlinskom filharmonijom i održati koncerte u Carnegie Hallu u New Yorku i u londonskom Royal Albert Hallu“, kaže Diana. Glazbenica je do sada gostovala

u najuglednijim koncertnim dvoranama u Europi, Japanu, Kini i SAD-u. Nastupala je sa štutgartskim filharmoničarima, na Europskom glazbenom festivalu i u duetu s mezosporanisticom Mae Heydorn. Naravno da treba istaknuti veliku potporu njezinih roditelja, hrvatskih iseljenika pristiglih u Njemačku iz Slavonije i Bosne, koji su s puno odricanja svesrdno pomagali razvoj i školovanje svoje kćeri. I naravno, Dianu su vezali za domovinu Hrvatsku. „Trenutačno živim u Londonu, tako da s Hrvatskom i Hrvatima nemam toliko kontakta, ali ipak je Hrvatska u srcu. Žao mi je što do sada još nisam nastupila sa Zagrebačkom filharmonijom ili na Dubrovačkim ljetnim igrama, ali se nadam da će se i to još ostvariti”, zaključuje Diana Brekalo. S obzirom na dosadašnji tijek njezine karijere, nema dvojbe da će joj se želje za nastup u Hrvatskoj ostvariti.

Slavuj među stomatolozima

Osim što se u vlastitoj ordinaciji brine o zubima svojih pacijenata, dr. Andrej Brkić je aktivni član dalmatinske klape „Croatia“ pri Hrvatskoj katoličkoj misiji u Münchenu. Mladi hrvatski stručnjak rođen je u Balingenu u pokrajini Baden-Württemberg, a stomatologiju je s uspjehom završio u bavarskom glavnom gradu. „Nakon što sam morao najprije riješiti neka tehnička pitanja u vezi s državljanstvom, što je bio uvjet za stjecanje prava rada u struci, počeo sam najprije kao zamjenski liječnik u jednoj ordinaciji u Freisingu. Godine 2006. pružila mi se prigoda da preuzmem ordinaciju u Haaru kod Münchena, što sam iskoristio i mogu reći da sam za sada vrlo zadovoljan“, kaže dr. Brkić.

Ordinacija hrvatskog stomatologa nalazi se u sklopu jednog velikog trgovačkog središta nedaleko od stambenog naselja. Među pacijentima doktora Brkića ima ljudi svih naraštaja, ali i svih narodnosti, naravno i mnogo Hrvata. „Pacijenti se često iznenade kada dođu i vide da govorim perfektno njemački, a znam prozboriti ponešto i na bavarskom dijalektu. Podrijetlo nije nikada u pitanju. Nema predrasuda ni straha jer Vas svatko ovdje gleda kroz stručnost. Integracija je na visokoj razini“, kaže dr. Brkić. O jednom drugom strahu, strahu pacijenta od zubara, dr. Andrej Brkić može više toga reći. Njegova je terapija komunikacija i tretman kroz opširan razgovor. „Pacijentu se treba postupno prilaziti i približiti. Tretman najprije počinje razgovorom, čovjek treba steći Vaše povjerenje, zatim slijede rendgenske snimke, dijagnoza i plan liječenja. Pacijenti izgube strah čim pridobijete njihovo povjerenje“, zaključuje dr. Brkić. Još kako bi bili opušteni da im hrvatski stručnjak u ordinaciji zapjeva koju dalmatinsku pismu. Kao bariton, naime, Brkić redovito pjeva i nastupa s klapom „Croatia“. Kao jedan od najvećih doživljaja u klapskoj karijeri Andrej Brkić ističe nastup u sklopu televizijske emisije „Lijepom našom“ koji se održao u povodu šezdesete obljetnice Hrvatske katoličke misije München u poznatoj filharmoniji Gasteig. Kao svoja specijalna područja hrvatski liječnik iz Münchena ističe implantologiju, ali i lasersku medicinu. „Laser, primjerice, sprječava upale, smanjuje količinu bakterija i djeluje često mnogo uspješnije od svakog antibiotika“, objašnjava Brkić, čiji su roditelji iz Škabrnje, odnosno Đakova. U domovinu putuje kad god stigne, a razmišljao je i o povratku, pogotovo jer

su u Hrvatskoj kvalitetni stomatološki stručnjaci vrlo traženi. No, za sada korak u domovinu i selidba ne dolaze u obzir, jer je previše obveza u ordinaciji. No, nikad ne reci nikad.

Informatički poduzetnik - utemeljitelj posjećenog hrvatskog portala u Njemačkoj

Uspješan, perspektivan, radišan i inovativan – značajke su Bernarda Čaglja, stručnjaka i mladoga poduzetnika koji bi zasigurno dobrodošao i današnjoj Hrvatskoj. U Zellu pokraj Stuttgarta Bernard Čagalj već desetak godina vodi tvrtku *Impactmedia* koja nudi razne usluge u informatičkom sektoru, među ostalim bavi se dizajniranjem internetskih stranica, programiranjem svih vrsta te organiziranjem elektroničke trgovine. U središtu interesa Čagljeve informatičke tvrtke jest razvijanje računalnih sustava koji tvrtkama olakšavaju posao s raznim podacima, narudžbama, regulira-

njem korespondencije, novčanih transfera, naloga, narudžbi i slično. „U modernom rječniku takav se posao zove „customer relationship management“. Klijenti nam stižu iz gotovo svih gospodarskih grana: od banaka, proizvođača industrijskih strojeva sve do ponuđača telekomunikacijskih usluga i javnih usluga. Njemački Crveni križ je među našim klijentima“, kaže Bernard Čagalj koji se od malih nogu počeo baviti radom na računalima. Prije odlaska u samostalne vode radio je osam godina kao zaposlenik u jednoj IT-firmi kako bi stekao malo radnog iskustva, ali naravno i početni kapital. Sada Bernardove smjene traju od jutra do sutra kako bi mogao opstati u beskompromisnoj borbi na slobodnom tržištu. Planova za budućnost skromni IT-stručnjak iz Stuttgarta ima napretek, a zajedničko im je što su gotovo svi orijentirani na pojačani angažman i kontakt s Hrvatskom. Bernard već dugo vremena razmišlja o otvaranju posebnog portala za gospodarstvo, tj. o svojevrsnom umreženju sličnom platformi Xing kojim bi se mogli služiti svi klijenti koji su zainteresirani za bilo kakav kontakt s hrvatskim tvrtkama. „U smislu takvog umreženja svi hrvatski gospodarstvenici me mogu rado kontaktirati kako bi se ta ideja konkretizirala i ostvarila. Zajedničkim angažmanom sigurno se može mnogo toga pokrenuti na dobrobit svih naših ljudi izvan domovine“, riječi su Bernarda iz čije je radionice i ideja hrvatskog kalendara za čitavu Njemačku u koji bi sve hrvatske institucije mogle upisivati svoje termine, proslave, zabave, kulturne događaje i koji bi na moderan način nudio pregled najvažnijih manifestacija, te istodobno smanjio mogućnosti dupliranja događaja u istim terminima. Osim svog glavnog posla u tvrtki *Impactmedia*, Bernard Čagalj mnogima u Stuttgartu i široj okolici poznat je i kao jedan od neumornih osnivača i administratora možda najpopularnijeg virtualnog okupljališta mladih www.cro-stuttgart.com koje se prije četiri godine pretvorilo u www.crommunity.com objedinjujući portale u nekoliko velikih njemačkih gradova. Crommunity se s pravom može nazvati jednim od najvećih hrvatskih portala u iseljeništvu, što dokazuje brojka od 13 tisuća registriranih članova. Stranica je imala i po 215 tisuća posjeta na mjesec, u forumu je pohranjeno 120 tisuća upisa, a godišnje je na Crommunityu više od milijun privatnih poruka.

Njemački san jednog mesara

Životna priča Mate Čujića fascinantna je primjer ostvarenja snova na putu u obećanu zemlju. Matin uspjeh pokazuje da se upornost i marljiv rad isplate. Sve je počelo 1970. godine kada je Čujić kao 19-godišnjak stigao u Njemačku, najprije kod oca u Altkirchen, gdje je počeo raditi u jednoj mesnici. Dok bi se njegovi vršnjaci pripremali za izlaske po disko klubovima, Mato bi nakon odrađenog posla išao honorarno čistiti zahtjevnije objekte. Glavni cilj je tada bio zaraditi što više novca kako bi s ocem dovršio obiteljsku kuću u Slavonskom Brodu. Matin marljivi rad zapazio je direktor tvrtke u kojoj je čistio. Ubrzo mu je

ponuđen stalni posao, a kako je vrijeme teklo mladi Mato Čujić probijao se do voditelja poslova održavanja na raznim objektima. Iskustvo u praksi kombinirao je i sa stručnim usavršavanjem te je iz temelja izučio zanat čišćenja nekretnina i održavanja prostorija, ureda i zgrada.

Napokon je 1981. godine Mate učinio prvi korak u ostvarenju svojega sna, osnutka vlastitog poduzeća. U posao je svojedobno krenuo s dvanaestak radnika, koje je usput sam uvježbavao, da bi danas tvrtka Čujić u berlinskom predjelu Lichterfeldeu zapošljavala 150 radnika i pripadala vrlo važnoj grupaciji malih i srednjih poduzeća s migrantskom pozadinom koju mnoge njemačke institucije smatraju ključnim čimbenikom u ostvarenju uspješnog procesa integracije.

Vođenje poslova u glavnim sektorima poput čišćenja pročelja, gradilišta, usluga i servisa održavanja objekata, intenzivnih čišćenja ili suzbijanja štetočina umjesto Mate Čujića u međuvremenu sve više preuzimaju njegova djeca, sin Krešimir i kćer Tanja Čujić Koch – pripadnici našeg trećeg iseljeničkog naraštaja u Njemačkoj. Opstanak hrvatske tvrtke u Berlinu, nije u pitanju jer Matin uhodani posao održavanja nastavljaaju njegova djeca. „Često primjećujem da naši ljudi u vlastitim malim obiteljskim tvrtkama rade prema ustaljenom sustavu i mladim nasljednicima teško dopuštaju uvođenje noviteta. No, ja sam zamijetio važnost dolaska mladih i obrazovanih u moju tvrtku. Mladi razmišljaju drukčije, imaju nove ideje. Ako se ne uvode inovacije, zaostaje se u struci, u poslovanju. Od djece sam čuo prijedloge kojih se nikada ne bih sam sjetio“, kaže naš sugovornik.

Mato Čujić je vrlo ponosan na iskustva s Nijemcima, koji su mnogo ljubazniji nego što mu se činilo u početku. „Poslije nesretnog rata na našim područjima, Nijemci su primili mnogo ljudi. Nema katastrofe u svijetu u kojoj Njemačka nije pružila humanitarnu pomoć. Otkad sam došao u Njemačku, mnogo toga sam naučio od njezinih stanovnika. Uvjerio sam se, primjerice, koliko se jedan Nijemac, običan radnik u mesnici gdje sam počeo raditi, u svakodnevnom poslu trudio, kao da je ta mesnica njegova. Imao sam zapravo sreću da sam s takvim ljudima radio i surađivao. Slijedeći njihovu predanost radu, uspio sam u životu ostvariti mnoge uspjehe o kojima sam kao došljak sanjao“. Mato Čujić je svjestan koliko su mu Berlin i Njemačka dali. Zahvalni došljak, angažirajući su u brojnim civilnim udrugama, na najljepši način vraća lokalnoj zajednici u kojoj je naporno radeći stvorio blagostanje svojoj obitelji. Poznat je tako Čujićev angažman u

zakladi Oskar Patzelt, njegova potpora klubovima TV Preussen i SD Croatiji Berlin, te aktivnosti u sklopu socijalnih i karitativnih ustanova u njemačkom glavnom gradu. Mato Čujić prošao je put od mesara i pomoćnog radnika do šefa perspektivne tvrtke sa 150 zaposlenih.

Virtualni trgovac vrhunskim vinima

Mladi poslovni čovjek Stjepan Čuljak stalno privlači pozornost javnosti uspjesima svoje Tvrtke CM Weine, unatoč nepovoljnim kretanjima na svjetskom tržištu i gospodarskoj krizi. Čuljak je pripadnik drugog naraštaja iseljenika, rođen je na samom jugu Njemačke, nedaleko od Freiburga. Ondje je završio trgovačku školu s usmjerenjem na prodaju finih jela i delicata. Slijedom te činjenice jasno je zašto je na kraju odabrao trgovinu vinom za glavni posao. Čuljakov boravak u Americi zapravo je bio pravi povod za takvu odluku. „Tijekom boravka u San Diegu upoznao sam način na koji su Amerikanci prodavali vina i druge potrepštine, a to je bilo gotovo isključivo putem telefona i interneta,

takozvanim telemarketingom“, otkriva Čuljak. Nakon što se vratio u Njemačku razradio je svoj projekt i pokušao ga predstaviti tvrtkama iz odgovarajuće struke. „Nakon što me 28 tvrtki odbilo, tek u 29-oj razgovor je urodio plodom, i to u Švicarskoj“, prisjeća se Čuljak. Švicarska tvrtka mu je dala priliku, a naš je marljivi poduzetnik pokazao što zna i umije. Već u prvoj godini poslovanja ostvario je 11 milijuna eura prometa, te zaposlio nekoliko radnika. Ubrzo se osamostalio i agencijski rad zamijenio vlastitim tvrtkom CM Weine. Za sjedište je odabrao München. „Zbog radišnog mentaliteta želio sam ostati u južnoj Njemačkoj. Danas imamo oko 130 radnika u sedam ureda u Njemačkoj, među ostalim u Berlinu, Krefeldu i Offenbachu, zatim sestrinske tvrtke u Švicarskoj, a već četiri godine smo aktivni i u Hrvatskoj sa željom da se i dalje širimo na tržištu“, kaže Čuljak. Uspješni Ljubušak u svoj djelokrug rada ubraja četiri vrste poslova: prodaja ekskluzivnih vina telefonom, organizacija poslovnih priredbi, prodaja gastronomiji i tvrtkama, te prodaja putem interneta (domovino.de). Među njegovim mušterijama su i mnoge slavne osobe poput glumca Maria Adorfa, političara Lothara Spätha ili tenisača Borisa Beckera. „Ipak, najviše radimo s poduzetnicima iz cijele Njemačke koji uživaju u dobrom i ekskluzivnom vinu. Nikada ne biste na tim ljudima rekli da u podrumu imaju vina vrijedna 500 ili 600 tisuća eura“, otkriva Čuljak. Dobar dio posla u tvrtki obavlja i Stjepanov brat Damir Čuljak, diplomirani informatičar, koji je zadužen za mnogobrojne internetske aplikacije i sustav internetske prodaje. Štoviše, CM Weine je izgradio telekomunikacijski sustav prodaje putem kojeg se glavni poslovi telemarketinga i servisa odvijaju iz Hrvatske, a ne iz Münchena. „Premda koristimo njemačke telefonske brojeve, već neko vrijeme uspješno radimo tzv. outsourcing, tj. sve pozive preuzimaju naši radnici u Hrvatskoj. Radi se uglavnom o mladim stručnjacima koji su rođeni u inozemstvu, ali su se odlučili vratiti i raditi u Hrvatskoj. Uskoro se želimo dodatno širiti i na tom sektoru“, najavljuje Stjepan Čuljak koji ujedno pripada i samom vrhu stručnih predavača o menadžmentu i vodstvu u Njemačkoj. CM Weine je do sada uglavnom nudio talijanska, francu-

ska i španjolska vina, s jedne strane ekskluzivne marke, s druge strane vlastite marke. Uskoro će ponudi biti dodana i ekskluzivna hrvatska vina iz Slavonije i Dalmacije. U prodaju će i prva hrvatska votka koja se proizvodi u Imotskom. „Naši stručnjaci i enolozi analiziraju vina na licu mjesta, primjerice u Francuskoj. Tamo se eksperimentira s raznim mješavinama, degustira se vino i na kraju se odlučujemo želimo li nešto primiti u našu ponudu ili ne. Mnogo smo na putu po raznim krajevima svijeta. Često se događa da otkupljujemo vrlo stara vina. U svemu tome važna nam je ekskluzivnost. Dakle, nijedno vino koje je u našoj ponudi nigdje drugdje ne možete kupiti, samo kod nas! To nam je vrlo važno“, ističe Čuljak.

I dok niže poslovne uspjehe Stjepan Čuljak nije zaboravio ni humanitarni angažman. „Tijekom boravka u Južnoj Africi ostao sam šokiran životnim uvjetima jednog dijela tamošnje populacije. Djeca zapravo umiru od gladi na ulici. Odlučili smo pomoći i već nekoliko godina financiramo školu CM Preschool u kojoj djeca primaju izobrazbu, skupljaju iskustva u vinarstvu, te u ranim godinama stvaraju potencijal za nastavak karijere u toj grani“, kaže Stjepan Čuljak. Tvrtka CM Weine nedavno se preselila u novi prostor u Münchenu. Uspjesi se nižu, inventivnost i domišljatost braće Čuljak je na najvišoj razini, a pri svemu tome veza s domovinom nikada nije prekinuta.

Interaktivna marketinška tvrtka rođenog Duvnjaka

Tko želi pronaći idealan primjer za uspješnu integraciju u njemačko društvo, mora se pozabaviti životopisom Ante Čurčića, poduzetnika tvrtke Iagemakers u Münchenu. Do 16. godine Ante je živio u Tomislavgradu. Ratni događaji uzrokovali su njegov odlazak u Njemačku, točnije München, gdje mu je već prije živio i radio otac. „Sve je krenulo tečajevima za njemački jezik. Ključno je bilo na početku svladati komunikacijsku barijeru“, kaže Čurčić. Ubrzo je položio ispite za osnovnu školu (Hauptschule) u Njemačkoj i počeo izučavati zanat tehničara za geodetsko mjerenje kod „Deutsche Bahn“. Nakon što je položio sve ispite, Ante je primijetio da u stvari želi ići u drugom smje-

ru. Zato se odlučio upisati na dodatno školovanje u tzv. Berufsaufbauschule i Fachoberschule kako bi stekao njemačku maturu i time pravo na studij. „Nakon vojnog roka u Čapljini upisao sam Akademiju za medijski dizajn u Münchenu. Budući da sam od malih nogu bio kreativan, poslao sam molbu za stipendiju koju sam na kraju i dobio“, skroman je Čurčić. Naime, bila je to samo jedna od triju stipendija koliko ih svake godine nudi spomenuta Akademija u bavarskom glavnom gradu. Nakon sedam semestara studija, Ante Čurčić primio je diplomu za komunikacijski dizajn. Uz dodatni ispit dobio je i državno priznanje za svoju struku. Usred gospodarske krize 2002. i 2003. godine, kada mu to nitko ne bi preporučio, Čurčić se odlučio na korak u samostalnost. „Počeo sam raditi manje poslove, izradu posjetnica ili reklamnih letaka. Godine 2005. godine s prijateljem Josipom Krištom osnovao sam tvrtku Iagemakers koju od početka 2010. godine vodim samostalno“, kaže mladi hrvatski stručnjak iz Münchena.

Glavni posao Imagemakersa je u području audiovizualne komunikacije i interaktivne marketinške komunikacije za razne marketinške kampanje. U tvrtci su stalno zaposlena još dvojica stručnjaka, a tijekom pojedinih marketinških akcija krug zaposlenika se širi – ovisno o potrebi. Među stalnim klijentima tvrtke mogu se naći ugledni Allianz, Rhinos Energy Drinks, modna dizajnerica Tillu Lindig, fotograf Michael Wilfling, grupacija Tomić, tvrtke CM Weine i Matić te mnoge druge. „Upravo smo sklopili partnerstvo s još dvjema agencijama te sada pokrivamo i područje izrade video filmova i clipova, 3D amimacije i internetske stranice temeljene na 3D tehnici. Može se reći da smo postali prava „all-in-one“ agencija“, kaže Čurčić.

Svoje slobodno vrijeme, kad ga ima, Ante Čurčić najradije provodi sa suprugom i dvjema kćerima, a rado ode i do rodnog Tomislavgrada gdje su mu se u međuvremenu vratili roditelji. U svijetu interaktivne marketinške komunikacije Ante se otisne i kada nije na poslu. Naime, jedan je od utemeljitelja vrlo popularnog internetskog portala Agenti.de koji daje informacije o glazbi i mogućnostima večernjih izlazaka za mlade. „Trenutačno imamo 48 tisuća korisnika, od toga je veliki dio iz Austrije. Počinjemo i s emitiranjem Agenti-radija koji će se moći slobodno slušati i na kojem ćemo puštati mnoge dobre, stare stvari, objavljujati najave i intervjue s estradnim zvijezdama“, otkriva Ante Čurčić. Štoviše, naš ambiciozni stručnjak sa svojim suradnicima upravo radi na razvijanju potpuno novog turističkog portala pod imenom Adriaticus. Putem ove nove platforme, koja bi s radom trebala početi nakon turističke sezone, nudit će se ekskluzivni turistički sadržaji u Hrvatskoj, najam luksuznih vila, jahti, prijevoz limuzinama itd. Ante Čurčić uvjeren je da za elitni turizam postoje velike mogućnosti. S obzirom na njegovu dosadašnju karijeru, u kojoj se probijao korak po korak, nema razloga sumnjati da će biti uspješan i u novom pothvatu.

Ivan Đikić redoviti član Leopoldine

Hrvatski znanstvenik i direktor Frankfurtskog instituta izvrsnosti i Instituta za biokemiju na Goetheovu sveučilištu Ivan Đikić na svečanosti 29. rujna 2010. u Erlangenu promaknut je u redovitog člana Njemačke akademije znanosti - Leopoldina. Njemačka akademija znanosti Leopoldina najstarija je svjetska akademija prirodnih znanosti. Njemačkom nacionalnom akademijom znanosti proglašena je u srpnju 2008. godine. Leopoldina savjetuje državne ustanove o znanstvenim pitanjima i potiče razmjenu ideja s inozemnim akademijama i znanstvenicima. „Počasćen sam ovim priznanjem i radujem se što ću moći aktivno sudjelovati u programima Akademije, osobito u obrazovanju mladih i popularizaciji znanosti, rekao je prigodom prihvatanja u članstvo Njemačke akademije znanosti. Predsjednik

Frankfurtskog sveučilišta profesor Werner Muller-Esterl svomemu je kolegi čestitao uz riječi da je to zaslužio svojim kreativnim znanstvenim radom. Đikić je posljednjih mjeseci primio nagrade Sir Hans Krebs i njemačku nagradu za istraživanje tumora. Prošle godine dobio je

nagradu grada Splita za znanost, a odlikovan je i Ordenom kneza Branimira za promicanje međunarodnog ugleda Republike Hrvatske u području znanosti. Ivan Đikić ove je godine dobio i nagradu Europskog savjeta za istraživanje od 2,5 milijuna eura za istraživanje novih signalnih molekula koje kontroliraju vezu tumora i upalnih procesa, koja ga je uvrstila u sam vrh europske znanstvene zajednice. Dio toga novca bit će uložen i u istraživanje koje Đikić provodi u suradnji sa splitskim Medicinskim fakultetom. Zanimljivo je da je Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti u ožujku 2010. odbila primiti Đikića za dopisnog člana. Đikić tada u tajnom glasovanju Razreda za medicinske znanosti nije uspio skupiti dovoljnih 10 glasova, nego je u oba kruga glasanja dobio samo sedam. Očito svjetski poznati znanstvenik, kojega su primili i u Njemačku akademiju znanosti, nije bio dovoljno dobar za Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti.

Kada biste pogledali jedan grad iz helikoptera i ljude koji hodaju ulicama zamislili kao male funkcionalne jedinice koje obavljaju određene poslove, tada biste otprilike mogli zamisliti kako ispod mikroskopa izgleda jedna ljudska stanica. Umjesto ljudi, pak, unutar stanice se vide proteini koji obavljaju svoje funkcije i zadaće. Suvremenim metodama može se promatrati kako proteini putuju unutar stanice i na koji način međusobno komuniciraju. Razumijevanje te komunikacije proteina unutar stanice je zapravo ono što istražuje svjetski poznati znanstvenik dr. Ivan Đikić sa svojim suradnicima u Institutu za biokemiju pri Sveučilištu Johann Wolfgang Goethe u Frankfurtu.

Dr. Đikić se može uvrstiti u kategoriju migracije znanstvenika iz Hrvatske. Kao vrlo talentirani istraživač radio je na mnogim projektima u SAD-u i Švedskoj, a od 2002. vodi svoj laboratorij u Frankfurtu, gdje mu u istraživačkom radu pomažu mladi kolege iz Japana, Italije, Norveške, Nizozemske, Poljske i naravno Hrvatske.

„Otkada se bavim znanošću oduvijek me zanimala molekularna baza života stanice. To je u biti osnova svega, osnova života“, govori prof. Đikić koji svakodnevno istražuje mutirane proteine i stanice, ponajprije u svrhu borbe protiv tumora.

„Cijela organizacija moga svakodnevnog života podređena je znanosti i istraživanjima, tako da sam kao mentor u mogućnosti gotovo neprestano dostupan u laboratoriju“, objašnjava Đikić. Prema njegovu su mišljenju najvažniji čimbenici za harmoničan suživot, profesionalni uspjeh, te kulturna i profesionalna integracija, poštovanje kulture, savladavanje jezika i načina komunikacije te prihvaćanje novih standarda u zemlji domaćina. „Osim toga vrijedno je sačuvati vlastiti identitet i biti ponosan na kulturu i nacionalni identitet zemlje iz koje dolazite. Iz svog iskustva mogu reći da su građani SAD-a, Švedske i sada Njemačke uvijek voljeli slušati i učiti o Hrvatskoj“, kaže dr. Ivan Đikić.

Veza našeg poznatog znanstvenika s Hrvatskom očituje se u dugogodišnjem prijenosu znanja i iskustva na kolege u domovini putem znanstvenih konferencija, vježbi i predavanja na splitskom Sveučilištu, gdje radi kao izvanredni profesor, ali i u redovitom pozivanju studenata iz Hrvatske na dodatnu edukaciju u njegov laboratorij u Frankfurtu. „Primam studente iz Hrvatske da im pokažem kako oni mogu vrlo dobro funkcionirati i u svjetskim laboratorijima bez ikakvog

straha“, tvrdi dr. Đikić. Nakon što provedu nekoliko mjeseci u njegovu laboratoriju, studenti u načelu uspijevaju dobiti atraktivna mjesta u drugim institutima od Europe sve do Amerike ili se vrate u Hrvatsku i nastavljaju raditi u domovini. Velike uspjehe u suradnji s dr. Đikićem na taj su način, među ostalima, postigle Ana Barać i Koraljka Husnjak.

Berlinski filmski glumac iz Dalmatinske zagore

Obitelj, vjera i domovina ključne su teme oko kojih se temelji razgovor sa Stipom Ercegom. Kao četverogodišnjak 1978. godine s roditeljima se doselio u južnonjemački sveučilišni centar Tübingen, gdje je završio srednju školu i odakle je krenuo prvo na šest mjeseci u Ameriku. „To je tada bilo važno da se ispušem i da sam sa sobom odredim što ću u životu činiti“, kaže rođeni Splićanin Erceg koji se ipak vratio u Njemačku i upisao Akademiju dramskih umjetnosti u Berlinu. Već tijekom studija debitirao je na kazališnim daskama glavnoga njemačkoga grada, a kao apsolvant 2000. godine dobio je prve

male uloge u kratkim filmovima uglavnom nepoznatih redatelja. Prekretnica u njegovoj karijeri, kako i sam potvrđuje, je nekolicina filmova s tematikom vezanom za rat u bivšoj Jugoslaviji. Za ulogu traumatiziranog izbjeglice u filmu *Yugotrip*, Stipe je dobio prestižnu nagradu Max Ophüls za mlade glumce, a svoj do sada vjerojatno najveći filmski uspjeh ostvario je filmom *Die fetten Jahre sind vorbei* (*Masne su godine završene*) koji je predstavljao Njemačku na filmskom festivalu u Cannesu.

„Film je svakako unosniji posao od kazališta. No, to je jedan potpuno drugi svijet. U Cannesu su me na festivalu novinari gotovo ubili. Na svakom koraku sam morao davati intervju. U kazalištu ne bih rekao da je sve mirnije, ali barem imate jasnu liniju ispred sebe i glumite do kraja predstave“, ocjenjuje mladi glumac koji je nedavno snimio i prvi vlastiti film u suradnji s prijateljem i bivšim profesorom, Ukrajinцем Valerijem Bilčenkom.

Dalmacija za Stipu Ercega igra ključnu ulogu u životu. „Obožavam biti u Dalmaciji. Kad sam bio mlađi, na odmor bih dolazio samo da se dobro zabavim. Toliko bih se zapravo umorio da bi mi tek trebao odmor kad sam se vratio u Njemačku.“ Sada je sve drukčije i Stipe kaže da je shvatio koliko je duševno bogatstvo skriveno u jednom naoko siromašnom kraju. „Ja sam iz sela Milošića pokraj Vrgorca. To je jedno malo mjesto, ali meni nema ničeg ljepšeg nego doći tamo i uživati u tišini, opuštenosti i neopterećenosti. Obožavam se družiti s ljudima koji žive cijeli život u tom kamenjaru Dalmacije. Taj kraj meni daje identitet i osjećam da jedan dio mene pripada tamo“, priča glumac markantnoga lica koji se ispočetka čini suzdržanim sugovornikom, ali se s vremenom otvara. „Nema mi većega gušta nego sa stricem ići u lov, ustati se u šest sati, popit kavu, pa orahovaču, zapaliti cigaretu i onda u lov“, u dahu nastavlja Stipe Erceg. Vjerovali ili ne, jedan od najvećih talenata njemačke glumačke scene iza sebe ima iskustvo prodavanja rajčica na splitskoj tržnici. „To je bilo nešto posebno. Doživjeti taj odnos kupaca prema ljudima koji jednostavno moraju prodati svoj proizvod i to zasigurno ispod cijene koliko on stvarno

vrijedi. A o atmosferi na splitskom pazaru da i ne govorim.“ Stipina supruga Laura je Nijemica. Uživaju u obiteljskom životu. Imaju dvojicu sinova Luku i Joška, kojima se također sviđa Dalmacija. „Mnogi mi medijski stručnjaci preporučuju da promijenim ime u Stefan Erich. Zamislite, Stefan Erich! Moj djed se zvao Stipan Erceg pa radi te drage uspomene ne bih bio sretan da promijenim ime tek tako zbog karijere.“, kaže Stipe Erceg.

Slavna solistica u njemačkim i britanskim mjuziklima

Glazbenica Jasna Ivir, rođena u hrvatskoj obitelji u malome mjestu pokraj Stuttgarta - Bietigheimu, izgradila je karijeru iz snova. Poput scenarija u hollywoodskim filmovima, zvjezdana staza te iznimno nadarene i zanimljive umjetnice koja je u hrvatskim krugovima još malo poznata, vrvi slučajnim susretima i otkrićima koja su zatim obilježila njezin život.

„U školi smo jednom prilikom pogledali film *Yentl* s Barbrom Streisand, čiji je talent i glas na mene ostavio neizbrisiv dojam“, otkriva. Već kao petogodišnjakinja počela je svirati orgulje, ali nakon spomenutog doživljaja s Barbrom Streisand, Jasni je postalo jasno da želi krenuti u svijet glazbe. Zato se prijavila na lokalni festival *Mikrofon je vaš*, gdje je otpjevala pjesmu *The way we were* Barbre Streisand. „Roditeljima najprije nisam ništa rekla. Tek nakon što sam pozvana na završni krug natjecanja, stavila sam ih pred gotov čin“, kaže Jasna. Naravno da joj je na kraju prvog javnog glazbenog nastupa pripala i prva nagrada te zajedničko putovanje s roditeljima u Berlin!

Jasnin otac, koji je i sam htio postati profesionalni pjevač, odlučno je podupirao kćerine pjevačke ambicije i talent. Počeli su privatni sati pjevanja, a nakon srednje škole Jasna se prijavila na prijemne ispite na štutgartske Glazbenoj akademiji koje, ipak, nije položila. „Ja sam vrlo praktična osoba. Volim pjevati i svirati, ali s teorijom se baš ne snalazim“, priznaje simpatična zvijezda i otkriva da čak ni u drugom pokušaju ne bi prošla na studij da nije bilo jednog profesora koji je inzistirao da se Jasnu zbog iznimnog talenta obvezno upiše na Akademiju.

No, kako to već ide, Jasna Ivir se nije dugo zadržala u studentskim klupama. Tek dva mjeseca nakon upisa na Akademiju na oglasnoj je ploči vidjela da se održava audicija za pjevače za premijeru mjuzikla *Cats* u Zürichu. „Bez prevelikih očekivanja odmah sam išla isprobat na audiciji, a tjeđan dana poslije dobila sam posao u Švicarskoj!“, pomalo je tada i sama sebe iznenadila Jasna. I u tom trenutku sve je krenulo. U rekordnom roku postala je glavna zvijezda mjuzikla u Švicarskoj, vidjeli su je menadžeri iz Beča i angažirana je čak za nastupe u operama. Osim *Catsa* u Zürichu je Jasna nastupala i u Elisabeth, *The Beauty and the Beast* te u operama *Madame Pompadour* i *Csardas Princess* u Beču. Nakon tih nastupa, glazbenica je otišla u London gdje je na poznatom West Endu odigrala ulogu u *The Witches of Eastwick*. U britanskoj prijestolnici povjerena joj je i uloga najmlađe Carlote svih vremena u Fantomu u operi. Nevje-

rojatna karijera privremeno je okrunjena nastupom među najvećim svjetskim zvijezdama mjuzikla u mjuziklu *Hey, Mr. Producer* uglednog Camerona Mackintosha. Među publikom je pri izvedbi spomenutog mjuzikla sjedila i britanska kraljica Elizabeta II. „Da, da, ona s torbicom i zelenim šeširom“, kaže Jasna. „Bio je to poseban doživljaj. Pomno smo se pripremali na susret s kraljicom koja je nakon predstave došla čestitati svim glumcima pojedinačno.“ S kraljicom je bio naravno i njezin suprug princ Philip koji je bio oduševljen izvedbom hrvatske pjevačice te se zadržao u duljem razgovoru s njom, prisjeća se Jasna.

Osim mnogobrojnih uloga u mjuziklima i operama, Jasna Ivir je sinkronizirala i njemačke verzije crtanih filmova *Princ iz Egipta* i drugi dio *Kralja lavova*, a njezin solistički CD pod nazivom *Musical Diva Delights* s najljepšim melodijama iz različitih mjuzikla u Njemačkoj srušio je sve rekorde prodanosti. „Nemam posebnog recepta za uspjeh“, kaže skromno. „Idem naprijed malim koracima. Kada mi se sviđa nekakva uloga, radim toliko dugo dok je ne dobijem.“ Tako je otprilike bilo i s ulogom Donne u mjuziklu *Mamma mia* koju je premijerno izvela u Hamburgu, da bi prije dvije godine prešla u rodni kraj južne Njemačke i Stuttgarta.

„Dom je za mene tamo gdje žive osobe koje najviše volite, a to je u mom slučaju svakako regija gdje sam rođena, ali i Zagreb i Hrvatska gdje mi danas žive roditelji i mnogobrojna rodbina“, tvrdi naša sjajna pjevačica priznajući da svakako može zamisliti i dulji boravak u Hrvatskoj. „Sve ovisi o ulozi i mjuziklu. Ne vidim razloga zašto ne bih jednom živjela i radila u Hrvatskoj.“ Unatoč golemom uspjehu i obvezama Jasna Ivir rado posjećuje roditelje u domovini. Trenutačno je angažirana u mjuziklu *Chicago* u Londonu. „Šest puta na tjedan nastupam. Kada se tome pribroje još i probe koje nekada traju i po četiri do pet sati na dan, čovjek se jako isprazni“, riječi su Jasne koja se voli opušitati uz hrvatsku glazbu. „Voljela bih imati više kontakta s hrvatskom glazbom. Ponekad slušam Hrvatski radio putem interneta.“

Poslovno carstvo od kartona

Obrt za izradbu ambalaže i pakiranje te dizajn ambalaže za razne proizvode u jednoj njemačkoj garaži izrasli su u prestižnu obiteljsku tvrtku kojoj je vlasnik Stipo Jelica. Svoj poslovni uspjeh počeo je graditi još sedamdesetih godina kada je stigao u Njemačku. Stipo Jelica rodом je iz Jajca, a u Bruchsalu pokraj Karlsruhea počeo je raditi kao obični radnik u tvrtki Blanco koja proizvodi posuđe i medicinsku opremu od oplemenjenog čelika. Jelica je radio i u kemijskom koncernu ICI te na građevini. „Cilj mi je bio zaraditi deset tisuća maraka i vratiti se kući“, priznaje danas uspješni poduzetnik koji je u rodnome kraju izučio zanat palioca mina u rudnicima i kamenolomima. Da danas mora obavljati

taj posao, kaže, ne bi se osjećao ugodno. Prvi korak prema kartonaži Jelica je učinio upisivanjem večernje gimnazije i prelaskom u Ruhrsku oblast gdje se zaposlio u tvornici Thimm. „Mnogi su mi pri polasku u Njemačku rekli da idem u zemlju koja mi može biti neugodna. Ja sam međutim vrlo brzo učio, proučavao zanimljivosti te zemlje, gospodarstvo i politički život pa sam

počeo razumijevati osnove tržišnoga gospodarstva, što me poslije i nagnulo da se osamostalim. Moram vam reći da do danas nisam naišao na neprijatelje među Nijemcima, nego sam ovdje upoznao ugodne domaćine, radišne ljude s konkretnim ciljevima i smislom za posao“, kaže Stipo Jelica. Njegova su djeca Martin, Zoran i Ivanka s ostalim članovima obitelji zaposlenici tvrtke Jelica Verpackungen, koju je taj bosanski Hrvat osnovao u jednoj garaži. Posao se poslije postupno širio. Godine 1985. došao je u Castrop-Hauxel blizu Dortmunda, gdje je proizvodnju uselio u manju tvorničku halu, koja je s godinama porasla na čak pet tisuća četvornih metara. U međuvremenu Jelica je otvorio i poslovnice tvrtke u istočnonjemačkom Schwepnitzu i Wiernsheimu nedaleko od Stuttgarta. „Fokus našeg rada je na razvoju i proizvodnji kvalitetnih i inovativnih materijala za pakiranje uglavnom iz kartona“, objašnjava Jelica čiji strojevi proizvode kartonsku opremu za pakiranje raznih proizvoda drugih industrijskih grana poput čokolade Milka, piva, bombona, hamburgera itd. Tržište u Njemačkoj je prilično zasićeno, tako da tvrtka Jelica veliki dio poslova obavlja s istočnoeuropskim zemljama i naručiteljima poput Slovačke i Kazahstana. Uz to, trenutačno su dobri izgledi za dobivanje poslova iz Kube. Jelica preuzima i mnoge poslove od većih tvrtki koje same ne mogu riješiti dizajnerski zahtjevna i komplicirana prelamanja te rezanje kartona. Najnoviji proizvod tvrtke Jelica je tzv. *shelf-ready* sustav koji nudi karton s pričvršćenim poklopcem koji se vrlo jednostavno skine tako da trgovački centri ostatak proizvoda mogu izravno postavljati na police. Osim poslovnog uspjeha i neprestanog razvoja tvrtke, Stipo Jelica je vrlo privržen rodnom kraju. Iz dvorišta njegove tvrtke tijekom rata u Jajce je poslano više od 200 tona humanitarne pomoći. Jedan Jeličin šleper čak je uspio prodrijeti u ratno Jajce. Dandanas Stipo Jelica je srcem uz domovinu, a u Hrvatskoj je već pokušavao ostvariti razna ulaganja i poslove, na žalost nije uspio. „Jednostavno ne mogu reći da u Hrvatskoj ima pouzdanih partnera. Predložio sam nedavno veliku investiciju u Vukovaru, gdje bi se uz Dunav mogla izgraditi tvornica za proizvodnju dijelova vjetrenjača. No, nitko mi iz ureda gradonačelnika nije odgovorio. Umjesto da se objeručke prihvati takva prilika i da se dođe ovamo u Njemačku na sastanak s investitorima, nitko ne reagira. To je neshvatljivo“, priča Stipo Jelica koji je svojedobno gostovao i u slavnoj televizijskoj emisiji *Latinici* Denisa Latina, kojemu bi sada predložio da posveti jednu emisiju iseljeništvu. Imalo bi se o čemu raspravljati.

„Žalosno je da mladi Hrvati rođeni u Njemačkoj gube kontakt s domovinom. Evo u mojoj obitelji samo smo brat i ja ostali Hrvati *na papiru*. Istodobno, u obitelji imamo 27 Nijemaca“, riječi su Jelice koji ima namjeru pokrenuti mnoge stvari za hrvatsko iseljništvo, pa čak i uvesti posebnu radijsku i televizijsku postaju. Za sada je počeo zanimljivim internetskim portalom radio-active.org.

Kako će se nastaviti razvijati planovi stvoreni u mislima poduzetnika Stipe Jelice, na žalost više nećemo saznati, jer je naš poduzetnik iznenada umro 12. rujna 2010. u 62. godini. Tekst o vrijednom Stipi Jelici ostavljamo u prvotnom obliku, unatoč činjenici da više nije među nama. Vjerujemo da bi to bilo i prema želji Stipe Jelice. Počivao u miru Božjem.

Političar Josip Juratović – zastupnik u Bundestagu

Hrvati u Njemačkoj, vjerovali ili ne, u Bundestagu imaju i zastupnika. Riječ je o pedesetogodišnjem Josipu Juratoviću, rođenom Koprivničaninu koji se kandidirao na listi SPD-a u izbornoj jedinici Heilbronn, a već ima četiri godine zastupničkoga iskustva u njemačkom parlamentu. Kao petnaestogodišnji dječak u pratnji majke Juratović stigao je u Njemačku, gdje mu se ostvario pravi *američki san*. Majka i sin iz Podravine su se doselili u malo mjesto Gundelsheim, gdje se dječaci vrlo brzo prilagodio i integrirao. Sa skupinom vršnjaka nakon mukotrpnih pregovora s gradskim vlastima isposlovao je prostor za sastanak mladih. „Vjerujte mi, to je bio moj prvi politički uspjeh“, dan-

as će Josip Juratović. Nakon završenog zanata za automehaničara i zapošljavanja u pogonima Audijeve tvornice u Neckarsulmu slijedio je novi uspon u političkoj karijeri. Usred regije u kojoj su oduvijek prevladavali konzervativniji demokršćani, Juratović je osnovao grupaciju mladeži SPD-a. Na početku ga je, kako sam priznaje, više zanimalo kako organizirati koncerte nekih alternativnih glazbenih skupina nego što bi se uključivao u političke rasprave.

Ipak, aktivno sudjelujući u sindikatu metalaca i velikim angažmanom u udruženju *Novi most* tijekom rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, dokazao se kao dobar organizator. Cilj *Novog mosta* bio je pomiriti ljude iz bivše Jugoslavije koji žive u Njemačkoj, ali Juratovićevi prijedlozi za mirno rješavanje sukoba na Balkanu i pogotovo jačanje sindikalnih aktivnosti u Hrvatskoj nisu nailazili na razumijevanje Zagreba i tadašnje vlasti. Hrvatskom SPD-ovcu to je i danas žao. No, isti ljudi koji su ga, kako kaže, nekada zvali izdajnikom danas ga slave kao jednog od 50 najutjecajnijih Hrvata u svijetu. „Shvatio sam da politički sukobi koje imamo u Njemačkoj nisu ništa u usporedbi s pitanjima rata i mira. I naučio sam da svijet takav rat kao što je bio u Hrvatskoj ne smije šutke prihvatiti nego da treba odlučno djelovati“, tvrdi Juratović. Njegov uspon na stranačkoj listi socijaldemokrata dogodio se potpuno iznenada. Obični ljudi su najbolje razumjeli Juratovićeve poruke, a i SPD-u je dobro došao kao integrirani pripadnik skupine migranata, kako se modernim rječnikom zovu *gastarbajteri*. Rad u tvorničkim pogonima Juratović je tako pretvorio u karijeru zastupnika čiji je berlinski ured donedavno bio odmah do ureda poznatog SPD-ovca Franza Münteferinga. U svom drugom mandatu Juratović će se, kako kaže, i dalje zauzimati za pridruženje Hrvatske Europskoj uniji, ali ponajprije za interese građana iz njegove izborne jedinice.

Marko Bičanić – zvijezda RTL-ove serije

Zapušten dom za zbrinjavanje azilanata, išarani zidovi, uska i vlažna uličica po kojoj se šecu prostitutke, prozori iz kojih žmiri tamnocrveno svijetlo – u takvom se ambijentu kreće Mark Keller, jedan od najpoznatijih i najpopularnijih glumaca u Njemačkoj. Naravno samo kada se nalazi na filmskom setu, gdje smo ga susreli dok je snimao film *Glava ili broj*. Čim je čuo da su mu došli

hrvatski gosti, Mark Keller je odmah srdačno prišao i rekao „Dobar dan, kako ste“ pokazujući ipak osnovno znanje hrvatskog jezika. Naime, zvijezda RTL-ove serije *Cobra 11* – specijalci s autoputa podrijetlom je – Hrvat. Markov otac, Ante Bičanić, za vrijeme Jugoslavije morao je prisilno emigrirati te se nastanio u Njemačkoj na Bodenskom jezeru. Prezime Keller, Mark je preuzeo od majke Njemice koja je na žalost umrla nakon poroda. Kao dijete bio je uglavnom zaklinut za neposredni kontakt s Hrvatskom, jer mu otac zbog političkih razloga nije smio stupiti na tlo bivše Jugoslavije. Ipak, još postoji emocionalna povezanost izučenog automehaničara s Hrvatskom, u koju planira otići čim bude imao malo više vremena. Prvi uspjesi Marka Kellera u Njemačkoj dogodili su se televizijskom serijom *Zvijezde juga* i nastavljeni su dakako ulogom policajca Andrea Fuxa u spomenutoj *Cobra 11* koja se s velikim uspjehom prikazivala i u Hrvatskoj. Osim glumačkog talenta, koji sada iskazuje uglavnom u dugometražnim filmovima, 45-godišnji Keller bavi se i pjevanjem, a mnogi ga pamte kao imitatora Deana Martina u televizijskoj emisiji Nizozemca Rudija Carrella iz godine 1989. Čini se da i Markovi sinovi kreću očevim stopama. „Stariji sin Aron bavi se glazbom i već spada među poznatije hip-hop zvijezde u Njemačkoj, a mlađi Joshua također je već odglumio neke uloge“, ponosan je otac Mark Keller

koji je u Hrvatskoj bio samo jedanput, i to kada je imao deset godina. „Bio sam tada s ocem i njegovom ženom u posjetu Đakovu. Igrao sam nogomet s ostalom djecom, ali smo se teško sporazumijevali. Na more nismo išli i to me dosta razočaralo. Od tada više nisam bio u Hrvatskoj premda mi je sada velika želja otići“, kaže Keller.

Tek se u devedesetim godinama Markov otac Ante Bičanić nakon odlaska u mirovinu odlučio vratiti u domovinu i rodnu Liku, gdje i danas živi velikim dijelom godine. Kada nije u Hrvatskoj, posjećuje sina Marka koji sa svojom obitelji živi na Bodenskom jezeru. „Žao mi je što nisam imao više kontakta s Hrvatima i Hrvatskom. Sretan sam što sam barem imao priliku upoznati svoju baku, koju su tijekom rata ubili četnici“, kaže uspješni glumac. Mark Keller, čije je pravo ime

Marko, vrlo je karizmatična osoba neprestano okružena kolegama i suradnicima, u što smo se uvjerili i prilikom razgovora na setu *Glave ili broja*, gdje je svako malo morao dati savjet, popričati s ovim ili onim i naravno pomoći mlađem sinu Joshui, koji i u filmu glumi njegova sina.

„Znate, odrastao sam kao dijete stranca i oduvijek sam bio na strani slabijih. Imam prijatelja Turaka, Talijana i drugih. Moja supruga Tülin je Turkinja, tako da zaista znam što je biti strnac i što znači boriti se za preživljavanje“, priča Mark Keller čiji film *Glava ili broj* pokazuje život donjeg sloja stanovništva, siromaštvo, rasizam te upućuje na opasnost ulaska u kriminalni milje. „Rat u Hrvatskoj doživio sam vrlo emotivno baš kao i moj otac. Međutim, odrastao sam na Bodenskom jezeru, gdje je bilo mnogo drugih stranaca, pa među našim prijateljima ima i Srba. Unatoč iskustvima naših sunarodnjaka u Domovinskom ratu i političkoj situaciji, neki su i dalje naši prijatelji. Mislim da je najvažnije vidjeti ljudsku stranu kod čovjeka i ne dati politici da utječe na takva prijateljstva“, zaključuje Mark Keller, to jest Marko Bičanić.

Ivan Klasnić – nogometni heroj

Nogometnim majstorijama, hrabrošću u suočavanju s teškom bolešću i nesa-lomljivom voljom za oporavkom i povratkom na nogometne travnjake Ivan Klasnić nije samo oduševio Nijemce i Hrvate nego i cijeli sportski svijet. Kada je riječ o jednom od najpopularnijih nogometaša u Njemačkoj, zapravo uopće nema potrebe spominjati pojam integracije. Put našeg nogometaša prema uspjehu, međutim, može poslužiti kao pravi uzor za mnoge ostale dječake hrvatskoga podrijetla u Njemačkoj.

Ivan Klasnić rođen je 29. siječnja 1980. godine kao dijete hrvatskih iseljenika koji su se nastanili u Hamburgu. Nogomet je počeo igrati za SC Union 03 Hamburg i TSV Stellingen, prije nego što je prešao u juniorsku ekipu poznatog FC St. Paulija. Slijedili su njegovi prvi nastupi u drugoj njemačkoj ligi, a 2002.

Ivan je zaigrao za njemačkoga prvaka Werder Bremen. Talentiran, skroman, iznimnih golgeterskih sposobnosti Klasnić je ubrzo postao ljubimac navijača u Werderu, s kojim je osvojio njemačko prvenstvo i kup te postao jedan od najboljih napadača Bundeslige. Sve je teklo sjajno u karijeri Ivana Klasnića, a kao poseban uspjeh slijedio je poziv u hrvatsku nogometnu reprezentaciju. „Iako sam odrastao u Njemačkoj, nikada mi nije bio cilj igrati za njemačku reprezentaciju, nego za Hrvatsku. Već sam za Hrvatsku igrao u mlađim selekcijama. Osjećam se kao Hrvat, sa svojim roditeljima razgovaram na hrvatskom jeziku i ponosan sam što mogu igrati za hrvatsku reprezentaciju“, kaže Ivan Klasnić.

Tijekom naoko rutinske operacije na slijepom crijevu krajem 2005. godine, Klasniću su prvi put dijagnosticirani problemi s bubregom. Na žalost, mladi nogometaš morao je 2007. čak dva puta biti podvrgnut transplantaciji bubrega i sve je upućivalo na kraj odlične nogometne karijere. No, mnogi su račun napravili bez Klasnića koji se od malena naučio boriti za svoje ciljeve i uporno raditi na njihovu ostvarenju. „Bez obzira kako to zvučalo, uvijek sam se nadao da ću ponovo igrati nogomet. Naravno da je bilo trenutaka kad sam pomišljao da možda to i neće biti moguće, ali tada bih si opet davao nadu, uvjeravajući se kako ću sve dati od sebe da to uspijem, pa što bude“, kaže Ivan Klasnić, prvi nogometni profesionalac na svijetu koji je nakon transplantacije bubrega uspio zaigrati na najvišem nivou, uključujući i reprezentativne nastupe za Hrvatsku. Prema izboru njemačkog časopisa Kicker, Ivan Klasnić je zbog toga 2007. proglašen čovjekom godine. Najveća potpora mu je obitelj, roditelji Šima i Ivan koji su prije 35 godina iz Tomislavgrada došli u Njemačku, stariji brat Josip, supruga Patricija i kći Fabienne Coleen. „Od prvog trenutka imao sam njihovu bezrezervnu potporu. Molili su me samo da pazim da mi se nešto ne dogodi. Zato sam u Americi dao izraditi specijalan pojas koji štiti moj *treći* bubreg od eventualnih udaraca“, riječi su Ivana Klasnića, možda i najpoznatijeg Hrvata iz Njemačke koji sada nogometnu karijeru nastavlja u engleskom Boltonu.

Dok smo završavali ovaj prilog sustigle su nas nimalo lijepe vijesti: Ivan Klasnić, hrvatski reprezentativac i igrač engleskog premierligaša Bolton North Westa, osumnjičen je za silovanje maloljetne djevojke u Engleskoj, uhićen i pušten iz pritvora uz jamčevinu da se brani sa slobode.

Darko Kosić – inovator i poduzetnik tržišnih komunikacija

Odnosi s javnošću i otvaranje novih tržišta putem raznovrsnih marketinških aktivnosti – glavna su područja djelatnosti Darka Kosića, voditelja i vlasnika tvrtke Dako-PR iz Leverkusena. Stručnjak u području marketinga i vrhunski promotor raznih proizvoda, karijeru je počeo planiranjem odnosa s javnošću (eng. Public Relations / PR), a kao kruna njegovih višegodišnjih napora stvorena je tvrtka Dako-PR. Kosić je studirao pravo, a pri samom kraju studija, zahvaljujući jednom susretu u tv-postaji WDR, počeo je raditi u izdavačkoj kući za pravno-stručne publikacije. Potajno se nadao da će karijeru ostvariti u novinarstvu, što

mu je oduvijek bila želja. No, Kosićevo umijeće pisanja i oblikovanje poruka prva je prepoznala jedna PR-agencija u sjevernoj Njemačkoj, koja je zaposlila mladog Hrvata rođenog u Kölnu, a podrijetlom iz Bribira kod Crikvenice. Od 2001. do 2004. godine Darko Kosić je tijekom svakodnevnog agencijskog poslovanja usavršio svoj stil pisanja i razvijao komunikacijske strategije s težištem interesa na građevinsku industriju i arhitekturu. „Godine 2004. pružila mi se prilika za osamostaljenje i vratio sam se s nekoliko kolega u pokrajinu Sjevernu Rajnu i Westfaliju, točnije u Leverkusen“, kaže Kosić. Danas u njegovoj tvrtki, Dako PR, radi šest stalnih i tri slobodna suradnika. „U prvom redu oslovljavamo inženjere, voditelje gradilišta ili arhitekte. Naši klijenti dolaze iz svijeta graditeljstva, proizvodnje cigle ili izolacijskih elemenata“, objašnjava Kosić. Gospodarska je kriza, naravno, utjecala i na PR-biznis. Uvijek kada nedostaje novca u blagajni, poduzeća imaju praksu najprije smanjiti troškove u promotivnim aktivnostima. „Upravo to je kriva filozofija“, tvrdi Darko Kosić dodajući da bi se uvijek trebalo nastojati agirati anticiklički. Dakle, kada Vam dobro ide, štedite za vremena u kojima će Vam lošije ići da biste upravo u tim vremenima određenim aktivnostima skrenuli pozornost javnosti na svoj proizvod i time pridobili klijente. „Međutim, to je lako reći. Kada u stvarnosti nedostaje novca, onda je razumljivo da je PR područje u kojem se pokušava štedjeti maksimalno“, tvrdi Kosić.

Jedan od važnijih zadataka tvrtke Dako-PR je praćenje raznih medija i trendova koji su važni za područje graditeljstva ili plasiranje novih proizvoda na tržištu. Postoje razne varijante za to: stručni članci, tekstovi o novim proizvodima, vijesti iz svijeta gospodarstva, brošure o tvrtkama i uslugama, publiciranje u časopisima i novinama, organiziranje konferencija za novinare, nastupi na sajmovima, redakcijski posjeti itd.

Darko Kosić aktivan je i u Hrvatskoj, gdje se brine za promociju proizvoda. Nada se kako bi uskoro mogao i više toga odraditi u svojoj domovini i sa svojim sunarodnjacima, s kojima je do sada, unatoč svim klišejima, imao samo dobra poslovna iskustva. I u privatnom životu šef tvrtke Dako-PR rado svrati u Hrvatsku osobito na more, to jest u Bribir gdje su mu se roditelji u međuvremenu vratili. Najbolji dokaz izvrsnosti Darka Kosića je njegova nominacija za *PR Report Award* u rubrici *Business-to-Business* godine 2008. S obzirom na ambicioznost i odlučnost u poslu ne treba sumnjati u nove nagrade i uspjehe Darka Kosića iz Leverkusena.

Niko i Robert Kovač – vrhunski sportaši odrasli u Berlinu

Najpoznatija braća u hrvatskoj zajednici u Njemačkoj zasigurno su Niko i Robert Kovač. Vrsni nogometaši odrasli su u berlinskoj četvrti Weddingu, u Turinskoj ulici, gdje su im roditelji stigli 1970. godine iz rodnoga Livna. Wedding je bio i ostao gradsko područje Berlina u kojem žive stranci i građani s nižim mjesečnim primanjima. Primjera radi, danas u Weddingu živi 31 posto migranata, a među školskom djecom čak je 40 posto onih stranoga podrijetla.

Otac Nike i Roberta Kovača, Mato Kovač, u Berlinu je radio kao tesar. Majka Ivka bila je čistačica. Mukotrpno stečeni novac roditelji su ulagali u obrazovanje svoje troje djece i nogometni talent Nike i Roberta.

„Imao sam samo tri godine kada sam počeo udarati nogom u sve što je bilo okruglo“, kaže Niko Kovač koji je prve nogometne trikove naučio na ulici u Weddingu, da bi poslije počeo igrati za klub SC Rapide i u redovima Herthe Zehlendorf koja je u Berlinu poznata kao veliki izvor talenta. U Zehlendorfu je braću Kovač od samih početaka pratio danas 84-godišnji bivši predsjednik kluba i čelnik berlinskog nogometnog saveza Otto Höhne. „Sjećam se da su Kovači uvijek neumorno trenirali. Bili su vrlo dobro odgojeni dečki, vrijedni i uporni. Niko je maturirao na Lessingovoj gimnaziji. I danas svrati do mene kada je u Berlinu“, ponosan je gospodin Höhne. Poznato je kako je izgledao nastavak sjajne karijere Nike Kovača: preko Herthe Zehlendorf stigao je u redove Herthe BSC iz Berlina, a nastavio je kao igrač u Bayer Leverkusenu, Hamburgu i Bayern Münchenu da bi se ponovno vratio u Herthu te završio karijeru kao igrač Red Bull Salzburga i kapetan hrvatske nogometne reprezentacije.

Stopama starijega brata krenuo je i Robert Kovač. Nakon što se etablirao u Leverkusenu, prešao je također u Bayern München, zatim u talijanski Juventus i Borussia Dortmund. Robert Kovač uspio se čak i vratiti u Hrvatsku, zaigrao je zagrebačkom Dinamu te se nije mogao načuditi kada je na svojoj koži morao doživjeti Dinamovo suparništvo sa splitskim Hajdukom koje gotovo da prelazi i u mržnju. „Ja sam dijete dijaspore, meni je Hrvatska sve. Ne mogu shvatiti da između ljudi udaljenih nekoliko stotina kilometara postoji takav animozitet“, jednom je prilikom izjavio mlađi brat Kovač, čija je supruga Anica, bivša Miss Hrvatske, također dijete hrvatskih iseljenika iz Berlina.

„Naravno da smo kao stranci uvijek bili u malo težem položaju od Nijemaca, pogotovo kada smo igrali u većim rangovima u kojima je reguliran maksimalni broj stranaca u ekipi. No, naši su roditelji Hrvati i time se i mi osjećamo Hrvatima. Ponosni smo na to. To je domoljublje, a ne nacionalizam. Jednostavno smo od malena tako odgojeni, išli smo svako ljeto u Hrvatsku i očuvali smo svoj identitet. Tako i ja nastojim te vrijednosti proslijediti na svoju kćer“, kaže Niko Kovač koji cijeni njemački rad, red i disciplinu, ali istodobno obožava ležernost i jednostavnost Hrvata.

Berlinska braća Niko i Robert za Hrvatsku su odigrali više od 160 utakmica u kockastom dresu. Prihvaćeni su kao pravi vođe, cijenjeni kao vrhunski nogometaši i korektni profesionalci čak do te mjere da Hrvatski nogometni savez razmišlja o organizaciji oproštajne utakmice za braću Kovač. Kada bi i ostali talentirani Hrvati iz iseljeničtva iz raznih područja stvaralaštva u domovini bili dobro prihvaćeni poput vrhunskih nogometaša Nike i Roberta, gdje bi nam bio kraj...

Vodeći komparatist tranzicijskih ekonomija dr. Siniša Kušić

Usporedna analiza tranzicijskih ekonomija glavna je preokupacija Siniše Kušića, istaknutog znanstvenika i predavača na Katedri za analizu tranzicijskih ekonomija i transformaciju gospodarskih sustava pri Sveučilištu Johann Wolfgang Goethe u Frankfurtu. Rođen je u Zagrebu, odakle je kao dječak s roditeljima došao u Njemačku početkom sedamdesetih godina. S uspjehom je završio studij ekonomije u Frankfurtu na Majni, gdje je 2000. godine doktorirao o temi *Privatizacija tijekom procesa transformacije - na primjeru Republike Hrvatske*. Integracija za dr. Kušića kao i za mnoge mlade Hrvate, pripadnike drugog iseljeničkog naraštaja, nije bila nikakav problem. „Ni jednom nisam imao loša iskustva zbog toga što sam stranac. A kao takav se ovdje nikada

nisam ni osjećao. Prema mojem mišljenju njemačko društvo otvoreno, možda otvorenije nego što mu se pripisuje s određenih strana. Nijemac svakoga prihvaća ako ima osjećaj da postoji volja pridružiti se njegovom društvu. Tko ima volju za integraciju u njemačko društvo, tko poznaje jezik i prihvaća njemačke zakone i način života, ovdje može bez problema živjeti“, uvjeren je dr. Kušić dodajući da je za integraciju važna i otvorenost i spremnost doseljenika da provodi vrijeme sa svima, a ne samo sa svojim. „U suprotnom dolazi do paralelnog društva koje nema dodirnih točaka s većinskim društvom“, smatra dr. Kušić.

Izvršnost i stvaralačka energija našeg znanstvenika u Njemačkoj su itekako prepoznati te mu je ponuđeno mjesto docenta na frankfurtskom sveučilištu. Kao pripadnik iseljeničke zajednice dr. Kušić je jedan od onih koji se nikako ne uklapaju u klišeje koji vladaju o Hrvatima koji žive izvan Hrvatske. „Čuju se još omalovažavajući nazivi za dijasporu kao što su *gastarbajteri* ili *baustelci*. Takvo označavanje naših iseljeničkih zajednica u Europi ne odgovara stvarnosti. U mnogim europskim zemljama Hrvati su poznati kao iznadprosječno dobro obrazovani migranti i uočljivo motivirani za rad, počevši od liječnika, poduzetnika, gastronomskih stručnjaka pa čak i do svjetski priznatih sveučilišnih profesora raznih zanimanja“, navodi dr. Kušić. Smatra da su Hrvati u Njemačkoj primjerno integrirani u društvo u kojem žive te da brižno njeguju kulturu i tradiciju hrvatskoga naroda. Da za dr. Sinišu Kušića ovakvo mišljenje nije samo mrtvo slovo na papiru, pokazuje njegov angažman u Hrvatskom svjetskom kongresu Njemačke. Naime, kao dopredsjednik te institucije često se izravno susreće i bavi razgraničavanjem pojmova integracije i asimilacije, s jedne strane zauzimajući se za poboljšanje suradnje s njemačkim vlastima i integraciju njemačkih Hrvata u svakodnevne društvene procese i rasprave. S druge

strane pokušava pridonijeti očuvanju hrvatskog identiteta, jezika i kulture kroz organizaciju raznoraznih zanimljivih priredbi, seminara i predavanja.

Premda je i sam u uskom kontaktu s Hrvatskom, naime član je u radnoj skupini za pripremu pregovora Republike Hrvatske s Europskom unijom, te putem angažmana kao recenzent i gost predavač na zagrebačkom Ekonomskom fakultetu, dr. Siniša Kušić smatra da su Hrvati iz iseljeništva pravi potencijal i da mogu biti još od veće koristi za sadašnju Hrvatsku koja oskudijeva mladim visokoobrazovnim osobama odgojenima i obrazovanim u demokratskim društvima. „Zašto Hrvatska pokazuje tako malo zanimanje za navedene Hrvate u izvandomovinstu, o tome možemo samo spekulirati“, kaže dr. Kušić.

Autor i koautor pet knjiga i više od 80 studija i analiza procesa povezanih s transformacijom gospodarskog i društvenog sustava priznaje aktivne pokušaje Republike Hrvatske da se znanstvena dijaspora uključi u domaće strukture, institucije i programe. „No, očito neke postojeće strukture to rade samo kako bi što brže došle do financijskih sredstava iz raznih programa Europske unije. Manje se, na žalost, misli na sustavnu suradnju s iseljeništvom. To je vidljivo i u činjenici da se znanstvenicima i stručnjacima iz dijasporе rijetko nude radna mjesta i katedre koje odgovaraju njihovu znanju i sposobnostima. Umjesto toga mjesta se dodjeljuju po neprofesionalnim kriterijima. Zato je jedan dio hrvatskih znanstvenika nezadovoljan i odustaje od trajnog povratka u Hrvatsku“, smatra dr. Kušić. Do kada će situacija biti takva i kada će se napokon dogoditi preokret - ne može nitko predvidjeti, ali se treba nadati da će to biti što prije.

Poduzetništvo Mate Madunić u novim tehnologijama

Efikasnost njemačkih bolnica, službi hitne pomoći, vatrogasnih stanica, te pojedinih banaka razvijena je do fascinantnih razina zahvaljujući informatičkim rješenjima koje je osmislio Mate Madunić. Za karijeru hrvatskog informatičara iz Stuttgarta presudna je bila 1994. godina, kada se upoznao s talijanskim inženjerom ekonomije Roverom Lillijem. Njih dvojica pokrenuli su 2003. godine zajedničku tvrtku Inmansys u Ludwigsburgu.

„Prve ideje za današnji posao i za osnutak samostalne tvrtke imao sam još tijekom studija informatike u Stuttgartu. Upoznavanjem gospodina Lillija sve se konkretiziralo i kroz godine smo uspjeli prepoznati informatičku

znanstvenu disciplinu u kojoj smo se specijalizirali inovativnim rješenjima“, kaže Mate Madunić koji je razvio statistički sustav čiji je cilj razvoj procesa i postizanje maksimalnih rezultata u poslovanju. Primjera radi, računalni program hrvatskog stručnjaka omogućuje službi hitne pomoći u bilo kojem njemačkom gradu da obrađuje i analizira podatke o vremenu primanja poziva u pomoć, vremenu koje je potrebno vozilu hitne pomoći da dođe do mjesta nesreće, vremenu koje je potrebno dok se pacijenta preveze u bolnicu itd. „Mi se bavimo računalnim sistematiziranjem podataka. Zapravo smo ljudi za podacima i tražimo ih što je više moguće. Pomoću naših programa u stanju smo analizirati i diferencirati radne procese do u najsitnije

detalje i to u roku od samo nekoliko sekundi. U nekim njemačkim pokrajinama postoje strogi zakoni prema kojima, na primjer, vozilo hitne pomoći mora stići na mjesto nesreće u roku od petnaest minuta. Naš sustav omogućuje kontrolu je li to zaista tako i daje objašnjenja u slučaju da nešto zaškripi“, riječi su Madunića koji je rođen kao pripadnik drugog naraštaja naših iseljenika u Vaihingenu nedaleko od Ludwigsburga. Njegovi su roditelji podrijetlom iz Ciste Provo u srcu Dalmatinske zagore.

Tvrtka InManSys stalno raste i u međuvremenu ima klijente diljem Njemačke. Sav proces školovanja korisnika sustava odvija se putem interneta, a često se organiziraju i tečajevi u sjedištu tvrtke u Ludwigsburgu. Širenje na ostala tržišta, ponajprije Austriju, Švicarsku, ali i Francusku te Veliku Britaniju svakako je u planu, ali će za to trenutačna ekipa od četvero stalnih radnika i nekoliko honoraraca morati biti proširena. Istočna Europa također je zanimljivo tržište, no veliko je pitanje u kojoj mjeri tamošnja politika uopće želi instalirati kvalitetne sustave kontrole poput onih kojima informatičku podršku nudi tvrtka InManSys. „Rezultati hitnih službi u mnogim tamošnjim zemljama mogli bi biti vrlo porazni“, mišljenja je i Mate Madunić.

Osim u organizacijskim sektoru bolnica, vatrogasnih službi i neprofitnih organizacija, hrvatski informatičar se specijalizirao i na banke. „Usporedno kao i u drugim sektorima naše aplikacije omogućuju i bankama točnu analizu poslovanja i definiranje uzroka eventualnih padova ili kriznih situacija. Sve je podatke, naravno, moguće ilustrirati u formi statistika ili izvještaja, čak do te mjere da je moguće kontrolirati učinak svakog zaposlenika“, objašnjava mladi poduzetnik. Za analize kakve omogućuje njegov program u samo nekoliko sekundi, nekada su u bankama dvojica radnika potrošila čak dva tjedna, pa je zato jasno koliko je koristan sustav našega informatičkog stručnjaka iz Ludwigsburga. Ipak, navedeni programi koje se u šali može nazvati i svojevrsnim *Big Brotherom* imaju i svoju granicu, jer se naravno moraju poštovati odredbe o zaštiti osobnih podataka i prava radnika. „Iako smo prilično uspješni, ne patimo za nekim velikim i brzim širenjem. Želimo ostati mala, učinkovita tvrtka i imati apsolutnu kontrolu nad situacijom. Naš je princip da ne radimo s kreditima te pokušavamo novcem koji imamo financirati nove razvoje“. Upravo za razvoj takvih novih ponuda zadužen je samozatajni stručnjak Mate Madunić.

Književnica, kazališna kritičarka i dramaturginja Jagoda Marinić

Zanimljiv i neobičan je put Jagode Marinić od pisca za svoju dušu do perjanice poznatih izdavača Suhrkamp i Hausera, sve do uspješne dramatičarke i kazališne kritičarke. Mlada književnica rođena u Waiblingenu, čiji su roditelji podrijetlom iz Dalmatinske zagore, kaže da je oduvijek voljela čitati, a kroz to čitanje rano je počela i pisati stihove, pjesme, priče – ali samo za sebe i bez namjere da to objavljuje. Važan korak u smislu književne karijere dogodio se nakon što je upisala studij politologije, anglistike i germanistike u Heidelbergu. Naime, na tečaju za kreativno pisanje, koji je organizirao „jedan pomalo otkaćeni

profesor iz anglistike”, prvi je put počela iznositi svoje priče u javnost i podvrgnuti ih mišljenju drugih osoba, uglavnom već iskusnijih autora. Možda čak ni sudjelovanje na spomenutom seminaru ne bi dovelo do prvog objavljivanja zbirke proze da jedna Jagodina prijateljica nije, i to bez njezina znanja, odnijela nekoliko radova uredniku izdavačke kuće Suhrkamp koji je, pak, bio oduševljen stilom pisanja djevojke dalmatinskih korijena. „Prvo sam bila jako ljuta na prijateljicu. Ali kad sam vidjela da se taj urednik stvarno zagrijavao za moje radove počela sam o svemu malo drukčije razmišljati”, iskrena je Jagoda.

I tako, malo po malo se zakotrljala gruda snijega koja se na kraju pretvorila u pravu lavinu uspjeha. Zbirka kratkih priča pod naslovom *Eigentlich ein Heiratsantrag (U biti bračna ponuda)* pobrala je lovorike kritičara na njemačkoj literarnoj sceni i među strukom u Austriji, Švicarskoj te Italiji. Štoviše, čak je u jednoj srednjoj školi u pokrajini Baden-Württembergu interpretacija Jagodine priče *U staklenoj kućici* odabrana kao glavni zadatak završnog ispita iz njemačkog jezika i književnosti. Slijedile su knjige *Russische Bücher* i *Die Namenlose* koja je prevedena i na hrvatski jezik pod naslovom *Bezimena*. Kako to već biva, u hodu s literarnim uspjehom slijedili su mnogobrojni termini, čitanja i sudjelovanje na tribinama diljem Njemačke. Premda vrlo dobro govori hrvatski, njezini su tekstovi napisani njemačkim jezikom kojim, kako priznaje, uspijeva još mrvicu bolje izraziti ono što želi reći. Pisanje Jagodi Marinić predstavlja užitek, u njemu pronalazi utjehu i nadu, nekad njime želi sačuvati proživljene osjećaje, san ili neku uznemirujuću uspomenu. Posebno je zanimljivo kako nastaju njezini radovi: „Priču uvijek moram dovršiti odjedanput. Zna se nekad dogoditi da napišem 20-ak stranica, nešto mi se ne sviđa i opet moram sve ispočetka. Jer ako nastavim sutra dan, nisam sigurna da ću opet pogoditi onaj ton kojim sam počela,“ kaže Jagoda Marinić.

Nadahnuće za svoje tekstove izvlači iz najrazličitijih situacija u svakodnevnom životu. Dovoljno joj je uhvatiti jednu sličicu, pa da se u njoj probudi određeni osjećaj koji onda pretvori u priču. Čini se vrlo jednostavno, ali vještina je to koju treba ustrajno razvijati. Potrebno je puno maštovitosti, talenta i žica za pisanje koju jednostavno nema svatko. Pomalo tužna priča *Moj sin*, primjerice, nastala je nakon što je Jagoda u novinama pročitala dirljiv tekst izraza sućuti. U čemu je tajna? „Ne znam. Pokušavam pisati onako kako osjećam, i bitno mi je da su sve te priče iskrene, odnosno da dolaze od srca. Osjećaji i snovi su nešto vrlo važno i često se u korist njih odričem stvarnosti.”

Nakon završetka studija, Jagoda Marinić je dulje vremena provela u Hrvatskoj da bi malo bolje upoznala život u domovini svojih roditelja. „Mi smo djeca iseljenika, ni ovamo ni tamo. Volimo domovinu naših roditelja, ali i Njemačku gdje smo odrasli, gdje su nam prijatelji i drage uspomene. Neka nas čežnja vuče dolje, ali, tko zna, da živimo u Hrvatskoj možda bi nas opet nešto vuklo ovamo gdje smo rođeni.” Jagoda je za sebe odredila da želi živjeti u rodnoj Njemačkoj, makar je iskusila i življenje u New Yorku. Osim literarnim stvaralaštvom, Jagoda Marinić bavi se i dramaturgijom, piše kazališne komade, bila je izbornica festivala hrvatskog kazališta u Heidelbergu, veliki je uspjeh postigla djelom *Zalina* u Rumunjskoj, a piše i za njemačke dnevne novine poput Frankfurter Rundschau.

Mlada kazališna i filmska zvijezda Mišel Matičević

Oduševljenje glumcima Gerardom Depardieuom i Alom Pacinom bilo je presudno za Mišela Matičevića da se i sam počeo baviti glumom. „Već u školi sam htio postati glumac. Često su me zbog toga znali i ismijavati, ali sam znao svoj put. Kada bih gledao filmove *Depardieu* i *Pacina* pomislio bih, ono što oni mogu, to mogu i ja. Bili su to mladenačka oholost i arogancija”, danas priznaje Mišel Matičević, trenutačno najuspješniji hrvatski glumac i jedan od najperspektivnijih glumaca uopće u Njemačkoj. Mišel je rođen 1970. godine, odrastao je u berlinskom gradskom predjelu Gropiusstadtu, a studirao je na Veleučilištu za film i televiziju u Babelsbergu. Pravi je berlinski dečko, što

se primijeti i na njegovu specifičnom dijalektu. Nikada ne biste rekli da je taj čovjek zapravo Hrvat! Među ostalim Mišel je glumio u ulogama u sklopu Berlinskog ansambla, na pozornici Njemačkog državnog kazališta u Berlinu i u kazalištu Kleist u Frankfurtu na Odri. Sredinom devedesetih godina počeo se sve više pojavljivati u televizijskim produkcijama. Put do velike slave otvorila mu je uloga hrvatskog ubojice Branka u filmu *Lost killers* za koju je primio nagradu za najboljega glumca na Međunarodnom filmskom festivalu u Solunu. Fantastične uspjehe nastavio je filmom *Hotte im Paradies*, a za uloge u filmovima *Svečano obećanje*, *Automatizam smrti* i *Tamna strana* primio je uglednu njemačku televizijsku nagradu za najboljega glumca. Tri nagrađena filma u jednoj godini - ono za što je drugima trebao cijeli život, Mišel Matičević je riješio u samo nekoliko poteza. „Gledatelj povjeruje svakoj ulozi koju igra Mišel Matičević”, naveo je u objašnjenju svoga odabira ocjenjivački sud za dodjelu jedne od najuglednijih njemačkih nagrada glumišta.

Uz takve ocjene, našem glumcu zaista nije potrebna veća pohvala. Sa svojih 40 godina Mišel Matičević već je sudjelovao u pedesetak filmova, glumio je s Götzom Georgeom, Michaelom Keatonom, Natashom McElhone i Julijom Jentsch, a među novijim produkcijama treba istaknuti dramu *Effie Briest*. Mišel je poznat kao veliki talent, ali istodobno je radoholičar. „Nisam odrastao u najsajnijim uvjetima, ali ne bih rekao ni da smo kao mladi klinci pripadali nekom berlinskom getu. Naučio sam rano da trebaš biti uporan i izboriti se za svoje ciljeve s određenom dozom samopouzdanja”, kaže Matičević. Naoko beskompromisan tip u privatnom životu, pak, voli imati svoj mir. Čak je i sam znao zaplakati gledajući neke filmove. „Tko ne bi zaplakao gledajući remek djelo filmske umjetnosti *Mostove okruga Madison* s Clintom Eastwoodom i Meryl Streepu u glavnim ulogama. Kao dječak plakao sam i kada je umrla Bambijeva mama. Moja mama mi je tada morala objašnjavati da je to bio samo film“, kaže Matičević. Za njega je rutina kraj kreativnosti. Zbog toga ga u prvome redu i zanimaju uloge koje su pravi izazov. Daroviti glumac Mišel Matičević s nevjerojatnom lakoćom gradi svoj umjetnički put do jedne od najvećih suvremenih glumačkih osobnosti u Njemačkoj.

Obiteljska klinika kirurga Leopolda Mihaljevića

Izvrstan, jedina je riječ koja može opisati ugled koji u njemačkom svijetu kirurgije ima dr. Leopold Mihaljević. Rođeni Poljičanin iz Ostrvica prije 44 godine došao je u njemački grad Darmstadt, nedaleko od Frankfurta, gdje je počeo liječničku karijeru iz snova. Apsolvent zagrebačkog Medicinskog fakulteta nakon kratkog vremena stažiranja u Šibeniku i Splitu, te radu u Domu zdravlja u Šestanovcu kvalitetnu perspektivu napretka vidio je jedino u inozemstvu. Došavši u Darmstadt, ne samo da je uspio u kratkom roku naučiti njemački jezik, nego je Mihaljević iznova položio njemački državni ispit, napisao doktorat, počeo raditi u anesteziji i kirurgiji, uspio stići do mjesta asistenta, za-

tim glavnog liječnika i poslije šefa kirurgije i bolnice u Heppenheimu. Njegove zasluge za unapređenje zdravstvenih standarda i tehnologije operiranja u Njemačkoj su velike. Među prvima je uveo endoskopske operacije, a danas je jedan od najpriznatijih stručnjaka za zahvate na trbuhu, debelom crijevu, jednjaku i gušterači. S ekipom od 12 suradnika do danas je obavio više od stotinu tisuća operacija i nikada se nitko od pacijenata nije žalio na njegov posao. Pred takvom nevjerojatnom serijom epiteta ne čudi što je Leopold Mihaljević primio počasnu plaketu okruga Bergstrasse, koju su prije njega primali samo ugledni njemački političari iz pokrajine Hessen.

„Kirurgija je moj život. Ne postoji godina u mojoj karijeri u kojoj sam bio na odmoru više od deset dana. Vrlo sam zahvalan Njemačkoj za sve što mi je dala i omogućila i osjećam se obveznim vratiti joj to kvalitetnim radom“, kaže dr. Mihaljević. Premda je *poljički vladaj*, kako u šali za sebe kaže, upravo proslavio 70. rođendan i dalje svako jutro u 7 sati dolazi na radno mjesto, odakle se ne miče sve do večeri. Njegovo je omiljeno dnevno štivo Frankfurter Allgemeine Zeitung, a u slobodno vrijeme četiri puta na tjedan trči po desetak kilometara. „U životu nisam popio kapi alkohola niti popušio cigaretu. Shvaćam poziv kirurga puno širim nego što je to uobičajeno. Kirurg ne obavlja samo operacije, nego se neprestano mora brinuti o stanju svojih pacijenata, misliti jednostavno i direktno i zalagati se za kvalitetan oporavak pacijenta nakon operacije“, govori Mihaljević. Zajedno sa svojom sestrom, hrvatski je radoholičar Njemačkoj podario još četvero vrhunskih liječnika. Naime, dvojica Mihaljevićevih sinova, André i Nicolas te njegove dvije nećakinje, tj. kćeri njegove sestre, koja živi u Darmstadtu, odabrali su medicinu kao životni poziv. Štoviše, u liječničkoj ekipi Leopolda Mihaljevića u klinici Bergstrasse donedavno je radio i hrvatski kirurg dr. Mario Kolar, kojemu njegov iskusni šef predviđa veliku karijeru.

U rijetkim trenucima kada operacijsku salu zamjeni uredom, Mihaljevićev pogled uperen je u veliku sliku stare splitske Rive s gradskim zidinama. Split i Hrvatska i dalje su njegova velika ljubav. Svake godine po tjedan dana boravi u gradu pod Marjanom.

„Nikada neću zaboraviti siromaštvo u kojem smo živjeli prije na selu u Ostrvicama. Vjerujem da me to u životu obilježilo. I kao student u Zagrebu sam trpio glad i hladnoću. Uvijek sam se trudio radom stvoriti bolji i pravedniji svijet. Upornim radom i voljom čovjek može sve preo-

krenuti i postići bolji život svoje obitelji i cijelog čovječanstva“, tvrdi Mihaljević. Njegovim je posredovanjem tijekom rata u Hrvatsku poslano više od 400 tona boca infuzije, mnoštvo raznih lijekova i medicinskih pomagala te nekoliko automobila hitne pomoći s vrhunskom opremom za postupanje u zdravstveno kriznim stanjima. Nikada za to nije tražio medijsku pozornost ni priznanice. Danas kaže da mu je to bilo sasvim normalno i da bi opet tako postupio. „Nitko nije toliko mlad da neće ostarjeti, nitko nije toliko bogat da neće osiromašiti, a nitko nije toliko zdrav da ne može oboljeti“. Tako glasi omiljeni Mihaljevićev moto koji istodobno oslikava nesigurnost koju je kao mladi liječnik iskusio, ali i novo, perspektivno okruženje u kojem se našao kao imućan i uspješan kirurg. „Kada sam tek stigao u Njemačku, bio sam fasciniran kada bih uživo na televiziji gledao prijenose rasprava iz Bundestaga. Takvo što nisam poznavao. Jako sam se zanimao za Nijemce i njihovu povijest. Integracija, učenje jezika i prilagodba novoj sredini bili su sasvim normalne potrebe za mene i moju obitelj“, kaže priznati kirurg koji s kolegama po struci u Hrvatskoj nema baš previše kontakta. „Rado odem u Hrvatsku, u Split, na selo, volim Poljica i svoj rodni kraj, gdje mi je i roditeljska kuća. Uvijek sam spreman pomoći. Međutim, iako tamo imam stan, više ne bih mogao živjeti ni u Splitu, ni u Hrvatskoj. Ljudi drukčije razmišljaju i imaju druge prioritete. Meni je važno zdravlje mojih pacijenata, a zadovoljan sam na primjer i sa svojim starim automobilom. Naučio sam živjeti za svoj rad i uživati u liječenju bolesnih ljudi. Svi koji su počeli sa mnom raditi u klinici Bergstrasse već su otišli u mirovinu. Ja i dalje dolazim na posao prvi, a odlazim kući zadnji. Činim to s entuzijazmom“, kaže dr. Leopold Mihaljević.

Evelin Novak – sopranistica Državne opere u Berlinu

Djevojka iz međimurskog sela Gornjeg Kraljevca, Evelin Novak, na dobrom je putu da postane velika zvijezda opernog pjevanja. Već s dvanaest godina Evelin je išla na sate pjevanja kod profesorice Darije Hreljanović, osvajala je razne nagrade, a kao 17-godišnja djevojka bila je najmlađa studentica na Glazbenoj akademiji u austrijskome gradu Grazu. Slijedio je za Evelin presudan korak, dolazak u Njemačku, i to u klasu poznate profesorice opernoga pjevanja Dunje Vejzović pri Visokom učilištu za glazbu i umjetnost u Stuttgartu. Upravo se u glavnom gradu njemačke pokrajine Baden-Württemberga dogodila važna faza u Evelinoj karijeri. Odlično se uklopila u novu sredinu, uspjela se prilagoditi i integrirati u njemačko društvo, što joj nije teško palo s obzirom na svakodnevne kontakte s ostalim studentima. Mlada pjevačica iz Međimurja u Stuttgartu je diplomirala 2008. godine. Unatoč zauzetosti, mnogobrojnim uspjesima,

nastupima i nagradama Evelin je tijekom boravka u gradu Mercedesu bila vrlo angažirana u radu sa Zborom Hrvatske katoličke misije u Bad Cannstattu, što je za pjevače amatere bilo vrijedno i lijepo iskustvo.

Godine 2009. mlada sopranistica postala je članica Međunarodnog opernog studija Državne opere u Berlinu. Izvrzne izvedbe Evelin Novak i izražajni glas koji ne preza ni od najzahtjevnijih

njih uloga s čudesnim glasovnim izazovima zapeo je za uho dirigentu i pijanistu, glazbenom ravnatelju Državne opere u Berlinu Danielu Barenboimu. Mladu glazbenicu je do Berlina doveo uspjeh na audiciji pred svjetski poznatim Barenboimom koji je za trajanja audicije upitao Evelin: Dolazite iz Hrvatske? Poznajete li hrvatsku kuhinju? Samouvjerena sopranistica Novak veselo se pohvalila da ponešto zna. No, nakon što je naša Evelin zapjevala, Daniel Barenboim je ustao i zapljeskao uz povike: Bravo! Bravo! Mladoj se opernoj pjevačici potom obratio riječima: Ne trebate vi kuhati. Vi ostajete kod mene!

I tako je Evelin Novak postala stanovnica njemačke metropole na radost mnogih ljubitelja operne umjetnosti i Hrvata iz Berlina koji pozorno prate rad i razvoj naše izvrsne operne pjevačice. Repertoar Evelin Novak vrlo je opsežan i pjeva skladbe od baroka do moderne, podjednako je uspješna u oratorijima, operama, operetama... Njezine su uloge Mimi u Puccinijevoj *La Bohème*, Micaela u Bizetovoj *Carmen*. Ni u Berlinu Evelin nije zaboravila na kontakt s ostalim Hrvatima, te je redovita gošća na misnim slavljinama, gdje pjeva u zboru ili izvodi psalme. Nedavno je gostovala u poznatoj milanskoj Scali, pjevala je s Placidom Domingom, bila je u Pekingu i u Poljskoj. Ipak, srce vuče natrag prema Hrvatskoj, pa joj je jedan od ciljeva uskoro pronaći angažman bliže domovini.

Popularna glumica, pjevačica i humanitarka Dunja Rajter

Jedna od najpoznatijih Hrvatica u Njemačkoj svakako je Dunja Rajter, još od vremena kada je uz slavnog Pierreu Brieceu glumila u filmovima o *Winnetou*. No, Dunja Rajter nije samo uspješna glumica, koja je sudjelovala u mnogim međunarodnim filmskim i kazališnim produkcijama, nego je Nijemce oduševila i svojim pjevanjem. Njezino se ime često spominje u kontekstima najboljih primjera integracije, a u posljednje vrijeme osobito u vezi s njenim socijalno-karitativnim angažmanom za ljude u nevolji ali i za životinje u Hrvatskoj.

„Volim Hrvatsku i na poseban sam način povezana s njom. Moja sestra Marija živi u Zadru i kada je posjetim obožavam sjesti na balkon s pogledom na more, slušati cvrčke i udisati mirise ružmarina. Tada jednostavno zaboravim na vrijeme“, priznaje Dunja Rajter koja je u Njemačku došla još 1964. godine. Rođena je u Našicama, a u Zagrebu je četiri godine studirala na Kazališnoj akademiji, od toga je dvije godine usavršavala pjevanje. Bilo je to vrijeme kada je Dunjin talent otkrio Nijemac Horst Lippmann. Najprije je došla u Frankfurt, gdje su se o njezinoj karijeri u početcima brinuli upravo Lippmann i Fritz Rau.

Zbog posla je Dunja Rajter bila mnogo u kontaktu s Nijemcima i tako joj privikavanje na način života i mentalitet nove sredine nisu teško pali. „Integracija za mene mora imati potporu s obiju strana. To znači da su u istoj mjeri doseljenik i zemlja useljenja pozvani da se pokušaju približiti jedni drugima. Za mene je uvijek bilo važno da upoznam ljude, kulturu, povijest i vjeru. Neo-

visno o državnim granicama svi mi živimo u jednom svijetu i trebali bismo postupati ljubazno i s poštovanjem jedni prema drugima“, kaže Dunja Rajter.

Nakon velikog uspjeha s filmovima *Winnetou*, Dunja je postala poznata i ulogama u serijama poput *Das Traumschiff* ili *Salto Mortale*. Hitovima poput *Was ist schon dabei* ili *Salem Aleikum* osvojila je top ljestvice u Njemačkoj, sudjelovala je u raznim televizijskim emisijama, među ostalim kod Harrya Belafontea i bila je na europskoj turneji s Ivanom Rebroffom. Od mnogobrojnih uspjeha vrijedi istaknuti i 1993. godinu kada je nastupala na kazališnom festivalu *Jedermann* u Berlinu, a na daskama koje život znače Dunja Rajter se, među ostalim, pojavila i u komadima *Mirandolina* u Bad Godesbergu i *Neuwiedu* te nedavno u *Anatevki* u Trieru.

Dunja Rajter svoju popularnost u europskoj javnosti koristi za humanitarne aktivnosti najpotrebnijima u rodnoj joj Hrvatskoj. Sve je počelo još tijekom Domovinskog rata koji je, može se reći, korjenito promijenio njezin život. Bilo je to vrijeme kada se, kako kaže, moralo učiniti sve kako bi se pomoglo, a posebno djeci, ratnim stradalnicima. Popularna glumica je tako preuzela pokroviteljstvo nad nekoliko dječjih klinika u Hrvatskoj. Osobno je pratila konvoje humanitarne pomoći do pojedinih odredišta u Hrvatskoj, te bi nakon uvida u razmjere humanitarne katastrofe u svijet slala brojne pozive za donacije i humanitarne aktivnosti, čiji je rezultat redovito vraćao osmijeh na lice unesrećenih. Ne samo to što redovito gostuje u raznim njemačkim emisijama, nego i činjenica da je Nijemci biraju među najpopularnije osobe u pokrajini Hessen pokazujući status i odličnu integriranost Dunje Rajter u Njemačkoj. Istodobno, popularna glumica i pjevačica svjesna je da u integraciji i odnosima između Nijemaca i doseljenika postoje poteškoće, pa i neugodne pojave nesnošljivosti. Svojom pjesmom *Nježan osmijeh* Dunja Rajter je u tom smislu odaslala jasnu poruku javnosti želeći pokazati da ekstremisti ne odgovaraju većini Nijemaca, koja nastoji razvijati što tolerantnije društveno ozračje.

Ekonomist Robert Zubčić – stručnjak na njemačkome tržištu osiguranja

Pitat će te starost gdje ti je bila mladost, narodna je poslovice koja prati Roberta Zubčića u svakodnevnom poslu. Naime, osiguravateljski stručnjak iz Singena na Bodenskom jezeru specijalizirao se za rješavanje mirovinskog statusa poduzetnika, predsjednika uprava raznih tvrtki, poreznih savjetnika i ostalih samostalnih i dobro stojećih djelatnika. „Po struci sam ekonomist. Prije studija u Konstanzu završio sam izobrazbu za osiguravateljskog trgovca. Gotovo deset godina radio sam za osiguranje Züricher Versicherung AG. Od godine 2005. osamostalio sam se i osnovao tvrtku HwV Vorsorgeconcepte GmbH,

i to nakon što sam dobio zanimljiv poslovni naputak poreznog financijskog savjetnika koji je razmišljao kako riješiti mirovinski status jednom svom imućnom klijentu“, objašnjava Robert Zubčić. Naime, u Njemačkoj postoje specifični zakoni koji uređuju stjecanje prava poduzetnika i direktora tvrtki na mirovinu. Voditelj jednog poduzeća ili predsjednik uprave ima pravo sebi odrediti iznos mirovine, na primjer od 3500 eura na mjesec. No, taj novac mora godinama

izdvajati iz bilance svoje tvrtke. Ako nije samostalan vlasnik, naravno da za takvo što mora imati i odobrenje poslovnih partnera. „Riječ je o reguliranom pravu. Poduzetnici za mirovinu počnu odvajati između 30. i 55. godine života. Odgovarajući porezni uvjeti moraju biti ispunjeni najmanje pet godina, a deset godina moraju izdvajati određeni iznos“, objašnjava Robert Zubčić. Hrvatski stručnjak svojim znanjem počinje pomagati u trenutku kada iz poslovne bilance jedne tvrtke treba ukloniti financijsko opterećenje, prouzročeno mirovinskim izdvajanjem šefova. Porezni savjetnici, naime, vide da nešto nedostaje u bilanci, ali ne znaju kako riješiti taj problem. Robert zna! „Najfrekventniji je problem kada tvrtka ide na prodaju. Naime, nijedan kupac neće preuzeti na sebe dugove u mirovinske fondove menadžera, koji mogu biti i milijunski, ovisno o iznosu koji je određen menadžerskim ugovorom“, kaže Zubčić. Refinanciranje zaostalih mirovinskih premija provodi se na razne načine, među ostalim pomoću mirovinskih fondova ili posebnih fondova koji daju potporu u takvim slučajevima. Drugo profitabilno područje kojim se bavi Robert Zubčić, podrijetlom Zadrani, su dodatna mirovinska osiguranja za radnike. U tim se ekonomskim transakcijama rješava dvojba na koji je način najbolje uplaćivati dodatno osiguranje. Filozofija ulaganja u osiguranje uglavnom se vrti oko raspodjele koja se svaljuje na leđa radnika i poduzetnika. Robert Zubčić trenutačno surađuje s oko 100 poreznih savjetnika uglavnom na području južne Njemačke, preciznije pokrajina Bavorske i Baden-Württemberg. Gospodarska se kriza, naravno, uvelike odrazila i na njegovu branšu jer nedostatak likvidnosti nije dobar preduvjet za izjednačivanje bilance. Velika prednost Roberta Zubčića u odnosu prema konkurenciji, tj. uglavnom velikim osiguravateljskim tvrtkama i bankama, jest što je agilni hrvatski stručnjak potpuno neovisan i neutralan u svom ocjenjivanju. Šef HwV Vorsorgeconepste, u kojem radi još nekoliko samostalnih partnera, među njima i još jedan Hrvat Mario Barić, osim svoga posla pronalazi vremena i za dužnosti u tamošnjoj hrvatskoj zajednici te obnaša dužnost predsjednika Hrvatskog sportskog kluba Croatia Singen. Vrijedni Zadrani angažirani je član Rotary kluba Bodensee-Engen. „Brinemo se o raznim dobrotvornim projektima. Nedavno smo organizirali snimanje filma *Heimatlos (Bez domovine)* koji tematizira problem nasilja prema strancima u Njemačkoj. Polusatni film snimili smo s djecom koja imaju migrantsko podrijetlo, a radnja govori o stranom dječaku koji biva pretučen, dok njemački napadači pokušavaju odbaciti krivnju. Film je prikazan u nekoliko škola i dobro je prihvaćen. Film odašilje mirotvorne poruke i upozorenja na opasnosti koje izaziva mržnja prema strancima“, siguran je Robert Zubčić.

Kada bi počeo posao na tržištu osiguranja u Hrvatskoj, Zubčić priznaje kako ne bi bio siguran da ima dovoljno dobar pregled situacije. „Pokušao sam jednom doći do podataka o situaciji s mirovinama. No, nikako mi nije jasno kako tako relativno mali broj zaposlenih u Hrvatskoj može podržavati mirovinski sustav s toliko velikim brojem umirovljenika. Dugoročno, taj je omjer neodrživ“, smatra Robert Zubčić.

Svijet ih cijeni, domovina ravnodušna

Dvadeset i pet životnih priča Hrvatica i Hrvata iz Njemačke pokazuju umjetničke, znanstvene, poslovne i sportske karijere koje se mogu razvijati do čudesnih razmjera zahvaljujući kombi-

naciji dragulja koje pruža otvoreno i liberalno društvo, s jedne strane, i izvrsnosti pojedinaca spremnih na izazove integracije i prihvatanje društvenih normi nove sredine, s druge strane. Bez obzira na vrijeme kad su stigli u Njemačku i jesu li tamo rođeni ili ne, Hrvati su se u Njemačkoj vrlo dobro prilagodili načinu života, političkom i društvenom sustavu domicilne zemlje. Svojom osobnom vrijednošću, upornošću, talentom i stručnošću cijenjeni su među njemačkim domaćinima, nekada čak i više nego u domovini Hrvatskoj. Zbog čega se Hrvatska ne pokušava sustavno koristiti mogućnostima Hrvata iz iseljništva, konkretno iz Njemačke? Zašto se Hrvati nisu spremni ugledati na Nijemce i integrirati, ne strance, nego svoje sunarodnjake, njihova iskustva i znanje u društvo koje teži upravo njemačkim i europskim standardima?

Učinkovite odgovore na ta pitanja trebalo bi dati reprezentativno znanstveno istraživanje. Već ovom letimičnom studijom jasno je da oni koji Hrvate iz iseljništva, u ovom slučaju iz Njemačke, svrstavaju u *desničare*, *nacionaliste*, pa čak ih smatraju *zaostalima* i *primitivnima*, žive u zabludi ili svjesno potiču stereotipne odnose prema *mrskoj emigraciji* koje je gajila raspadnuta Jugoslavija – u čijem je sastavu bila Republika Hrvatska do 1991. Rasprave o iseljništvu nerijetko su u Hrvatskoj svode na *politikantstvo* oko sudjelovanja na izborima ili na pitanja o misterioznim deviznim računima u Austriji koji navodno svjedoče o malverzacijama ratnih profitera. Nitko ne tematizira uspjehe hrvatskih stručnjaka, liječnika, znanstvenika, glumaca, glazbenika ili poduzetnika u Njemačkoj. Hrvatskim medijima zanimljivi su skandali, a ne izvrsnost kirurga dr. Leopolda Mihaljevića, slava glazbenice Jasne Ivir ili informatičke inovacije Mate Madunića. Prava slika o Hrvatima u Njemačkoj, čestitim i uglednim ljudima koji žive od svoga rada ne dopire do očiju hrvatske javnosti, ali ni do odgovornih institucija i političkih čimbenika. Turistički se sektor u domovini, primjerice, nije sposoban okoristiti potencijalima vlastitoga kulturnoga i vjerskoga turizma koji bi mogao ponuditi iseljničkom tržištu u njemačkim saveznom pokrajinama. Istini za volju, ni Hrvati u Njemačkoj nisu više sigurni na koji način prilaziti domovini. Obećanja je bilo mnogo, razočaranja još više. Ne postoji krovna udruga Hrvata u Njemačkoj koja bi okupljala zanimljive ideje i poticala projekte suradnje na različitim društvenim i kulturnim razinama, a bez uplitanja politike. Među njemačkih Hrvata Republika Hrvatska još uvijek se gleda iz perspektive godišnjih odmora, ljepote i sjaja ljeta, dok se malo zna o tamnijim, tmurnijim stranama hrvatske svakodnevice. Pokušaji približavanja, bilo u smislu ulaganja ili osobnog povratka, svode se na individualne avanture čiji uspjeh ovisi o snalažljivosti i sreći pojedinca. Unatoč svim poteškoćama, velika je prednost za Hrvatsku što su Hrvati u Njemačkoj integrirani, ali definitivno ne i asimilirani. U svim navedenim primjerima uspješnih pojedinaca kao crvena nit provlači se povezanost s domovinom, čežnja za zavičajem djedova, želja da se nešto pokrene, da se pomogne sunarodnjacima pa čak i da se ostvari pomalo paradoksalan povratak u domovinu svojih roditelja. Zašto paradoksalan? Naime, mladi iseljenici u Njemačkoj, koji ističu želju za povratkom, ponovili bi scenarij koji su doživjeli već njihovi roditelji, samo u obrnutom smjeru. Dok su im roditelji napuštali besperspektivne sredine i išli tražiti blagostanje i sigurnost u Njemačkoj, oni bi se sada odrekli tog relativnog blagostanja i sigurnosti i pokušali živjeti u Hrvatskoj, još neetabliранoj demokraciji s velikim gospodarskim poteškoćama. Zašto?

Iz ljubavi i zbog čežnje za rodnim krajem predaka koje su im u srce ulili njihovi roditelji, i koje su postupno, godinama dolazeći na ljetovanje i boraveći u Hrvatskoj i sami razvili - do nemjerljivih granica. Republika Hrvatska do sada nije pokušala sustavno iskoristiti privrženost njemačkih Hrvata svojoj matičnoj zemlji, to jest domovini njihovih očeva i djedova. Upravo ta privrženost i žudnja za kvalitetnijim kontaktom s Hrvatskom u kombinaciji sa stručnošću i vrijednim iskustvima stečenima socijalizacijom i edukacijom u zapadnoeuropskim demokratskim društvima neprocjenjivo su blago za mladu državu poput Hrvatske. *Njihov povratak* ne smije biti avantura ni slučajnost. Hrvatska bi pametnim korištenjem potencijala iseljništva u gospodarstvu, administraciji, diplomaciji, sektoru javnih usluga, uslužnih djelatnosti i ostalih područja rada sebi mogla stvoriti važnu prednost pred sličnim novonastalim tranzicijskim zemljama, u borbi za stabilizacijom i ukorijenjenjem demokratskih struktura na poljima koja su desetljećima zatvorena autokracijom, nedemokratskim jednopartijskim sustavima, korupcijom i drugim društvenim štetocinama.

Imajući u vidu ciljeve Republike Hrvatske za priključenje Europskoj uniji i integraciju u europske procese odlučivanja i vladanja, Hrvati svih iseljeničkih naraštaja u Njemačkoj mogu biti učinkovit most suradnje čije usluge, znanje i kontakte treba iskoristiti za lobiranje u velikom broju institucija u društvenom i privatnom sektoru. Razmišljanje da je puka činjenica što je netko Hrvatica ili Hrvat i da će zato u institucijama u kojima se kreće po svojoj prirodi zagovarati svoju domovinu i njezine ljepote, nije na mjestu. Konsenzualna, iskrena potpora hrvatske države, primjerice kroz olakšice pri ciljanom zapošljavanju, porezna rasterećenja ili posebne poticaje za povratak, morale bi biti stup osnaženja veza naših ljudi s matičnom državom i služiti kao dugoročan temelj kvalitetnijoj suradnji i povezivanju.

Hrvati u Njemačkoj i ostalim zemljama iseljenja ne smiju biti stranci za Hrvatsku. Dosadašnjim otuđivanjem RH od svoga iseljništva, već su prouzročene mnoge negativnosti. Zato u budućnosti treba više raditi na prevladavanju predrasuda i klišeja, razvijati toleranciju i uljudnost umjesto davanja prostora isključivosti i jeftinoj demagogiji. Uostalom, Levitski zakonik nam sve kaže: sunarodnjaci smo. Trebali bismo ljubiti jedne druge.

SUMMARY

INTEGRATION AND THE SUSTAINABLE RETURN OF GERMAN CROATIANS

The author relates twenty-five selected life stories of Croatian men and women living in Germany who have, in spite of their migrant origins, succeeded in their new homeland. They have achieved noted careers in science, the arts, business and sports thanks to quality education, the fruits of their own labour and having accepted the social and cultural norms of German society. Croats participated in all of the major waves of migration from Southeastern Europe to Germany after World War II. Estimates put the number of Croats and persons of Croatian extraction living in the sixteen federal states of Germany at between 250 and 450 thousand. They moved there from Croatia and Bosnia-Herzegovina. They participate equally in the education process, on the labour market and in the social, political and cultural life of Germany. The success of the Croatian ethnic community in Germany can be seen as a model example of the integration of foreigners. Having in mind the Croatian goal of accession to the European Union and its integration into the European decision-making process, Croats of all emigrant generations in Germany can be an effective bridge in both the public and private sectors.

The consensual-sincere support of Croatian Government for emigrant communities, by example through targeted employment or special incentives to return, should be the pillar on which the bonds of our people with the country of origin are strengthened, and serve as a long-term foundation for collaboration between Croatia and its large emigrant population.

RESÚMEN

INTEGRACIÓN Y RETORNO SOSTENIBLE DE CROATAS DE ALEMANIA

El autor describe veinticinco biografías de hombres y mujeres croatas de Alemania, quienes a pesar de su origen migrante, fueron exitosos en su nueva Patria. Lograron envidiables resultados en su carrera científica, artística, comercial o deportiva, gracias a una educación calificada, a su propio esfuerzo y también gracias a la observación de las normas sociales y culturales de la sociedad alemana. En todas las olas migratorias procedentes del Sudeste de Europa hacia Alemania después de la Segunda Guerra mundial, intervinieron también los croatas. Según se estima, actualmente en 16 estados federados alemanes viven entre 250 y 450 mil croatas y ciudadanos de ese origen. Llegaron procedentes de la República de Croacia o de Bosnia-Herzegovina. Participan con igualdad de derechos en el proceso educativo, en el mercado de trabajo, lo mismo que en la vida social, política y cultural de Alemania. Los logros de la comunidad étnica croata en Alemania pueden ser tomados como un buen ejemplo de la exitosa integración de extranjeros en ese país. Teniendo en cuenta los objetivos de la República de Croacia con respecto de su entrada en la Unión Europea y de su inclusión en los procesos de decisión europeos, los croatas de todas las generaciones de emigrantes en Alemania pueden ser un puente eficaz de enlace en el sector social y privado.

Un sincero apoyo consensuado de la República de Croacia a sus emigrantes (por ejemplo el otorgamiento de facilidades en el empleo o de incentivos especiales para el retorno) debería ser el pilar del fortalecimiento de los vínculos entre los emigrantes croatas con la madre Patria y serviría además como futura base para la cooperación entre Croacia y su numerosa diáspora.

PARIŠKI VIDICI JAGODE BUIĆ

Jagoda Buić jedina je hrvatska umjetnica nagrađena Grand Prixom na svjetskom bijenalu suvremene umjetnosti u Sao Paolu. Rođena Splićanka i svestrana likovna umjetnica proteklih četrdesetak godina najvećim dijelom stvara u Parizu. Na ljetošnjoj velebnjoj retrospektivnoj izložbi u zagrebačkome Muzeju za umjetnost i obrt predstavila se s više od 200 izložaka, a prvi put domovinska je javnost vidjela 26 reprezentativnih tapiserija od kojih je većina posuđena iz uglednih inozemnih ustanova kulture u Francuskoj. Izložbeni je postav pokazao izbor vrhunskih radova iz cjelokupnog opusa te velike umjetnice čiji su radovi zastupljeni u gotovo svim znamenitim svjetskim muzejima suvremene umjetnosti.

Pripremiti retrospektivnu izložbu svestranj umjetnici kakva je Jagoda Buić gotovo da bi se moglo proglasiti “nemogućom misijom”. Njezin je opus toliko velik, raznovrstan, raznorodan i rasut po mnogim svjetskim muzejima i privatnim zbirkama da je doista nemoguće predstaviti sve što bi “moralo” biti zastupljeno na takvoj izložbi. Jagoda Buić ostavila je neizbrisiv trag u hrvatskom kazalištu, izradila kostime, scenografiju ili režirala više stotina predstava. Mnogo toga čuva se u Teatrološkom institutu HAZU, ali još više toga je u mnogim kazalištima ili izgubljeno. Njezinu dizajnerskom opusu, koji je podjednako važan za našu sredinu, gotovo da je nemoguće ući u trag. Muzej za umjetnost i obrt zato je pozornost u prvome redu usmjerio na onaj dio njezina opusa koji bismo mogli nazvati “vizualnom umjetnošću” – tapiserijama, skicama, crtežima, gvaševima, kolažima, radovima na papiru i instalacijama – ali čak ni taj dio nije bilo moguće prikazati u željenom opsegu.

Namjera ove izložbe jest prikazati jednu od najosebujnih pojava naše umjetnosti druge polovine dvadesetog stoljeća – umjetnicu čije je ime postalo sinonim za cijelu jednu umjetničku vrstu i, među ostalim, potaknuti daljnja istraživanja cjelokupnog opusa te značajne umjetnice, a posebno njezinih ostvarenja u kazalištu i području dizajna. Tek kad to jednoga dana bude učinjeno, moći ćemo dobiti potpunu sliku njezina značenja za hrvatsku umjetnost. Nemoguće je danas, bilo gdje u svijetu, početi razgovor o suvremenoj tapiseriji, a da se mimoide ime Jagode Buić. Ona je uz Poljakinju Magdalenu Abakiewicz u potpunosti preobrazila i oživjela tapiseriju, otvorila joj nove horizonte i utrla nove pravce kretanja. Čak i danas, dvadesetak godina nakon što je iz različitih razloga napustila tapiseriju, umjetnici kojima je ta umjetnička vrsta vokacija uvijek idu njezinim tragom.

Iako prava umjetnost jest bezvremenska, pokušaj njezina sagledavanja nemoguć je bez razumijevanja vremena i prostora u kojem je nastala, pa je zato i pojava Jagode Buić neizbježno određena vremenom kada se pojavila, de bi tek poslije i ona postala jednim od njegovih kreatora.

Razdoblje neposredno nakon završetka Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj odlikovalo se snažnom represijom, i na političkom i društvenom planu i u području umjetnosti i kulture te polaganim opuštanjem nakon raskola sa Sovjetskim savezom 1948. godine. Od toga trenutka bilo je prijeko potrebno pokazati drugu sliku o tadašnjoj jugoslavenskoj stvarnosti, različitu od one grube tvrde postrevolucionarne, ne bi li se tako otvorili novi prostori koji bi nadoknadili i zamijenili nagli gubitak glavnog ideološkog, političkog i, naravno, ekonomskog oslonca. Taj snažan politički potres naglo je otvorio pritajene kreativne potencijale generacija mladih umjetnika koje su sazrijele upravo tijekom tih teških ratnih i poratnih godina. Upravo zbog snažno ideologiziranog dopuštenog kanona umjetničke prakse tih prvih poslijeratnih godina reakcije vode u drugom smjeru i zapravo time ponovno vezuju hrvatsku umjetnost na prirodne tijekove umjetničkih zbivanja u svijetu. U tim teškim godinama snažnog previranja (1948. i 1949.) pojava Jagode Buić na hrvatskoj kazališnoj, a time i umjetničkoj sceni jedan je od pokazatelja postupne promjene klime.

Začudna činjenica da se vrlo mladoj djevojci na samome pragu života, dok još drugi griju školske klupe, pruža jedinstvena prilika da se okuša u kostimografiji za nekoliko predstava u velikom kazalištu sjajne tradicije kakvo je HNK-a u Splitu, upućuje na njezin izuzetan talent, ali i na to, što zvuči gotovo nevjerojatno, da ga je netko prepoznao te imao dovoljno hrabrosti povjeriti joj tako odgovoran zadatak. Da nije riječ o nekakvom potezu “revolucionarnog zanosa” kojim bi se ustvrdilo da “svatko može sve” govori to što je Jagoda Buić taj, slobodno se može reći prezahtevan, izazov svladala s takvim uspjehom da je tijekom sljedeća dva desetljeća postala jedna od najtraženijih i najuspješnijih kostimografkinja, a poslije i scenografkinja Hrvatske i tadašnje Jugoslavije.

Prinosi kazališnoj kostimografiji i scenografiji J. Buić • Skice za predstavu Skup M. Držića, Split, 1958.

Svestrana suvremena umjetnica J. Buić.

Unatoč tom ranom uspjehu, ili upravo zbog njega, Jagoda Buić se upisuje na netom otvorenu zagrebačku Akademiju primijenjenih umjetnosti, instituciju koja je unatoč svom, nažalost, vrlo kratkom postojanju ostavila snažan trag odgojivši nekoliko generacija umjetnika koji su u različitim područjima znatno utjecali na stvaranje hrvatske umjetničke stvarnosti kroz nekoliko sljedećih desetljeća, te bitno sudjelovali u stvaranju “zlatnog doba zagrebačke umjetničke scene” od kasnih pedesetih do sredine sedamdesetih.

U tim ključnim, formativnim godinama Jagoda Buić uključuje se intenzivno u dinamična zbivanja te ubrzo postaje bliska s članovima grupe *Exat 51* Bernardom Bernardijem, Vjenceslavom Richterom (koji joj je ujedno i profesor na Akademiji), Ivanom Piceljem i Aleksandrom Srnecom, dijeleći s njima avangardističko htijenje promjene i poimanje da umjetnost nije samo ukras života, nego da je ona i sredstvo mijenjanja svijeta te da je nužno integrirati sve oblike umjetničkog izražavanja kako bi se stvorio neki novi “bolji svijet”, naravno daleko odmaknut od socrealističnog konzervativnog, autističnog pristupa. Oni poimaju umjetnost kao sveobuhvatni svjetonazor i predmet neprestanog istraživanja koji mora biti u relaciji sa svojim vremenom, suvremenom stvarnošću i senzibilitetom, te se stilski stalno iskazivati.

Vrlo je razumljivo da je takav umjetnički, a rekli bismo i životni svjetonazor odgovarao Jagodi Buić, koja je svoje prve prave umjetničke korake učinila u kazalištu koje jest *par excellence* sveobuhvatni umjetnički izričaj, koje spaja različite oblike umjetnosti. Usporedno s Akademijom upisuje i studij povijesti umjetnosti u Zagrebu, da bi joj se 1952. godine pružila prilika za dulji boravak u Rimu, gdje joj je živio otac, što koristi za studij kostimografije i scenografije u eksperimentalnom studiju Cinecittà, tada najvećem i najkreativnijem europskom filmskom studiju. Iste je godine u Veneciji, gdje u Palazzo Grassi polazi međunarodni Centro delle arti e del' costume, a već iduće godine prešla je u Beč na Akademie für Angewandte Kunst koju će 1953. završiti s najvišom pohvalom za diplomski rad.

Na neki način može se već iz ovih kratkih biografskih crtica uočiti posebnost životnog puta Jagode Buić koji će do danas označiti njezina osobita znatiželja i otvorenost, nebrojena putovanja, život u različitim sredinama, neprestano susretanje s novim i drukčijim ljudima i sredinama te neprestano istraživanje umjetnosti. Unatoč snažnoj kozmopolitskoj orijentaciji, ili upravo zbog nje, istodobno je prisutna i snažna ukorijenjenost i vezanost za sredinu iz koje je potekla i njezinu kulturnu baštinu.

J. Buić: Od sunca, od kamena, od sna - tapiserija.

Nakon povratka u Zagreb nastavlja surađivati sa splitskim HNK-om, unoseći u svoje kostime i scenografije iskustva stečena u Rimu, Veneciji, Beču te drugim putovanjima po svijetu, ali i osobenu avangardističku, eksperimentalnu notu, no ipak je pritom

znala pronaći način kako spojiti materijale i forme kazališne i nacionalne baštine i tradicije u svoj novi individualan izraz. U svom nadahnutom biografskom tekstu o Jagodi Buić, Vlado Bužančić izvrsno je sažeo njezina nastojanja u tom razdoblju napisavši: *“U kontekstu tih autorskih namjera želi reafirmirati vrijednosti materijala bilo novih bilo zaboravljenih. U svemu tome traži se scenski smislena, funkcionalna čudesnost prostora igre.”*

Uz kostimografsku djelatnost koja se tijekom pedesetih intenzivira, priprema predstave u zagrebačkom Dramskom kazalištu Gavelli, osječkom HNK-u, na Splitskom ljetu, Dubrovačkim ljetnim igrama, u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu, gostuje u kazalištima u Brnu, Pragu, Beču... Intenzivno se bavi i dizajnom, ponajprije tekstila, od čega je danas, nažalost, sačuvano vrlo malo; tek tu i tamo poneki dio u fondusu Muzeja za umjetnost i obrt te ponešto u privatnom posjedu, no ipak dovoljno da se može zaključiti kako su njezina tadašnja rješenja bila vrlo zanimljiva, suvremena i samosvojna, i na neki način ispred svog vremena, pogotovo u odnosu na tadašnje stanje naše industrije. Aktivna je sudionica osnivanja Studija industrijskog oblikovanja (SIO) gdje intenzivno radi na temu *Dizajn tekstila* za što je nagrađena Nagradom grada Zagreba 1957. godine. Aktivno i zapaženo izlaže na mnogim izložbama dizajna i primijenjenih umjetnosti te je na *XI. međunarodnom trijenalu* u Milanu nagrađena Srebrnom medaljom. Također je više puta nagrađivana za svoj rad u kazalištu, a posebno valja izdvojiti nagradu Jugoslavenskog festivala dramskih umjetnosti u Novom Sadu za scenografiju predstave *Skup* Marina Držića, što je u to doba bila najuglednija nagrada. Pišući o kostimografiji i scenografiji Jagode Buić u zasad neobjavljenom tekstu, Jozo Puljizević u nekoliko rečenica sažima tadašnju situaciju u hrvatskom i jugoslavenskom kazalištu te njezinu poziciju unutar njega: *“Kostimografija Jagode Buić bila je, pa i do danas ostala iznimka... Za razliku od tog uobičajenog paušala duha i nemoćne vizije u kostimima Jagode Buić, čim bi se otvorila pozornica mogla se pročitati gesta, prepoznati stav i poetika, i dokučiti pouzdan znak da je u tom njezinu poslu umjetnost prenoćila...”* U tom razdoblju njezina intenzivnog bavljenja kazalištem – ponajprije kostimografijom, ali isto tako scenografijom, a poslije čak i režijom, uočljiva je začudna stilska koherentnost njezinih rješenja. Posebno s obzirom na veliku različitost predstava koje je radila od klasičnih šekspirijanskih, tradicionalnih, utemeljenih na nacionalnoj baštini do avangardnog

kazališta, uspjela je – što je obilježje samo ponajboljih – prilagoditi se ideji predstave, izbjeći nametanje, a pritom stvoriti prostornu i vizualnu čaroliju u kojoj se predstava događa. Jagoda Buić uspijeva svoje autorsko viđenje vizualne cjelovitosti predstave uskladiti s interpretacijama ponajboljih redatelja tog vremena, tako da se i danas neke od predstava spominju kao antologijska ostvarenja koja su označila jednu sjajnu kazalištu epohu.

Već u razdoblju kraja 1950-ih uočava se u njezinu autorskom rukopisu da sve veću pozornost posvećuje materiji i teksturi, istraživanju njihovih mogućnosti i ograničenja. Ako to povežemo s vrlo dinamičnim događanjima na cijeloj hrvatskoj umjetničkoj sceni, atmosferom koja je vladala, možda još bolje rečeno *Zeitgeistom*, prodorom apstrakcije pojavom *Gorgone*, informelističkih istraživanja, zadiranjem u dotad neupitne datosti umjetnosti i metijera, traženja novog izraza i novih materijala – a u kontekstu već spomenute suradnje s *EXAT*-om, Vjenceslavom Richterom, Bernardom Bernardijem – nameće se kao posve logičan sljedeći korak kojim će objediniti sve ove svoje različite, ali komplementarne interese u potpuno samosvojan i jedinstven umjetnički izraz – tapiseriju, te upravo kroz nju izraziti u najvećoj mjeri svoju snažnu individualnost.

Iskustvo dizajnerice u svijetu tapiserije

Unatoč slavnoj povijesti tapiserije još od doba poznatih flamanskih i francuskih tapiserista razdoblja gotike, renesanse i baroka, tapiserijama rađenim prema predlošcima nekih od najvećih umjetnika da je ožive – Rafaela, Rubensa, Goye, pokušajima Jeana Lurcata dvadesetih i tridesetih godina dvadesetog stoljeća, te mnogih drugih, tapiserija je u tom trenutku početkom šezdesetih godina bila gotovo nestala umjetnost. Svi pokušaji obnove u dvadesetom stoljeću lomili su se na nekoliko nepremostivih datosti. U prvome redu zato što su joj prilazili u sklopu povijesno predestiniranih utilitarno-estetskih konvencija i tradicije koje su se zasnivale na aksiomu da je tapiserija tkana slika, prema tome, definirana svojom tehnologijom i datostima samog slikarskog predloška i njegovom transpozicijom u drugi medij – tkaninu. Snažni tehnološki napredak koji je industrija tkanja proživjela tijekom nekoliko proteklih stoljeća s jedne je strane omogućila da se tkana slika – tapiserija nađe gotovo u svakom domu, a s druge je strane do krajnosti banalizirala sam kreativni čin njezina nastanka i svela ga na puki korak unutar industrijskog procesa. I tu kao da je Arijadina nit napokon puknula. Taj uzvišeni, uporni, mukotrpni rad tkalja započet u sam osvit pretpovijesti čovječanstva napokon se potpuno otuđio od čovjeka. Jagoda Buić objedinjuje svoje znanje i iskustvo dizajnerice, kostimografinje, scenografinje, slikarice – sudionice avangardnih kretanja umjetnosti i svoje duboko poštovanje i osjećanje kontinuiteta milenijske tradicije dalmatinskih tkalja, premošćuje svu tradiciju europske tapiserije i obraća se izravno korijenima, pristupivši tapiseriji na potpuno nov i drukčiji način, zapravo bi se moglo reći da je dokida u klasičnom smislu riječi. Ona tapiseriju vidi potpuno drugim očima. Za nju to nije ni utilitarni objekt čuvanja topline prostora ni visoko estetizirani predmet tkane slike, nego postaje umjetnički objekt sam po sebi. Tapiserija postaje autentični rezultat umjetničkog procesa koji se razvija od ideje – skice, interaktivne transpozicije ideje u proces realizacije – tkanja u plastični objekt koji samo konvencije radi zovemo tapiserijom, a točni-

je bi bilo nazivati ih tkanim reljefima ili skulpturama. Već u tapiserijama nastalim početkom 1960-ih godina (*Dubrovnik*, 1961., *Dijalog*, 1962.) prepoznaje se taj radikalno drukčiji pristup. Iako još plošne, one počinju prodirati u prostor, postaju tkanim reljefima, dobivaju volumen i treću dimenziju – obilježja koja dotad nisu bila svojstvena tapiseriji. Tehnološki, Jagoda Buić se odvaja od finog tkanja, karakterističnog za klasičnu zapadnoeuropsku tapiseriju i priklanja se primordialnijem, sirovijem, grubljem tkanju naglašene teksture, dalmatinske tradicije koja postaje važnim suvremenim izražajnim sredstvom. Uvodi snažne prirodne boje koje u zajedništvu s teksturom tkanja, čvorovima i resama stvaraju dinamičke odnose forme i boja. Vjenceslav Richter definirao je preokret koji je Jagoda Buić učinila u tapiseriji napisavši *“najzad jedan autor koji shvaća i koristi nit i tkanu strukturu kao sredstvo izraza, a ne kao prevodilački instrument slike.”* To je taj revolucionarni, kopernikanski obrat koji je Jagoda Buić učinila u tapiseriji – ona je postala subjekt, nositelj ideje, autonomni umjetnički predmet kao takav, a ne sredstvo prenošenja ideje stvorene u drugom mediju. U njezinim rukama tapiserija napokon i zauvijek prestaje biti *paslika* – odraz odraza ideje. Iako se na samim počecima može na nekim tapiserijama pronaći poneki motiv ili ornament koji se može povezati uz folklorni ili prirodni motiv, brzim koracima napušta svaku asocijativnost, otvarajući puni prostor govoru forme i materije. Ubrzo slijedi sljedeći radikalni korak u redefiniranju pojma tapiserije ili bolje rečeno u stvaranju nove tapiserije: perforacija plohe, povezivanje prostora iza, ispred i u samom djelu, korak koji duboko zadire u same temelje ideje tapiserije, jednako radikalno kao prostorni proboji Lucia Fontane u slikarstvu. Te svoje prve perforirane tapiserije predstavila je 1964. u Galeriji umjetnina u Splitu. Ovdje je već naznačeno potpuno oprostorenje tapiserije, potpuno i zauvijek raskidanje s tradicijom. Tapiserija u sljedećem razdoblju postaje volumen u prostoru – tkana skulptura. Krug se, mogli bismo reći, polako zatvara. Od samih svojih početaka rada u teatru Jagoda Buić radila je s volumenom u prostoru, kostimima koje je vrlo brzo prestala poimati u funkciji pukog odijevanja glumaca, već ih je promišljala kao specifičan volumen u pokretu u prostoru scene, a inscenaciju također nije vidjela kao ambijent kazališnog događaja, nego kao materijalizaciju prostora kazališnog očiđenja.

Pojava tako radikalno drukčijeg poimanja tapiserije vrlo je brzo prepoznata u tadašnjoj Jugoslaviji, i na međunarodnoj umjetničkoj sceni. Tapiserije 1965. zapaženo izlaže na *Drugom međunarodnom bijenalu tapiserije* u Lausanni koja je u to vrijeme, zahvaljujući inicijativi Pierrea Paulija, suradnika Jeana Lucarta, bila glavno svjetsko središte tapiserije, i time počinje njezina međunarodna izlagačka i umjetnička karijera te sve veća radna i umjetnička koncentracija na tapiseriju, ali zato je smanjena aktivnost u kazalištu. Godinu poslije, 1966., također u Lausanni priređuje zajedničku izložbu s velikom poljskom umjetnicom tapiserije Magdalenom Abakanowicz, što je među ostalim rezultiralo nastajanjem sintagme “slavenski val u tapiseriji” koja je označivala jedan od ključnih događaja u umjetnosti tapiserije. Definitivna potvrda važnosti rada Jagode Buić slijedi na jednom od najvažnijih svjetskih umjetničkih okupljanja na bijenalu u Sao Paulu 1967., gdje, iako zbog tehničkih razloga nije nagrađena, biva prepoznata kao jedan od najznačajnijih autora koji su tada nastupili. Tijekom sedamdesetih godina, uz velik angažman u pri-

J. Buić: predstava *W. Shakespearea Richard III*, Gavella, Zagreb, 1997.

ređivanju izložbi u različitim dijelovima Europe i svijeta, Jagoda Buić nastavlja svoju istraživačku avanturu. Tako 1972. odlazi u gradić Sjenicu u Sandžaku gdje pronalazi autentičnu, gotovo bih se usudio reći arhaičnu sredinu u kojoj su ostale sačuvane stare tehnike tkanja. Izravan susret avangardne umjetnice s tkaljama koje su sačuvale ti-sućljetno znanje tkanja u industrijalizacijom netaknutom obliku, urodio je suradnjom koja je trajala sve do početka Domovinskog rata, no što je još važnije, otvorio je prostor novih izražajnih mogućnosti. Već u prvim tapiserijama bila je jasna težnja umjetnice k praiskonskom materijalu i tehnici – suradnja sa sandžačkim tkaljama unijela je uz to jednu praiskonsku dimenziju. U susretu s ovim djelima nameće nam se misao o čudesnoj posvećenosti sandžačkih tkalja koje beskonačnim strpljenjem i ustrajnošću kao pri mantri ili molitvi krunice, poput mitske Penelope, prema kreaciji autorice provlače čunak na tkalačkom stanu i baš na isti način kako je to ona činila.

Završni korak u emancipaciji i transformaciji tapiserije iz tkane slike u samosvojan objekt događa se upravo u to vrijeme. Jagoda Buić tapiseriju iznosi na otvorene prostore, stvarajući ambijentalne prostorne tkane instalacije monumentalnih dimenzija. Također definitivno napušta boju kao funkcionalni kompozicijski element, potpuno se okrećući monokromiji ili čak prirodnoj boji vune. U jednobojno obojenim tkanim skulpturama dopušta samo promjenu tona nastalu u samom procesu bojenja, bez ikakvih naknadnih intervencija. Citirajući Gaudijevu maksimu, Josip Depolo precizno upućuje na nit vodilju Jagode Buić: „*Da se bude izvoran treba se vratiti izvorima.*“ I tu dolazimo do apsurdna da je avangardna umjetnica u razdoblju rušenja i razaranja svih “svetinja”, umjetničkih kanona, mnogo autentičnije ostvarila težnju za “našim izrazom” nego mnogi umjetnici prethodnih generacija koji su za njim tragali kao za kakvim “svetim Gralom”. Krenuvši iz sasvim drugih polazišta, Jagoda Buić ostvaruje izraz zasnovan na svim načelima suvremenog poimanja umjetnosti, prodire do samih duboko skrivenih izvorišta, rekreirajući umjetničko djelo čvrsto ukorijenjeno u vlastitom području i kulturi, čineći ga upravo zato globalno razumljivim jer govori jezikom i snagom arhetipa.

Iako ponajprije okrenuta tapiseriji, njezina suradnja s različitim kazalištima ne prestaje; 1974. godine na Dubrovačkim ljetnim igrama, u suradnji s redateljem Dinom Radojevićem, postavlja predstavu *Hamleta* na Lovrijencu, u kojoj je ostvarila sjajnu dinamičku sintezu kostimografije i tapiserije.

Drugi nastup Jagode Buić na Bijenalu u Sao Paulu 1975. okrunjen je najvećom nagradom suvremene umjetnosti – *Grand Prix Itamaraty*, što nije bila naknada za nedodijeljenu nagradu

J. Buić: Odbjeglo sunce - kolaž.

desetak godina prije, nego u prvome redu potvrda izuzetne kreativne snage te umjetnice i njezine važnosti za svjetsku umjetnost sedamdesetih godina. Godinu poslije nagrađena je Herderovom nagradom velikog međunarodnog ugleda.

Iako udaja za Hansa Wuttkea 1982. donosi velike promjene u njezin život, u prvome redu u smislu okretanja prema sebi i svojoj privatnosti, ipak, iako u smanjenom opsegu, povremeno izlaže, a 1983., radeći kao gost profesor na Floridi, realizira svoj prvi video rad o efemernoj umjetnosti *Sun, Sand and Sound* – koncept za formu i glas. Već u ovom radu,

iako u drugoj formi, naznačuju se neki pravci budućeg usmjerenja, te okretanje i drugim materijalima, lakšim tkaninama i papiru. Ovaj film logičan je korak koji slijedi postavljanje tapiserija u prirodni okoliš i njihovo prepuštanje utjecajima sunca, vjetrova, kiše... Iako podatne i savitljive, tako da su ih neki kritičari okarakterizirali kao “mekane skulpture”, tapiserije su ipak čvrste forme dok, kao što je to vidljivo iz filma, nju sve više počinju zanimati forme koje aktivnije i podatnije reagiraju na prirodne fenomene. Rat i opsada Dubrovnika 1991. godine brutalno su prekinuli djelovanje Jagode Buić u domovini, ali ne i njezino veliko zauzimanje za nju. Ipak, izravna posljedica toga bio je prekid svih mogućnosti suradnje s tkaljama u Sjenici, što je odredilo definitivno okretanje novom mediju – papiru. Možda bi se moglo reći na prvi pogled da to zapravo nije nešto radikalno novo, jer umjetnica je, naravno, najveći dio svojih ideja prvo bilježila na papiru te ih onda prenosila u finalnu materiju; ipak sada papir prestaje biti sredstvo u realizaciji nečeg drugog i postaje važnim izražajnim sredstvom, jer ga ona ne koristi na klasičan način, nego papirum stvara kolaže i asemblaže.

Kao što je to već prije učinila s tapiserijom, tako i sada mijenja pristup – ovaj put papiru. On prestaje biti nositelj ideje, informacije, zamisli, i postaje materija – medij od kojeg je ona sastavljena, u kojem je ostvarena. Možemo se danas samo pitati je li slučajno da je umjetnica izabrala za svoja glavna izražajna sredstva medije kojima su uloga i način oblikovanja umjetnosti povijesno odredili potpuno drukčiju ulogu od one kako je Jagoda Buić koristi i transformira. Tonko Maroević u predgovoru za izložbu *Carta Canta* održanoj u Sarajevu i Zagrebu kaže da su “kolažne tvorevine omogućile (su) umjetnici da razmjerno brzo realizira najveći broj projekata i invencija, te da se, dapače, slobodnije prepusti i povremenim improvizacijama”.

Da unatoč svim promjenama ostaje privržena svojoj prvoj ljubavi – kazalištu, pokazala je radom na predstavi *Richard III* u zagrebačkom kazalištu Gavelli 1997. godine koju je u cijelosti osmislila, režirala, napravila scenografiju i kostime, ostvarivši opet jednu začudnu samosvojnu predstavu.

Svojim radovima u papiru (a ne na papiru) Jagoda Buić ponovno je učinila radikalan preokret, kakav je to bio onaj iz šezdesetih s tapiserijom. Jednostavno je promijenila kut gledanja, promijenila pravila i stvorila potpuno novu kategoriju umjetničkog izraza. To sve govori nam da je ta umjetnica danas jednako žive imaginacije, znatiželjna, kreativna i otvorena novim istraživanjima, da se još usuđuje postaviti ona temeljna pitanja o umjetnosti i svome radu te da danas jednako tako ima hrabrosti otvoriti nova poglavlja i nova neistražena područja kako je to činila sredinom prošlog stoljeća.

O umjetničkom radu Jagode Buić napisana je, gotovo bi se moglo reći, cijela biblioteka. Gotovo da i nema relevantnijeg kritičarskog pera, kod nas ili u svijetu, a da nije iznio svoje mišljenje i viđenje njezina rada.

Njezini radovi čuvaju se u prevelikom broju svjetskih i hrvatskih muzeja i galerija i privatnih zbirki da bismo ih ovdje u cijelosti naveli, ali ipak treba istaknuti da su među njima i Metropolitan Museum of Art, New York; Stedelijk Museum, Amsterdam; Musée des Arts Décoratifs, Lausanne; Musée d'Art Moderne de la ville de Paris...

Za zagrebačku izložbu dopremili smo neke ključne radove iz UNESCO-a, Pariz; Musée des Beaux - Arts, Bordeaux, i Musée National d'Art Moderne u Parizu.

Jagoda Buić ispred Velikog kolaža • Nagrada UNESCO-a za zasluęu na području suvremenoga stvaralaštva, Pariz, 1994.

O djelima Jagode Buić Predrag Matvejević je napisao da su „*sastavnim dijelom jednoga THE-ATRUM MUNDI gdje tragedija nadvladava dramu i gdje drama nadvladava komediju svaki-danšnice.*” I zaista, u svakoj tapiseriji, crtežu, gvašu, kolažu Jagode Buić živi kazalište kao što i u svakoj kostimografiji, scenografiji, režiji živi tapiserija, crtež, gvaš ili kolaž, jer sve je to djelo jedne nadasve kreativne ruke, jednog rukopisa i koliko god mi htjeli vidjeti sve te dijelove kao zasebne cjeline, oni tvore jednu neraskidivu životnu, umjetničku cjelinu.

Djela J. Buić u svjetskim muzejima

Jagoda Buić rođena je u Splitu. Studirala na Akademiji primijenjenih umjetnosti i dizajna, te Povijest umjetnosti na Sveučilištu u Zagrebu. Diplomirala s izvrsnim uspjehom na Akademiji u Beču. Studirala je filmsku scenografiju u Cinecitta u Rimu i povijest kostimografije u Centre delle Arti e del Costume u Palazzo Grassi u Veneciji.

Realizirala je više od 120 projekata kao kostimografkinja i scenografkinja za opere, balete, drame i filmove u različitim zemljama. Njezin umjetnički pristup kazalištu sastoji se u inzistiranju na velikim prostornim ostvarenjima avangardnog duha, te interesu za mit i klasični svijet. Njezina najpoznatija ostvarenja su: Shakespearovi “Hamlet”, “Kralj Lear”, “Trgovac iz Venecije”, “Othelo”, “Kako vam drago”, Sophoclove i Eschillove tragedije kao i opere poput: “Turandot”, “Othello”, “Tosca”, “Lobengrein”, “Nabucco”, “Aida”, “Don Juan”, “Figarovo vjenčanje”, “Traviata”, “Trovatore” itd. Napisala je balet “Apokalipsa prema Sv. Ivanu” i adaptaciju “Malog princa” Antoine de Saint-Exuperya.

Godine 1965. stvara svoju prvu tekstilnu formu u prostoru koju je otkupio Muzej Stedelijk u Amsterdamu. Od tada izlaže svoje monumentalne tekstilne instalacije na svjetskim bijenlima (Venecija, Sao Paolo, Lausanne) i u najvažnijim svjetskim muzejima (Paris, Düsseldorf, Rio de Janeiro, Buenos Aires, Bruxelles, Zürich, Tokio, Rim, Milano, Amsterdam, Oslo, Barcelona, Montreal, Chicago, New York, Madrid, Vim, Sao Paolo, Washington D.C., San Francisco, Darmstadt itd.). Njezina su djela u mnogim javnim i privatnim umjetničkim zbirkama (Metropolitan Museum u New Yorku, Muzej moderne umjetnosti u Parizu itd.). Jagoda Buić jedina je hrvatska umjetnica nagrađena „Grand Prixom“ na svjetskoj izložbi suvremene umjetnosti u Sao Paolu.

SUMMARY

JAGODA BUIĆ'S PARISIAN PERSPECTIVES

Split native Jagoda Buić is certainly one of the most significant, international affirmed and most award winning among contemporary Croatian artists. Ms. Buić has worked most of the past forty years in Paris. A this past summer's magnificent retrospective exhibition at the Zagreb Museum for Arts and Crafts she was represented with over 200 exhibits, and Zagreb audiences got their first glimpses of twenty-six showcase tapestries, most of which are borrowed from eminent cultural institutions in France. Jagoda Buić, the daughter of a former Split mayor, studied at the Academy of Applied Arts and Design, and took art history at the University of Zagreb. She graduated with very good marks from the Viennese Academy, studied film set design at the Cinecitta in Rome and the history of costume design at the Centro delle Arti e del Costume at the Palazzo Grassi in Venice. She has worked on over 120 projects as a costume and set designer for operas, ballets, theatre plays and films in many countries. She created her first textile form in 1965 at premises leased by the Stedelijk Museum in Amsterdam. Since then she has exhibited her monumental textile installations at biennale events around the world (Venice, Sao Paolo, Lausanne). Ms. Buić is the only Croatian artist ever to receive the Grand Prix of the world biennale of contemporary art in Sao Paolo.

RESÚMEN

VISTAS FRANCESAS DE JAGODA BUIĆ

La splitena Jagoda Buić es seguramente una de las más destacadas, pero también una de las más galardonadas y consolidadas artistas croatas a nivel mundial. Los últimos cuarenta años mayormente estuvo creando sus obras en París. En la magnífica retrospectiva del verano pasado, en el Museo zagrebiense de Artes y Oficios, Jagoda Buić se presentó con más de 200 piezas, y por primera vez el público local tuvo la oportunidad de admirar 26 tapices representativos de los cuales la mayoría fue prestada por diversas instituciones culturales de Francia. Jagoda Buić, hija de un ex gobernador de Split, estudió en la Academia de Arte Aplicado y Diseño, e Historia del Arte en la Universidad de Zagreb. Se graduó con altas menciones en la Academia de Viena. Estudió escenografía cinematográfica en Cinecitta en Roma e Historia de la Indumentaria para teatro en Centro delle Arti e del Costume en el Palazzo Grassi en Venecia. Realizó más de 120 proyectos como diseñadora de vestidos para teatro y como escenógrafa de óperas, ballets, dramas y películas en diversos países. En 1965 crea su primera forma textil en un espacio adquirido por el Museo Stedelijk en Amsterdam. Desde entonces, expone sus monumentales instalaciones textiles en bienales mundiales (Venecia, San Pablo, Lausanna). Jagoda Buić es la única artista croata premiada con el "Grand Prix" en la Bienal Internacional de Arte Moderno en San Pablo.

MAGIČNI REALIZAM SMILJANA RADICA

Uvod u središnju izložbu venecijanskog Biennala, najvažnije arhitektonske smotre na svijetu, čini skulpturalni objekt arhitekta Smiljana Radica i njegove suradnice i supruge, kiparice Marcelle Correa. Već sama ta činjenica govori mnogo o sadašnjoj i budućoj poziciji tog čileanskog arhitekta unutar svjetske arhitektonske scene. Početak karijere obilježen mu je nacionalnom nagradom za najboljeg mladog arhitekta Čileanske udruge arhitekata. Slavni je graditelj ponosan na svoje podrijetlo, te je proputovao cijelu Dalmaciju. Na djedovini su ga se posebno dojmili mediteranski krajobrazi Brača i Splita. Vjeruje da je vrlo rano u svom stvaralaštvu osvijestio činjenicu imigrantskog podrijetla.

Uvod u središnju izložbu ovogodišnjeg venecijanskog Biennala, najvažnije arhitektonske smotre na svijetu, čini skulpturalni objekt arhitekta Smiljana Radica i njegove suradnice i supruge, kiparice Marcelle Correa. Već sama ta činjenica govori mnogo o sadašnjoj i budućoj poziciji tog čileanskog arhitekta unutar svjetske arhitektonske scene. Međunarodnu pažnju već su izazvali predstavnici mlade čileanske arhitekture: Mathias Klotz, Alejandro Aravena, duo Pezo – von Ellrichshausen i Smiljan Radic. Ovaj potomak doseljnika s otoka Brača rođen je u Santiagu 1965. godine gdje je 1989. završio studij arhitekture na Katoličkom sveučilištu, da bi studije nastavio na Istituto Universitario di Architettura u Veneciji. Godine 2000. dobio je nagradu za najboljeg mladog arhitekta Čilea koju dodjeljuje čileanska udruga arhitekata. Slijede brojna predavanja i izložbe u Meksiku, Argentini, Španjolskoj, SAD, Norveškoj, Austriji i Hrvatskoj, a radove mu objavljuju najvažniji svjetski arhitektonski časopisi. Bio je gostujući profesor na teksaskom sveučilištu kao i na čuvenom američkom Harvard University, a 2008. godine postao je Honorary Fellow of American Institute of Architecture.

Smiljan Radic, doduše, više ne govori jezik svojih predaka, no čitav kompleks iseljeničke problematike predmet je njegova interesa: „Moj je djed došao u Čile 1919. godine s Brača u Hrvatskoj. Vizija imigranta kreće se od osjećaja otuđenosti od okolnog svijeta do potrebe da se stvari gledaju s produktivnog stajališta: izrađivanje predmeta, situacije i sjećanja poprimaju novu dinamiku. Na taj način ja još uvijek pokušavam sebe smatrati emigrantom.“ (iz intervjua za časopis „Bomb“, br. 106, 2009.). U intervjuju za naš časopis „Oris“ Smiljan je rekao: „Oduševljava me način na koji su imigranti u posljednjih sto godina prisvajali okoliš u želji da stvore nešto za vlastite potrebe. Htjeli su biti unutar društva i uspostaviti odnos sa svojim okolišem, no u isto vrijeme imali su memoriju, stare uspomene. Nisu mogli drugačije nego pomiješati stvari i stvoriti nešto novo.“

Radiceva arhitektura događa se unutar uskog obalnog pojasa između obronaka Andi i Tihog oceana, a radi se uglavnom o manjim objektima obiteljskih kuća. Arhitekt preuzima samo ono-

Arhitekt Smiljan Radic • Foto: D. Kalogjera

liko objekata koliko i sam može potpuno kontrolirati. Veoma važan mu je kvalitetan odnos s klijentom pri čemu pažljivo sluša o klijentovim željama i potrebama kako bi se postigla maksimalna uгода i zadovoljstvo stanovanjem. Ljudi mu se obraćaju jer mogu biti sigurni da će biti potpuno predan projektu, što više da će se realizacijom projekta njihova svakodnevnicna na neočekivani način promijeniti.

Na primjeru kuće Pite vrlo se dobro mogu upoznati Radiceve projektantske metode. Obitelj s odraslom djecom posjedovala je parcelu s krasnim vidicima na pučinu Tihog oceana na obronku iznad morske obale, gdje su željeli izgraditi kuću za odmor. Kako bi njegovi klijenti što više uživali u vrijednoj parceli arhitekt je program razdijelio u dva dijela – glavnu kuću blizu prilazne ceste i depadansu za boravak djece ili gostiju na podnožju obronka. Između brojnih neočekivanih doživljaja što ih kuća Pite pruža najzačudniji je pogled na nju s javne površine. Vidljiva je, naime, tek popločena krovna terasa na kojoj se izdižu kameni monoliti poput grčkih arheoloških ostataka. U stvari to su kamene skulpture Marcele Correa. Kako bi objasnio svoju ideju arhitekt je zaista klijentima pokazivao slike ostataka hramova u Delfima.

Tu je Smiljan Radic primijenio jedan od najvažnijih principa svoga rada – uvođenje elemenata iz posve drugog vremena i prostora u vlastito djelo. Isti princip primijenio je i u čuvenom restoranu Mestizo u Santiagu. Kamene stijene – neka vrst menhira – podupiru stropove, tako da element iz prirode uporabljen u interijeru daje dojam boravka na otvorenom. Izvanjsko unijeti u unutrašnjost za Radica je tek prava ljepota. U vlastitoj kući zidovi najviše etaže i krov izvedeni su u nekoj vrsti cerade, tako da se sve mijene vremena, sve oluje i kiše mogu neposredno doživjeti.

Smiljan Radic nalazi nadahnuće jednostavnim, ali i prolaznim pojavama – cirkuskom šatoru ili ugljenarskoj kolibi. Važna mu je nematerijalna strana arhitekture – miris, zvuk ili dodir. Rad Smiljana Radica nije moguće smjestiti unutar nekog arhitektonskog smjera ili čak trenda. Radi se o vrlo personalnom, pa i egzistencijalnom izričaju koji se ne otkriva na prvi pogled, budući da takova vrst poetike iziskuje i empatiju promatrača.

Jubilarni Dani Orisa

Međunarodni arhitektonski simpozij, koji je ugostio među ostalim i Smiljana Radica, već se deset godina održava posljednjeg vikenda u listopadu znan kao zagrebački Dani Orisa. Naime, znameniti hrvatski arhitekt Andrija Rusan dovodi u našu prijestolnicu svjetske majstore arhitekture, među kojima susrećemo i potomke hrvatskih iseljenika s raznih meridijana, te one naše arhitekture koji umijeće gradnje prakticiraju u inozemstvu, daleko od tranzicijskih izazova domo-

vine. Deseti jubilarni put Zagreb je bio planetarni centar arhitekture u organizaciji Arhiteksta, a pod visokim pokroviteljstvom predsjednika RH dr. Ive Josipovića i to 23. i 24. listopada 2010.

Dane Orisa posjećivali su vrsni arhitekti i dizajneri iz petnaestak zemalja svijeta s gotovo svih kontinenata poput dobitnika Pritzkerove nagrade iliti arhitektonskog Nobela Austrijanca Hans Holleina ili Thoma Maynea, globalne arhitektonske superzvijezde iz Kalifornije, čije ime sugerira promjenu kao jedinu konstantu suvremenosti vidljivu u vizurama Los Angelesa. Kada je prije deset godina pokrenuo Dane Orisa, Rusan nije vjerovao da će se pretvoriti u spektakl koji privlači gotovo 2500 ljudi iz cijele regije. Sudeći prema imenima ovogodišnjih predavača kakvi su Paulo David (Portugal), Hans Gangoly (Austrija), Kenneth Frampton (Velika Britanija), Francisco Mangado (Španjolska), Guihillerme Lassance (Brazil), Wolfgang D. Prix (Austrija), Maruša Zorec (Slovenija), Peter Zumthor (Švicarska) te domaćih snaga koje predstavljaju Davor Katušić i pulski svjetlosni mag Dean Skira, tvorac čudesnih svjetlosnih rješenja interijera i pejzažnih parkova – na dobitku su bili i posjetitelji i graditelji. Raznolikosti spektakla doprinijela su filmske projekcije *Polja križeva* Nikole Bašića, koje simbolizira čovjekov iskonski prostorni sklad u vidu dalmatinskoga suhozida, te film *Granična linija* posvećen temi linije, snimljen prema ovogodišnjem mađarskom nastupa na 12. međunarodnoj izložbi arhitekture u Veneciji, u kojem smo vidjeti i zagrebačku arhitekticu Helenu Paver Njirić.

Naša pozicija pograničja između istoka i zapada omogućila je određenu razmjenu znanja i iskustava sa internacionalnim centrima, ali je uvjetovala i znatne, ponekad anksiozne napore cjelokupne hrvatske kulture da se oblikuje vlastita autentičnost. Tako hrvatsku arhitekturu 20. i 21. stoljeća obilježava poticajna napetost između reinterpretacije internacionalnih modela i nastojanja da se nastavi sa izgradnjom lokalnog, ali otvorenog kulturnog identiteta. Pri tome, hrvatska arhitektura je ostvarila značajan modernizacijski doprinos društvenoj stvarnosti i zaslužuje pozornost kao praksa koja je uspijevala uskladiti konceptualni integritet discipline s turbulentnim socio-političkim datostima i znatnim oscilacijama raspoloživih ekonomsko-tehničkih resursa, ocjenjuje naš kritičar dizajna Maroje Mrduljaš. (R.P.)

Kuća A. Talca, Čile, 2008.; skulpture: M. Correa • Foto: G. Puga

SUMMARY

THE MAGICAL REALISM OF SMILJAN RADIC

The introduction to the central exhibition of this year's Venice Biennale, the world's premier architectural gathering, is a sculptural object by architect Smiljan Radic and his associate and wife, sculptor Marcela Correa. This fact alone says much of the current and future position of this Chilean architect on the global architectural scene. A national award for best young architect conferred by the Architects Association of Chile marked the start of his career. This famed builder is proud of his Croatian heritage and has travelled all of Dalmatia with his family. In his ancestral land the landscapes of the island of Brač and the town of Split especially impressed him. He believes that his immigrant origins played a role from the earliest stages of his creative work given his strong need to create using many different materials.

The Days of Oris, a Croatian international architectural symposium in Zagreb that has played host to, among others, Smiljan Radic, has been held for the past ten years on the last weekend of October. Eminent Croatian architect Andrija Rusan has been bringing the globe's master architects to our capital, among which we also find the descendants of Croatian emigrants from various corners of the earth, and native Croatians practicing the art of building abroad, far from the challenges of transition in the homeland. The tenth jubilee event saw Zagreb as a planetary centre of architecture - organised by the Arhitektst company, it was held under the high patronage of Croatian President Ivo Josipović from October 23 to 24, 2010.

On hand for the Days of Oris were brilliant architects and designers from some fifteen countries around the world and from almost every continent, including the winner of the Pritzker Prize (considered the Nobel Prize of architecture), Hans Hollein of Austria and Thom Mayne, a global architectural superstar from California, whose very name suggest change as the only present-day constant evident in the skylines of Los Angeles. When he launched the Days of Oris ten years ago, Rusan could hardly have hoped that it would grow into a major event that would draw upwards of 2,500 people from the entire region.

RESÚMEN

EL REALISMO MÁGICO DE SMILJAN RADIC

La introducción a la exposición central de la Bienal de Venecia de este año, la Muestra de Arquitectura más importante del mundo, la representa el objeto escultural del arquitecto Smiljan Radić y de su colaboradora y esposa, la escultora Marcela Correa. Ya ese sólo hecho habla mucho sobre el posicionamiento actual y futuro de ese arquitecto chileno en el ámbito arquitectónico internacional. El comienzo de su carrera estuvo marcado con el Premio Nacional al mejor joven arquitecto del Colegio de Arquitectos de Chile. El famoso constructor se siente orgulloso de su origen y ya recorrió toda Dalmacia con su familia. En la Patria de sus antepasados le encantaron muy especialmente los paisajes de Brač y Split. Radić cree que desde muy temprano tomó conciencia de su origen de inmigrante y que esto influyó sobre su espíritu creativo, porque al proyectar sus obras siente un impulso irrefrenable de moldear los más diversos materiales.

El Simposio Internacional de Arquitectura efectuado en la República de Croacia, que acogió entre otros, a Smiljan Radić, desde hace diez años que se lleva a cabo el último fin de semana de octubre, bajo el título de Días de Oris. Cabe señalar que el famoso arquitecto croata Andrija Rusan acostumbra invitar a la metrópolis croata a destacados maestros mundiales de la arquitectura, entre ellos a descendientes de emigrantes croatas de diversas latitudes, lo mismo que a nuestros arquitectos que practican el arte de la construcción en el extranjero, lejos de los desafíos de la transición de la Patria.

Por décima vez jubilar, los días 23 y 24 de octubre de 2010 Zagreb fue el centro planetario de la arquitectura, organizado por Arhitektst y bajo el auspicio del presidente de la República de Croacia, dr. Ivo Josipović. Los Días de Oris fueron visitados por conocidísimos arquitectos y proyectistas de quince países del mundo de casi todos los continentes, como por ejemplo el ganador del premio Pritzker (una especie de premio Nobel de Arquitectura) el austríaco Hans Hollein, o la superestrella arquitectónica global de California Thom Mayne, cuyo nombre sugiere el cambio como única constante de contemporaneidad visible en las vistas de Los Ángeles. Hace una década, cuando inició los Días de Oris, Rusan no pensó ni remotamente que el simposio arquitectónico se iba a convertir en un espectáculo que todos los años atrae a casi 2.500 personas de toda la región.

MULTIKULTURALIZAM U KANADI

Autor opisuje neke aspekte multikulturalizma u Kanadi, koji je višestruko pogodovao očuvanju i razvitku hrvatskoga kulturnog identiteta u toj sjevernoameričkoj zemlji. Saznajemo kako je tamošnja Vlada prihvatila politiku multikulturalizma prije četiri desetljeća. Na osnovi te politike kanadska Vlada desetljećima podupire razne kulturne i društvene aktivnosti etničkih skupina. Diljem Kanade osnivaju se centri za multikulturnu djelatnost, čija je svrha pomagati etničkim skupinama u promicanju kulturnih posebnosti. *Canadian Multicultural Act* (1988.) afirmira tu državu kao uzorno mjesto suživota kultura i naroda. Na osnovi tog zakonskog akta Vlada poštuje razlike među Kanađanima kao temeljnu značajku svoga društva. Pripadnici etničkih skupina uživaju potpunu potporu pri očuvanju raznolikosti kulturnoga nasljeđa koje baštine, a sve u cilju ostvarenja jednakosti svih građana u ekonomskom, kulturnom i političkom životu.

Politička previranja šezdesetih godina prošlog stoljeća u pokrajini Quebec uzrokovala su krizu kanadskog nacionalnog identiteta i prijetnje kanadskom jedinstvu koje je dovelo u pitanje opstanak Kanade kao države. Spomenuta previranja uzdrmala su politički život zemlje koja je od samog osnutka bila temeljena i funkcionirala na institucionalnom dualizmu. Taj dualizam temeljio se na sporazumu, to jest uspostavljenom dogovoru između Kanađana britanskog i francuskog podrijetla. Da bi riješili nastalu krizu federalna Vlada nastojala je pronaći političko rješenje koje bi jamčilo kanadsko jedinstvo i opstanak zemlje. Kako bi se riješila jezična prava, osobito u pokrajini Quebecu, osniva se specijalna komisija The Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism čije zaključke a osobito prijedloge federalna Vlada prihvaća. Činjenica da se u jednom dijelu izvještaja ili prijedloga Komisije također raspravljalo o položaju ostalih etničkih skupina, koje su do tada u službenim izvorima više-manje bile ignorirane, prihvaća se pojam multikulturalizma u sklopu bilingvizma i bikulturalizma. Napokon u listopadu 1971. godine kanadska Vlada prihvaća multikulturalizam kao službenu politiku zemlje. Na osnovi te politike kanadska Vlada odlučuje svesrdno pomagati različite aktivnosti etničkih skupina, njihove kulturno-umjetničke programe, koji se uglavnom zasnivaju na učenju folklora i pjevanju pjesama, priređivanju izložbi narodnih nošnji, u nekim slučajevima kazališnih predstava i pripremanja nacionalnih jela. Uz pomoć različitih federalnih i pokrajinskih fondova omogućuje se učenje jezika zemlje podrijetla i na taj se način nastoji ublažiti kulturni šok djece useljenika i omogućiti lakšu i učinkovitiju integraciju u kanadsko društvo. Politika multikulturalizma u Kanadi nastala je kao odgovor na zahtjeve koji su dolazili iz Quebeca za ravnopravan status francuskog i engleskog jeziku u Kanadi s jedne strane, i s druge strane od predstavnika različitih etničkih skupina čiji su glasnogovornici zahtijevali ravnopravan po-

ložaj u kanadskom društvu u odnosu prema frankofonima i anglofonima. U vrijeme „Quiet Revolution“ (Tiha Revolucija) u Quebecu koja je nastala početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća, dolazi do nacionalnog preporoda u intelektualnim, duhovnim, gospodarskim i političkim strukturama te pokrajine, koji se između ostalog izražava u njihovu opravdanom strahu za opstanak francuskog jezika u Quebecu. Svojom odlukom da proglasi multikulturalizam kao službenu kanadsku politiku, savezna je Vlada poslala jasnu poruku svim svojim građanima da će bez obzira na sve razlike koje postoje među njima, na osnovi boje kože, vjere ili jezika, Kanada poštovati te razlike, a ne sputavati. Sugestije i prijedlozi članova komisije izazvali su žestoke javne polemike u svim dijelovima kanadskog društva a kod jednog dijela građana i strah da će i etničke skupine dobiti poseban status i zakonsko pravo za upotrebu svog jezika. Taj je strah još više bio pojačan najavom federalne Vlade da će službeno uvesti politiku multikulturalizma. No, ubrzo se pokazalo da je strah bio bez osnove, kad je postalo jasno da glavni cilj federalne Vlade nije bio zasnivan na davanju jezičnih prava i drugih povlastica, nego poštovanje, promicanje i očuvanje različitih etničkih kulturnih baština koje će pridonijeti jačanju kanadskog jedinstva.

Imajući na umu tu činjenicu, federalna i pokrajinske vlade osnivaju razne fondove iz kojih će se odvajati materijalna sredstva kako bi se pomoglo etničkim skupinama, to jest njihovim organizacijama da organiziraju uglavnom različite kulturne, sportske i religiozne programe, koji će promicati spomenute etničke skupine, njihovu kulturu i povijest. Diljem Kanade osnivaju se centri za multikulturu (multicultural centres) čija je svrha pomagati etničkim skupinama u promicanju njihove kulture i umjetnosti. Veoma brzo su se mnoge etničke skupine, osobito one mnogobrojne i materijalno moćne poput Ukrajinaca, Talijana, Židova a poslije Sikha, Japanaca i Kineza otvoreno suprotstavile takvoj politici, koja je pomagala egzotične manifestacije koje su se temeljile na promociji narodnih rukotvorina i folkloru, etničke hrane i na izložbama koje su prikazivale prirodne ljepote zemalja useljenika. Pripadnici tih skupina počeli su sve glasnije i otvorenije zahtijevati od federalne i pokrajinskih vlada novac i pravo na druge programe poput učenja nasljednog jezika ili pak veće sudjelovanje u kanadskom političkom životu. Osnivanjem programa učenja ukrajinskog jezika u školama pokrajine Manitoba ili pak talijanskog jezika u školi u Torontu, odvijaju se u početku u sklopu i pod nadzorom spomenutih etničkih skupina. Zbog pomanjkanja novca i skromnog stručnog kadra u tim se školama, u početku njihova rada, jezik mogao učiti samo dva puta na tjedan i to nakon završetka redovite nastave ili subotom. Prihvaćenje multikulturalne politike bila je drastična promjena unutar kanadskog društva, umjesto izravnog procesa asimilacije Kanada prihvaća blaži proces integracije. Unatoč činjenici da je multikulturalizam izazvao žestoke rasprave u kanadskom društvu od prvog dana njegove primjene pa sve do danas i stvorio veliki broj protivnika, ipak velika većina Kanađana, bez obzira na svoj društveni status, podrijetlo ili stupanj obrazovanja s velikom dozom ponosa reći će da je multikulturalizam jedan od najvažnijih stupova kanadskog društva. Prihvaćanjem politike multikulturalizma u Kanadi nastala je velika euforija koja će postupno dovesti do usvajanja Canadian Multicultural Act 1988. godine, na osnovi kojeg je Kanada postala prva zemlja u svijetu koja je izglasovala takav zakon u parlamentu. Na osnovi prihvaćenog zakona “Vlada

Kanade poštuje razlike među Kanađanima (...) kao fundamentalnu karakteristiku kanadskog društva i ona prihvaća politiku multikulturalizma koja je zasnovana da očuva i unaprijedi multikulturalnu baštinu Kanađana radeći na tome da ostvari jednakost svih Kanađana u ekonomskom, kulturnom i političkom životu Kanade“.¹ Prihvatanjem toga zakona u kanadskom parlamentu, savezna Vlada između ostalog šalje važnu poruku svim svojim građanima, da se nova državna politika temelji na ideji da su svi, uključujući članove Vlade, odgovorni za proces bitnih promjena u kanadskom društvu. Glavne zadaće te nove politike temeljile su se na uspostavi ravnopravnosti među njezinim građanima, uklanjanju rasizma, rješavanju integracijskih problema za nove useljenike, a sve to zahtijeva veću aktivnost i sudjelovanje svakog pojedinca u društvenom životu. Kanada je tom novom politikom željela i umnogome puno profitirala s obzirom na činjenicu da su gotovo trećina njezina ukupnog stanovništva pripadnici različiti etničkih skupina, koji nisu frankofonskog ili anglofonskog podrijetla. Pripadnici te tzv. “treće skupine” koja je također jedan od temelja kanadskog društva, svojim radom, znanjem i koristeći se prednostima koje im njihovo podrijetlo omogućuje, stalno grade nove mostove suradnje između Kanade i zemalja svojega podrijetla, na političkom, kulturnom, sportskom a ponajviše na ekonomskom polju. No, od samog početka politiku multikulturalizma koja želi prikazati idiličnu sliku Kanade kao useljeničke zemlje sa svojim otvorenim granicama, koja bez ikakve diskriminacije prima nove useljenike u svoj zagrljaj, zemlje u kojoj svi imaju istu mogućnost za uspjeh bez obzira na podrijetlo ili ekonomsku moć, osporavali su mnogi Kanađani, uglavnom znanstvenici. Tako poznati kanadski sociolozi John Porter i Peter Li otvoreno kritiziraju politiku multikulturalizma tvrdeći da je ona samo mit, objašnjavajući time da je kanadsko društvo strogo klasno strukturirano društvo u kojem je glavna politička i ekonomske moć uglavnom koncentrirana u rukama pripadnika različitih elita. Nešto više od tisuću kanadskih obitelji čine tu elitu. Prema mišljenju Portera i Lia i njihovih mnogih istomišljenika politika multikulturalizma nije ništa drugo nego smišljena politika anglosaksonskog establišmenta u Kanadi da i dalje zadrži monopol vlasti u svojim rukama. Namjernim isticanjem razlika u kulturnoj baštini Kanađana s time da se ne pokušava razjasniti njezin pravi smisao, omogućuje se pripadnicima anglofonske skupine da i dalje zadrže dominantnu ulogu u kanadskom društvu. Na osnovi takvog stajališta pripadnicima etničkih skupina ostaje jedina mogućnost za njihov politički ili društveni uspjeh u vertikalnoj pokretljivosti na društvenoj skali. U kanadskom društvu, tvrde spomenuti kanadski sociolozi i njihovi istomišljenici, postoje tri glavne skupine na kojima se temelji kanadsko društvo. Prva je tzv. “Charter group” kojoj pripadaju frankofoni i anglofoni, koji u stvarnosti vladaju zemljom od njihova potpisivanja zajedničkog sporazuma na osnovi kojeg je stvorena Kanada. U njihovim međusobnim odnosima dominantnu su ulogu uglavnom imali anglofoni, iako su se ti međusobni odnosi u posljednja tri do četiri desetljeća drastično promijenili u korist frankofona. Drugu skupinu čine domoroci, kojima su francuski i engleski kolonisti silom oteli zemlju, zatim ih nastojali fizički iskorijeniti ili u najboljem slučaju kulturno asimili-

¹ Multiculturalism: what is really about? Multiculturalism and Citizenship Canada, str. 6. Vladina službena brošura u kojoj se u kratkim crticama objašnjava politika i nastanak politike multikulturalizma u Kanadi.

rati, prisiljavajući ih da prihvate kršćansku vjeru. Treću skupinu čine useljenici i njihovi potomci koji ne pripadaju nijednoj od spomenutih skupina. U odnosima između pripadnika tih triju skupina, i u odnosima unutar njih samih a osobito pripadnika treće skupine, postoje velike socijalne, kulturne i naročito ekonomske razlike. Politika multikulturalizma u Kanadi proizvod je dubokih promjena nastalih u kanadskom društvu nakon društvenih previranja izazvanih zahtjevima francuskog stanovništva u pokrajini Quebec. Da bi donekle udovoljili njihovim zahtjevima koji su do temelja uzdrmali kanadsko jedinstvo i ideju anglo konformizma, kanadska Vlada donosi 1969. godine u parlamentu Official Language Act, zakon na osnovi kojega „priznaje službeno isti položaj francuskog i engleskog jezika u sklopu federalne vlade“.² Donošenjem toga zakona kanadski građani dobivaju pravo da u svojim komunikacijama sa saveznom institucijama mogu upotrijebiti onaj jezik za koji se odluče. Spomenutim je zakonom savezna vlada uspjela donekle umanjiti nezadovoljstvo u zemlji, ali ne i potpuno ugasiti. Prije donošenja zakona, prethodili su mnogi događaji u pokrajini Quebecu, koji su pridonijeli njegovoj primjeni u kanadskom Parlamentu. Naime u strahu da će izgubiti svoj jezik a time i etnički identitet, Vlada Quebeca otvara Office of the Franch Langauge 1961. godine sa svrhom da zaštiti i promiče francuski jezik. Ne zaboravljajući da početkom 60 tih godina dolazi do velikog priljeva novih useljenika u Quebec, čija se djeca u većini slučajeva školuju na engleskom jeziku, pitanje budućnosti opstanka francuskog jezika još je više dobilo na aktualnosti. Suočeni s tim problemima i radikalnim političkim zahtjevima koji su dolazili iz Quebeca tražeći održavanje referenduma o suverenom statusu Quebeca, pokrajinska Vlada odlučuje donijeti tri zakona koji su se odnosili na zaštitu francuskog jezika. Prvi tzv. Bill 63, zakon za promociju francuskog jezika, koji je izglasovan 1969. godine kako bi se riješio problem “jezične nejednakosti koja drži francuski u inferiornom položaju”.³ Neučinkovitost toga zakona u svakodnevnoj upotrebi izazvala je žustre rasprave u svim slojevima kvibekškog društva i omogućila je nacionalističkim snagama Quebeca da prisile pokrajinsku vladu da 1972. godine osnuje komisiju koja će istražiti položaj francuskog jezika i jezična prava. Na osnovi izvještaja koji je sastavila Komisija pod velikim pritiskom javnosti, a osobito intelektualnih krugova u svim dijelovima pokrajine, vođa Liberalne stranke i premijer Quebeca Bourrasa 1974. godine prihvaća Bill 22, nazvan the Official Language Act, kojim se francuski jezik proglašava službenim jezikom Quebeca u administraciji, javnim korporacijama, industriji i trgovini. Tim se zakonom u nastavu uvodi francuski jezik za sve učenike koji se ne žele školovati samo na engleskom jeziku. U užarenoj političkoj atmosferi koja je zavlдалa u Quebecu, „Parti Quebecois“ koristi nastalo političko stanje i na izborima 1976. godine uspijeva pobijediti i stvoriti novu Vladu. Obećavajući u predizbornoj utrci, ako pobijedi, da će organizirati referendum na kojem će tražiti neovisnost Quebeca, novoizabrani premijer Rene Levesque prihvaća primjedbe kritičara Bill 22 i daje im priliku da svoje primjedbe službeno izlože u White Paper on La politique Quebecoise de la langue francaise, na osnovi kojeg je

² Wilfrid b. Denis, The Politics of Language in Peter S. Li, Race and Ethnic Relations in Canada, UofT 1990. str. 157.

³ Ibid str. 158.

James Lynch, Multicultural Education Principles and Practice, Routledge@ Kegan Paul, London 1986. str. 26.

Praizvedba u inozemstvu opere "Nikola Šubić Zrinski", reprezentativnog djela nacionalne glazbene kulture, zbila se 2002. zahvaljujući zaživjelom kanadskom multikulturalizmu u Missisauga Operi u Torontu u režiji Dore Ruždjak Podolski i uz potporu Hrvatske zajednice u Kanadi.

izglasovan Bill 101, the Charter of the French language 1977. godine. Tim je zakonom francuski postao službeni jezik "u sudnicama, zakonodavstvu, javnom sektoru, biznisu i trgovini".⁴ The Charter of the French Language izazvao je veliku buru nezadovoljstva u poslovnoj zajednici i među građanima Quebeca. Naime tim zakonom, upis u škole na engleskom jeziku bio je zabranjen djeci kojoj se jedan od roditelja bio školovao na engleskom jeziku u Quebecu. Reagirajući na zakon, veliki broj korporacija, osobito osiguravajući društava i banaka, koje su imale glavne urede u Montrealu, demonstrativno je preselio svoje urede u Toronto. Da bi bili sigurni u provedbu zakona, Vlada je osnovala agenciju koja će nadzirati njegovu primjenu. Istodobno s političkim previranjima u Quebecu nastalim zbog borbe za očuvanje i promociju francuskog jezika, federalna kanadska Vlada utemeljuje Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism 1960. godine. Službeni podaci koje su članovi Komisije objavili bili su porazni za frankofonsku zajednicu Quebeca i općenito Kanade. Na osnovi objavljenih podataka, frankofonska je zajednica došla do spoznaje da u mnogome zaostaje za ostatkom Kanade. Politička i ekonomska elita shvatila je da je prva stvar koja je potrebna da Quebec sustigne taj zaostatak, ili pak da ga donekle smanji, bila modernizacija političkih i ekonomskih infrastruktura. Da bi se to provelo u djelo trebalo je reorganizirati prosvjetni sustav i očuvati francuski jezik. Nastojeći srediti odnose između frankofonske i anglofonske zajednice u Kanadi, federalna je Vlada "zaboravila rješavati" probleme pripadnika treće skupine svojih građana, koji su činili gotovo trećinu ukupnog

⁴ Peter S. Li Race and Ethnic Relations in Canada UofT 1990. year str. 159.

broja kanadskog stanovništva. Svjesni svog broja, a osjećajući se neravnopravnim građanima, predstavnici raznih etničkih skupina nastojali su stvoriti „treću snagu“ koja bi mogla modificirati sukob i razmirice koji su nastale između pripadnika charter skupina u zemlji. Prvi veliki uspjeh doživjeli su kada je federalna Vlada, to jest članovi The Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism, prihvatili njihov prijedlog da provedu istraživanje koja će poslije biti objavljena u četvrtom volumnu koji je Komisija objavila. U takvoj atmosferi političke borbe, koja se pretvorila u otvoreno neprijateljstvo između frankofonske i anglofonske populacije Kanade, te osjećaja velikog djela etničke populacije u zemlji da nisu ravnopravni građani Kanade, federalna Vlada odlučuje prihvatiti politiku multikulturalizma u “okvirima Bilingualisma”. Najavljujući tu novu državnu politiku u kanadskom Parlamentu, 8. listopada 1971. godine premijer Pierre Elliot Trudeau između ostalog je rekao: “Ne može bit jedna kulturalna politika za Kanađane engleskog ili francuskog porijekla, druga za domoroce i treća za sve ostale. I pored činjenice da postoje dva službena jezika, ne postoji službena kultura, ni jedna kulturalna skupina na može imati primat nad drugom (...). Mi smo slobodni da budemo svoji. Ali to se ne može ostaviti šansi.(...) To je politika ove Vlade da eliminira bilo kakvu opasnost i očuvamo svoju slobodu.”⁵ Ovim činom premijer Trudeau u ime svoje Vlade priznaje da su dvije politike realnost kulturne različitosti kanadskog društva.

Jedan je bilingvilizam na osnovi kojeg su francuski i engleski službeni državni jezici. Bilingvilizam simbolizira, tj. priznaje činjenicu da u Kanadi dominiraju dvije nacionalne skupine i da su Kanadu osnovali francuski i engleski kolonisti a ne samo jedna etnička skupina. S druge strane multikulturalizam priznaje i drugu kanadsku realnost, a ta je da osim frankofona i anglofona postoje i Kanađani drugog etničkog podrijetla, čiji su preci došli iz svih dijelova svijeta. Pripadnici tih etničkih skupina koji gotovo trećinu ukupnog broja stanovništva predstavljaju etnički mozaik i oni se protive procesu asimilacije ili koncepta “melting pot” koji je karakterističan za američko društvo. Donošenjem multikulturnog zakona kanadska je Vlada postavila sebi cilj da će kroz taj zakon:

- a) osigurati mirne odnose između različitih etničkih zajednica i omogućiti međukulturalne izmjene
- b) ukloniti diskriminaciju i promicati nacionalno jedinstvo
- c) smanjiti društvene i ekonomske nejednakosti etničkih manjina
- d) pomagati etničke skupine u očuvanju njihova identiteta
- e) educirati javnost u vezi s vrijednostima kulturalnog pluralizma ⁶

⁵ John Leonard and Augie Fleras, *Immigration and the Canadian Ethnic Mosaic*, u Peter S. Li *Race and Ethnic Relations in Canada*, Oxford Univesity Press, Toronto 1990. str. 64-

Reginald W. Bibby, *Bilingualism and Multiculturalism: A National Reading* u Leo Driedger, *Ethnic Canada Identities and Inequalities*, University of Manitoba 1987. str. 158.

⁶ Ibid 63

Etnička previranja u američkom društvu u novije vrijeme pokazala su i dokazala da se mnoge etničke skupine i rase nisu potpuno stopile u jedinstveni kulturni krug, nego su se održale, a neke čak i ostale izolirane od drugih. Razni oblici nacionalnih tradicija što su preneseni u „novu zemlju“ još su se održali i sastavnim su dijelom života mnogih američkih građana. Upravo taj proces pokazao je da „lonac za taljenje“ nikad nije djelovao kako je bio zamišljen i tumačen, upućuje na oduvijek postojeće plu-

Koliko je federalna Vlada ozbiljno prihvatila novu državnu politiku multikulturalizma najbolje potvrđuje podatak koji govori da je 1972. godine vlada uložila 1,9 milijuna dolara za promociju te politike, a taj je iznos godine 1987. bio više od 26 milijuna dolara. Više manje godišnja ulaganja u multikulturalizam ostala su sve do danas na istoj razini. Od ukupnog iznosa, sedam milijuna potrošilo se na različite programe koji pridonose borbi protiv diskriminacije. Ti se programi ostvaruju kroz različite kulturne institucije u državi, policijske i sudske ustanove i različite agencije. Više od deset milijuna dolara dodijelilo se preko različitih programa mnogim kulturnim, socijalnim, vjerskim, sportskim i drugim društvima u etničkim zajednicama, koji su između ostalog pridonijeli većem sudjelovanju članova etničkih zajednica u kanadskom životu. Ostatak od blizu šest milijuna ide za istraživačke projekte koji se tiču multikulturalizma i koji pomažu boljem razumijevanju tog koncepta. Također dio novca namijenjen je etničkim zajednicama kako bi one mogle dovesti svoje umjetnike, kazališne i folklorne skupine i pjevače u Kanadu. Samo godinu nakon što je kanadska Vlada najavila da prihvaća multikulturalnu politiku koja uzima u obzir veliki doprinos drugih etničkih skupina kulturnom bogatstvu Kanade i nacionalnom jedinstvu, federalna Vlada uvodi "Multicultural directorate" u sklopu odjela the Secretary of State, s ciljem promocije društvene, kulturne i rasne harmonije. Proces multikulturalne politike u Kanadi se iz godine u godinu sve više razvija što potvrđuje i osnutak Ministarstva multikulturalizma koje će nadzirati i rad državnog odjela. I uz činjenicu da je od samog početka primjena te politike u Kanadi dobila veliki broj protivnika i žestokih kritičara, ipak ispitivanja javnog mnijenja pokazuju da većina građana Kanade podupire tu Vladinu politiku. U jednoj takvoj anketi koja je provedena 1985. godine u kojoj se Kanađanima ponudilo da biraju koji model više vole, američkog „melting pot“ ili kanadskog mozaika, gotovo šest od deset ispitanika izjasnilo se za kanadski model. Benevolentna i progresivno liberalna politika koju Kanada primjenjuje prema svojim useljenicima i njihovim potomcima koji nisu frankofonskog ili anglofonskog podrijetla u posljednja tri do četiri desetljeća nije u povijesti uvijek bila takva. Dapače, ona je, osobito početkom dvadesetog stoljeća, bila otvoreno diskriminacijska i često puta otvoreno rasistička. Kanadska useljenička politika uvijek je bila pod utjecajem političkih, demografskih i društveno gospodarskih prilika koje su vladale unutar zemlje. U izgradnji zemlje, posebice krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća, četiri su događaja pridonijela demografskoj slici Kanade. Također ti događaji su u mnogome pridonijeli da se javna i stvarna percepcija Kanade, kao zemlje naseljene i stvorene sporazumom između francuskih i engleskih kolonista s domorocima u mnogome promijeni. Prvi događaj koji je pridonio da se useljenička kanadska politika, to jest način useljavanja u Kanadu, radikalno promijeni spada

ralni karakter američkog naroda. Novi izraz što se sve češće upotrebljava umjesto „melting pot“, a ima posve novo značenje i sadržaje jest „kulturni pluralizam“. Naime, kulturni pluralizam ili „novi pluralizam“, kako se još češće naziva, ne predstavlja u biti novu teoriju jer su etničke skupine postojale i kao takve djelovale u društvu iako je njihovo postojanje i djelovanje bilo nedovoljno sagledano i nepriznato. Američko društvo od nastanka do danas je mozaik koji se sastoji od različitih rasa, religija i subkulturnih krugova. Sagledavanje i priznavanje tog pluralnog karaktera društva omogućit će nestajanje predrasuda i zabuda iz prošlosti te stvoriti osnovu za rješavanje mnogih etničkih, rasnih i socijalnih problema. Ivan Čizmić, Hrvatski iseljenici i politika multikulturalizma u SAD i Kanadi, Susret svjetova (1492., 1992.) str. 169. Hrvati i Amerika, zbornik radova, glavni urednik, dr. Zdravko Sančević, Zagreb 1992.

u vrijeme završetka Canadian Pacific Railroad 1985. godine. Za potrebe izgradnje željezničke pruge koja je povezala istočnu obalu sa zapadnom obalom Kanade, trebala je velika i po mogućnosti jeftina radna snaga. Za te potrebe službenici te velike kompanije otvoreno su propagirali i reklamirali useljavanje u Kanadu. Najveći odziv bio je uglavnom Kineza koji su bili najjeftinija radna snaga tog vremena. Drugi važan događaj koji se zbio iste 1985. godine, a koji je također mnogo pridonio prihvaćanju službene politike useljavanja, bio je tzv. Metis ustanak. Metis narod koji su mješavina francuskih doseljenika i domorodaca Indijanaca, podigli su ustanak zahtijevajući pravo na svoju zemlju i pravo na uporabu francuskog jezika. Prije nego što je kanadska vojska uspjela ugušiti ustanak, Canadian Pacific Railroad poslao je kanadskoj vladi račun na 852.231.32 dolara za njezine usluge, koje su uključivale prijevoz kanadskih vojnika željeznicom u područje ustanka. Kanadska vlada, želeći po svaku cijenu ostvariti svoj projekt teritorijalnog jedinstva zemlje, uspijeva kroz odredbu Manitoba Act 1870. godine udovoljiti pobunjenicima prihvaćajući njihove zahtjeve, nakon čega oni prekidaju ustanak. Treći čimbenik je imenovanje odvjetnika Clifforda Siftona iz pokrajine Manitobe za kanadskog ministra unutarnjih poslova. Usko surađujući s pripadnicima ekonomske elite i štiteći njihove poslovne interese, on uvodi prvi Immigration Act 1885. godine, koji zaustavlja slobodni ulazak useljenika na određeno vrijeme. Istim zakonom on agresivno nastoji privući što više jeftine radne snage za potrebe vlasnika velikih farmi. Uz pomoć spomenutog zakona već 1899. godine iz Rusije se dovodi 9000 seljaka koji se raspoređuju na zemlju koja je prije pripadala Metis narodu. Tim novim useljeničkim zakonom Kanada je otvoreno legalizirala neravnopravno tretiranje Kineza u svojoj zemlji. Između 1875. godine i 1924. godine, "veliki broj zakona izglasovan je na razini pokrajinske i federalne Vlade koji su ograničavali prava kineskih Kanađana."⁷ Primjenom takvog diskriminacijskog zakona usporen je i gotovo potpuno zaustavljen daljnji razvoj kineskih zajednica u Kanadi, njihov položaj i utjecaj na poslovnom tržištu. Taj je zakon u mnogome pridonio da su Kanađani nastavili tretirati svoje sugrađane kineskog podrijetla idućih desetljeća. Takav odnos prema kineskim useljenicima na najbolji način pokazuje kako su kulturna i fizička obilježja jedne skupine iskorištena da bi se opravdala segregacija, otvorena diskriminacija protiv pripadnika neke skupine. Takav odnos prema nekoj etničkoj skupini u useljeničkoj kanadskoj povijesti nažalost nije izdvojen slučaj. Primjeri velike nepravde koju su kanadske vlasti učinile prema Židovima, Ukrajincima, Talijanima pa čak i jednom broju Hrvata u jednom razdoblju njezine povijesti, samo potvrđuju kako je put do današnje politike multikulturalizma bio veoma težak, trnovit i dug. Statistički podaci iz 1900. godine iz SAD, pokazuju da je trećina Francuza, od njihova ukupnog broja na sjevernoameričkom kontinentu, bila smještena južno od kanadske granice. Četiri spomenuta čimbenika pridonijela su da se uvede službeni useljenički zakon u Kanadi, osobito ovi zadnji, da anglofoni zadrže primat u ukupnom broju stanovnika Kanade.

Promjena useljeničke politike utječe na to da Kanada počinje voditi agresivnu politiku useljavanja osobito iz sjeverne, južne i jugoistočne Europe. U tu svrhu otvaraju se diljem Europe, većinom u velikim lučkim gradovima, useljenički uredi u kojima se obavljaju sve potrebne

⁷ Peter S. Li, *Race and Ethnic Relations in Canada*, Oxford University Press, Toronto 1990. str. 13.

predradnje za dobivanje papira za useljavanje u Kanadu. Isti uredi također su bili otvoreni u Hrvatskoj. U većini slučajeva potražnja za novim useljenicima u Kanadu bila je usmjerena na mlade neoženjene mladiće po mogućnosti iz ruralnih sredina, potrebne za težak fizički rad na kanadskim farmama. Useljavajući veliki broj novih imigranata različitog etničkog podrijetla u Kanadu njihov broj se drastično povećava u odnosu na ukupan broj stanovništva u zemlji. Potreba za novom jeftinom i neškolovanom radnom snagom za agrarne potrebe u Kanadi pridonijet će tome da se godine 1913. u zemlju useli 400.000 tisuća novih imigranata. Zbog velike svjetske krize, recesije koja je zahvatila i Kanadu, Vlada je izglasovala "Order-in-council" 1919. godine kao Immigration Act od 1910. godine pod kojim će useljenička politika Kanada djelovati sve do 1916. S tim zakonom kanadska je službena useljenička politika postala veoma selektivna i na mnoge načine čak i diskriminacijska. U razdoblju kada je donesen Immigration Act 1910. godine i Immigration Act od 1952., postojao je popis zemalja iz kojih nisu bili poželjni useljenici u Kanadu. Glavni razlozi zbog čega oni nisu bili poželjni bili su zbog "klimatskih, industrijskih, socijalnih, prosvjetnih, radničkih ili drugih uvjeta ili zahtjeva Kanade ili zbog njihovih običaja, načina života i načina vlasništva posjeda koji su im onemogućivali asimilaciju."⁸ Na osnovi takve selektivne useljeničke politike koju je Kanada provodila dogodilo se nekoliko slučajeva koji potvrđuju nehumanost takve politike. Početkom Drugog svjetskog rata 22000 Kanađana japanskog podrijetla bili su deportirani u logore a njihova imovina bila je konfiscirana. Taj sramotni čin u povijesti Kanade ostavio je velike traume na psihi nekoliko generacija Kanađana japanskog podrijetla. Trebalo je proći više od trideset godina prije nego što se kanadska Vlada napokon javno ispričala za taj postupak prema svojim odanim građanima. Mnogo prije spo-

Hrvatske svjetske igre u Zadru, u organizaciji Hrvatskog svjetskog kongresa – najljepši su primjer suživota hrvatskoga iseljeničtva s domicilnim kulturama svijeta i s kulturom matične zemlje Republike Hrvatske.

menutog izgreda istu je sudbinu doživjelo 8000 Ukrajinaca, koji su za vrijeme Prvog svjetskog rata zatvoreni u logore kao “neprijateljski stranci” unatoč tome što su većina njih bili kanadski državljani. Godine 1939. kanadska obalna policija nije dopustila da putnički brod St. Louis, na kojem je bilo 900 židovskih obitelji, uplovili u luku Halifax, nego je bio prisiljen vratiti se u Francusku. Proces industrijalizacije i velike izgradnje koji je zahvatio Kanadu poslije Drugog svjetskog rata zahtijevao je novu radnu snagu. Došavši do spoznaje da je Immigration Act od 1952. godine, prošlost i da se Kanada mora prilagoditi novim vremenima i svojim gospodarskim potrebama, kako bi izgradili jednu modernu državu, federalna Vlada 1966. godine osniva Department of Manpower and Immigration. Osnivanjem tog odjela federalna Vlada postavila je cilj da odbaci staru rasističku i etnocentričnu imigracijsku politiku i da je zamijeni jednom humanom i univerzalnom politikom u kojoj je svaki novi useljenik dobro došao bez obzira na boju kože, vjerske razlike ili političko uvjerenje i etničko podrijetlo. Uopće nema dvojbe da je takav zaokret u politici pridonio promijeni demografske slike Kanade na bolje, što najbolje potvrđuje podatak kako je od 25 milijuna stanovnika 1985. godine gotovo 9,5 milijuna imalo članova obitelji koji nisu bili francuskog ili engleskog podrijetla. Takav odnos ostao je do danas, možda je čak i veći u korist Kanađana koji nemaju nikakve francuske ili engleske obiteljske korijene. U odnosu na prijašnju politiku useljavanja u vremenima kada je 80% useljenika dolazilo iz Europe ili zemalja s europskom baštinom, taj se trend danas promijenio. To se očituje u činjenici da 70% novih useljenika dolazi iz zemalja Azije, Afrike i Latinske Amerike, od toga 43% iz Azije. Promjena useljeničke politike izazvala je veliki strah kod mnogih Kanađana, da je zemlja u opasnosti izgubiti osjećaj nacionalnog identiteta. Veliki kritičar multikulturalne politike sociolog Peter Li smatra da je taj strah nepotreban i ljudi se moraju izravno suočiti s problemima, kako bi se odbacile lažne informacije. Nažalost, prema njegovim riječima, “jedan dio opozicije je protiv useljeničke politike koja se čuje u Kanadi i duboko je ukorijenjena u rasizmu i mi se moramo žestoko oduprijeti da se destruktivne snage ne prošire.”⁴⁸ Otvorene rasprave i razgovori o toj temi što se stalno održavaju na javnim forumima, TV i radio emisijama, uključujući konzultacije koje razne agencije koje se bave useljeničkom tematikom pružaju ministarstvu multikulturalizma i općenito kompletnoj Vladi, dragocjena su pomoć da se u izgradnju moderne države uključi što veći broj useljenika. Bez obzira na sve kritike politike multikulturalizma, koje dolaze unutar ili izvan Kanade, ipak mnoge zemlje u svijetu nastoje kopirati kanadski model. Multikulturalna politika u Kanadi ima velike pristaše u svijetu poput bivšega glavnog tajnika UN Kofija Annana i glavnog pjevača svjetski poznatog pop sastava U2 Bono, koji su izjavili kako svijet treba više Kanada. Jedan od najbogatijih ljudi na svijetu Aga Khan prepoznao je u Kanadi “najuspješnije pluralističko društvo na zemlji”⁴⁹ no, bez obzira na sve hvalospjeve koji dolaze izvana, mnogi ipak postavljaju otvoreno pitanje kakva je budućnost multikulturalne Kanade. Zemlja koja danas ima više od 30 milijuna stanovnika, od kojih ogromna većina živi u urbanim sredinama

⁴⁸ Peter S. Li The racial Subtext in Canadas immigration Discourse, Journal of International Migration and Intergration, Winter 2001., Vol. 2, No. 1, Univesity of Alberta, Canada str. 77-97

⁴⁹ John Biles, Erin Tolley and Humera Ibrahim, Does Canada Have a Multicultural Future? U Canadian Diversite Vol. 4:1 Winter 2005. year Hiver, Montreal, str. 23-28

glavnih gradova, uključujući useljenike, predstavlja drastičan odmak od prakse koja je postojala na početku dvadesetog stoljeća kada su useljenici većinom iz Europe više-manje živjeli u ruralnim sredinama zapadne Kanade. Činjenica da u Kanadi, na osnovi popisa stanovništva iz 2001. godine, živi više od 200 etničkih skupina koje govore više od 100 različitih jezika potvrđuje multietičnost kanadskog društva. I pored činjenice da 90% Kanađana govori engleski ili francuski jezik kod kuće, ipak broj onih čiji materinski jezik nije jedan od tih dvaju službenih kanadskih jezika, porastao je na 18%. Razlike koje postoje u strukturi kanadskog stanovništva pridonijele su rastu rasnih, vjerskih i jezičnih razlika, što potvrđuju i službeni podaci iz popisa stanovništva iz 2001. godine. Kroz povijest Kanađani su se u većini slučajeva poistovjećivali s katoličkom vjerom 43% i protestantskom vjerom 29%. Broj Kanađana koji su se pri posljednjem popisu stanovništva iz 2001. godine izjasnili da pripadaju hindu, sikh ili budističkoj vjeri je na veliko porastao. I pored uspjeha kanadskog modela multikulturalizma, ipak prema tvrdnjama nekih stručnjaka i znanstvenika koji su se specijalizirali za tu tematiku, u posljednje se vrijeme pojavljuju neki znakovi koji pozivaju na oprez i mogu ugroziti opstanak multikulturalizma. Na osnovi njihovih teorija pojave su se tri velike poteškoće koje ozbiljno mogu ugroziti opstanak multikulturalizma. To su:

- a) izazov za dvosmjernu politiku,
- b) nespремnost da se raspravlja o vjeri,
- c) ukrštavanjem razlika.¹⁰

Prvi se izazov temelji na teoriji da novi useljenici u Kanadu i kanadska federalna Vlada, to jest njezine različite institucije, moraju biti više odgovorne kako bi mogli promijeniti mišljenje i sliku o njima, koju ima jedan dio kanadske javnosti, da oni nisu dovoljno odgovorni i da se useljenici ne trude dovoljno kako bi se što brže i bezbolnije integrirali u kanadsko društvo. Mnogi objašnjenje za tu pojavu vide u tome da Kanada nema jednu jedinstvenu kulturu, vjeru i jezik koji bi mogli homogenizirati zemlju. Zbog toga dolazi do sukoba civilizacija, do sukoba različitih kultura koje useljenici donose sa sobom u Kanadu i kanadske kulture.¹¹ Međutim, mnogi sociolozi odbacuju tu teoriju tvrdeći da Kanada kao i druge zemlje ima zajedničke vrijednosti, koje se ogledaju u jednakosti, demokraciji i poštovanju jednih prema drugima. Drugi argument kritičara koji odbacuju tu teoriju temelji se na tvrdnji da je Kanada odbacila politiku agresivne asimilacije njezinih useljenika i prihvatila politiku pregovaračke integracije. U stvarnosti to znači da Kanada omogućuje novim useljenicima da se integriraju u kanadsko društvo, bez potrebe da odbacuju svoje kulturne i druge vrijednosti ili pak da prihvate vrijednosti drugih Kanađana. Treći argument temeljen je na tvrdnji kako se za mnoge društvene probleme nastale u Kanadi, želi krivnja svaliti na useljenike, koji su podrijetlom sa srednjeg istoka ili pak muslimi-

¹⁰ Ibid 23-28

John Biles and Humera Ibrahim, Religious Diversity in Canada: In the Shadow of Christian Privilege u Canadian Divesite Vol. 4:3 Fall 2005. str. 67-70

¹¹ Karen Mock, Redefining Multiculturalism u Canadian Divesite, Vol. 4:3 Fall 2005. year str. 88-91

David Seljak Multiculturalism and Funding for Ontarios Islamic School u Canadian Divesite Vol. 4:3 Fall 2005. year str. 63-66

manskih zemalja¹² zato što useljenici iz tih dijelova svijeta imaju drukčije vrijednosti od kanadskog društva, što dovodi do sukoba civilizacija. S druge strane kanadske institucije i kanadska Vlada moraju promijeniti najnovije statističke podatke koji pokazuju da 47% novih useljenika žive ispod kanadske granice siromaštva. Isti podaci govore da pripadnici vidljivih manjina, a osobito crnci, imaju dvostruko veći postotak nezaposlenih od drugih Kanađana. Bez obzira na sve ove i slične izazove s kojima je suočena moderna Kanada, zemlja ima veliku i blistavu budućnost zbog više razloga. Prvo i najvažnije su mlade generacije Kanađana rođene i educirane pod utjecajem multikulturalizma i svih razlika koje postaje u kanadskom društvu. Drugo imajući u vidu broj pripadnika treće skupine kojoj pripadaju mnogobrojne etničke skupine, njihove žalbe, primjedbe a ponajprije konstruktivne ideje, više će se prihvaćati i primjenjivati u svim područjima kanadskog društva. Treće što je možda najvažnije, Kanada ulaže ogromne napore, znanje i novac za promociju zemlje u kojoj vlada najveći mogući stupanj tolerancije, različitosti i prihvaćanja drugih, zemlje u kojoj nema neravnopravnosti i diskriminacije. Sve spomenute vrijednosti bit su kanadskog modela i nacionalnog identiteta na kojima je sagrađena moderna Kanada.

¹² Hussein Hamdani, Kamran Bhatti and Nabila Munawar, Is the „War on Terrorism“ a War on Religious Pluralism and Liberty in Canada? u Canadian Diversite Vol. 4:3, 2005. 83-88

SUMMARY

MULTICULTURALISM IN CANADA

The author describes some of the aspects of the multiculturalism in Canada that has benefited the preservation and development of Croatian cultural identity in this North American country. We learn that the Canadian government adopted multiculturalism as its official policy in the autumn of 1971. Based on this policy the Canadian government has for decades now supported various cultural and social activities undertaken by ethnic groups. Most of the work is aimed at the affirmation of the language, artistic creativity and traditional culture of emigrant groups. Multicultural centres have been established across Canada whose purpose is to assist ethnic groups in promoting cultural distinctiveness. The Canadian Multicultural Act of 1988 reaffirms this North American country as an exemplary place of the coexistence of cultures and nations. It is on the basis of this act that the Canadian government respects the differences among Canadians as a fundamental characteristic of Canadian society. The Government of Canada reaffirms the policy of multiculturalism, based on preserving the diversity and on improving the multicultural heritage of Canadians, with the aim of achieving the equality of all Canadian citizens in the economic, cultural and political life of Canada. The process of multicultural policy in Canada continues to develop from year to year, attested to by the successful activity of the Ministry of Citizenship, Immigration and Multiculturalism-which we have had opportunity to gain an active knowledge of during the numerous cultural activities undertaken by the Croatian ethnic community in Canada.

RESÚMEN

EL MULTICULTURALISMO EN CANADÁ

El autor describe algunos aspectos del multiculturalismo en Canadá, que contribuyó a conservar y desarrollar la identidad cultural croata en ese país de América del Norte. Nos enteramos así que el Gobierno canadiense aceptó el multiculturalismo como política oficial del país en otoño de 1971. Consecuentemente con esa política, el Gobierno canadiense viene apoyando durante decenios diversas actividades culturales y sociales de las comunidades étnicas. Principalmente apoya la preservación del idioma, el cultivo de la cultura tradicional y la creación artística de los inmigrantes. A lo largo y ancho del Canadá se crean Centros de Multicultura destinados a ayudar a promover las peculiaridades culturales de los grupos étnicos. La Ley denominada Canadian Multicultural Act 1988, confirma a Canadá como un lugar ejemplar de convivencia entre cultura y naciones. En base a esa Ley, el Gobierno de Canadá respeta las diferencias entre los canadienses como distintivo fundamental de la sociedad canadiense. El Gobierno consolida la política del multiculturalismo, que se basa en el mantenimiento de las diferencias y la promoción de la herencia multicultural de los canadienses, con el objeto de garantizar la igualdad de todos los ciudadanos canadienses en el plano económico, cultural y político. El proceso de la política multicultural en Canadá año tras año se desarrolla cada vez más y esto lo demuestra la exitosa labor del Ministerio para el Multiculturalismo, como pudimos comprobar en la práctica durante numerosas actividades culturales de la Comunidad étnica Croata en Canadá.

MEDIJI HRVATSKIH MANJINSKIH ZAJEDNICA

Hrvatska matica iseljenika organizirala je 16. forum hrvatskih manjina u Zagrebu 26. 11. 2010. Na stručnom skupu s temom "Mediji hrvatskih manjinskih zajednica i mogućnosti otvaranja novih komunikacijskih kanala" okupili su se predstavnici manjina i glavni urednici službenih manjinskih glasila iz Austrije, Crne Gore, Italije, Mađarske, Makedonije, Rumunjske, Slovenije i Srbije, te najznačajniji predstavnici domovinskih institucija i medija koji skrbe za Hrvate izvan RH. Hrvatske manjine iz zemalja srednje i jugoistočne Europe u suvremeno doba imaju na materinskome jeziku 35 novina, časopisa i drugih serijskih publikacija. Najbolje radijske i tv emisije priređuju naši manjinci u Austriji i Mađarskoj, a ostali imaju izvrsne internetske portale.

Republika Hrvatska kao članica Vijeća Europe i europske zajednice naroda koja obuhvaća 47 država, obvezala se poticati demokratski razvoj, ljudska prava i slobodu medija, to jest primjenjivati europske standarde o tim najvažnijim pitanjima demokracije. Svih 12 zemalja u kojima žive hrvatske manjine, također su članice Vijeća Europe, pa u svoj pravni sustav ugrađuju preporuke *Okvirne konvencije VE o zaštiti nacionalnih manjina* i *Europske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima*. Prve su se od tih zemalja na članstvo obvezale Italija i Austrija, a posljednja (prije tri godine) Crna Gora. U cijeloj Europi, procjenjuje se, ima 307 manjinskih zajednica s više od 103 milijuna pripadnika. Prema tome svaki je sedmi Europljanin pripadnik neke nacionalne ili etničke manjine.

Hrvatske nacionalne manjine iz zemalja srednje i jugoistočne Europe u suvremeno doba imaju na materinskome jeziku 35 novina, časopisa i drugih serijskih publikacija.

Posljednjih godina trećina ih nema novca za kontinuirano izlaženje, usavršavanje novinara i suradnika koji rade sa zastarjelom informatičko-tehničkom opremom.

Manjinski klasični mediji djeluju od 1910., radio se afirmira posljednjih 30, a televizija posljednjih 20 godina, dok se internetski portali i ostali novi mediji s mrežnim publikacijama koriste samo desetak godina. Tri se tjednika izdvajaju osmišljenim uređivačkim profilom, dobrom čitanošću i vitalnom pretplatničkom mrežom. Na prvine su mjestu stoljetne gradišćanske *Hrvatske novine*, na drugom gotovo šezdesetogodišnji mađarski *Hrvatski glasnik* i među njima najmlađa vojvođanska *Hrvatska riječ*. Nakladnici su im Hrvatsko štamparsko društvo iz Željeznog, Neprofitno poduzeće za izdavačku djelatnost i kulturu Croatica iz Budimpešte te Novinsko izdavačka ustanova Hrvatska riječ iz Subotice.

Izdvojeni manjinski informativno-kulturni tjednici uglavnom su rubrično organizirani, poput dnevnika. Imaju kvalitetne kolumniste koji u stalnim rubrikama, opisuju i tumače događaje iz

svog manjinskoga života, te lijepe vjerske kolumne. Tu su i posebne rubrike koje vrlo kratko opisuju javnosti već poznate događaje. Ne bave se politikom, nego su im u središtu zanimanja druga područja života, a ako pišu o politici, i ako im poput HR iz Subotice podnaslov navodi političko određenje, to je samo kroz pisanje o afirmaciji prava najosjetljivijih društvenih skupina, ili o dvojezičnom školstvu, kulturnom i društvenom životu manjinske zajednice.

Sva su tri izdvojena tjednika bogato ilustrirana i namijenjena široj čitateljskoj publici u tim zemljama – u svrhu što bolje integracije, a protiv asimilacije manjinske zajednice.

Stoljetne Hrvatske novine

Tjednik gradišćanskih Hrvata *Hrvatske novine*, odlikuje se s nekoliko posebnih obilježja: 1. Pokazuje pouzdanu obaviještenost iz broja u broj o svim društvenim, kulturnim i vjerskim događajima iz triju domicilnih zemalja gradišćanskih Hrvata; 2. Ima izraženu kritičnost prema globalizacijskim pojavama u odnosu na kulture malih naroda i malih jezika u planetarnoj višejezičnoj zajednici bez premca – kakva je Europska unija, a kritičnost je najočitija u afirmaciji prava na dvojezičnost u Austriji, prava na materinski jezik i hrvatsku toponimiju...; 3. Ima izvrsnu sportsku rubriku; 4. Temeljito izvješćuje o akademskoj zajednici gradišćanskih Hrvata, koja je najzaslužnija za očuvanje kulturnoga nasljeđa i razvitak stvaralaštva našega naroda u Austriji kroz prošlost i sadašnjost; 5. Posebnu pozornost posvećuje manjinskome školstvu.

Naše novine/Kršćanske hrvatske novine/Naš tjednik/Hrvatske novine - pokrenute 1910., nakon prvog urednika Martina Meršića st. uređivali su najugledniji intelektualci iz pojedinih razdoblja među kojima su bili: Štefan Pinezić, Lovre Barilić, Andrija Prikosović, Ivan Pauković, Ignac Horvat, Lovre Karall, Mate Frežin, Franjo Leopold, Robert Wohlrab. Nakon Drugoga svjetskog rata uredništvo su vodili i znatno pridonijeli razvoju novina: Fric Bintinger, Feri Sučić, Robert Sučić, Tome Schneider, Jurica Čenar, Tome Schneider – drugi put. Od 1983. do danas *Hrvatske*

Zapaženi urednici čitanih tjednika: Petar Tyran (Austrija), Branka Pavić Blažetin (Mađarska) te Jasminka Dulić (Srbija).

novine uređuje Petar Tyran, koji ih je uz tiskano izdanje čitateljima približio i na internetu. Na godinu redovito izlaze 54 broja *Hrvatskih novina*.

Nije jednostavno posvetiti život karijeri manjinskog novinara – uglavnom su to dobro obrazovani višebojci, koji rade u težim uvjetima novinarske profesije, najčešće sa zastarjelom opremom. Svima im valja, s vremena na vrijeme, osigurati usavršavanje u kulturnim, obrazovnim i medijskim domovinskim centrima izvrsnosti.

Novi mediji

Uz 35 manjinskih časopisa, uočavamo podjednak broj ne/ažuriranih internetskih portala i mrežnih publikacija raznih vrsta te elektroničkih dnevnika - blogova posljednjih desetak godina. Internetski portali hrvatskih manjinskih zajednica pretežito su dvojezični. Virtualna zbilja manjinskog medijskog prostora, unatoč skromnim financijskim izvorima i neujednačenoj dostupnosti interneta najširim slojevima našega naroda u promatranim zemljama - osobito onima iz ruralnih krajeva, danas je najraznovrsniji dio medijske stvarnosti koji se bavi hrvatskom manjinskom tematikom u regiji. No, ne uvijek i najkvalitetniji. Neki se internetski portali, osobito na jugoistoku Europe, naime, češće služe neprovjerenim internetskim izvorima što digitalni naraštaj čitatelja može navesti na neistinite činjenice.

Elektronički mediji (radio i televizija) dostupniji su hrvatskim manjinama iz razvijenijih zemlja u kojima žive naše starije migrantske etničke skupine poput Austrije i Mađarske, dok novonastale države u jugoistočnoj Europi još nastoje dosegnuti demokratske standarde tih srednjoeuropskih zemlja i *minutažu* hrvatskim zajednicama na materinskom jeziku još određuju neujednačeno i nedostatno.

Iako pripadnici hrvatskih manjina žive u 12 europskih država, svoje medije nemaju primjerice naši malobrojni manjinci u Češkoj, Bugarskoj i na Kosovu.

Istina, raseljeni Moravski Hrvati iz Češke na materinskom jeziku imaju internetski portal koji se ažurira u Beču.

U većini domicilnih zemalja naših manjinaca klasični i elektronički mediji (radio, televizija) za sada su pouzdaniji u kvaliteti predstavljenog materijala iz manjinskoga života, od internetskih portala i ostalih novih medija, i u jezičnom i u sadržajnom smislu. Iznimka su, jasno, nacionalne radiotelevizijske kuće poput Austrijske i Mađarske radiotelevizije čije su emisije namijenjene manjincima u skladu sa suvremenim standardima profesionalnog novinarstva.

Tromedijalna suvremena manjinska sredstava priopćavanja na hrvatskome jeziku tradicionalno u najboljem izdanju imaju Austrija i Mađarska, a od novonastalih država jugoistočne Europe Republika Srbija - čija pokrajina Vojvodina ima bogato višetetničko i višekulturno iskustvo. Moji su favoriti Internetski radio Cratica iz Mađarske i najstarija manjinska radio postaja Radio Gradišće, koje emitira 31 godinu i danas je u sastavu Austrijske radiotelevizije ORF-a, u čijem pak programu gledatelji uživaju dva desetljeća. Mogu gledati televizijske emisije u lokalnom

programu o čemu će govoriti Jurica Čenar, urednik Hrvatske redakcije Austrijske radiotelevizije. Usto, tu sam suvremenu kulturnu točku izdvojila i zbog činjenice da je deset godina svaki dan aktualizirana internetska stranica ORF-a za hrvatsku manjinu. Za svaku vijest postoji i link sa starijom ili srodnom viješću. Time postupno raste gradišćanskohrvatski arhiv vijesti. Vjerujem da će većina nas krenuti tim putem!

Vjerski tisak hrvatskih manjinskih zajednica

Vjerski tisak (časopisi, glasnici, kalendari, godišnjaci i listići župnih vijesti) objavljuju se u većini zemalja u kojima žive hrvatski katolici *post - drugokoncilске* Europe. Raznovrсношću sadržaja ističu se vjerski časopisi iz Austrije i Srbije. Na prvom je mjestu *Glasnik* Željezanske biskupije iz Gradišća, koja djeluje dulje od tri desetljeća, a danas joj je na čelu uzoriti msgr. dr. Egidije Živković.

Na drugome mjestu možemo izdvojiti dva katolička glasila vojvođanskih Hrvata. Župni ured sv. Terezije iz Subotice dulje od četvrt stoljeća objavljuje godišnjak, tj. kalendar *Subotička Danica*, a fascinantni katolički mjesečnik *Zvonik* izlazi dulje od 15 godina. Prema riječima odgovornog urednika te katoličke serijske publikacije velečasnog dr. Andrije Kopilovića, *Subotička Danica* obavila je u našem narodu poslanje doslovno zvijezde *Danice* jer je svakim brojem znak i poticaj nove nade temeljem pouzdanih informacija o proživljenim kulturnim i vjerskim događajima u našoj vojvođanskoj hrvatskoj zajednici. Kao ni jedan godišnjak, *Danica* je zabranjivana, plijenjena, spaljivana, napadana, a ipak živa...

Glavni urednik *Zvonika* mr. Mirko Štefković, sretan je što u tom mjesečniku pišu ponajbolja pera vojvođanskih Hrvata. Uvjeran je da ih *plaća*, koju im *Zvonik* nije mogao dati, negdje ipak čeka.

Kako stvari stoje s manjinskim medijskim nakladnicima!?

S novcima vrlo loše, ne ulaže se u ljudske resurse, a ni u informatičku opremu. Najstarija je institucionalna nakladnička djelatnost naših manjinskih medija u Austriji i to Hrvatskog štamparskog društva iz Gradišća, a najmlađa Zavoda za kulturu Vojvođanskih Hrvata – koji se nametnuo izvrsnim internetskim portalom i fantastičnim godišnjakom. Tom godišnjaku konkurencija je samo trojezični *Panonski ljetopis* afirmirani gradišćansko-hrvatski godišnjak, koji gotovo desetljeće i pol s uspjehom uređuje dr. Robert Hajszan, a nakladnik mu je Panonski institut iz Pinkovca s misijom jačanja kulturne i nakladničke djelatnosti među Hrvatima južnoga Gradišća.

Neprofitno poduzeće za kulturnu, informativnu i izdavačku djelatnost *Croatica* iz Budimpešte i Novinsko izdavačka ustanova *Hrvatska riječ* iz Subotice dvije su mlađe ugledne nakladničke manjinske kuće – djeluju jedno desetljeće.

Hrvatsko građansko društvo Crne Gore nakladnik je i utemeljitelj izvrsnog časopisa *Hrvatski glasnik* koji izlazi sedam godina, te *Bokeškoga ljetopisa* koji do čitatelja stiže već petu godinu.

Moliški Hrvati prednjače u čuvanju naše pisane riječi u Italiji, a najviše su prepoznatljivi po časopisu *Riča živa*, koji unatoč pomanjkanju novca redovito izlazi.

Hrvatska manjina u Mađarskoj vrlo je inovativna i fleksibilna u stvaranju najrazličitijih vrsta manjinskoga stvaralaštva (u skladu sa situacijom na terenu i suvremenim europskim događajima) pa ne smijem zaboraviti da se u okrilju *Croatice*, uz spominjani tjednik *Hrvatski glasnik*, tiska atraktivan godišnjak *Hrvatski kalendar*. A u nakladi Hrvatske samouprave u Pečuhu pokrenut je prije dvije godine časopis *Pečuški horizont* koji uređuje Đuro Franković. Časopis je pretežito kulturnoga usmjerenja, s prilogima na hrvatskom, ali i na mađarskom jeziku. Valja još spomenuti da veći broj hrvatskih samouprava u selima, posebice u zapadnoj Mađarskoj, ima svoja glasila koja povremeno izlaze. Od vjerskih nakladnika izdvaja se Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost *Ivan Antunović* iz Vojvodine.

Valja još napomenuti da karaševski i tamiški Hrvati u Rumunjskoj zajedno tiskaju periodičnik *Hrvatska grančica*. U Slovačkoj redovito izlazi glasilo *Hrvatska rosa*, u Makedoniji *Hrvatska riječ*. Nakladnici su im njihovi nacionalni krovni savezi.

Na kraju malo politike: Slovenija je 17 godina članica Vijeća Europe, Hrvatska 14, Slovenci u Hrvatskoj imaju status nacionalne manjine premda čine 0,47 % ukupnoga pučanstva, dok Hrvati u Sloveniji - koji su dijelom autohtoni, nemaju manjinski status iako čine približno 3%

Sudionici 16. foruma hrvatskih manjina - stručnog skupa HMI s temom "Mediji hrvatskih manjinskih zajednica i mogućnosti otvaranja novih komunikacijskih kanala".

stanovništva te države. Bez obzira na to što slovenski Hrvati nemaju priznat status, njihova brojna kulturna i vjerska društva tiskaju čak 11 glasila i imaju 4 internetska portala.

Sagledavši medijsku pozornicu hrvatskih nacionalnih manjina u cjelini, lako se opaža kako je malo siromašnija od prethodnih godina, iako internetski portali bujaju nezaustavljivom brzinom. Jasno je da je to dijelom rezultat gospodarske krize u pojedinim državama, koja se neizbježno odrazila i na manjinske medije, a dijelom su možda i sami entuzijasti među našim manjincima posustali znajući da su im proračuni nedostadni za kvalitetnije novine/medije, a možda su i sami pritisnuti svakodnevnim egzistencijalnim brigama za vlastito kućanstvo. Nadamo se ipak da je to samo preдах pred novim zamahom svekolike manjinske medijske scene.

Otvaranje medijskog prostora hrvatskih manjinskih zajednica

Hrvatska matica iseljenika i njezin Odsjek za hrvatske manjine organizirali su 26. studenoga u Zagrebu 16. forum hrvatskih manjina. Na stručnom skupu s temom "Mediji hrvatskih manjinskih zajednica i mogućnosti otvaranja novih komunikacijskih kanala" okupili su se predstavnici hrvatskih manjina i glavni urednici službenih manjinskih glasila iz Austrije, Crne Gore, Italije, Mađarske, Makedonije, Rumunjske, Slovenije i Srbije. U radu skupa sudjelovali su i pomoćnik savjetnika Predsjednika za unutarnju politiku dr. Vladimir Lončarević, načelnik Samostalne službe za Hrvate u inozemstvu i kulturu Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija Petar Barišić, viši stručni savjetnik u Upravi za međunarodnu suradnju i europske integracije Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Milan Bošnjak, ravnatelj Uprave za normativne i upravno-pravne poslove Ministarstva kulture Ante Mandarić. Na Forumu su sudjelovali i predstavnici veleposlanstava u RH - Crne Gore prvi tajnik Branislav Karadžić, Republike Makedonije veleposlanik Dančo Markovski, kao i diplomatska predstavница RH - generalna konzulica u Pečuhu Ljiljana Pancirov. U radu skupa sudjelovali su i predstavnici urednici i publicisti hrvatskih javnih medija HRT-a, HINE, IKA-e, Agencije za elektroničke medije i dnevnih listova.

U pozdravnoj riječi ravnateljica HMI prof. Katarina Fuček podsjetila je na teme dosadašnjih Forumā, u tijeku kojih su obrađene teme vezane uz položaj manjinskih zajednica u pojedinim zemljama, uloga Crkve, pristupni europski fondovi. Prošlogodišnja tema bio je prijedlog Strategije o odnosima RH s Hrvatima izvan Hrvatske, koja je sad u završnoj fazi izrade nakon javne rasprave. Istaknula je da je to dokument iz kojeg će proizaći zakonodavni i institucionalni okvir za povezivanje u cilju ostvarivanja hrvatskog zajedništva putem kulturnih i društvenih djelatnosti bitnih za očuvanje i jačanje hrvatskoga identiteta.

U osvrtu na ovogodišnju temu, ravnateljica HMI istaknula je kako je ona posebno važna, jer će otvoriti pogled u budućnost kreativnog dijaloga većine i manjine na našim prostorima te dati odgovore na pitanja dostupnosti suvremenih medija, kao i pregled stanja u manjinskim medijima, te dotaknuti i ulogu domovinskih medija u informiranju o hrvatskim manjinama u europskim zemljama. Načelnik Samostalne službe za Hrvate u inozemstvu i kulturu Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija Petar Barišić rekao je da promišljanja o temi Forumā zahtijevaju

poštovanje, s obzirom na sve ono što mediji znače manjinama u ostvarivanju najvažnijih područja života.

Pregled medija hrvatskih manjinskih zajednica u dvanaest europskih zemalja predstavila je autorica ovih redaka V. Kukavica.

O slici manjinskih zajednica u elektroničkim medijima u Hrvatskoj govorio je urednik emisije Glas domovine u Redakciji za manjine, iseljeništvo i civilno društvo HRT-a Zvonko Božinović. Uvodno je istaknuo koje specijalizirane emisije namijenjene Hrvatima van domovine postoje na HRT, a potom se osvrnuo na neke od problema. Na prvom mjestu je nedostatak sredstava koji onemogućava veći angažman i nove sadržaje. Također je istaknuo problem nepostojanja ugovora između hrvatske i inozemnih kuća oko razmjene materijala, te se to događa isključivo prijateljskim putem. Upozorio je i kako u Vijeću HRT-a prema sadašnjem zakonu nema mogućnosti imenovanja predstavnika Hrvata izvan domovine, a isto nije predviđeno u novom prijedlogu zakona. U osvrtu na prisutnost tema uz djelovanje manjinskih zajednica u tiskanim medijima, Božinović je istaknuo također vrlo slabu zastupljenost.

U nastavku prvog dijela Foruma, u kojem su sudjelovali predstavnici iz Hrvatske, predstavljeno je nekoliko mogućnosti poboljšanja razmjene informacija s poglavito elektroničkim medijima.

Učešće u raspravi uzeo je komunikolog i politolog dr. Božo Skoko, koji je Forumu nazočio sa svojim studentima. Kratko je predstavio rezultate nedavnih istraživanja, i slike Hrvatske u susjednim zemljama, a osvrnuo se i na analizu kako mediji u Hrvatskoj izvještaju. U pogledu prisutnosti informacija o djelovanju manjina, dr. Skoko predložio je da one pojačaju odnose s javnošću prema domovini i tako izravno plasiraju vijesti.

Urednik HRT-a Zvonko Božinović, ravnateljica HMI Katarina Fuček i načelnik Petar Barišić iz MVP EI predsjedali su 16. forumom hrvatskih manjina u Zagrebu 26. 11. 2010.

U drugom dijelu Foruma predstavnici manjinskih zajednica i glavni urednici predstavili su svoje medije. Posebno su se osvrnuli na probleme vezane uz nedostatna financijska sredstva koja dobivaju od domicilnih zemalja. Istaknuli su važnim hitno omogućavanje sudjelovanja na natječajima za dobivanje potpore Ministarstva kulture RH, te potrebu inzistiranja na reciprocitetu kad su u pitanju međudržavni ugovori o pravima manjina. Jačanje hrvatskih manjinskih zajednica putem obostranog informiranja i umrežavanja svih hrvatskih državnih i manjinskih medija od presudne je važnosti za poboljšanje komunikacije, međusobne suradnje te prenošenja iskustava i inicijativa na dobrobit svih strana, rečeno je.

Ravnateljica Hine Smiljanka Škugor-Hrnčević primijetila je kako je Hina javni servis koji se dijelom financira iz državnog proračuna i da za te novce sve manjine imaju pravo biti pretplatnici. Zlatko Herljević, urednik Vjesnikova online-izdanja pozvao je sve medije hrvatskih manjinskih zajednica na suradnju i razmjenu linkova, istaknuvši otvorenost Vjesnika za njihove medijske sadržaje. Sudionici skupa sa zadovoljstvom su prihvatili Vjesnikovu ponudu za suradnju što će pomoći boljem informiranju hrvatskih manjinskih zajednica u regiji i boljem informiranju hrvatskih građana o njihovim aktivnostima.

Forum je zaključen usvajanjem zaključaka u kojima se daje potpora Prijedlogu strategije i u točki u kojoj se ističe da kroz Programsko vijeće HRT-a, a sukladno Zakonu o HRT-u i njegovim potrebnim izmjenama, predstavnik Hrvata izvan Republike Hrvatske bude član Vijeća kako bi štitio interese u unapređenju i nadzoru radijskoga i televizijskog programa. Također se predlaže da u strategiju uđe i potpora svim medijima u Hrvatskoj koji prate manjinsku problematiku kako bi praćenje spomenute problematike bilo i zakonski određeno. U zaključcima ističe kako je nužno u međudržavnim odnosima od domicilnih država tražiti da omoguće tamošnjim hrvatskim manjinama adekvatnu medijsku zastupljenost (novine, časopise, radio i tv-emisije, mrežne stranice i sl.) u skladu s poštovanjem manjinskih prava svojih državljana, tj. medijsku zastupljenost koju Republika Hrvatska omogućuje nacionalnim manjinama u Hrvatskoj.

Sudionici Foruma podržavaju otvaranja novih komunikacijskih kanala te razvijanje korištenja svih oblika medijskog komuniciranja, što će posebice biti olakšano skorim pristupanjem Republike Hrvatske u Europsku uniju. Manjinski će mediji i dalje sudjelovati u informiranju, jačanju identiteta, širenju hrvatskoga jezika te posredovanju i stvaranju kulturnih vrijednosti kako bi utjecali na poboljšanje kvalitete života i informiranosti u ovom dijelu Europe, stoji na kraju zaključaka. Zaključke su potpisali Katarina Fuček, ravnateljica Hrvatske matice iseljenika; Petar Barišić, načelnik Samostalne službe za Hrvate u inozemstvu i kulturu, Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija; Za hrvatsku nacionalnu manjinu u Austriji Jurica Čenar, predstavnik Hrvatskog kulturnog društva u Gradišću i urednik, Hrvatska redakcija ORF-a Gradišće, Željezno; Za hrvatsku nacionalnu manjinu u Crnoj Gori Miroslav Franović, predsjednik Hrvatskog nacionalnog vijeća Crne Gore, Tivat; Za hrvatsku nacionalnu manjinu u Italiji Antonio Sammartino, predsjednik Zaklade „Agostina Piccoli”, Montemitro; Za hrvatsku nacionalnu manjinu u Mađarskoj Mišo Hepp, predsjednik Hrvatske državne samouprave, Budimpešta; Za hrvatsku nacionalnu manjinu u Makedoniji Snježana Trojačanec, predsjednica Zajednice Hrva-

ta u Makedoniji, Skopje; Za hrvatsku nacionalnu manjinu u Rumunjskoj Slobodan Gera, glavni urednik glasila *Hrvatska grančica*, Karaševo; Za hrvatsku nacionalnu manjinu u Sloveniji Mijo Stanko, dopredsjednik Saveza hrvatskih društava u Sloveniji, Ljubljana; Za hrvatsku nacionalnu manjinu u Srbiji Darko Sarić Lukendić, predsjednik Izvršnog odbora Nacionalnog vijeća hrvatske nacionalne manjine, Subotica.

Predstavnici medija manjinskih zajednica u regiji i domaćih medija uspješno su razmijenili vrlo korisna iskustva i dogovorili pojačanu suradnju.

SUMMARY

THE MEDIA IN CROATIAN MINORITY COMMUNITIES

The Croatian Heritage Foundation hosted the 16th Croatian Minorities Forum in Zagreb on November 26, 2010. The symposium on Croatian Minority Community Media & Opportunities To Open New Channels Of Communication gathered representatives of Croatian minorities and the chief editors of minority media in Austria, Montenegro, the Czech Republic, Italy, Hungary, Macedonia, Romania, Slovakia, Slovenia and Serbia, and leading representatives of homeland institutions and media working with Croatians abroad. Croatian minority communities in the countries of Central and Southeast Europe currently have 35 magazines and other serial publications in the mother tongue.

In recent years a third of these have lacked funds for continued publication and journalist and freelancer training, and are working with dated IT equipment. Classic media in the minority communities have been active since 1910, radio has found its place in the last thirty years, and television in the last twenty, while Internet portals and other new media with network publications have only been in use the past ten years. Three weeklies stand out by their well-conceived editorial profiles, high readership and a vital subscription network. Topping the list is the century-old Gradišće (Burgenland) Croat *Hrvatske novine* (*Croatian News*), second is the almost sixty-year-old Hungarian *Hrvatski glasnik* (*Croatian Herald*) and the youngest among them, the *Hrvatska riječ* (*Croatian Word*) of Vojvodina. Our minority communities in Austria and Hungary produce the best radio and TV shows, while others have excellent Internet portals. All twelve of the countries in which indigenous Croatian minority communities live are members of the Council of Europe and as such have built the recommendations of the Council of Europe's Framework Convention for the Protection of National Minorities and the European Charter for Regional or Minority Languages into their legal systems.

RESÚMEN

LOS MEDIOS DE LAS MINORÍAS CROATAS

La Fundación para la Emigración Croata organizó el viernes 26.11.2010 en Zagreb el decimosexto Coloquio de las minorías croatas. Del debate científico titulado „Los medios de las minorías croatas y las posibilidades de abrir nuevas vías de comunicación“ participaron representantes de las minorías croatas y directores de las publicaciones oficiales de dichas minorías en Austria, Montenegro, República Checa, Italia, Hungría, Macedonia, Rumania, Eslovaquia, Eslovenia y Serbia, lo mismo que relevantes delegados de diversas instituciones y medios locales que asisten a los croatas que viven fuera de la República de Croacia. En la actualidad, las minorías croatas de los países del Centro y del Sudeste de Europa publican en su idioma materno 35 diarios, revistas y otras publicaciones periódicas. En estos últimos años, la tercera parte no tiene suficiente dinero como para seguir saliendo regularmente ni para perfeccionar a sus periodistas y colaboradores que trabajan con un equipo informático y técnico anticuado. Los medios de difusión clásicos de las minorías funcionan desde 1910, mientras que la radio se consolidó los últimos 30 años y la televisión los últimos 20 años. En cuanto a los portales de Internet y demás nuevos medios con publicaciones online, se emplean los últimos diez años. Tres semanarios se destacan por su perfil editorial bien ideado, por la gran demanda de los lectores y por su red vital de suscripciones. El primero de ellos es el periódico centenario *Hrvatske novine* de Gradišće, el segundo el *Hrvatski glasnik* que sale casi 60 años en Hungría y el tercero *Hrvatska riječ*, el más joven de estos tres semanarios, que se edita en Vojvodina. Las mejores emisiones radiales y televisivas las preparan nuestras minorías en Austria y Hungría, mientras que las demás tienen excelentes portales de Internet.

Todos los 12 países en los que viven minorías croatas son miembros del Consejo de Europa, por lo que en su sistema legal introducen la recomendación del Convenio-marco del Consejo de Europa sobre la protección de las minorías nacionales y de la Carta Europea de las Lenguas Minoritarias o Regionales.

Dr. Franjo Tuđman (1922. - 1999.) prvi predsjednik samostalne Republike Hrvatske · Prije dvadeset godina Hrvatska je dobila svoj prvi Ustav 22. prosinca 1990. Božićnim Ustavom Hrvatska je određena kao jedinstvena, demokratska i socijalna država u kojoj su zajamčena prava čovjeka, pravo vlasništva i vladavina prava. Božićni Ustav do sada se mijenjao četiri puta, a posljednji put u lipnju ove godine.

SEDAMDESET PRVA – KOJA JE TO GODINA?

Hrvatsko proljeće, razdoblje reformističkih stremljenja u hrvatskom političkom i kulturnom životu pod jugoslavenskom komunističkom vlašću za puno priznanje hrvatskog nacionalnog identiteta – koje je otpočelo objavljivanjem *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* 1967., kulminiralo je 1970. i 1971. Nakon sloma reformističkoga pokreta, uslijedio je progon njegovih nositelja, koji su većinom dolazili iz krajeva s migrantskom pozadinom. Smatra se uvodom u stvaranje neovisne Hrvatske. Kao autentični masovni pokret u Hrvatskoj, čiju 40. obljetnicu obilježavamo, sastavni je dio dugotrajne tendencije kriza višenacionalnih federacija, te urušavanja komunističkog sustava na globalnoj razini.

Da ne bismo postavljali pitanja kakvo je istaknuto u naslovu, potrebno je zgodimice podsjećati na burne događaje koji su se zbili tijekom 1971. godine u Hrvatskoj za koje se može reći da su postavili temelje onom epohalnom što će se događati dvadeset godina poslije. (Inače naslov za ovaj članak *posudio* sam od Jure Bilića, protivnika pokreta iz 1971., koji je tako naslovio svoju knjigu objavljenu u Zagrebu 1990. godine u kojoj se propituje 71. s bitno drugačijeg stajališta od onog s kojeg ćemo joj pristupati u ovom članku.) *Hrvatsko proljeće* je nacionalni i demokratski pokret za čiju se prvu značajnu manifestaciju može uzeti *Deklaracija o ulozi i položaju hrvatskog književnog jezika* iz ožujka 1967. godine, koja je nastala u sklopu Matice Hrvatske, a koju su potpisale sve važnije hrvatske kulturne udruge a osobito one koje se bave jezikom. Pokret je, dakle, nastao u kulturi da bi uskoro prožeo sva područja života u našoj zemlji – od politike do estrade.

Iako je imao jedinstven cilj: emancipaciju Hrvatske i hrvatskog naroda, on nije vođen iz jednog nego iz više središta: Matice Hrvatske, Sveučilišta u kojem su nositelj bili studenti (pa se, unutar *Proljeća* govorilo i o *Pokretu hrvatskih sveučilištaraca*) te službene partijske i državne strukture u ondašnjoj Socijalističkoj Republici Hrvatskoj. Zrela faza pokreta nastupa nakon X. sjednice Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske iz siječnja 1970. godine, na kojoj se oštro obračunalo s *unitarizmom*. Nakon nje, a osobito tijekom 1971. godine, pokret zahvaća sve slojeve hrvatskog društva, te se s pravom označuje kao *masovni pokret* ili *maspok*. Neposredno nakon gušenja pokreta u opticaj će krenuti i drugu naziv - *Hrvatsko proljeće*, pa će se njegovi sudionici, prije nazivani *maspokovci* početi nazivati *proljećarima*.

Okružje (jugoslavensko i međunarodno) u kojem je pokret nastao i djelovao bilo je nepovoljno. Za hrvatske težnje ni jedna republika bivše Jugoslavije nije imala razumijevanje. Osobito su se protivile federalne strukture: vojska, policija, bankarski sustav i sl. Od bivših republika najveći protivnik bila je Srbija a od naroda Srbi, pa i oni iz Hrvatske – osobito oni u vojsci ili federalnim

institucijama u Beogradu – premda je među njima bilo i onih koji su iskreno podupirali ideje pokreta poput Srećka Bijelića tada predsjednika Gradskog komiteta Saveza komunista grada Zagreba. Međunarodna zajednica – tada još hladnoratovski podijeljena u dva suprotstavljena bloka – što se tiče jugoslavenskog državnog uređenja preferirala je status quo, a SSSR je uz to još bio zainteresiran za očuvanje starog tipa socijalističkog sustava s dominantnim položajem Komunističke partije kakav je do tada bio u Jugoslaviji.

U takvom okružju i s takvim odnosom moći, sa snažnom skupinom protivnika u hrvatskom partijskom vrhu, pokret nije imao izgleda ostvariti svoje ciljeve. On je, naime, rastao i održavao se dok je bio u funkciji Titova interesa održavanja ravnoteže političkih snaga u vrlo kompliciranoj Jugoslavenskoj državi. Poremećaj ravnoteže dolazio je sa srpske strane u kojoj se budi velikosrpski nacionalizam. Kada je, snažeći (*eskalirajući*, kako se tada govorilo) iz dana u dan, *masovni pokret* zaprijetio toj ravnoteži donoseći prevagu hrvatskoj strani, Tito je kao vrhovni vođa na sjednici partijskog i državnog vrha u Karađorđevu 1. prosinca 1971. godine otkazao potporu hrvatskom vodstvu i osudio pokret. U ondašnjim okolnostima, ostalo je bilo stvar političke tehnike: na XXIV. sjednici CK SKH hrvatsko partijsko vodstvo dalo je ostavku, a to je bio uvod u žestok staljinistički obračun s desetinama tisuća ljudi koji su završili u zatvorima, bili smijenjeni s vodećih mjesta u gospodarstvu i društvenim djelatnostima ili jednostavno bili *etiketirani* kao *maskopovci*, što je značilo njihovo marginaliziranje ili onemogućivanje uspona ne samo na političkoj i društvenoj nego i na profesionalnoj ljestvici. Iako je nasilno prekinut, masovni pokret postigao je važne rezultate trajne vrijednosti. Još za njegova trajanja u ljeto 1971. godine prihvaćeni su ustavni amandmani koji su bili na tragu konfederalizacije države. Taj duh unesen je i u novi savezni Ustav 1974. godine čije su odredbe, osobito ona o suverenosti republika kao država, odigrale određenu pozitivnu ulogu pri konačnom osamostaljenju Hrvatske 1991. godine. To bi u grubim crtama bilo ono temeljno što treba znati o *Hrvatskom proljeću*. No, četrdeseta obljetnica ne bi smjela biti tek puka prigoda da se evocira samo ono poznato, nego i da se produbi znanje o nekim specifičnim aspektima događaja o kojima je riječ. Pitanje koje samo odabrali postaviti u ovom članku jest: je li *Hrvatsko proljeće* bio autentični pokret ili dio nekog globalnog trenda?

Nedostatak tako postavljenog pitanja jest što može navoditi na zaključak koji bi bio isključiv jer bi u jednom odgovoru glasilo da je Hrvatsko proljeće bilo je autentičan pokret a u drugom da je bio samo dio globalnog trenda dovođenja u pitanje višenacionalnih zajednica ili propitkivanja jednoulja kao jedinog oblika života u državama u kojima su na vlasti komunističke stranke.

Jasno je da se stvari ne smiju postaviti tako isključivo, ili-ili. Iako smo tada bili daleko od onoga što danas zovemo *globalizacija*, i ondašnji svijet, premda još blokovski podijeljen, bio je isprepleten mnogobrojnim vezama, interakcijama i međusobnim uvjetovanostima tako da je *Hrvatsko proljeće* uz autentične elemente sadržavalo u sebi i odjeke zbivanja u bližem i širem okružju. Zato nam je zadaća odgovoriti na pitanje koji su elementi prevladavali a koji su bili odjeci sa strane. *Protok ljudi i ideja* događat će se, naime, i prije helsinške Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji iz 1975. godine.

Većina proljećara iz gastarbajterskih krajeva

Uostalom, tko može zapriječiti protok ideja? Kad je o ljudima riječ njih je lakše zadržavati unutar nekih granica, no oni najuporniji oduvijek su “preskakali” i one najzatvorenije. Uoči i za vrijeme “proljeća” Hrvatima to nije nikakav problem: od sredine šezdesetih oni u stotinama tisuća odlaze na “privremeni rad” u zapadnoeuropske zemlje, a s njihovim odlascima i dolascima kući struje i nove ideje, političke filozofije, ukusi... *Gastarbajterstvo* koji je opći pojam za politički sintagmu *radnici na privremenom radu u inozemstvu* (kao i iseljenišvo uopće) jedno je od najvažnijih pojava u državi u vrijeme *Hrvatskog proljeća* te kao takvo snažno utječe na oblikovanje njegovih zahtjeva. Dovoljno je spomenuti da većina *proljećara*, osobito iz studentskih redova, dolazi iz krajeva koji su davali najviše migranata. Zato je posve logično da su devize, koje su većinom doticale od radnika na privremenom radu i iseljenika, bile jedna od glavnih tema *masovnog pokreta* te kao takve bile i povod studentskom štrajku u kasnu jesen 1971. godine.

Da bismo mogli doći do odgovora na postavljeno pitanje, nužno je istaknuti ono bitno iz definicije *Hrvatskog proljeća*, a to je da je ono bilo masovni *nacionalni* i *demokratski* pokret. Iz te dvokomponentnosti, na *maspok* se s jedne strane može gledati kao na zakašnjeli proces nacionalnih integracija koji sa sobom nosi krizu višenacionalnih federacija, a s druge kao na manifestaciju duboke krize sustava komunističke vladavine nad ljudima, pa i krize same ideje na kojoj se ona temelji.

Sudionici Hrvatskoga proljeća imali su veliku potporu iseljeničstva diljem svijeta poput članstva Hrvatske akademije Amerike, koje je Karlo Mirth (na slici stoji) u New Yorku redovito obavještavao o stanju u domovini sedamdesetih te priređivao akcije u inozemnim medijima.

Uz drugo proljeće europskih naroda

Da je kriza višenacionalnih federacija (premda u ono vrijeme teško uočljiva), već bila na djelu pokazat će događaji *drugog proljeća naroda* krajem 80-ih i početkom 90-ih godina, kad će se raspasti velik broj složenih *višenacionalnih* federacija (Čehoslovačka, Jugoslavija, Sovjetski Savez) a preostale (Belgija, Velika Britanija, Ruska Federacija i Kanada) proživljavat će unutarnju krizu s još nejasnim rezultatom. Na temelju navedenog Eric J. Hobsbawm (*Nacije i nacionalizam*, Zagreb 1993.) zaključuje da se „jajašca položena u Versaillesu i Brest Litovsku još legu“ te da je „posao iz 1918. – 1922. ostao je nedovršen“. Na djelu je, dakle, ostvarenje Mazzinijeva modela iz vremena utemeljenja talijanske države: „Svaka nacija jedna država – samo jedna država za svaku naciju.“

Time su se potvrdila i davna stajališta filozofa i političara. Od Nietzschea prema kojem je u prirodi svake moći „volja“ da se poveća do Svetozara Pribićevića koji je, nakon centralističke faze (do 1927. godine) tvrdio da je u prirodi svake autonomije „želja“ za povećanjem do samoodređenja. (Po tome je njegovo nazivanje Radićeva pokreta *separatizmom* u biti točno, premda izdvajanje Hrvatske iz Kraljevine SHS nije bilo službeno ugrađeno u program Hrvatske republikanske seljačke stranke. Da se spletom unutarnjih i vanjskih okolnosti pojavila prilika za izdvajanje, Stjepan Radić, a poslije i Vladko Maček lako bi preoblikovali program svoje stranke koji je zbog značenja HSS-a bio ujedno i nacionalni program.)

Ta „unutarnja zakonitost“ višenacionalnih federacija ponovno potiče pitanje koje se postavlja posljednjih desetak godina: dokle su *proljećari* namjeravali ići? Da nije bio nasilno prekinut, put kojim su krenuli, bez obzira na početni postavljeni cilj, mogao ih je dovesti samo do kraja - do osamostaljenja. U dinamici *povijesno zgusnutog vremena* kakva su vremena nacionalnih i demokratskih pokreta vrlo bi brzo bilo došlo do snažne homogenizacije svih dijelova koji su činili *Hrvatsko proljeće*, a to bi pak dovelo do „preustroja cilja“, tj. preko konfederacije do zahtjeva za potpunu nezavisnost. Tako je profesor ustavnog prava Smiljko Sokol nakon donesenih ustavnih amandmana u srpnju 1971. godine, koji su objektivno predstavljali konfederaliziranje SFRJ, u *Hrvatskom sveučilištu* od 14. srpnja 1971. godine u članku pod naslovom *Reforma se nastavlja* ustvrdio kako „vjerujemo u uspješan nastavak ustavne i društvene reforme“.

Planetarno ozračje Hrvatskoga proljeća

Možemo, dakle, zaključiti da je *Hrvatsko proljeće* kao *masovni nacionalni pokret* bilo dio dugotrajne tendencije kriza višenacionalnih federacija. Drugi trend, urušavanje komunističkog sustava, bio je donekle lakše uočljiv te se *Hrvatsko proljeće* kao *demokratski pokret* u njemu mogao lakše prepoznati i smjestiti. To će u svojim sjećanjima ustvrditi i njegovi vođe.

Savka Dabčević Kučar u knjizi *Sedamdesetprva – hrvatski snovi i stvarnost* (Zagreb, 1977.) ustvrdit će: “Nema nikakve sumnje da su događaji u Hrvatskoj tih godina bili istodobno i dio općeeuropskih strujanja i previranja.”

Miko Tripalo će pak u svojoj knjizi sjećanja *Hrvatsko proljeće* (Zagreb, 2001.) istaknuti da je „pokret korespondirao s tada najmodernijim i najatraktivnijim europskim idejama”.

Navodeći riječi Vlade Gotovca, Tripalo će u svojoj knjizi također zapisati: “Hrvatska u tom trenutku nije, a to je za mene osobito važno, neka mala, provincijska, secesionistička državica koja se najednom sjetila da je ugrožena. Naprotiv, ona je posve u tijeku velikih pokreta koji su bili karakteristični za cijeli srednjoeuropski prostor; ona u tom trenutku pokazuje iznimnu hrabrost, jer nakon svih neuspjeha – od Poljske do Čehoslovačke – još jedanput pokušava reformi dati razvojnu snagu koja bi konačno spasila cijeli pokret. /.../ Miko i Savka znali su što se u svijetu događa, znali su za “socijalizam s ljudskim likom”, za njegov reformatorski karakter i njegove krajnje ciljeve.”

Nakon što smo utvrdili da je *Hrvatsko proljeće* više ili manje, lakše ili teže uočljivo korespondiralo s nacionalnim i demokratskim previranjima u okružju, preostaje nam naznačiti njegove autentične vrijednosti.

Osim stavljanja u širi kontekst, na njih skreću pozornost i sami vođe pokreta. U nastavku prethodno navedene ocjene o *Hrvatskom proljeću*, Savka Dabčević Kučar piše:

“... Nije to bila samo, i jedino, neka hrvatska replika na tadašnja europska zbivanja, ni obična njihova posljedica, nego su sva ta hrvatska previranja jednostavno bila nadahnuta onim istim idejama, zaražena istim onim pozitivnim demokratskim liberalnim virusom koji je svoje djelovanje iskazivao u cijeloj Europi, posebice u bivšim socijalističkim zemljama. Štoviše, a držim da bi to valjalo potanko istražiti i raščlaniti, Hrvatsko je proljeće u tom trenutku bilo i nešto više”.

Nakon što ga stavlja u europski kontekst, Miko Tripalo ističe da je “hrvatsko političko vodstvo” dalo hrvatskom proljeću “moderan izraz uzimajući u obzir prilike i povijesni interes Hrvatske: demokratizaciju i decentralizaciju, samoupravljanje i debirokratizaciju, novi “federalizam” na bazi suvereniteta republika, pariteta i konsenzusa u savezima organima.”

Autentične značajke Hrvatskog proljeća

A što mi možemo reći o autentičnosti *Hrvatskog proljeća*? Kao prvo: nitko relevantan iz pokreta nije se *javno* pozivao na vanjske uzore. To doduše još nije dokaz autentičnosti, nego uvjeta u kojem se pokret događao. Pozivanje na vanjske uzore u državi koja se predstavljala kao *najbolji od svih mogućih svjetova* bio je delikt. Zato to čine oni koji pokret žele diskreditirati, poput Edvarda Kardelja koji ono što se događa u Zagrebu 1971. godine zna nazivati “dubčekomštinom”. (Taj izraz izveden iz prezimena Aleksandra Dubčeka, vođe *Praškog proljeća* iz 1978. godine, označavao je u ono vrijeme popuštanje pred *trulim liberalizmom* i ugrožavanje socijalizma u zemljama s komunističkim partijama na vlasti.)

No dok je posve razumljivo da se predstavnici ondašnjeg hrvatskog državnog i partijskog vodstva nisu pozivali na strane uzore, valja skrenuti pozornost da se na njih ne pozivaju ni oni sudionici pokreta koji su slobodniji u iskazu a to su studenti i “matičari”.

*Književnik i političar Vlado Gotovac (1930. - 2000.):
“Hrvatska je u tom trenutku (...) posve u tijeku velikih
pokreta koji su bili karakteristični za cijeli
srednjeeuropski prostor”*

Kada je riječ o događajima u ČSSR-u iz 1968. godine, a koje je za njihova trajanja već nazivano “praškim proljećem”, sintagma *hrvatsko proljeće* pojavljuje se tek nakon njegova gušenja i to vjerojatno u krugu hrvatskih političkih iseljenika. Premda uz to toplo, lirsko ime u Hrvatskoj u ono vrijeme sva godišnja doba “mirišu” na proljeće - izvrsno pristaju *maspovskovski* sadržaji, ipak se može postaviti pitanje: čemu takva sudbonosna zbivanja u našoj zemlji stavljati u strani kontekst, ma koliko on bio prihvatljiv? Naime vezivanjem, putem imena, uz neke prethodne strane događaje, nužno se stavljate u položaj sljedbenika a ne kreatora.

(Treba ipak reći da se riječ *proljeće*, ali ne i *Hrvatsko proljeće*, često upotrebljavala kao epitet u *maspovskom* izričaju. Tako Franjo Zenko svoj članak o temi pokreta hrvatskih sveučilištaraca u prvom broju *Hrvatskog tjednika* 16. IV. 1971. naslovljuje *Vjesnik političkog proljeća*, a samo malo dalje govori se i o *našičkom kulturnom proljeću*. Takve usporedbe mogu se naći i u drugim periodičnim izdanjima onoga vremena.)

Preostaje nam još nabrojiti moguće autentične elemente hrvatskog proljeća. Njih možemo tražiti u:

- Dvostrukom (jugoslavenskom i međunarodnom) okružju u kojima se odvijalo hrvatsko u odnosu prema Praškom proljeću koje nije imalo neprijatelja u ČSSR nego samo u SSSR-u, to jest u Istočnom bloku. *Hrvatsko proljeće* imalo je neprijatelje u Hrvatskoj i Jugoslaviji a ni međunarodna zajednica, njezin istočni pa ni zapadni dio, nije blagonaklono gledala na događaje u Hrvatskoj. Dapače, oba okružja bila su otvoreno (jugoslavensko) ili tek donekle prikriveno (međunarodno) neprijateljski raspoložena prema pokretu koji je narušavao ustaljene odnose.
- Izrazitom isticanju *jedinstva klasnog /demokratskog/ i nacionalnog*. To je najbolje izrazio Vlado Gotovac u rečenici: „Državi treba proletarijat – proletarijatu treba država“. (To anticipira događaje krajem 80-ih i početkom 90-ih godina XX. stoljeća, kad će upravo nacionalno-demokratski pokreti biti ključni za rušenje sustava komunističke vladavine. Unatoč drugačijim mišljenjima ovdje treba istaknuti da su nacionalni pokreti kao modernizacijski po definiciji i demokratski pokreti. Prema mišljenju američkog političkog pisca Francisa Fukuyame (*Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Zagreb 1990. „od Francuske revolucije nacionalni pokreti bili su povezani s demokratskim.“)

- Obliku ondašnjeg nacionalizma koji nije bio etnički ("krv, tlo, bratstvo") nego građanski, a što najbolje pokazuje parola iz vremena studentskog štrajka: "Studenti srpske nacionalnosti pridružite nam se – interesi su nam zajednički."
- "Održivom nacionalizmu" koji se iskazivao domoljubljem koje je zagovaralo *modernizaciju* industrijalizacijom nerazvijenih krajeva, gradnju prometne infrastrukture (Tunel "Učka", projekt autoceste Zagreb-Split) policentričan razvoj sveučilišnog života, naglašeni zahtjev za kompjutorizacijom itd. U svezi s potonjim, u prvom broju *Hrvatskoga gospodarskoga glasnika* (24. V. 1971.) pozdravlja se „rješenje“ Republičkog sekretarijata za financije kojim je omogućen uvoz računala bez carina, a što je objašnjeno kao suprotstavljanje „porezu na modernizaciju“.
- Samoupravljanju. *Hrvatsko proljeće* je autentično u mjeri u kojoj je autentično samoupravljanje (koje je najsnažnije zagovarano upravo iz ondašnje Hrvatske) bez obzira na povijesni slom njegove jugoslavenske varijante.
- Otvaranju prema vjernicima i njihovu prešutnom (bez promjene Statuta i drugih odgovarajućih stranačkih dokumenata) primanju u Savez komunista, a što je bila iznimka među komunističkim strankama na vlasti.
- Činjenici da je pokret nastajao i rastao u situaciji relativne gospodarske i društvene stabilnosti te, štoviše, da se proširio neovisno o izglednom ostvarenju ciljeva (Ustavni amandmani, ljeto 1971.). To potvrđuje poznatu postavku Frencisa Fukuyame (u navedenom djelu) o *tymosu* ili „želji za priznanjem“ kao najvažnijoj potrebi pojedinca i ljudskih zajednica. Prema njegovu mišljenju „nacionalist nije primarno zaokupljen ekonomskim dobicima, već priznanjem i dostojanstvom“ te su „narodi spremni prihvatiti rizik od nasilne smrti u ime priznanja svoga mjesta pod suncem“. Fukuyama drži da „za razliku od novca koji se jednostavno može podijeliti, oko dostojanstva ne postoji kompromis: ili ćete moje dostojanstvo koje ja držim svetim priznati ili nećete“.
- I na kraju posebnost Hrvatskog proljeća treba tražiti i u ponašanju sudionika nakon gušenja pokreta. Za razliku od pokreta na europskom istoku, *Hrvatsko proljeće* ne poznaje *pokajnice*. To je jedan od snažnih pokazatelja da je taj pokret (kako bi to rekli sociolozi) imao vrlo visok fond zajedničkih interesa, da je u njemu snažno nazočan *MI osjećaj*, te da su njegovi ciljevi bili snažno vjerovanje /izrazite/ većine hrvatskog naroda koje se jednostavno nije moglo izdati. (Učinio je to jedino pjesnik Goran Babić autor pjesme *Ja i ostali frajeri* u kojoj je, govoreći o Hrvatskoj, i stih „nikada i nikomu ne mogu te izdati ja i ostali frajeri“, a koja se često citirala na studentskim skupovima.) To se očituje i kroz mnoge neiznuđene ostavke hrvatskih *proljećara* (napr. Ivan Šibl, Josip Gjergja i sl.) koji jednostavno nisu mogli ostati na svojim položajima iako im je zbog oportunitizma to nudilo novo vodstvo koje je uspostavljeno nakon sloma *proljeća*.

Spomenute činjenice dopuštaju zaključak da su u Hrvatskom proljeću *inovativni* elementi (s obzirom na ambijent u kojem se pokret događao) znatno prevladavali nad *imitativnim*.

Ako je taj zaključak točan može se postaviti pitanje: kako to da *Hrvatsko proljeće* nije bilo događaj na koji se pozivalo u europskoj politici onoga vremena, pa čak ni onda kada su neke komunističke partije tijekom sedamdesetih godina očito preuzimale određena stajališta za koje se zauzimalo u Hrvatskoj tijekom 1970. i 1971. godine?

Evo samo nekoliko primjera:

- Na 13. Kongresu Komunističke partije Italije u ožujku 1972. godine bit će predstavljen tzv. *povijesni kompromis* o novom upravljanju državom.
- U pripremama za 14. Kongres krajem 1974. godine, Enrico Berlinguer, glavni tajnik KPI, razvit će strategiju o *talijanskom putu u socijalizam*, a
- krajem sedamdesetih u sklopu Komunističkih partija zapadne Europe (u prvome redu Italije, Francuske i Španjolske) nastat će fenomen *eurokomunizma* u kojem će se, između ostalog, govoriti o *socijalizmu francuskih boja* i sl.

Očito da je tome pridonio i naziv *Hrvatsko proljeće* na koje se nije referiralo i stoga što je bilo logičnije to uraditi s *Praškim proljećem* koje mu je prethodilo a to podrazumijeva da je ono izvorno a sve što nakon njega slijedi samo je oponašanje.

No važnije od toga je li se netko iz vani referirao na ideje *Hrvatskog proljeća* jest da je ono udarilo snažan pečat na hrvatsko biće, toliko snažan da se činilo legitimnim postavljanje pitanja: bi li se dogodila 91. da nije bilo 71.?

SUMMARY

SEVENTY-ONE — WHAT YEAR WAS THAT?

The Croatian Spring, a period of reformist aspirations in Croatian political and cultural life under the yoke of Communist Yugoslavia aspiring to the full recognition of the Croatian national identity—launched by the 1967 publication of the Declaration on the Status and Name of the Croatian Literary Language—culminated in 1970 and 1971. The suppression of this reformist movement was followed by the persecution of its key figures, the majority of which came from parts of the country with a history of migration. The movement is considered an introductory phase of the subsequent achievement of Croatian independence. As an authentic mass national movement in Croatia it was an integral part of the long-time tendency towards a crisis in the multinational Yugoslav federation, and the downfall of the Communist system at the global level.

The Croatian Spring was suppressed violently. As the supreme leader, Josip Broz Tito withdrew his support of the reformist Croatian communist leadership at a meeting of the federal Communist party and state leadership held on December 1, 1971 in the village of Karadorđevo, condemning the reformist movement in Croatia. It was the beginning of a ruthless Stalinist-style purge involving tens of thousands of people, including students, incarcerated as political prisoners. Many of the adherents of the Croatian Spring movement were dismissed from leading positions in the economic and public sectors, or were simply marginalised and denied promotion in their political, social and professional careers.

Although violently suppressed, the mass movement achieved important results of lasting value. While it lasted constitutional amendments were introduced—in the summer of 1971—that paved the way for a possible confederal rearrangement of Yugoslavia. The spirit of these amendments was carried over into a new federal constitution adopted in 1974 whose provisions, especially concerning the sovereignty of the constituent republics as states, played a positive role when Croatia regained its independence in 1991.

RESÚMEN

SETENTA Y UNO - QUÉ AÑO ES ESE?

La Primavera Croata, el período de los anhelos reformistas en la vida política y cultural croata bajo el poder comunista yugoslavo para el pleno reconocimiento de la identidad nacional croata -que comenzó con la difusión de la Declaración sobre la denominación y posición del idioma literario croata en 1967, culminó en 1970 y 1971. Después de sofocar el movimiento reformista, el régimen se dedicó a perseguir a sus adeptos, quienes procedían mayormente de los lugares con un alto porcentaje de emigrantes. La Primavera Croata se considera como el preludio de la creación de la Croacia independiente. Como auténtico movimiento masivo nacional en Croacia, fue parte componente de las crisis que a largo plazo afectaron a las federaciones multinacionales, y contribuyó al desmoronamiento del sistema comunista a nivel global.

La Primavera fue violentamente interrumpida. Tito, como líder supremo en la sesión del Partido y de la cúpula de Gobierno de Yugoslavia del 1º de diciembre de 1971 en Karađorđevo, le quitó el apoyo a la conducción croata y condenó el movimiento reformador en Croacia. Esa fue la introducción a una represión estalinista implacable que culminó con decenas de miles de personas encarceladas, entre ellas numerosos estudiantes. Muchos integrantes de la Primavera Croata fueron destituidos de sus cargos directivos en el área económica o en el sector de actividades sociales, o simplemente fueron marginalizados e imposibilitados de ascender no sólo en la escala política, sino también en la escala social y profesional.

Si bien fue sofocado violentamente, el movimiento masivo obtuvo importantes resultados de valor perdurable. Todavía durante su funcionamiento, en el verano de 1971, fueron aprobadas las enmiendas constitucionales que podrían conducir a la federalización del Estado. Ese espíritu fue introducido también en la nueva Constitución Federal de 1974 cuyas disposiciones, especialmente la que se refería a la posibilidad de independencia de las repúblicas como estados, jugaron cierto rol positivo al momento de independizarse Croacia en 1991.

VUKOVAR: JUČER, DANAS, SUTRA

Premda me nikad nitko nije poticao na povratak, moram priznati da je na mene i moje promišljanje o mogućnosti povratka nakon osam godina progonstva, pozitivno djelovala moralna snaga mogega oca, vukovarskoga branitelja i poslije zarobljenika srpskih koncentracijskih logora, čija je vjera u povratak u Vukovar nakon izlaska iz logora bila neupitna. Njegova sam svjedočanstva slušala kad je došao iz logora. Tada nisam shvaćala da je proživljeno iskustvo progonstva i velikih gubitaka bio snažan motiv za susret s ranjenim gradom. Političku odluku o mirnoj reintegraciji hrvatskoga Podunavlja Vukovarci su, ispunjeni mirom, mirno dočekali i u djelo je proveli. Iako se život u Vukovaru nakon mirne reintegracije do danas uspješno uspostavio, posljedice rata vidljive su i na tijelu i na duši grada.

Proces mirne reintegracije Hrvatskog podunavlja događao se u vrijeme završnih godina mogega studija te bio preduvjet ispunjenja moje čežnje za povratak u rodni grad. Spajajući osobno i profesionalno iskustvo u ovome tekstu progovaram o vremenu prije i poslije procesa mirne reintegracije. Opisat ću vam pojedina proživljena osobna iskustva duhovno-kulturne dimenziji mirne reintegracije, koja obuhvaća područje i duševnoga i emocionalnoga. Smatram da će čitateljima Matičina godišnjaka u svijetu kroz prikaz mojih doživljaja u odnosu na nedavnu prošlost Vukovara i našeg iščekivanja povratka u taj grad, na neki način biti omogućen barem djelomičan uvid u ono što je većina nas Vukovaraca povratnika u svojojnutrini prolazila u razdoblju prije i poslije procesa mirne reintegracije.

Radeći kao vjeroučiteljica u netom uspostavljenom odgojno-obrazovnom sustavu u gradu Vukovaru od 1999. godine s učenicima povratnicima moju posebnu pozornost i brigu privlačile su njihove proživljene traume izazvane agresorskim ratom i godinama proživljenim u progonstvu, razdoblju nehumanih uvjeta za život dostojan čovjeka. Pokušavajući ih razumjeti i duhovno im pomoći bila sam ponosna što mi je pripala čast da kao odgojno-obrazovni djelatnik smijem i mogu na ovakav način dati svoj doprinos izgradnji svoga grada radeći s učenicima koji su u Vukovaru rođeni te kao djeca od dobi novorođenčeta do najviše devet ili deset godina života iz svoga grada bili protjerani. Trudeći se na što bolji način prenijeti im poruku mira i Božje ljubavi za njih osobno, za njihov i svoj grad, za jedan novi početak, bila sam obogaćena mnogim pozitivnim promišljanjima koja su imali unatoč njihovu bolno proživljenom djetinjstvu. Takva stajališta bila su pokazatelji prisutne vjere i nade koje su ih nadahnjivale i sačuvale njihovo duhovno i psihičko zdravlje. Sudeći po učenicima vjerujem da su taj duhovni polog kao glavni oslonac u životu pronašli upravo u svojim obiteljima.

Vukovar jučer...

Sintagma Vukovar jučer... za mene obuhvaća u prvome redu vrijeme proživljeno u Vukovaru kakvog se sjećam od najranijeg djetinjstva pa do početka Domovinskog rata 1991. godine te vrijeme provedeno u progonstvu do završetka procesa mirne reintegracije u užem smislu, od 1997. do 1998. godine. S obzirom na trajnu povezanost nas prognanih Vukovaraca s gradom Vukovarem u duši, srcu, sjećanjima, osjećajima, nadanjima i očekivanjima vjerujem da neću pogriješiti ako alegorijski kažem da mi nikada iz njega nismo niti izišli, jer svi naši unutarnji vapaji s pogledima uprtim prema nebu nisu nas od Vukovara odvojili i na neki način su povratak u grad i ishodili... U tom kontekstu ovdje o tom razdoblju pišem kao o jednoj cjelini, a o progonstvu kao o pretfazi mirne reintegracije.

Doživljaj života i svijeta u djetinjstvu i mladosti

Slike i sjećanja na moje djetinjstvo usklađene su s baroknim ljepotama grada Vukovara i njegovim tada lijepo uređenim krajolikom. Život u obitelji ulijevao mi je povjerenje u život i druge ljude. U takvom zamahu pozitivnih iskustava lijepog druženja, osim u obitelji, i u školi i u Crkvi nezamislivo mi je bilo da bi život mogao što loše donijeti...

Ratna stradanja moje su školovanje pogodila na kraju drugog razreda srednje škole. Pohađala sam Prirodoslovno-matematičku gimnaziju i bilo je vidljivo da mi je u drugom polugodištu tog drugog razreda pod utjecajem ratne psihoze, uličnih straža i sve učestalijih napetih međuljudskih odnosa motivacija i koncentracija za učenje bila umanjena.

Sjećam se da sam tijekom odrastanja, posebice u djetinjstvu kada mi razlog uopće nije bio jasan, imala priliku trpjeti otvoreno ili prikriveno omalovažavanje svoje nacionalnosti i vjere. Iako sam kao osoba doživljavala prihvaćenost na razini kolegijalnosti, bol zbog gaženja dostojanstva novonastale Republike Hrvatske koja je moja domovina, bivala je sve veća te je u posljednjoj godini prije Domovinskog rata kulminirala. Proživljavajući slična iskustva, mnogi su u mojoj generaciji u dobi od šesnaeste do sedamnaeste godine naglo sazrijeli. Tek najesen 1991. godine shvatila sam da su neki kolege iz razreda govorili istinu u proljeće kad su najavljivali odlazak iz grada i selidbu na istok. Tada mi nije bilo jasno zašto.

Vrhunac neprepoznavanja osobne slike svoga grada bio je kada sam u svibnju 1991. godine, nekoliko dana nakon pokolja dvanaest redarstvenika u tadašnjem Borovu selu, vidjela pravi tenk kako s Trpinjske ceste ulazi u moju ulicu. Do tada sam takve prizore mogla vidjeti samo u ratnim filmovima pa je viđeni prizor bio jednak čudu. No, zbog toga prizora počela sam shvaćati kako su se tamni oblaci potrudili zamračiti svijetlu sliku moga života...

Slijedio je niz sličnih događaja s kojima sam se morala što hitnije suočavati... Ili za vrijeme putovanja u školu školske godine 1990./1991. u javnom prijevozu slušati s lakoćom izgovaranu rečenicu, a za neke tadašnje vršnjake poštapalicu: Hrvate u rezervate! Samo sam u duši blagoslivljala one od kojih to čujem trudeći se ne vjerovati da postoji bilo kakva stvarna povezanost

onoga što sam čula s nakanom realizacije izgovorenog imperativa....

Nakon velikog napada na grad krajem kolovoza 1991. godine morala sam se suočiti i s činjenicom da je početak školske godine onemogućen i da ću na nastavak školovanja u Vukovaru morati pričekati.

Kao i mnogi drugi Vukovarci, nadala sam se da je ta odgoda početka privremena i da će povratak biti brzo. No, kako je vrijeme prolazilo, školovanje u progonstvu postalo je stvarnost.

Vrijeme progonstva i čežnja za povratkom...

Zagreb, koji sam do ljeta 1991. rado posjećivala, bio mi je te jeseni toliko mrzak i težak da sam pri svakom novom koraku mislila da će me sivilo betona progutati od težine boli koju sam u sebi nosila, a pronalazila sam je u svim prognanim Vukovarcima... Vapaj moje duše tražio je dom, razoreni sklad, oca za kojega smo tek nakon nekoliko mjeseci sa sigurnošću znali da je živ i u kojem je logoru..., drage poginule prijatelje, rodbinu, susjede.... Imena su se nizala, a svaka nova vijest bila je poput kamena teška i pisma koja smo poslije mogli razmjenjivati preko Crvenog križa sa zatočenima davala su nam nadu da ćemo vidjeti neke od svojih najdražih....

Jasno da nikome od nas prognanika učeničke dobi, koji smo raseljeni pohađali školu, nije bilo do učenja. Stisnuti u male prostore s mnogo drugih osoba, pogođenih istom tugom, ni najmanje nismo bili motivirani za intelektualni napredak i stjecanje savršenog prosjeka.

Grad heroj Vukovar · Proživljeno iskustvo progonstva i velikih gubitaka bili su snažan motiv za susret s ranjenim gradom.

Imala sam sreću da sam u svom novom razredu imala još šestero prijatelja iz prijašnjeg vukovarskog razreda te smo zajedno lakše prevladavali sve teškoće i jedni drugima bili potpora. Jedna je kolegica bila ranjena i izišla je s konvojem iz Vukovara, a druga teškom mukom, nakon priznanja Hrvatske u siječnju 1992., nakon što su joj zauvijek oduzeli roditelje, uspjela doći na sigurno... Danas nas iz te skupine troje živi u Vukovaru, a ostalih četvero svoj su život osmislili u Zagrebu.

Sva iskustva svoga pohađanja nastave stečena u vrijeme rata pomogla su mi u radu s učenicima povratnicima. Mogla sam ih bolje razumjeti i imati humaniji pedagoško-psihološki pristup njihovoj osobnosti.

Prve dvije godine progonstva imala sam veliku nadu u povratak s kojom je došlo i vrijeme upisa na fakultet. Odlučila sam upisati petogodišnji studij teologije te sam i samu sebe na konzultacijskom razgovoru nakon prijamnog ispita iznenadila izjavom da nakon završetka studija želim raditi u Gimnaziji Vukovar koju sam i sama pohađala. Začudo, to se nakon nekoliko godina i ostvarilo.

Premda me nikad nitko nije prisiljavao niti poticao na povratak, moram priznati da je na mene i moje promišljanje o mogućnosti povratka, pozitivno djelovala moralna snaga moga oca, zarobljenika srpskih koncentracijskih logora devet mjeseci, čija je vjera u povratak u Vukovar nakon izlaska iz logora bila neupitna i to ne samo neposredno nakon izlaska, nego tijekom svih godina, od 1992. godine nakon razmjene u Nemetinu do početka mirne reintegracije 1997. godine. Njegova sam svjedočanstva slušala kada je došao iz logora. Ondje je svakodnevno molio krunicu i zazivao svece, vjerovao da će vidjeti svoju obitelj te često pred svojim suborcima glasno izgovarao rečenicu: I dan će slave doći, pobjeda bit će naša! Zalog te vjere jest i duhovno i psihičko zdravlje koje mu je bilo očuvano.

Tada nisam shvaćala da je proživljeno iskustvo progonstva i velikih gubitaka bio snažan motiv za susret s ranjenim gradom i njegovim raseljenim stanovnicima. Kod nekih ljudi je to iskustvo stvorilo privremenu ili trajnu odbojnost prema povratku, što je lako razumljivo.

Tijekom godina se ponekad mogla bilježiti i promjena raspoloženja i postojanja nade u povratak. Najteže su mi padale spoznaje da će svi moji kolege iz Slavonije za božićne i uskršne blagdane poći kući, a ja ću ostati na mjestu koje nisam birala jer je moj grad razoren, uništenog je tijela, a duša mu je razasuta u svima nama koji smo ga prisilno morali napustiti. No, zahvaljujući očima vjere, uvijek je bilo moguće podignuti se i doći do nove postaje.

Odluka o povratku

Moj prvi susret s gradom nakon prisilnog progonstva dogodio se u proljeće 1997. godine, zahvaljujući našem donedavnom župniku p. Anti Perkoviću i ratnom kapelanu pok. p. Ivanu Mikiću. Dojmovi koje sam stekla poljuljali su svako moje razmišljanje i želju za povratak stavili po strani. Bila sam šokirana viđenim prizorima ničega i svačega usred prostornoga kaosa, prizorima divljine koja kao da za civilizaciju nije čula! Strašno su na mene djelovale razrušene ulice

i zgrade iz čijih zakutaka se teško moglo nazrijeti da ondje netko ipak živi? Ali, nisu to bili vlasnici tih kuća i podruma... Svoju ulicu nisam prepoznala, prostor gdje mi je nekad bila kuća također...Sveukupno sam vidjela nekoliko ljudi koji su, čim su nas izdaleka ugledali, pobjegli u svoje rupe... Sve je izgledalo sablasno.... Pitanja su mi navirala sa svih strana... Zna li taj kulturni, europski, pregovarački svijet koji se ovdje genocid, kulturocid i ekocid dogodio? Bila sam istodobno i ljuta i šokirana i žalosna.... Vratiti se? Ali gdje???

Drugi susret s gradom bio je godinu poslije, ali ovaj put sam župnika p. Antu posjetila kao povratnika koji je već počeo duhovno-pastoralno djelovati. Njegovo pitanje postavljeno meni: „Što si odlučila, hoćeš li se vratiti?“, trgnulo me je iz razmišljanja.

Vjerovala sam da je obnova moguća i da će uspjeti samo ako se u grad vrate ljudi koji ga vole. U zapisima Siniše Glavaševića susrela sam potvrdu svojih mišljenja kada se pita:

„Tko će Vukovar iznijeti iz mraka, tko će ostati, ako svi pobjegnu u svoj strah?“, a ja sam to prilagodila fazi povratka pitajući se tko će Vukovaru obnoviti tijelo i dušu ako se ne vrate oni koji ga vole? Oni kojima je on život dao? Potpuno sam se složila sa Sinišom da ... nema leđa jačih od mojih i vaših..., tj. leđa svih onih koji budu u novoj fazi obrane Vukovara došli darovati sebe.

Završavajući petu godinu studija odlučila sam se vratiti u Vukovar i sljedeće apsolventske godine, nakon dovršetka svih obveza odluku provela.

Mnogima se nametalo pitanje što ću u Vukovaru, tamo ništa nema..., sve je mrtvo..., no vjerujem da su i oni znali da se ondje život neće nastaviti bez onih koji se budu vratili...

Kada gledam natrag, vidim da je ispunjena još jedna od mojih skrivenih želja vezanih za život u Vukovaru. Tijekom osam godina progonstva i života izvan Vukovara imala sam želju barem osam idućih godina stalno provesti u njemu kako bih simbolično nadoknadila izgubljeno vrijeme... Iako je ovo već deseta godina života u Vukovaru nakon povratka, simbolika broja osam ostvarila se u osmogodišnjem radu u školi s učenicima koji su prije rata i za vrijeme njega rođeni u Vukovaru. Svi su oni bili prognanici te se ponovno vratili u svoj stari, ali sada potpuno izmijenjeni grad.

Vukovar danas ...

Sintagma Vukovar danas ovdje pojmovno obuhvaća vrijeme nakon povratka u Vukovar i sva iskustva od njegove realizacije do danas.

Svoj rad u školi počela sam školske godine 1999./2000., nakon što je prvi i službeni dio mirne reintegracije završio. Prve godine bila sam zaposlena u jednoj osnovnoj i trima srednjim školama. Osnovna škola Siniše Glavaševića, donedavno zvana V. osnovna škola, tada je imala 9 odjeljenja. Za završni, osmi razred dva odjeljenja, a za sve ostale po jedan. Područna škola imala je dva kombinirana razreda. Iako je rad u osnovnoj školi trajao samo jednu godinu, stekla sam u njoj dragocjeno iskustvo.

U Tehničkoj školi Nikole Tesle, nekada zvanoj Drugoj srednjoj školi, radila sam prve dvije godine. Razredna odjeljenja nisu bila mnogobrojna (7 razreda u nastavi na hrvatskom jeziku s najviše 15 do 17 učenika), no zbog nemogućnosti drukčijeg organiziranja nastave znam da je u toj školi, još na samom povratku, nastava istodobno bila izvođena i na hrvatskom i na srpskom jeziku, što je često uzrokovalo razmirice među učenicima.

U Ekonomskoj školi Vukovar, nekad zvanoj Prvoj srednjoj školi i u Gimnaziji Vukovar, koja je svoj naziv zadržala i danas, radila sam osam godina.

Prvih godina razredi su bili malobrojniji i postupno se svake godine mijenjala struktura učenika. Na početku školske godine broj novih učenika bio je veći, a tijekom godine manji, što je ovisilo o datumu preseljenja njihovih roditelja.

Učenici onih generacija s kojima sam ja imala prilike raditi, bili su rođeni u Vukovaru. Prve četiri generacije sjećale su se djetinjstva, ostali ne. U ostalima je ljubav za grad bila sačuvana prema predaji njihovih roditelja, baka i djedova, kućnih prijatelja ili stanovnika zbjega u kojemu su neprirodno odrastali. Jasno da je pedagoško-psihološki rad s tim učenicima od mene i mojih kolega zahtijevao specifičan pristup. Moj predmet mi je zbog interdisciplinarnosti tema i područja kojima se bavi, davao mogućnost da se i izvan propisanog plana i programa često vraćamo na teme koje njih pogađaju: pravda, mir, čovjekoljublje, oprost, duhovne i duševne rane, grijeh, zadovoljština, odgovornost za društvo i svijet u kojem živim, poštovanje života, zahvalnost za primljene darove....i tolike druge njima slične....

Školske godine (2007./2008.) upisali smo u naše srednje škole prvu generaciju učenika koja ima najšarolikiji popis mjesta rođenja..., od juga Hrvatske do sjevera Europe. Godine progonstva daju pretpostaviti koliko će vremena taj popis i dalje biti šarolik.

Drugim riječima, danas u srednjim školama imamo još samo u trećim i četvrtim razredima učenike rođene u Vukovaru. Oni su specifično pogođene generacije jer im je djetinjstvo bilo oduzeto. Dakako, ni djeci koja su rođena u progonstvu put nije bio lak. Naprotiv! Pristup njima još je specifičniji i zahtijeva dobro poznavanje i pedagogije i psihologije, a za nas vjeroučitelje, uz spomenuto, zahtijeva najprije poznavanje duhovnosti.

Nastava u Vukovaru

Mnogima je i nakon više od deset godina uspostavljenog odgojno-obrazovnog sustava u hrvatskom Podunavlju nepoznato na koji je način u vukovarskim školama organizirana nastava za učenike osnovnih i srednjih škola.

Nastava se u Vukovaru izvodi dvojezično, to jest istodobno na hrvatskom jeziku i latiničnom pismu te na srpskom jeziku i ćirilničnom pismu od samog početka mirne reintegracije. Takav model organiziran je voljom pripadnika srpske nacionalne manjine prema kojemu učenici srpske nacionalnosti na početku školske godine, ako žele, odabiru slušanje nastave na srpskom jeziku, kao što to i Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina iz 2000.

godine i pretpostavlja. Odabrani model nazvan je modelom A. Ovdje bi se dalo istraživati bi li za Vukovar i njegovu budućnost bilo bolje rješenje kada bi na snazi bio model B ili model C. No, kao što sam u uvodu opisala, ovaj model predložili su i odabrali pripadnici srpske nacionalne manjine kako to Zakon i dopušta.

Nastavnici koji održavaju nastavu na srpskom jeziku dužni su realizirati nastavne planove i programe svih predmeta kako ih je propisala i odobrila Republika Hrvatska za sve ostale učenike koji slušaju nastavu na hrvatskom jeziku, no budući da samim tim što pripadnici nacionalne manjine imaju autonomiju na području jezika, često prevlada i autonomija u području odabira sadržaja, posebice u sklopu nacionalnih predmeta što nije uvijek jamstvo prenošenja identičnoga sadržaja.

Dvojezična se nastava u Vukovaru trenutno izvodi u tehničkom smislu bez većih problema, no nema primijećene veće ili uobičajene povezanosti između kolega učitelja i nastavnika koji predaju na hrvatskom jeziku s kolegama koji predaju na srpskom jeziku, osim pojedinih slučajeva. S jedne strane to je i logično jer čine neprirodnu razdiobu na zasebna razredna vijeća. Jedina situacija gdje su kolege upućeni na suradnju ili zajednički posao jesu nastavnička vijeća i zajedničke sjednice ili pak organizacija sportskih ili sličnih natjecanja. U većem broju slučajeva, to su i dalje dva kolektiva u jednom.

Naime, od početka mirne reintegracije 1997. godine nije nastava u svim školama bila organizirana i na hrvatskom i na srpskom jeziku na istom mjestu, tj. u istoj zgradi tako da su do tada i susreti među učenicima i kolegama koji se služe različitim jezicima fizički bili onemogućeni u velikom broju škola. U gimnaziji i ekonomskoj školi primjerice, tek se od 2006. godine prisilno sva nastava morala organizirati u istoj zgradi. U nekim drugim školama, npr. u IV. Osnovnoj školi (danas zvanoj OŠ Nikole Andrića) nastava je bila jezično organizirana u dvjema smjenama te su učenici i kolege u takvim školama također bili fizički odvojeni. Odredbom Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa od spomenute jeseni 2006. godine sve su škole koje imaju organiziranu dvojezičnu nastavu morale tako prilagoditi raspored da u svakoj smjeni bude ravnomjerno zastupljena nastava istodobno na oba jezika, što znači da su susreti i kolega i učenika sada počeli u svim školama.

S obzirom na polagani proces uspostave odgojno-obrazovnog sustava u hrvatskom Podunavlju na počecima mirne reintegracije bilo je na neki način razumljivo održavanje nastave na različitim mjestima za različite jezike jer je bilo psihološki i emocionalno lakše na ovakav način ne dovoditi se u situaciju u kojoj bi napetosti ili provokacije zbog ratom poremećenih međuljudskih odnosa bile učestalije. Iako, sudeći prema povratnim reakcijama roditelja i onih kolega koji su kao Vukovarci radili u nastavi i prije rata taj proces nije bio prirodan, nego nasilan, a svi znamo koliko ljubavi u nečemu što je nametnuto ima...

Naime, za mnoge roditelje su ipak ratne rane još bolne jer je prošlo samo 12 godina od početka mirne reintegracije. U svakom slučaju, da bi se u bliskoj budućnosti mogla provesti bilo koja reforma, primjerice, da bude odabran neki drugi model jezičnog izvođenja nastave, važno je

stvoriti i određene preduvjete. Kao prvo, bilo bi poželjno dobiti uvid u stvarno stanje koja su stajališta roditelja učenika obiju nacionalnosti. Valja stvoriti potrebu očuvanja ponosa, dostojanstva i nacionalnog identiteta roditelja učenika hrvatske nacionalnosti koji su bili prognani iz svojih domova i iz svoga grada te Domovinski rat doživjeli u svoj njegovoj težini.

Učenici o Vukovaru

U jesen 2003. godine provela sam među učenicima četvrtih razreda, tadašnjih maturanata, u gimnaziji i ekonomskoj školi kratku anketu kojoj je svrha bila saznati mišljenja mladih o životu u Vukovaru. Sada bi ti učenici, ako nisu zaposleni, većinom trebali biti apsolvirani i bilo bi zanimljivo ponovno ih ispitati i vidjeti jesu li i u kojoj mjeri izmijenili mišljenja. Anketu je ispunilo 108 učenika. Opisne odgovore pokušala sam sažeti i grupirati te ih zajednički predstaviti, a ostale brojčano prikazati. Svaki od izrečenih odgovora potiče na razmišljanje te ih neću zasebno komentirati.

Dubljom analizom učeničkih odgovora i naknadnim razgovorom s njima uočila sam da su to mladi koji ne žele u pukom smislu zaboraviti rat i o njemu zašutjeti, nego naprotiv, smatraju da ga ne smiju zaboraviti niti omalovažiti. Nerijetko se događa da različite institucije koje nisu prisutne u odgojno-obrazovnom sustavu nametnu misao da je potrebno sve zaboraviti i da mlade s proteklom ratom ne treba zamarati.... Mogući zaborav o kojemu učenici ovdje govore odnosi se više na želju onih učenika koji su imali teže posljedice zbog rata (gubitak članova obitelji, osobne traume itd.) da im emocije i duša budu potpuno ozdravljeni, a mogućnost realizacije stvarnog zaborava drugih ili njih samih bi im dodatno otežala izlječenje jer bi značilo da im se strahota nije niti dogodila ili da su njihovi najmiliji uzalud poginuli. U tom kontekstu bi im se dogodila još veća tragedija.

Vučedolska golubica, simbol vučedolske kulture i grada heroja, pronađena je tijekom arheoloških iskopavanja 1938 g. u Vučedolu kraj Vukovara. Vučedolska kultura smatra se europskim odgovorom na najveći povijesni civilizacijski skok koji počinje 3.000 godina prije Krista pojavom pisma i ustrojom prvih država u Mezopotamiji.

Pitanja u anketi glasila su:

1. Kakav je Vukovar za tebe bio grad prije rata ?
- rijetki ga se sjećaju, a njihov opis je sljedeći: lijep, velik, miran...
 2. Kako doživljavaš svoju ratnu prošlost i prošlost svoje obitelji ?
- nerado o tome govore, doživljavaju je bolnom
 3. Što je taj rat za tebe danas?
 - a) *herojska prošlost + izvor boli – 50 %*
 - b) *preduvjet slobodnog života – 20 %*
 - c) *nešto što želiš zaboraviti ili nešto drugo – 30 %*
 4. Jesi li zadovoljan uvjetima i načinom života koji danas imaš?
- većinom jesu, svjesni su na što su se vratili i da se postupno sve obnavlja
 5. Jesi li optimist i vidiš li svijetlu budućnost Vukovara?
 - a) *Da, jesam – 50 %*
 - b) *Da, ali pod nekim uvjetom – 28 %*
 - c) *Ne, nisam – 18 %*
 - d) *Onako, ali svejedno odlazim iz grada – 4 %*
 6. Misliš li da bi ostali dijelovi Hrvatske koje rat nije tako pogodio trebali više pomoći Vukovaru? Ako da, kakva bi vrsta te pomoći trebala biti (materijalna, duhovna, psihološka)?
- novčano, pri obnovi i razvoju
- moralno – duhovno (više dobre volje i solidarnosti, suosjećanja i duhovne pomoći, dobrih inicijativa, širenjem istine o Domovinskom ratu, svojim stavom da smo normalan grad...)
- otvaranjem novih radnih mjesta
- da svaka županija ispuni svoje obećanje
- ništa (već smo trebali stati na svoje noge, sami sebi jedino možemo pomoći, već su nam dovoljno pomogli, ni oni za sebe nemaju, nitko više ne misli na nas, ne pomažu nam baš...)
- da shvate da Vukovar nije turističko odredište i neka ne suosjećaju s nama samo dok su tu
- neka shvate da je bilo kakva pomoć s njihove strane dužnost, a ne dobročinstvo jer Vukovaru su zadužili slobodu
 7. Što očekuješ od sebe i samih Vukovaraca u skorij budućnosti?
- da zanemarimo sve što nije dobro i u sklopu svojih mogućnosti učinimo život ljepšim sebi i drugima
- da imamo više sućuti i razumijevanja za pojedinca i jedni za druge
- da se izborimo za svoja prava, svoj grad i njegov napredak, da uredimo okoliš, sportske objekte, podignemo razinu kulture
- da odnosi među ljudima postanu normalniji
- da se svi Vukovarci vrate u Vukovar
-

- *da završim fakultet i vratim se u Vukovar*
- *ništa neostvarivo*

Citati koji posebno raduju:

- *mislim da ne smijemo bježati iz ovoga grada jer na nama stoji njegova budućnost*
- *ja ću ostati u Vukovaru jer za mene nema života izvan njega*
- *očekujem da će se Hrvati ponovo ujediniti i da će Vukovar biti što je bio prije*

Učenici o toleranciji, suživotu i druženju

Prije tri godine bila sam pozvana s učenicima iz Gimnazije Vukovar sudjelovati u radu Ljetnog sveučilišta u Grazu, koji organizira Teološki fakultet u Grazu u suradnji s Pravnim fakultetom za jugoistočne zemlje Europe. Skup se održava svake godine, a zadaća mu je obrađivati teme koje su vezane za europske integracije.

Tema sveučilišta u kojoj smo prve godine sudjelovali odnosila se na toleranciju, a mi smo dobili podtemu: Tolerancija u etničkim sukobima.

Učenici su imali zadaću iznijeti svoja shvaćanja tolerancije u etničkim sukobima u poslijeratnom Vukovaru i iskustva konkretnog (su)života s pripadnicima srpske nacionalne manjine te sve to uobličiti u desetominutni videozapis.

Budući da je tada nastava na srpskom bila na drugoj lokaciji, nekolicina je učenika, koji inače sudjeluju u raznim nevladinim udrugama, bila poslana da sudjeluje u našem radu, ali je prema neverbalnoj, a poslije i verbalnoj komunikaciji bilo vidljivo da nisu za suradnju, što su mi poslije na moj upit o motivaciji i priznali. Kažu da su došli na nagovor jednoga profesora s nastave na srpskom...

Kako na ispravan način shvatiti toleranciju? Jesmo li ovu situaciju trebali shvatiti kao etničko-konfliktnu ili je bilo dobro što smo je nadišli šutnjom i ne puštenom suzom i tako pokazali da smo tolerantni?

Danas se o pojmu tolerancije mnogo piše, raspravlja, a ponekad se tim pojmom i manipulira. U rječniku stranih riječi stoji da pojam tolerancija dolazi iz latinskog jezika (lat. tolerare – podnositi, trpjeti) i znači trpeljivost, podnošljivost prema tuđim mišljenjima i uvjerenjima, snošljivost, obzirnost, dopušteno odstupanje od uobičajenog propisa.

Pitanje samog pojma tolerancije i njegove učinkovitosti u gradu Vukovaru može se sagledati na različite načine.

Ako malo promislimo o glagolima koji su sadržani u samom pojmu vidimo da je to razina podnošenja i snošljivosti koja ne daje baš neku nadu za izgradnju zdravih temelja zajedničkog življenja. Čim nekoga moram podnositi znači da mi je on težak i s njim nerado živim.

Jedan od učenika sudionika projekta kaže da je za njega tolerancija prihvaćanje tuđih stajališta koja nisu u suprotnosti sa moralnim dobrom i koja nisu negativna, iako se njemu osobno ta

stajališta možda ne sviđaju. Nadalje, isti učenik odlično predlaže da bi pojam tolerancije trebala zamijeniti prava kršćanska ljubav te bi pod tim uvjetom suživot postao pravi život. Ujedno je to i moje mišljenje jer za izgradnju bilo kojeg kvalitetnog međuljudskog odnosa potrebno je mnogo više od puke tolerancije.

Nadalje, jedna učenica kaže da bi za mogući suživot u toleranciji trebalo postaviti pravedne i ravnopravne odnose te da bi država koja nas je napala u agresorskom ratu trebala platiti Hrvatskoj ratnu odštetu. Ostali učenici na tragu su uobičajeno shvaćenog značenja spomenutog prijevoda kako stoji i u rječniku stranih riječi.

Vezano za promišljanja o suživotu, većina učenika smatra da je on moguć jer se na neki način i ostvaruje. Moguć je također i koliko je do njih, ali to ovisi i o drugima. Izvanjsko nesmetano funkcioniranje života nije jamac kvalitetnog suživota. Jedan dio učenika smatra da je deset godina nedovoljno za uspostavu jednog prošlošću neopterećenog života jer su mnoge rane još svježije. Posebno se to odnosi na obitelji koje još ne znaju gdje su nestali njihovi članovi ili one osobe na koje je ili fizički ili psihički rat trajno ostavio posljedice. Takve bolne procese integracije treba poštovati. Mišljenje jedne učenice važno je za ostvarenje psihološkog preduvjeta za dobar suživot, a odnosi se na zaključak kako bi bilo jako dobro da se Republika Srbija Hrvatskoj javno ispriča za agresorski rat.

Jedan učenik izdvojio je pohvalu tadašnjem državnom vodstvu Republike Hrvatske koje je bilo odgovorno za proces mirne reintegracije jer smatra da su neke odluke bile ključne za uspostavu života i svih važnih funkcija grada.

Na razini svakidašnje komunikacije nisu uvijek situacije pohvalne, no postoji dobra volja da takve budu.

Vezano za druženja mladih i mjesta izlazaka iskustva su različita. Nerijetko se može čuti da je Vukovar, s obzirom na mjesta izlaženja, podvojen grad. No, u stvarnosti se ne može naići ni na jednu vidljivu zabranu pri ulasku u bilo koji restoran ili kafić. No, kao što se u većim mjestima može birati pojedini kafić po vrsti glazbe koja se ondje sluša ili po specifičnosti ponude vezane za neke vrste pića, tako se i u Vukovaru mladi okupljaju ondje gdje se ugodno osjećaju i gdje im se ponuda sviđa. Mnogi mladi izlaze na mjesta gdje i pripadnici njihove nacionalnosti ili nacionalne manjine jer se tamo osjećaju ugodno, ali, kako svjedoče učenici, ima i mladih kojima je svejedno gdje će izići. Osjećaj ugodnosti se također može odnositi na glazbu koja se različito odabire, s obzirom na tisak koji se nudi, s obzirom na opće raspoloženje koje se negdje može osjetiti itd.

Unutar izrečenih mišljenja mladih, koje je ovdje bilo nemoguće sve obuhvatiti, mogla se izdvojiti uočena težnja k pravednosti, optimizam utemeljen na ispravnom shvaćanju tolerancije te posjedovanje kritičke svijesti za stvarnost života i suživota u kojemu se nalaze. U svijetu u kojemu se tako često toleriraju mnogi društveno neprihvaćeni i u sebi destruktivni oblici ponašanja te ne koristi društvenoj izgradnji, veseli nas i ohrabruje zaključak učenika da je istinska tolerancija nužna kako bi se kvaliteta života mogla povećavati.

Vukovar sutra ...

Mladi Vukovara svjesni su da ne žive u milijunskom gradu prepunom mogućnosti, ali nije im zabranjeno mnoge od njih priželjkivati i o njihovoj se integraciji interesirati. Jednostavni su i vedri kao i mladi u drugim gradovima naše domovine. Dio su globaliziranog svijeta i svjesni su njegovih ponuda, ali opet i suočeni s ograničenošću u kojoj se njihov grad nalazi. Jer da su i u nekom drugom manjem gradu u Hrvatskoj znaju da ne bi mogli imati baš sve. Osobno smatram da je važno kakvu će ponudu rekreativnog, zabavnog, društvenog i duhovnog sadržaja Vukovar imati. Kada se komentira popis sadržaja mogućih izvanškolskih aktivnosti na razini grada, Crkve i raznih udruga, valja znati da će uvijek postojati osobe koje mnoge aktivnosti ne bi iskoristile čak i kad bi ih imale, kao što postoje djeca i mladi kojima ni susjedni gradovi nisu daleko ako neke aktivnosti žele pohađati, a roditelji ih podupiru u razvoju njihovih talenata te im udaljenost nije zapreka u ostvarenju njihovih ambicija. U Vukovaru ima različitih, zanimljivih ponuda, no pitanje je koliko su javnosti te ponude poznate. Vjerujem da će ih u budućnosti biti i više jer uvijek pristižu novi ljudi s novim idejama i to je pohvalno. Na razini triju katoličkih župa koje poznajem organizirani su stalni katehetski susreti, liturgijske i karitativne skupine, zborovi za djecu i mlade, kazališna amaterska skupina za djecu i različiti prigodni projekti vezani za ciklus liturgijske godine. Na razini grada i naših osnovnih i srednjih škola djeluje glazbena škola, mažoretkinje, različiti sportski klubovi i ponude rekreativnog sadržaja, igraonice za djecu, folklorne i pjevačke skupine te mnoge izvannastavne aktivnosti za djecu. Vjerujem da postoji i mnogo drugih mogućnosti ne samo za djecu i mlade, nego i za stariju populaciju.

*Vukovar · Posljedice
rata vidljive su na duši
grada, koji unatoč
velikom gospodarskim
teškoćama, obnavlja
svoje najznačajnije
spomenike kulture.*

Kako još više osuvremeniti suvremeni Vukovar? Važno je kod svakoga čovjeka, a ne samo kod mladih, razvijati svijest o važnosti osobnog doprinosa i potrebi pozitivnog gledanja na društvenu stvarnost. Mi to možemo, želimo i hoćemo jer Vukovar je grad u kojemu živimo. Ako se poslužimo odgovorom na sedmo pitanje iz ankete u kojemu je stotinjak sadašnjih dvadesettrogodišnjaka iznijelo svoja očekivanja u skoroj budućnosti, onda zaista imamo razloga radovati se i biti sigurni da će razvoj lijepih događaja i ponuda biti i ostati stvarnost. Na pitanje: Što očekuješ od sebe i samih Vukovaraca u skoroj budućnosti? učenici su različito odgovarali. Ovdje ponovno donosimo neke njihove odgovore:

- *da zanemarimo sve što nije dobro i u okviru svojih mogućnosti učinimo život ljepšim sebi i drugima*
- *da imamo više sućuti i razumijevanja za pojedinca i jedni za druge*
- *da se izborimo za svoja prava, svoj grad i njegov prosperitet, da uredimo okoliš, sportske objekte, podignemo razinu kulture*
- *da odnosi među ljudima postanu još normalniji*
- *da se svi Vukovarci vrate u Vukovar*
- *da završim fakultet i vratim se u Vukovar*
- *ništa neostvarivo*

Izrečena razmišljanja učenika neprocjenjivo su važna jer daju nadu u budućnost. Vjerujem da su oni najjača snaga za osuvremenjivanje i da u sebi nose veliku snagu. Mladi imaju realna i plemenita očekivanja. Iako su iskusili progonstvo u djetinjstvu, većina ih je preko obitelji ostala usko vezana za svoj grad i njegovu budućnost, sada kad su odrasli, žele kvalitetno graditi. Pokazuju dostatnu razinu humanosti i brige za pojedinca te ne očekuju da bi drugi trebali graditi njihov grad, nego to shvaćaju svojim zadatkom. Također im je želja da se u Vukovar vrate svi Vukovarci te da se i sami, ako budu studirali izvan Vukovara, u njega i vrate.

Komentar učenika u govoru o toleranciji i potrebi življenja prave kršćanske ljubavi otvara nam prostor za postojanje nade u prisutnost duhovne zrelosti mladih naraštaja.

Duhovna renesansa – preduvjet sretne i sigurne budućnosti

Biblijska poruka za pojedinca, gradove i cijele narode često se odnosi na obećanje i iskustvenu stvarnost da će u budućnosti opstati oni koji se budu držali Boga i čuvali Njegove zapovijedi, ili da će propasti budu li suprotno činili. Pojam budućnosti može se tumačiti kratkoročno – ako se misli samo na zemaljski život i dugoročno – ako se misli na život u Vječnosti. U svakom slučaju, svoje vječno određenje počinjemo živjeti već ovdje na zemlji prema tome za kakav smo se način života opredijelili.

Ako bismo svu mudrost svijeta htjeli pronaći u jednoj knjizi, onda slobodno možemo posegnuti za svetom knjigom kršćana – Biblijom ili Svetim Pismom. Ondje nam sam Bog govori o sebi

i o nama samima, otkriva nam i psihologiju i antropologiju, i povijest civilizacije i geografiju, a osobito nam progovara o svim životnim situacijama i nudi nam rješenja kako ono što je problematično riješiti na Njegov način. Kad kao kršćani ne bismo vjerovali u uskrsnuće, ovo promišljanje bismo smjeli nazvati utopijom, ali jer je sam Bog za nas umro i onda uskrsnuo pozvani smo objeručke prihvatiti Riječ i njome oplemeniti svoje misli, dušu, duh i srce, cijelo svoje biće. Sveti Pavao bi rekao da smo pozvani obratiti se. Obratiti se ne znači početi vjerovati da Bog postoji, nego početi vjerovati da je istina sve što je Bog rekao i onda tako i živjeti. Božja riječ uvijek je aktualna i jer nam po njoj progovara živa osoba – sam Bog, uvijek nas se može dotaknuti u onome što nam je potrebno u ovome trenutku i što nam je posebno aktualno.

Sveto Pismo odlična je psihoterapija i raznolikošću tema obuhvaća u sebi povijest od skoro 14 stoljeća. Nema situacije koja se u njenoj istini ne može riješiti, niti čovjeka koji duhovno uz njuu ne bi mogao ozdraviti. S obzirom na to da Bog vodi svu povijest, vjerujem da Mu ni ova naša vukovarska i domovinska nije nepoznata, čak naprotiv, vrlo je zainteresiran pomoći nam u oblikovanju naše budućnosti, samo ako to dopustimo...On sa nama, čak što više, trpi i podnosi boli, uzima naše patnje na sebe. Svojom riječju On može promijeniti sve, samo ako Mu pružimo priliku...

Vukovar je od samih svojih temelja baštiniio kršćansku kulturu njegujući u svim Crkvama – katoličkoj, pravoslavnoj i protestantskoj - vjeru u Trojedinoga Boga.

Podatci o broju izjašnjenih vjernika u Vukovaru, prema popisu stanovništva iz 2001. godine, pokazuju da ondje ima više od 90% kršćana! To je uistinu velika snaga koje možda nismo dovoljno niti svjesni. Ako se samo na kratko zadržimo na glavnoj Isusovoj zapovijedi koja nadilazi svih deset starozavjetnih, tada znamo da je ona ista za sve kršćane, i katolike, i pravoslavce i reformirane, a glasi: Ljubi Gospodina Boga svoga svim srcem svojim, svom dušom svojom, svim umom svojim i svom snagom svojom. Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe.

Služeći se predodžbama smatram da bi Vukovar bio raj na Zemlji kada bi svih 90% njegovih građana - izjašnjenih vjernika kršćana - uistinu odlučilo tu zapovijed stavljati u praksu iz dana u dan. Ako bi ta predodžba trebala zvučati i realnije, mislim da bi prekrasno bilo i kad bi postotak bio i upola manji. Tada bi i priča o toleranciji bila lakoća jer bi toleriranje prešlo u normalno poštovanje druge osobe koja je stvorena na Božju sliku i jer ne bi bilo izazova za nemoguću toleranciju. Tada bi i razina naše kulture dobila profinjeniji profil – kako nam je više puta govorio i pokojni papa Ivan Pavao II. – profil civilizacije ljubavi!

U poslanici Rimljanima čitamo: Bog sve okreće na dobro onima koji ga ljube!

Uvjerena sam da mnogi ljudi iskreno jesu opredijeljeni za dobrotu, ljubav, istinu, a to znači za Boga te da će im On uistinu sve i okrenuti na dobro jer Bog ne može, a ne biti istinit. On će ispuniti sva svoja obećanja, samo ako mu mi ostvarimo preduvjete, u ovom slučaju, da Ga volimo! Za poznavatelje tekstova Svetoga Pisma jasno je što to znači voljeti Boga – Njegove zapovijedi čuvati, to jest provoditi ih! A ako netko voli Boga to pokazuje i ljubavlju prema bližnjemu...

Na osnovi ovoga promišljanja smatram da Vukovar uistinu baštini veliku snagu i ljepotu zbog svih temeljnih vrijednosti koje su u našoj kulturi i tradiciji duboko zasađene, samo ih treba oživjeti. Naravno da se neće razbuditi same od sebe, ali kao što smo već rekli, nema leđa jačih od mojih i vaših!

Zaključak

Mirna reintegracija hrvatskoga Podunavlja uobičajeni je naziv za proces povratka okupiranih područja istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske. Razdoblje mirne reintegracije, za čije je provođenje Vijeće sigurnosti UN-a utemeljilo posebnu Prijelaznu upravu UN-a u istočnoj Slavoniji (UN Transitional Authority in Eastern Slavonia, ili UNTAES), završilo je 15. siječnja 1998., kada je hrvatsko Podunavlje (istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem), napokon vraćeno u sastav Republike Hrvatske.

Političku odluku o mirnoj reintegraciji Vukovarci su, ispunjeni mirom, mirno dočekali i u djelo je proveli. Time su posvjedočili visoku razinu tolerancije i duhovnih vrednota koje su ugrađene u njihovo biće. Iako se život u Vukovaru nakon mirne reintegracije do danas uspješno uspostavio, posljedice rata vidljive su i na tijelu i na duši grada. Mnoge su obitelji još ili zauvijek ranjene ostavši bez svojih najdražih pa i danas, toliko godina nakon rata u sebi nose bol i težinu. Radeći s učenicima u srednjoj školi, koji su također bili dotaknuti ratom, doživjela sam njihovu otvorenost za duhovne i moralne vrijednosti koje ih osposobljavaju za većinom pozitivno stajalište prema budućnosti. Ulagati u mlade generacije, prenositi im znanje i naučiti ih kako učiti, posebice iz novije povijesti, najvažnija je zadaća odgojno – obrazovnog sustava. U perspektivi biblijskih iskustava sa poviješću izraelskog naroda koji je dugo hodao da bi došao do potpune slobode te prema iskustvu patnji pravednika Joba kojemu se na kraju sve okrenulo na dobro, iskreno se nadam da će i Vukovar u budućnosti baštiniti takvo iskustvo. Iskustvo druge, duhovne slobode. Jer Vukovar je njezin simbol, bio i ostao.

SUMMARY

VUKOVAR: YESTERDAY, TODAY AND TOMORROW

The peaceful reintegration of the Croatian Danube River area is how we usually refer to the process of the return of the once occupied territories of the Eastern Slavonia, Baranja and Western Srijem regions to the constitution order and rule of law in the Republic of Croatia. The period of peaceful reintegration, for the implementation of which the UN Security Council established the UN Transitional Authority in Eastern Slavonia (UNTAES), wound up on January 15, 1998, when the Croatian Danube River area (Eastern Slavonia, Baranja and Western Srijem) were finally reinstated to Croatia. A young girl at the time of the Homeland War of Independence, now a teacher in Vukovar, has penned these sketches of the history of the peaceful reintegration of the Danube River area. “Although no one ever encouraged me to come back, I have to confess that the moral fortitude of my father, one of the defenders of Vukovar and later a prisoner in a Serbian concentration camp—whose faith in a return to Vukovar after getting out of the camp was unshakeable—had a positive effect on me and my thoughts about perhaps some day coming back after eight years of exile. I heard his accounts as a small girl after he had returned from the camp. I did not understand then that the experience of exile and great loss was a powerful motivator for an encounter with this wounded city. The people of Vukovar, at peace in themselves, quietly received the political decision for a peaceful reintegration of the Croatian Danube River area and saw it through. And while life in Vukovar has regained a sense of normality since the peaceful reintegration, the wounds of war are visible in the body and soul of the city.”

RESÚMEN

VUKOVAR: AYER, HOY, MAÑANA

La reintegración pacífica del Podunavlje croata es el nombre habitual que se le da al proceso de restitución de las regiones ocupadas de Eslavonia Oriental, Baranja y de Srijem Occidental al sistema constitucional y jurídico de la República de Croacia. El período de la reintegración pacífica, para la cual el Consejo de Seguridad de la ONU creó una administración provisional de la ONU en Eslavonia Oriental (UN Transitional Authority in Eastern Slavonia, UNTAES), finalizó el 15 de enero de 1998, fecha en la que la región de la cuenca del Danubio por fin fue devuelta a la República de Croacia. Breves notas históricas sobre el tema de la reintegración pacífica del Podunavlje son escritas por Ankica Mlinarić de Vukovar. La joven profesora, que durante la Guerra Patria fuera testigo directo de aquéllos acontecimientos, dice: “Si bien nunca nadie me pidió que retorne, debo admitir que durante los ocho años de exilio actuó sobre mi de manera positiva la fuerza moral de mi padre, defensor croata y ex-prisionero de los campos de concentración serbios y que jamás dudó que iba a regresar a Vukovar cuando salió del campo de concentración. De niña yo escuchaba sus testimonios cuando regresó del campo de concentración. En aquél entonces yo no comprendía que la experiencia del exilio, sumada a otras grandes pérdidas, me motivarían a reencontrarme con la ciudad herida”.

La decisión política de reintegrar el Podunavlje croata de manera pacífica, fue tomada por los vukovarenses con tranquilidad y paz en el alma, y la llevaron a buen término. Si bien en Vukovar tras la reintegración pacífica hasta la fecha la vida se desarrolla exitosamente, las consecuencias de la guerra todavía son visibles en el cuerpo y en el alma de la ciudad.

HRVATI U MALAGUEÑU

Lančana migracija iz istarskog sela Prapoća u Malagueño, grad u argentinskoj pokrajini Córdoba, događala se u tri migracijska vala u razdoblju od godine 1923. do 1930. Odlazilo se trbuhom za kruhom sa sunčanih mediteranskih obronaka Ćićarije u utrobu zemlje u podnožju Anda kao u obećanu zemlju, najčešće u dva poznata rudnika vapna La Caleri i Dumesnil. Migracijska bilanca te stupanj integriranosti Prapoćana u argentinsko društvo bili su u središtu zanimanja Znanstvenog kolokvija Hrvati u Malagueñu, održanog u Hrvatskoj matici iseljenika 4. listopada 2010. Glavno predavanje mlade argentinske profesorice povijesti hrvatskoga podrijetla, Sonie Sincich s tog kolokvija objavljujemo u cijelosti.

U Republici Argentini nije jednostavno identificirati Hrvate koji su od početka 20. stoljeća živjeli u pokrajini Córdoba. Identifikacija je otežana ponajprije zbog nepouzdanog, često pogrešnog, nacionalnog određivanja tih imigranata zabilježenih popisom stanovništva. Uistinu, službeni argentinski izvori Hrvate su uglavnom bilježili kao *Austrougare*, *Austrijance*, *Jugoslavene* ili *Talijane*, ovisno o podacima iz njihovih putovnica i položaju Hrvatske u nestabilnom političkom i teritorijalnom ustroju jugoistoka Europe tijekom prošlog stoljeća. Republika Hrvatska je postala neovisna država tek 1992. A osim toga, valjalo bi raspolagati preciznim i pouzdanim statističkim podacima u zemlji iz koje su iselili te u zemlji koja ih je prihvatila. Hrvatska prisutnost u pokrajini Córdoba postala je uočljiva sredinom dvadesetih godina 20. stoljeća. Završetak Prvog svjetskog rata (1914. – 1918.), europski gospodarski slom koji je rezultirao za pučanstvo neizdržljivim poskupljenjima, pomanjkanjem namirnica, opadanjem proizvodnje i nezaposlenošću, talijanska okupacija dijela hrvatskog teritorija, Istre i dalmatinske obale - bili su glavni razlozi koji su potaknuli mnoge Hrvate da se isele u Argentinu. Ondašnja je nacionalna vlada Republike Argentine poticala prekomorsku imigraciju kao dio programa gospodarskog i društvenog preobražaja. Pokrajina Córdoba je poljoprivredna regija na jugoistoku Argentine. Znatno sudjeluje u izvozu poljoprivrednih proizvoda osobito iz njezinih središnjih regija u kojoj dominira istoimeni grad Córdoba. Grad Córdoba ostvaruje zamijećen gospodarski iskorak razvojem trgovine, građevine i drugih raznovrsnih industrija. Zahvaljujući cjelokupnim gospodarskim aktivnostima ta je pokrajina bila privlačna svim useljenicima. Hrvatski su se useljenici uključivali u različite grane gospodarstva u vrijeme rane industrijalizacije Argentine. Neki su svoju uštedevinu uložili u najam ili kupnju malih poljoprivrednih zemljišta. Drugi su pak radili za plaću ili dnevnicu u raznim tvrtkama glavnoga grada i njegove okolice. Znatno se broj hrvatskih useljenika opredijelio za rudarske aktivnosti.

Eksploatacija vapnenačkih jama, osobito onih u Malagueñu, *La Caleri* i *Dumesnilu*, u blizini grada Córdobe, zahtijevala je ogromnu količinu radne snage.

Područje grada Malagueña 20-ih se godina nametnulo kao glavni proizvođač vapna i vapnenačke rude, dosegnuvši udjel od 43% i 65% u ukupnoj proizvodnji cijele pokrajine. Premda rudarska aktivnost u tom području počinje već na početku 18. stoljeća, tek izgradnjom dionice željezničke pruge Córdoba-Malagueño 1885. godine počinje intenzivna eksploatacija rudnih jama i komercijalizacija vapnenca na domaćem i međunarodnom tržištu. Taj je proces praćen demografskim rastom zbog unutarnjih migracija, naročito iz sjeverozapadnih područja Argentine, iz susjednih zemalja te prekooceanske migracije. Tako je, između 1924. i 1930., u taj kraj smješten 20 km jugozapadno od grada Córdobe, stigao znatan broj Hrvata i Slovenaca, te u manjoj mjeri Bosanaca i Crnogoraca.

Lančana migracija iz istarskog sela Prapoća

Valja istaknuti da su Hrvate u Malagueñu u najvećem broju predstavljali pojedinci podrijetlom iz istarskog sela Prapoća. Naime, radi se o slučaju lančane migracije koja se zasniva na rodbinskim vezama. U tom su smislu relevantne takozvane primarne ili predmigracijske veze. To su rodbinske ili susjedske veze koje su uspostavljene u izvornoj zajednici, a koje tijekom migracijskog procesa imaju glavnu ulogu i utječu na odabir zemlje u koju se useljava. Te predmigracijske veze utječu i na odabir gazda kod kojih se traži namještenje, te na dobivanje posla u zemlji primateljici pa čak i na izbor supružnika, tj. osnivanje obitelji. Relevantne su i za ostvarivanje drugih društvenih veza. Te veze, uz to što predstavljaju strategiju pristupa razinama integracije u zemlji primateljici, u određenoj mjeri čine i strukturalnu funkciju etničkog identiteta, omogućujući doseljeniku ostvarivanje i ponovnu uspostavu tih važnih društvenih i kulturalnih veza s izvornom sredinom, u kontekstu koji nije izvoran.

Prapoće, smješteno u sjevernom dijelu istarskog poluotoka, na nadmorskoj visini od 510 metara, jedno je od 15 sela buzetske općine Kras ili današnje općine Lanišće. Početkom 20. stoljeća njegovu populaciju činilo je otprilike 400 stanovnika, a danas ih ima samo 28 (1). Poljoprivredni radovi (sjetva, stočarstvo te osobito ovčarstvo) uz iskorištavanje okolnih šuma, bili su glavni način življenja. Stočarsko selo nije moglo opstati bez kovača i tesara, ali bilo je ponajviše zidara i klesara. Uz to što su radile na polju, žene su izrađivale tkanine od vune i lana koje bi prodavale u gradovima. Važno je spomenuti da su u novoj zajednici među doseljenicima rodом iz Prapoća postojale čvrste veze vidljive u organizaciji gospodarskih aktivnosti, vjere očitovane u blagdanskom štovanju Djevice Marije, Svetog Blaža i Svete Lucije te upotrebi materinskog jezika. Useljenici su govorili hrvatskim jezikom i to u njegovim kajkavskim i čakavskim dijalektalnim oblicima. Rodbinska se povezanost osobito očitovala u sličnim prezimenima. Što se ovog posljednjeg tiče, valja reći da su stanovnici sela međusobno bili povezani izravnim i neizravnim rodbinskim vezama, što govori o snažnoj i istaknutoj praksi endogamijskih brakova na društvenoj razini. To je razlog što se ponavljaju imena i prezimena, jer bilježe se cijele obitelji s identičnim imenima. Svaka se obitelj međutim razlikovala po nadimku koji je bio označen

kortom, a podrazumijevao je kućanstvo – okućnicu u kojoj su zajednički živjeli otac, majka i djeca. Tako su osobe s istim imenima imale različite *korte*: Jekomarov, Jekominčičev, Vicencov, Gučev, Tonkov, Perov, itd.

Gospodarska emigracija iz vremena Prve svjetske depresije

Nakon završetka Prvog svjetskog rata, gospodarska je bijeda nagnala radno aktivne muškarce da napuste sela, u potrazi za zaposlenjem, kako bi pomogli svojim obiteljima. Uz to, rat je ostavio teške posljedice na onima koji su ga proživjeli: „... *sjećam se kad je počeo Svjetski rat 1914. S majkom sam išao na misu, i putem, dok smo ocu koji je čuvao životinje nosili objed... Dakle, kad smo stigli (na Lanišće), vidjeli smo liste pričvršćene na stablu lipe na trgu. Te su liste pozivale muškarce rođene tad i tad da idu u rat. Kad sam stigao do mjesta na kojem je otac čuvao životinje, naivan kako samo djeca znadu biti, rekao sam mu da su stigli pozivi za rat. Zašto radije nisam šutio? Jelo nije ni okusio, već je stao plakat ... Za vrijeme rata, postojao je puteljak kojim*

Fraternalizam u Južnoj Americi · Članovi „Delavskog podpornog društva - Slavija“, Malagueño (1936).

Stoje (s lijeva na desno): Ivan Grbac (Jekominčičev); Alojz Pečarić; Alojz Oberman; Ivan Gornik;

Kancijan Šverko (Tonkov); Jure Lončar; Jure Grbac (Jekominčičev); Jakov Šverko (Tonkov).

Sjede (s lijeva na desno): Jože Ratković; Ivan Antončić; Josip Sinčić (Vicencov); Ivan Šverko (Tonkov);

Stjepan Grbac (Jekominčičev); Rudolf Šverko (Tonkov).

Djeca: Pedro Grbac i Pedro Sinčić.

smo išli u Buzet ili u Roč, pa kad bismo morali ići noću, s posla ili otkud drugdje, stali bismo ispod jednog stabla i gledali kako meci lete. Crveno, crveno, crveno ... i tako cijelu noć. Tako se rata, i onaj tko nije bio u ratu, bojao na daljinu ...“ (2)

U takvim se okolnostima u Prapoću začeo snažan val kretanja uglavnom usmjeren prema Argentini. Očekivanja mladih emigranata, čija je dob bila između 18 i 28 godina, ograničavala su se na pronalazak nekog privremenog posla, uštedu novca i povratak kad okolnosti postanu povoljnije.

Prezimenjaci iz petnaest hrvatskih obitelji iz Malagueña

Kako bismo izdvojili Hrvate naseljene u Malagueñu u razdoblju koje promatramo, proučavali smo matične knjige u kojima su ubilježena rođenja, vjenčanja i smrti u lokalnoj zajednici. Tu su Hrvati upisani kao *Austrijanci* i u većoj mjeri kao *Talijani*, zbog čega valja provjeriti njihova imena i navedena mjesta rođenja kako bi se utvrdila njihova nacionalnost. Drugi izvor informacija je dokumentacija o zaposlenicima poduzeća *Sucesores (Nasljednici)* dr. Martína Ferreyra, vodećeg proizvođača vapnenačke rude, u kojem su radili mnogi Hrvati. Ovdje govorimo samo o onim useljenicima čiji je boravak u Malagueñu potvrđen u spomenutim izvorima. Međutim bilo je i mnogih drugih o kojima saznajemo putem usmenih svjedočanstava. Useljenici čiji je

Švakodnevni život iseljenika · Stoje (s lijeva na desno): Ivan Simonić; Mate Šverko; Jure Grbac; Riko Šverko; Jakov Šverko; Ivan Božić; Anton Černeha (Markov); Petar Šverko. Sjede (s lijeva na desno): nepoznata osoba; Luca Sinčić (Vicencova); Marija Šverko (Gučeva); Anica Grbac (Jekominčičeva); Katerina Sinčić (Beničeva). Malagueño 1931.

*Peći za paljenje vapna.
Malagueño 1924.*

boravak potvrđen za razdoblje između 1924. i 1930. godine, spominju se u matičnim knjigama vezano za kakav demografski podatak: vjenčanje, roditeljstvo, smrt ili zato što su svjedočili kojem od spomenutih događaja. Prema podacima prikupljenim u registrima, Hrvati su grupirani prema određenim osnovnim obilježjima kao što su ime, dob, mjesto rođenja, bračno stanje, zanimanje. Također prema datumu ulaska u zemlju i datumu zaposlenja u poduzeću *Sucesores (Nasljednici)* dr. Martina Ferreyra, koji su potvrđeni u dokumentaciji o zaposlenicima.

Na taj je način bilo moguće rekonstruirati niz migracijskog lanca koji je počeo u Prapoću, koji čine nekoliko bliskih rođaka iz 15 obitelji: Šverko (Gučev I), Grbac (Jekominčićev), Šverko (Tonkov I), Šverko (Tonkov II), Sinčić (Vicencov), Žudić (Perov I), Žudić (Perov II), Šverko (Viceć), Černeha (Markov), Šverko (Šav), Šverko (Gučev II), Sinčić (Benićev), Šverko (Frankov), Šverko (Tonkov III), Šverko (Gučev III). (3)

Tolika istoimenost u početku je otežavala uspostavu i razumijevanje rodbinskih veza. No, zahvaljujući podacima koje su davali doseljenici, bilo je moguće rekonstruirati ne samo očinske veze među njima, nego i cjelokupno krvno srodstvo, prvenstveno u prvom i drugom koljenu. Tako su Frankovi bili bratići Tonkovima i Jekominčićevima, neki od Gučeva bili su bratići Tonkovima, Vicencovi Benićevima, a Perovi su bili u srodstvu s Jekominčićevima.

Te prvotne veze na kraju su se u novoj iseljeničkoj zajednici upotpunile kroz brakove.

Tri migracijska vala Prapoćana

Vremenski razmak između dolaska pojedinih članova lanca bio je razmjerno kratak. Valja pojasniti da se prihvaćeni kriterij određivanja migracijskih etapa zasniva na datumu dolaska u Argentinu stanovnika Prapoća čiji je cilj bio Malagueño. To je važno spomenuti jer se od ukupnog broja osoba koje potječu iz Prapoća, a broj im se ne da precizno odrediti, samo jedna skupina naselila u tome mjestu u pokrajini Córdoba. Neki su ostali u glavnom gradu Republike

Argentine Buenos Airesu, a drugi su se zaputili prema gradu Rosariu u pokrajini Santa Fe. Prva skupina koja je doselila u Malagueño godine 1924. u Argentinu je stigla godine 1923. Članove tog prvog muškog vala nazivamo primarnim imigrantima ili pionirima, budući da su bili prvi u promatranoj skupini koji su se odlučili otići u iseljeničtvo. U Buenos Airesu su se zapošljavali u različitim djelatnostima. Radili su primjerice u tvornicama kao nadničari ili kao zaposlenici željezničke kompanije. Iscrpivši ili ne zadovoljivši svoje težnje za zaposlenjem, odlučili su sreću potražiti u drugom području: „*kad smo stigli u Córdoba, ušli smo u talijansku gostionicu u četvrti San Vicente te se stali raspitivati o mogućnostima pronalazjenja posla. Savjetovali su nam da pođemo u tvornicu vapna u Malagueño, u kojoj traže radnike. Izašli smo iz gostionice, otišli do pruge i pješačili do Malagueña*“ (4).

Najveći val migracija zbio se u razdoblju između 1924. i 1928. godine, kad počinje razdoblje ponovnog stvaranja ili nastajanja novih obiteljskih veza između ranijih doseljenika i onih novopridošlih. U nekim su slučajevima novopridošlice nalazili privremene poslove u Buenos Airesu, prije nego što bi se nastanili u Malagueño, dok bi se u drugim slučajevima novi doseljenici pisanim putem povezali s onima koji su radili u Malagueño, kako bi ovi došli k njima u Buenos Aires.

Posljednji, treći, migracijski val kupine iz Prapoća dogodio se između 1929. i 1930. godine. Pristigla je tek nekolicina muškaraca i poneka žena s konkretnim izgledima za udaju. Neke su već bile udane na osnovi punomoći, a druge su stizale na poziv svojih budućih supruaga: „*Santiago (Jakov), koji je već bio ovdje, pisao mi je da me pita bih li došla, prvo sam malo razmišljala, a onda sam odgovorila da bih. Kad zaručnik poželi da mu se pridružiš, mora ti poslati novac za*

*Iz sela Prapoće lančanom migracijom u podnožje Anda otišle su brojne obitelji.
Putovnica Jacoba Šverka (1925.)*

put. Rekao mi je da mi za sada ništa ne šalje, neka mi da otac, a on će mu vratiti. Tako je i bilo, pa sam otišla ubrzo nakon što smo se počeli dopisivati.“(5)

U Malagueñu su doseljenici iz Prapoća upoznawali i povezivali se sa sunarodnjacima iz drugih istarskih mjesta poput Podgaća, ali i iz Trsta te iz drugih južnoeuropskih regija. Nemamo saznanja o migracijskim procesima tih doseljenika, ni o njihovim rodbinskim vezama, jer se u većini slučajeva javljaju kao izdvojeni pojedinci.

Hrvati su u svojoj zajednici 1931. godine osnovali *Delavsko podporno društvo Slavija*, koje se održalo do 1942. godine. U toj fraternalističkoj organizaciji djelovali su i pojedini Slovenci te useljenici iz Bosne. Dolazak tih stranaca u novu sredinu usko je povezan s mogućnostima zapošljavanja. Rudarska su poduzeća tražila radnu snagu i trebali su klesare, strojare, radnike u vapnenačkim jamama, kopače, mehaničare. Za većinu Hrvata nastanjenih u Malagueñu, to je mjesto bila tek usputna stanica na putu prema krajnjem odredištu. Četrdesetih godina neki od njih kreću u nova preseljenja prema novim horizontima, unutar pokrajine Córdobe, ali i prema drugim argentinskim pokrajinama. Moguće je da je prostorna pokretljivost bila povezana s ostvarivanjem određenih novih mogućnosti zapošljavanja, boljih poslova i bolje plaće, što je u Malagueñu bilo onemogućeno zbog ograničenja koja je nametao lokalni gospodarski ustroj.

Bilješke

(1) Žudić, Željko. *Prapoće, sela na Krasu, Čićarija*. Izdavač: Katedra Čakavskog Sabora Buzet. Hrvatska 1993.

(2) Usmena svjedočanstva Ivane Žudić (1994.).

(3) Imena i prezimena imigranata po iskrcavanju u Trstu prevođena se na talijanski, a prilagođena španjolskom jeziku po dolasku u Argentinu. Primjer: Šverko-Sferco; Sinčić -Sincich; Žudić -Zudich; Grbac-Gherbaz; Cerneha-Cherneca, itd.

(4) Usmena svjedočanstva Jure Grbca (1990.).

(5) Usmena svjedočanstva Ivane Žudić (1990.).

Zahvale

Dr. Branka Tanodi. Opći i povijesni arhiv, Nacionalno sveučilište, Córdoba. Argentina; Gosp. Ivo Kravić. Urednik “El Croata Errante” (Lutajući Hrvat). Buenos Aires, Argentina; Prof. Cristian Šprljan. Córdoba. Argentina; Gosp. Ante Šprljan. Córdoba. Argentina; Gđa. Rosario Sferco. Córdoba. Argentina.

Literatura

- Antić, Ljubomir. *Hrvati u Južnoj Americi*. Prijevod Dorice Perak. Zagreb, 1991.
- Armus, Diego. *Diez años de historiografía sobre la inmigración masiva a la Argentina*. En *Estudios Migratorios Latinoamericanos*. Año 2 N° 4. Diciembre de 1986.
- Barrera, Giulia. Martini, Alfredo. Mule, Antonella. *Fonti Orale*. Roma. Ufficio Centrale per i beni archivistici. 1993.
- Devoto, Fernando. *Políticas migratorias argentinas y flujo de población europea*. En *Estudios Migratorios Latinoamericanos*. Año 4 N° 11. Abril de 1989.
- Fox, Robin. *Sistemas de parentesco y matrimonio*. Madrid. Alianza Universidad. 1972.
- Guillen, P. *Austria-Hungría de 1871 a 1918*. En *Historia Contemporánea*. Conducida por Jacques Neré. Barcelona. Editorial Labor, 1977.
- Hefer, Stjepan. *Croatian Struggle for freedom and Statehood*. Published by Croatian Information Service. Serie Croatia and Croatians. N° 5. Argentina 1959.
- Henry, Louis. *Manual de Demografía Histórica*. Técnicas de Análisis. Barcelona. Editorial Crítica/Historia. 1983.
- Joutard, Philippe. *Esas voces que nos llegan del pasado*. México. Fondo de Cultura Económica. 1986.
- Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske*. Zagreb. Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike. 1991.
- Sincich, Sonia. *Los inmigrantes croatas y su inserción en el mercado laboral de Malagueño. 1920-1930*. En *Primeras Jornadas de Historia de los Pueblos de Paravachasca, Calamuchita y Xanaes*. Museo Histórico Nacional "Casa del Virrey Liniers". Alta Gracia, Córdoba, 10 y 11 de Octubre de 1997, pág 230.
- Tanodi, Branka. *Una síntesis de mil años*. En *El Croata Errante*. Año 2. 3° Milla. Buenos Aires, Noviembre de 1994.
- Žudić, Željko. *Prapoće*. *Selo na Krasu* (Ćićarija). Buzet. Izdavač katedra Čakavskog sabora. 1993.
-

SUMMARY

CROATIANS IN MALAGUEÑO

Chain migration from the hamlet of Prapoće in Istria County to Malagueño, a city in the Argentinean province of Córdoba, took place in three waves in the period from 1923 to 1930. Unemployment and poverty forced people to leave the sunny Mediterranean slopes of the Ćićarije highlands for the bowels of the earth at the foot of the Andes, a *promised land*, most often to two well known lime mines, *La Calera* and *Dumesnil*. A migratory balance and the level of integration of people whose ancestry is in Prapoće into Argentinean society was in the focus of interest at a symposium on the *Croats of Malagueño*, held at the Croatian Heritage Foundation headquarters on October 4, 2010. The article comprises the integral lecture delivered by Sonia Sincich at this symposium.

Ms. Sincich has created a migration balance sheet that outlines the fates of 15 Croatian peasant families from Prapoće, which in 1910 numbered 352 inhabitants, and their emigration from 1924 to 1930, driven by a search for economic perspectives, from the Ćićarije highlands, for the most part to Malagueño in central Argentina. Based on archival materials collected from registers (of births, marriages and deaths) and other sources, and by way of oral recollection from indigenous narrators such as emigrant Ivana Žudić, preserved ethnographic heritage and religious customs, the researcher has reconstructed the life and customs of the Croatian immigrant in Malagueño. These people kept apace of all elements of the social movement of the time and established the Slavija Labour Support Society, active from 1931 to 1942. The lecture was accompanied by an exhibition of documentary photographs and reveals the authentic life of mining families from Istria County in Argentina from 1923 to 1930.

RESÚMEN

CROATAS EN MALAGUEÑO

La migración en cadena de croatas del pueblo istriano de Prapoće hacia Malagueño, una ciudad situada en la provincia argentina de Córdoba, se desarrolló en tres olas migratorias entre 1923 y 1930. El desempleo y la pobreza fueron las principales causas que obligaron a emigrar a los habitantes de las soleadas laderas mediterráneas de Čičarije hacia las entrañas de la tierra al pie de la Cordillera de los Andes, como si fuese la Tierra Prometida, siendo mayormente el destino dos conocidas minas de cal en Malagueño, La Calera y Dumesnil. El balance migratorio y el grado de integración de los prapoćeños en la sociedad argentina en la ciudad de Malagueño, fueron el principal tema del coloquio científico titulado “Croatas en Malagueño”, llevado a cabo en Zagreb, el 4 de octubre de 2010, en la Fundación para la Emigración Croata.

Publicamos íntegramente el coloquio principal, que estuvo a cargo de la profesora de Historia Sonia Sincich.

La autora hizo un balance migratorio en el cual se ve el destino de 15 familias de jóvenes campesinos croatas procedentes del pueblo de Prapoće, que en 1910 contaba con 352 habitantes, los que emigraron en el período 1924-1930 del municipio istriano de Čičarije mayormente a Malagueño, en Argentina central.

En base al material de archivo recolectado mayormente de los Registros de Nacimientos, Casamientos y Defunciones y de diversas fuentes, y a la transmisión oral de testigos directos como la emigrante Ivana Žudić y al patrimonio etnográfico conservado, la investigadora logró reconstruir la vida y costumbres de los croatas en Malagueño. Esos inmigrantes siguieron todos los elementos característicos de los movimientos sociales de aquella época. Fundaron la Sociedad de Socorros Mutuos “Slavija” (Delavsko potporno društvo Slavija), que funcionó durante plenos 11 años, desde 1931 hasta 1942. La conferencia de la profesora Sincich, que se complementa con una Exposición de fotografías documentales, revela cómo transcurrió la auténtica vida de las familias de mineros istrianos en Argentina entre los años 1923 y 1930.

OBILJEŽJA RANIH HRVATSKIH NASEOBINA U ARGENTINI I ČILEU

U radu se daje opći prikaz iseljavanja Hrvata u Čile i Argentinu u razdoblju između dvaju svjetskih ratova. Navode se razlozi iseljavanja, strukturalna obilježja iseljenika, te osnivanje hrvatskih iseljeničkih kolonija u Čileu i Argentini. Ovaj rad dio je kompleksnog istraživanja (doktorske disertacije autorice) u kojem se komparativno obrađuju identitet i transformacija identiteta hrvatskih iseljenika u Čileu i Argentini u trima različitim razdobljima (od kraja 19. stoljeća do Prvoga svjetskoga rata, Prvi svjetski rat, te između dvaju svjetskih ratova).

U prvom razdoblju masovnog iseljavanja od 1890. godine do Prvoga svjetskoga rata najviše su iseljavali Hrvati s otoka Brača i Hvara. Od 1900.-1910. godine samo je iz Kotara Hvar i Brač iselilo 7800 stanovnika. (usp. Banović, 1987.; Lakatoš, 1914.).

U to vrijeme hrvatske zemlje (Hrvatska, Slavonija i Dalmacija) bile su u sastavu Austro-Ugarske Monarhije, te su u skladu s državno-pravnim ustrojem Hrvati iseljavali kao austrougarski državljani.

Dinko Foretić (1969: 7) navodi kako je od 1900.-1914. godine iz Dalmacije emigriralo do 6 % stanovništva, što bi u odnosu prema broju stanovnika 1910. godine bilo 39000 osoba. Prema Nejašmiću je od sredine 19. st. do Prvoga svjetskoga rata iz Dalmacije u prekomorske zemlje otišlo 100 000 stanovnika¹. Iseljavanja iz Dalmacije do Prvoga svjetskoga rata događala su se u dva karakteristična migracijska vala. Rane migracije do 1890. godine tzv. «migracijsko buđenje»² bile su povremene (uglavnom su iseljavali pomorci). Te rane migracije razlikovale su se od masovnih migracija na prijelazu stoljeća (1890.) do Prvog svjetskog rata koje su bile karakteristične za migrantske skupine/iseljenike s vrlo sličnim socijalno-demografskim i ekonomskim obilježjima (Lajić, 1992.: 137). Iseljavanje su uzrokovali ekonomski (prenaseljenost otoka, kriza vinogradarstva i bolest „vinove loze“, dugovi seljaka i dr.) i neekonomski čimbenici.

Od neekonomskih najčešći uzrok migracija bio je vojno-politički. Godine 1852. Austrija je prvi put provela popis vojnih obveznika. Pripadnici mlađeg otočnog stanovništva pozvani su na dugotrajno služenje vojnog roka.³

¹ Nejašmić zaključuje da je od sredine 19. st. do Prvoga svjetskoga rata iz Hrvatske (današnji teritorij) otišlo u prekomorske zemlje oko 440 000 osoba. U početku se veći dio vraćao kući, ali se u prosjeku može računati sa dvadesetak posto povratnika ili oko 100 000 osoba (Nejašmić, 1990.: 515).

² Čizmić (1982.) razdoblje do 1892. godine naziva migracijsko buđenje kada iseljavanje nije bilo veliko jer su otoci ekonomski dobro stajali, a iseljavanje je uzrokovala psihoza o „blagostanju i bogaćenju“ u Novom svijetu. Tada su otočani imali novca za put u „Novi svijet“.

³ Prema zakonu o vojnoj obvezi od 11.4.1889., vojni obveznik je nakon odsluženja vojnog roka, koji je u kopnenoj vojsci trajao tri, a u mornarici četiri godine morao biti na raspolaganju i sljedećih dvanaest godina i to da se svake godine odazove na vojnu

Mukotrpan rad prvih iseljenika u zemljama Južne Amerike · Postavljanje pruge u Castelar, Buenos Aires (1926.). Desno: Jakov Šverko. Preuzeto iz Zbirke fotografija Sonie Sincich.

Ne prihvaćajući austro-ugarske vojno-političke interese kao vlastite, dalmatinski mladići nastojali su izbjeći vojnu obvezu. Najvitalnije otočno stanovništvo bježalo je preko oceana što je imalo ogromne demografske i gospodarske posljedice (Usp. Lajić, 1992.).

Vojnički je zakon bio rigorozan. Ako se vojni obveznik nije vratio iz Amerike, ili se nije odazvao na odsluženje vojne obveze bio je proglašen vojnim bjeguncem. Kad bi se vratio bio bi izložen teškim kaznama. Osim toga, i brodska karta za povratak u domovinu bila je preskupa (Usp. Antić, 1991.).

Drugo razdoblje masovnog iseljavanja⁴ Hrvata bilo je između 1920.-1930. godine, u vrijeme kada je Hrvatska teritorijalno pripadala Kraljevini SHS te poslije Kraljevini Jugoslaviji, pa su zato Hrvati iseljavali kao jugoslavenski iseljenici. Razlozi njihova iseljavanja bili su politička i ekonomska kriza u Kraljevini. Iako je godine 1921. donesen prvi *Zakon o iseljavanju i useljavanju Kraljevine SHS* i *Pravilnik o iseljavanju* donesen u srpnju 1923. godine Hrvati su iseljavali neorganizirano, stihijski s vrlo malo ili nikakvim znanjem o državama useljavanja. Iseljenička

kontrolnu smotru i da dodatno odsluži još tri jednomjesečne vojne vježbe, predviđene za pripadnike pričuvnog sastava. Mladi ljudi koji bi otišli u Ameriku zbog sporosti tadašnjih poštanskih veza ne bi bili pravodobno obaviješteni o jednodnevnoj vojnoj vježbi ili ne bi stigli doći, ili je put bio skup i dalek. Osim toga ako bi otišli na vježbu to je za njih značio gubitak posla u Americi. Zbog spomenutih razloga nisu se odazivali pozivima i smatrani su vojnim bjeguncima (Perić, 1992.: 88).

⁴ U to vrijeme većina iseljenika odlazi u Južnu Ameriku (Argentina, Brazil). Smanjen broj iseljavanja u Sjevernu Ameriku bila je posljedica strogog zakona o imigraciji koji je SAD uveo 1921. godine te njime dopustio imigracijsku kvotu za svaku zemlju u visini od 3% zatečenog stanovništva zemlje (popis stanovništva iz 1910. godine) u SAD. Zakon je drastično pooštren 1924. godine kada se imigracijska kvota spustila na 2% (prema popisu stanovništva iz 1890.). Holjevac (1967.) navodi da je iseljavanje iz Dalmacije poslije Prvoga svjetskoga rata bilo najintenzivnije 1924., 1927., 1928. i 1929. godine. Prema Holjevčevu pisanju 1924. godine iselilo je iz Dalmacije 3008 stanovnika, 1927. godine 3652, 1928. godine 3509 i godine 1929. 3120 stanovnika (Holjevac, 1967.: 39).

politika Kraljevine Jugoslavije stvarana je bez jasnih programa i ciljeva. Bila je krajnje rigidna, neučinkovita, i podvrgnuta strogoj kontroli centralizirane države. *Zakon o iseljavanju i useljavanju* nije služio kao osnova za oblikovanje iseljeničke politike. Ona se svodila na administrativnu i policijsku kontrolu iseljavanja i useljavanja (Hranilović, 1987.).

U to vrijeme u Čileu i Argentini već je živio znatan broj hrvatskih iseljenika koji su doselili u razdoblju prve etape masovnog iseljavanja s kraja 19. i početka 20. stoljeća kada su hrvatske pokrajine bile sastavni dio Austro-Ugarske Monarhije. „Stari“ iseljenici društveno su se integrirali i etablirali u novim sredinama. Bili su kapitalom vezani uz novu domovinu, i većina je tamo osnovala obitelj često s pripadnicama/icima autohtonog stanovništva ili drugih etničkih skupina. Oni su bili jezgra etničke zajednice u više aspekata socijalne, ekonomske i političke participacije. „Novi“ useljenici tražili su njihovu zaštitu i posao, iseljenička društva opstajala su njihovim donacijama, njihov utjecaj i ugled bili su najbolji ulog u diplomatskim kontaktima dviju država i sl.

Strukturalna obilježja i ukupan broj iseljenika u Čileu i Argentini

Točne podatke o iseljenim Hrvatima u Čile i Argentinu nije moguće predočiti zbog više razloga: nije vođena statistika iseljavanja, popisi su ih svrstavali u različite nacionalnosti: *Austriacos*, *Ungaros*, *Yugoslavos* i sl. Bilo je i onih koji su useljavali ilegalno „bez putovnice“. Zbog tih razloga danas možemo govoriti samo o procjenama (broja iseljenih Hrvata).

U razdoblju između dvaju svjetskih ratova iz Hrvatske i Dalmacije iseljavali su uglavnom mladi neoženjeni muškarci. Mirošević (1988.) navodi da su iz Dalmacije u razdoblju od 1921.-1927. godine najviše iseljavali muškarci u dobi između 18.-30. godina (49,34%). Prema istom izvoru manji broj je iseljenih žena 3212, u odnosu prema 12073 iseljenih muškaraca. Najveći broj iseljenika iselio je prije stupanja u brak/bračnu zajednicu. Prema Mirošević (1988.) iz Dalmacije je u razdoblju od 1921.-1927. godine iselilo 9920 težaka ili 62,50% od ukupnog broja stanovnika, 775 kvalificiranih radnika ili 5,7% i 2364 nekvalificiranih radnika ili 15,40%, slobodnih zanimanja 509 ili 3,30%, te članova obitelji koji nisu privređivali 1717 ili 11,20%.

Prema katastru jugoslavenskih naselja Iseljeničkog komesarijata u Zagrebu do 1936. godine u Argentini je bilo oko 150 000 Jugoslavena, smještenih u 133⁵ iseljeničke kolonije. U Čileu je bilo oko 20000 Jugoslavena smještenih u 28 iseljeničkih kolonija (Iseljenički Muzej, 1936). Iseljeničke kolonije razlikovale su se po veličini, etničkom sastavu, organizaciji društvenoga života. Među jugoslavenskim iseljenicima bilo je najviše Hrvata i to uglavnom Dalmatinaca.⁶ Za Čile su bile karakteristične jugoslavenske iseljeničke kolonije s iseljenicima hrvatskog ili dalmatinskog podrijetla, dok su u Argentini iseljenici bili etnički i regionalno mješovitog podrijetla, te

⁵ Prema izvješćima iseljeničkog komesarijata u Zagrebu u katastru naših naselja spominje se čak 300 hrvatskih naselja (Jonjić, Laušić, 1998.: 14)

⁶ O stvarnom broju hrvatskih iseljenika nemamo pouzdanih podataka, pa zato različiti izvori iznose različite brojke. Ako uzmemo prosjek između najmanje i najviše brojke mogli bismo reći da je Hrvata u razdoblju između dvaju svjetskih ratova bilo 15-20 000 u Čileu i oko 80 000 u Argentini.

su jugoslavenske iseljeničke kolonije po etničkom sastavu bile raznolike: hrvatsko-slovenske, hrvatsko-crnogorske-srpske, hrvatsko-makedonsko-vojvođanske ili istarsko-dalmatinsko-slovenske, hvarsko-primorsko-slovenske i sl.

Hrvatske/jugoslavenske kolonije u Čileu: brojčani podaci i zanimanje iseljenika

Prema popisu hrvatske/jugoslavenske kolonije na području Magallanesa godine 1932. bilo je 1743 Hrvata, od toga dvojica doseljenika iz Bosne i Hercegovine. Od drugih južnoslavenskih naroda bila su 4 Srbina i 2 Crnogoraca. Većina popisanih iseljenika 1227 (70,6%)⁷ rođeni su na otoku Braču, a 228 iseljenika bila je s kopnenog dijela dalmatinske obale i (najviše iz Omiša i okolice – Mimice, od kojih je 109 živjelo u Porveniru). Ostali hrvatski iseljenici bili su s otoka Hvara, Visa, Mljeta i Šolte (Novi iseljenik, 11.2.1932.).

Prema popisu JNO, godine 1941. u gradu Punta Arenasu živjelo je 3560 hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka⁸, od toga 1804 muškarca i 1756 žena. 1226 popisanih iseljenika rođeno je u Hrvatskoj i to 692 muškarca i 506 žena. 28 iseljenika rođenih u Hrvatskoj preuzelo je čileansko državljanstvo. Gotovo dvostruko veći broj 2334 (1084 muškarca i 1250 žena) bio je njihovih potomaka koji su rođeni u Čileu ili u nekim drugim državama.

U hrvatskoj koloniji u Magallanesu od 1920.-1940. godine opada broj Hrvata/ica rođenih u Hrvatskoj, a povećava se broj djece iseljenika rođenih u Čileu, dakle čileanskih državljana/ki (prema podacima Martinić, Beroš, 1997.).

Na području Magallanesa dvadesetih godina 20. stoljeća afirmirala se skupina hrvatskih iseljenika poduzetnika - vlasnika stočarskih farmi i trgovaca. Osnovana su važna poduzeća za razvoj komunalne infrastrukture na Ognjenoj zemlji⁹.

Velik doprinos i kapital hrvatskih iseljenika u stočnoj industriji bio je tridesetih godina prošlog stoljeća. Od 6 tvornica masti u regiji 5 je bilo u vlasništvu hrvatskih iseljenika poduzetnika. Krajem tridesetih godina 20. st. hrvatski iseljenici gospodarski su razvijali područja istočnih dijelova Kordiljera, bazen rijeke Rubena u unutrašnjosti fjorda Ultima Esperanza.(Bonačić – Dorić 1941, Martinić Beroš 1997.).

Na sjeveru Čilea, prema popisu hrvatske/jugoslavenske iseljeničke kolonije iz 1920. godine, u gradu Antofagasti bilo je 209 hrvatskih obitelji, ili 1200 iseljenika od toga 715 muškaraca i 485

⁷ U početku naseljavanja postotak useljenika s Brača bio je još veći.

⁸ Među njima je 1941. godine najviše useljenika bilo u grupi između 25-40 godina i onih koji su već bili 30-40 godina u Čileu. 950 ih je rođeno na otoku Braču (77%). Tada je Punta Arenas brojio 33134 stanovnika što znači da su Hrvati s potomcima bili zastupljeni s 10,74%. (JNO, Ogranak Dalmacija, Popis Jugoslavenske naseobine u Punta Arenasu, svezak 1,2,3).

⁹ Poduzeće za rasvjetu 1924. godine iseljenika Lucića i telefonsko poduzeće Mate Kovačića osnovanog 1928. godine, industrijsko poduzeće za proizvodnju konzervi Matea Kovačića i poduzeće za zlato iseljenika Rusovića. Godine 1929. Nikola Mladinić na svojoj „estanci“ *Monte Alto* pokrenuo je šumarstvo, industriju i trgovinu, gospodarske grane koje su u drugoj polovini 20. st. postale važne za cijelu pokrajinu pretvarajući se od primitivnih pilana u velika moderna postrojenja drvne industrije u cijeloj Patagoniji.

Prva generacija Hrvata rođenih u Argentini · Djeca: obitelj Sinčić – Grbac; obitelj Sinčić – Šverko; obitelj Grbac – Sinčić; obitelj Šverko – Žudić. Malagueño 1934. Preuzeto iz Zbirke fotografija Sonie Sincich.

žena. U Hrvatskoj su bila rođena 672 useljenika.¹⁰ Glavni proizvod pokrajine Tarapaca i Antofagasta bio je nitrat (salitra), osnova ekonomskog života Čilea. Na tom su području (pampe) bile salitrene tvornice (oficine) koje su zapošljavale svaka po više od stotinu radnika. Više od deset bilo je u vlasništvu Hrvata¹¹, od toga 4 u vlasništvu Paške Baburice. Računa se da je 1920. godine od 35 trgovačkih kuća¹² u Antofagasti 13 bilo u vlasništvu Hrvata (Antić, 1991.: 210).

Manji broj hrvatskih iseljenika na sjeveru Čilea bio je u gradovima: Calama¹³, Tocopilla, Chuquicamattu¹⁴ i Chanaral u pokrajini Atacami. Uglavnom su se bavili trgovinom. U Calami je bilo 75 iseljenika, uglavnom Bračana. Njih 72 bili su katoličke i tri pravoslavne vjere. Većinom su radili u poljoprivrednom sektoru. U Tocopilli je bilo 50 iseljenika, 44 katoličke i 6 pravoslavne vjere (Prema popisu ogranaka JNO iz Čilea, objavljeno u Antić, 1987.: 16).

U središnjem dijelu Čilea u Valparaisu tridesetih godina prošlog stoljeća bilo je oko 150 Hrvata, većinom zaposlenih kao činovnici i poslovođe u uredu tvrtke Baburica, Lukinović & Cia (Papić, 1955.: 110).

U vrijeme salitrene krize veći dio hrvatskih iseljenika iz sjevernog dijela Čilea migrirao je u središnji Čile. Potkraj 20-ih godina 20. stoljeća utemeljene su nove kolonije hrvatskih iseljenika u

¹⁰ Najviše ih je bilo s Brača 567, Visa 22, Hvara 21, Split-Dubrovnik i Crna Gora po 12, Hrvatsko primorje 5, Makarska 4, Šibenik 3, Korčula-Imotski i Zagreb po 2, te Lošinj i Puli po 1. Izvan domovine najviše rođeno u Čileu 496, Argentina 18, Bolivija 9, Italija 6, Urugvaj i Južna Afrika (Antić, 1991.: 209, preuzeo iz NSB, LO, R 7227).

¹¹ Među njima bili su Mitrović, Lukinović i Cicareli. Stručnjak u rudarstvu bio je Juraj Rendić Bonačić.

¹² Prema registru državljana Kraljevine SHS u Antofagasti i okružju do 1900. godine bilo su 83 trgovca.

¹³ Između dvaju ratova živjelo je nekoliko hrvatskih obitelji.

¹⁴ Između dvaju ratova ovdje je živjelo 300 ljudi (Papić, 1955.: 107).

Antofagasta • Hrvatska društva osnivaju se u prvim iseljeničkim kolonijama diljem Čilea.

gradovima: *Santiago, Concepcionu, La Sereni, Ovalleu, Vina del Maru, Valdiviji*. One su nastale kao posljedica unutarnjih migracija (zbog zatvaranja tvornica salitre nakon otkrića umjetnoga gnojiva) i centralizacije vlasti, gospodarstva, visokog školstva. U Santiagu nekada mala hrvatska kolonija, zbog migriranja hrvatskih iseljenika iz Iquiquea, Tocopille, Antofagaste, Taltala i Valparaísa, brojčano je narasla i postala najveća hrvatska kolonija¹⁵. U Santiagu je 1927. godine živjelo oko 200 Hrvata, a 1934. godine bilo ih je 5000 s nekoliko iseljeničkih društava (Naša Rijč, 2. 4. 1934.). Najveći broj iseljenika bio je zaposlen u trgovinskom sektoru. Santiago je postao i središte Hrvata-intelektualaca (inženjeri, liječnici, pravnici, političari i sl.), uglavnom potomaka iseljenika, koji su nakon školovanje u Santiagu, tamo trajno i ostali.

Hrvatske/jugoslavenske iseljeničke kolonije u Argentini: brojčani podaci i zanimanje iseljenika

U pokrajini Santa Fe bilo je 27320 iseljenika smještenih u 77 kolonija. U Acebalu je bilo oko 1000 iseljenika, uglavnom Hvarana. U Rosariu je bila iseljenička kolonija s 3000 iseljenika različitih zanimanja: trgovci, obrtnici, djelatnici, urednici, poljodjelci, odvjetnici. Villa Mugueta bila je najveća kolonija u pokrajini Santa Fe s 3500 iseljenika uglavnom trgovaca, obrtnika i hotelijera. U pokrajini Buenos Airesu bilo je 15040 iseljenika smještenih u 49 iseljeničkih kolonija. Najveća kolonija u pokrajini Buenos Airesu bila je u istoimenom gradu Buenos Aires s 8000 iseljenika. U gradu Buenos Airesu bio je veliki broj iseljenika pomoraca, brodovlasnika, mornara, lučkih radnika, činovnika U pokrajini Entre Riosu, u gradu Parani bilo je oko 1500-2000 hrvatskih iseljenika (Iseljenik, 1.4.1928.). Uglavnom su se bavili trgovinom i poljodjelstvom.

¹⁵ Kako su Hrvati došli u Santiago s prethodno već stečenim poslovnim iskustvom, poglavito u trgovini i industriji, brzo su se prilagodili i uključili u trgovačke i zanatske poslove.

Integracija iseljenika
• Pripremajući mate
(tipični argentinski
napitak): Jakov Šverko
i Stjepan Grbac.
Malagueño 1933.
Preuzeto iz Zbirke
fotografija Sonie
Sincich.

Jedan dio hrvatskih iseljenika naselio je hladni jug Argentine (Ognjena zemlja, Santa Cruz, Chubut) gdje je naseljenost bila slaba zbog nepovoljnih klimatskih uvjeta, nepristupačnosti i udaljenosti teritorija. Nekoliko hrvatskih obitelji naselio se u pokrajini Santa Cruz. Prema podacima iz 1931. godine hrvatski iseljenici u gradu Santa Cruzu obavljali su različite poslove: zidari, kućevlasnici, hotelijeri, trgovci, drvodjelci i dr. U zaleđu grada bilo je nekoliko iseljenika stočara (estancijera) koji su na svojim „estancijama“ zapošljavali novo pridošle hrvatske iseljenike na poslovima upravitelja „estancija“ ili čuvara-pastira stada (Ivo Lupis Vukić, u *Novosti*, 1931., br. 8).

U Puerto Deseado, trgovačkom gradiću i izvoznoj luci za vunu i meso bilo je 1931. godine naseljeno oko 15 Hrvata i toliko u zaleđu grada. Hrvatski su iseljenici tu izgradili većinu javnih gradskih zgrada (željezničku stanicu, banku i dr.) (*Novosti*, 11. 09. 1931.).

Veće naselje sa znatnijim brojem hrvatskih iseljenika bio je San Julian. U gradu su se većinom hrvatski iseljenici bavili hotelijerstvom, a bio je i jedan vlasnik tvornice sode i trgovine voća. Najviše je Hrvata bilo u zaleđu San Juliana oko jezera Lago Argentina gdje su bile glavne „estancije“ braće Kusanović, Mihovilović, Dubravčić, Sapunar, Brižišić, braće Bezmalinović.¹⁶

U pokrajini Chubut, u Comodoro Rivadavia godine 1928. živjelo je oko 4000 iseljenika (veća skupina Bračana) koji su radili u radionicama na petrolejskom području (Iseljenik, 1. 10. 1926.). Osim nekoliko hrvatskih iseljenika trgovaca, jednog upravitelja podružnice „Sociedad Anonima“ i njegovih suvlasnika ostali iseljenici bili su fizički radnici. Bilo je oko 300-400 Bračana. (*Novosti*, 11. 9. 1931.). Na krajnjem jugu Argentine i najjužnijem gradu na svijetu – Ushuaiji, na otoku Ognjenoj zemlji bilo je naseljeno nekoliko hrvatskih obitelji koji su se bavili ribolovom i stočarstvom.

¹⁶ Zajedno su posjedovali oko 120 000 ovaca (Prema Jadranska straža, br. 7, 1926.).

U pokrajini Mendozi iseljenici većinom podrijetlom iz Hrvatskog primorja bavili su se vinogradarstvom.

U pokrajinama Santa Fe, Cordoba, Chaco i Entre Rios iseljenici su se uglavnom bavili zemljoradnjom. Postupno su kupovali zemlju koju su obrađivali te je ona s vremenom postala njihovo vlasništvo. Mnogi od njih (tzv. *čakareri*) živjeli su na izdvojenim „čakarama“. Njihova djeca, koja su zbog velikih udaljenosti i obveza u obradi zemlje jedva završila tadašnju obveznu četverogodišnju školu u većini slučajeva nisu odlazili prema urbanim središtima nego su nastavila živjeti na zemlji/obiteljskom imanju zbog što većeg okrupnjivanja zemljišta.

Literatura

Antić, Ljubomir (1991.). *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914.*, Zagreb: Stvarnost.

Bonačić Dorić, Luka, (1941., 1943., 1946.) *Historia de los Yugoslavos en Magallanes su vida y su cultura*, Punta Arenas, I., II., III. dio.

Foretić, Dinko (1969.). „O ekonomskim prilikama u Dalmaciji u drugoj polovici XIX stoljeća do prvog svjetskog rata“, u Zborniku: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 9-45

Holjevac, Većeslav (1968.). *Hrvati izvan domovine*, Zagreb: Matica Hrvatska.

Hranilović, Nada (1987.). *Iseljenička politika i služba u Jugoslaviji između dva rata*, Migracijske teme, br. 3-4, str. 325-335.

Lajić, Ivan (1992.). *Stanovništvo dalmatinskih otoka*, Zagreb: IMIN

Martinić Beroš, Mateo (1997.). *Hrvati u Magallanesu na krajnjem jugu Čilea*, Split: Književni krug.

Mirošević, Franko (1988.). „Iseljavanje iz Dalmacije u razdoblju od 1921.-1929.“, *Zavod za hrvatsku povijest*, Zagreb, radovi 21, str. 107-119.

Papić, Stjepan (1955.). „Naši iseljenici u Čile“, *Iseljenički kalendar*, Zagreb: Matica Hrvatskih Iseljenika.

Perić, Ivo (1992.). „Dalmatinski sabor: 1861.-1912.“, *Časopis za književnost i znanost*, Dubrovnik: Matica hrvatska.

SUMMARY**THE CHARACTERISTICS OF EARLY CROATIAN SETTLEMENTS IN ARGENTINA AND CHILE**

The essay provides a general overview of the emigration of Croats to Chile and Argentina in the period between the two World Wars. It cites the reasons for emigration, the structural characteristics of emigrants, and treats the establishment of Croatian emigrant colonies in Chile and Argentina. The essay is part of complex research (the author's doctoral dissertation) that provides a comparative treatment of the identity, and the transformation thereof, of Croatian emigrants to Chile and Argentina in three different periods — from the end of the 19th century to World War I, during World War I and between the two World Wars.

RESÚMEN**CARACTERÍSTICAS DE LAS TEMPRANAS COLONIAS CROATAS EN CHILE Y ARGENTINA**

El presente trabajo describe, en rasgos generales, la emigración de croatas a Chile y Argentina en el período comprendido entre las dos guerras mundiales. La autora explica las características estructurales de esos emigrantes croatas, las causas que los motivaron a irse de su país, y también describe las colonias de emigrantes croatas en Chile y Argentina. Este trabajo es parte de una compleja investigación (se trata de la disertación doctoral de la autora) en el que analiza comparativamente la identidad y la transformación de la identidad de aquellos croatas que emigraron a Chile y Argentina en tres diferentes períodos (a partir de fines del siglo 19 hasta el comienzo de la Primera guerra mundial, durante la Primera contienda, y en el período comprendido entre ambas guerras mundiales).

POVJESNIČAR ZEMLJE OGNJEVA

Mateo Martinić Beros poznati je čileanski povjesničar, pravnik i političar hrvatskih korijena. Osnovao je Patagonijski institut kao središte regionalnog istraživanja 1969. Redoviti je profesor Sveučilišta u Magallanesu. Član je brojnih znanstvenih institucija u Čileu i svijetu. Dopisni je član HAZU. Napisao je oko 500 znanstvenih radova u kojima, uz ostalo, opisuje i hrvatske tragove u Čileu kroz stoljeća. U Martinićevoj monografiji pod naslovom *La Tierra de los Fuegos (Zemlja ognjeva)*, koju autorica analizira, opisana je burna povijest područja zahvaćenog prošlostoljetnom zlatnom groznicom, a na kojemu su ljudi stvarali još prije jedanaest tisućljeća. Hrvati su, poput Mateovih roditelja rođenih na otoku Braču, u taj dio Čilea došli krajem 19. stoljeća.

Mateo Martinić Beros poznati je čileanski znanstvenik hrvatskog podrijetla, sin hrvatskih iseljenika s otoka Brača - Mate i Rose - koji su došli na područje Magallanesa početkom XX. stoljeća. Studirao je na Čileanskome (Universidad de Chile) i Katoličkom sveučilištu (Universidad Católica) i diplomirao pravo. Bio je odvjetnik te neko vrijeme guverner pokrajine Magallanes. Godine 1969. osnovao je Patagonijski institut kao središte regionalnog istraživanja i postaje njegov ravnatelj. Redoviti je profesor Sveučilišta u Magallanesu i član njegove uprave. Također je član mnogih znanstvenih institucija u Čileu i inozemstvu (među ostalim, dopisni je član HAZU-a). Taj vrlo plodan autor napisao je oko 500 radova - knjiga, eseja, članaka, znanstvenih radova. U ovoj zanimljivoj knjizi posvećenoj Carlosu Serca Veri, vrlo zaslužnome guverneru Ognjene zemlje koji je tu dužnost obnašao od 1964. - 1970., govori se o povijesti toga područja na kojemu su ljudi živjeli još prije jedanaest tisućljeća. Europljani su ga otkrili 1520. i dali mu ime Ognjena zemlja zbog plamena lomača koje su vidjeli s brodova. Unutrašnjost nepreglednoga područja Ognjene zemlje bila je nepoznata slijedeća tri i pol stoljeća sve dok na nj nisu kročili prvi pustolovi - kopači ruda, a poslije i uzgajivači ovaca. Oni su je i nastanili i postali gospodari toga teritorija na kojemu se stvara novi gospodarski i društveni poredak. O svemu tome i posebice o događajima koji se od 1880. do danas zbivaju na tome dijelu svijeta, piše u ovoj knjizi Mateo B. Martinić. On čitatelju predstavlja jedno zanimljivo i još nedovoljno poznato i istraženo područje. Ovo informativno štivo prepuno korisnih podataka o društvenome i gospodarskom razvoju Ognjene zemlje, objavljeno je prije gotovo tri desetljeća. Drugo i dopunjeno izdanje donosi nam i neka nova saznanja. Sastoji se od pet dijelova, dodatka u kojemu se donosi kronološki pregled događaja na tome području, sažetka na engleskom jeziku i bogate bibliografije. Knjiga je opremljena i brojnim fotografijama.

U prvome poglavlju autor govori o nastanku Ognjene zemlje i objašnjava zbog čega je to područje zapravo veliki otok. Tako je zato što su se tijekom tisućljeća stvarali kanali koji su ga

odvojili od Patagonije i ostatka zapadnoga otočja. Pretpostavlja se da su domorodci na tome području živjeli od 10 000-te godine prije Krista. Europljani su prvi put stigli oko 1520. godine. Na Magallanes su se u većem broju počeli doseljavati oko 1880. Nažalost, prvi susreti među domorocima i doseljenicima nisu protekli srdačno - umjesto da ih samo promatraju, Europljani su često u njih pucali - primjerice, okrutni Olivierio Van Noort, 1599. Više informacija o njima dobiva se tek 1619. zahvaljujući braći Nodal koji su se susreli sa skupinom domorodaca u zaljevu Buen Sucesou na jugoistočnoj strani velikoga otoka - bili su bez oružja, nagi, s perjanicama na glavi i ogrnuti ovčjim kožama, išarana lica. Bili su to pripadnici nomadskog plemena Sélknam (poznatijeg kao One) koji su bili izvrsni lovci, te visoki i zdravi ljudi, otporni na ostru klimu. Mateo Martinić Beros opisuje njihova obilježja i način života, njihovu kulturu i mitologiju, posebice duhovni život, obrede i vjerovanja. Na istome području, na sjevernoj obali kanala Beagle, živjeli su i Jamani, a na zapadnome obalnom području otoka Kawéskari (Alkalufi). S njima su One održavali veze trgovinom i razmjenom dobara, ali su se međusobno vrlo rijetko miješali.

U drugome poglavlju knjige govori se o europskome otkrivanju i davanju imena tome području. Ognjenu zemlju otkrio je 1520. Fernando de Magallanes koji je tu došao s četiri karavele. Nakon njega dolaze i drugi moreplovci kao što su Francisco García Jofré de Loayza (1526.), Joao Affonso (1527.), ili Juan Ladrillero (1558.) što nije bilo osobito važno za otkriće otoka. Ali vrlo je važna činjenica da je Nizozemac Willem Schouten prvi prošao s istoka na zapad morskim

Zlatna groznica na jugu Čilea privukla je mnoge doseljenike iz cijeloga svijeta, među kojima su bili i brojni Hrvati pretežito iz Dalmacije.

putom, a od osobite je važnosti dolazak lađe *San Lesmes* iz Loayzine flote, kojom je upravljao Francisco de Hoces. Posada te lađe gledala je s jugoistočne strane i vidjela „završetak zemlje“. Time je najavljeno da je Ognjena zemlja otok. To je potvrdio i Francis Drake.

Južni dio pokrajine Magallanes na koji dolaze španjolski, portugalski, nizozemski i engleski moreplovci, u XVI. stoljeću dobiva ime Tierra del Fuego (Ognjena zemlja). U XVIII. stoljeću bilježi se znatan napredak u istraživanju toga područja koji se u XIX. stoljeću pojačava. Tada tu stižu i čileanski istraživači i znanstvenici. Jedan od istraživača bio je i Julio Popper, podrijetlom Rumunj, koji je postao jedan od najvažnijih tragača za zlatom na tome području. Za njega su radili mnogi naši sunarodnjaci.

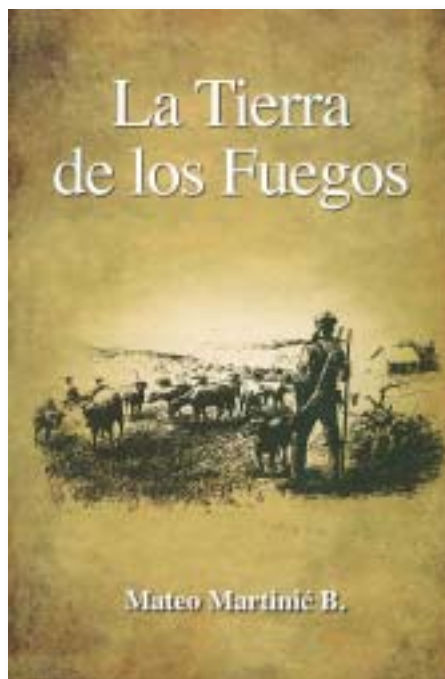
Ognjena zemlja od 1529. pripada Čileu jer je te godine španjolski kralj kapetana Pedra Sancha de Hoza proglasio guvernerom toga područja i dao mu dopuštenje da ga istraži i naseli. Od 1847. i Argentina pokazuje zanimanje za nj. Nakon sporazuma koji je Čile 23. srpnja 1881. u Buenos Airesu potpisao s tom zemljom, čileanskim je teritorijem proglašeno zapadno područje tzv. velikog otoka i otočje u blizini otoka smještenih na jugu Ognjene zemlje do Rta de Hornosa. Argentina je dobila istočni dio velikog otoka.

U trećem poglavlju opisuje se naseljavanje toga područja od 1881. do 1915. godine. Naime, u devetnaestom stoljeću pronio se glas da je Ognjena zemlja bogata zlatom i od 1881. mnoštvo tragača za tim metalom dolazi na taj teritorij. Bijelci postupno tjeraju domorodce s njihovih teritorija i istrebljuju ih. Ispiranje zlata, pak, postaje vrlo unosan posao. Plemenita se kovina otprema prvo u ostale dijelove Čilea, a zatim i u druge zemlje Latinske Amerike ili u Europu. Osim ispiranja zlata, doseljenici se bave i uzgojem ovaca na velikim posjedima. To je osobito smetalo pripadnicima plemena Ona koji su često provaljivali na posjede, napadali čuvare i klali ovce i konje. Namještenici na posjedima odlazili bi u Punta Arenas i više se ne bi htjeli vratiti na posao na Ognjenu zemlju. Malo pomalo to se područje razvija, osnovan je grad Porvenir (budućnost), naseljava se mnoštvo ljudi koji dolaze s raznih strana svijeta. Među njima su i naši sunarodnjaci José Covacevich, Jorge Sorić, Esteban Covacić, Juan Kuzmanić, Nicolás i Esteban Mimica, Antonio Boloj, Antonio Franetović i mnogi drugi. Oni se međusobno udružuju i osnivaju razne tvrtke koje se bave pomorstvom, preradom drva, preprodajom zlata i drugim djelatnostima. Godine 1896. Porvenir ima 92 stanovnika od kojih su 48 Čileanci (uključujući 6 „civiliziranih“ Indijanaca iz plemena Ona), 27 Dalmatinci (Austrijanci), 5 Britanci, 3 Španjolci, 1 Francuz. Ostali su raznih nacionalnosti. Od sveukupnog stanovništva, 57 su muškarci, 18 žene, a 17 djece.

Godine 1883. provedena je prva velika koncesija - dana je zemlja braći Wehrhann. Oni su poslije osnovali prvo brodersko poduzeće. Između 1889. i 1890. čileanska je vlada poslovnome čovjeku iz Punta Arenasa Joséu Nogeiri dala u koncesiju 1. 350 000 hektara zemlje.

Godine 1897. otvara se prva (mješovita) škola, a područje Ognjene zemlje neprestano se razvija. No, njezini novi stanovnici imaju mnogo problema s domorodačkim stanovništvom, posebice s pripadnicima plemena One. To stanovništvo bijelci neprestano protjeruju s njihovih nekadaš-

Martinić, B. Mateo - La Tierra de los Fuegos (Zemlja ognjeva), La Prensa Austral, Punta Arenas, Magallanes, 2009, II. Prošireno izdanje, 282 str.

njih posjeda i s njima postupaju prilično okrutno. Može se čak i tvrditi da su stočari koji su se naselili na područje Ognjene zemlje počinili genocid jer su izravno (ubojstvom) ili neizravno (protjeravanjem) 1893. izazvali smrt mnogih domorodaca s toga teritorija što je za nekoliko godina prouzročilo njihov potpuni nestanak. Na tome se području rađaju prvi stočarski latifundiji, a uzgoj ovaca u XX. stoljeću dostiže svoje vrhunce. Nakon intenzivne zlatne groznice s kraja XIX. i početka XX. stoljeća, posao vezan za zlato postaje manje buran i preuzima ga nekoliko tvrtki koje ga vrlo uspješno obavljaju.

Osim zlata, na tome području postoje i bogata rudna nalazišta – u prvome redu kamenog ugljena, ali i drugih ruda. Uz stočarstvo, stanovnici Ognjene zemlje vrlo se uspješno bave trgovinom i turizmom. U Porveniru se između 1900. i 1906. trostruko povećao broj stanovnika - od 151 na 463. Od 1916. do 1980., prema riječima autora ove knjige, teče miran društveni i gospodarski razvoj toga kraja. O tome se govori u četvrtom poglavlju.

Porvenir – najjužniji grad koji su utemeljili Hrvati

Dok je 1910. Porvenir bio samo selo sa 700 stanovnika, već 1921. izgleda kao pravi grad s hotelima, ljekarnama i lijepim trgovinama među kojima se osobito ističu one naših sunarodnjaka Covacevicha & Cvitanića te Vukasovića & Radmilovića. Kao i u drugim mjestima na krajnjem jugu Čilea, poštuju se tradicija i obiteljski život. Društveni život je manje intenzivan i povremen. Valja spomenuti da je u tome razdoblju u Porveniru počeo djelovati prvi kinematograf za što su zaslužni Hrvati i to Antonio Radonich Scarpa te José Böhr. Godine 1916. na područje Porvenira sletio je prvi zrakoplov koji je uspješno preletio Magellanski tjesnac. Nakon 1920. počinju zlatne godine i to se područje uspješno razvija - godine 1922. osnovana je brodarska kompanija kojoj su na čelu Rafael Rusović i Manuel Lillo. Godine 1924. osnovan je u Porveniru Crveni križ; iste godine grad dobiva struju, a 1928. i telefonsku liniju. Na čelu Telefonske tvrtke Ognjene zemlje su Mateo Covacić i Oscar Friedli. Osnivaju se nove tvornice, otvaraju hoteli, razvija se trgovina. Hrvati 1926. godine osnivaju svoja udruženja - Jugoslavenski dom i Športski klub

U Čileu, nakon zlatne i salitrene groznice, doseljenici se bave stočarstvom, te drugim granama gospodarstva · Zgrada snimljena na Ognjenoj zemlji.

„Jadran“ te organizaciju nazvanu Jugoslavenska omladinska umjetnička udruga. Martinić dalje opisuje razvoj toga područja, a u petom poglavlju donosi konkretne podatke o gospodarskim granama u toj čileanskoj pokrajini - stočarstvu, poljoprivredi, šumarstvu, rudarskoj industriji, ribarstvu, vodnim izvorima, turizmu, infrastrukturi, stanovništvu. Ističe i činjenicu da su 1945. na Ognjenoj zemlji pronađena bogata nalazišta nafte i prirodnog plina. Vezano za stanovništvo, prema posljednjemu popisu iz 2002., na području Ognjene zemlje živi oko 6.904 stanovnika. Od toga broja, 4.734 ih živi u gradu, a 2.170 na selu. To je za tako veliki teritorij mali broj ljudi pa se ono još smatra nedovoljno naseljenim, „praznim“. Knjiga završava dodatkom u kojemu su izneseni povijesni podatci važni za to područje (obuhvaća se vrijeme od 11 000-te godine prije Krista kad se na području Ognjene zemlje pojavljuju prvi ljudi paleo-Indijanci do 2008.), te vrlo bogatom bibliografijom.

Nužno je istaknuti da je ova knjiga zanimljiva za sve koji se žele saznati o području na krajnjem jugu Čilea na koje su među prvima dolazili i naši sunarodnjaci. Tekst je to s mnoštvom podataka korisnih za povjesničare, etnologe, znanstvenike i istraživače koji se bave pred-kolumbovskim kulturama u Latinskoj Americi, razvojem toga područja ili pak hrvatskim iseljeništvom i našim tragovima na „kraju svijeta“.

SUMMARY

HISTORIAN OF THE LAND OF FIRE

The author discusses the second expanded edition of Mateo Martinić Beros' book *La Tierra de los Fuegos (The Land of Fires)*, published in Punta Arenas in 2009.

Academician Mateo Martinić Beros is a well-known Chilean historian, legal professional and politician of Croatian extraction. His family moved from the Croatian island of Brač to Magallanes province in the early 20th century. He has worked as a lawyer and served as governor of the province of Magallanes. In 1969 he set up the Patagonian Institute as a centre of regional research and served as its director. He is a professor emeritus at the University of Magallanes and served on its board of governors. He is also a member of numerous research institutions in Chile and abroad. He is a correspondent member of the Croatian Academy of Sciences & Arts. This prolific writer has penned some five hundred research papers published in numerous journals and books.

This fascinating monograph, dedicated to Carlos Serca Vera, the deserving governor of the Tierra del Fuego, describes the stormy history of the region, where people have lived for the past eleven millennia. Croatians, such as Mateo's parents, came to that part of Chile in the late 19th century sharing their luck with many others in search of gold. They now live in the multi-cultural community of this Chilean province, in many walks of life from the business world to the humanities.

RESÚMEN

HISTORIADOR DE LA TIERRA DE LOS FUEGOS

La autora presenta la segunda edición ampliada del libro de Mateo Martinić Beros, titulado La Tierra de los Fuegos, publicada en 2009 en Punta Arenas.

El académico Mateo Martinić Beros es un conocido historiador, jurista y político chileno de origen croata. Su familia emigró de la isla de Brač y se radicó en la Región de Magallanes a comienzos del siglo 20. Martinić Beros trabajó como jurista y durante cierto tiempo fue gobernador de la Región de Magallanes. En 1969 fundó el Instituto Patagónico como centro regional de investigaciones, convirtiéndose en su director.

Es profesor regular de la Universidad de Magallanes y miembro de su comisión directiva. También es miembro de numerosas instituciones científicas en Chile y en el exterior. Es miembro corresponsal de la Academia Croata de Ciencias y Artes. Este muy prolífico autor escribió alrededor de 500 artículos científicos, que fueron publicados en diversas revistas y libros.

En esta interesante monografía dedicada al meritorio gobernador de Tierra del Fuego, Carlos S. Vera, se describe la turbulenta historia de esa provincia en la cual la presencia del hombre se remonta a once mil años atrás. Igual que los progenitores de Martinić Beros, los croatas radicados en esa provincia de Chile llegaron a fines del siglo 19 compartiendo la suerte de muchísimos buscadores de oro. Hoy viven integrados en el entorno multicultural de esa provincia chilena y se dedican a toda clase de actividades en distintas áreas, desde economía hasta ciencias humanas.

INOZEMNI PRILOZI HRVATSKOM PITANJU OD 1939. DO 1945.

Historiografska studija mladog njemačkog povjesničara hrvatskih korijena Tvrtka P. Sojčića iz Stuttgarta izvorni je znanstveni prinos analizi složenog hrvatskoga pitanja tijekom Drugog svjetskoga rata. Knjiga je doktorska disertacija za koju je Tvrtko P. Sojčić dobio najviše znanstveno priznanje *summa cum laude*. Sojčićeva knjiga razbija brojne tabue jugoslavenske komunističke povjesnice o hrvatskoj državi u Drugom svjetskom ratu, ali i ostavlja neriješenim pojedine povijesne prijepe. Knjiga pod naslovom *Die „Lösung“ der kroatischen Frage zwischen 1939 und 1945 / „Rješenje“ hrvatskoga pitanja od 1939. do 1945.* objavljena je kod Franz Steiner Verlag u Stuttgartu 2008. Ono što odmah upada u oči golema je količina izvora koje je autor analizirao, a obiluje i vrlo zanimljivim bilješkama.

U knjizi mladoga povjesničara hrvatskih korijena s radnim mjestom u Njemačkoj Tvrtka P. Sojčića već u samu naslovu riječ *rješenje* stavljena je pod navodnike, čime autor signalizira da ono u tom razdoblju nije bilo dovršeno, premda su u tim godinama bile stvorene čak tri hrvatske (polu)države, Banovina Hrvatska, Nezavisna Država Hrvatska i Narodna Republika Hrvatska. Autor u uvodu studije zaključuje da je tek diplomatskim priznanjem Republike Hrvatske 15. siječnja 1992. i potpisivanjem Daytonskoga ugovora 21. studenoga 1995. to pitanje u 20. stoljeću konačno dobilo odgovor. U postdaytonsko rješenje za bosanskohercegovačke Hrvate valja sumnjati jer iako su konstitutivna nacija u Bosni i Hercegovini, u važnim pravima nisu ni nacionalna manjina.

Knjiga je doktorska disertacija za koju je Tvrtko P. Sojčić dobio najviše znanstveno priznanje *summa cum laude*. Ono što odmah upada u oči golema je količina izvora, uglavnom iz knjiga i članaka, kojima se autor koristio da bi više deskriptivno nego analitički, što s naše strane nije pokudba, opisao borbu hrvatskih većinskih političkih elita za što veću autonomiju Hrvatske unutar Jugoslavije, odnosno za ostvarenje njezine neovisnosti po svaku cijenu 1941.–1945. pod vodstvom jedne manjine. Možda mu se može zamjeriti što je citate uzimao i iz onih radova koji nemaju znanstvenu težinu, kao što su to različiti publicistički i novinarski članci, ali očito je time htio biti dokraja temeljit, tako da mu nitko ne može zamjeriti kako je birao iz objavljenih uradaka samo ono što podupire njegove teze. Vjerojatno bi knjiga imala veću znanstvenu vrijednost da su autoru bili pristupačni svi primarni izvori iz raznih arhiva, no mnogi od njih, posebice oni u Londonu i Moskvi, nose oznaku državnih tajni i ne mogu se rabiti. Vjerojatno zbog toga sam veli da u svojoj knjizi ne daje „završne procjene“ događaja, nego „opis stanja“, a to pokazuje njegov oprez znanstvenika, za kojega povjesnica ne može biti egzaktna znanost

Tvrtko P. Sojčić: Die „Lösung“ der kroatischen Frage zwischen 1939 und 1945 / „Rješenje“ hrvatskoga pitanja od 1939. do 1945., Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2008.

kao, recimo, matematika, nego je ono što joj kaže njezino starogrčko ime historiografija – pisanje povijesti.

Koristeći se izvorima iz komunističkog razdoblja autor je svjestan njihove ideološke ograničenosti. Isto, ali u nešto manjoj vjeri, vrijedi i za emigrantsku literaturu, koja je većim dijelom obranaška. Pa i knjige napisane u demokraciji nisu bez slabosti jer su neki povjesničari zanat ispekli pod komunizmom, pa sad pretjeruju u suprotnom smjeru,

valjda da bi ispaštali svoje bivše grijehe diktirane politikom. Tekst knjige obiluje bilješkama, koje su često zanimljivije od temeljnoga štiva. Pri kraju knjige Sojčić donosi, među ostalim, prijewe dokumenata srpske Crne ruke, proglaša Hrvatske stranke prava iz 1919, programa Nacionalsocijalističke njemačke radničke partije, Memoranduma Hrvatskog bloka iz 1922, pozive na ubojstvo Radića i Pribićevića, Programa Ustaškoga pokreta iz 1932. i 1933, govore raznih ustaških dužnosnika 1941 - 1945, Đilasov članak o mržnji u Borbi... Vrijedno je napomenuti kako nigdje nije našao dokaz da je Mile Budak govorio kako će ustaše trećinu Srba protjerati, trećinu pokatoličiti i trećinu poubijati, a to je cveba koja se stalno ponavlja i u nekim hrvatskim tiskovinama.

Autorov podnaslov u ovoj knjizi glasi: kalkulacije i iluzije. Pritom misli na zamisli i djelovanja političkih aktera u drami prve Jugoslavije i NDH s obzirom na neriješeno hrvatsko pitanje u objema državama. Dovoljno je pročitati sadržaj poglavlja knjige pa vidjeti da je autor ispravno shvatio neminovnosti u tijeku događaja od osnutka kraljevske Jugoslavije do propasti NDH. Tako naslovi poglavlja glase: Hrvatska autonomija u predvečerje Drugog svjetskog rata, Kraj krize i propast Kraljevine Jugoslavije, Osnivanje Nezavisne Države Hrvatske, Uspostavljanje ustaškoga režima godine 1941, Ustaški teror i Ratne strane na području NDH. Kao dodatak autor donosi poglavlje o ratnim žrtvama Jugoslavije te na kraju Završna razmatranja kao svojevrstan zaključak knjige.

Tri koncepcije rješenja hrvatskoga pitanja u prvoj Jugoslaviji

U Hrvatskoj su tijekom prve Jugoslavije postojale tri koncepcije kako riješiti hrvatsko nacionalno pitanje. Prva je bila haesesovska nakon ubojstva Stjepana Radića i drugova, a može se nazvati autonomaškom. Mačekov HSS tražio je sporazum sa Srbijancima i što veću autonomiju za Hrvate unutar Jugoslavije. Sojčić je posvetio veliku pozornost predradnjama na putu prema uspostavljanju Banovine Hrvatske, pri čemu pridaje preveliku važnost Mačkovim tajnim pregovorima s Mussolinijem. Mislimo da je Maček time htio samo prisiliti Beograd na popuštanje, odnosno da njegovo očijukanje s fašističkom Italijom nije bila ozbiljna politika nego samo taktika. Za razliku od Pavelića Maček nije htio potpisati nikakav ugovor s Musslinijevom Italijom.

Druga je koncepcija bila ustaška, u kojoj se odbijaju svi sporazumi s Beogradom, tražeći državu po svaku cijenu. Paveliću nije preostalo ništa drugo nego iskati pomoć u tzv. revizionističkim državama, onima koje su osjećale da su Mirovnim sporazumom u Versaillesu pretrpjele teritorijalne gubitke ili se našle izvan željena priključenja susjedima, a to su bile Mađarska i Austrija. No one nisu bile dovoljno snažne da bi ugrozile opstojnost Jugoslavije pa je Pavelić tražio savezništvo s Italijom, gdje je ušao u aranžman s diktatorom Mussolinijem, što je poslije bilo fatalno

Tvrtko P. Sojčić

na samu početku NDH, zapravo Rimskim ugovorima počelo je raspadanje ustaške Hrvatske. Autor to izvrsno dokumentira. O tome poslije nešto više u odjeljku o ustaškom režimu.

Treća koncepcija bila je komunistička, federalistička, ali vrlo nejasna sadržaja. Prije kominternovskog postavljanja Josipa Broza za organizacijskog sekretara KPI, komunisti su kao i ustaše (!) bili za razbijanje Jugoslavije, koju su nazivali tamnicom naroda, preuzevši taj izraz iz antiaustrijske promidžbe slavenkih naroda, koji su poslije doživjeli još gore višenacionalne saveze kao Jugoslaviju i Čehoslovačku. Zanimljive su bile frakcionaške borbe unutar KPJ u kojima su slovenski i hrvatski komunisti tražili federalizaciju Jugoslavije, misleći postići svoje internacionalističke ciljeve putem primjene ne-riješenoga

nacionalnog pitanja (stoga su bile stvorene KP za Sloveniju i Hrvatsku, a ne za Srbiju!), dok su srpski komunisti bili protiv toga, jer da „proleteru nemaju domovine“. Čak i za vrijeme Drugoga svjetskoga rata komunisti nisu bili načistu kako teritorijalno organizirati federalnu Jugoslaviju. Prema svjedočenju Milovana Đilasa (*Der Krieg der Partisanen, 1941–1945*, F. Molden, Beč, 1978) u partizanskoj vrhuški bilo je govora da bi BiH trebala postati autonomna pokrajina unutar Srbije, Franjo Tuđman pronašao je da je trebala ući u Hrvatsku, a Moša Pijade predlagao je stvaranje „srpske autonomne oblasti“ u Hrvatskoj. Tito je tada prvi put rekao da će granice među republikama biti samo administrativne, što su devedesetih godina prošlog stoljeća zlorabili ideolozi Velike Srbije. Osim toga postojao je naziv Crna Gora i Boka te Antifašističko vijeće za Sandžak. Sve je to otpalo nakon uspostavljanja komunističke vlasti 1945, ali zašto – o tome se nije suvislo pisalo. U tome je autor trebao biti opširniji.

Sojčić zorno opisuje kako nacistička Njemačka uopće nije imala namjeru razbiti Jugoslaviju, upravo obratno, Jugoslavija je za III. Reich bila izvrstan gospodarski partner, ne nalazeći se na putu Hitlerova *Drang nach Osten*. Generalski puč u ožujku 1945. u suradnji s britanskim agentima izazvao je Hitlerov iracionalni bijes još iz austrijskih vremena prema ratničkim povicima u njegovoj zemlji: *Serbien muss sterben* (Srbija mora umrijeti), i onda je Njemačka napala Jugoslaviju, a da pučisti uopće nisu imali nikakve koncepcije kako se tomu suprotstaviti. Komunisti su reklamirali taj puč za sebe, no njihova uloga u njemu nije spomena vrijedna. Sojčić u tom poglavlju analizira položaj njemačke manjine u Jugoslaviji, koja se od lojalne nacionalne zajednice pretvorila u pomagačicu Hitlerove politike, te za to platila najgoru moguću cijenu, kolektivno izbacivanje iz svojih stoljetnih naseobina s golemim ljudskim žrtvama. AVNOJ je

zakonom protjerao podunavske Švabe iz Jugoslavije i time počinio prvo etničko čišćenje u toj državi u 20. stoljeću.

Za NDH se kaže da nije bila ni neovisna, ni država, ni Hrvatska

Sojčić uzima po mome mišljenju neispravnu formulaciju austrijskoga vojnog povjesnika Rudolfa Kiszlinga (Die Kroaten, Graz, 1956), koji je NDH nazvao „državom iz retorte“. U ljevičarskim krugovima današnje Hrvatske za NDH se kaže da „nije bila ni neovisna, ni država, ni Hrvatska“. Oboje je pretjerano. Pavelićeva tvorevina stvarno nije bila neovisna, ali je bila država (kakva-takva) i Hrvatska, a što bi bila drugo. Zanimljiva su s tim u svezi potpoglavlja u kojima autor opisuje prvotne njemačke nedoumice što da se uradi s Hrvatskom pa ju je Hitler nudio Hortyjevoj Mađarskoj, a njemački Aussenamt nastojao je putem izaslanika Veessenmayera pridobiti Mačeka da preuzme vlast u Hrvatskoj, što je on, po našem mišljenju politički glupo, odbio, da bi kasnije podupro Kvaternikovo proglašenje NDH pozivom narodu i službenicima da surađuju s „novim nacionalističkim vlastima“, dok je istodobno njegov najbliži suradnik Juraj Krnjević bio ministar u jugoslavenskoj Kraljevskoj vladi u londonskom egzilu, skupa s ministrom vojnim *đeneralom* Dražom Mihailovićem. Poslije su glasači HSS-a masovno odlazili u Titove partizane. Od prevelika taktiziranja Maček je izgubio svaku političku orijentaciju. Možemo tvrditi da je raspad HSS u travnju 1941. jedna od najvećih tragedija hrvatskoga naroda u 20. stoljeću, premalo objašnjena ili samo donekle subjektivno ideološki tumačena za vrijeme komunizma. O tome bi trebalo mnogo više i stručnije pisati.

Svi Pavelićevi pokušaji da izigra Mussolinija priklanjanjem Hitleru nisu mogli biti uspješni jer je za Führera Duce bio mnogo važniji od Poglavnika jedne satelitske državnice. Druga je stvar da se Hitler poslije razočarao u Mussoliniju, ali mu je talijanski fašist ostao vjeran sve do svoje nasilne smrti. Nacistička Njemačka konačno je prepustila Hrvatsku fašističkoj Italiji, a Mussolini je oduzimanjem većega dijela hrvatskoga priobalja s otocima htio izvojevati barem jednu pobjedu u svojim više nego traljavim vojnim pohodima. Sve je to u knjizi uvjerljivo opisano i protumačeno. No istini za volju treba ustvrditi da Pavelić nije Dalmaciju prodao Italiji (neke novinarske neznalice tvrde da je to Poglavnik učinio s Istrom i Zadrom što bi bilo deset godina prije osnivanja Ustaškog pokreta!), nego je na to bio prisiljen, a to se zorno vidi iz Cianoova Dnevnika, ali i ostalih hrvatskih i talijanskih svjedočanstava. Talijanski kralj Viktor Emanuel III. bio je protiv toga, rekavši Mussoliniju da je „dobio Split, ali izgubio Hrvatsku“. Na kraju je Italija izgubila sva istočnojadranska područja.

Prevarit će se oni koji se nadaju da će Sojčić pronaći neke olakšavajuće okolnosti za postupke ustaškoga režima. U petom i šestom poglavlju o uspostavljanju ustaškoga režima 1941. i ustaškom teroru autor na brojnim primjerima dokazuje zloćudnost Pavelićeve diktature sa svim njezinim osobinama kao što su kult vođe, mit nacionalne revolucije, glajhšaltovanje javnoga života, uniformiranje medija, stvaranje ustaške (inače vrlo marginalne) ideologije, objedinjenje propagandističkih slika ustaške promidžbe, žestoko obračunavanje s neprijateljima, zakonske mjere protiv nepoćudnih, protjerivanje nehrvatskoga pučanstva, rješavanje srpskog i židov-

skog pitanja. Mislimo da je autor ipak trebao više naglasiti mišljenje američkih sudaca u nürnberškom procesu, koji su sve postupke endehazijskih vlasti, kako navodi Holm Sundhausen u svojoj *Geschichte Jugoslawiens*, sveli na ispunjavanje zapovijedi okupacijskih sila, premda Amerikanci tu nisu bili dokraja precizni jer se dio ustaških zlodjela može tumačiti i vlastitim inicijativama. Možda je autor trebao posvetiti više prostora onim snagama u NDH koje su djelovale nepolitički ili pak nastojale spasiti što se spasiti dade. Njihova sudbina bila je vrlo tragična jer su ih pobjednički partizani, unatoč tomu, tretirali kao najgore ustaše. A onda dolazi nešto veoma važno. Autor dokumentarno dokazuje da se antisemitizam počeo naveliko javljati i u kraljevskoj Jugoslaviji, zatim da je Banovina Hrvatska prije NDH osnovala sabirne logore (no oni nikako nisu bili ubojstveni!) i zabranila rad Matici hrvatskoj, drukčije rečeno ponašala se ne baš demokratski. HSS je očito u oporbi bio tolstojevski, a na vlasti realpolitički.

Zasigurno najautentičniji dio knjige raščlamba je političke orijentacije katoličkoga klera u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Prvi put u inozemstvu na jednom velikom europskom jeziku Sojčić uvjerljivo dokazuje da je Katolička crkva pod vodstvom zagrebačkoga nadbiskupa Stepinca nakon prvog izrazito emocionalnog prihvaćanja hrvatske države počela zauzimati sve kritičniji stav spram Pavelićeva režima, boreći se za progonjene u okviru svojih skromnih mogućnosti, bez obzira na njihovu vjersku i nacionalnu pripadnost. Ovdje autor kritizira Ivu Goldsteina poradi njegova osporavanja Stepinčevih zasluga u ratu jer, navodno, nije zbog toga bio ugrožen, što je puki cinizam jednog nepoznavatelja tadašnjih ratnih prilika. Tomu je autor posvetio mnogo prostora. Nažalost u Hrvatskoj se i danas pretiskuju dokumenti jugokomunističke propagande kao sredstva borbe protiv Katoličke crkve, križa u javnoj uporabi i Konkordata s Vatikanom, što je tako drsko zahtijevao bivši predsjednik Mesić pri kraju svoga mandata, dobro znajući da to neće moći ostvariti.

S druge pak strane za Stepinčevu Crkvu komunizam je bio opasniji od nacionalizma. Autor ide dalje nakon 1945. u vjernu opisivanju katoličkoga kritiziranja komunističke strahovlade sve do procesa nadbiskupu Stepincu, koji je uslijedio tek nakon što je zagrebački nadbiskup odbio zahtjev Titove vlasti da se odijeli od Rima i stvori nekakvu nacionalnu crkvu. To je bila njegova najveća krivnja, a ne nekakva kolaboracija s okupatorima.

Sojčić je u knjizi temeljito opovrgnuo gotovo sve komunističke legende o uspješnosti tzv. NOB-a, diveći se samo pokretljivosti partizanskih snaga i lukavoj šutnji komunista o tome što namjeravaju poduzeti nakon rata, ali i to se može ocijeniti negativnim kao vječna bježanja pred neprijateljima i neiskrenost prema nekomunističkim partizanima i narodu kao cjelini. Za relativne uspjehe partizanskoga ratovanja, prema autoru, zaslužni su talijansko sabotiranje oružanih snaga NDH, njihova podijeljenost na ustaše i domobrane te mukotrpno dobivanje oružja od njemačkih saveznika. Partizani su namjerno provocirali njemačke, hrvatske i talijanske postrojbe i time izazivali njihove pretjerane represalije, koje su rezultirale bijegom mnogih u partizane koji to ne bi učinili da su okupatori i njihovi saveznici bili pametniji, odnosno suzdržljiviji u reagi-

ranju, posebice spram civilnoga pučanstva. Nijemci, a još manje Talijani, nisu bili osposobljeni za antipartizansko ratovanje. Njemačke trupe u Hrvatskoj nisu bile brojčano jake, a ni posebno kvalitetne, jer su takve postrojbe bile rezervirane za ostale fronte, posebno istočnu. Kako se rat približavao kraju, broj partizana naglo se povećavao, posebice nakon pada Italije, s jedne, te smanjivalo brojčano stanje hrvatskih i njemačkih postrojba, s druge strane. Talijani su nakon kapitulacije dali najveći doprinos NOB-u u obliku predaje velikih količina oružja. Partizanski antifašizam bio je u prvom redu u funkciji poslijeratnoga zauzimanja vlasti. KPJ vjerojatno ne bi podigla ustanak da Hitlerova Njemačka nije napala Sovjetski Savez, što je vidljivo iz prvoga komunističkog poziva na pobunu u Hrvatskoj. Nakon propasti Užičke Republike Nijemci, četnici i nedićevci potpuno su kontrolirali Srbiju sve do ulaska Crvene armije pri kraju rata, tako da su se najvažnije partizanske bitke s njihovim protivnicima odvijale na području NDH, gdje je povremeno nastajao najveći dio slobodnog teritorija različitih površina i vremena trajanja. Usporedno s ratnim akcijama KPJ i partizani vodili su intenzivnu politiku stvaranja civilnih struktura, izazivajući lažni dojam da su komunisti predvodnici mnogo šire narodne fronte, ali u njoj su nekomunisti bili samo korisne budale svemoćne Partije. I jugoslavenski federalizam, naglašava autor, bio je samo forma kojom se pokrивao centralizam partijskih, vojnih i civilnih vlasti.

Kapitulacija Hrvatskih oružanih snaga bila je neizbježiva, njihova predaja partizanima uslijedila je sporazumom Britanaca i Jugoslavena, što je završilo bleiburškom tragedijom i Križnim putem, masovnim likvidiranjem zarobljenika i civila, žena i djece. Svi prethodni pokušaji hrvatskih vlasti da ih saveznici priznaju kao ratnu stranu i prihvate kao zarobljenike potpuno su propali. Broj ubijenih varira od autora do autora, od 100 000 do 150 000. Autor se opširno bavi i djelovanjem četnika u NDH, koji su uglavnom kolaborirali s Talijanima i Nijemcima, ali pri kraju rata i s ustašama. Politika Draže Mihailovića da se što manje upusti u borbu protiv okupatora, čekajući savezničko iskrcavanje na Jadran, doživjela je potpuni fijasko. Osim toga, četnički pokret bio je glede nacionalne pripadnosti samo srpski i politički na liniji velikosrpskoga šovinizma, dakle potpuno oprečan interesima svih nesrpskih naroda u Jugoslaviji.

Autor se također bavi manipulacijama u svezi ratnih žrtava u Jugoslaviji te fenomenom Jasenovca, čije su žrtve srpski nacionalisti preuveličavali do 700.000 pa čak više od jednog milijuna kako bi dokazali genocidnost hrvatskog naroda, što ni do danas nije nestalo iz odgovarajuće srpske propagande. Autor navodi dosta objektivne procjene ratnih žrtava Hrvata Žerjavića i Srbina Kočovića koje se uglavnom podudaraju, i znatno su manje od službenih jugoslavenskih. To je poglavlje posebno važno jer astronomske cifre ratnih žrtava u Jugoslaviji još prepisuju neki strani autori, djelomično zbog neznanja, dijelom što žele nauditi Hrvatskoj.

Iskrena namjera mladog povjesničara

Završno možemo reći da je ovo znanstveno djelo Tvrtka P. Sojčića napisano s iskrenom namjerom u traženju što veće objektivnosti temeljene na raznim, ponekad i proturječnim izvorima, tako da čitateljima pruža priliku da donose zaključke drukčije od autorovih. Hrvatsko pitanje u

kraljevskoj Jugoslaviji nije moglo biti riješeno jer srpska politička klasa nije bila sposobna shvatiti stoljetnu hrvatsku borbu za što veću autonomiju u višenacionalnim zajednicama Mađarske i Austro-Ugarske. Zaostala Srbija nije mogla stvoriti jugoslavensku naciju kao što je Pijemont stvorio talijansku i Prusija njemačku, jer je uljudbeno i kulturno bila na nižoj razini od prečanskih naroda. HSS je bio uspješan u miru, a raspao se jer nije bio stranka, nego politički šarolik pokret. Zbog nesposobnosti Beograda da riješi hrvatsko i ostala nacionalna pitanja u Kraljevini niklo je ekstremističko Ustaštvo, koje pak također nije bilo sposobno stvoriti političko hrvatstvo u NDH od Hrvata, Srba i ostalih, to više što su ustaše bili krivi ljudi, s krivim saveznicima i djelatni u krivo vrijeme. Od najveće je važnosti pribilježiti da je autor dokazao kako je posve promašeno Ustaštvo posve poistovjetiti s fašizmom, premda je u njemu bilo i elemenata toga. Ernst Nolte stavlja Ustaštvo u popratnu pojavu fašizma. No ni komunisti nisu uspjeli riješiti hrvatsko pitanje jer su stvorili federaciju republika, ali ne i federaciju naroda. Suprotstavljali su se svakom isticanju nacionalnih posebnosti. Autoru je uspjelo razbiti brojne tabue jugoslavenske komunističke povjesnice, što je za Hrvate dodatno važno jer se to dogodilo u inozemstvu, ali uvjereni smo da bi prijevod ove knjige na hrvatski bio itekako zanimljiv domaćoj publici.

SUMMARY

FOREIGN CONTRIBUTIONS TO THE CROATIAN QUESTION FROM 1939 TO 1945

The historiographic study of Tivrtko P. Sojčić of Stuttgart, a young German historian of Croatian extraction, is an original and scholarly contribution to the analysis of the complex Croatian question during World War II. The book is his doctoral thesis, for which Mr. Sojčić was awarded the scholarly recognition *summa cum laude*. Sojčić's book breaks many of the taboos of official Yugoslav Communist history concerning Croatia during the Second World War. The book, entitled *Die "Lösung" der kroatischen Frage zwischen 1939 und 1945* (*The "Solution" to the Croatian Question from 1939 to 1945*) was published in Stuttgart in 2008 by Franz Steiner Verlag. The author analyses numerous sources. The book contains chapters on *Croatian Autonomy on the Eve of World War II*, *The End of the Crisis and the Downfall of the Kingdom of Yugoslavia*, *The Founding of the Independent State of Croatia*, *The Ustashe Regime Established in 1941* and *The Ustashe Terror and the Belligerents in the Independent State of Croatia*. As an annex the author offers a chapter on war crimes committed by Yugoslavia and concludes his book with *Final Considerations*. For the first time abroad, in a major European language, Sojčić offers convincing proof that the Catholic Church under the leadership of Zagreb Archbishop Stepinac had an increasingly critical attitude towards the Pavelić regime, fighting for the persecuted within the scope of its limited possibilities, regardless of their religious and national affiliation.

RESÚMEN

**APORTES DEL EXTERIOR A LA CUESTIÓN CROATA
ENTRE 1939 Y 1945**

El estudio historiográfico del joven historiador alemán de raíces croatas Tvrtko P. Sojčić de Stuttgart, constituye un original aporte al análisis de la compleja cuestión croata durante la Segunda guerra mundial. La obra es la disertación doctoral de Tvrtko P. Sojčić, por la que recibió el más alto reconocimiento científico *summa cum laude*. El libro de Sojčić rompe diversos tabúes de la historiografía comunista yugoslava sobre el Estado Croata en la Segunda guerra mundial. El libro lleva por título „Solución“ de la cuestión croata entre 1939 y 1945 (Die „Lösung“ der kroatischen Frage zwischen 1939 und 1945) y fue publicado en 2008 en Stuttgart por la Editorial Franz Steiner Verlag. El autor consultó numerosas fuentes. Los capítulos se titulan: „La autonomía Croata en vísperas de la Segunda guerra mundial“, „Final de la crisis y desaparición del Reino de Yugoslavia“, „Creación del Estado Independiente de Croacia“, „Establecimiento del régimen ustasha en 1941“, „El terror ustasha y las partes beligerantes en el territorio de NDH“. Como anexo, el autor dedica un capítulo a las víctimas de guerra en Yugoslavia, mientras que las „Consideraciones finales“, son una especie de conclusión del libro.

Por primera vez en el extranjero y en un idioma europeo importante, Sojčić demuestra convincentemente que la Iglesia Católica conducida por el arzobispo Stepinac tenía una postura cada vez más crítica hacia el régimen de Pavelić, y que luchaba a favor de los perseguidos dentro de sus modestas posibilidades, sin importar la pertenencia religiosa o nacional de los hostigados.

SANJARI I VIZIONARI NEOVISNOSTI

Vrsna švicarska povjesničarka (po majci Zagrepčanka) Anna Pia Maissen napisala je golem opus na njemačkom, talijanskom, engleskom, hrvatskom i retoromanskom jeziku. U ovom kratkom pregledu osvrnut ćemo se na teme znanstvenog opusa Anne Pie Maissen koje se odnose na hrvatski narod ili su povezane s njegovom poviješću. Autorica se u svojim djelima, koja se odnose na povijest hrvatskoga naroda, predano dala na istraživanje onih povijesnih velikana koji su sanjali u budnom stanju o ujedinjenoj i samostalnoj Hrvatskoj, o njezinoj modernizaciji i o njezinu priključku europskim idejnim, političkim i gospodarskim težnjama. Pritom se ona trudi istaknuti kulturnu, donekle i geografsku razliku, koju svjetska javnost ne shvaća ili ne želi shvatiti, između Balkana i jugoistočne Europe.

Kad se spominje Švicarska, najprije se misli na njezino njemačko jezično područje, koje je geografski najveće i demografski najbrojnije. Pri tom se zaboravlja da su u Švicarskoj službena četiri jezika: njemački, francuski, talijanski i retoromanski. Retoromani su malobrojni narod, s oko četrdesetak tisuća ljudi, koji žive u pograničnim brdskim krajevima jugoistočne Švicarske (kanton Graubünden). Iz te narodne zajednice potječe vrsna povjesničarka, Anna Pia Maissen, koja je 1957. rođena u Churu, studirala opću povijest, talijansku i englesku književnost te 1996. promovirala na Sveučilištu u Zürichu. Zavidan je njezin znanstveni opus objavljen na njemačkom, talijanskom, engleskom, hrvatskom i retoromanskom (surselva). Od 2003. godine je ravnateljica Gradskog arhiva u Zürichu. Njezin otac, dr. Alfons Maissen (1905. – 2003.), profesor na gimnaziji u Churu, preveo je *Zgode i nezgode šegrta Hlapića*, Ivane Brlić-Mažuranić, na retoromanski i na njemački. Njezina majka, Lelja Maissen-Tasch, rođena je Zagrepčanka. U ovom kratkom pregledu osvrnut ćemo se na teme znanstvenog opusa Anne Pie Maissen koje se odnose na hrvatski narod ili su povezane s njegovom povijesti. Njezin bi se hrvatski opus mogao okarakterizirati, oslanjajući se na budnicu Ivana Derkosa o sinovima koji spavaju, *Duh domovine nad sinovima koji sanjaju*.

Na početku XIX. stoljeća hrvatska je državna tradicija došla na rub opstanka zbog administrativne i teritorijalne rascjepkanosti, a književno i znanstveno stvaralaštvo gubilo snagu i domete prethodnih, ne manje teških stoljeća. Ilirizam, kao pokret hrvatskog narodnog preporoda, tema je glavnog djela (disertacija) dr. Maissen *Wie ein Blitz schlägt aus meinem Munde* (Kao munja sijeva mi iz usta), tiskanog 1998. godine u jednom od najuglednijih znanstvenih nakladnika na njemačkom jezičnom području, Peter Lang AG, Bern. Pokret se pojavljuje tridesetih godina XIX. stoljeća, upravo u trenutku nastanka sukoba između Mađara i Hrvata zbog hrvatskih

municipalnih prava, posebice prava na javnu uporabu hrvatskog jezika, koji je za hrvatske staleže simbolizirao narodni identitet. Iako je suprotstavljanje mađarizaciji utjecalo na nastanak i razvoj pokreta, pokret je bio nadahnut i djelovanjem prijašnjih hrvatskih kulturnih djelatnika poput Pavla Rittera Vitezovića, Maksimilijana Vrhovca i uopće europskim prosvjetiteljstvom i romantikom (Herder, Kollár, Šafařík). Politički su ilirci bili pod utjecajem novih liberalno-demokratskih država na europskom kontinentu.

Nositelji pokreta, uglavnom inteligencija s trgovačkim staležom i različitim interesnim skupinama, nisu do 1848. godine stvorili neki zajednički program. Sve su se aktivnosti temeljile na inicijativama pojedinaca; prvo razdoblje 1835.-1841. obilježile su jezične i kulturne reforme, a drugo 1842.-1848./9. je pretežito obilovalo političkim aktivnostima. Pokušamo li sažeti teme koje su dominirale pokretom, onda bi to bile: jezik i obrazovanje (obrazovanje za sve društvene slojeve), državnopravni položaj Hrvatske, ujedinjenje hrvatskih zemalja i južnoslavenska ideja.

U predvečerje revolucionarne 1848. ilirci su kulturne ciljeve velikim dijelom i ostvarili. U to se vrijeme već etablirao hrvatski književni jezik, koji Sabor 1847. proglašava službenim jezikom. Katedra za hrvatski jezik i književnost utemeljena je već 1845., a nacionalna je kultura obogaćena u to vrijeme uobičajenim ustanovama kao što su Narodno kazalište, Matica ilirska, gospodarsko društvo, Društvo domoljubnih žena. Ilirci su također uspjeli na publicističkom polju ponudom pučanstvu hrvatskih knjiga, a osobito tiskovina *Novine* i *Danica*.

U političkom pogledu ilirci su upali u zamku. Premda su u duhu vremena prihvatili građanski liberalizam i toleranciju, ipak su u sukobu s mađarskim nacionalizmom morali zastupati konzervativna stajališta, što je doseglo vrhunac u Jelačićevu vojnom pohodu na Peštu. Sve jače politiziranje ilirskog pokreta gurnulo je u pozadinu njihovu viziju o ujedinjenom južnoslavenskom području. Njihove, ponajprije kao kulturna i gospodarska središta zamišljene ustanove, kao Matica, gospodarsko društvo ili čitaonice, razvijaju se u parapolitičke organizacije. Elan i oduševljenje za južnoslavensku ideju moradoše oslabjeti u stalnom hrvatsko-mađarskom trvenju oko državnopravnog položaja Hrvatske, a i straha Habsburgovaca pred nekom velikom Ilirijom. Unatoč tome ostade južnoslavensko jedinstvo i dalje ideja ilirskog pokreta i dobi u ustaničkom ugođaju 1848. ponovno na značenju kako to jasno pokazuje *Manifest naroda hrvatsko-slavonskoga*.

Nakon revolucije ušutka Bachov apsolutizam sve, pa i ilirce. Povratkom ustavnog stanja godine 1860. u Mađarskoj i Hrvatskoj, preuzeše mladi ilirci vodstvo, među njima Vukotinović, Kurelac, Mažuranić, Kukuljević. Oni se više ne zadovoljavaju *autonomijom*, nego teže hrvatskoj *državnosti*. Ilirski se pokret poslije pak podijeli na narodnjaštvo (Strossmayer, Rački) i pravaštvo (Starčević).

Ova istančana studija o jednom čudesnom vremenu (Šenoa) modernizacije Hrvatske, donosi i prijevode važnijih *ilirskih* tekstova na njemačkom (Kuščević, Derkos, Drašković, Rakovac, Šulek). Osobito je znakovita posveta djela „Mojoj majci ed a miu bab“, majci Hrvatici i ocu Retoromanu, iz koje se iščitava ono što u samom djelu slijedi: europski kontekst.

Snovi o trijalizmu

Švicarska povjesničarka
Anna Pia Maissen

Godine 1999. pojavila se u Zürichu studija *Politische Attentate des 20. Jahrhunderts* (Politički atentati XX. stoljeća) u kojoj dr. Maissen koristi dobiveni prostor za opis sarajevskog atentata na prijestolonasljednika Franza Ferdinanda. U raspravi autorica preciznim riječima sažima povijesnu činjenicu o nasilnom događaju srpskih nacionalista i stavlja ga u širi kontekst. Tako opisuje značenje riječi Balkan, koja se u Europi tek u XIX. stoljeću udomaćila, citirajući rumunjsko-francuskog filozofa Emila Ciorana: „Na granici između Istoka i Zapada, na križanju kultura, religija i imperija. Jednom riječju: svima na putu“! Geografski Balkan obuhvaća područje između Jadranskog, Egejskog i Crnog mora. Kulturno je Balkan onaj dio jugoistočne Europe čija je odrednica pravoslavlje i islam. Pod jugoistočnom Europom podraz-

umijevamo nasuprot tome bivše „latinske“ zemlje Habsburške Monarhije kao što su Hrvatska, Slovenija i Mađarska.

Utjecaj Osmanskog Carstva na Balkanu je sve više slabio, ali je ono još imalo potporu jedne ili druge velesile koje su Europu podijelile u dva diplomatska tabora: na jednoj strani Njemačka, Austrougarska i Italija, a na drugoj strani Rusija, Francuska i Velika Britanija. Na Berlinskom kongresu 1878. Bosna i Hercegovina su dodijeljene Austrougarskoj kao naknada za izgubljena područja pri ujedinjenju Italije i Njemačke. Premda je Berlinski kongres priznao njezin suverenitet, za Srbiju je rezultat Berlinskog kongresa bio ravan katastrofi. Nakon što je Austrougarska 1908. pripojila Bosnu i Hercegovinu, Srbija je krenula u ratne pohode i balkanskim ratovima udvostručila svoj teritorij. Njezin je primjer ponovno ojačao ambicije kod Hrvata i drugih naroda za autonomijom i samoodređenjem. Austrougarska je ignorirala te moderne ideje i nastojala po svaku cijenu sačuvati „jedinstvo carstva“.

Prijestolonasljednik Franz Ferdinand je, prema mišljenju autorice, bio čovjek teškog karaktera, bahat i neobuzdan, s kontroverznim političkim idejama. Njegovo ekstremno katoličko-klerikalno i protuliberalno držanje, njegov protuparlamentarizam i njegovo uvođenje njemačkog jezika u zajedničke vojne i civilne ustanove izazvalo je kod Mađara silne prosvjede. Njege se lažno predstavlja kao „prijatelja južnih Slavena“ i zagovornika trijalizma (podjela Monarhije na austrijski, mađarski i južnoslavenski dio). Prijestolonasljednik je malo vjerovao južnim Slavenima i Mađarima. U jednom pismu šefu vojne kancelarije, pukovniku Alexandru Broschu von Aarenau piše: „Tko uostalom jamči da nova državna tvorevina od Hrvatske, Bosne, Dalmacije i Koruške neće Austriji uskratiti pristup moru, da će zaista voditi odanu politiku, vjernu caru, davati potporu Austriji i dinastiji? (...) Slogan trijalizma je jako koristan da bi se Mađare zastra-

šilo i dalje od toga ne treba ići.“ S konceptom trijalizma, međutim, nije se samo htjelo zastrašiti Mađare, nego i posvađati hrvatske i srpske političke stranke unutar Monarhije koje su se počele približavati. Činjenica je pak da jedna državna tvorevina pod hrvatskom dominacijom manje smetala Mađare nego Srbijance koji su sanjali svoj stari srpski san o velikoj Srbiji koja bi dominirala južnim Slavenima. U takvom ozračju dogodio se vidovdanski posjet Franza Ferdinanda Sarajevu gdje je nasilje, na veliku radost pojedinih europskih velesila, uništilo više milijuna života i, kako će povijest poslije pokazati, desetljećima zavlдалo tim područjima. Hrvatski san o trijalizmu pokazao se kao iluzija nemoćnih.

Snovi o željeznici

Godine 1848. Habzburška je Monarhija imala 1 626 km željezničke pruge. Od toga je otpadalo na Austriju 1 267 km, a na Ugarsku 359 km. Na području Hrvatske nije bilo ni metra. Riječni promet je u Hrvatskoj tekao preko Dunava do Zemuna, odatle Savom do Siska i dalje Kupom do Karlovca. Od Karlovca do Senja stajala je na raspolaganju cesta *Jozefina* koja je bila u austrijskom vlasništvu i za njezinu se uporabu morala plaćati cestarina. Budući da je vodostaj rijeka Save i Kupe bio nestabilan i problematičan, Sabor se već od XVIII. st. trudio regulirati te rijeke. Ugarska nije bila voljna poduprijeti ni taj ni mnoge druge projekte do sredine XIX. st. Tim podacima počinje dr. Maissen svoj prilog *Pferde, Schiffe und eiserne Treäume* (Konji, borodovi i željezni snovi) objavljen u knjizi *Wege der Kommunikation in der Geschichte Osteuropas* (Putovi komunikacije u povijesti istočne Europe; izdali Nada Boškowska, Peter Collmer, Seraina Gilly, Rudolf Mumenthaler i Christophe von Werdt, Köln, Weimar, Wien, 2002.).

U Monarhiji se željeznička mreža gradila na inicijativu privatnih gospodarskih i financijskih krugova. Država bi dodijelila koncesije prestižnim objektima kao Beč-Prag, Beč-Trst preko Štajerske te prema Bayernu. Ugarska, a pogotovo Hrvatska, su pri tom bile zaobiđene. Slaboj i zaostaloj Hrvatskoj nudio se samo projekt Zidani Most-Zagreb-Sisak. I ugarski se projekt sjever-jug (Rijeka) izravno suprotstavljao onom što je Hrvatskoj trebalo. Prema dugoročnom planu Austrije i Ugarske preko Hrvatske bi trebao biti izgrađen prolaz željeznice prema Crnome moru ili dalje prema Balkanu. Za Hrvate je jedina relevantna varijanta bila povezati istočni dio zemlje sa zapadnim, tj. željeznička poveznica Vukovar-Rijeka od koje bi hrvatsko gospodarstvo imalo veliku korist. Prvi prijedlozi u Hrvatskoj za izgradnju željezničkih pruga dolaze potkraj pedesetih godina XIX. st. od interesnih skupina, primjerice veleposjednika, trgovaca i gradova Rijeke, Vukovara, Varaždina ili Karlovca. Svaka se skupina borila za svoj projekt jer zajednički koncept glede rascjepkanosti hrvatskog teritorija i borbe između Austrije i Ugarske nije bio provediv. To se vrlo negativno odražavalo na hrvatsko gospodarstvo te imalo i političke posljedice. Sabor je nastojao modernizirati zemlju, ali u njemu nije bilo sloge: Strossmayer i Rački su sa svojom Narodnom strankom zagovarali realnu uniju s Ugarskom pod uvjetom da Ugarska prethodno prizna samostalnost i neovisnost Hrvatske i njezino teritorijalno jedinstvo; grof Julije Janković i Mirko Bogović vodili su Unionističku stranku i davali bezuvjetnu potporu Ugarskoj u borbi protiv austrijskog apsolutizma; Starčević i Kvaternik zagovaraju sa svojom

Strankom prava slobodu i neovisnost Hrvatske jer se ne može osloniti ni na Beč ni na Peštu. Kad je godine 1861. Sabor donio odluku da ne ide u Reichsrat, gdje je trebalo potvrditi odanost caru i integritetu zemlje, bio je 6. studenoga raspušten za iduće četiri godine. U borbi s Ugarskom Beč jamačno još računa s Hrvatskom i daje Zagrebu određene koncesije, među ostalima, pretvara Hrvatski dikasterij u Beču u Hrvatsku dvorsku kancelariju, a kancelarsku službu dobiva Ivan Mažuranić.

Pravnik i pjesnik Mažuranić, čije je političko djelovanje, cjelovito gledano, bez dvojbe obilježeno državničkim kvalitetama, nije dopustio da „smrtnu osudu“, koju je doživio Sabor, dožive željeznice. On saziva s banom Josipom Šokčevićem od 20. do 22. kolovoza 1862. takozvanu *Bansku konferenciju* u vezi s gradnjom željeznice. Da bi se izbjegla sumnjičavost Beča, konferenciji je dan privatni karakter, a pozvani su bili uglednici iz Sabora, gradova, crkve te veleposjednici. Na pozivnici je stajalo da je razvoj željezničke mreže u Monarhiji dobio toliku važnost da je „ona za materijalni interes kraljevstva Hrvatske i Slavonije postala od životnog značenja“. Cilj je konferencije bio da se hrvatsko-slavonska željeznička mreža promatra u svojoj cjelovitosti i budući projekt odgovara temeljnom interesu tih zemalja.

Barun Lazar Hellenbach, političar, filozof i gospodarstvenik, dijete Hrvatice i Slovaka, oženjen hrvatskom plemkinjom Clotildom Jelačić Bužinskom, zanosio se modernim i liberalnim idejama. On je pripadao onim umjerenim unionistima koji su za Hrvatsku tražili financijsku i gospodarsku samostalnost prema Ugarskoj. Budući da se kao gospodarstvenik bavio problematikom željeznice, bio je u kolovozu 1862. pozvan u *Bansku konferenciju*. Na sjednici se Hellenbach složio s biskupom Strossmayerom i zajednički prijedlog bio je gradnja željeznice Zemun-Vinkovci-Požega-Zagreb i dalje prema Rijeci. Posljednjeg dana sjednice zaključeno je da se izabere *Odbor Banske konferencije* za željeznicu kojem su pripadali Strossmayer, Hellenbach, Ljudevit Vukotinović i Ante Jakić. Na sljedećoj sjednici Odbora, 18. listopada 1862. zaključeno je da barun Lazar Hellenbach bude predsjednik Odbora za gradnju željeznice i utemeljenje kreditne banke. U veljači 1863. bili su gotovi planovi za željezničku mrežu Hrvatske i Slavonije i kapital je bio gotovo dogovoren za osnivanje kreditne banke. Na to je u karlovačkom *Glasonoši* reagirao Eugen Kvaternik kojemu je smetala ovisnost hrvatske banke o ugarskom kapitalu i stavljanje te ustanove na raspolaganje veleposjednicima. Hellenbachovi gospodarski argumenti morali su se izjaloviti pred hrvatskim emocijama, Mažuranićevim pužanjem pred Bečom i ugarskom opomenom kreditnoj banci da ne ulazi u poslove s osiromašenim hrvatskim plemstvom u Zagrebu. Kad se i bečki dvor nije žurio s jamstvima, Mažuranić zamoli bana Šokčevića da raspusti Odbor za gradnju željeznice. Pismom 22. travnja 1863. ban Šokčević zahvaljuje Lazaru Hellenbachu na dosadašnjem poslu i obrazlaže da je prijedlog Odbora s carskom suglasnošću prenesen na Hrvatsku dvorsku kancelariju. Hellenbach pristaje na zapovijed, ali ne i na raspuštanje Odbora, jer „upravo sada kad se Odboru koncesija više nije mogla uskratiti – nema više Odbora“!

Hrvatska dvorska kancelarija preuzela je ulogu Odbora. U ljeto i jesen 1863. počelo je gradnja pruge Zemun-Rijeka. Ugarska prosvjeduje. Projekt je prekinut. U jesen 1873. otvara se pruga Karlovac-Rijeka s priključkom Zagreb. Za hrvatsko gospodarstvo važna poveznica istok-zapad

nije izgrađena, jer su ugarski državni interesi bili premoćni. Ni kreditna banka nije osnovana, sve do 1892. u Zagrebu. Nakon hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. Ugarska preuzima konce u svoje ruke i pokazuje Hrvatima kako do njih malo drži. Kad je u ljeto 1892. otvoren zagrebački kolodvor, pisalo se o *signum temporis*. To što hrvatskim elitama nije uspjelo u XIX. stoljeću da izgrade barem djelomičnu željezničku mrežu, imalo je velike posljedice za zemlju u političkom, gospodarskom i socijalnom razvoju. Hrvatska se do I. svjetskog rata nije mogla služiti umreženim željezničkim prometom.

Djevojka sa snopom

Švicarski umjetnik koji se bavio crtanjem, grafikom, slikanjem i fotografijom Iwan Edwin Hugentobler (1886.-1972.) odlučio je u ljeto 1936. godine krenuti na put po Balkanu. Naslov knjige glasi *Iwan E. Hugentobler. 6000 Kilometer durch den Balkan* (Iwan E. Hugentobler. 6000 kilometra kroz Balkan. Zürich, 2006.), a izdale su je Nada Boškowska i Anna Pia Maissen. U knjizi je objavljen izbor fotografija s putovanja po Balkanu, a popratni tekst o autoru potpisuje Anna Pia Maissen, a Nada Boškowska, profesorica za istočnoeuropsku povijest na Sveučilištu u Zürichu, potpisuje tekst o povijesti Balkana u međuratnom razdoblju. Iz Hrvatske su objavljene fotografije: senjska luka, čuvar splitske luke s damama, splitska luka s pročeljem Dioklecijanove palače, stari grad Split s ostacima Dioklecijanove palače, trogirski tržnica drovima, povratak kući žena na magarcima sa splitske tržnice, žene s pletivom i natovarenim magarcem, krajolik na Podpragu, ovčja štala kod Obrovca, seoske kuće u Kozici, gumno na kojemu seljak vrše s konjima kod Metkovića, putnici na cesti kod Vrgorca. Najdojmljivija fotografija u tom izboru predstavlja seosku djevojku sa snopom kod Metkovića koja ujedno krasi i naslovnu stranicu knjige. Jedva da se može naći promatrač fotografije kojega bi duboka melankolija, koja se očita-va s lica djevojke pognute glave, mogla ostaviti ravnodušnim.

Zaglavak

Erich Fromm definira snove kao smislene i važne izraze djelovanja duše u spavajućem stanju. U metaforičkom smislu može se sanjati i u budnom stanju. Anna Pia Maissen se u svom znanstvenom opusu, koji se odnosi na povijest hrvatskoga naroda, predano dala na istraživanje onih povijesnih velikana koji su sanjali u budnom stanju o ujedinjenoj i samostalnoj Hrvatskoj, o njezinoj modernizaciji i o njezinu priključku europskim idejnim, političkim i gospodarskim težnjama. Pritom se ona trudi istaknuti bolnu kulturnu, donekle i geografsku razliku, koju svjetska javnost ne shvaća ili ne želi shvatiti, između Balkana i jugoistočne Europe. Iz njezina se djela iščitava snažna višestoljetna borba Hrvata za opstanak i samodokazivanje. U toj su borbi snovi igrali važnu ulogu, ponekad opasni, kad su postajali prividom stvarnosti kao što su i emocije katkad potiskivale razboritost, ipak se na kraju isplatilo sanjati - što dokazuje nepobitna činjenica postojanja hrvatske neovisne države. Sad je na potomcima onih koji su davno snivali da odrade svoj dio posla u znatno povoljnijim okolnostima.

SUMMARY

DREAMS AND VISIONARIES OF INDEPENDENCE

Erich Fromm defines dreams as meaningful and important expressions of the soul's activity in the state of sleep. In the metaphorical sense one can also dream in the awakened state. In her scientific oeuvre, which pertains to Croatian history, Anna Pia Maissen has undertaken an enthusiastic study of the great people in history that dreamt awake of a united and independent Croatia, of its modernisation, its adherence to European concepts and of its political and economic aspirations. In the process she makes an effort to delve into the painful cultural, and to some extent geographic differences, that the international community does not, or does not wish to understand, between the Balkans and Southeastern Europe. Her work tells of the many centuries of determined struggle by the Croats for their survival and self-approbation. Dreams played an important role in this struggle, at time a dangerous one, when they became an illusional reality, just as emotions sometimes outweighed prudence. But in the end it was worth dreaming — evident from the irrefutable fact that Croatia has achieved her independence. It is now up to the descendants of those who dreamt long ago to do their part of the job — in much more favourable circumstances.

RESÚMEN

SOÑADORES Y VISIONARIOS DE LA INDEPENDENCIA

Erich Fromm define los sueños como importantes y bien proyectadas expresiones del alma cuando uno duerme. En sentido metafórico, se puede soñar incluso estando despierto. En su obra científica acerca de la historia de la Nación Croata, Anna Pia Maissen se dedicó en pleno a investigar a aquéllos próceres que soñaban despiertos sobre una Croacia unificada e independiente, sobre su modernización y su integración con los proyectos y las tendencias europeas políticas y económicas. Pero al mismo tiempo, ella procura destacar la diferencia cultural y también en parte la diferencia geográfica, que la opinión pública mundial no entiende o no quiere entender, entre los Balcanes y el Sudeste de Europa. De su obra trasunta la fuerte lucha plurisecular de los croatas por la supervivencia y la autoestima. En esa lucha, los sueños jugaron un rol importante, a veces peligroso, cuando se convertían en aparente realidad, lo mismo que las emociones que a veces interferían el sentido común. No obstante, al fin de cuentas valió la pena soñar -la mejor prueba de ello es la existencia del Estado soberano de Croacia. Ahora, en condiciones muchísimo más favorables, a los descendientes de aquellos antiguos soñadores les toca el turno de efectuar su parte del trabajo

Dragulj prirodoslovne baštine – Muzej krapinskih neandertalaca, djelo je autorskog dvojca Radovčić & Kovačić • Kupačica i dijete – hiperrealističke figure, rad E. Daynès • Taj jedinstveni muzej u Krapini oživotvorio je znanstvene spoznaje uz pomoć novih tehnologija kao pustolovnu priču o prvim Europljanima.

BAŠTINA

DRAGULJ PRIRODOSLOVNE BAŠTINE

Ugledni hrvatski paleontolog Jakov Radovčić i arhitekt Željko Kovačić autori su novog postava Muzeja krapinskih neandertalaca. Taj jedinstveni Muzej oživotvorio je znanstvene spoznaje uz pomoć novih tehnologija u fascinantnu priču o prvim Europljanima. Paleontolog Radovčić je stoga ovjenčan vrijednom nagradom Hrvatskog muzejskog društva za životno djelo. Novi Muzej smješten je uz nalazište Hušnjakovo, gdje je slavni prirodoslovac Dragutin Gorjanović Kramberger otkrio ostatke pračovjeka prije 111 godina. Autorskom dvojcu novoga postava pripala je i nagrada Međunarodnog komiteta za audiovizualne medije i nove tehnologije (AVICOM) u kategoriji multimedijalnih sadržaja u muzejskom postavu.

Zagonetnu priču o postanku vrsta i čovjeka od sada možemo najjednostavnije usvojiti uz modele evolucijskog ciklusa koji su prikazani u novootvorenome najsuvremenijem prirodoslovnom Muzeju krapinskih neandertalaca. Muzej je smješten u Krapini neda-leko od potocića Krapinčice, između dvaju brežuljaka Josipovca i Hušnjakova, ondje gdje je 23. kolovoza 1899. mjesni učitelj Rehoric pokazao Krambergeru hrpu kostiju na koje je naišao. Autori postava Muzeja su ugledni hrvatski paleontolog Jakov Radovčić i arhitekt Željko Kovačić. Taj jedinstveni prirodoslovni muzej oživotvorio je znanstvene spoznaje uz pomoć novih tehnologija 3 D formata kao lako razumljivu pustolovnu priču o prvim Europljanima. Na tome složenome prirodoslovnom projektu koji se razvijao tijekom 12 godina radili su prirodoslovci i umjetnici iz Hrvatske i svijeta. Nakon što kročite preko potocića udolinom između živopisnih brežuljaka Hušnjakova i Josipovca, pred vama je staklena stjenka Muzeja poput velikog zrcala u kojemu se zrcale krajolik i ljudi koji prolaze. Prolaskom kroz taj stakleni zaslon ulazimo u nastambu krapinskoga pračovjeka, ili modernu spiralnu interpretaciju špilje.

Tako se u Krapini, rodnome gradu oca hrvatskoga narodnog preporoda Ljudevita Gaja, smještenoj 50-ak kilometara zapadno od Zagreba, neugledni Muzej evolucije iz olovnih vremena s prašnjavim fotografijama i crtežima pretvorio u sofisticirano središte ljudskoga rodoslovlja digitalnog doba, u kojemu posjetitelj vizualno, taktilno, slušno i mirisno otkriva predmete najveće svjetske zbirke vezane uz neandertalca, otkrivene u Hrvatskoj. Planetarna slava Hrvatskoga zagorja osvojena Krambergerovim otkrićem prije 111 godina usklađena je sa svjetskim standardima prezentacije evolucije i to fantastičnim spojem umjetnosti, vrhunske tehnologije i znanstvenih argumenata zahvaljujući paleontologu Jakovu Radovčiću i arhitektu Željku Kovačiću, te financijskoj potpori Vlade Republike Hrvatske.

Predsjednica Vlade Jadranka Kosor otvorila je u Krapini Muzej u nazočnosti mnogobrojnih uglednika iz javnoga života 27. veljače. „U gradnju Muzeja i opremanje multimedijalnim sa-

držajima uloženo je 60 milijuna kuna pa se očekuje da će ta kapitalna investicija pridonijeti razvitku kulturnoga turizma Hrvatske“, rekao je na otvorenju ministar kulture Božo Biškupić, vidno sretan jer je za njegovih mandata RH uhvatila korak s razvijenim svijetom u digitalizaciji kulturne baštine s naših područja. Okupljene su pozdravili i ravnateljica Muzeja Hrvatskog zagorja Goranka Horjan, te autori muzejskog postava, paleontolog Radovčić i arhitekt Kovačić, krapinsko-zagorski župan Siniša Hajdar i krapinski gradonačelnik Josip Horvat.

Dojmljivi filmski prizori neandertalaca

Ulaz i predvorje Muzeja stilizirana su neandertalska nastamba. Moderna interpretacija špilje diluvijalnog doba u spiralnom obliku uvukla je izložbeni prostor između brežuljaka Hušnjakova i Josipovca u utrobu zemlje. Kada prođete kroz „zrcalo“, očekuje vas 1 200 četvornih metara koji su podijeljeni na dva kata. Svaki obilazak novoga muzeja počinje projekcijom 15-minutnoga filma o životu krapinskog neandertalca. Naši preci koji su živjeli u Krapini prije 125 000 godina prikazani su u filmu izrazito humanima. Život im je tekao u plemenskoj idili: brinu se o ranjenicima, zadirkuju se pri zajedničkoj večeri... U filmu je prikazana postavka suvremene znanosti i J. Radovčića, koji smatra da su krapinski neandertalci bili brižni, rekao je producent filma M. Vukadin iz Olimp produkcije, u kojoj su okupljeni vrhunski filmski stvaratelji. Scenarij je

Monumentalno stakleno pročelje Muzeja zrcali krajolik i posjetitelja uvodi u golemu modernu pećinu pračovjeka od 1 200 četvornih metara, koju je projektirao zagrebački arhitekt Željko Kovačić.

Autor fotografije: Damir Fabijanić

Muzej evolucije iz olovnih vremena s prašnjavim fotografijama preobrazio se u sofisticirani centar ljudskoga rodoslovlja digitalnog doba. Autor fotografije: Damir Fabijanić

zapravo oživljavanje muzejskog postava i prati raspored u muzeju. Snimljena je i priča o neandertalki, čija je anatomija rekonstruirana na temelju poznate *lubanje C*, najslavnije u krapinskoj zbirci. Oboružani informacijama iz filma, posjetitelji kreću u veliku avanturu.

Razgledavanje Muzeja počinje u prizemlju s desne strane, u prvoj izložbenoj dvorani gdje je prikazana srednjoeuropska Krapina iz Krambergerova doba i tadašnje pučko znanje. Slijedi laboratorij najmarkantnijih figura europskog prirodoslovlja u kojemu posjetitelji uče o poznatim znanstvenicima 18. i 19. stoljeća poput autora prve cjelovite teorije o evoluciji, biologa Jean-Baptista Lamarcka i Charlesa Darwina ili francuskog paleontologa Georges Barona de Cuviera, te su im predložena njihova razmišljanja o podrijetlu i razvoju čovjeka. U trećoj dvorani je vjerna rekonstrukcija nalazišta praljudi na Hušnjakovu: tu su izložene najvažnije kopije nalaza, od lubanja i čeljusti praljudi do kostiju špiljskog medvjeda, nosoroga, dabra i jelena... Uz to, ispričana je cjelovita priča o samom otkriću i prikazana Gorjanović Krambergerova metodologija proučavanja nalaza, te odjeci otkrića u svijetu. U sljedećoj dvorani prikazuje se nastanak svijeta, od Velikog praska do pojave neandertalskog čovjeka. Autori su prelazak na prvi kat osmislili kao začudnu virtualnu stvarnost. Ulaskom u svojevrсну spiralu posjetitelj postaje svjedok kozmičke, kemijske i organske Zemljine evolucije.

Dječica prvih Europljana

No, za sve nas koji smo ušli u Muzej najdojmljivija je golema diorama sa 17 skulptura koje cjelovito rekonstruiraju život neandertalaca, a koje je izradila francuska kiparica Elisabeth Daynès, svjetska stručnjakinja za hiperrealistične dermoplastične skulpture. Njezin je rad specifičan jer ona kombinira suvremenu tehnologiju, recentna paleontološka dostignuća i vlastito umijeće, a rezultat je fascinantan. Znanstvenici i kiparica pokazuju kako neandertalci nisu bestijalni divljaci s grane, nego nježni ljudi koji se brinu o djeci, bolesnima, nemoćnima i razotkriva ih kao humana bića s dušom i bića koja su mogla komunicirati. „No, i dalje ostaje otvoreno pitanje srodstva s današnjim ljudima, o čemu se polemizira već desetljećima“, objašnjava nam Jakov Radovčić.

Šetnja muzejom završava u dvorani koja pokazuje kulturnu evoluciju ljudskoga roda nakon neandertalaca, a zatim se posjetitelji mogu prošetati stazom po obronku Hušnjakova brijega prema izvornome nalazištu krapinskoga neandertalca. Naime, muzej je samo dio šireg projekta koji podrazumijeva i uređenje *Prapovijesnog parka krapinskih neandertalaca* i rekonstrukciju Kneippova lječilišta iz 1903., te obnovu samog nalazišta. Ideja je bezbroj, ali nedostaje još malo novca da se Radovčićev i Kovačičev san pretvori u *Neandertalland*. Ministar kulture vjeruje da će projekt oplemeniti i privatni kapital jer je taj suvremeni muzej Krapinu ucrtao kao neobila-znu točku hrvatskoga kulturnog turizma, ali i svjetskoga, zaključio je Božo Biškupić.

Spiralna staza vodi kroz pustolovnu priču o prvim Europljanima. Autor fotografije: Damir Fabijanić

Stotine tisuća posjetitelja i vrijedne nagrade

Vrijedna strukovna nagrada Hrvatskog muzejskog društva za životno djelo *Pavao Ritter Vitezović* ove je godine pripala Jakovu Radovčiću, koja jasno svjedoči o njegovom stručnom i znanstvenom prinosu, ali i promociji znanstvenih postignuća kojima je zauzet cijeloga plodnoga radnoga vijeka u okrilju Hrvatskog prirodoslovnog muzeja. Ministar kulture mr. sc. Božo Biškupić čestitao je laureatu Radovčiću posebno ističući njegovu angažiranost na prezentaciji postignuća naših prirodoslovaca na europskoj i svjetskoj znanstvenoj sceni.

Slijedom Radovčićevih plodnih istraživanja i posebne vezanosti za područje analize krapinskih neandertalaca znameniti paleontolog se istakao kao suvereni autor muzeološke koncepcije stalnoga postava novoga Muzeja krapinskih neandertalaca. Jakov Radovčić je kao vrhunski svjetski stručnjak za to područje, dao i novi pogled na razvoj čovjeka, te našega postanka i podrijetla, koji je pridonio i novoj valorizaciji i inovativnoj znanstvenoj interpretaciji toga nalaza na međunarodnoj znanstvenoj ali i muzealnoj karti.

Usto, Muzej krapinskih neandertalaca dobio je u na generalnoj konferenciji Međunarodnoga savjeta za muzeje (ICOM-a) u Shanghaiju treću nagradu Međunarodnog komiteta za audio-vizualne medije i nove tehnologije (AVICOM) u kategoriji multimedijalnih sadržaja u muzejskom postavu i to za izvedbu info kioska. Taj skup u Shanghaiju promovira na globalnoj razini multimedijalne sadržaje koje koriste muzeji u svojim postavima i projektima koji se odnose na

Ognjište u pećini: 17 hiperrealističnih figura neandertalaca vjerno je rekonstruirala francuska kiparica Elisabeth Daynès. Autor fotografije: Elisabeth Daynès / Atelier Daynès Paris.

baštinu. Riječ je o projektu koji je nastao temeljem suradnje arhitekta Željka Kovačića i paleontologa Jakova Radovčića s brojnim suradnicima, a realizirao ga je studio Novena koji se bavi izradom virtualnih sadržaja za muzejske ustanove. Nagrađeni krapinski info kiosk objedinjuje edukativne i zabavne sadržaje za posjetitelje. No, svoje prvo veliko priznanje autorski dvojac novog postava Muzeja krapinskih neandertalaca dobio je od stotina tisuća posjetitelja iz zemlje i inozemstva, među kojima su bili i brojni hrvatski iseljenici.

Zanimljivosti

Krambergerovi su podrijetlom iz Njemačke, pojašnjava Jakov Radovčić. Naš glasoviti paleontolog, geolog i paleoantropolog Dragutin Gorjanović Kramberger (Zagreb, 25. X. 1856 - Zagreb, 24. XII. 1936) sin je Matije koji je doselio iz Štajerske u Zagreb. Matija se oženio 1856. udovicom Terezijom Dušek, rođenom Vrbanović, Hrvaticom rodnom iz Bjelovara. Gorjanovića je za proučavanje prirode već u djetinjstvu zainteresirao susjed Slavoljub Wormastiny, gornjogradski ljekarnik i preparator Narodnog muzeja. Kao dječak pokazuje zanos pri skupljanju zbirka leptira i puževa, a osobito fosilnih riba i biljaka iz okolice Zagreba. Proučavanje fosilnog svijeta ostat će mu trajnim interesom. Nakon završena četiri razreda realne gimnazije upisao se u preparandiju. Ne završivši je, kao izvanredni student upisuje se na Sveučilište u Zürichu, a nakon toga u Münchenu, gdje mu je profesor bio paleontolog Karl Zittel. Studije je završio 1879. stekavši doktorat na Sveučilištu u Tübingenu disertacijom o fosilnim ribama Karpata (*Beiträge zur Kenntnis der fossilen Fische der Karpathen*). Taj je rad iste godine tiskan u časopisu *Palaeontographica* u Kasselu. Po povratku u Zagreb, potporom Zemaljske vlade biva opet poslan u Beč, gdje je u Dvorskome muzeju, na Sveučilištu i u Geološkom zavodu proširio znanja iz geologije i paleontologije. Zahvaljujući Đ. Pilaru i S. Brusini, pristavima Narodnog muzeja, Zemaljska vlada ga je 1880. postavila privremenim, a 1881. stalnim pristavom u Mineralogičko-geologičkom odjelu Narodnog muzeja. Kao hrvatski domoljub 1882. prezime Kramberger mijenja u Gorjanović i otada potpisuje svoje radove pod prvim, drugim ili s oba imena i prezimena. Na Zagrebačkom sveučilištu habilitira se 1883, kada je postavljen za docenta paleontologije kraljevnjaka, a 1886. proširuje docenturu na cijelu paleontologiju. JAZU ga je dopisnim članom izabrala 1891, a 1893. imenovan je ravnateljem Geološko-paleontološkog odjela Narodnog muzeja. Izvanrednim profesorom geologije postaje 1894, a redovitim 1896. Do svog otkrića pračovjeka u Krapini Gorjanović je objelodanio 53 znanstvena rada. Sveukupno je objavio 237 radova, kazao je Jakov Radovčić.

SUMMARY

A GEM OF NATURAL SCIENCE HERITAGE

The Krapina Neanderthal Museum, a gem of natural science heritage, is situated alongside the Hušnjakovo archaeological site in the town of Krapina near Zagreb, where famed Croatian naturalist Dragutin Gorjanović Kramberger discovered the remains of prehistoric man. The enigmatic story of the origin of species and of man can now most simply be seen through the models of evolution depicted at the newly opened Krapina Neanderthal Museum, Europe's most modern natural science museum. The museum's permanent exhibits have been created by eminent Croatian palaeontologist Jakov Radovčić and architect Željko Kovačić. This unique natural science museum has brought scientific insight to life, with the aid of new 3D format technology, as an easily understandable tale of the first Europeans. This complex natural science project, twelve years in the making, pooled natural scientists and artists from Croatia and the world. After stepping across a small stream in the valley between the picturesque hills of Hušnjakovo and Josipovac, visitors arrive at the glass wall of the museum, like a great mirror reflecting the landscape and the people passing by. Passing through this glass screen, visitors enter the dwelling of the Krapina prehistoric man, that is, a modern spiral interpretation of an inhabited cave. Many tourists from around the world have already done so, including Croatian emigrants from forty countries around the world.

RESÚMEN

JOYA DEL PATRIMONIO DE LAS CIENCIAS NATURALES

Una verdadera joya del patrimonio de las ciencias naturales, el Museo de los neandertales de Krapina, está ubicada junto al lugar del hallazgo en Hušnjakovo, en la pequeña ciudad de Krapina próxima a Zagreb, donde el famoso naturalista Dragutin Gorjanović Kramberger descubrió los restos del hombre prehistórico. A partir de ahora, la manera más simple de entender el enigmático cuento sobre el origen de las especies y del hombre, será con la ayuda de los modelos del ciclo evolutivo que se exhiben en el recientemente inaugurado y más moderno Museo europeo de Ciencias Naturales de los neandertales de Krapina. Los autores del mismo son el renombrado paleontólogo Jakov Radovčić y el arquitecto Željko Kovačić. Este Museo de Ciencias Naturales, único en su género, recreó los conocimientos científicos implementando nuevas tecnologías de formato D3 como cuento de aventuras fácilmente entendible sobre los primeros europeos. En este complejo proyecto de ciencias naturales que se estuvo desarrollando durante 12 años, trabajaron naturalistas y artistas de Croacia y del mundo. Después de cruzar el arroyito y entrar al valle situado entre las pintorescas colinas de Hušnjakovo y Josipovac, el visitante ve delante suyo la pared de vidrio del Museo en el que se reflejan - como en un gran espejo- el paisaje y la gente que camina. Ingresando a través de esta pantalla vítrea, se accede a la morada del hombre prehistórico de Krapina, es decir a la moderna interpretación espiral de la caverna. Hasta ahora han visitado el Museo un sinnúmero de turistas extranjeros, entre ellos muchos emigrantes croatas de unos 40 países del mundo.

HRVATSKO KULTURNO NASLJEĐE U BEČU

Kulturni dodiri Beča i Zagreba podjednako su izazovni i u prošlosti i u sadašnjosti. Stvaralaštvo naših svećenika, diplomata, znanstvenika, studenata, umjetnika, ali i trgovaca te brojnih obrtnika vidljivo je na bečkim krajobrazima. Usto, još je 1609. na području Beča postojalo Hrvatsko selo koje su osnovali Hrvati iz D. Austrije i J. Moravske. Slijedom višestoljetnih međusobnih dodira naših kultura bilo je potrebno pokrenuti ustanovu koja će se baviti interdisciplinarnim istraživanjem hrvatskih tragova, ali i suvremenih pitanja vezanih za Hrvate, ne samo u Beču i današnjoj Republici Austriji, nego i na cijelome području nekadašnje Austro-Ugarske Monarhije. U RH su najviše zanimanja za taj izazov pokazali profesori zagrebačkoga Filozofskoga fakulteta Družbe Isusove inicirajući još od 1990. osnivanje Hrvatskoga povijesnoga instituta u Beču, koji se afirmirao inovativnom baštinskom prezentacijom.

Dobro je poznato da se krajem 15. stoljeća zbio veliki poraz hrvatske vojske na Kravskom polju 1493. Nakon toga turska je invazija jačala, a život Hrvata u ostacima ostataka slobodnoga teritorija postajao je sve opasniji i nesigurniji, osobito nakon poraza ugarsko-hrvatske vojske u Mohačkoj bitci 1526. Hrvati su gubili mnoge bitke protiv Turaka gotovo kroz cijelo 16. stoljeće. U takvim je uvjetima potkraj 15. stoljeća počelo iseljavanje Hrvata prema sjeverozapadu koje se intenzivno nastavljalo, osobito u prvoj polovini 16. stoljeća. U tom je razdoblju hrvatska pretrpjela najveći demografski gubitak, posljedica toga su i mnoga kasnija iseljavanja hrvatskoga naroda, te mnogi kasniji ratovi, sve do najnovijih vremena. Danas najveći broj potomaka spomenutih iseljenika prema sjeverozapadu (koji se još osjećaju Hrvatima i govore hrvatski) živi na području današnje Republike Austrije, u najistočnijoj pokrajini Gradišću. U drugoj polovini 20. stoljeća, zbog promjene tradicionalnoga načina života, znatan je broj tih Hrvata bio privremeno trajno preselio u austrijsku prijestolnicu Beč. Osim njih, u Beču su, osobito u doba Austro-Ugarske Monarhije, dulje ili kraće vrijeme boravili mnogi istaknuti hrvatski intelektualci, kao studenti ili poslije kao stručnjaci različitih zanimanja. Jedan od najslavnijih hrvatskih učenjaka svih vremena, koji je među ostalima boravio i djelovao i u Beču, nedvojbeno je isusovac Ruđer Bošković. Ukratko, mnogi hrvatski svećenici, diplomati, znanstvenici, studenti, umjetnici, ali i obrtnici i trgovci ostavili su u Beču svoj trag. Usto je još važno spomenuti da je, prema povijesnim izvorima, 1609. na području Beča postojalo Hrvatsko Selo (Krowotendörfel). Osnovali su ga Hrvati iz Donje Austrije i južne Moravske, koji su se preko Moravskoga polja (Marchfeld) naseljavali u Beč. Ti su Hrvati također bili potomci iseljenika s kraja 15. i prve polovine 16. stoljeća. Inače je spomenuti lokalitet u Beču poznat pod imenom Spitalberg, a Hrvata tamo nema već odavno.

Zbog svega spomenutoga, bilo je potrebno osnovati ustanovu koja će se baviti interdisciplinarnim istraživanjem hrvatskih tragova, ali i suvremenih pitanja vezanih za Hrvate, ne samo u Beču i današnjoj Republici Austriji nego i na cijelome području nekadašnje Austro-Ugarske Monarhije (izvan današnjih hrvatskih državnih granica). U Hrvatskoj su najviše zanimanja za taj problem pokazali profesori zagrebačkoga Filozofskoga fakulteta Družbe Isusove. Zato je, odmah nakon demokratskih promjena, već u studenom 1990., spomenuti fakultet na čelu s ondašnjim dekanom Ivanom Macanom, počeo s pripremama za osnivanje Hrvatskoga povijesnoga instituta u Beču. Institut je, kao znanstvenoistraživačka ustanova, pri resornome Ministarstvu Republike Hrvatske službeno registriran 19. listopada 1992. Unutar Instituta osnovan je i Kolegij Družbe Isusove koji pomaže znanstvenicima, doktorandima i studentima različitih struka pri osiguravanju smještaja u Beču. Zbog toga Institut uvijek ima pročelnika i voditelja. Pročelnik Instituta bira se među članovima Družbe Isusove, a potvrđuje ga Vijeće Filozofskoga fakulteta Družbe Isusove. Obično se brine o funkcioniranju spomenutoga Kolegija DI u Beču. Voditelj Instituta, zadužen za znanstvenoistraživačku djelatnost Instituta, može biti i vanjski član Instituta, a također ga potvrđuje Vijeće Filozofskoga fakulteta Družbe Isusove. Tako je posljednjih godina voditeljica Instituta Sanja Vulić, autorica ovih redaka.

Tribine u Hrvatskom povijesnom institutu u Beču u 2009.

Voditeljica Instituta S. V., u suradnji s gradišćanskom Hrvaticom dr. Andreom Zorkom Kindom Berlaković (s Instituta za slavistiku Sveučilišta u Beču) i ondašnjim pročelnikom paterom Petrom Nikolićem, pokrenula je 2009. tribine naslovljene *Hrvatska baština*. Tribine su se održavale u HPI.

Prva je tribina održana 26. ožujka 2009. Na njoj je predstavljen povijesno--fantastični roman *Torguata* književnice Iris C. de Corbavije. Povijesni okvir romana je bitka na Krbavskom polju iz g. 1493., premda se glavnina radnje romana zbiva u različitim razdobljima 20. stoljeća. Roman je autoričin prvijenac, a dobio je vrlo pozitivne ocjene uglednih hrvatskih književnika Hrvoja Hitreca, Miljenka Jergovića i Nevenke Nekić. Objavljen je kao treća knjiga Biblioteke Hrvatski pisci u inozemstvu Naklade Tusculum iz Zagreba, koju uređuje S. V. Roman su u Hrvatskom povijesnom institutu u Beču predstavile A. Z. Kinda Berlaković, zatim urednica knjige S. V. i autorica I. C. de Corbavia. Nakon predstavljanja razvila se zanimljiva rasprava tijekom koje je autorica romana odgovarala na pitanja studenata.

Druga tribina održana je 6. svibnja 2007. Gost je bio Tomislav Žigmanov, ravnatelj Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata sa sjedištem u Subotici (Bačka) i član Društva hrvatskih književnika. Na početku tribine književnu i kulturnu djelatnost T. Žigmanova predstavile su S. V. i A. Z. Kinda Berlaković. Književnik Žigmanov rođen je 1967. u Tavankutu u Bačkoj, nedaleko od Subotice. Organizatorice su istaknule da Žigmanov, premda se školovao isključivo na srpskom jeziku (u rodnom Tavankutu, u Subotici i Novom Sadu) nikada nije zanemario svoj materinski hrvatski jezik, pa svoje znanstvene i stručne radove u pravilu objavljuje na normiranom hrvatskom književnom jeziku, u Hrvatskoj ali i izvan Hrvatske. Dalje su predstavile Žigmanovljeve knjige na suvremenom hrvatskom standardnom jeziku, a to su pjesnička zbirka *Raskrivanje*

(Subotica, 1998.), zatim kratki refleksivni prozni zapisi sabrani u knjizi *Iza efemerija svakodnevlja* (Subotica, 2001.; Zagreb, 2002.), pa pjesnička zbirka *Bez svlaka mraka* (Subotica, 2005.) i *Bibliografija Hrvata u Vojvodini 1990. – 2002.* (Pula, 2005.), sociološka monografija *Hrvati u Vojvodini danas – traganje za identitetom.* (Zagreb, 2006.) i knjiga eseja *Minimum in maximis – zapisi s ruba o nerubnome* (Zagreb, 2007.). Predstavile su i dijalektna književna djela toga bunjevačkoga Hrvata, tj. zbirku pjesama *Bunjevački blues* (Subotica, 2002.), uključujući prošireno izdanje iz 2003., te prvu suvremenu dijalektnu prozu na bunjevačkom idiomu, naslovljenu *Prida svitom. Saga o svitu koji nestaje* (Čikerija – Osijek, 2008.). Budući da je i kao ravnatelj Zavoda i inače kao javni djelatnik trajno zaokupljen sudbinom Hrvata na području Bačke, Srijema i Banata, Žigmanov je za svoje predavanje na tribini u Beču izabrao temu *Hrvati u Vojvodini jučer, danas, sutra*. Premda potkrijepljeno znanstvenim činjenicama, predavanje je bilo vrlo dinamično i zanimljivo te su ga svi nazočni pratili vrlo pozorno.

Treću tribinu organizirala je A. Z. Kinda-Berlaković u suradnji s Hrvatskim centrom u Beču. Na toj tribini, koja je održana 7. svibnja u Hrvatskom centru u Beču, Sanja Vulić održala je predavanje “Usporedba gradišćanskohrvatskih govora sa starinačkim govorima u središnjoj Hrvatskoj”. Svoje je predavanje koncipirala kao svojevrsni jezikoslovni vremeplov. Predstavljajući jezikoslovnu građu iz središnje Hrvatske iz različitih stoljeća, posebice se usredotočila na današnje govore starosjedilaca u središnjoj Hrvatskoj te pokazala da još imaju mnogo zajedničkih gramatičkih osobina i leksičkih podudarnosti s gradišćanskohrvatskim govorima.

Međunarodni znanstveni skupovi u HPI u Beču u 2009. i 2010.

Prvi međunarodni interdisciplinarni znanstveni skup *Croatia Austro-Hungarica* organiziran je u Hrvatskom povijesnom institutu u Beču 3. i 4. rujna 2009. Na skupu su izlagali znanstvenici iz Hrvatske (Ivica Martinović, Davor Piskač, Sandra Cvikić, S. Vulić, Vladimir Horvat), Mađarske (Ernest Barić, Dinko Šokčević), Austrije (Robert Hajszan), Poljske (Maciej Falski) i Srbije (Tomislav Žigmanov). I. Martinović je izlagao o poznavanju i izučavanju prirodne filozofije R. Boškovića na austrijskim sveučilištima do 1773. Temama vezanim za Hrvate u Gradišću posvetili su se D. Piskač (s Hrvatskih studija u Zagrebu), koji je govorio o filozofskim temama u pjesništvu Mate Meršića Miloradića, te R. Hajszan (iz Panonskoga instituta u Gradišću) koji je nastojao dokazati hrvatsko podrijetlo skladatelja Josefa Haydna. Na hrvatsku manjinsku tematiku na području nekadašnje Austro-Ugarske odnosili su se i referati T. Žigmanova i S. Vulić. Žigmanov je izlagao o bibliografijama i bibliografskoj praksi u podunavskih Hrvata, a S. Vulić je, na temelju svojih terenskih istraživanja, analizirala govor šokačkih Hrvata u Rekašu u rumunjskom Banatu. Dva su se referata odnosila na fenomem višejezičnosti na području monarhije: referat E. Barića (sa Sveučilišta u Pečuhu) bio je naslovljen “Obitelj Zrinski i višejezičnost”, dok se pater V. Horvat (s Filozofskoga fakulteta Družbe Isusove) posvetio višejezičnim rječnicima s hrvatskom sastavnicom na području monarhije. Svoje pak zanimljivo istraživanje o hrvatsko-mađarskim odnosima u posljednjim desetljećima Austro-Ugarske Monarhije predstavio je D. Šokčević (sa Sveučilišta u Pečuhu). Dva su se pak referata odnosila na identitetsku problematiku. S. Cvikić (iz Instituta “Ivo Pilar”, podružnica Vukovar) je, sa sociološkog stajališta, razma-

trala važnost hrvatskoga jezika za hrvatski nacionalni identitet, dok je M. Falski (sa Sveučilišta u Varšavi) analizirao hrvatski identitet u sklopu monarhije. Također su na skupu predstavljene tri knjige: Zbornik radova *Identitet Srijema u prošlosti i sadašnjosti* predstavile su S. Vulić i urednica Zbornika S. Cvikić. Knjigu S. Vulić *Vitezovi hrvatskoga jezika u Bačkoj* predstavili su T. Žigmanov, S. Cvikić i autorica. Knjigu Anice Marić *Halo mama! – Ratni dnevnik i progon iz Vukovara* predstavila je S. Cvikić.

U kulturnom programu prvoga znanstvenoga skupa održan je koncert folklornoga trija *Bošnjakuše* iz Pečuha (u sastavu: Marija Bošnjak, Ildika Bošnjak-Balaz i Milica Klaić-Tarađija), koje su izvele svatovske pjesme bošnjačkih Hrvata iz okolice Pečuha. Znanstveni skup završio je studentskim izletom u srednje i južno Gradišće. Sudionici su u srednjem Gradišću posjetili Hrvate u Šuševu te Kulturnu zadrugu u Velikom Borištofu, a u južnom Gradišću Panonski institut u Pinkovcu.

Drugi međunarodni interdisciplinarni znanstveni skup *Croatica Austro-Hungarica* održan je u HPI 9. i 10. rujna 2010. Osnovna tema skupa bili su hrvatski tragovi na panonskom području izvan hrvatskih državnih granica. Skup je počeo na simboličan datum 9. rujna, kada se smatra da se prije 517 godina dogodila Krbavska bitka. Na skupu su izlagali znanstvenici iz Austrije (Nikola Benčić, A. Z. Kinda-Berlaković), Hrvatske (Katarina Koprek, I. Martinović, D. Piskač, Marijan Steiner, S. Cvikić, S. Vulić, Tanja Brešan) i Mađarske (E. Barić i D. Šokčević). Na početku je sudionike pozdravila i uvodni govor održala S. Vulić. Od 11 izlaganja, čak se pet odnosilo na Hrvate koji su potomci sudionika iseljeničkoga vala od prije pola tisućljeća. To je ujedno bila tematska cjelina prvoga dana skupa. Izlaganja su u toj cjelini bila podijeljena u dvije skupine, ovisno o tome jesu li sintetskoga tipa ili se odnose na pojedine osobe. U prvoj je skupini N. Benčić održao referat o uzajamnim odnosima gradišćanskih Hrvata i matične Hrvatske, A. Z. Kinda-Berlaković o jeziku te K. Koprek (s Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta) o pučkim crkvenim popijevkama. U drugoj je skupini I. Martinović izlagao o filozofskim temama u poznatoga donjoaustrijskoga Hrvata Filipa Vezdina, a D. Piskač o Miloradićevoj zbirci *Prestružnjaki*. Drugoga su se dana skupa dva referata odnosila na Hrvate u Bačkoj i općenito u današnjoj Srbiji. Pater M. Steiner (s Filozofskoga fakulteta Družbe Isusove) govorio je o istraživanjima pučkih popijevki u Bačkoj, a S. Cvikić je sociološki analizirala situaciju u kojoj danas žive Hrvati u Srbiji. S. Vulić je, na temelju svojih terenskih istraživanja, analizirala govor Hrvata kajkavaca u Keči u rumunjskom Banatu. E. Barić je izlagao o hrvatskim tragovima u toponimiji južnoga Zadunavlja, a D. Šokčević je ovaj put istražio i izlagao o tome kako su Mađari početkom 20. stoljeća doživljavali Hrvate. Posljednjim je referatom T. Brešan (s Filozofskoga fakulteta u Splitu) uvela sudionike u novu temu o uporabi njemačkoga jezika na hrvatskom jugu, u Dalmaciji početkom 20. stoljeća, opet u granicama Austro-Ugarske. U večernjem programu prvoga dana skupa predstavljena je nakladnička djelatnost Hrvata iz istočnoga Srijema. Zlatko Žužić, glavni tajnik udruge protjeranih Hrvata iz istočnoga Srijema i urednik časopisa *Zov Srijema* predstavio je desetak knjiga srijemskih Hrvata. S. Vulić predstavila je roman *Svršetak vražjeg stoljeća* Vladimira Bošnjaka te dijalektalni rječnik govora Golubinaca u Srijemu, autora Ilije Žarkovića. Drugi znanstveni skup završio je izletom u sjeverno Gradišće. N. Benčić poka-

zao je sudionicima skupa znamenitosti Željezna. U Cogrštofu je organiziran posebni program za sudionike, a posebni za sudionice znanstvenoga skupa. Sudionice su posjetile književnicu Anu Šoretić u njezinu domu u Cogrštofu, a sudionici vinski podrum Mate Klikovića. I jedni i drugi bili su vrlo zadovoljni. Izlet je završio zajedničkim posjetom svih sudionika Hrvatima u Klimpuhu.

Suradnja Hrvatskoga povijesnoga instituta u Beču i bečkog Hrvatskoga centra

Voditeljica HPI u Beču, u suradnji s mr. Gabrielom Novak-Karall, glavnom tajnicom Hrvatskoga centra u Beču, organizirala je predavanja hrvatskih znanstvenika i kulturnih djelatnika. Predavanja su se održavala u Hrvatskom centru u Beču.

Prvo predavanje, 28. travnja 2010., održao je D. Piskač. Predavanje je naslovljeno “Miloradićeve filozofske teme”. Prije toga, znanstvenu i nastavnu djelatnost D. Piskača predstavila je S. Vulić. D. Piskač je iznio niz novih, zanimljivih i suvremenih pogleda na pjesništvo te na odnos prema pjesništvu Mate Meršića Miloradića.

Na prijedlog glavne tajnice Hrvatskoga centra Gabriele Novak-Karall i studentice Julije Klemen, predsjednice Hrvatskoga akademskoga kluba u Beču (HAK-a), drugo predavanje, 6. svibnja 2010., na Hakovskoj večeri / Hakovskom četvrtku, održala je S. Vulić. Predavanje je naslovljeno “Hrvatski književni jezik u 19. i početkom 20. stoljeća – usporedba s gradišćanskohrvatskim književnim jezikom”.

Treće predavanje, 10. lipnja 2010., održao je pater V. Horvat, isusovac. Predavanje je naslovljeno “Bečki isusovački provincijal Alfonso Carrillo (1553.-1618.), veliki dobrotvor hrvatskoga naroda”. Prije predavanja, bogatu pastoralnu, publicističku i znanstvenu djelatnost V. Horvata predstavila je S. Vulić.

Četvrto predavanje, 30. lipnja 2010., održao je Đuro Vidmarović, prof. Predavanje je naslovljeno “Jurica Čenar – modernist među hrvatskim književnicima u Gradišću”. Prije predavanja, profesionalnu djelatnost Đ. Vidmarovića predstavila je S. Vulić. Književni lik Jurice Čenara suvremena je i izazovna tema o kojoj je Đ. Vidmarović iznio niz novih spoznaja.

Peto predavanje, 9. prosinca 2010., s vrlo zanimljivom temom “Koje su crkvene popijevke gradišćanskih Hrvata prihvaćene u staroj domovini?”, održala je K. Koprek. Predavanje je popraćeno izvrsnom vokalnom izvedbom predavačice. Posjetitelje je dodatno oduševilo što im je omogućeno da nakon predavanja uvježbavaju najpopularnije popijevke.

Predavanje u suradnji Kulturne zadruge iz Velikoga Borištova u Gradišću

Voditeljica HPI u Beču uspostavila je suradnju s Gerlindom Stern-Pauer, voditeljicom Kulturne zadruge (KUGA) u Velikom Borištofu u Gradišću. Suradnja podrazumijeva zajedničku organizaciju predavanja hrvatskih znanstvenika i kulturnih djelatnika. Prvo predavanje u Kulturnoj zadrugi, naslovljeno “Miloradićeve filozofske teme”, održao je D. Piskač 2. lipnja 2010. Prije predavanja, znanstvenu i nastavnu djelatnost D. Piskača predstavila je S. Vulić.

Predavanje profesora gostiju na Sveučilištu u Gdanjsku 2010.

Voditeljica Instituta je, na poziv Katedre za slavistiku Sveučilišta u Gdanjsku, boravila od 11. do 16. svibnja 2010. kao gost profesor na tom sveučilištu. Među ostalim održala je predavanje “Hrvati u Austriji, zapadnoj Mađarskoj i Slovačkoj”. Predavanje je slušalo stotinjak studenata kroatistike od 1. do 5. godine te mnogi sveučilišni nastavnici. Većina ih je tom prigodom prvi put čula za spomenutu hrvatsku dijasporu.

Tečaj njemačkoga jezika u HPI u Beču 2010.

S. Vulić je, zajedno s ondašnjim pročelnikom HPI paterom N. Bilićem, od 26. srpnja do 7. kolovoza 2010. organizirala ljetni tečaj njemačkoga jezika za studente Zagrebačkoga sveučilišta. Tečaj je vodio Henrik Damjanović. U kulturnom dijelu tečaja organizirano je predstavljanje pjesničke zbirke *Srebrni odbljesci* hrvatskoga pjesnika Petra Bašića iz Južnoafričke Republike. Knjigu su predstavili urednici i recenzenti knjige S. Vulić i R. Hajszan, te autor.

Okrugli stol u suradnji HPI i bečkog Hrvatskoga akademskoga kluba

Voditeljica HPI je, u suradnji sa studenticom Julijom Klemen, predsjednicom HAK-a u Beču, u sklopu Hakovskoga četvrtka, 4. studenoga 2010. organizirala Okrugli stol *Hrvatske manjine i nacionalni identitet*. Okrugli stol, koji je radni dio otvorila Julija Klemen, bio je izvršno posjećen, a sastojao se od dva dijela. U prvom su dijelu izlaganja na odabranu temu iznijeli S. Vulić u ime HPI; dr. R. Hajszan, predstojnik Panonskoga instituta iz Pinkovca; Z. Žužić, glavni tajnik Udruge protjeranih Hrvata iz Srijema, te Štefan Pauer u ime Hrvatskoga centra u Beču. Drugi se dio sastojao od duge i vrlo žive rasprave u kojoj je sudjelovao velik broj posjetitelja Okrugloga stola. Osobito je bilo zanimljivo stajalište glavne tajnice Hrvatskoga centra Gabriele Novak Karall, koja je upozorila na veliku štetu koju je Hrvatima u Austriji donijela podjela na hrvatski jezik i gradišćanskohrvatski jezik. Budući da je u oba slučaja riječ o hrvatskom jeziku, jeziku hrvatskoga naroda, premda u različito vrijeme normiranom, G. Novak Karall istaknula je nužnost svođenja tih hrvatskih idioma pod zajednički naziv hrvatskoga jezika te potrebu utemeljenja nastave na hrvatskom jeziku za hrvatsku djecu u Beču, neovisno o tome je li riječ o potomcima preseljenika iz 16. stoljeća u zapadnu Ugarsku ili pak o djeci čiji su roditelji posljednjih desetljeća iselili iz Hrvatske ili Bosne i Hercegovine. U tom je kontekstu i Petar Tyran, urednik tjednika *Hrvatske novine*, istaknuo da je odustao od pravopisnoga rješenja *Gradišćanski Hrvati* te da se u tom tjedniku sada isključivo rabi pravopisna realizacija *gradišćanski Hrvati*. Nakon promjene imena Gradišćanskohrvatskoga centra u Beču u Hrvatski centar, time je učinjen još jedan znatan pomak koji pridonosi prestanku apsurdnih podjela Hrvata u Beču i Austriji u dvije vrste Hrvata. Tomu su, među ostalim, nedvojbeno pridonijele i žive rasprave nakon predavanja koja su zajedno organizirali Hrvatski centar i HPI u Beču.

SUMMARY

CROATIAN CULTURAL HERITAGE IN VIENNA

There is a great legacy of culture created in Vienna by Croatian priests, diplomats, scientists (as far back as in the time of Ruđer Bošković), students, artists, and those left by merchants and craftspeople. Historical sources show the existence of a Croatian settlement in the Vienna area in 1609 called Krowotendörfel (Croatian Village). It was established by the Croats of Lower Austria and Southern Moravia, and is now known as Spitalberg. From these facts emerged the need to establish an institution that would undertake interdisciplinary research of Croatian traces, and contemporary Croatian-related issues, not only in Vienna and present day Austria, but across the entire area of the former Monarchy of Austria-Hungary (outside the modern borders of Croatia). In Croatia it was the professors of Zagreb's Jesuit Faculty of the Humanities that have shown the greatest interest for this issue. As a result, immediately following the transition to democratic government, as early as in November of 1990, this institution, led at the time by faculty Dean Ivan Macan, initiated preparations to establish a Croatian Historical Institute in Vienna. A Jesuit College has been set up within the institute to assist researchers, postgraduate students and students of various professions in securing accommodations in Vienna. The institute always has a serving director and head of department. The head of the institute, responsible for its scientific research activities, can also be an associate member of the institute, and is confirmed by the Council of the Jesuit Faculty of the Humanities. The Croatian Historical Institute in Vienna was registered in Austria on 27 February 2006 as a research institution. The current head of the institute is the author of this essay, Sanja Vulić.

RESÚMEN

HERENCIA CULTURAL CROATA EN VIENA

Significativas huellas culturales de sacerdotes, diplomáticos y científicos croatas (todavía de la época de Ruđer Bošković) lo mismo que de estudiantes, artistas, pero también de comerciantes y artesanos, pueden encontrarse en Viena. Además, según fuentes históricas, en 1609 en el territorio de Viena existía un poblado denominado Hrvatsko selo (Krowotendorf), fundado por los croatas de la Baja Austria y Moravia del Sur, llevando actualmente esa localidad vienesa el nombre de Spitalberg. Por todo lo expuesto, fue necesario fundar una institución que se dedicase a la investigación interdisciplinaria de huellas croatas, pero también de cuestiones actuales relacionadas con los croatas, no sólo en Viena sino en todo el territorio de la antigua Monarquía Austro-Húngara (fuera de las actuales fronteras croatas). En Croacia los que mostraron más interés por esas cuestiones son los profesores de la Facultad de Filosofía de la Compañía de Jesús zagrebiense. Por eso, inmediatamente después de los cambios democráticos, ya en noviembre de 1990, la mencionada Facultad conducida en aquél entonces por el decano Ivan Macan, comenzó con los preparativos para la creación del Instituto Histórico Croata en Viena. Dentro del Instituto, fue fundado el Colegio de la Compañía de Jesús que ayuda a científicos, doctorandos o estudiantes de distintas especialidades a encontrar alojamiento en Viena. Por eso el Instituto siempre tiene un rector y un director. El rector del Instituto, encargado de la labor científico-investigadora del mismo, puede ser también un colaborador externo del Instituto, que también debe ser confirmado por el Concejo de la Facultad de Filosofía de la Compañía de Jesús.

El 27 de febrero de 2006 el Instituto Histórico Croata fue registrado también en la República de Austria como institución científica. Los últimos años al frente del Instituto se encuentra Sanja Vulić, autora de este artículo.

KARNEVALSKE SVEČANOSTI

Današnji karnevali čine nam se bezazlenima i blagima, ali lutka je samo zamjena za ljudsku žrtvu. U prošlosti je bilo čak i otvorenih obračuna među susjednim maskiranim skupinama. Karneval je europski i latinskoamerički običaj (zahvaljujući misionarskom izvozu), ali se opire globalizaciji jačanjem i čuvanjem lokalnog identiteta. I na dalekim gostovanjima maškare uvijek predstavljaju vlastiti zavičaj. Prostor karnevala zato je i danas cijeli prostor koji zajednica smatra svojim. Temeljno je dvojstvo karnevala u spoju magije i kritike, a podrobnije sam ga razložio u knjizi *Hrvatski karnevali*. Prvi, naizgled stariji i izvorniji tip karnevala nalazimo najčešće u seoskim, ponajviše u stočarskim sredinama. Najuočljiviji su zvončari, pusti, bušari, baukači, didi, mačkare i srodni likovi.

O krivljenikov identitet ostaje uvijek barem donekle skriven i to ide na ruku branitelju: lokalna zajednica sudi sama sebi. Spaljuje se lutka, a ljudi se privremeno oslobađaju krivnje, puštaju se na uvjetnu slobodu. Prikupljaju se novi dokazi za ročište koje je zakazano dogodine. Kazna nije lomača, kazna su optužbe i javno izlaganje na trgu. Karnevalska osuda pruža privid izlaza iz teškoga položaja, otklanja i odgađa latentni sukob.

Današnji karnevali čine nam se bezazlenima i blagima, ali lutka je samo zamjena za ljudsku žrtvu. Izbor novoga vladara uz žrtvovanje staroga nekad je možda povezivao obnavljanje vlasti i ciklus obnavljanja prirode. Karneval je blagonaklon prema “zdravoj” lokalnoj zajednici, nastoji je ojačati, ali je donedavno bio okrutan prema drugima: izopćenicima, nevjernicima, strancima, lualicima, beskućnicima, čudacima, samcima, kljastima, slaboumnima, sirotinji, svim marginalcima i manjinama. Zlostavljao je slabe, žene, djecu i životinje.

Oganj simbolički ne pali samo poroke i grijeha, ne vodi se univerzalnim kršćanskim milosrđem i etikom, on poganski i navijački čisti baš sve što se ne uklapa u zamišljenu sliku jake zajednice. U prošlosti je bilo čak i otvorenih obračuna među susjednim maskiranim skupinama. Karneval je europski i latinskoamerički običaj (zahvaljujući misionarskom izvozu), ali se opire globalizaciji jačanjem i čuvanjem lokalnog identiteta. I na dalekim gostovanjima maškare uvijek predstavljaju vlastiti zavičaj.

Rušitelj poretka

Karneval je poganin, a ne kršćanin, i zato ga treba spaliti poput vještice. Ali čija je ono lomača na trgu? Tko koga spaljuje, tko je na vlasti, čiji je sud? Karneval je i tužitelj i tuženi, on je i sudac i okrivljenik, vladar koji se dragovoljno žrtvuje. Pokladni je utorak vrhunac njegove vladavine,

a on organizira suđenje pod maskama samu sebi, preuzima odgovornost za sve što se (prije njegova kratkog mandata!) dogodilo u protekloj godini i mirno se daje spaliti, siguran da će se opet vratiti. Ruga li se to on Otkupitelju?

Karnevalu kao pobunjenu poganinu ništa ne mora biti sveto, ali poruga mu nije glavna namjera, on se zaista nesebično žrtvuje da bi smirio sukob suprotnosti u zajednici i omogućio barem privid čistoće novoga početka. Bučno glumi poganstvo u službi kršćanstva, ponekad se ruga svećenicima (i oni su ljudi), ali ne i vjeri. Iz karnevalske predstave ipak se (uglavnom) isključuju groblja, crkve i kuće u žalosti. Je li pokladno vrijeme istinska privremena pobjeda poganstva nad kršćanstvom, je li to (u društvenome smislu) pobuna koja ruši vladajući poredak? Nije.

Imamo posla s pritajenim agentom duhovnih i svjetovnih vlasti, to je podmetnuti vođa koji inscenira i odmah zatim guši vlastitu revoluciju. Zadaća mu je pružiti potlačenima odušak popuštanjem stege, omogućiti predah prividne slobode, privremeno smanjiti društvene napetosti i tako otkloniti opasnost pravoga prevrata koji bi mogao ugroziti vladajući poredak.

Poganski obredi, mitovi i običaji u kršćanstvu nisu iskorijenjeni, nego su oslabljeni i zbijeni u preduskršno vrijeme da posluže kao cjepivo, kao slika grijeha i poroka, suprotnost potrebna korizmi i pravoj vjeri. Stari su simboli i postupci preživjeli, ali njihova su poganska značenja davno zaboravljena. Karneval je tako podložan neprestanu tumačenju novih naraštaja, ali su

Izvorniji tip karnevala nalazimo najčešće u seoskim, ponajviše u stočarskim sredinama. Najuočljiviji su zvončari, pusti, bušari, baukači, didi, mačkare i srodni likovi. Autor fotografije: Vido Bagur

predstavljачka sredstva ostala višemanje ista, svojstvena obredu i mitu. Prostor karnevala zato je i danas cijeli prostor koji zajednica smatra svojim.

Temeljno je dvojstvo karnevala u spoju magije i kritike, a detaljnije sam ga razložio u knjizi Hrvatski karnevali (1997).

Ozbiljnost karnevala

Prvi, naizgled stariji i »izvorniji« tip karnevala nalazimo najčešće u seoskim, ponajviše u stočarskim sredinama. Najuočljiviji su zvončari, pusti, bušari, baukači, didi, mačkare i srodni likovi – to su pomalo zastrašujuće skupine muškaraca (uglavnom starijih mladića i neženja) u kostimima načinjenim dijelom od životinjskih koža (runa, krzna). Na odjeći ili kao rekvizite nose zvona različite veličine. Imaju životinjske maske s rogovljem ili visoke ukrašene šešire i oglavlja, a u rukama razne drvene toljage, čarape s pepelom, štrcaljke ili škrebetaljke. Djeluju pokretom i plesom, plaše djecu i proganjaju mlade žene (ali i muškarce), nastojeći ih posuti pepelom ili namazati čađom.

Samo na sjeveru Hrvatske u tim povorkama rijetko sudjeluju i žene, a posvuda se javljaju i jednako opremljene dječjačke skupine kao prethodnica. U ophodu su često i stalni maskirani likovi djeda i babe, medvjeda, prosjaka, Cigana, vraga, lopova, brijača, putujućih trgovaca, popova, žandara, doktora i slični, kojima je teško odrediti podrijetlo i starost. I njih redovito predstavljaju muškarci, čak i kad je riječ o ženskim likovima. Svi ti ophodnici i maškare u prljavoj i staroj odjeći pripadaju kategoriji »grdih« ili »grubih«, crnih maškara – iako mnogi ophodnici ne vole da ih se naziva maškarama jer svoju zadaću shvaćaju ozbiljno.

Ophodnike u životinjskim kožama ponekad prate (ne uvijek) barjaktar, glazbenici i lijepo odjevene maškare (u tradicijskim nošnjama ili posebno izrađenoj odjeći). Lijepo (ili bijele) maškare često predstavljaju svatove – to mogu biti sve muškarci odjeveni u nošnje obaju spolova, ali ponegdje u povorci zaista i sudjeluju oba spola, a samo u Slavoniji, Podravini i Međimurju zabilježene su i rijetke isključivo ženske povorke. Mladenka je najčešće muškarac u ženskoj odjeći, dok kod mladenca tek iznimno (ili u novije vrijeme) možemo računati na zamjenu spolova.

Karnevalska magija

Opisani tip karnevala mogli bismo uvjetno nazvati magijskim ili luperkalijskim, zbog šutljive okrenutosti prirodi, ostataka magije plodnosti, apotropejske (odbojne) magije i tragova kulta predaka koje u njemu naziremo. Vjerojatno nisu slučajni brojni prizori rađanja, smrti i uskrsnuća, igre oživljavanja mrtvaca. Šutljivi, zastrašujući ophodnici i crne maškare (u dronjcima ili raznobojnim vrpčama, što podsjeća na raspadnuta trupla) možda znače povratak mrtvih, koji su temelj zajednice i čuvari moralnoga zakona.

Današnji sudionici u karnevalu ne vide više povratak predaka. Strašni se ophodnici najčešće tumače povijesnom predajom, ponajviše sjećanjem na ratno lukavstvo u kakvu drevnom boju s nadmoćnijim neprijateljem.

Maškare koje djeluju pokretom i plesom, plaše djecu i proganjaju mlade žene (ali i muškarce), nastojeći ih posuti pepelom ili namazati čađom.

Autor fotografije: Vido Bagur

Magijskome tipu karnevala možemo pribrojiti i razne tradicijom (kalendarski) propisane postupke i vjerovanja – kazivači ih tumače kao poticanje plodnosti i odbijanje zla.

Karnevalska kritika

Drugi je tip karnevala kritički ili saturnalijski. Karakterističan je za urbane sredine, ali globalizacija kulture pogoduje njegovu univerzalnom širenju. Čvrsto je povezan s idejama reda, moći i vlasti. Otvoreniji je verbalnom izrazu, medijskim utjecajima, aktualizaciji i improvizaciji, bavi se odnosom čovjeka i društva, problemima zajednice, politikom, ekologijom. Te su značajke donedavno zbunjivale i etnologe, koji su svoja istraživanja usmjerili samo na seljačku kulturu. I najveće ime hrvatske etnologije, Milovan Gavazzi, u svojoj knjižici *Godina dana hrvatskih narodnih običaja* (1939.) u kritičkom tipu karnevala prepoznaje noviju pojavu – čak i spaljivanje pokladne lutke on tumači kao oponašanje gradskih pokladnih maskerada, u čednijem ili priprostijem seoskom obliku.

Sigurno je da »urbani« tip karnevala nije nova pojava – on je baštinik starorimskih Saturnalija koje su bile vrijeme darivanja, ali i vrijeme obrnutoga reda, vrijeme kratkotrajne nekažnjive kritike društvenoga poretka. Kritički tip karnevala traje u našim gradovima i gradićima već stoljećima. Danas bi bilo smiješno, netočno i neodgovorno proglasiti tradicijsku kulturu hrvatskih gradova tuđinskom, a tisućljetno prožimanje urbane i ruralne kulture recentnim stranim utjecajem.

Značajke su kritičkog (saturnalijskog) tipa karnevalska društva, testamenti i osude lutke, povorke alegorijskih kola, natpisi, plakati i transparenti, pokladne novine, individualno maskiranje, plesovi pod maskama i gozbe, dječje karnevalske priredbe. Ono što ne može (ili ne smije) biti glasno izrečeno u svakodnevnom životu pojavljuje se u pokladnim prizorima i tekstovima. Vladajući poredak ne priznaje pravnu valjanost prijekim karnevalskim suđenjima, ali javno izrečene pusne presude ipak iskazuju mišljenje birača i posredno utječu na političke promjene u društvu.

Lice pod maskom

Čarobna šuplja lica samo su naizgled bez mozga – na njima su nataložena drevna značenja i namjene. Maske izazivaju strah ili smijeh, ostvaruje se zamjena spolova, dobi ili društvenoga statusa i tako unosi zbrka u ustaljeni poredak. Ponekad se čini kao da maska još može služiti višim silama ili štititi od njih, ali lice iza maske nikad ne pomišlja o pradavnim uzrocima te moći. Ljudi navlače maske da bi ludovali nezapaženi, a maske na licima uzrokuju izmijenjeno ponašanje nosilaca.

Premalo je pozornosti posvećeno licu iza maske, pojedincu, njegovoj/njezinoj ulozi u zbivanju, individualnoj motivaciji, razmišljanju, psihološkoj pozadini. Ozbiljni znanstvenici kudili su zabavu kao propadanje i iskrivljavanje zamišljenog izvornog smisla karnevala. Pokušavali su proniknuti davno zaboravljene mitske i magijske (pretkršćanske) poruke, objave. A što ako tih ozbiljnih poruka ili objava nije ni bilo, što ako se pokladna magija oduvijek i sastoji baš u smijehu, veselju i neredu? Smijeh i opuštanje zbližuju sumještane, potvrđuju zajedništvo, uklanjaju barijere.

Anonimnost i zajedništvo

Ipak, pokladne tekstove ne piše zajednica, pišu ih pojedinci koji imaju ime i prezime. Anonimni pisci i organizatori pokladnih predstava najčešće izvan karnevala nemaju glavnu riječ: to su stari momci, čudaci, lokalni umjetnici, nepriznati intelektualci. Ne smijemo ih podcijeniti: među malobrojnim imenima koja su iz bogate karnevalske povijesti doprla do nas nalaze se i imena velikih hrvatskih i europskih pisaca Marka Marulića i Marina Držića. Od naše najstarije poznate *Mesopustove oporuke* (iz 1718., iz Dobrinja na Krku) do danas sačuvani su mnogi tekstovi, ali ih je malo objavljeno i tek nekima znademo autore. Anonimnost je dio karnevalske strategije jačanja zajedništva i privida spontanog stvaralaštva zajednice. Karneval ruši zid bjelokosnoga tornja građanske umjetnosti pa se individualna kreativnost organizatora i pisaca i danas prividno žrtvuje i skriva na ulicama pod maskom glasa naroda. Iznimke su rijetke. Tek nakon dugogodišnjega karnevalskog djelovanja u društvu Šušur svestrani bolški »antifašistički umjetnik« Ilica Jakšić Čokrić Puko četverostrukim imenom medijski prodire u javnost, a Milica Kranjčić knjigom žminjskih pusnih tekstova *Važgite ga, ljudi!* (2007.) ruši pokladni rodni stereotip i probija se u pretežito mušku povijest istarskih i hrvatskih karnevala.

SUMMARY

CARNIVAL FESTIVITIES

Today's carnivals seem to us innocuous and benign, but the carnival puppet is only a substitute for a human sacrifice. In the past there were even open conflicts between masked neighbouring groups. The carnival is a European and Latin American tradition (thanks to being exported by missionaries), but has resisted globalisation by strengthening and preserving local identity. Even when making guest appearances abroad, masked carnival participants always represent their own land. That is why the carnival space is considered to be the entire space the community considers its own. The fundamental duality of the carnival is in the melding of magic and critique, expounded in detail in my 1997 book *Hrvatski karnevali (Croatian Carnivals)*.

The first, seemingly the older and *more original* type of carnival, is most often found in villages, above all in areas where cattle breeding is predominant. *Zvončari* (bell ringers), *pusti*, *bušari*, *baukači*, *didi*, *mačkare* and similar carnival figures stand out. They perform antics and dances, frighten children and chase young women (and men) around, trying to sprinkle ash on them or smear them with soot. It is only in northern Croatia that women sometimes participate in carnival parades, and they are preceded everywhere by equally equipped teams of boys. Modern day carnival participants no longer see the return of ancestors. We can number various traditionally (calendared) stipulated rituals and beliefs among the magical type of carnival—narrators interpret them as encouraging fertility and warding off evil. The other type of carnival is critical or saturnalian. It is characteristic of urban areas and cultural globalisation favours its universal dissemination. The critical type of carnival has endured in our cities and towns for centuries.

RESÚMEN

FIESTAS DE CARNAVAL

Los Carnavales actuales nos parecen inofensivos y moderados, pero el muñeco solamente reemplaza a la víctima humana. En épocas pasadas, incluso a veces se producían abiertos enfrentamientos entre grupos vecinos de enmascarados (murgas). El Carnaval es una costumbre europea y latinoamericana (donde fue exportado por los misioneros), pero se resiste a la globalización fortaleciendo y conservando la identidad local. Incluso en lejanas visitas las máscaras siempre representan el propio terruño. Por eso, el espacio del Carnaval es también hoy en día todo el entorno que la comunidad considera suyo. El dualismo fundamental del Carnaval consiste en la unión de la magia con la crítica. Esto lo expliqué con más detalles en mi libro “Los Carnavales croatas “ (1997).

El primer tipo de Carnaval, a primera vista el más antiguo y autóctono, habitualmente lo podemos encontrar en el ámbito campesino, con más frecuencia en el sector ganadero. Los disfraces por lo general están hechos con cueros de vaca y lana de oveja y llevan colgados cencerros de diverso tamaño. En cuanto a las máscaras, mayormente representan cabezas de animales con cuernos y altos sombreros. Los personajes más conocidos se denominan “zvončari” (los cencerristas) “didi” (los abuelos), “mačkare” (máscaras), etc. Actúan con el movimiento y la danza, asustan a los niños y persiguen a las jóvenes (y también a los hombres) intentando arrojarles ceniza (que llevan en una media) o mancharlos con hollín.

Un detalle curioso es que en el Norte de Croacia, en las procesiones de Carnaval, rara vez intervienen mujeres, mientras que en el resto del país siempre se pueden ver también grupos de niños disfrazados como avanguardia. En épocas actuales, los participantes del Carnaval ya no lo interpretan como el retorno de sus ancestros. Al tipo de Carnaval mágico también podemos sumarle ciertos procedimientos y creencias basados en la tradición y el calendario; los entendidos lo interpretan como la incitación a la fertilidad y una forma de rechazar el mal.

El segundo tipo de Carnaval es crítico o saturniano. Si bien es característico de los centros urbanos, también la globalización de la cultura favorece su expansión universal. El tipo de Carnaval crítico se festeja en nuestras ciudades y localidades desde hace muchos siglos.

BAŠTINA U VIRTUALNOM SVIJETU

Tri vodeće ustanove u Hrvatskoj čuvaju knjige neprocjenjive vrijednosti, a to su Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti te Hrvatski državni arhiv. Digitalizacija cjelokupne kulturne baštine planetarna je tendencija koju slijedi i RH. Knjižno blago iz nacionalne riznice tako stiže internetom i u vaš dom ma gdje bili. Dovoljno je da na zaslonu računala – upišete koji stari naslov. Najbogatiji fond starih knjiga i rukopisa digitalizirao je za sada tim iz zagrebačke NSK. Sva rijetka izdanja, koja se čuvaju u trezorima HAZU-a, bljesnula su u virtualnome svijetu novim sjajem. Hrvatski državni arhiv, čija je monumentalna zgrada iz 1911. na naslovnici ovogodišnjeg Matičina godišnjaka, digitalizira čudesnu građu o životu našega naroda kroz stoljeća.

Sveukupno u Hrvatskom državnom arhivu, Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti i Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici pohranjeno je 3,5 milijuna vrijednih knjiga i ostalih vrijednosti, a gotovo sva građa dostupna je korisnicima u virtualnome svijetu.

Opća tendencija digitaliziranja starih i rijetkih knjiga te fascinantna dostupnost golemih svezaka i izdanja na internetu polako, ali sigurno potiskuju u drugi plan klasične knjižnice. S druge strane, hrvatsko iseljništvo iza zaslona računala na svim meridijanima i paralelama može pretraživati i čitati odabrane izvorne rukopise hrvatskih romana, vidjeti najstarije tiskane knjige i najvrednije zbirke poput Grafičke zbirke NSK.

Možete se dakle zaputiti u virtualnu šetnju na zagrebački Strossmayerov ili Marulićev trg, u Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti i Hrvatski državni arhiv te u Ulicu Hrvatske brat-ske zajednice u NSK. Užitak promatranja na zaslonu računala, primjerice, jedne inkunabule ili rukopisa Mažuranićeva romana *Smrt Smail-age Čengića* ne može se mjeriti, s onim čudesnim uzbuđenjem i očaravajućim mirisom papira koji nas preplavljuje kad pod prstima uživo dotaknemo korice i listove papira iz 19. stoljeća.

U tri spomenute najznačajnije knjižnice u Zagrebu (HDA, HAZU, NSK) pohranjeno je 3,5 milijuna vrijednih knjiga, rukopisa i zbirki. Izmjereno dužinski, Zagreb raspolaže s impresivnih 124 kilometra starih vrijednih izdanja.

Da sve te knjige poredamo jednu do druge na prometnicu od Zagreba do Daruvara, dugu oko 130 kilometara, putovali bismo po - knjigama. Svaki se svezak čuva s posebnom pažnjom, a rijetke i stare knjige mogu se proučavati isključivo u čitaonicama. Posve je logično da, primjerice, prvu hrvatsku tiskanu knjigu, *Misal po zakonu rimskog dvora* iz 15. stoljeća, nije moguće posuditi niti iznositi iz ustanove u kojoj se pomno čuva.

Digitalizacija cjelokupne kulturne baštine planetarna je tendencija koju slijedi i RH.

Svaka od knjižnica tih institucija ima razloga ponositi se svojom knjižnom baštinom. Tako NSK, među ostalim, posjeduje Zbirku rukopisa i starih knjiga u kojoj se nalazi i *Vinodolski zakonik* s početka 16. stoljeća. HAZU među mnogim djelima posjeduje i prvo izdanje romana *Planine* Petra Zoranića iz 16. stoljeća, dok je u HDA najstarija i najvrednija Zbirka Drašković.

Naveli smo samo djelić razloga za virtualni posjet tim kulturnim i znanstvenim institucijama u kojima je pohranjena dragocjena knjižna baština, smještena u zgradama koje su među

najvažnijim arhitektonskim i graditeljskim ostvarenjima u Hrvatskoj.

U Hrvatskom državnom arhivu <http://www.arhiv.hr/> smještena je Zbirka službenih publikacija iz Austro-Ugarske. Arhiv raspolaže sa 160.000 svezaka građe, a Knjižnica ima 4 kilometra polica. Zbirka Drašković najstarija je i najvrjednija zbirka u fondu, a knjige potječu iz 18. stoljeća. Stručnjaci iz Arhiva ponose se i zbirkom službenih publikacija iz vremena Sabora Austro-Ugarske Monarhije. Sva knjižnična građa dostupna je građanima, ali samo u čitaonicama. Knjige se ne posuđuju za van. Bibliografski podaci o fondu nalaze se na internetski stranicama HDA. Završite svakako na mrežnu stranicu gdje se nalazi i Bilten prinova, u kojem su popisane sve knjige i časopisi koji su u HDA stigli u prethodnom mjesecu. Knjižnica je orijentirana na zadovoljenje potreba korisnika, ali i na čuvanje knjižnične građe. Većina knjiga je u dobrom stanju i brižno se čuvaju. Vrlo su tražene, primjerice *Narodne novine* iz prve polovine 20. stoljeća, tiskane na starom papiru, pohranjene u posebne kutije kako bi se sačuvale.

Najbogatiji fond starih hrvatskih knjiga i rukopisa

Nacionalna i sveučilišna knjižnica www.nsk.hr u Zagrebu raspolaže s tri milijuna svezaka. Usto, ima 114 kilometara polica i to 66 kilometara knjiga i 48 kilometara periodike.

Zbirka rukopisa i starih knjiga u NSK skuplja, čuva, obrađuje i daje na korištenje najbogatiji fond starih hrvatskih rukopisa i knjiga.

Među najstarija i ujedno najvrjednija djela ubrajaju se i *Vinodolski zakonik* s početka 16. stoljeća, *Mavrov brevijar* iz 1460., *Vrbnički statut* iz 16. stoljeća i izvorni rukopis *Smrti Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića. U stare i vrijedne knjige ubrajaju se djela nekih od najvećih hrvatskih književnika poput Marka Marulića, Hanibala Lucića, Marina Držića, Ivana Gundulića i drugih. Građa Zbirke rukopisa i starih knjiga dostupna je za čitanje i proučavanje u čitaonici Zbirke, a fotokopiranje nije dopušteno.

Knjige su u dobrom stanju i pohranjene su u trezoru Zbirke. Uoče li se na njima oštećenja, prosjeđuju se na Odsjek za restauraciju i mikrografiju NSK.

Sva stara i rijetka izdanja čuvaju se u Akademijinu trezoru

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, <http://hazu.arhivpro.hr/> koja obilježava stoljeće i pol djelovanja raspolaže sa 400.000 svezaka. HAZU posjeduje 8 kilometara polica. Najstarija tiskana knjiga je *Opera* rimskog pjesnika Publija Vergilija Marona iz 1468. Među najvrjednija djela ubrajaju se 35 naslova inkunabula, među kojima su dva primjerka najstarije hrvatske tiskane knjige *Misal po zakonu rimskoga dvora* iz 1483.

Sva stara i rijetka izdanja čuvaju se u trezoru Knjižnice i daju se na uvid u čitaonicu za potrebe istraživanja, digitalizacija će ta izdanja učiniti univerzalno dostupnima. Fond je dostupan građanima jer se na zahtjev korisnika knjiga odmah donosi iz trezora.

Sva ostala djela mogu se koristiti u čitaonici, a izdanja objavljena u posljednjih stotinjak godina mogu se i posuditi.

Digitalizirane povijesne snimke hrvatske jezične i glazbene baštine pohranjene u Arhivu fonograma Austrijske akademije u Beču

Kada je u pitanju digitalizacija, nedavno je dovršen prvi dio vrlo vrijedna projekta koji je ujedinio znanstvenike i stručnjake Hrvatske i Austrije. Riječ je o izdanju prvoga dijela digitaliziranih povijesnih snimki hrvatske jezične i glazbene baštine pohranjene u Arhivu fonograma Austrijske akademije u Beču, pod naslovom *Croatian Recordings 1901.–1936*. Izdanje je priređeno u suradnji s Institutom za etnologiju i folkloristiku iz Zagreba. Riječ je o digitaliziranih jedanaest zvučnih zbirki snimljenih u Hrvatskoj i među Hrvatima izvan Hrvatske u razdoblju od 1901. do 1936, projektu koji je od povijesnoga značenja za našu baštinu, njezino očuvanje i njegovanje, ali koje će, također, biti od velike važnosti svim stručnjacima kojima u tijeku budućih istraživanja ta građa bude dragocjena. Četiri CD-a, popratnu knjižicu i CD-ROM s transkripcijama, komentarima i dokumentacijom uredile su Gerda Lechleitner i Grozdana Marošević, a osim njihovih stručni prinos dali su Walter Breu, Naila Ceribašić, Radoslav Katičić, Franz Lechleitner, Mijo Lončarić, Dario Marušić, Gerhard Neweklowsky i Jakša Primorac. Također je važno spomenuti da je ovo izdanje objavljeno u sklopu opsežne serije *Sound Documents from the Phonogram-marchiv of the Austrian Academy of Sciences: The Complete Historical Collections 1899–1950*,

koju je Austrijska akademija započela objavljivati 1999. obilježavajući stotinu godina postojanja Arhiva fonograma.

Prvo izdanje hrvatske građe sadrži digitalizirane snimke jedanaest pojedinačnih zbirki, uglavnom glazbene baštine, ali i nekoliko vrijednih dokumenata raznolike jezične baštine, koja otkriva bogatstvo naše dijalektološke prošlosti (a među time pojedine dijalekte hrvatskoga jezika kojima danas prijeti ozbiljan zaborav). Prve snimke iz 1901. učinio je Milan Rešetar istražujući dijalektalne granice u sjevernoj Hrvatskoj, a njegova je i zbirka snimki iz 1907., u kojoj okuplja rezultate istraživanja među Hrvatima u talijanskoj pokrajini Molise. U izdanju se također nalazi jedina snimka istroromanskoga dijalekta, koji u današnje vrijeme djelomično pamti jedino manji broj starijih stanovnika toga područja. František Pospišil snimio je baštinu Hrvata u Moravskoj 1913. te hrvatske vojničke pjesme iz Prvoga svjetskoga rata na području Karlovca. Također je tu snimka Josipa Florschütza četiriju pjevača gradišćanskih Hrvata (1936.).

Posebno je vrijedna i zanimljiva zbirka Josipa Širokog, koji je u razdoblju od 1913. do 1920. snimio razne glazbene stilove južnih Slavena, ali i različite dijalekte, pjesmice i priče. Njegov je prinos zanimljiv utoliko što je Široki bio svestrana osoba, sam je pjevao, govorio i svirao različite instrumente, što njegovu zbirku čini jedinstvenom u bečkom Arhivu fonograma.

S obzirom na to da je riječ o arhivskim snimkama, njihova povijesnost u zvučnosti zadržana je i u digitaliziranom izdanju, što ponekad može otežati pristup, jer je katkada pojedine slojeve vrlo teško čuti i izdvojiti (primjerice instrumentalnu pratnju ili razgovijetnost pjevanoga teksta). S druge strane, treba naglasiti da izdanje ima ponajprije dokumentarističku vrijednost te da ga upravo s tog aspekta treba označiti kao vrijedan i vrstan projekt. Tomu je važno dodati da se čitava građa bečkoga Arhiva fonograma nalazi na popisu UNESCO-ove nematerijalne baštine. A ovaj skup hrvatskih zbirki tek je prvi dio. Ono što urednicama Gerdi Lechleitner i Grozdani Marošević ostaje jest obrada opsežne građe Milovana Gavazzija i Božidara Širole iz 1920-ih, koja je bila načinjena u suradnji bečkoga Arhiva fonograma i Odsjeka za narodnu glazbu u sastavu Etnografskoga muzeja u Zagrebu.

Hrvatska u digitalizaciji slijedi svjetske trendove. Naime, brojni poklonici romana Jane Austen *Ponos i predrasude* od ove će godine to kultno djelo moći besplatno downloadati preko interneta i zatim uživati čitajući kako se razvija ljubav između Elizabeth Bennett i Fitzwilliam Darcyja. Djelo *Ponos i predrasude* samo je jedna od 65.000 digitaliziranih knjiga iz 19. stoljeća koje British Library nudi besplatno putem interneta.

Oslobađanje povijesnih knjiga s polica moglo bi revolucionalizirati pristup resursima knjižnica u svijetu.

SUMMARY**HERITAGE IN A VIRTUAL WORLD**

Three leading culture and research institutions in Croatia safeguard books of priceless value, these being the National and University Library in Zagreb, the Croatian Academy of Sciences and Arts and the Croatian National Archive. The digitalisation of all cultural heritage is a general trend that Croatia is also following. The wealth of books from the national treasury can now arrive in your home by way of the Internet wherever you are. It suffices to “Google” an old title from the homeland on your computer screen. The richest fund of old Croatian books and manuscripts to be digitalised to date is that done by the team of Professor Tihomil Maštrović of Zagreb’s National and University Library. All of the old and rare volumes guarded in the treasuries of the Croatian Academy of Sciences and Arts have shone in the virtual world with new brilliance, reaffirming their immeasurable value. The Croatian National Archive, whose monumental 1911 Secession style building is featured on the cover of this year’s CHF almanac, is digitalising its very valuable collection of official publications from the time of the Austria-Hungary Monarchy. In all the Croatian National Archive, the Croatian Academy of Sciences and Arts and the National and University Library hold some 3.5 million valuable books and other cultural assets, and almost all of this material is available to users in the virtual world.

RESÚMEN

PATRIMONIO EN EL MUNDO VIRTUAL

Tres instituciones públicas científico-culturales de primera línea guardan en Croacia libros de un valor incalculable. Estas son: la Biblioteca Nacional y Universitaria de Zagreb, la Academia Croata de Ciencias y Artes y el Archivo Nacional de Croacia. Como la digitalización del completo patrimonio cultural es la actual tendencia, la República de Croacia sigue la misma. De este modo, donde quiera que uno viva, puede acceder a las riquezas del tesoro nacional literario desde su hogar, a través de Internet. Basta con buscar desde la pantalla de su PC en Google algún título de un antiguo libro de la Patria. Hasta ahora, la provisión más rica de libros y manuscritos croatas antiguos ha sido digitalizada por el equipo del prof.dr.sc.Tihomil Maštrović de la Biblioteca Nacional y Universitaria de Zagreb. Todas las ediciones raras y viejas que se conservan en el archivo de la Academia Croata de Ciencias y Artes brillaron con todo su esplendor en el nuevo mundo virtual, corroborando su inapreciable valor. El Archivo Nacional de Croacia, cuyo monumental edificio de la Secesión del año 1911 ilustra la portada del Anuario para la Emigración Croata de este año, digitalizó una colección excepcionalmente valiosa de publicaciones oficiales de Austria-Hungría. En total, en el Archivo Nacional de Croacia, en la Academia Croata de Ciencias y Artes y en la Biblioteca Nacional y Universitaria de Zagreb se encuentran guardados 3,5 millones de valiosos libros y demás riquezas. Casi todo este material de archivo está al alcance del usuario en el mundo virtual.

RODOSLOVNO STABLO HVARSKOGA GLAZBENIKA IZ KALIFORNIJE

Skladatelj, dirigent i pedagog Sandro Zaninović (76) stvorio je golem glazbeni opus u kojemu desetljećima uživa publika diljem svijeta, a tajna njegova umjetničkoga probitka je na relaciji Velo Grablje - Zagreb - Los Angeles - San Francisco. Student naših glazbenih velikana poput Slavka Zlatića i Stjepana Šuleka, magistrirao je na Glazbenom odjelu Kalifornijskoga sveučilišta u Los Angelesu, gdje postaje prvi dobitnik nagrade Zaklade Henryja Mancinija za skladbu *Varijacije za orkestar*. Osniva Komorni orkestar u Beverly Hillsu, mada redovito nastupa i s Komornim orkestrom San Francisca sedamdesetih. Osamdesetih se afirmira kao glazbeni pedagog u Los Angelesu gdje utemeljuje Međunarodni komorni orkestar i izdavačku kuću koja, uz ostalo, promiče hrvatsko glazbeno stvaralaštvo. Članak donosi rodoslovno stablo poznatoga američko-hrvatskoga glazbenika.

N aš mještatin poznati dirigent i skladatelj - maestro Sandro (Josip, Aleksandar) Zaninović, Alviža – proslavio u zdravlju i veselju 76. rođendan i pola stoljeća glazbenoga stvaralaštva. Tim je povodom ljetos u prekrasnoj *Preporodnoj dvorani* palače Narodnoga doma na zagrebačkom Gornjem gradu dirigirao *Hrvatskom komornom orkestru* u nazočnosti brojne publike, a u organizaciji Hrvatskoga društva skladatelja. Rođen je na otoku Hvaru u Velom Grablju 20. listopada 1934. Od malih nogu pokazivao je glazbenu nadarenost.

Rodoslovno stablo vrlo je zanimljivo.. Glazbenikova obitelj potječe iz mnogobrojnoga roda Zaninovića. Njihovi su preci 1577. godine doselili u Velo Grablje iz središnjeg dijela otoka Hvara. Prije njih doselili su Budrovići. Sve obitelji Zaninovića živjele su u *Molu Bondu*, te se skupno zovu *Malobanjani*. To je sjeverozapadni dio sela Veloga Grablja.

Iz toga roda je Nikola Zaninović sin Ivana, Mandićina, koji je među prvim Grabljanima iselio 1892. u SAD. Tu su Zaninovići živjeli i radili više od 400 godina, ali na popisu stanovnika 2001. nema više nikoga u Velom Grablju - svi su iselili.

Iseljavanje Velograbljana							Ostalo 2001.	
Prezime	porod.	član.	S. Amer.	J. Amer.	Europa	Hrvatska	porod.	član.
Zaninović	13	145	36	13	1	95	-	-
Ukupno iz V. Grablja	67	554	83	65	18	388	14	25

Tablica 1: Prikaz iseljeništva iz Veloga Grablja

Slika 1: Glazbenik Sandro Zaninović, prvi javni nastup 14.4.1959. u Zagrebu.

Sandrovi **djed Visko** (1854.-1901.) - sin Jurja 1826.-1859. i Katice 1831.-1909. rođ. Jurić, te **baka Katica** (1858.-1939.) rođ. Zoranić imali su četvero djece. Ta su se djeca zvala Juraj (1886.-1964.), Katica (1888.-1977.), Marina (1890.-1925.) i Vjekoslav (Alviža) (1893.-1973.) Nadimak imaju Čarnagorčevi, što znači nagli, brzi, hrabri, nepokolebljivi.

Svi su iselili iz Veloga Grablja. U američku saveznu državu Kaliforniju prvi je odselio stric poznatoga glazbenika Juraj i to 1904. Zatim odlazi teta Katica godine 1910. Na južnoamerički kontinent, u Argentinu, seli se stric Marin 1912., a zatim 1915. u Kaliforniju na privremeni rad odlazi i glazbenikov otac

Vjekoslav (Alviž) koji je dobar dio života radio u hvarskoj obiteljskoj trgovini.

Djed poznatoga glazbenika Visko umro je vrlo mlad. Baka Katica, koja ostaje udovica s tom brojnom nejakom djecom morala je naporno raditi da bi im omogućila školovanje. Bila je odvažna i hrabra te se nije predala nevoljama koje su je snašle. Teško su živjeli kao i svi mještani Veloga Grablja, jer su to vremena poznata po *Vinskoj klauzuli 1891.-1904.* Cijela je Dalmacija osjećala posljedice *Vinske klauzule* Austrougarske krune, zbog čega se nije moglo prodavati vino koje je bilo glavni izvor prihoda dalmatinskim obiteljskim gospodarstvima. Nešto kasnije, poslije 1915. bolest vinove loze *filoksera* uništava vinograde. Od poljoprivrednih kultura koje su donosile prihod otočanima - ostaju samo ružmarin i buhač. No, oni nisu bili dovoljni da prehrane obitelj. Nisu se mogli naći drugi izvori sredstava za normalan život, jer su teškoće s vinom i vinovom lozom zahvatile Grablje, otok Hvar, Dalmaciju i šire. Jedno od mogućih, ali i najbolnijih rješenja bilo je prekomorsko iseljavanje.

Odlazak u svijet mogao je donijeti boljitak obitelji – zaposlenje i novac za kruh. Najstariji sin obitelji Zaninović želio je pomoći majci udovici te braći i sestrama. Rado bi iselio Jure Veli, kao najstariji od djece, da pomogne svojoj majci da lakše prežive, ali nije bilo novca za *pašoj!* Čuvarica obiteljskoga ognjišta Katica posudila je novac, pa je ipak prvi iselio 1904. god. u SAD sedamnaestogodišnji Juraj. On se vratio 1908., pa ponovno odlazi u svijet godine 1910.

Juraj je imao nadimak Jure Veli, jer mu je rođak, mlađi, također bio Jure, koji se zvao Jure Moli. Jure Veli počeo je 1904. u San Francisku raditi u restoranu na najjednostavnijim poslovima,

ča bi mi rekli pro je pijate, s najnižom plaćom, da bi poslije nekoliko godina marljivog rada i učenja uspio doći na šefovsko mjesto, s pristojnom zaradom, pa je mogao pomagati i obitelji na Hvaru.

To nije zadovoljilo njegov nemirni duh, nije ga privlačilo ugostiteljstvo, pa se počeo 1914. baviti voćarstvom i vinogradarstvom, jer se i u domovini bavio poljoprivredom, te uzgojem vinove loze. Kupuje poljoprivredno zemljište i postaje vrlo brzo jedan od velikih proizvođača stolnoga grožđa. Istodobno je stalno unapređivao poslove i neki su prerasli u inovacije, pa je time postigao zapažene rezultate u proizvodnji i plasmanu stolnoga grožđa. Obradu vinograda i plasman grožđa za takve uvjete i područja nije poznavao, ali se vrlo brzo prilagodio. Postao je jedan od najpoznatijih vinogradara u proizvodnji i plasmanu stolnoga grožđa u Americi. Uvijek je pomagao svoje u Velome Grablju, te tamošnju crkvu, kojoj je darovao zvono i kip sv. Josipa.

Lančana migracija uzela je maha. Za Jurom Velim došli su 1910. sestra Katica iz Velog Grablja, koja se udala za Prošpeta Barišića. Jure Veli je pomogao, tj. omogućio da dosele u SAD, rođaci iz roda Zaninovića i drugi Velograbljani. Možemo slobodno reći da je Juraj (Jure Veli) prvi

Slika 2: Velo Grablje na otoku Hvaru, Molo Bonda (obiteljska kuća Alviževa u najgornjem redu, zadnja desno).

Velogradljanski iseljenik koji je sa svojim rođacima u Kaliforniji počeo proizvoditi i plasirati stolno grožđe na suvremeni način, prilagođen američkom tržištu.

Obiteljska grana Zaninovića poznatih kao Alviževi

Sandrov otac zvani barba Alviž nije odlazio u svijet u ranoj mladosti. Živio je na skromnom obiteljskom imanju i bavio se poljoprivredom: vinogradarstvom, maslinama, buhačem, lavandom i drugim poljodjelskim poslovima. No, nakon nekog vremena cijela se obitelj preseljava u grad Hvar. Bilo je to godine 1933. U Hvaru je Sandrov otac imao trgovinu mješovite robe, ali ne napušta se baviti i težačkim poslovima na posjedima svojih predaka.

Otac Vjekoslav (Alviž) (1893.-1973.) Zaninović je vjenčao glazbenikovu majku Mariju (1896.-1989.) rođ. Tomićić u Velom Grablju. Bračni par imao je 6-tero djece: Katicu (1920.-2003.), Viska (1922.-1998.), Nikolu (Miko) (1925.-2008.), Jurja (1927.), Marina (1930.) i Sandra (1934.) god. Svi su rođeni u Velom Grablju. Osnovnu su školu završili u rodnom Grablju, osim budućega glazbenika Sandra koji se u početku školovao u Hvaru.

Glazbenikova sestra Katica nastanila se u gradu Hvaru 1933. Udala se za Ivana Novaka, Plonka, te rađa sina Franju. Umrla je 2003.

Brat Visko iselio je 1939. u Dinabu u Kaliforniju, SAD, kod strica Jurja i tetke Katice Tomićić u Fresno. Počeo je raditi i baviti se vinogradarstvom, radeći na ranču kod svoga strica Jurja, zatim je radio razne druge poslove. Godine 1947. ponovno, ali sada na svom ranču, bavi se vinogradarstvom. Vjenčao je Inu Burić. Njihova su djeca rođeni Amerikanci i to Ala, Nicka i Georga. Visko umire godine 2010.

Brat poznatoga glazbenika Nikola (Miko), liječnik, rođen je 1925. Klasičnu gimnaziju pohađao je u Bolu na Braču kod dominikanaca, koja je imala pravo javne škole. Zbog ratnih uvjeta maturirao je u Dubrovniku 1943. Zatim je bio u vojsci i borio se od Splita do Trsta. Poslije rata, 1946. u Zagrebu studira medicinu, koju završava 1952. Stažira u šibenskoj bolnici, zatim 1956. odlazi u Kliničku bolnicu na Sušaku. Tu je specijalizirao kirurgiju i ostao raditi. Posebno se bavio kirurgijom abdomena, gdje je postao poznat te postigao velik uspjeh i spasio mnoge živote. Kao primarius, isticao se osposobljavanjem mladih liječnika koji su poslije postali vrhunski stručnjaci. Na osnovi međudržavnog ugovora 1963. bio je godinu dana u bolnici u Alžiru.

Bio je klasično obrazovan, istinski humanist koji je volio ljude i nastojao pomoći svakome. Za svoj rad i zasluge dobio je mnoga priznanja, gdje izdajamo diplomu Hrvatskog liječničkog zbora za rad i uspjehe u medicini. Posebno je bio zaljubljen u more, brodove i plovidbu po Jadranu i Sredozemlju. Umrovljen je 1991. Oženio se za Anticu Huljić, medicinsku sestru. Imaju kćer Teodoru (1956.) liječnicu, kardiologinju, koja radi u riječkoj bolnici i sina Vjekoslava (1961.), također liječnika, koji radi i živi u Kaliforniji, SAD.

Juraj (1927.), preselio je iz Grablja 1934. u Hvar. Poslije 1946. god. radi u trgovini pa u Komunalnom poduzeću Hvar, ali istodobno se bavi vinogradima, maslinama i lavandom. Sudjeluje

u društvenom životu grada Hvara. Više mandata je vijećnik hvarske Općinske skupštine, član je gradske glazbe, kazališne družine, stare Bratovštine Svetoga Križa koja njeguje tradiciju ustanka hvarskih pučana 1510.-1514. i dr. društava. Oženio se za Mariju Kuzmanić. Njihova kći Marija (1955.) postala je doktorica povijesnih znanosti, a druga kći Ana (1958.) diplomirana je inženjerka agronomije, dok se treća kći Katja (1960.), udana u Londonu bavi poduzetništvom. Četvrta kći Marina (1965.) postaje profesorica matematike, a živi i radi u Kaliforniji. Njihov sin jedinac Vjekoslav (1967.) je ugostitelj i vinogradar, a živi u Hvaru.

Marin, sveučilišni prof. dr. sc. počeo je klasičnu gimnaziju u Bolu, nastavio u Splitu, gdje je maturirao 1950. Arheologiju i staru povijest završio je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1956., gdje je i doktorirao 1965. obranom doktorske disertacije pod naslovom "Ilirsko pleme Delmati". Njegove znanstvene preokupacije najviše su vezane za Ilire, koji su bili u pretpovijesti starosjedioci naših krajeva, kao i odnosi s Grcima, te poslije s Rimljanima. Jedan je od najboljih poznavatelja vojnog ustroja i vojne povijesti naših krajeva za vrijeme vladavine Rimljana, gdje je dao i svoj golemi znanstveni doprinos. U svojim znanstvenim radovima obradio je razne arheološke lokalitete i područje rodnoga Grablja. Objavio je više od 300 radova. Dugo godina vodi katedru i profesor je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Postao je poznati i priznati znanstvenik, profesor i pedagog. Član suradnik je Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU) i mnogih drugih znanstvenih ustanova u zemlji i inozemstvu. Oženio se 1957. za Maju Ivčić (1932.) iz Šibenika, imaju sina Vjeku (1958.) i kći Mirjam (1962.).

Sandro Zaninović - nagrađivani dirigent i skladatelj

Osnovnu je školu završio u Hvaru. Godine 1950. odlazi u Zagreb gdje završava gimnaziju i usporedno srednju glazbenu školu. U Zagrebu je zatim završio Muzičku akademiju, odjel dirigiranja 1961., što nije bilo dovoljno njegovim ambicijama, pa 1967. diplomira iz kompozicije, kod prof. Stjepana Šuleka. Vjenčao se 1960. za Inu Kuzmanić, ima dvoje djece, koji su pošli njegovim stopama, bave se glazbom. Kći Sandra rođ. 1961. svira violinu a sin Igor rođ. 1967. je pjevač, bariton. Njegovi počeci u glazbi vezani su za grad Hvar. Bio je član *Hvarske limene glazbe*. Još kao student i poslije je zborovođa *Mješovitog zbora Gospe Lurdske u Zagrebu*. Glazbom se bavi kao dirigent i skladatelj, jednako uspješno na hrvatskoj i međunarodnoj glazbenoj sceni.

Odmah je kao glazbenik počeo raditi s poznatim našim glazbenicima. Bio je asistent prof. Milanu Horvatu, Antoniju Janigru i Stjepanu Šuleku. Radio je kao dirigent u Kazalištu Komedija u Zagrebu, te sa Simfonijskim orkestrom Radija Zagreb.

Dobro je poznao razinu i mogućnosti američkoga glazbenog stvaranja, a ohrabren uspjesima svojih Zaninovića, iseljenih u SAD-e početkom 20. stoljeća, počeo je razmišljati da se i on okuša u Americi. Zajedno s maestrom Pavlom Dešpaljem otišao je u Sjedinjene Države 1967.

Posebno su ga zanimala suvremena glazbena zbivanja i velika glazbena imena, koja su u SAD živjeli i stvarali, kao Zubin Mehta, Gregor Piatigorsky i dr. U SAD-u je imao iz roda koji su tamo iselili: 1904. strica Jurja, 1910. tetku Katicu i 1939. brata Viska o kojima smo prije govorili.

Svi su oni iselili u neka druga vremena, ne tako davna *“trbuhom za kruhom”*. Sandro nema takvih potreba, jer već ovdje u glazbenim krugovima imao veliki ugled. Njegove želje su usavršavanje u zvanju i dogradnja u glazbenom djelovanju. Nakon dolaska u SAD nastavlja skladati i dirigirati. Na Sveučilištu Kalifornija u Los Angelesu 1972. na odjelu za glazbu, magistrira kompoziciju, s najboljom ocjenom magistarskog rada, koji je i nagrađen. Na izvoru je praćenja rada i izbliza upoznavanja glazbenika kao su: Roy Travis, Mehli Mehta, Stephen Kovacevich, Roy Harris i dr.

Izvodi široki repertoar autora klasične i suvremene glazbe. Godine 1972. osniva Komorni orkestar u Beverly Hillsu. Od osnivanja do 1976. vrlo je uspješan direktor toga Komornog orkestra. Prvi je dirigirao na koncertu u Greystone Mansion u Beverly Hillsu. Vrijeme u SAD maksimalno koristi kako bi sebi postavljenu cilju što bolje i ostvario. Uporno je radio, dirigirao i skladao, upoznao i surađivao s velikim glazbenicima, umjetnicima kao što su: Eugene Sarbu, Gregor Piatigorsky, Pavica Gvozdić, Ljiljana Molnar-Talajić i dr., dirigirao s orkestrima i putovao u Singapur, Poljsku, Rumunjsku i dr. Glazbeno je aktivan na tri kontinenta u: Europi, Americi i Aziji. Predsjednik je ocjenjivačkog suda međunarodnog natjecanja za klavir u Singapuru 1989.

Vrlo uspješan rad u glazbi i skladanju u Americi donijeli su mu priznanja, dvije visoke glazbene nagrade u Los Angelesu 1971./1972.: nagrada *“Henry Mancini”* za skladanje i produkciju glazbe za film i TV. Prvi je dobitnik nagrade *“Henry Mancini”*. Tu vijest je kao vrlo važnu sa slikom objavio *Los Angeles Times*, koji izlazi u 6.000.000 primjeraka. Drugu nagradu *“Atwater Kent”*,

Slika 3: Profesor Šulek i Sandro Zaninović (sjedi, prvi s desna) s kolegama glazbenicima

dobio je za najbolji magistarski rad izrađen u 1973. Posebno mu je drago specijalno priznanje predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana.

Ništa manje nije uspješan na području skladanja. Ima vrlo širok raspon skladanja i član je Hrvatskoga društva skladatelja od 1967. Popis djela koje je skladao je opsežan, pa navodimo samo važnija.

Orkestralna: *Concertino* za orkestar, *Varijacije* za orkestar, *Koncert* za orkestar, *Žalobna glazba* za gudače, *Pet minijatura* za orkestar, *Andante* za puhače;

Koncertantna: *Passacaglia* za violinu i gudački orkestar, *Muzika* za violinu, violončelo i orkestar, *Studija C* za glasovir i gudače, *Duettno* za violinu i klavir, *Fanfare*;

Komorna: *Improvizacija za dvanaestoricu*, *E-A-D-G* za kontrabas i glasovir, *Trio breve (in modo classico)*, *Četiri sola i tutti* za Zagrebačke soliste, *A-D-G-C* za violončelo solo, *Healing touch*;

Violina i glasovir: *Recitativ*, *Duettna*, *Majski preludij*, *Arija na G žici*;

Glasovirska: *Romantični nocturno*, *Romantični preludij*, *Drugi romantični nocturno*, *Klasika finale*, *Piccolo notturno*, *Hvarski nocturno*, *Majski preludij*, *Čarobni dodir*, varijacije na indijansku temu, *Dvadesetak minijatura u formi glazbenog portreta*;

Vokalna i vokalno - instrumentalna: *Vokali* za sopran i glasovir, *Mala kavana (Dobrica Cesarić)* za glas i glasovir, *Djevojčici umjesto igrčke (Antun Gustav Matoš)* za glas i glasovir, *Teatar forski (Marin Franičević)* kantata, za zbor, simfonijske limene puhače i timpane, *Jur ni jedna na svit vila (Hanibal Lucić)*, za klavir i dva hora, *Majko moja draga, (Sandro Zaninović)* za glas i glasovir - posvećena uspomeni na gđu. Veroniku Mišković, majku Arsena Dedića, *Tri varijacije na hrvatsku himnu*, za zbor i komorni orkestar;

Scenska: *Glazba za TV film "Za ljubav mjeseca"*, *Juditu*, *Antigona*, *Romantični nokturno*, i

Obrade: *Julije Bajamonti-Šest simfonija*.

Poslije devet godina boravka u SAD-u i ispunjenih postavljenih ciljeva Sandro se vratio 1976. u domovinu, u Split. Nakon povratka dirigent je *Splitske opere* i direktor glazbenog programa *Hvarskih ljetnih priredbi*. Avanturistički duh darovitoga glazbenika ne miruje, te se vraća u SAD ponovo 1986. Zahvaljujući već postignutoj afirmaciji odmah nakon dolaska osniva *Međunarodni komorni orkestar u Los Angelesu*.

U skladateljevu se zavičaju izvode i slušaju njegova djela. Pijanist Berislav Arvali u Hvaru je, izvodeći djela glazbenih klasika poput Chopina, Šuleka, Skrjabina, izveo i Zaninovića, koji je bio nazočan tom glazbenom događaju 16. rujna 2010.

Skladateljeva obiteljska kuća u Velom Grablju dobro je održavana, ušćuvana iako u njoj nitko ne živi 75 godina. Kako bi se sačuvala kuća Zaninovića, uz ostalo zavičajno graditeljstvo, te svekolika baština toga kraja osnovana je *Udruga za zaštitu i revitalizaciju Velog Grablja - "Pjover"* (e-mail: pjover.velograblje@yahoo.com).

SUMMARY

THE FAMILY TREE OF A CALIFORNIAN MUSICIAN FROM HVAR

Composer, conductor and pedagogue Sandro Zaninović (76) has created a massive oeuvre of music in which audiences around the world have revelled in for decades. The secret in his artistic exploits lies on the axis of Velo Grablje – Zagreb – Los Angeles – San Francisco. A student of our musical greats such as Slavko Zlatić and Stjepan Šulek, he earned his master's degree at the music department of the University of California in Los Angeles, where he was the first winner of the Henry Mancini Award for his composition Variations for the Orchestra. He founded the Beverly Hills Chamber Orchestra and appeared regularly with the San Francisco Chamber Orchestra in the 1970s. During the 1980s he established himself as a musical pedagogue in Los Angeles where he established an International Chamber Orchestra and a publishing house that, among other things, promotes Croatian musical creativity. This essay looks into the family tree of this well-known American-Croatian musician.

The chain migration of the Zaninović's from Velo Grablje on the island of Hvar to America has created a large and significant community in California. Gatherings of emigrant Zaninović's are a regular event in the USA and have been known to bring together over 400 descendants of emigrants from Velo Grablje. Among the Zaninović's of America, the descendants of farmers and fishers from Hvar, are landowners with hundreds of hectares of vineyards and orchards, physicians, engineers, musicians, university professors, tradespeople and those of other professions whose lives spent in foreign lands have not divorced them from the heritage of Velo Grablje.

RESÚMEN

ÁRBOL GENEALÓGICO DEL MÚSICO HVARENSE DE CALIFORNIA

El compositor, director de orquesta y pedagogo Sandro Zaninović (76) es autor de una prolífica realización musical que durante décadas viene deleitando al público mundial, siendo el secreto de su éxito artístico la relación Velo Grablje – Zagreb - Los Ángeles - San Francisco. Alumno de nuestros grandes músicos como Slavko Zlatić y Stjepan Šulek, obtuvo su magisterio en el Departamento Musical de la Universidad de California en Los Ángeles, donde fue el primer compositor que recibió el premio de la *Fundación Henry Mancini* por su obra musical *Variaciones para orquesta*. Zaninović funda una orquesta de cámara en Beverly Hills, a pesar de que en los años setenta actuaba regularmente con la Orquesta de Cámara de San Francisco. En los ochenta se consolida como pedagogo musical en Los Ángeles, donde funda la Orquesta de Cámara Internacional. También inaugura una Editorial que se dedica a promover, entre otros, las creaciones musicales croatas. El presente artículo trae el árbol genealógico del conocido compositor americano-croata. La migración en cadena del clan Zaninović de Velo Grablje (en la isla de Hvar) hacia los Estados Unidos de América, dio origen a una numerosa e importante comunidad en California. Asiduamente se organizan encuentros entre los miembros de la familia Zaninović que emigraron a los Estados Unidos. En ocasiones, se reúnen más de 400 descendientes de Velo Grablje. Entre los Zaninović norteamericanos, herederos de pescadores y agricultores de Hvar, hay propietarios de cientos de hectáreas de viñedos y árboles frutales, también hay médicos, ingenieros, músicos, profesores universitarios, artesanos, etc., cuyas generaciones en el extranjero no se olvidaron de su herencia de Velo Grablje.

Krstionica – rad akademskoga kipara Petra Barišića, HKC sv. Leopolda Mandića, Melbourne
• U našim crkvama u Australiji reprezentativni su uzorci hrvatske sakralne umjetnosti koju su oblikovali ponajbolji kipari i slikari iz domovine i inozemstva. Crkva je među iseljeništvom imala osobito važnu ulogu u očuvanju vjerskog, ali i nacionalnog identiteta, hrvatskoga jezika i kulturnog nasljeđa.

SVESTRANA BRIGA CRKVE ZA MIGRANTE

Hrvatska je matica iseljenika sredinom svibnja organizirala predstavljanje deset zbornika s pastoralnih skupova hrvatskih pastoralnih djelatnika iz zapadne Europe pod nazivom: *Nakladništvo hrvatskoga dušobrižništva u Njemačkoj - izazovi i perspektive*. Na stranicama brojnih frankfurtskih publikacija čitatelj se može susresti s izvrsno obrađenom tematikom dijaspore u Crkvi i domovini s posebnim osvrtom na obitelj 21. stoljeća u pokretu. Knjižni niz *Diaspora croatica* ima ukupno 1803 stranice. Stručnjaci iz teologije, sociologije, ekonomije, filologije, antropologije i drugih područja ljudske djelatnosti obradili su na desetak fenomena vezanih uz naše migrante te razvitak vjerskog, kulturnog i nacionalnog identiteta naših sunarodnjaka u zemljama Europske unije s posebnim osvrtom na njemačke Hrvate.

Migranti sa sobom nose svoj način mišljenja, vlastiti jezik, vlastitu kulturu i vlastitu religiju. Sve to čini duhovnu baštinu misli, tradicije i kulture, koja će potrajati i izvan domovine. Posvuda treba voditi računa o toj baštini. Ne smijemo pritom posljednje mjesto dati materinskom jeziku migranata pomoću kojega oni izražavaju mentalitet, oblike mišljenja i kulture i sam karakter svoga duhovnog života - jedna je od ključnih poruka Kongregacije za biskupe pod naslovom *Uputa o pastoralnoj brizi za migrante* objavljene u Rimu 22. kolovoza 1969. Ona je ne samo s velikom pozornosti, zbog brojnog iseljništva diljem svijeta, primljena kod čelnih ljude Katoličke Crkve u hrvatskome narodu, nego je i zbog njegove opće dobrobiti, te očuvanja narodnosnog i vjerskog identiteta svih Hrvata u izvan-domovinstvu, primjenjivana u praksi gdje god je to bilo moguće, od tiskanja na hrvatskome jeziku raznovrsnih crkvenih obavijesti i plakata, preko misijskih ili župnih listića i molitvenika, do znanstvenih časopisa i knjiga. Silno veliko mnoštvo primjera svjedoče o služenju hrvatskoga klera svom narodu na području očuvanja materinskog jezika, koje je u zborničkome napisu nemoguće sve spomenuti, ali je dobro spomenuti tek neke za ilustraciju o rasprostranjenosti, npr. molitvenik *Hisa zlata* i *Crkveni glasnik Gradišća* gradišćanskih Hrvata, *Kalendar moliških Hrvata*, izdavačka kuća *Ziral* i *Hrvatski kalendar* iz Chicaga za Hrvate u SAD-u, glasilo *Lipa* iz Buenos Airesa za Hrvate u Argentini, molitvenik *Uzao serafske ljubavi* iz Budimpešte i novine *Neven* iz Kačmara za Hrvate u Mađarskoj i Vojvodini, *Župni bilten* iz Toronta za Hrvate u Kanadi, misijski bilten *Hrvatska katolička misija* iz Liegea za Hrvate u Belgiji, *Naš glas* iz Pariza za Hrvate u Francuskoj, *Domovine gruda* iz Kopenhagena za Hrvate u Danskoj, informativni list *Movis* iz Züricha za Hrvate u Švicarskoj i dr.

Jednu od iznimno važnih uloga u tom dugom nizu crkvenih ustanova ima Hrvatski naddušobrižnički ured u Frankfurtu u Njemačkoj, bez kojega se ne može pisati pastoralna, socijalna,

kulturna i karitativna, pa tako ni izdavačka djelatnost Katoličke Crkve među Hrvatima izvan domovine. Svjesna te činjenice, Hrvatska je matica iseljenika sredinom svibnja organizirala predstavljanje deset zbornika s pastoralnih skupova hrvatskih pastoralnih djelatnika iz zapadne Europe pod nazivom: *Nakladništvo hrvatskoga dušobrižništva u Njemačkoj - izazovi i perspektive*. Odmah je potrebno spomenuti poraznu i sramotnu činjenicu da tako važan i općekulturni događaj za hrvatsku javnost nije naišao na gotovo nikakvo zanimanje hrvatskih sredstava javnoga priopćavanja. Čini se kako u današnjoj Hrvatskoj još uvijek, nažalost, prevladava zlokobna etiketa o hrvatskome iseljenuštvu, za koju su mnogi s razlogom mislili da je napokon bačena na ideološko povijesno smetlište, o *neprijateljskoj emigraciji*.

Izdavaštvo na hrvatskome jeziku bilo je od samoga osnutka Hrvatskoga nadušobrižničkog ureda njegov sastavni dio. Apostolska nuncijatura u Njemačkoj imenovala je g. 1951. dr. o. Dominika Šušnjara nadušobrižnikom za hrvatsku inozemnu pastvu u toj zemlji. On je na toj dužnosti ostao do 1971. kada je preuzima o. Bernard Dukić (1971-1997), i zatim o. Josip Klarić (1997-2003). Njegov nasljednik, odnedavno novi ravnatelj hrvatske inozemne pastve, o. Josip Bebić, član Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja sa sjedištem u Splitu, s razlogom smatra kako je osnivanjem Hrvatskoga dušobrižničkog ureda domovinska Crkva odgovorila na vjerske i sve druge potrebe i očekivanja hrvatskoga katoličkog iseljenuštva. Na spomenutoj promociji zbornika podsjetio je da u Njemačkoj živi oko 294.000 deklariranih Hrvata katolika koji se okupljanju u 98 hrvatskih katoličkih misija/zajednica, ali se nedjeljne mise hrvatskome jeziku slave na 272 mjesta. Među tamošnjim katoličkim Hrvatima djeluje 90 svećenika, 5 đakona, 59 pastoralnih suradnica i suradnika te 39 tajnica. Posebno je istaknuo djelatnosti ureda kazavši kako je dosad održano 36 susreta mladih, 24 vjeronaučne biblijske olimpijade, 19 folklornih festivala, 23 smotre pjevačkih zborova. U tom kontekstu treba spomenuti godišnje pastoralne susrete za svećenike i pastoralne suradnike s područja Zapadne Europe, susrete svećenika iz pojedinih regija, duhovne vježbe za svećenike i đakone, tečajeve daljnjeg usavršavanja za pastoralne suradnike, studijska putovanja i hodočašća. Ono što je također posebno važno reći da nadušobrižnički ured potiče i održavanje hrvatske dopunske nastave, organiziranje dječjih vrtića i sl.

Dvojezični zbornici - na hrvatskom i njemačkom

Ravnateljica Hrvatske matice iseljenika Katarina Fuček u uvodnim je riječima kazala da su u 10 dosadašnjih zbornika na 1.803 stranice obrađene brojne teme iz različitih životnih područja, koje su u posljednjem desetljeću bile itekako značajne za hrvatske migrante i njihove obitelji u Njemačkoj i zemljama Zapadne Europe. Kronološkim redom objavljujani su: *Zbornik radova simpozija o stanju i perspektivi hrvatskoga dušobrižništva u Njemačkoj* (1999), *Hrvatska obitelj u pokretu* (2001), *Liturgijska mistagogija - stari put trajne obnove* (2002), *Hrvatska dijaspora u Crkvi i domovini* (2003), *Suvremeni pristup Bibliji* (2004), *Izazov nove religioznosti* (2005), *Budućnost hrvatskih katoličkih misija u Europi* (2006), *Aktualni trenutak Crkve i domovine* (2007), *Novi karizmatiski pokreti* (2008) i *Fenomen (ne)religioznosti u književnosti* (2009).

Tribina o nakladništvu Hrvata katolika iz Njemačke održana je u organizaciji HMI, na kojoj su govorili ugledni intelektualci iz domovine

Dr. Anđelko Akrap s katedre za demografiju zagrebačkoga Ekonomskog fakulteta prikazao je istraživanja demografskih kretanja hrvatskoga naroda u domovini i iseljeništvu s posebnim osvrtom na europsko tržište rada u prevla-

davajućem konceptu neoliberalne ekonomije, objavljenima u zbornicima. Kroatist dr. Marko Samardžija s Filozofskog fakulteta u Zagrebu istaknuo je da je moderna književnost posljednjih desetljeća osobito prikladna da preko problematiziranja jezika neposredno dopre do čovjeka sadašnjice te da je ona potrebna i kao korektiv za svakog teologa, jer i teologija nužno koristi jezik kao medij svoga izražavanja. Komunikolog dr. Danijel Labaš s Hrvatskih studija rekao je da na stranicama svojih serijskih publikacija i knjiga Hrvatski dušobrižnički ured iz Frankfurta otvara prostor širokom krugu suradnika koji pišu o izazovima ljudi u pokretu digitalnog doba. Na stranicama frankfurtskih publikacija čitatelj se može susresti s izvrsno obrađenom problematikom hrvatske dijasporu u Crkvi i domovini s posebnim osvrtom na obitelj 21. stoljeća u pokretu.

Glavni urednik *Žive zajednice* dr. Adolf Polegubić rekao je da su predstavljeni zbornici rezultat godišnjih susreta hrvatskih pastoralnih djelatnika iz Zapadne Europe koji se u organizaciji Hrvatskoga dušobrižničkog ureda održavaju i u Njemačkoj i u republikama Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Ideju o objavljivanju zbornika s tih skupova dao je nekadašnji delegat u hrvatskoj pastvi o. Klarić, a nastavio i njegov nasljednik o. Bebić. Zbornici su objavljivani dvojezično na hrvatskom i njemačkom jeziku, ili samo na hrvatskom jeziku, a u pojedinim slučajevima predavanja su objavljena na jeziku na kojem su predstavljena. Kratko je predstavio i druga izdanja ureda, te je istaknuo da tim predstavljanjem deset zbornika projekt izdavaštva ne prestaje. Uskoro izlazi jedanaesti zbornik sa skupa održanog u Vinkovcima prošle godine.

Ispravljali smo jugoslavensku sliku o Hrvatima

Donedavni ravnatelj Hrvatskoga naddušobrižničkog ureda u Frankfurtu na Majni bio je o. Josip Bebić, tijekom posljednjih sedam godina voditelj, organizator i koordinator njegovih raznovrsnih aktivnosti. Rođen je 2. lipnja 1948. u Metkoviću, stupio je u splitsku Franjevačku provinciju Presvetog Otkupitelja, a njezin punopravni član postao je položivši svečane zavjete u La Verni u Italiji 1971. Za svećenika je zaređen u rodnome Metkoviću g. 1974.; najprije je

Mons. Josip Bebić, donedavni dugogodišnji delegat za inozemnu pastvu u Njemačkoj, postao je ove godine novi ravnatelj Hrvatske inozemne pastve katoličke crkve u Hrvata.

pastoralno djelovao u Ogorju u Dalmatinskoj zagori u Splitsko-dalmatinskoj županiji, a potom preuzima njemačku župu Eltville na rijeci Rajni u Njemačkoj, u kojoj ostaje sve do današnjih dana. Pastoralno je djelovao u hrvatskim katoličkim misijama u Giessenu i Kölnu, pa ponovno u njemačkoj župi St. Gabriel u Münchenu te u Hrvatskoj katoličkoj misiji u Mainzu, a od 2003. imenovan je delegatom za hrvatsku pastvu u Njemačkoj. Sredinom 2010. godine je, kako su već izvijestili mediji, po odluci članova Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine i Hrvatske biskupske konferencije u Kući susreta *Emaus* u Bijelom Polju (Potoci) kod Mostara na XII. redovnom godišnjem zajedničkom zasjedanju, izabran za novoga ravnatelja hrvatske inozemne pastve. Prije njega tu su odgovornu zadaću obavljali: dr. Krešimir Zorić, dr. Vladimir Vince, mons. Vladimir Stanković, dr. Pero Aračić, mons. Ivan Pero Grgić i don Ante Kutleša.

O povijesnoj zadaći koju je Hrvatski naddušobrižnički ured u Frankfurtu od svojega osnutka ostvarivao govori o. Bebić: U vrijeme postojanja Jugoslavije ured je njemačkoj javnosti zajedno s hrvatskim misijama unosio svijest o posebnosti hrvatskog naroda. Među hrvatskim doseljenicima ured se na različite načine trudio oko buđenja, izgrađivanja i obogaćivanja nacionalne samosvijesti. Istodobno se na primjerene načine pred njemačkom javnošću nastojalo ispravljati sliku kakvu je o Hrvatima širila ondašnja *jugoslovenska* službena propaganda. S istom se svrhom iz ureda podržavalo pobude u organiziranju i djelovanju kulturnih i sportskih udruga s hrvatskim predznakom. U istom sklopu treba spomenuti zadovoljavajuće odnose ureda s hrvatskim diplomatskim i konzularnim predstavnicima u Njemačkoj... Ured je za vrijeme Domovinskoga rata poticao i djelatno sudjelovao u pisanju peticija pojedinim njemačkim i europskim političarima i crkvenim uglednicima... Posljednjih nekoliko godina sve katoličke biskupije u Njemačkoj zbog poznatih razloga uvode oštre mjere štednje i radikalan preustroj pastoralnog djelovanja. Posljedice se ogledaju u ukidanju brojnih radnih mjesta, napuštanju crkvenih objekata i raspuštanju pojedinih crkvenih ustanova. Traže se novi prikladniji načini pastoralnoga djelovanja i života crkvenih zajednica. U tom su pogledu doseljeničke vjerničke zajednice u još nepovoljnijem položaju. U posljednjih 7 godina u Njemačkoj je od 508 takvih zajednica prestalo djelovati njih stotinu.

Priznanje uredniku Žive zajednice dr. Adolfu Polegubiću

Kako bi što lakše i učinkovitije Katolička Crkva u hrvatskome narodu djelovala na vjerskom, nacionalnom i opće društvenom području među Hrvatima u Njemačkoj, prije više od 30 godina pokrenuto je glasilo *Živa zajednica*. Prvi je broj objavljen u rujnu 1978, a tadašnji pokretač lista o. Bernardo Dukić, delegat za hrvatsku pastvu u Njemačkoj, bio je i prvi urednik. Nakon šest brojeva kao urednik se uz njega potpisuje i sada već pokojni o. Ignacije Vugdelija sve do broja 4 u g. 1983. Otada pa sve do br. 9 u g. 1991. urednik *Žive zajednice* je sam o. Vugdelija, kojeg nasljeđuje dotadašnji glavni urednik *Glasa koncila* don Živko Kustić. O. Anto Batinić je glavni urednik od broja 1-2/1994. do broja 12/2002., kada na to mjesto dolazi sadašnji urednik, prvi od svih dotadašnjih urednika koji nije svećenik.

O mjesečniku hrvatskih katoličkih misija i zajednica u Njemačkoj, koji izdaje Hrvatski dušobrižnički ured u Frankfurtu na Majni, urednik Polegubić govori: Naziv je dobio po živu vjerskoj zajednici Hrvata katolika u dijaspori. Taj naziv označava također živu hrvatsku nacionalnu zajednicu. List je u početku bio biltenskoga karaktera, u njemu su objavljivani važniji crkveni dokumenti, vijesti iz Crkve u domovini i svijetu, događanja u hrvatskim katoličkim zajednicama u Njemačkoj, imena krštenih, vjenčanih, umrlih. Također su se objavljivali i članci o hrvatskoj povijesti i kulturnoj baštini. Taj trend list je nastavio i u kasnijem vremenu, ali su se iz godine u godinu uvodile i nove rubrike te se nastojalo grafički poboljšati izgled lista. Jednom riječju, tematika lista bila je posvećena vjersko-crkvenim, ali i općedruštvenim temama. List je također, poglavito u vrijeme glavnog urednika fra Ante Batinića, pokušao stvarati i javno mnijenje među Hrvatima u dijaspori, i to preko motrišta, komentara, osvrti i mišljenja... U središtu zanimanja lista je općenito hrvatski čovjek u dijaspori, bilo 'gastarbajter' prve generacije, naši ljudi 'na crno', pripadnici druge generacije, a sada već i treće, poslovni ljudi, intelektualci, kulturni djelatnici. List posebno prati brojne aktivnosti hrvatskih katoličkih misija i zajednica da to može biti od koristi Hrvatima koji lošije govore hrvatski jezik. Stranice na njemačkom jeziku uvedene su od br. 3/1998. u odvojenom prilogu na njemačkom jeziku... U sadržaju od prvog do posljednjeg broja lista provlače se ideje o vjeri u Boga, ali i vjernosti Bogu naših ljudi, o njihovoj neraskidivoj povezanosti s Katoličkom crkvom, bilo onom općom ili domovinskom, o njihovoj

neuništivoj svijesti pripadnosti hrvatskomu narodu i hrvatskoj domovini. Može se doista reći da su Hrvati u dijaspori desetljećima ima-

Ravnateljica HMI Katarina Fuček, Vanja Pavlovec (HMI – Rijeka) i pjesnik Adolf Polegubić, dugogodišnji urednik čitane njemačke Žive zajednice, prigodom uručenja Plakete S. S. Kranjčević za pjesništvo.

li i još imaju tri osnovna gesla življenja i djelovanja: bogoljublje, čovjekoljublje i domoljublje. Tijekom godina izlaženja list se pokušao više puta modernizirati, obogatiti u sadržajnom i u tehničkom smislu.

Urednik dr. Polegubić, govoreći o *Živoj zajednici*, rado citira uvodnik o. Batinića, koji je on napisao u broju u povodu 20. obljetnice izlaženja g. 1998: *To je svojevrsna kronika o jednom teškom vremenu i našim ljudima u njemu, raspršenom diljem Njemačke, Europe i svijeta. To je kronika o očuvanju i rastu vjere tih ljudi, o praćenju i osmišljavanju njihove ljudske, društvene, političke i kulturne dimenzije.*

Dr. Adolf Polegubić rođen je u Šibeniku 1962., a nakon završenog redovitog školovanja doktorirao je na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Beču. Radio je kao novinar *Glasa Koncila*, a od 2002. glavni je urednik *Žive zajednice*. Objavio je povijesne rasprave: *Stoljeće katoličkog laikata u Hrvatskoj - duhovnost laika, njihova crkvena i društvena pozicija i njihove institucije na temelju prosudbe Drugoga vatikanskog sabora* i *Laici u Crkvi i društvu u Hrvatskoj od 1900. - Njihova duhovnost, crkvena i društvena pozicija i njihove institucije na temelju prosudbe Drugoga vatikanskog sabora*, zbirku meditacija: *Čežnja za uzvišenim - Trenuci za razmišljanje*, zbirku intervjua: *Povratak, integracija ili asimilacija - razgovori o hrvatskoj dijaspori* i zbirke pjesama: *Pripadati, Korablja, Tragovi i Boja plavetnila - Frankfurtski fragmenti*. Ove mu je godine uručena *Plaketa Silvije Strahimir Kranjčević* za pjesništvo na natječaju Hrvatske matice iseljenika - podružnica u Rijeci, uvršten je u nekoliko antologija hrvatskih pjesnika, a bavi se i umjetničkom fotografijom.

SUMMARY

THE CHURCH'S COMPREHENSIVE CARE FOR MIGRANTS

On the pages of the many publications released in Frankfurt, readers have an opportunity to delve into brilliant treatments of the issues touching the Croatian Diaspora communities, with a particular focus on the migrant 21st century family, through the Church and the homeland. The *Diaspora Croatica* literary series, that has to date seen the issue of ten anthologies, currently spans a total of 1,803 pages. Experts in the fields of theology, sociology, economy, philology, anthropology and other areas of research have treated dozens of phenomenon related to our migrant communities and the development of the religious, cultural and national identity of our compatriots in the countries of the European Union with a particular focus on Croatians in Germany.

Migrants bring with themselves their way of thinking, their own language, culture and religion. It all makes up a spiritual heritage of thought, tradition and culture that endures even outside the homeland. This heritage must be taken into account everywhere. We must not in the process assign the last place to the mother tongue through which this mentality, form of thought and culture and the very character of their spiritual life is expressed - this is one of the key messages of a document published in Rome on 22 August 1969 by the Vatican's Congregation for Bishops entitled *Instructions on the Pastoral Care of People Who Migrate*. It was on the basis of these instructions that Croatian missionaries in Germany have developed a publishing activity that has seen exceptional achievements.

RESÚMEN

AMPLIA ASISTENCIA DE LA IGLESIA PARA LOS MIGRANTES

En las páginas de diversas publicaciones de Francfort el lector podrá encontrar excelentes textos sobre la problemática de la diáspora croata en la Iglesia y en la Patria, particularmente sobre la familia en movimiento del siglo 21. La serie literaria *Diáspora croatica*, en la cual hasta ahora se han editado 10 Anuarios, tiene 1.803 páginas. Especialistas en teología, antropología y demás actividades humanas, procesaron decenas de fenómenos relacionados con nuestros migrantes, lo mismo que el desarrollo de la identidad religiosa, cultural y nacional de nuestros compatriotas en los países de la Unión Europea, haciendo hincapié en los croatas de Alemania.

Los migrantes llevan consigo la manera de razonar, su propio idioma, su propia cultura y su religión. Todo ello compone el patrimonio espiritual del pensamiento, la tradición y la cultura, que perdurará incluso fuera de la Patria. En todas partes hay que tomar en cuenta dicho patrimonio. Por eso, uno de los principales mensajes de la Congregación para los obispos titulado „Instrucciones para la asistencia pastoral de los migrantes“, difundido en Roma el 22 de agosto de 1969, recomienda que no debemos relegar a un último plano el idioma materno de los migrantes, por medio del cual ellos expresan su mentalidad, forma de razonar, su cultura y el carácter mismo de su vida espiritual. En base a dichas Instrucciones, los misioneros croatas en Alemania desarrollaron una actividad editorial de extraordinarios alcances.

ZAJEDNIŠTVO U VJERI

Tijekom jednomjesečnog boravka u Australiji biskup dr. Antun Škvorčević posjetio je 14 Hrvatskih katoličkih centara, uvjerivši se u zajedništvo naših katolika, koje potiče razvoj duhovnog i kulturnog identiteta u toj golemoj multikonfesionalnoj zemlji. Među australskim Hrvatima, osobito mladima koji su od požeškoga biskupa primili sakrament sv. potvrde, vidljivi su znakovi uspješne integracije u australsko društvo, unatoč asimilacijskim težnjama. Biskup je održao duhovne vježbe s hrvatskim svećenicima, razgovarao s predsjednikom Australske biskupske konferencije msgr. Philipom Willsonom i njegovim suradnicima, susreo se s mnogim vjernicima na euharistijskim slavljinama i u njihovim iseljeničkim domovima te završio pohod susretom s Hrvatima u Perthu 21. studenog 2010.

Pastoralni pohod australskim Hrvatima požeški biskup dr. Antun Škvorčević počeo je 18. listopada kada se u *Campion Centre of Ignatian Spirituality* u Melbourneu sastao s našim svećenicima iz svih trinaest Hrvatskih katoličkih centara u Australiji. Biskup Škvorčević održao je duhovne vježbe za hrvatske svećenike koji djeluju u Australiji koje su trajale do 22. listopada. Uz duhovni program svećenici su imali i susrete na kojima su razgovarali o pastoralnom stanju hrvatskih vjernika koji su im povjereni te o budućnosti Hrvatskih katoličkih centara. Zajednički su potvrdili važnost njihova daljnjeg opstanka kao mjesta na kojima hrvatski vjernici na svom materinskom jeziku mogu slaviti Boga, njegovati kulturu te u svom duhovnom identitetu ostvarivati pripadnost Katoličkoj crkvi u Australiji. Biskup Škvorčević je svećenicima prikazao stanje Crkve u Hrvatskoj u aktualnim društvenim događajima. Značajke hrvatske katoličke zajednice Australije, koja se procjenjuje na više od 200.000 vjernika hrvatskoga podrijetla, mogu se svesti na dvije riječi: zajedništvo i marljivost. Riječ je o drugom i trećem naraštaju iseljeničtva koje potječe s većine dalmatinskih otoka i makarske rivijere, te iz Slavonije i Međimurja. Zamjetan je i znatan broj iseljenika iz Istre, koji su se nastanili na područjima Zapadne Australije, Sjevernog Queenslanda i New South Walesa. Prvi je naraštaj naših doseljenika radio u rudnicama ili na poljima trske, a danas su australski Hrvati raspršeni u svim granama djelatnosti, zahvaljujući vjeri, obrazovanju i poduzetničkom duhu. Najviše Hrvata na australskom kontinentu živi u velikim gradovima: Sydneyu, Melbourneu, Perthu, Adelaideu, Canberri, Brisbaneu i Hobartu, te u područjima koja teže tim gradovima. Logično je zato da su se naši katolički centri kao duhovna i kulturna susretišta naših ljudi smjestili u tim velikim urbanim zonama Australije.

Te su monumentalne katoličke centre gradili naši ljudi dobrovoljnim priložima, nerijetko i vlastitim rukama. U našim crkvama u Australiji fascinantni su primjerci hrvatske sakralne umjetnosti koju su oblikovali ponajbolji naši kipari i slikari iz Hrvatske te iz Bosne i Hercegovine

poput kipara Petra Barišića i Mile Blaževića, čija se djela nalaze u HKC sv. Leopolda Mandića. Najviše je katoličkih vjernika prema tome u Sydneyu, Melbourneu, Perthu i Canberri. Crkva je među australskim Hrvatima imala osobito važnu ulogu u očuvanju vjerskog, ali i nacionalnog identiteta, hrvatskoga jezika i hrvatskog kulturnog nasljeđa. Hrvatske katoličke misije osnovane su na područjima gdje su se doseljavali Hrvati, i to u 14 gradova i mjesta Australije. Ako nema mogućnosti osnivanja župe, a ima dovoljan broj Hrvata koji bi željeli slušati misu na hrvatskom jeziku, tada jedan svećenik služi misu na više mjesta i putuje jedanput na mjesec u određeni grad ili selo, a prema potrebi i češće.

Ovdje je važno napomenuti da se pri Hrvatskim katoličkim centrima nalaze i Hrvatske knjižnice koje su, uglavnom, dostupne svima.

Tri centra u Sydneyu

Mnogobrojni su Hrvati sudjelovali u misnim slavljinama u svim trima Hrvatskim katoličkim centrima u Sydneyu. Prvo je biskup primljen 23. listopada u Hrvatskom katoličkom centru na Summer Hillu, koji vodi delegat za hrvatske svećenike u Australiji fra Vladimir Novak. Uz fra Novaka, u tom centru služi i njegov suradnik fra Smiljan Berišić. Biskup Škvorčević je u pratnji fra Novaka posjetio msgr. Juliana Porteousa, pomoćnog sidnijskog biskupa, zamolivši ga da prenese kardinalu Pellu (koji je bio na putu u Rimu) pozdrave i zahvalnost za sve što on i nadbiskupija čine za Hrvate. Istoga dana biskup Škvorčević u zajedništvu s fra Marijanom Glamočakom, voditeljem Hrvatskog katoličkog centra sv. Nikole Tavelića u St. Johns Parku u Sydneyu predvodio je euharistijsko slavlje na Summer Hillu u crkvi sv. Antuna. Fra Vladimir izrazio mu je dobrodošlicu ističući značenje posjeta jednog hrvatskog biskupa australskim Hrvatima i prikazavši ukratko povijest centra koji je utemeljio fra Roko Romac. Delegat Novak je istaknuo doprinos i drugih franjevac, pojasnivši biskupu stanje hrvatskih katolika u procesima integracije u australsko društvo. U ime mladih biskupa je pozdravila Lucija Piskulić, a Leona Pernar i Jozo Mikulić, odjeveni u narodne nošnje, predali su biskupu cvijeće. Član crkvenog odbora Ante Martić zaželio je biskupu dobrodošlicu u ime svih vjernika.

Biskup je u svom pozdravu rekao da je prvi put u Australiji i da ga raduje što nakon održanih duhovnih vježbi za svećenike u Melbourneu ima prvi susret s vjernicima upravo u njihovu najstarijem centru u Sydneyu. Istaknuo je da je velik događaj kad se susretnu Hrvati iz domovine i iseljeničtva, ali da je najveći događaj kad oni zajedno stanu pred Boga, slave misu i tako na najbolji način postanu dionicima snažne četrnaestostoljetne duhovne baštine koja je označila njihovo narodno biće. Dodao je da se raduje što može biti dionik upravo takvog događaja na Summer Hillu u Sydneyu te je potaknuo vjernike da s Isusovom žrtvom na oltaru sjedine sve iseljeničke i domovinske patnje i žrtve.

U homiliji biskup je pomogao vjernicima da na osnovi Božje riječi bolje razumiju zbivanja u koja su uključeni u australskom i hrvatskom društvu, te istaknuo kako je snaga hrvatskog čovjeka tijekom njegove teške četrnaestostoljetne povijesti u kojoj najvećim dijelom nije imao svoje

države, bila u njegovu duhovnom identitetu, izgrađenom prema služenju Katoličke crkve. Podsjetio je na materijalna razaranja i u nedavnome Domovinskom ratu te im je za primjer prikazao rušenje crkve Majke Božje u Voćinu i nastojanja da se ona ponovno izgradi te je dodao kako su još teža ona razaranja koja se trenutačno događaju u srcu hrvatskog čovjeka. Potaknuo je vjernike da ustraju na putu duhovne izgradnje u svojim Hrvatskim katoličkim centrima te tako dadnu svoj doprinos australskom društvu. Na završetku slavlja biskup je povjerio sve vjernike i njihovu hrvatsku domovinu te Bosnu i Hercegovinu brižnoj skrbi Isusove Majke. Zahvalio je franjevcima što požrtvovno služe duši svoga naroda te vjernicima za suradnju i slogu. Na misi sudjelovala je i Mirjana Piskulić, hrvatska konzulica u Sydneyu.

Dan poslije, 24. listopada, nedjelju je misu biskup Škvorčević slavio s vjernicima drugog sidnijskog Hrvatskog katoličkog centra u St. Johns Parku. Za mnoge vjernike predvodio je euharistijsko slavlje u crkvi sv. Nikole Tavelića s voditeljem centra fra Marijanom Glamočakom. Biskup je vjernicima čestitao 25. obljetnicu centra i crkve te zahvalio fra Marijanu i fra Euzebiju Maku za dugogodišnju ljubav i žrtvu u služenju Hrvatima toga dijela Sydneya. U homiliji biskup se zauzeo za to da hrvatski katolici u svojim centrima ustrajno izgrađuju svoj unutarnji svijet, svoje duše, svjesni da je tijekom četrnaestostoljetne hrvatske povijesti upravo mali i jednostavni čovjek svojom vjernošću Bogu, braku i obitelji, te čestitim životom sačuvao duhovnu čvrstinu svoga naroda i osigurao mnoge povijesne pobjede, pa i posljednju u Domovinskom ratu. Na kraju slavlja biskup je predvodio molitvu povjere vjernika Isusovoj Majci a fra Marijan je biskupu darovao upravo objavljenu monografiju o njihovom centru.

Istoga dana biskup Antun Škvorčević posjetio je i treći sidnijski Hrvatski katolički centar u Blacktownu te je u crkvi Gospe velikoga hrvatskoga krsnog zavjeta služio misu i 38 mladih podijelio sakrament svete potvrde. Uz biskupa su u koncelebraciji bili fra Zvonimir Križanović, voditelj centra te suradnik fra Josip Antoni Kešina. Uz fra Zvonimira, biskupu je dirljive riječi

dobrodošlice uputio i jedan od krizmanika. Biskup Škvorčević je u homiliji istaknuo kako smo često u domovini i inozemstvu zavedeni uvjerenjem da je za našu sreću i uspjeh presudno ono što se događa oko nas te je istaknuo kako je čovjek, osoba, duhovna stvarnost i kako se njegova konačna sudbina zbiva u njegovu srcu i savjesti. Na završetku slavlja biskup je zahvalio franjevcima za njihovo služenje hrvatskom čovjeku. Podsjetio je na razaranja koja su se dogodila u nedav-

Biskup dr. Antun Škvorčević bio je u jednomjesečnom pastoralnom pohodu u Australiji • Snimio: Mate Bašić.

nome Domovinskom ratu u njegovoj biskupiji, posebno u Voćinu. Zahvalio je svima koji su na poticaj g. Ivana Međumorca darovali prilog za njezinu izgradnju te mu je u znak priznanja svima darovateljima uručio plaketu Gospe voćinske.

Navečer 24. listopada biskup Škvorčević je još predvodio euharistijsko slavlje u australskoj župnoj crkvi sv. Rafaela, podružnici Centra na Summer Hillu za Hrvate koji se redovito okupljaju u sidnijskoj četvrti Hurstvilleu. Tijekom četverodnevno boravka u Sydneyu biskup Škvorčević je 25. listopada u pratnji fra Zvonimira Križanovića posjetio Hrvatski konzulat gdje ga je primila konzulica Mirjana Piskulić sa suradnicima. Biskup je održao niz zanimljivih susreta s pojedinim Hrvatima, među kojima i sa slikarom Charlsom Billichem u njegovoj galeriji, te sa skupinom uspješnih poduzetnika na čelu s Markom Šerićem.

Sredinom tjedna, točnije 27. listopada biskup Škvorčević posjetio je sestre Klanjateljice Krvi Kristove u St. Johns Parku i s fra Marijanom Glamočakom razgledao naš umirovljenički dom Cardinal Stepinac Village, koji djeluje pri tamošnjem Hrvatskom katoličkom centru sv. Nikole Tavelića.

Iz Sydneya biskup se zaputio u Brisbane. Primio ga je fra Nikica Zlatunić, voditelj tamošnjeg Hrvatskog katoličkog centra. Upoznao ga je s hrvatskom zajednicom čijih 800-tinjak obitelji održava redovitu povezanost s hrvatskom Crkvom koja je u prošlosti bila znatno brojnija i prošla određena stanja raslojavanja. Te večeri biskup i voditelj centra posjetili su gostoljubivu obitelj Adama Markoivća, podrijetlom iz Slavonije. U opuštenom se ozračju govorilo o mukotrpnim iseljeničkim iskustvima i o sudbinama mnogih Hrvata u Brisbaneu. 28. listopada fra Nikicu i biskupa Škvorčevića primio je nadbiskup Brisbanea msgr. John Alexius Bathersby u svojem dvoru. Škvorčević je zahvalio za sve što on osobno i njegova nadbiskupija čine za Hrvate. Nadbiskup se zanimao za Požešku biskupiju i predstavio svoju nadbiskupiju koja ima oko 650 000 katolika čiji je broj stalno u porastu zbog useljavanja Filipinaca, Indijaca i Vijetnamaca. Istaknuo je poteškoće zbog manjka svećenika i rekao da je sve više onih koji žele biti svećenici i to ponajviše nakon održavanja Svjetskog dana mladih u Sydneyu prije dvije godine. Uvečer toga dana biskup Škvrčević predvodio je euharistijsko slavlje u hrvatskoj crkvi u Brisbaneu na kojem su se okupili ponajprije vjernici podrijetlom iz Požeške biskupije, iz Požege, Velike, Kaptola i Starog Petrovog sela. 30. listopada biskup Škvorčević je na svečanoj misi u hrvatskoj crkvi podijelio sakrament svete potvrde 23 mladih. Potaknuo ih je da ostanu čvrsto međusobno povezani u svom Hrvatskom katoličkom centru i ne dopuste da ih bilo tko dijeli zbog nekih svojih interesa ili razloga. Rekao je da slogom mogu vrlo mnogo izgraditi a neslogom razoriti te je povjerio sva njihova nastojanja brižnoj skrbi Isusove Majke. Nakon zajedničkog druženja u Hrvatskom klubu biskup je oputovao u Wollongong.

U Wollongongu je 31. listopada nazočio ispraćaju iznenada umrlog mladog hrvatskog svećenika fra Andreja Matoca, člana Franjevačke provincije Bosne srebrenе, koji je bio voditelj Hrvatskog katoličkog centra u Wollongongu. Marljivi je fra Andrej napustio ovaj svijet upravo na dan njegova 45. rođendana tj. 26. listopada, a na ispraćaju se okupilo mnoštvo australskih Hrvata sa svojim svećenicima i časnim sestrama. Pridružili su im se i australski svećenici zajedno s generalnim vikarom wollongonske biskupije msgr. Bryanom Jonesom i tajnikom Australske

franjevačke provincije sv. Križa Phillipom Miscambleom. Na ispraćaju je bio i hrvatski veleposlanik iz Camberre Vincencije Biuk te hrvatska konzulica iz Sydneya Mirjana Piskulić. Euharistijsko slavlje predvodio je požeški biskup Antun Škvorčević u zajedništvu s biskupom Gerardom Žardinom iz Perua.

U nedjelju 31. listopada biskup Škvorčević predvodio je u crkvi Kraljice Hrvata euharistijsko slavlje i krizmao 23 mladih. Pozdravila ga je na početku Tereza Vučko s pjesmom *Molitva Hrvata u tuđini* a cvijeće mu predala Ivana Borivičkić. Voditelj Hrvatskog katoličkog centra fra Drago Prgomet izrazio je zadovoljstvo što jedan od hrvatskih biskupa i apostolskih nasljednika posjećuje Hrvate u Wollongongu, poželio mu dobrodošlicu i zahvalio na pažnji koju im svojim dolaskom iskazuje. Biskup je u uvodnom govoru spomenuo kako se raduje što može predvoditi slavlje svete potvrde u Wollongongu i tako mlade povjeriti Isusovu Duhu u kojem je hrvatski narod tijekom svoje duge povijesti pronalazio duhovnu snagu. Osvrnuo se na trenutačno stanje u Hrvatskoj i rekao kako u javnom životu, posebno u medijima prevladavaju neka druga mjerila prema kojima se samo vidi zlo i negativnost, sije malodušje i obezvrjeđuje ono što u svojoj snazi poštenja i opredijeljenosti za vrijednosti života može i ostvaruje većina jednostavnih i malih ljudi. Uzoriti Škvorčević zatim je u središtu grada u mjesnoj sportskoj dvorani nazočio proslavi nedavno proglašene prve australske svetice Mary Mackillop. Prije samog programa biskup Škvorčević susreo se s mjesnim biskupom msgr. Peterom Inghamom i kratko s njime razgovarao o životu hrvatske katoličke zajednice u Wollongongu i o svom pohodu Australiji. Nakon scenskog prikaza života prve australske svetice biskup Škvorčević koncelebrirao je s biskupom Inghamom, koji ga je na početku slavlja posebno pozdravio ističući da je on došao iz Hrvatske posjetiti hrvatske katolike u Australiji i da je njegovo sudjelovanje na slavlju znak univerzalnosti Katoličke crkve. U mnoštvu od oko 6 000 nazočnih vjernika bili su i brojni Hrvati, mnogi odjeveni u narodne nošnje, koji su na pozdrav biskupa Inghama odgovorili oduševljenim pljeskom.

Biskup dr. Antun Škvorčević s hrvatskom diplomacijom u Australiji imao je srdačne susrete • Snimio: Mate Bašić.

Požeški biskup Antun Škvorčević posjetio je nakon toga australski glavni grad Canberru od 1. do 3. studenog i susreo se s vjernicima iz Hrvatskog katoličkog centra. Taj velebni centar vodi fra Miroslav Mandić. Na svetkovini Svih svetih, 1. studenog predvodio je euharistijsko slavlje u crkvi sv. Augustina na Farreru, gdje se okupljaju Hrvati. Među mnogobrojnim vjernicima nazočan je bio i hrvatski veleposlanik u Canberri Vincencije Biuk sa suprugom i suradnicima. Fra Miroslav je na početku uputio riječi dobrodošlice. U homiliji biskup je upozorio na određene pojave u hrvatskom društvu koje duhovno razaraju čovjeka i posvjedočio kako je mnoštvo jednostavnih ljudi u Hrvatskoj koji nastoje ići putem vjernosti Bogu u osobnom i obiteljskom životu, izgrađuju njezin duhovni identitet i da su oni jamstvo kako hrvatsku sudbinu neće odrediti oni koji su nepošteni. Potaknuo je kanberske Hrvate da prepoznaju koje su mogućnosti njihove izgradnje i rasta po još snažnijoj vjernosti Bogu i zajedništva u njihovoj hrvatskoj crkvi. Nakon misnog slavlja biskup se susreo s vjernicima u dvorani i zadržao u razgovoru o pitanjima koja ih muče a tiču se trenutačnih događaja u Hrvatskoj, a o kojima su saznali putem televizije ili svojih posjeta domovini. Na Dušni dan, 2. studenog biskup Škvorčević je u pratnji fra Miroslava i Ljudevita Šešelja razgledao Canberru i saznao više o životu i radu 7 000 Hrvata u tom gradu. Zajedno s fra Miroslavom pohodio je zgradu hrvatskog veleposlanstva koju su na izvanredno lijepom mjestu i na vrlo znakovit način izgradili australski Hrvati. Biskupa je primio veleposlanik Vincencije Biuk sa suprugom. Razgovarali su o pitanjima vezanim za život Hrvata u Australiji, osobito o njihovoj integraciji u tamošnje društvo. Navečer je biskup u hrvatskoj crkvi predvodio euharistijsko slavlje za sve mrtve, spomenuvši se posebno iseljenika i onih koji su za slobodu svoje domovine dali živote. Nakon mise biskup se ponovno susreo s vjernicima među kojima su bili mnogi uspješni poduzetnici, osobito u graditeljstvu te je nastavljen razgovor o političkim pitanjima u domovini i gospodarskim u Australiji.

Biskup Škvorčević posjetio Hrvate u Geelongu

Požeški biskup Antun Škvorčević boravio je od 3. do 6. studenog u Geelongu. Na uzletištu u Melbourneu dočeka ga je don Stjepan Gnječ, voditelj Hrvatskog katoličkog centra sv. Antuna u Geelongu, upoznajući ga s hrvatskom zajednicom koja u tom gradu i okolici broji oko 5 600 katolika. Biskup je posjetio i katolički Umirovljenički dom "Nazaret" u Ballaratu koji vode sestre Nazarećanke gdje se nalazi i majka uspješnog australskog vinara Andrije Horvata podrijetlom iz Pleternice. U crkvi sv. Apliusa u Ballaratu biskup je predvodio euharistijsko slavlje za tamošnje Hrvate među kojima je bio i konzul iz Melbournea Antun Babić. U subotu, 6. studenog biskup je predvodio euharistijsko slavlje u crkvi sv. Ivana Evanđelista tijekom kojega je podijelio sakrament sv. potvrde 20 mladih. U koncelecijaciji bio je i Josip Antonac, dušobrižnik u Regensburgu u Njemačkoj, koji je stigao u posjet rodbini. U homiliji biskup je progovorio o ljudskim inicijativama kojima Hrvati u Australiji i domovini ostvaruju određene uspjehe i istaknuo kako u našem svijetu postoje i Božje inicijative čiji je vrhunac Isus Krist i kako se hrvatski narod tijekom četrnaest stoljeća u njih suradnički uključivao i unatoč silnim nevoljama bio pobjednik.

Potaknuo je vjernike da im obrate potrebnu pozornost, da se u njih uključe sudjelovanjem u svetim sakramentima, ponajprije misi.

Na završetku slavlja biskup je zahvalio don Stjepanu Gnječu za sva njegova pastoralna nastojanja i za suradnju vjernika u izgradnji toliko važnog zajedništva i sloge Hrvata u Geelongu. Slavlje se iz crkve preselilo u Dvoranu hrvatske zajednice gdje su se okupili krizmanici i njihova rodbina na objed. U ugodnom i radosnom ozračju biskup se pojedinačno susreo s krizmanicima i njihovim roditeljima te im čestitao primanje sakramenta svete potvrde.

Naši katolici na Tasmaniji

Od 9. do 11. studenog biskup Antun Škvorčević boravio je na Tasmaniji, otoku na jugu Australije. U zračnoj luci glavnoga grada Hobarta dočekaao ga je voditelj tamošnjeg Hrvatskog katoličkog centra vlč. Berisav Hunske s Antom Čobanovićem koji mu je u svom domu iskazao dobrodošlicu i gostoljubivost zajedno sa suprugom Ružom. Na Tasmaniji živi oko 2 000 Hrvata, najvećim dijelom u Hobartu te svoje zajedništvo izgrađuju u Hrvatskom katoličkom centru i crkvi Kraljice Hrvata te u Hrvatsko-australskom klubu. Mladi Hrvati nakon školovanja odlaze s Tasmanije jer na tom otoku ne uspijevaju pronaći posao te se hrvatska zajednica trajno smanjuje. Iste večeri, nakon dolaska u Hobart, biskup Škvorčević predvodio je euharistijsko slavlje u hrvatskoj crkvi, izgrađenoj prije trideset godina, zaslugom svećenika Hnskog a na zemljištu koje su pomogle kupiti sve hrvatske katoličke zajednice u Australiji. Mala hrvatska vjerna zajednica iskazala je biskupu radost zbog njegova pohoda, pozorno slušala njegovu pastirsku riječ o Crkvi prigodom proslave godišnjice posvete bazilike sv. Ivana Lateranskog u Rimu te o ulozi Crkve s obzirom na duhovni identitet hrvatskog naroda. Potaknuo je vjernike da u prosudbama i stajalištima o domovini ne nasjedaju onima koji ih žele uvjeriti da je Hrvatska utemeljena na zlu i zločinu i podsjetio ih na mnoštvo jednostavnih časnih ljudi koji vole Boga i Hrvatsku zauzimajući se za vrijednosti koje su naučili u Crkvi i u obitelji. Nakon mise biskup se s vjernicima zadržao u razgovoru u kojem su se mogla čuti svjedočanstva o životu Hrvata na Tasmaniji, a nisu skrivane ni podjele koje postoje među njima. Biskup im je nastojao pojasniti određena pitanja iz odnosa vjere i politike te Crkve i države u domovini i poželio im da budu ustrajni graditelji zajedništva vjere i svjedoče hrvatsku vjernost Bogu na najjužnijoj točki australskog kontinenta. Biskup Škvorčević vratio se iz Hobarta u Melbourne 11. studenog, ispraćen brižnom pažnjom svećenika Hnskog i obitelji Josipa Mamica.

Biskup Antun Škvorčević tijekom pastoralnog pohoda Hrvatima u Australiji boravio je od 6. do 9. studenog u Hrvatskom katoličkom centru *Duha Svetoga* u istočnom dijelu Melbournea zvanom Springvale. Melbourne je glavni grad australske savezne države Victorije i po broju stanovnika (oko 4 milijuna na površini od 1566 km²) drugi je australski grad, nakon Sydneya, koji ima 4,5 milijuna ljudi na 2058 km². Od 58,9 % kršćana u tome gradu sada su najbrojniji katolici i ima ih 28,3%. Sjedište je katoličke nadbiskupije za oko milijun i 100 000 vjernika.

Hrvatska zajednica u Melbourneu ima oko 30 000 članova, a na području Hrvatskog pastoralnog centra Springvalea živi oko 6 000 Hrvata katolika.

Uza sve bogate vjerske i društvene aktivnosti potrebno je spomenuti Hrvatsku subotnju školu koja djeluje u prostorijama toga centra. Nastavu za stotinjak učenika od 1. do 10. razreda vode učiteljice Ankica Mihalinač, Ljerka Butorac, Vesna Mecanović, Ivana Krišto i Glorija Jurešić u suradnji s vlč. Ivicom Zlatunićem.

U nedjelju 7. studenog biskup Škvorčević predvodio je euharistijsko slavlje u hrvatskoj crkvi *Duha Svetoga* tijekom kojega je 20-ero mladih primilo sakrament potvrde. Uz domaćeg župnika vlč. Ivicu Zlatunića u koncelebraciji je bio o. Laurence Foote, australski dominikanac, koji je iz ljubavi prema Hrvatima i Hrvatskoj naučio hrvatski jezik i vlč. Josip Antonac, voditelj Hrvatske katoličke misije Regensburg, u Njemačkoj.

U homiliji biskup je nastavio razrađivati temu svojeg pastoralnog pohoda Hrvatima u Australiji o ljudskim inicijativama kojima Hrvati u Australiji i domovini ostvaruju određene uspjehe.

Slavlje se iz crkve preselilo u dvoranu Hrvatskog katoličkog centra gdje se okupilo oko 500 uzvanika.

Susreti u Hrvatskom katoličkom centru sv. Leopolda Mandića

Na putu po Australiji biskup Antun Škvorčević boravio je od 11. do 13. studenog u Hrvatskom katoličkom centru sv. Leopolda Mandića na Sunshineu u Melbourneu. Domaćin mu je bio voditelj Centra vlč. Josip Vranješ. Jedna od najvećih hrvatskih katoličkih zajednica u Australiji ima razgranat život inicijativom svećenika i brojnih vjernika laika. Biskup se o tome mogao uvjeriti istoga dana kada je susreo Molitvenu zajednicu *Maranatha* okupljenu u hrvatskoj crkvi sv. Leopolda Mandića. U pozdravu biskup je istaknuo kako je spomenuta crkva po svojoj umjetničkoj oblikovanosti jedan od najljepših hrvatskih prostora u Australiji. Susreo se nakon toga s nadbiskupom Harthom, koji mu je prikazao život svoje milijunske nadbiskupije čije je pastoralno težište stavljeno na katoličke škole i Katoličko sveučilište. Te obrazovne ustanove svojom kvalitetom prednjače u Australiji, gdje su katolici u novije vrijeme postali najbrojnija vjerska zajednica i obuhvaćaju 28 % pučanstva. Nadbiskupa Hartha zanimala je nova Požeška biskupija te mu je biskup Škvorčević prikazao njezino stanje ističući da i njegova mjesna Crkva stavlja pastoralni naglasak na odgojno obrazovno područje. Na pitanje biskupa Škvorčevića kako vidi budućnost hrvatskih zajednica, nadbiskup Harth odgovorio je da se nada kako će one i nadalje moći obogaćivati život njegove nadbiskupije spomenuvši da ima dvojicu bogoslova hrvatskog podrijetla, od kojih će jedan iduće školske godine boraviti u Bogosloviji u Sarajevu te kako se nada da će oni moći nastaviti djelo sadašnjih hrvatskih svećenika. Pohod biskupa Škvorčevića Melbourneu pobudio je pozornost i tamošnjih hrvatskih medija te je *Hrvatski vjesnik* najavio taj dolazak i u dva broja tiskao razgovor koji je s biskupom vodio novinar Mate Bašić. Biskup Škvorčević je u monumentalnoj crkvi sv. Leopolda Mandića predvodio euharistijsko slavlje tijekom kojeg je 43 mladih primilo sakrament svete potvrde. U propovjedi je biskup naveo primjere bezdušnosti iz trenutačnog hrvatskog društvenog života i rekao da svi očekujemo promjenu toga stanja, želimo da nas u javnom životu vode ljude koji će svojom stručnošću a još više poštenjem, plemenito-

šću i ljubavlju znati zastupati i zauzimati se za prave vrijednosti. Spomenuo je još da nikakvi zakoni pravne države ne mogu nadoknaditi manjak koji nastaje u pojedincima i skupinama kad zanemare svoj duhovni identitet i isključe se iz sustava duhovnih vrijednosti. Čestitajući krizmanicima poželio je svima da budu na ponos svoga hrvatskog roda u Australiji. Nakon mise u dvorani Hrvatskog katoličkog centra u Sunshinu okupilo se više od 800 uzvanika.

Završivši posjet Hrvatima Melbournea, biskup Antun Škvorčević uputio se 15. studenog u Adelaidu. Na uzletištu u Melbourneu ispratila su ga sva trojica hrvatskih dušobrižnika u tom gradu: Mato Križanac, Ivica Zlatunić i Josip Vranješ a u Adelaidu dočeka ga je voditelj Hrvatskog katoličkog centra Gospe Velikog hrvatskog krsnog zavjeta vlč. Luka Pranjić. On je izvijestio biskupa o hrvatskoj zajednici u Adelaidi koja broji više od 6 000 vjernika. S nekima od njih biskup se susreo sljedeći dan kad je u hrvatskoj kapeli služio misu. Tom prigodom rekao im je da je znakovito što prvu misu u Adelaidi služi u maloj hrvatskoj kapeli velikog hrvatskog krsnog saveza iz koje oni molitvom crpe Božju snagu i pomoć u izgradnji velikog hrvatskog vjerničkog srca u tom južnoaustralskom gradu. U homiliji je rekao koliko je dragocjeno hrvatsko srce jednostavnih ljudi koje je tijekom povijesti osluškivalo Boga i imalo hrabrosti živjeti prema njegovim poticajima. Jednako tako, podsjetio je na *bogotražiteljsko* hrvatsko raspoloženje koje spominje i veliki talijanski pjesnik Dante Alighieri u svojoj Božanstvenoj komediji te je poželio tamošnjim Hrvatima da ostanu ustrajni na tom duhovnom putu djedova i otaca, i u iseljeništvu budu ispunjeni onom istom duhovnom snagom od koje i danas živi najveći broj Hrvata u domovini. Dobrodošlicu Slavonaca u Adelaidi biskup je zajedno s vlč. Lukom Pranjićem i časnim sestrama Klanjateljicama Predragocjene krvi koje djeluju u tome gradu, mogao iskusiti u domu Ante i Jadranke Edlić, podrijetlom iz Radovanaca u župi Velika nedaleko od Požege. U razgovoru nakon mise biskup je među ostalim spomenuo članovima molitvene skupine da su ga podsjetili na njegovu majku moliteljicu, koja bi - da je živa - upravo danas napunila devedeset godina. Navečer toga dana biskup je posjetio još jednu hrvatsku slavonsku obitelj Zlatka i Vesne Šarić, podrijetlom iz Trenkova i Mihaljevaca kod Požege, veoma zauzetu u Hrvatskom katoličkom centru u Adelaidi.

18. i 19. studenog biskup Škvorčević je u pratnji vlč. Pranjića kao prvi hrvatski biskup posjetio Hrvate u Coober Pedyju, naselju u australskoj pustinji 850 kilometara udaljenom od Adelaide, gdje odavna rade u tamošnjim rudnicima dragog kamenja. U subotu, 20. studenog biskupa Antuna Škvorčevića primio je adelaidski nadbiskup i predsjednik Australske biskupske konferencije msgr. Philip Willson koji je u srdačnom i prijateljskom razgovoru potvrdio svoje simpatije i potporu hrvatskoj katoličkoj zajednici u svojoj nadbiskupiji, pohvalio svećenika Luku u njegovu djelovanju, zanimalo se za život Crkve u Hrvatskoj, za rad HBK, osobito za Požešku biskupiju.

U homiliji Hrvatima u Adelaidi biskup je zajedno s vjernicima promišljao o sasvim konkretnim pitanjima koja muče svako hrvatsko srce, posebno o događajima u domovini koja stvaraju zabunu o istinskom stanju slobodne i neovisne Republike Hrvatske te ih potaknuo da duboko vjeruju kako će vrijednosni sustav koji i danas živi tzv. mali čovjek u Hrvatskoj biti залог daljnjih hrvatskih pobjeda, ako ostanemo vjerni Bogu, vjerujemo dobru i složno surađujemo. Iz Adelaide biskup je otputovao u Perth.

Biskup Škvorčević posjetio Hrvate u australskoj pustinji

U organizaciji vlč. Luke Pranjića požeški biskup Antun Škvorčević boravio je od 18. do 19. studenog 2010. u pustinjском gradu Coober Pedyju, udaljenom 850 kilometara od Adelaide. Bio je to prvi posjet jednog hrvatskog biskupa mjestu u kojem živi tridesetak uglavnom starijih hrvatskih obitelji koje su se bavile iskapanjem dragog kamena opala. To je i danas gotovo jedina djelatnost njegovih oko 4 000 stanovnika pa se to mjesto naziva prijestolnicom opala ili podzemnim gradom, jer je većina stambenih zgrada, hoteli, crkve i zgrade drugih javnih ustanova izgrađena pod zemljom zbog visokih temperatura što se ljeti penju i do pedeset stupnjeva u hladu. Na malom pustinjском uzletištu biskupa Antuna i vlč. Luku dočekaо je Mijo Marković, po zanimanju kopač opala. Vozeći svoje goste prema gradu, odmah ih je želio upoznati s tom djelatnošću te ih je usput odveo na mjesto gdje on trenutačno traga za spomenutim dragim kamenom. Predstavio im je tehniku rada u suvremenim okolnostima, spominjući kako se prije pedesetak godina u teškim uvjetima radilo na tom istom poslu. U svom domu, zajedno sa suprugom Anđom, Mijo je s velikom gostoljubivošću primio za stol svoje goste, kojima se pridružio i mjesni župnik Paul Bourke. Domaćin Mijo trudio se ispričati sve što zna o Hrvatima u Coober Pedyju, kojih je prije bilo mnogo više i dok je među njima bilo mladih ljudi, organizirao se društveni život u povelikom zdanju Hrvatskog doma, koji su slogom i vlastitim sredstvima sami izgradili. Hrvat Dragan (Chrles) Novosel dao je veliki doprinos u izgradnji župne crkve sv. Petra, kada je 1967. godine valjalo u kamenu pješčaniku iskopati pod zemljom dovoljno prostora

Hrvatski katolički centar Sv. L. B. Mandića u Melbourneu, sagrađen milodarima naših iseljenika - zahvaljujući predanosti o.J. Vranješa i o. L. Pranjića.

za potrebe vjerničkog okupljanja. Dodao je kako je poslije u proširenju crkve bušenje preuzeo njegov brat Franjo Novosel. Navečer biskup Škvorčević u zajedništvu s vlč. Lukom i Paulom predvodio je euharistijsko slavlje u podzemnoj župnoj crkvi sv. Petra prigodom spomendana posvete bazilike sv. Petra i Pavla u Rimu. Bio je to dirljiv susret prvog hrvatskog biskupa koji je posjetio hrvatske vjernike u Coober Pedyju. Dok je biskup govorio o potresnoj činjenici da Hrvata u njihovoj raseljenosti ima i ovdje u australskoj pustinji, te iskazivao poštovanje prema njihovoj mukotrpnosti prošlosti, na licima tih hrvatskih ljudi, podrijetlom iz Slavonije i Srijema te iz Bosne i Hercegovine i drugih hrvatskih područja, mogla se čitati njihova patnička iseljenička povijest i hrvatski neslomljivi ponos. Tijekom jednomjesečnog boravka u Australiji biskup Antun Škvorčević održao je hrvatskim svećenicima duhovne vježbe, posjetio trinaest Hrvatskih katoličkih centara, boravio u više mjesta gdje žive Hrvati, susreo se s mnogim vjernicima na euharistijskim slavljinama i završio boravak 21. studenog susretom s Hrvatima u Perthu. Na uzletištu su ga dočekali voditelj Hrvatskog katoličkog centra u Perthu Nikola Čabreja, fra Ivo Tadić, župnik u Okučanima i Ivan Vidović. Prigodom svetkovine Krista Kralja svega stvorenog biskup je zajedno s Nikolom Čabrajom i fra Ivom Tadićem, krizmenim kumom jednom svome poznaniku, predvodio euharistijsko slavlje u hrvatskoj crkvi sv. Ane na kojem je 28 mladih primilo sakrament svete potvrde a četvero djece prvu pričest. Ujedno je tim slavljem Hrvatska etnička škola u Perthu završila školsku godinu. Među mnogim vjernicima na misi je sudjelovao i hrvatski konzul u Perthu Hrvoje Petričević čiji je sin Misalv primio svetu potvrdu.

Pozdrav biskupu uputio je vlč. Čabreja, zahvalivši mu što posjećuje hrvatsku zajednicu u Zapadnoj Australiji, u kojoj prema nekim statistikama živi do 30.000 Hrvata, među kojima je i određeni broj onih koji su tamo stigli u vrijeme Domovinskog rata. Biskup je istaknuo kako ovim slavljem završava snažan jednomjesečni slijed susreta s australskim Hrvatima i da želi u ovu zahvalnu misu sažeti sve njihove tuge i žalosti, radosti i nade, moliti za svjetlo i snagu Duha Svetoga, osobito pertskim krizmanicima. Podsjetio je vjernike da danas slavimo svetkovinu Krista Kralja svega stvorenog u čijoj moći ljubavi čovjek i sve drugo stvorenje nalazi svoj smisao i cilj. U homiliji biskup je vjernicima postavio nekoliko pitanja kroz koja su mogli provjeriti kako pristupaju svome životu, kojim mjerilima prosuđuju jesu li dobro ili loše, pomogao im je otkriti kako ih u njihovu nezadovoljstvu sa stvarnošću u kojoj se nalaze, nezasitnim čežnjama za drukčijim životom i istinskim čovjekom sam Isus Krist - u kojem smo svi stvoreni, kako nas uvjerava sv. Pavao u Poslanici Kološanima - drži budnima za onaj život koji nam je priskrbio svojom ljubavlju na križu, najsnažnijom Božjom moći, kojom upravlja svijetom i privodi ga k njegovu punom ostvarenju. Biskup je približio vjernicima istinu o njima kao duhovnim bićima, o nemogućnosti da ih potrošačko-proizvođački sustav suvremene tehničke kulture učini potpuno sretnima. Istaknuo je da čovjekovo srce nije skrojeno na mjeru stvari te ga može ispuniti i učiniti sretnim samo Bog svojom ljubavlju, milosrđem, praštanjem i drugim duhovnim dobrima, bez kojih ostajemo nemoćna bića a koja ne možemo sami svojim radom priskrbiti ni u trgovini kupiti. Rekao je da se ta dobra mogu izmoliti i u najtežim ljudskim nemoćima kao što je brak pred rastavom i tako postati moćna bića. Još je dodao da se upravo spomenutim i drugim

*U pustinjском gradiću
Coober Pedyju biskup
Škvorčević služio je
misu za naše vjernike u
podzemnoj crkvi Sv. Petra i
Pavla (ukopanoj u brdo na
zemljištu obitelji Novosel
iz Vukovara) • Foto: arhiva
Hrvatskoga vjesnika.*

duhovnim vrijednostima, koje nam je Bog darovao, ostvaruje Božje kraljevstvo u nama, događa u nama pobjeda života nad smrću, prijelaz iz nemoćnog u moćno stanje. Biskup je na temelju riječi sv. Pavla Kološanima ustvrdio da se samo s Kristom mogu ostvariti prave hrvatske pobjede, jer je on jedini prvak u svemu te je pozvao pertske Hrvate da se natječu u svakom ljudskom dobru ali neka se ne prestanu s Kristom natjecati da s njime budu prvaci u životu jacem od smrti i da ga svjedoče svojim australskim sugrađanima kao pobjedničku snagu svoga naroda tijekom njegovih četrnaest stoljeća, ispunjenih ljudskim bezizglednim stanjima. Posebno je potaknuo krizmanike i prvopričesnike da budu ponosni na duhovnu baštinu svojih roditelja i da nastoje u njoj izgrađivati svoj život. Na završetku slavlja biskup je zahvalio vlč. Nikoli Čabraji za njegovo vjerno i požrtvovno služenje hrvatskim vjernicima, zahvalio je pjevačima, ministrantima i svim drugim vjernicima koji nastoje suradnički izgrađivati svoje zajedništvo u Hrvatskom katoličkom centru. Nakon mise biskup je s vlč. Čabrajom sudjelovao na svečanom objedu u Hrvatskom domu, gdje ga je pozdravio predsjednik Dražen Pivac i gdje se biskup mogao susresti s obiteljima pojedinih krizmanika. Nakon toga je biskup razgledao Fremantle, morsku luku grada Perth na Indijskom oceanu. Zajedno su pohodili obitelj Miroslava Bičanića u čijem se domu prigodom prve pričesti njegova sina Antuna okupio veći broj Hrvata, među kojima i Slavonci iz Požege, Pleternice, Zagrađa i drugdje koji su se obradovali što u Australiji mogu susresti svoga biskupa. Sutradan je biskup Škvorčević imao prigodu upoznati grad Perth te se u pratnji Nikole Čabraje susreo s hrvatskim konzulom Hrvojem Petričevićem. U razgovoru biskup i konzul dotaknuli su se mnogih važnih pitanja hrvatskog iseljništva te zaključili kako bi hrvatska država i Crkva među Hrvatima trebali imati zajedničku strategiju o hrvatskome iseljništvu, osobito kad je riječ o pristupu drugom iseljničkom naraštaju, ne miješajući se jedna drugoj u ovlasti. Biskup Antun Škvorčević i vlč. Nikola posjetili su u bolnicu teško bolesnog Branka Čubelića kojem su svojom pažnjom donijeli veliku utjehu i ohrabrenje. Uvečer, 22. studenog biskup Škvorčević oputovao je iz Perth u Hrvatsku.

SUMMARY

UNITY IN FAITH

During his one-month stay in Australia, Požega Bishop Antun Škvorčević visited thirteen Croatian Catholic centres, witness to the creative unity of our Catholic community, an encouragement to the development of spiritual and cultural identity in this large multiethnic and multiconfessional country. There are visible signs of the successful integration of Australian Croatians, especially among the young, like those who received the sacrament of confirmation from the Bishop of Požega, into Australian society, despite the assimilative tendencies of the contemporary world. The bishop joined local Croatian priests for a spiritual retreat, met with many of the faithful and with leaders of the Church in Australia at celebrations of the Eucharist and in their emigrant homes. Bishop Škvorčević wrapped up his visit with a meeting with Croatians in Perth on November 21.

The Croatian Catholics in Australia heard very inspired sermons from Bishop Škvorčević this autumn, whose words helped the faithful to better understand, in the light of God's word, the events they are a part of in Australian and Croatian society. The majority of Catholic Croatians on the Australian continent live in its major cities - Sydney, Melbourne, Perth, Adelaide, Canberra, Brisbane and Hobart, and in their surrounding greater metropolitan areas.

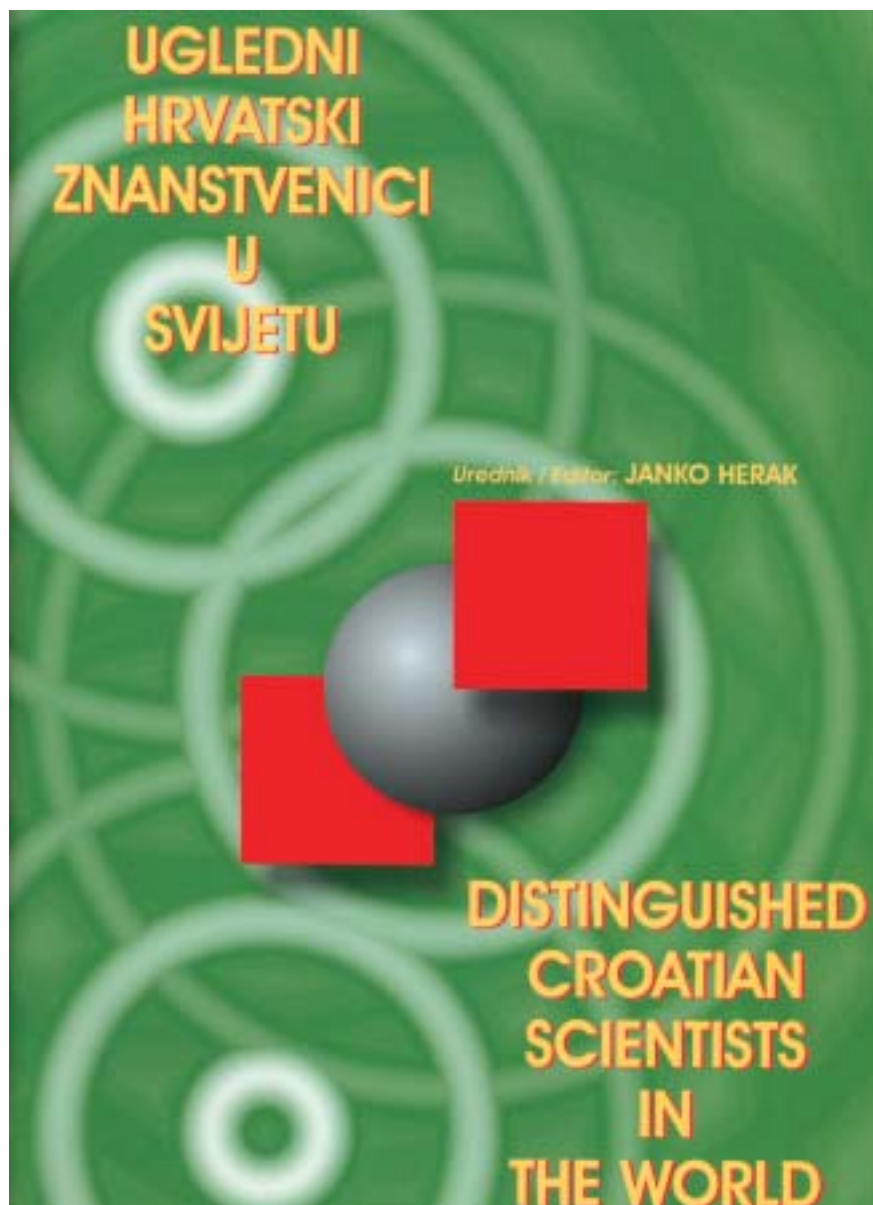
RESÚMEN

UNIÓN EN LA FE

Durante su estadía de un mes de duración en Australia, el obispo de Požega, Mons. dr. Antun Škvorčević, visitó trece Centros Católicos Croatas. En dicha oportunidad vio la unión creativa de nuestra comunidad católica, que propicia el desarrollo de la identidad espiritual y cultural en ese enorme país multiétnico y multiconfesional. Entre los croatas de Australia, particularmente los jóvenes que recibieron el Sacramento de la Confirmación, se observa que se han integrado exitosamente en la sociedad australiana, en contraposición con las tendencias asimilacionistas en el mundo contemporáneo. El obispo Škvorčević realizó ejercicios espirituales con los sacerdotes croatas, visitó a numerosos fieles en sus hogares de inmigrantes y se reunió con dignatarios eclesiásticos en ceremonias litúrgicas. Concluyó su programa en Australia con un encuentro con los croatas de Perth el 21 de noviembre de 2010.

En otoño de este año los croatas católicos en Australia tuvieron la oportunidad de escuchar homilias excepcionalmente inspiradas de Mons. Škvorčević, cuyos sermones ayudaron a los fieles a comprender, a la luz de la Palabra de Dios, los acontecimientos en los que participan en las sociedades australiana y croata. La mayoría de los croatas que profesan la religión católica en el continente australiano viven en las grandes urbes: Sydney, Melbourne, Perth, Adelaida, Canberra, Brisbane y Hobart, lo mismo que en las regiones que gravitan hacia las grandes ciudades.

Uključivanje znanstvene dijaspe u gospodarski i društveni razvoj Hrvatske naša je zajednička nada, koja bi mogla obrnuti trend odljeva u cirkulaciju mozgova · Nova knjiga: *Ugledni hrvatski znanstvenici u svijetu / Distinguished Croatian Scientists in the World*, V. dio - urednik dr. Janko Herak, Hrvatsko-američko društvo & Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 2010, 326 str.

ZAGREPČANIN U KUĆI SLAVNIH KANAĐANA

Mladen Vranić, svjetski priznat znanstvenik koji se bavi istraživanjem dijabetesa, laureat je The Canadian Medical Hall of Fame. Riječ je o organizaciji utemeljenoj prije 15 godina da bi odavala počast kanadskim znanstvenicima za doprinose razumijevanju i liječenju bolesti te poboljšanju zdravlja ljudi diljem svijeta. Rođeni Zagrepčanin Mladen Vranić (80) doktorirao je na Medicinskom fakultetu u Zagrebu, a zatim otišao na Sveučilište Toronto. Objavio je više od 280 znanstvenih radova. Dobitnik je niza prestižnih međunarodnih priznanja, uključujući i dva najvažnija priznanja za istraživanje dijabetesa, Bantingove medalje i nagrade Albert Renold. Počasni je doktor glasovitog Karolinska instituta u Švedskoj, član je kanadske i hrvatske akademije znanosti te gostujući profesor Sveučilišta u Zagrebu, a nadasve ponosan otac triju kćeri.

Jedne za Toronto neobično tople kasno-jesenske večeri posjetio sam prof. dr. Mladena Vranića u njegovoj kući u starijem dijelu Toronta, gdje krošnje starih stabala natkrivaju ulicu i u ovo jesensko doba nabace na sebe vatromet boja. Dok je vjetar raznosio jesensko lišće, sjedili smo uz čašu vina u njegovoj radnoj sobi i razgovarali o njegovu životnom putu, znanstvenom radu, iseljeništvu i o našim obiteljima. Prof. dr. Vranić, znanstvenik svjetskoga glasa, osoba velike energije, dobitnik bezbrojnih stručnih i javnih nagrada i priznanja, šarmira sugovornika svojim odmjerenim i nadasve nepretencioznim nastupom. Njegov je hrvatski jezik odličan i neupućenom bi čovjeku bilo teško otkriti da dr. Vranić već 47 godina živi izvan domovine. Životna priča dr. Mladena Vranića je poput uzbudljivog romana koji bi mogao poslužiti kao tema filma o preživljavanju obitelji proganjane zbog rasne diskriminacije u Hrvatskoj u kaosu Drugog svjetskog rata. Otac dr. Vranića bio je profesor matematike na Ekonomskom i Tehničkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, te je neko vrijeme obavljao dužnosti dekana i prodekana na oba fakulteta. Godine 1921. prešao je u protestante, no čak ni to nije pomoglo u njegovoj karijeri - 1941. je zbog židovskog podrijetla otpušten sa Zagrebačkog sveučilišta, bez obzira na njegov rad i činjenicu da su se njegovom knjigom o statistici i teoriji vjerojatnosti svi zagrebački fakulteti koristili kao udžbenikom. Bijeg od ustaša koji su im oduzeli sva građanska prava doveo ih je - uz pomoć jednog talijanskog pukovnika - u Crikvenicu, koja je bila pod talijanskom upravom i liberalnija u odnosu prema osobama židovskog podrijetla. U trenutku početka rata Mladen Vranić je u Zagrebu završio prvi razred gimnazije, a školovanje je nastavio u Crikvenici gdje je završio drugi razred. Pod njemačkim pritiskom talijanske su ih vlasti prebacile u koncentracijski logor u Kraljevici i zatim na Rab. Logor na Rabu bio je začudo dobro organiziran, imao je čak i samoupravu, prehrana je bila podnošljiva, što nije bio slučaj u nekim

susjednim logorima u kojima su ljudi masovno umirali zbog gladi i nehygieničkih uvjeta. Poput obitelji Mladena Vranića, u logoru na Rabu zatekao se veliki broj visoko obrazovanih intelektualaca koji su organizirali školu i Mladen Vranić je tu završio treći razred gimnazije. To relativno mirno razdoblje prekinuto je kapitulacijom Italije 1943. godine. Logor na Rabu bio je raspušten, a velik broj logoraša pridružio se partizanima. Očekivalo se da će Nijemci uskoro okupirati logor. To je bio najteži dio ratne odiseje obitelji Vranić koja se pokušala probiti do slobodnog dijela Hrvatske oko Otočca, no Nijemci su već nadirali u tom smjeru i Vranići su se vratili prema moru. Pet mjeseci poslije uspjeli su se ukrcati na trabakul koji je prevozio partizanske ranjenike, te su nakon nekoliko dana plovidbe pristigli na Vis a odatle su prevezeni u južnu Italiju koja je u to doba već bila pod kontrolom Britanaca i Amerikanaca.

Dva tjedna poslije Nijemci su okupirali Rab i sve logoraše koje su zatekli prevezli u Auschwitz. Koliko je poznato, od svih koji su odvedeni u taj logor smrti samo su dvije žene preživjele. Mladen Vranić je dio gimnazije pohađao u Italiji, i dovršio ju u Zagrebu kamo se obitelj vratila 1945. Otac Mladena Vranića nastavio raditi na Sveučilištu. Poslije je postao i dopisni član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Dr. Vranić diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Zagrebu 1955. godine. Tijekom studija radio je u zavodima za fiziologiju u Zagrebu, Beču i Amsterdamu, te je osnovao Hrvatsko fiziološko društvo čiji je bio i predsjednik. Uza sve to, uspio se baviti i mnogim sportovima! Veslao je na Savi, bavio se džudom, planinarenjem i alpinizmom u hrvatskim planinama i slovenskim Alpama, tenisom, plivanjem, skijanjem i biciklizmom. Za vrijeme studija na prvoj godini medicine bavio se i boksom, sve dok nije – kako reče u šali – shvatio da će mu trebati neoštećeni mozak ako se misli baviti fiziologijom ... U Zavodu za fiziologiju dr. Vranić stekao je i doktorat znanosti, što je pokrenulo njegovo zanimanje za mijenu ugljikohidrata u tijelu, i za dijabetes. Njegov doktorski rad objavljen je u američkom časopisu 'Diabetes'. U tom radu dr. Vranić je – služeći se relativno jednostavnom metodologijom, upozorio da se beta stanice mogu regenerirati iz kanalića gušterače. Tek su posljednjih nekoliko godina nastavljena istraživanja u tom smjeru, no sada s vrlo sofisticiranom metodologijom. Ta je tema veoma važna za istraživanje dijabetesa tipa 1 i 2, jer je za terapiju dijabetesa presudno pronaći kako stimulirati regeneraciju ćelija koje proizvode inzulin.

Dr. Vranić je sudjelovao na sastanku Međunarodne federacije za dijabetes u Ženevi (g. 1962.), na kojem je sudjelovao i dr. Best, jedan od suotkrivača inzulina i svakako jedna od najvećih zvijezda medicinske znanosti u to vrijeme. Mada je Međunarodna federacija za dijabetes u to vrijeme bila vrlo malena u usporedbi s današnjim opsegom te udruge, dr. Vranić nije uspio tom prigodom sastati se i izravno razgovarati s dr. Bestom. Nešto poslije stupio je s njime u kontakt preko jednog slovačkog para koji je dobro poznao dr. Besta, te je on ponudio dr. Vraniću stipendiju za usavršavanje na Sveučilištu u Torontu, postdoktorat. U siječnju 1963. godine dr. Vranić je došao na dvije godine u Toronto - i ostao zauvijek!

No ni taj odlazak u Toronto nije bio jednostavan. U to vrijeme je u Jugoslaviji bilo teško dobiti putovnicu za putovanje izvan zemlje. Sveučilište je odobrilo njegov odlazak na usavršavanje u

inozemstvo, ali je Ministarstvo unutarnjih poslova zahtijevalo da žena i kći dr. Vranića ostanu u zemlji kao 'taoci'. Tek na intervenciju tadašnje predsjednice hrvatske vlade Savke Dabčević-Kučar - koja je osobno jamčila za njega - MUP je odobrio putovnice i ženi i kćeri dr. Vranića. Mnogo godina poslije Savka Dabčević rekla je dr. Vraniću da je to učinila na molbu njegove majke koja je imala u Zagrebu kozmetički salon u koji su dolazile mnoge žene iz uglednih zagrebačkih krugova. Otac dr. Vranića bio je kolega Savke Dabčević na Ekonomskom fakultetu, osobno ju je poznavao i više puta razgovarao s njom, ali nikada nije dotakao temu putovnica za obitelj svog sina. Kako reče dr. Vranić - majke su mnogo pouzdanije kad treba pomoći djeci ...

DB: Doktore Vraniću, možete li nam nešto reći o Vašem stručnom radu, na način koji bi bio razumljiv za nas koji nismo liječnici?

MV: Slika na str. 358-oj prikazuje početak mojih aktivnosti kao neovisnog znanstvenika u Torontu. U svojoj sam karijeri imao mnogo sreće i našao briljantne redovite i postdoktoralne studente, te ostale suradnike, od kojih su mnogi postali vodeći znanstvenici na području dijabetesa diljem svijeta. Dr. Kawamori (crveni kružić) postao je predstojnik Odjela za dijabetes na Sveučilištu Juntendo u Tokiju, te je bio i predsjednik Japanske udruge za dijabetes. On je jedan od vodećih dijabetologa u Japanu, a sada je postao predsjednik novoosnovane Međunarodne akademije za sportologiju, gdje sam i ja član Upravnog odbora. Dr. Cherrington (plavi kružić) se poslije preselio u SAD, postao predstojnik poznatog Odjela za fiziologiju na Vanderbilt sveučilištu u Nashvillu, te predsjednik Američke udruge za dijabetes. Dr. Radziuk (zeleni kružić) bio je fiziolog i izvanredan matematičar koji mi je pomogao razviti tracer metode. On je sada profesor fiziologije na Medicinskoj školi u Ottawi. David Lau (žuti kružić) je sada profesor medicine, biokemije i molekularne biologije, direktor Julia McFarlane centra za istraživanje dijabetesa te pročelnik skupine za istraživanje dijabetesa i endokrinologije pri Sveučilištu u Calgaryju. Nada Kovačević (ljubičasti kružić) bila je tehničarka u mojem laboratoriju više od 20 godina, te je imala važnu ulogu u ranijim godinama moje karijere. Ja sam označen narančastim kružićem.

Jetra proizvode šećer i ispuštaju ga u krv. Taj se šećer troši u mišićima i drugim tkivima, ili se pak djelomice pretvara u masno tkivo. Dokle god su proizvodnja i potrošnja jednake, sustav je u ravnoteži. Pri fizičkom naporu, recimo kod trčanja, jetra ispuštaju sve više i više šećera. No pitanje je bilo koliko je to 'više'. Postojale su metode praćenja uz pomoć ubrizganih radioaktivnih izotopa (tracer), no one nisu u to vrijeme još bile validirane. Moj tim je dopunio, izmijenio i validirao te metode, i to je bio naš prvi uspjeh. To je, između ostalog, zahtijevalo stvaranje specifičnih matematičkih modela, i mi smo srećom imali studente koji su posjedovali matematička znanja potrebna za takav projekt. Time su otvorena vrata preciznim saznanjima o tome kako međusobno djeluju različiti hormoni i metaboliti, te kako su te interakcije izmijenjene kod dijabetesa. Ta su saznanja presudna za terapiju dijabetesa.

Nadalje, problem je bio poznavanje funkcije gušterače koja proizvodi inzulin i glukagon. Već je u to doba bilo poznato da su djeca čija gušterača nije proizvodila inzulin gubila masno tkivo i mišiće, te na kraju umirala. Inzulin smanjuje proizvodnju šećera u jetrima, a povećava njegovo trošenje u mišićima. Pronađeno je da glukagon povećava proizvodnju šećera u jetrima, i tako

drži ravnotežu šećera u njoj.

Dogma je bila da samo gušterača može proizvesti inzulin i glukagon, te da bi vađenjem gušterače prestala proizvodnja inzulina i glukagona. Bilo je dobro poznato da nije moguć život bez inzulina, no nije se znalo koliko je važan glukagon. Mi smo izmijenili tu dogmu pokazavši da kod pasa želudac može proizvesti istu količinu glukagona kao i gušterača. Kad smo psima izvadili gušteraču, dobili bi teški dijabetes i uginuli u roku od tjedan dana. Međutim, ljudi mogu proizvesti vrlo malo glukagona izvan gušterače. Zato ne iznenađuje što kod čovjeka uklanjanje gušterače – nužno u slučaju teške upale tog organa – izaziva dijabetes, ali u vrlo laganom obliku. To je bio prvi dokaz da je glukagon kritičan za razvoj teškog dijabetesa. Ta je spoznaja bila vrlo važna jer su poslije mnogi znanstvenici istraživali bi li određeno prigušivanje glukagona moglo biti korisno u liječenju dijabetesa.

*Suotkrivač inzulina dr. Best i dr. Vranić
u Ženevi (1962.)*

DB: Sve se češće govori u javnosti o dijabetesu kao o novoj pošasti koja prijeti razvijenim zemljama. Možete li nam ukratko objasniti, što je ustvari dijabetes?

MV: Dijabetes tipa 1 pogađa uglavnom ljude mlađe od 20 godina. Inzulin polako nestaje i tijelo zbog toga ne može uskladištiti energiju. Pomalo nestaju masna tkiva, mišići, šećer, i bez medicinske pomoći pacijent umire. U zapadnim razvijenim zemljama oko 10% dijabetičara ima tu bolest.

Dijabetes tipa 2 je vrlo različit, zovu ga još i 'otpor protiv inzulina'. Tkiva poput mišića ne reagiraju dovoljno na inzulin, i sve je u redu dokle god gušterača može proizvesti mnogo inzulina. Debljina smanjuje reakciju na inzulin, ali debeli ljudi ne moraju nužno biti dijabetičari. Ako jetra proizvode šećer a periferni 'potrošači' ga ne troše, poraste razina šećera u krvi, što izaziva razne zdravstvene probleme. Dio takvih problema uzrokovan je glukagonom.

Takav se dijabetes liječi tako da se lijekovima potiče proizvodnja inzulina, ili da se mišići učine osjetljivijim na inzulin.

DB: Vi ste prvi upozorili na važnost tjelesnog vježbanja u borbi protiv dijabetesa, što se i nadalje smatra jednim od najvažnijih otkrića na tom području. Recite nam nešto o tome.

MV: Još godine 1978. organizirao sam prvi simpozij o utjecaju tjelesnog vježbanja na dijabetes. Simpozij je održan na ranču zaklade Kroc, Santa Inez, California, iza koje stoji vlasnik poznatog lanca brze hrane McDonalds, a kojeg je nasljedna sklonost dijabetesu u njegovoj obitelji po-

taknula da se zainteresira i pomogne istraživanje na tom području. Slika na str. 359-oj prikazuje znanstvenike koje sam pozvao na taj važan simpozij na kojem je upozoreno na važnost utjecaja tjelesnog vježbanja na dijabetes.

Taj je simpozij začeo ideju da odgovarajuće tjelesno vježbanje može u mnogo slučajeva spriječiti dijabetes, te upozorio na mnoge metaboličke abnormalnosti pri dijabetesu, što je dobilo veliki odjek u znanstvenim krugovima. Na temelju toga Američka udruga za dijabetes mi je – kao jedinom Kanađaninu – dodijelila Bantingovu medalju, najuglednije znanstveno priznanje za istraživanje na području dijabetesa, te također kao jedinom Kanađaninu Renoldsovu nagradu za obrazovanje mladih dijabetologa.

Tjelesno vježbanje pokreće cijeli niz mehanizama koji sprečavaju dijabetes. U daljim istraživanjima pokazalo se da je kod kratkih i naglih aktivnosti važan adrenalin, dok je kod duljih napora važan utjecaj glukagena.

U posljednjih 7 godina radili smo na tome da objasnimo zašto tjelesno vježbanje može spriječiti dijabetes. Pojednostavljeno, tjelesno vježbanje utječe na unos u mišić glukoze koju ispušta jetra, nadalje utječe na smanjenje ispuštanja kortizola iz korteksa nadbubrežne žlijezde te na smanjenje upale. Zanimljivo je da je pri debljini i dijabetesu prisutna kronična upala koja pogoršava dijabetes.

Proveli smo i zanimljiva istraživanja o utjecaju stresa na dijabetes. Pokazalo se da dugotrajan stres pogoršava stanje dijabetesa kod bolesnika, a kratkotrajni ponavljani stres može ga – poboljšati! To vrijedi za sport, ali i za život izvan sporta, primjerice - u braku! Ključ pozitivnog učinka stresa je prilagodba na stres. Ako ona ne uspije, stres može pokrenuti razne bolesti koje mogu pogoršati dijabetes.

Na tome je mnogo radio znanstvenik Hans Selye, koji je djelovao u Montrealu.

DB: Možete li usporediti razloge naglog porasta broja ljudi zahvaćenih dijabetesom u Hrvatskoj, Kanadi i svijetu?

MV: Razlozi su više-manje isti: U razvijenim zemljama to su nedostatak tjelesnog gibanja, pogrešan način prehrane i često genski utjecaji. U zemljama u razvoju razlog je naglo povećanje količine hrane koju ljudi unose u organizam. U sljedećih 25 godina dijabetes će se u razvijenim zemljama udvostručiti, a u zemljama u razvoju - trostručiti!

Dvjesto kilometara sjeverno od Toronta žive Indijanci koji su u doba nakon Drugog svjetskog rata (dakle prije samo 65 godina) bili mršavi i nisu poznavali dijabetes. Bavili su se lovom i ribolovom i jeli kod kuće pripremljenu hranu. Danas se oni vrlo malo gibaju, ljeti se voze u automobilima a zimi na motornim saonicama, masovno jedu jeftinu brzu hranu kupljenu u trgovini. Kao posljedica takvog života, 80% odraslih ljudi iz tog plemena ima dijabetes! Genetika jednostavno ne može pratiti takve nagle promjene načina života.

Dulji životni vijek također utječe na porast broja dijabetičara - mlada gušterača radi bolje nego

stara, a stari ljudi teže tome da se sve manje gibaju, što opet povećava broj dijabetičara.

Trenutačno 7% Sjevernoamerikanaca ima dijabetes (tipa 1 i 2), a prije 40 godina imalo ih je samo 2%. U gradu New Yorku broj dijabetičara se u 7 godina udvostručio, dijelom i zbog doseljavanja populacije sklone debljanju.

Oko 8% stanovništva u Sjevernoj Americi ima metabolički sindrom - kombinaciju visokog krvnog pritiska i visokog kolesterola. Ti će ljudi tijekom vremena najvjerojatnije razviti i dijabetes.

DB: Utječe li povećano konzumiranje procesirane hrane na te trendove?

MV: Znanstvenici poput Davida Jenkinsa (SAD) i Vladimira Vuksana (diplomirao i doktorirao u Zagrebu, sada radi u Kanadi) intenzivno se bave utjecajem prehrane na zdravlje, posebice na dijabetes. Pojednostavljeno rečeno, 'brzi' šećeri 'koji su vrlo zastupljeni u procesiranoj i brzoj hrani opterećuju gušteraču, a to nije dobro.

DB: Jesu li znanstveno-istraživački naponi više usmjereni na prevenciju dijabetesa ili na liječenje ljudi koji su već zahvaćeni dijabetesom?

MV: Još se ne zna dovoljno o dijabetesu tipa 1, istraživanja se kreću vrlo različitim smjerovima, i jedino što možemo reći jest da je eventualna prevencija tog tipa dijabetesa još vrlo daleko od nas.

Tip 1 dijabetes je autoimuna bolest i možemo pretpostaviti da bi se u budućnosti moglo razviti

Mladen Vranić

cjepivo koje bi ju spriječilo. Neka istraživanja razmatraju upotrebu matičnih stanica, druga pak razmatraju mijenjanje autoimuniteta, što je uspješno izvedeno na štakorima, ali zasad ne i na ljudima. Ponavljam, prevencija tog tipa bolesti neće se postići u skoro vrijeme.

Prevencija dijabetesa tipa 2 čini se vrlo jednostavna – povećano tjelesno vježbanje i regulacija tjelesne mase. Preporučuje se sat žustrog hodanja pet puta na tjedan, ili odgovarajući napor baveći se nekom drugom tjelesnom aktivnošću. No, u bitci za novac i karijeru ljudi ne mogu posvetiti dovoljno vremena tjelesnoj aktivnosti. Stariji ljudi često teško nalaze tjelesnu aktivnost koja bi im odgovarala, pa čak i hodanje može zimi biti opasno. Kad je riječ o smanjenju tjelesne mase, utvrdilo se da je moguće smanjiti masu, ali samo 5% ljudi uspijeva tu težinu zadržati nakon 5 godina. To su dva razloga zašto je teško spriječiti dijabetes tipa 2. Znanstvenici intenzivno rade na traženju lijeka koji bi mogao kontrolirati pretjerano uzimanje hrane, no to je vrlo složeno jer oko 30 čimbenika utječe na središte u mozgu koje upravlja količinama hrane koje ćemo pojesti. Pojednostavljeno rečeno, porcije hrane u restoranima i kućama u Sjevernoj Americi prevelike su u omjeru s potrošnjom kalorija. Ljudi sve obavljaju automobilima, pa se premalo kreću.

DB: Kakav utjecaj na znanstvena istraživanja na području dijabetesa imaju velike farmaceutske kompanije?

MV: Često se govori o negativnom utjecaju velikih farmaceutskih kompanija, no prema momu mišljenju utjecaj tih kompanija je uglavnom pozitivan. Velik kapital je potreban da bi se s laboratorijskih istraživanja na životinjama prešlo na istraživanje na ljudima, i samo velike farmaceutske kompanije mogu financirati takve projekte.

Ne treba zaboraviti da bi bez današnjeg velikog izbora lijekova na tržištu mnoge bolesti bile smrtonosne, ili bi pak znatno smanjile kvalitetu života bolesnika.

DB: Očekujete li neke značajne pomake u liječenju dijabetesa?

MV: Na istraživanju dijabetesa sada radi veliki broj znanstvenika, i znanja na tom području se akumuliraju velikom brzinom.

Mnoga se istraživanja bave s glucagon-like peptide-1 (GLP1). Ta je vrsta terapije sada dostupna i tu se mogu očekivati značajni pomaci u liječenju dijabetesa tipa 2.

Za dijabetes tipa 1 nekad se uzimala jedna injekcija na dan, najviše dvije, no kliničke su studije pokazale da to nije dobro. Danas se uzima jedna 'dugotrajna' injekcija na dan i jedna 'kratkotrajna' poslije svakog obroka. Izmjeri se šećer u krvi i prilagodi doza inzulina, međutim, što je bolja terapija to su češće epizode niskog šećera (hipoglikemija).

Upravo radim na izumu koji bi trebao spriječiti pojavu niskog šećera u krvi. Na tom projektu radi međunarodni tim u New Orleansu i Vancouveru, te odjel za komercijalizaciju izuma iz Toronta.

DB: Kakvo je vaše stajalište o korištenju alternativnih medicinskih metoda (naturopatskih, tradicionalna kineska medicina) u liječenju dijabetesa?

MV: Na zapadu stajalište je da liječenje treba biti zasnovano na činjenicama. Alternativna i kineska tradicionalna medicina mogu biti djelotvorne u nekim situacijama, ali na zapadu ne prepisujemo neki lijek ako ne znamo točno kako i zašto on djeluje.

Dakako, postoje znanstvenici (poput prije spomenutog dr. Vuksana) koji nastoje iskustvene tradicionalne metode potkrijepiti (ili odbaciti) suvremenim zapadnim metodama istraživanja.

DB: *Doktore Vraniću, koliko mi je poznato objavili ste dosad oko 300 znanstvenih radova, te bili citirani više od 7500 puta u radovima drugih znanstvenika. Možete li za naše čitatelje nabrojiti bar neka od mnogih priznanja koja ste dobili za svoj znanstveni rad?*

MV: Otkriće inzulina na Odjelu za fiziologiju Sveučilišta u Torontu bilo je najvažnije otkriće u medicinskoj znanosti 20-tog stoljeća. Posebno se ponosim time što sam do svoje 65-te godine bio predstojnik tog odjela. Ja sam organizirao proslavu 75-te godišnjice tog velikog otkrića, a i sada sudjelujem u organiziranju proslava kojima će se sljedeće godine obilježiti 90-ta godišnjica tog velikog događaja.

Američka udruga za dijabetes dodijelila mi je prije spomenutu Bantingovu medalju za istraživački rad i Renoldovu nagradu za obrazovanje mladih dijabetologa. U Kanadi sam redoviti član

Mladen Vranić s kolegama na početku znanstvene karijere u Torontu.

Sudionici prvog simpozija dr. M. Vranića o utjecaju tjelesnog vježbanja na dijabetes.

Royal Society of Canada i Canadian Academy of Health Sciences, dobitnik inauguralne nagrade za životno djelo koju mi je dodijelila Kanadska udruga za dijabetes, proglašen sam članom Order of Ontario i Officer of Order of Canada, te uvršten u Canadian Medical Hall of Fame.

Posebno sam ponosan na počasni doktorat koji mi je dodijelila Karolinska Institute u Stockholmu, a koji su uz mene dobila još samo dvojica Kanađana.

U Hrvatskoj sam dopisni član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, te gost profesor na Medicinskom fakultetu u Zagrebu gdje sudjelujem u njihovu engleskom programu.

Godine 1999. dobio sam prigodom 125. obljetnice Hrvatskog liječničkog zbora diplomu za doprinos nastavljanju tradicije unapređenja zdravstva i medicinske znanosti u Hrvatskoj.

Počašćen sam izborom za počasnog predsjednika udruge AMCA u Torontu, koja okuplja ljude koji su pohađali hrvatska sveučilišta, a sada žive i rade u Torontu i njegovoj okolini.

DB: Suradujete li s hrvatskim diabetolozima?

MV: S Institutom Vuk Vrhovec organizirao sam zajedničke kongrese i jedan zajednički znanstveni projekt. Vrlo sam ponosan na to što sam dobio inauguralnu nagradu Vuk Vrhovec. Inten-

360	2011	D. BARAČ
-----	------	----------

zivo sam surađivao s dr. Škrabalom i dr. Granićem, koji su poslije tijekom Domovinskog rata postali ministri vanjskih poslova Republike Hrvatske. Sada surađujem s dr. prof. Metelkom koji je pročelnik Instituta Vuk Vrhovec i predsjednik Hrvatskog liječničkog zbora.

Kao što sam prije napomenuo, kao gost profesor držim predavanja na engleskom programu Medicinskog fakulteta u Zagrebu, te sam predavao u Zagrebu, Splitu i Rijeci. Držao sam i predavanja iz endokrinologije u Splitu. Više sam puta organizirao posjete liječnika i znanstvenika iz Hrvatske zdravstvenim i znanstvenim institucijama u Torontu.

DB: Doktore Vraniću, hvala vam puno na vremenu koje ste nam posvetili. Želim vam još mnogo uspjeha u Vašem radu. Vaša upornost i radna energija mogu biti uzor mlađim naraštajima znanstvenika u cijelom svijetu.

SUMMARY

A ZAGREB NATIVE IN THE CANADIAN HALL OF FAME

Mladen Vranić MD DSc is one of the world's most respected researchers in the field of the study and treatment of diabetes. He graduated from the University of Zagreb's School of Medicine in 1955, where he went on to earn his doctorate. Since 1963 he has worked at the University of Toronto's Department of Physiology, and led the department until his retirement at the age of 65, continuing the traditions of his predecessors (Banting, Best and Macleod) who discovered insulin working at the department, a discovery Banting and Macleod received the 1923 Nobel Prize in Medicine for. Under the leadership of Dr. Vranić, the department has remained one of the world's leading medical research centres, educating many of today's top researchers in the field of diabetes research.

Along with other research related to metabolism and hormonal activity in the human body, Dr. Vranić has observed and scientifically explained and demonstrated that physical activity and maintaining appropriate body weight effectively prevent type 2 diabetes, the kind that 80 to 90 percent of people with diabetes suffer from. This discovery has won him a number of prizes and awards around the world (Canada, USA, Sweden and others).

Dr. Vranić collaborates with the Vuk Vrhovec Diabetes Institute in Croatia, and lectures for the English language programme at the School of Medicine in Zagreb as a guest professor.

Dr. Vranić is the recipient of numerous Croatian, Canadian and American professional and public commendations for his work.

RESÚMEN

UN ZAGREBIENSE EN LA CASA DE FAMOSOS CANADIENSES

El prof. dr. Mladen Barić es uno de los científicos mundiales más distinguidos en el campo de la investigación y tratamiento de la diabetes. Se graduó en la Facultad de Medicina de Zagreb en 1955, donde recibió también el título de doctor en ciencias. A partir de 1963 trabaja en el Departamento de Fisiología en la Universidad de Toronto. Hasta los 65 años de edad también estuvo al frente de dicho Departamento, continuando con la tradición de sus antecesores (Banting, Best y Macleod) quienes descubrieron la insulina en ese mismo Departamento. En reconocimiento a sus méritos, Banting y Macleod recibieron en 1923 el premio Nobel de Medicina. Bajo la dirección del dr. Vranić, ese departamento aún hoy sigue siendo uno de los centros médico-científicos mundiales más poderosos en el que se han educado y perfeccionado muchos reconocidísimos científicos mundiales actuales dedicados a investigar y curar la diabetes.

Entre otras investigaciones vinculadas al metabolismo y al funcionamiento de las hormonas en el cuerpo humano, el dr. Vranić descubrió y demostró con métodos científicos que el ejercicio físico y el estricto control del peso corporal son medidas muy eficaces para la prevención de la diabetes tipo 2 (el 80-90% de los afectados padece este tipo de diabetes). Este descubrimiento le valió una serie de premios y distinciones mundiales (Canadá, Estados Unidos, Suecia...)

El dr. Vranić colabora con el Instituto croata de Diabetes “Vuk Vrhovec” y dicta cátedra, como profesor invitado, en el programa inglés de la Facultad de Medicina en Zagreb.

Por su labor, recibió numerosos reconocimientos públicos y científicos croatas, canadienses y norteamericanos.

ISTRAŽIVAČI TAJNE ŽIVOTA

Zagrepanin sa švicarskom adresom Nenad Ban (44) dobio je za istraživanja darovnicu od 2,5 milijuna eura što ga Europski istraživački savjet dodjeljuje najboljim znanstvenicima na Starom kontinentu za godinu 2010. Znanstvenik je znan u javnosti kao suautor skupine T. Steitza, koja je otkrivši strukturu ribosoma lani osvojila Nobelovu nagradu za kemiju. Prema trenutnoj migracijskoj bilanci od ukupnog broja hrvatskih stanovnika na privremenom radu u inozemstvu doktorat ima 999 osoba, a magisterij znanosti 1.665, što Hrvatsku čini obrazovnim eldoradom visoko razvijenih zemalja. Osim Bana našu su pozornost privukla još četvorica planetarno slavnih hrvatskih znanstvenika koji tragaju za tajnom života ili sudjeluju u projektu simulacije Velikoga praska od Australije do Amerike.

Dugi niz godina u Zborniku opisujem karijere istaknutih hrvatskih znanstvenika iz iseljenništva. Za ovaj broj Matičina godišnjaka odabrao sam petero znanstvenika koji su, radeći u inozemstvu, dali veliki doprinos hrvatskoj i svjetskoj znanosti. U jesen 2009. godine cijeli je svijet objavio da su dobitnici Nobelove nagrade za kemiju profesori Venkatraman Ramakrishnan (MRC Laboratorij za molekularnu biologiju, Cambridge, Velika Britanija), Thomas A. Steitz (Odjel za biofiziku i biokemiju, Sveučilište Yale, SAD) te Ada Yonath (Weizmannov institut za znanost, Rehovot, Izrael) za određivanje strukture važne biološke substancične tvorevine, ribosoma. Za znanstveni svijet ništa u tome nije neobično, jer su laureati nagrade voditelji poznatih laboratorija. No, za nas je zanimljivo da je mladi hrvatski znanstvenik Nenad Ban bio upravo taj koji je na Sveučilištu Yaleu predložio, organizirao i proveo istraživanje strukture velike podjedinice ribosoma i 2000. godine sa suradnicima objavio rad koji je, eto, njegovu šefu donio Nobelovu nagradu. Nenad Ban, rođen 1966. godine u Zagrebu od roditelja sveučilišnih profesora, diplomirao je molekularnu biologiju na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu. Ubrzo nakon diplome otišao je na doktorski studij na Sveučilište države Kalifornije u Riversideu, gdje je boravio od 1990. do 1994. godine. Radeći doktorat, naučio je tehniku pripreme bioloških uzoraka u kristalnoj formi i metodologiju analize njihovih struktura. To je znanje upotrijebio pri svojem poslijedoktorskom boravku na odjelu Molekularne biologije i biofizike na Sveučilištu Yaleu, gdje je radio od 1985. do 2000. godine. Prihativši se projekta određivanja strukture veće podjedinice „stanične tvornice proteina“, bio je svjestan da se upušta u posao kojim se već desetke godina bavilo mnoštvo znanstvenika, ali nitko nije uspio niti pripremiti prikladan uzorak kamoli analizirati tako velik objekt na atomskoj razini. Kad je 2000. objavljena struktura velike podjedinice, bila je poznata struktura cijelog ribosoma, jer je već prije određena struktura male podjedinice. Poznavajući strukturu ribosoma

Nenad Ban

doznalo se mnogo o funkcioniranju bioloških stanica. Uz to, budući da mnogi protubakterijski lijekovi djeluju upravo na sprečavanju rada bakterijskih ribosoma, poznavanje strukture ima važnu primjenu u poboljšanju postojećih i otkrivanju novih antibiotika, te u prevladavanju rezistencije na antibiotike. Od godine 2000. Ban je najprije docent a sada i redoviti profesor na Švicarskom federalnom institutu (ETH) u Zürichu, u istoj onoj instituciji u kojoj su prije boravili i radili hrvatski nobelovci Lavoslav Ružička i Vladimir Prelog. U njegovu laboratoriju za strukturnu molekularnu biologiju još na analizi ribosoma, ali i na drugim velikim biološkim strukturama radi 15-20 istraživača. Tako je među ostalim odredio i divovsku staničnu strukturu enzima odgovornog za sintezu masnih kiselina.

Nenad Ban dobio je mnoga priznanja za svoj rad. Spomenimo samo da je redoviti član Njemačke akademije znanosti Leopoldina i dopisni član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Nedavno upitan kako komentira dodjelu Nobelove nagrade, Nenad je odgovorio na sebi svojstven način da bi on učinio isto što i Nobelov odbor.

Među hrvatskim znanstvenicima iz područja bioznanosti ugledno mjesto pripada i Frances Separovic, redovitoj profesorici na Odjelu kemije Sveučilišta u Melbourneu. Rođena je 1954. godine u Blatu na otoku Korčuli kao Franica Šeparović. Već s tri godine preselila se s roditeljima u Broken Hill, u zapadnom dijelu australske države New South Walesa, pridruživši se hrvatskim doseljenicima koji su tamo boravili. Kao odlična učenica dobila je stipendiju za daljnje školovanje, te je s vremenom studirala na Sveučilištu u Sydneyu, Tehničkom koledžu u Sydneyu i na Sveučilištu Macquare u Sydneyu. Tako se usavršila u prirodnim znanostima, matematici, fizici i kemiji, te doktorirala iz fizike. Nekoliko je godina radila u Australskoj „komonveltskoj“ znanstvenoj i istraživačkoj organizaciji (CSIRO). Nakon jednogodišnjeg boravka u Odjelu biokemije i biofizike membrana u Nacionalnom institutu za zdravlje (NIH) u SAD-u, prešla je na Odjel kemije Sveučilišta u Melbourneu, gdje je i sada ugledna profesorica i prodekanica za znanost.

Profesorica Separovic tehnikom nuklearne magnetne rezonancije (NMR) određuje strukture i svojstva polipeptida u sastavu membrana. Polipeptidi u membrani, iako relativno male molekule, nisu dostupni analizi klasičnom metodom rendgenske strukturne analize (metode kojom se koristi Nenad Ban), pa je pristup vrlo složenom NMR metodom vrlo koristan za dobivanje podataka o tome kako su ti maleni polipeptidi (maleni „proteini“) smješteni u staničnim

Frances Separovic

membranama i koja je njihova uloga. Važnost tih istraživanja je u nadi da će se neki od prirodnih ili umjetnih polipeptida pokazati kao koristan antibiotik.

Poznato je, naime, da neki imaju protubakterijsko djelovanje, ali kako razaraju stanice mikroba jednako tako razaraju i stanice organizma u kojem se mikrobi nalaze. Potraga je, dakle, za polipeptidima koji će se lako usidriti u

staničnu membranu mikroba i učiniti je propusnom za stanične komponente uzrokujući njezinu smrt, ali se ne ugrađuju u membranu stanica napadnutog organizma, ili je njihova struktura u staničnom membrani domaćina takva da ne uzrokuje smrt stanica napadnutog organizma.

Prošlog ljeta održan je u Splitu znanstveni skup o membranskim polipeptidima (Australia-Croatia Workshop on Antimicrobial Peptides) s naglaskom upravo na sagledavanju polipeptida kao mogućih antibiotika. Skup su zajednički organizirali profesor Davor Juretić s Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Splitu i profesorica Frances Separovic. Profesor Juretić je stručnjak za teorijska predviđanja svojstava potencijalnih polipeptida, a profesorica Separovic je vješta u određivanju njihova strukturiranja u membranama. Nadamo se da će se pronaći polipeptid koji će imati sva potrebna antibiotska svojstva za terapijske svrhe.

Iako je u jednom od prijašnjih godišta Hrvatskog iseljeničkog zbornika bilo riječi o djelu Zdenka (Zeda) Rengela, vrijedno još jedanput osvrnuti se na njegov životni put i radna dostignuća u povodu priznanja koje je nedavno dobio. 1. listopada 2010. godine profesoru Rengelu je Sveučilište u Zagrebu dodijelilo počasni doktorat (doctor honoris causa) „za njegove vrijedne doprinose temeljnim i primijenjenim znanjima u području biljne biologije/biotehnologije te za afirmiranje Sveučilišta u Zagrebu u međunarodnoj akademskoj i istraživačkoj zajednici“.

Prisjetimo se da je Zdenko Rengel rođen u Osijeku 1957. godine. Nakon osnovne škole i gimnazije u rodnome gradu diplomirao je i magistrirao biologiju na Sveučilištu u Zagrebu. Doktorirao je iz agronomskih znanosti na Državnom sveučilištu Louisiane u Baton Rougeu (SAD). Ubrzo se našao u Australiji, najprije na Sveučilištu u Adelaideu (1991.) a zatim na Sveučilištu Zapadne Australije u Perthu (1996.), u Odjelu za zemlju i okoliš i Centru za rehabilitaciju zemljišta. Redoviti je profesor s naslovom Winthrop Professor, najvišom titulom toga sveučilišta.

Od znanstvenih dostignuća postavio je novi koncept mehanizma trovanja bilja aluminijem. Sa suradnicima razjasnio je put za prijenos mikroelemenata prema zrnu i unutar zrna tijekom sa-

zrijevanja pšenice. U proučavanju najopasnije biljne bolesti, truljenju korijena, utvrdio je da pogodan izbor genotipa i tretman manganom mogu imati odlučujuću ulogu u smanjenju pojavnosti te bolesti. Pronašao je nekoliko fizioloških i molekularnih mehanizama, koji određuju najpogodniji soj pšenice za preživljavanje na tlima siromašnim fosforom i cinkom. Oplemenjivački program kojemu je svrha odabir genotipova pšenice otpornih na nedostatak cinka u punom je zamahu na Sveučilištu u Adelaideu.

Godina 2010. obilježena je puštanjem u pokusni rad velikog akceleratora (Large Hadron Collider – LHC) u Europskom centru za nuklearnu fiziku (CERN) u Ženevi. Nekoliko hrvatskih fizičara radilo je u CERN-u i prije konstrukcije toga, 27 km dugog akceleratora, a neki su povezani i sa samom konstrukcijom HLC-a i planiranim projektima na tom velikom sudaraču atomskih i subatomske čestice.

Svakako najveće iskustvo s radom u CERN-u ima Daniel Denegri, rođeni Splitsanin i splitski gimnazijalac, zagrebački diplomant i američki doktorant. Daniel se s nuklearnom znanosti susreo već kao apsolvent fizike, gradeći detektor subatomske čestice na Institutu Ruđer Bošković u Zagrebu, no potpuno je ušao u nuklearnu fiziku tijekom rada na doktoratu i postdoktorskom usavršavanju (1965. – 1971.) na Johns Hopkins sveučilištu u Baltimoreu (SAD). Od 1971. Daniel radi na Odjelu fizike elementarnih čestica u nuklearnom centru Saclay blizu Pariza. Njegov najvažniji doprinos znanosti povezuje se s otkrićem W i Z elementarnih čestica i samim time sa spoznajom jedinstvenosti elektromagnetne i slabe nuklearne sile. U tom je poslu najvažnija bila njegova konstrukcija kalorimetrijskog detektora čestica i uvođenje novog postupka odvajanja rijetkih događaja koji su ih zanimali od složenog pozadinskog mnoštva signala; u mnoštvu od milijardi signala samo je nekoliko bilo onih koje su tražili! Voditelj cijelog projekta potrage za W i Z česticama, talijanski fizičar Carlo Rubbia, i glavni konstruktor akceleratora na kojem su obavljeni pokusi, vrhunski inženjer Van der Meer dobili su Nobelovu nagradu za fiziku 1984. godine.

Od 1989. Daniel Denegri je bio vrlo aktivan u razvijanju koncepcije izgradnje velikog akceleratora, hadronskog sudarača (LHC). Daniel je odmah u početku bio član CERN-ova tima zaduženog za privlačenje drugih zemalja za izgradnju toga akceleratora. Proputovao je desecima zemalja i održao stotine predavanja o namjeri, mogućnostima i perspektivama takvog akceleratora i rada na njemu. Glavni je cilj gradnje LHC-a bila potraga za posljednjom neotkrivenom česticom – Higgsovim bozonom („božjom česticom“) u tzv. Standardnom modelu, teorijski razvijenom za objašnjenje organizacije i svojstava materije. Denegri je s još nekim suradnicima 1992. godine počeo raditi na konstrukciji detektora čestica, tzv. kompaktnog muonskog solenoida – CMS. Na kraju je CMS detektor, jedan od dvaju detektora opće namjene za LHC, u konstrukciji kojeg je Denegri imao vodeću ulogu, instaliran u veliki prostrani kružni kanal, u kojem tisuće magneta održava putanju ubrzanih čestica. Taj golemi uređaj (14 tisuća tona elektroničkog i detektorskog materijala) najveći je pojedinačni dio LHC-a. Pokusi postupne uspostave toka čestica visokih energija, potrebnih za moguće opažanje „božje čestice“ vrlo su

uspješni. O napretku posla na velikom sudaraču Denegri redovito izvještava na simpozijima pod naslovom LHC dani u Splitu.

Drugi hrvatski fizičar vrlo zainteresiran za izgradnju LHC i pokuse na njemu je Guy Paić.

Guy je zanimljiva osoba, znanstvenik nemirna duha. Rođen je u Parizu 1937., a 1946. preselio se s roditeljima u Zagreb. U Zagrebu je najprije diplomirao elektrotehniku a zatim i fiziku, očito potaknut roditeljskom profesijom (otac, Mladen Paić osnivač je nuklearne eksperimentalne fizike u Institutu Ruđer Bošković, dakle i u Hrvatskoj). Nakon doktorata iz nuklearne fizike u Zagrebu, proveo je dvije godine kao gost-profesor na kalifornijskom Državnom sveučilištu u Los Angelesu. Vrativši se u Zagreb zapažena je njegova uloga u dobivanju kratkoživućih radioaktivnih izotopa na zagrebačkom ciklotronu te primjeni tih izotopa u medicini. Nekoliko je godina u duljim i kraćim razdobljima boravio u mnogim afričkim zemljama kao stručnjak Međunarodne agencije za atomsku energiju (IAEA). U to je vrijeme planirao i izvodio pokuse na akceleratorima u Louvenu (Belgija) i Jülichu (Njemačka). Nakon prekida rada u Institutu Ruđer Bošković nastavlja raditi u CERN-u i napokon (od 2003.) na Nacionalnom autonomnom sveučilištu u Meksiku. U području nuklearne fizike visokih energija istaknuo se izgradnjom složenih i sofisticiranih detektora za velike akceleratora, posebno za Veliki hadronski akcelerator u CERN-u, pripremajući se za pokuse s teškim jezgrama u potrazi za kvark-gluonskom plazmom, pretpostavljenim stanjem svemira neposredno nakon „velikog praska“. Njegov detektor posebne namjene, ALICE, upravo je posljednjih tjedana 2010. godine sastavni dio u pokusu, u kojemu se registriraju događaji u međusobnom sudaru teških jezgara (olovo) vrlo visokih energija, ubrzanih u suprotnim smjerovima u tunelu LHC-a.

Vjerujemo da će spomenutih petero znanstvenika učiniti još mnogo za razvoj svjetske i hrvatske znanosti. Poznato je da od ukupnog broja hrvatskih stanovnika starih 15 i više godina, (koji prema zadnjem popisu iz 2001. iznosi 3,682.826 građana; idući popis stanovništva će se održati 2011.) na privremenom radu u inozemstvu se nalazi njih čak 254.500 tj. 6,9%. Još je veći problem od toga što 31.526 stanovnika na radu u inozemstvu (12,38% od ukupnog broja radnika) ima višu ili visoku školsku spremu, što je značajno više nego što je udjel tih djelatnika u ukupnoj populaciji (8,01%). Drugim riječima, Hrvatska, kao srednje razvijena zemlja stvara obrazovni kadar za visoko razvijene zemlje, što je jedan od generatora produbljivanja njezine nerazvijenosti.

Ako se u analizu ide detaljnije, vidjet će se kako je Hrvatska ne samo obrazovni eldorado visoko razvijenih zemalja, već i njihov jako veliki opskrbljivač znanstvenim radnicima, što se u sociologiji znanosti zove *Brain-drain*. Naime, jako veliki broj ovih djelatnika ima doktorat (999) ili magisterij znanosti (1.665), što čini čak 3,2% ukupnog broja stanovnika na privremenom radu u inozemstvu, odnosno 1/7 hrvatskih doktora i magistara znanosti. Recentna analiza pokazuje da najveći broj hrvatskih doktora znanosti uglavnom radi u zemljama Sjeverne Amerike i Europe, objavio je ugledni sociolog dr. Slobodan Bjelajac u svojoj studiji *Hrvatski brain drain*, objavljenoj u zagrebačkoj Informatologiji. Naša je zemlja oduvijek bila izvor radne snage bogatijim, razvijenijim zemljama, pa će ova studija imati nastavke i u idućim svescima Matičina godišnjaka.

SUMMARY**RESEARCHING THE SECRETS OF LIFE**

A Zagreb native with a Swiss address, 44-year-old Nenad Ban, has received a 2.5 million euro European Research Council grant awarded to the top researchers on the Old Continent in 2010. This researcher is known to the public as a co-author in the T. Steitz group that won the Nobel Prize for chemistry last year for their discovery of the structure of ribosomes. According to the current migrational balance, of the total number of Croatians on temporary work abroad, 999 have doctorates, while 1,665 hold master's degrees, making Croatia something of an educational El Dorado for highly developed countries. Our attention in this issue of the CHF Almanac, besides to Ban, has also been drawn to another four Croatian researchers of global renown looking to unlock the mysteries of life or participating in Big Bang simulation projects from Australia to America. These are Frances Separovic, Zdenko (Zed) Rengel, Daniel Denegri and Guy Paić.

RESÚMEN**INVESTIGADORES DEL SECRETO DE LA VIDA**

El zagrebiense Nenad Ban (44), con dirección en Suiza, recibió para sus investigaciones una donación de 2,5 millones de euros, que otorga el Consejo Investigador de Europa a los mejores científicos del Viejo Continente para el año 2010. El mencionado científico es conocido por la opinión pública como coautor del grupo T. Steitz, que el año pasado obtuviera el Premio Nobel de Química por su mérito de haber descubierto la estructura del ribosoma. Según el último balance migracional, del total de habitantes croatas que trabajan provisoriamente en el extranjero, 999 tienen un doctorado y 1.655 un magisterio científico, lo cual convierte a Croacia en El Dorado intelectual para los países altamente desarrollados. En el presente número del Anuario de la Fundación para la Emigración Croata, aparte de Nenad Ban, atrajeron nuestra atención otros cuatro científicos croatas de fama mundial, que están investigando los secretos de la vida o participando en el proyecto de simulacro del Big Bang, desde Australia hasta América. Ellos son Frances Separovic, Zdenko (Zed) Rengel, Daniel Denegri y Guy Paić.

Edicija HAZU i Školske knjige *Hrvatska i Europa*. U knjižnome nizu interdisciplinarno se opisuje veliki luk povijesnih zbivanja i kulturnog razvoja na tlu Hrvatske od prapovijesnih vremena do danas · Iseljenička publicistika · Hrvati u BiH: ustavni položaj, kulturni razvoj i nacionalni identitet.

NOVE KNJIGE

CHICAGO - SREDIŠTE KULTURNOG ŽIVOTA HRVATA U AMERICI

Novinarka CNN-a Maria Dugandžić-Pašić autorica je najzanimljivije knjige u hrvatsko-američkoj zajednici 2010. Fotomonografija *Images of America - Croatsians of Chicagoland* donosi zanimljivosti vezane uz hrvatsko iseljništvo u toj metropoli. Dok je Pittsburgh postao središte iseljeničkog fraternalizma, Chicago je ostao naš kulturni, politički i društveni centar. Sredinom 20. stoljeća u Chicagu je djelovalo oko 150 hrvatskih društava, organizacija i klubova te raznih političkih udruženja. Danas u Chicagu živi, kako tvrdi autorica, 150.000 Hrvata i njihovih potomaka. U želji da sačuvaju kulturnu baštinu našega naroda u SAD-u i Kanadi misionari su 1975. utemeljili Hrvatski etnički institut sa sjedištem u Chicagu. Ta ustanova je u 21. stoljeću prerasla u relevantan suvremeni muzejsko-dokumentacijski centar američkih Hrvata.

Uz grad Pittsburgh, najbrojnija hrvatska naseobina u SAD-u bila je u Chicagu. Nakon Prvoga svjetskog rata na širem području grada živjelo je oko četrdeset tisuća Hrvata, i to u nekoliko područja, a najviše ih je bilo na zapadnoj strani oko Osamnaeste ulice, jugoistočnoj strani oko Wentwortha i Dvadeset pete ulice, na južnoj strani oko Šezdesete ulice, jugozapadnoj strani oko Central Park Av. i Tridesete ulice te u So. Chicagu. Te podatke možemo naći u knjizi “Croatsians of Chicagoland”, autorice Marie Dugandžić-Pašić. Ona napominje kako je sasvim razumljivo da su se Hrvati zapošljavali u onim privrednim djelatnostima koje su u Chicagu bile razvijene. U većem broju radili su u Crane Company, gdje su se izrađivale vodovodne instalacije i potrepštine za potrošnju vode uopće; u Western Electric Company, tvornici električnih potrepština; Illinois Steel Company, International Harvester Company, McCormick, velikim talionicama željeza i tvornicama gospodarskih strojeva. Hrvati su također bili većim dijelom zaposleni u čikaškim klaonicama. U svim tim tvornicama bilo je više stotina naših ljudi koji su uglavnom obavljali teže poslove, premda je bilo više pojedinaca koji su se radom i ustrajnošću znatno izdignuli iznad običnih radnika, pa su imali odgovarajući posao.

Po broju hrvatskih ljudi koji se tamo naselio, Chicago je bio određen da postane jedno od središta kulturnog života Hrvata u Americi.

Između dvaju ratova hrvatska je naseobina u Chicagu napredovala u svakom pogledu. Chicago je postao središte kulturnih i političkih aktivnosti. U njemu su se održavale mnoge konvencije, kongresi i sastanci. Bio je središte mnogobrojnih naših organizacija i novinskih i radio redakcija. Dok je Pittsburgh ostao središte hrvatskoga fraternalizma, Chicago je postao naš kulturni,

U Chicagu je sredinom 20. stoljeća djelovalo oko 150 hrvatskih organizacija i kulturnih klubova.

politički i socijalni centar sve do danas. Kako su se Hrvati sve više uspinjali na društvenoj ljestvici, tako su mnogi od njih uspijevali postići i bolja zvanja: liječnika, arhitekata, profesora, novinara, farmaceuta, slikara. Mnogi su postali vlasnici hotela i restoracija, a mnogi su uspjeli kao poslovni ljudi. Velik broj njih autorica spominje u svojoj knjizi.

U razdoblju nakon Drugoga svjetskoga rata, u Chicagu je djelovalo oko 150 hrvatskih društava, organizacija i klubova te raznih političkih udruženja. Danas u Chicagu živi, kako tvrdi autorica, 150.000 Hrvata i njihovih potomaka.

Chicago je imao najviše hrvatskih župa, pet. Mnogi svećenici, vrijedni misionari i idealisti, ugledne osobe koje su posljednjih stotinjak godina povijesti američkih Hrvata stekle visok ugled, radili su u tim župama. Izgradili su brojne crkve, škole, župne domove, dvorane, samostane. Svi ti svećenici morali su proći velike kušnje te svladati mnogobrojne teškoće. Pišući o hrvatskim župama, autorica navodi da je prva hrvatska župa u Chicagu - Uzdignuća Djevice Marije - osnovana u rujnu 1903. Grkokatolička župa sv. Petra i Pavla utemeljena je 1905. U sastavu župe sv. Jeronima, osnovane 15. prosinca 1912. djelovala je velika hrvatska župna osnovna škola. Velečasni Leon Medić, utemeljitelj te župe, kupio je staru protestantsku crkvu u 25. ulici i preuredio je za katoličku upotrebu. Nakon Prvoga svjetskog rata, vlč. Vjenceslav Vukonić kupio je švedsku protestantsku crkvenu zgradu na uglu 28. ulice i ulice Princeton. Župljani sv. Jeronima preselili su u svoju novu crkvu 30. svibnja 1922. Župa sv. Srca Isusova u Chicagu utemeljena je u siječnju 1913. Župu sv. Trojstva osnovao je vlč. Josip Sorić, svećenik koji je došao iz Hrvatske, ali je zaređen u Americi. On je održao prvu misu za svoje župljane na Božić 1914. Župu Svetoga Trojstva vodili su hrvatski dominikanci.

U svojoj knjizi autorica navodi da su prvi hrvatski franjevci stigli u Ameriku potkraj devetnaestog stoljeća, a uskoro su ih slijedili i drugi. Do 1926. godine osnovali su svoj komesarijat Svete Obitelji u Chicagu, a 3. rujna 1944. otvorili su prvi samostan u Drexel Boulevardu u Chicagu, kojemu su 1952. godine priskrbili još jednu veliku zgradu (bivši dvorac američkog milijunaša).

U svojoj knjizi Maria Dugandžić-Pašić opisujući nastanak hrvatskog novinstva u Chicagu podsjeća da je u tom gradu još 1892. počeo izlaziti list "Hrvatska zora". Pokrenuo ga je Janko Kovačević, rodom iz Karlovca. List je kratko izlazio, samo pet mjeseci. Neposredno nakon "Hrvatske zore", pojavio se list "Chicago", a izdavao ga je Nikola Polić, rodom iz Praputnjaka.

Polić je pokrenuo još jedan list, "Sloboda". Uskoro su dva Polićeva lista izlazila kao jedan pod imenom "Chicago-Sloboda".

Vrijedan je pozornosti novinarski rad Zdravka V. Mužine, bivšega zagrebačkog studenta, rodom iz Hrvatskoga primorja, koji je zbog svoje pravaške političke aktivnosti izgubio stipendiju. Zatim su ga njegovi drugovi iz Stranke prava poslali u Chicago da pomogne Nikoli Poliću, također pravašu, u uređivanju lista "Chicago". Međutim, Mužina se preselio u Pittsburgh, najjače središte hrvatskih iseljenika. Mužina je vrlo intenzivno promicao potrebu osnivanja iseljeničkih društava za uzajamnu pomoć i njihova povezivanja u općehrvatsku zajednicu. U tu svrhu pokrenuo je 1894. i novine "Danica". Mužini pripada velika zasluga u osnivanju Narodne hrvatske zajednice 1894. godine, poslije Hrvatske bratske zajednice. Još jedna dobrotvorna organizacija, Hrvatska zajednica od Illinoisa djelovala je u Chicagu. U tom gradu osnovana je i Hrvatska katolička zajednica, 1921. godine.

U Chicagu od 1975. djeluje Hrvatski etnički institut, i to pod pokroviteljstvom Hrvatske franjevačke zajednice za SAD i Kanadu. Institut raspolaže bogatom bibliotekom, iseljeničkim listovima i opsežnom građom iz života Hrvata u Americi. Svrha Instituta je čuvati hrvatsko etničko naslijeđe te istraživati hrvatsku povijest i kulturu.

Predsjednik RH Ivo Josipović prigodom srdačnog i neposrednog susreta s američkim Hrvatima članovima stoljetnog kulturnog društva Hrvatska loza iz Chicaga, koji su u sklopu Matičinih obrazovnih projekata upoznawali kulturne znamenitosti Gospića, zavičaja svojih predaka.

Dugandžić-Pašić, Maria: Images of America - Croatians of Chicagoland, Arcadia Publishing, Chicago, 2010, 127 str.

Autorica također navodi da su u Chicagu novopridošli intelektualci 1955. godine osnovali Hrvatski povijesni institut. Institut objavljuje knjige o hrvatskoj povijesti.

Autorica nije propustila opisati i sportski život Hrvata u Chicagu. Podsjetila nas je da je Chicago bio središte gimnastičkih društava okupljenih u Hrvatskom sokolu. Također se nekoliko Hrvata istaknulo u raznim granama američkog sporta. Posebnu pozornost posvetila je hrvatskim nogometnim klubovima.

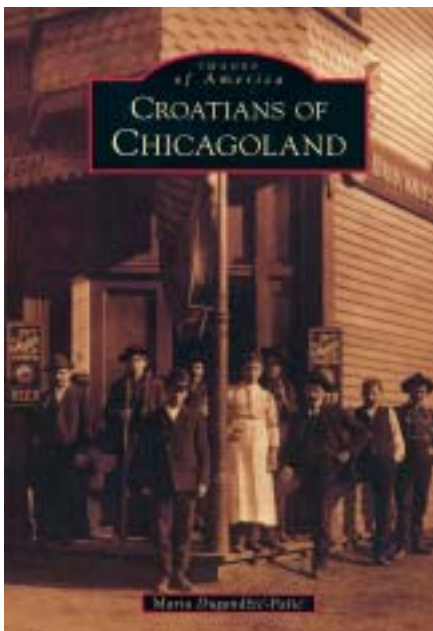
Kulturno-prosvjetni život Hrvata u Chicagu bio je na zamjetnoj visini. Autorica je opisala aktivnosti mnogih pjevačkih i tamburaških zborova i prosvjetni rad hrvatskih društava.

Autorica nije opisivala političko djelovanje Hrvata prije Drugoga svjetskog rata iako su te aktivnosti znatno utjecale ne samo na život Hrvata u SAD-u, nego i u domovini. No, osvrnula se na sudjelovanje mladih čikaških Hrvata u američkoj vojsci i njihovoj pomoći Americi u ratu.

Političke aktivnosti Hrvata nakon Drugoga svjetskog rata, osobito novopridošlih nakon 1945. godine, predmet su većeg zanimanja Marie Dugandžić-Pašić. Ona nam opisuje nastojanja tih Hrvata da istinito prikažu što se u Hrvatskoj dogodilo tijekom Drugoga svjetskog rata i koje su hrvatske nacionalne težnje. Tim se pitanjem autorica posebno pozabavila nakon sloma jugoslavenske države i stvaranja suverene Hrvatske. Poput cijele iseljene Hrvatske i čikaški su Hrvati dali punu moralnu, političku i materijalnu pomoć narodu u domovini. To je poglavlje zaista vrijedan dio ove knjige.

Knjiga "Croatians of Chicagoland" ustvari je fotomonografija, ali posebne vrste. Autorica slikom, ali s opširnim tekstovima, upoznaje nas s poviješću Hrvata u Chicagu. U knjizi su, doduše, i kraći tekstovi kao uvodi u pojedina poglavlja. Knjiga je vrijedna i zaista je možemo preporučiti čitateljima.

Autorica knjige Maria Dugandžić-Pašić kćer je hrvatskih iseljenika. Diplomirala je na Loyola Sveučilištu u Chicagu. Novinarica je i radi za američku CNN televiziju.

SUMMARY

CHICAGO – A HUB OF CULTURAL ACTIVITY AMONG CROATIAN AMERICANS

The most interesting book to come out of the Croatian-American community this year is Maria Dugandžić-Pašić's *Croatians of Chicagoland – Images of America* (Arcadia Publishing, 2010). Along with the city of Pittsburgh, Chicago has the USA's largest concentration of Croatians. In the early 20th century most Croatian immigrants worked in factories, and later, through exceptional diligence they secured their own and their family's rise on the social ladder—mostly by investing in quality education for their American-born descendants. And while Pittsburgh has remained the centre of Croatian fraternalism, Chicago has been our cultural, political and social centre to this day. By the mid-20th century there were some 150 Croatian associations, organisations, clubs and political groups of various affiliation active in Chicago. The book's author notes that there are some 150 thousand Croatians and people of Croatian extraction currently living in Chicago.

In 1975, with the aim of preserving the cultural heritage of our people in the USA and Canada, members of the Franciscan order established the Croatian Ethnic Institute, headquartered in Chicago. This institution, which in the 21st century has grown into a relevant museum and documentation centre for the Croatian-American community, was founded with the farsighted idea of gathering at one location a representative sample of the creativity of our people living abroad and has as its goal to improve the availability of this material to various research efforts. The book's author, Maria Dugandžić-Pašić, was born to Croatian parents. She graduated at Loyola University in Chicago. She is a journalist working for the prestigious US television network CNN.

RESÚMEN

CHICAGO - CENTRO DE LA VIDA CULTURAL DE LOS CROATAS EN ESTADOS UNIDOS

El libro más interesante publicado este año en el ámbito de la comunidad croato-norteamericana, es *Croatians of Chicagoland - Images of America* (Croatas de Chicagolandia - Imágenes de los Estados Unidos de América) de la autora Maria Dugandžić-Pašić (Editorial Arcadia Publishing, 2010).

Junto a la ciudad de Pittsburgh, la colonia croata más numerosa en los Estados Unidos se formó en la ciudad de Chicago. A principios del siglo 20, la mayoría de los inmigrantes croatas trabajaba en fábricas. Mas tarde, con mucho tesón y trabajo, esos inmigrantes lograron escalar posiciones en la sociedad - básicamente invirtiendo en una educación cualitativa para sus hijos nacidos en los Estados Unidos. Mientras Pittsburgh siguió siendo el centro del fraternalismo croata, Chicago se convirtió en nuestro centro cultural, político y social hasta el día de hoy. A mediados del siglo 20 en Chicago funcionaban 150 asociaciones, organizaciones y clubes croatas, lo mismo que diversas asociaciones políticas.

Según la autora, actualmente en Chicago viven 150.000 croatas, incluidos sus descendientes.

Con el objeto de preservar el patrimonio cultural de los croatas en los Estados Unidos y Canadá, en 1975 los sacerdotes franciscanos fundaron el Instituto Étnico Croata (HEI) con sede en Chicago. Dicha institución, que en el siglo 21 creció hasta convertirse en un importante centro museal y documental de los croatas en Estados Unidos, fue creada con la finalidad de reunir a largo plazo en un sólo lugar los ejemplares representativos de la creatividad de nuestro pueblo en la emigración, para que el material en cuestión sea fácilmente accessible para todo tipo de investigaciones. La autora del libro Maria Dugandžić-Pašić es hija de padres croatas. Se graduó en la Universidad Loyola de Chicago, es periodista, y trabaja para la prestigiosa cadena televisiva norteamericana CNN.

POSTIGNUĆA AUSTRALSKIH HRVATA

Knjiga *Hrvatske zajednice u Australiji* s podnaslovom *Nastojanja i postignuća* iz pera vrsnog novinara i dugogodišnjeg urednika australsko-hrvatskoga tjednika *Spremnost* Fabijana Lovokovića - trebala bi ovih dana stići u domovinu. Prof. dr. sc. Ante Vukasović, znanstveni savjetnik, recenzent je toga opsežnoga djela, čiju recenziju objavljujemo u cijelosti. Kao autentičan svjedok vremena Fabijan Lovoković je sačinio zanimljivu kroniku, koju je posvetio sunarodnjacima pod Južnim križem, njihovu životu i organizacijama poput škola, društava, klubova i katoličkih župa od druge polovice 20. stoljeća do naših dana.

Na svom radnom stolu, ispred sebe, imam opsežan rukopis knjige *Hrvatske zajednice u Australiji*, s podnaslovom „Nastojanja i postignuća”. Autor knjige je ugledni hrvatski politički izbjeglica, vrstan poznavatelj hrvatskih zajednica u Australiji, dugogodišnji urednik hrvatskog tjednika *Spremnost* – Fabijan Lovoković. Pročitao sam rukopis i napisao ovaj osvrt. Fabijan Lovoković je posvetio knjigu hrvatskim iseljenicima u Australiji, njihovu životu, organiziranju, osnivanju hrvatskih zajednica, škola, društava, centara, klubova, katoličkih župa, zajednica, izgradnji hrvatskih domova i svekolikom društvenom, političkom, kulturnom, vjerskom i športskom djelovanju, u razdoblju od dolaska prvih emigranata poslije Drugog svjetskog rata do ostvarenja samostalne Republike Hrvatske i novijeg vremena. Nakon završetka ratne kataklizme sredinom 20. stoljeća golemo mnoštvo Hrvata našlo se u izbjegličkim logorima u Italiji, Austriji, Njemačkoj, manjim dijelom u Engleskoj i Francuskoj. Nakon duljeg boravka u tim logorima počelo je njihovo iseljavanje u prekomorske zemlje, najvećim dijelom u Argentinu, Kanadu i Australiju. Potkraj četrdesetih i početkom pedesetih godina 20. stoljeća desetak tisuća Hrvata, u većim ili manjim skupinama, privatnim i ratnim brodovima, stizali su u Australiju. Dočekali su ih novi logori i radne obveze prema potpisanim ugovorima da će „raditi iduće dvije godine na onom poslu i na onom mjestu kuda ih državni ured pošalje”. Unatoč svim teškoćama Hrvati su se odmah počeli organizirati i stvarati svoje zajednice.

Da bi se održali i postigli osobne i nacionalne ideale, znali su da se moraju organizirati i skladno djelovati. Vjerovali su u ostvarenje samostalne hrvatske države. Toj svrsi spremni su bili posvetiti sva svoja nastojanja, ali su shvaćali da emigracija može dugo potrajati pa treba stvarati organizacije, organizirano djelovati i čekati povoljno razdoblje, prikladne svjetske okolnosti za postizanje hrvatskoga sna – hrvatske slobode i hrvatske države. Organizirali su se, djelovali, čekali i dočekali ostvarenje glavne svrhe svojih nastojanja.

Organizirano djelovanje počelo je osnivanjem Australsko-hrvatskih društava. U njima se pojavljuju nukleusi, niču prve športske, kulturne i umjetničke sekcije. Iz njih izrastaju samostalna društva, klubovi, skupine, orkestri, pjevački zborovi, kupuju se ili grade zgrade i otvaraju hrvatski domovi. Nastaje široka lepeza hrvatskih društava, klubova, centara, zajednica, hrvatskih nogometnih i športskih društava i klubova, hrvatskih kulturnih i umjetničkih društava, folklornih, dramskih, literarnih i glazbenih skupina, hrvatskih etničkih škola, hrvatskih političkih organizacija, udruženja hrvatskih studenata i mladeži, hrvatskih žena, hrvatskog karitasa, hrvatskih katoličkih župa, centara, zajednica, misija i hrvatskih sredstava javnog priopćavanja – tiskovina, radio i TV programa.

Potreba usklađivanja djelovanja tražila je i osnivanje krovnih organizacija, središnjih odbora hrvatskih društava na razini saveznih država i svekolike Australije, središnjih odbora hrvatskih etničkih škola, Saveza hrvatskih studenata i mladeži i Saveza hrvatske ujedinjene mladeži svijeta.

Najveći uspjeh organiziranog, neprekidnog i sustavnog djelovanja svih hrvatskih zajednica u Australiji bilo je otvaranje simboličnog Hrvatskog poslanstva u Canberri, kojim su već 1977. Hrvati iskazali svoju volju za uspostavom samostalne hrvatske države. Bila je to najoriginalnija i najučinkovitija akcija u povijesti djelovanja hrvatske političke emigracije uopće, a izvedena je u skladu sa zakonom. Bilo je to poslanstvo hrvatskih želja, nastojanja i borbe za hrvatska prava, ali je postojalo i djelovalo. Smješteno je bilo u vrlo lijepoj četvrti Forrest. Uokolo su bile mnoge vile, a hrvatska zastava s povijesnim grbom ponosno se vijorila s jarbola u vrtu ispred zgrade na kojoj je pisalo: „Croatian Embassy”. Imala je svoj ured i otpravnika poslova Marija Dešpoja. Gotovo dvije godine bila je predmet opće pozornosti u diplomatskim krugovima, australskom tisku, televiziji, u uglednim svjetskim glasilima i potpuno je postigla svrhu i diplomatsko-politički učinak.

Jedinstvena svrha i raznovrsni postupci

Smisao svih tih društvenih, političkih, športskih, kulturno-umjetničkih, karitativnih, humanitarnih, studentskih, mladenačkih, muških, ženskih ili mješovitih udruga i organizacija u biti se svodio na isto – stvaranje pozitivnog ozračja oko hrvatskog imena, hrvatskih ljudi, njihova jezika, kulture, djelovanja u australskom društvu radi postizanja konačne svrhe: oslobođenje hrvatskog naroda od srbokomunističke tiranije i uspostave samostalne hrvatske države.

Da bi se ostvarila postavljena svrha djelovanja su bila mnogobrojna i raznovrsna. Organizirane hrvatske zajednice zauzimale su se za priznanje hrvatskog jezika i za postizanje identiteta Hrvata kao samostalne zajednice u sastavu australskog multikulturalnog društva. Zato su sudjelovale u kulturnom, športskom i drugim područjima života, nastupale na proslavama Dana Australije i drugim manifestacijama, uključivale se u mimohode u narodnim nošnjama, s nacionalnim hrvatskim simbolima i noseći australske i hrvatske zastave. Time su obogaćivale australski kulturni pluralizam i osvajale simpatije australskih političara, medija i naroda.

Hrvatski iseljenici u Australiji uporno su i sustavno pobijali srbokomunističke krivotvorine o Hrvatima, upoznavali australске građane s hrvatskom poviješću i kulturom, širili istinu o svojoj domovini i prosvjedovali protiv službene jugoslaven-ske protuhrvatske politike, terora, diskriminacije i ubijanja Hrvata i registriranja Hrvata kao „Jugoslavena”. Uz objavu o popisu pučanstva u Australiji 1966. *Spremnost* je objavila i napomenu: „Ne smije biti ni jednog Hrvata ili Hrvatice, koji bi se mogao pomiriti s nazivom „Jugoslav”, jer mi to nismo, niti ćemo ikada biti!”

Središnji odbor hrvatskih društava, hrvatske zajednice i organizacije slale su dopise i izaslanstva australskim državnim tijelima, najvišim dužnosnicima, ministrima, političarima, veleposlanici-ma drugih zemalja, upozoravajući ih na jugoslavensku politiku negiranja ljudskih

i nacionalnih prava hrvatskoga naroda. Povezivale su se s australskim parlamentarcima koji su imali sluha i razumijevanja za težnje hrvatskog naroda za slobodom i državnom samostalnošću, pružale im potrebne informacije, a parlamentarci su hrvatska pitanja postavljali u parlamentu. Povezivale su se i s javnim glasilima pa se o Hrvatima i njihovim nastojanjima češće pisalo u tisku, govorilo na radiju i u TV-emisijama. Sredinom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, hrvatske udruge koje je zastupao HOP primljene su u Svjetsku protukomunističku ligu. Boreći se za nacionalnu slobodu porobljenih naroda ta je liga organizirala svjetske kongrese pod geslom: „Nacionalna sloboda – protiv međunarodnog komunizma”.

Kako su zbivanja u Jugoslaviji, krajem osamdesetih godina, najavljivala mogućnost promjena, hrvatske zajednice i političke organizacije usporedo su pojačavale svoja djelovanja. Tako je glavna poruka sa sastanka hrvatskih političkih organizacija, koji je održan u Melbourneu 23. listopada 1988., bila: „U ovim sudbonosnim trenucima previranja u Jugoslaviji, potrebno je iskoristiti svoj nesumnjivo ogroman potencijal u pružanju svestrane pomoći hrvatskom narodu u domovini u njegovoj borbi za slobodu i državnu samostalnost”. I pružali su.

Neprocjenjivi prilozi nacionalnoj pomirbi u Domovinske ratu

U razdoblju Domovinskog rata svi hrvatski iseljenici u Australiji složno su materijalno i moralno pomagali domovini Hrvatskoj, a neki su je i s oružjem u rukama na bojišnicama branili od

velikosrpske agresije i porobljavanja. HOP je već 1989. pozdravio i podupro hrvatsko političko vodstvo i hrvatski narod u borbi za očuvanje slobode i uspostavu samostalne hrvatske države.

Pouzdana kronika borbe za Hrvatsku

Pišući knjigu *Hrvatske zajednice u Australiji* autor Fabijan Lovoković nastoji biti sveobuhvatan, prikuplja, sažima i bilježi sve što mu je poznato, o čemu postoje dokumenti, svjedočanstva, zabilješke. Pritom se koristi mnogim izvorima podataka. Bogato i vrijedno vrelo je njegovo osobno iskustvo, iskustvo angažiranog, djelatnog sudionika u svim razdobljima razvitka hrvatskih zajednica u Australiji u drugoj polovini 20. stoljeća. Drugo nezaobilazno vrelo je opsežan popis knjiga i publikacija, naznačenih u knjizi, o Hrvatima u Australiji. Naznačena su i mnoga hrvatska sredstva javnog priopćavanja. Obilno se koristio arhivskom građom, zapisnicima i drugim dokumentima hrvatskih društava i drugih organizacija. Koristio se i člancima iz hrvatskih iseljeničkih i drugih australskih i inozemnih glasila. Pisao je velikom broju svjedoka, dužnosnika i djelatnika hrvatskih zajednica, molio da mu pošalju relevantne podatke pa je i njihova svjedočenja uvrstio u knjigu.

Događaji su u knjizi, u pravilu, razvrstani kronološki, iz godine u godinu, poglavito prvi dio koji se odnosi na Sydney i australsku saveznu državu NSW. To je najopsežnije poglavlje. Uz mnoštvo događaja iz te države u njemu je i mnogo drugih koji prelaze granice toga područja, ali su povezani s njim. Sydney je u prvom razdoblju bio čvorište. Iz njega su dolazili poticaji, širili se utjecaji koji su rezultirali osnivanjem društava i na drugim područjima. Poslije su ti drugi prostori obrađeni kao posebne cjeline.

I u drugom dijelu knjige nalazimo kronološki red izlaganja ali su primijenjeni i drugi kriteriji: tematski i teritorijalni. Prema tematskom kriteriju gradivo je razvrstano na cjeline: hrvatske političke organizacije, Hrvati u športskom životu – nogometni klubovi i drugo, hrvatska kultura – društva, skupine, ustanove, manifestacije, hrvatske škole, studenti, jezik, hrvatske katoličke ustanove i djelovanje, hrvatske knjige, publikacije i sredstva javnog priopćavanja, i hrvatska društva koja su osnovana nakon uspostave Republike Hrvatske.

Među hrvatskim političkim organizacijama pisac bilježi: Hrvatski oslobodilački pokret, Hrvatska seljačka stranka u NSW-u, Ujedinjeni Hrvati Oceanije, Hrvatski narodni odbor – Wollongong, Hrvatsko narodno vijeće, Hrvatski narodni odbor, Hrvatska republikanska stranka, a zanimljivo je i društvo Hrvatica – hrvatski nacionalni odbor žena za oslobođenje Hrvatske. U središtu svih političkih događanja je HOP.

Osim tematskog primjenjuje se i teritorijalni kriterij razvrstavanja građe. Prema tom kriteriju autor razmatra događaje i podatke o Hrvatima i hrvatskim zajednicama u pojedinim savezним državama: NSW-u, Južnoj Australiji, Zapadnoj Australiji, Queenslandu, Tasmaniji i Victoriji.

Autoru Fabijanu Lovokoviću treba čestitati. Knjiga donosi obilje materijala o hrvatskim iseljenicima u Australiji, njihovim zajednicama i djelovanju, ali u nastojanju za sveobuhvatnošću u knjigu uvrštava gotovo sve pa i pojedinačne, manje važne detalje za povijesna uopćavanja. Sa

stajališta znanstveno-stručne prosudbe, mogu se dati dvije napomene. Prvo, sažimanjem građe postiglo bi se, a ne bi štetilo, ispuštanje pojedinačnih i manje važnih podataka. Drugo, većim povezivanjem gradiva u tematske cjeline, mogla bi se izbjeći neka ponavljanja.

Autorova mjerodavnost

Fabijan Lovoković je brodom „Brasil” s jednom od prvih većih skupina hrvatskih političkih iseljenika, doplovio u Sydney. Ta je skupina potaknula i počela hrvatsko organiziranje i političko djelovanje. Već 4. veljače 1951. osnovali su prvo Australsko-hrvatsko društvo, a 1958. u Sydneyju je uspostavljen Središnji odbor hrvatskih društava Australije. Odbor je postao *spiritus movens* organiziranog hrvatskog djelovanja u državi NSW i na širim australskim područjima.

Fabijan Lovoković je među osnivačima prvoga Australsko-hrvatskoga društva. Bio je njegov rizničar, tajnik i odbornik, tajnik Središnjeg odbora hrvatskih društava Australije, i već desetljećima glavni i odgovorni urednik hrvatskoga državotvornog glasila *Spremnost*. Obilazio je hrvatske zajednice diljem Australije, pratio njihov rad, kontaktirao s mnogim australskim političarima, državnim dužnosnicima, ministrima, premijerima, bio u mnogim izaslanstvima u Australiji i drugim zemljama. Riječju, vrlo je angažirano sudjelovao u životu i djelovanju hrvatskih zajednica u Australiji. Znači da je vrlo mjerodavna osoba za pisanje ove knjige.

Zaključni izvodi

U knjizi Hrvatske zajednice u Australiji skupljena je golema građa, mnoštvo podataka, dragocjenih dokumenata, čitavo bogatstvo spoznaja o društvenom, kulturnom, političkom, čovjekoljubnom, bogoljubnom i domoljubnom djelovanju Hrvata u Australiji, u jednom vrlo teškom i mukotrpnom razdoblju hrvatske povijesti. Značenje te građe, skupljene u jednoj knjizi, ogromno je i višeznačno.

Ponajprije to su autentični dokazi za pobijanje velikosrpskih i jugoslavenskih krivotvorina o Hrvatima i hrvatskim iseljenicima. Zločinački srbokomunistički režim, ideologija, politika, diplomacija i propaganda – desetljećima su širili laži o genocidnosti Hrvata, falsificirali su svekoliku hrvatsku povijest i kulturu. S posebnom mržnjom i brutalnošću odnosili su se prema hrvatskim političkim iseljenicima. Organizirali su lov i ubijanja hrvatskih političkih iseljenika po svijetu. Ova knjiga pred svekolikim demokratskim svijetom pobija krivotvorine te dokazuje i širi istinu i o Hrvatima, i o zločinačkom jugoslavenskom srbokomunističkom režimu.

Posebno značenje ima upoznavanje Hrvata u domovini s djelovanjem hrvatskih iseljenika, uključujući političke emigrante u Australiji. Spomenuti srbokomunistički režim nastojao je, uz teror i drastično kažnjavanje, onemogućiti bilo kakve dodire između Hrvata u domovini i hrvatskih političkih iseljenika. U tomu je u dobrim dijelom i uspio. Domovinska Hrvatska nedovoljno poznaje iseljeničku. Zato su podaci i istine, koje daje ova knjiga, dragocjene spoznaje za sve Hrvate. Upoznaje ih s mukotrpnim naporima, osmišljenim, sustavnim, organiziranim i domoljubnim djelovanjem, borbom i žrtvama hrvatskih iseljenika u Australiji za svoj nacionalni

identitet, održanje, hrvatski jezik, ljudska i nacionalna prava i za stvaranje samostalne hrvatske države.

Uzmimo za primjer Hrvatski oslobodilački pokret. Srbokomunisti su ga proglasili najgorom zločinačkom organizacijom. U Hrvatskoj se nije smio ni spomenuti. A kako je djelovao svjedoči ova knjiga. Sve je podredio raskrinkavanju srbokomunističkih krivotvorina, afirmaciji hrvatstva, hrvatskom organiziranju i djelovanju sa svrhom postizanja slobode hrvatskog naroda i uspostave njegove samostalne države.

Treće značenje knjige je stručno i znanstveno. Izvorna dokumentacija, svjedočanstva, činjenice, zaključci i riznica građe – dragocjena su i nezaobilazna vrela za pisanje povijesnih djela i povijesti Hrvata u Australiji, svih Hrvata izvan domovine i svekolikog hrvatskog naroda.

Za očekivati je da će ova knjiga potaknuti i druge Hrvate da prikupljaju i objavljuju građu o hrvatskim iseljenicima u mnogim zemljama svijeta. Zato je preporučujem i nakladniku i budućim čitateljima.

SUMMARY

THE HISTORY OF AUSTRALIAN CROATIANS

The *Croatian Communities in Australia – Endeavours and Achievements*, a book written by eminent Croatian publicist, former political émigré, well-versed authority on the Croatian communities of Australia and a long time editor of the Australian-Croatian weekly *Spremnost (Readiness)* Fabijan Lovoković, is set to make its homeland appearance. Professor Ante Vukasović, a prominent Croatian pedagogue and research advisor, has penned this review of the comprehensive volume, presented here in its integral form. Fabijan Lovoković's book delves into the Croatian emigrant communities in Australia, their lives, organisations, their formation, schools, associations, social venues, clubs, Catholic parishes, the construction of Croatian civic centres and their overall social, political, cultural, religious and sports activity, in the period from the arrival of the first Croatian immigrants after World War II to Croatia's successful bid to regain its independence and later history. Organised Croatian communities championed the recognition of the Croatian language and the recognition of the Croatian identity as a distinct community in the fabric of Australia's multicultural society. During the Homeland War of Independence all Croatian emigrants in Australia were united in an effort to provide material and moral support to their Croatian ancestral homeland, for which we owe them our endless thanks.

RESÚMEN

HISTORIA DE LOS CROATAS DE AUSTRALIA

En estos días debería llegar a Croacia el libro *Comunidades Croatas en Australia*, que lleva por subtítulo *Intentos y logros*, escrito por el renombrado publicista Fabijan Lovoković, excelente conocedor de las comunidades croatas en Australia y ex refugiado político, que durante largos años dirigiera y aún hoy sigue siendo editor-jefe del semanario australiano-croata *Spremnost*. El prof. dr.sc. Ante Vukasović, destacado pedagogo croata y consejero científico, es el recensor de esta obra voluminosa, cuya recensión publicamos en forma completa. Fabijan Lovoković dedicó esta obra a los emigrantes croatas en Australia, en la cual describe su vida, su organización, la fundación de comunidades croatas, escuelas, asociaciones, centros, clubes, parroquias católicas, hogares croatas, etc. También habla sobre las actividades sociales, políticas, culturales, religiosas y deportivas, desde la llegada a Australia de los primeros emigrantes croatas después de la Segunda Guerra mundial, pasando por la independencia de la República de Croacia, hasta épocas más recientes. Las comunidades croatas de Australia propiciaban el reconocimiento del idioma croata y la consolidación de la identidad croata como una comunidad independiente en el contexto de la sociedad multicultural australiana. Durante la Guerra Patria, todos los emigrantes croatas de Australia enviaban ayuda material y brindaban apoyo moral a su madre Patria, Croacia, por lo cual les estamos eternamente agradecidos.

HRVATI U BiH: USTAVNI POLOŽAJ, KULTURNI RAZVOJ I NACIONALNI IDENTITET

Zbornik radova *Hrvati u BiH: ustavni položaj, kulturni razvoj i nacionalni identitet* donosi spektar studija s istoimenog znanstvenog skupa u organizaciji Centra za demokraciju i pravo „Miko Tripalo“ te Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Znanstveni skup, na kojem su nastupili ugledni znanstvenici i djelatnici iz javnog života iz BiH te RH, održan je 2009. Objavljena građa, koju je uredio dr. Ivan Markešić, sadrži promišljene studije kompetentnih autora - koji će laicima i stručnjacima pomoći da bolje razumiju aktualne bosanskohercegovačke kontroverze, prvenstveno one koje se neposredno tiču sudbine hrvatskog naroda. Iz demografske bilance triju bosanskohercegovačkih naroda vidi se da je ratnim i poslijeratnim zbivanjima najviše pogođen hrvatski narod.

Na početku ovog prikaza želimo nekoliko riječi posvetiti izdavaču knjige - Centru za demokraciju i pravo „Miko Tripalo“. Centar za demokraciju i pravo „Miko Tripalo“ osnovan je u srpnju 2003. godine. Utemeljili su ga istaknuti hrvatski intelektualci i javni radnici iz različitih područja društvenog djelovanja, a cilj mu je promicati europske demokratske ideje i vrijednosti. Drugim riječima, može se reći da Centar zagovara europeizaciju hrvatskog društva te daje specifičan doprinos procesu ulaska Hrvatske u Europsku uniju.

U Centru su do sada održane mnoge rasprave o važnim društvenim problemima Hrvatske na temelju kojih su objavljene knjige, zamijećene u hrvatskoj znanstvenoj i političkoj javnosti. U pravilu Centar M. Tripalo knjige objavljuje u suradnji sa zagrebačkim Pravnim fakultetom koji mu daje intelektualnu i logističku potporu.

U studenome 2009. godine u Centru „Miko Tripalo“ održan je znanstveni skup „Hrvati u BiH: problemi ustavnog položaja, kulturni razvoj i nacionalni identitet“. Svrha je organizatora bila da o toj temi u prvome redu govore znanstvenici i intelektualci iz Bosne i Hercegovine, ne samo Hrvati, nego i Bošnjaci i Srbi. Na savjetovanju je sudjelovalo nekoliko uglednih bosansko-hercegovačkih znanstvenika i javnih djelatnika, koji su priredili priloge objavljene u ovoj knjizi na koje ćemo ukratko upozoriti u ovom prikazu.

Urednik knjige je Ivan Markešić, koji je napisao iscrpan predgovor.

Uvodno izlaganje održao je tadašnji hrvatski predsjednik Stjepan Mesić. Predsjednik Mesić ocjenjuje da je od potpisivanja Daytonskog sporazuma 1995. godine Bosna i Hercegovina u permanentnoj političkoj krizi. No, izlaz iz te krize Mesić ne vidi u stvaranju trećeg entiteta,

nego u donošenju novog ustava, koji će jamčiti konstitutivnost triju naroda, njihovu kulturnu autonomiju te poslužiti kao temelj izgradnje nužnih državnih mehanizama koji će funkcionirati na teritoriju Bosne i Hercegovine.

Profesor Filozofskog fakulteta u Sarajevu Ivo Komšić, u prilogu „Ustavnopravni položaj Hrvata nakon Dayton – kontinuitet depolitizacije“, tvrdi da je proces depolitizacije Hrvata u BiH počeo devedesetih godina, da je institucionaliziran u Daytonskom ustavu, a da se danas nastavlja procesom dekonstitucije hrvatskog naroda.

Profesor Fakulteta političkih nauka u Sarajevu Šaćir Filandra, u prilogu „Bošnjaci i Hrvati: od jednakosti do razlika“, ističe da u aktualnim bosansko-hercegovačkim prilikama hrvatsko nacionalno pitanje postaje važno demokratsko pitanje, koje je moguće riješiti jedino kao zajedničko pitanje svih građana Bosne i Hercegovine, a ne isključivo kao hrvatsko nacionalno pitanje.

Profesor Fakulteta političkih nauka u Sarajevu Mirko Pejanović, raspravlja o demografskim kretanjima u Bosni i Hercegovini, osobito o migracijama stanovništva izazvanih ratom. Budući da ćemo se demografskim pokazateljima vratiti na kraju ovog prikaza, ovdje samo ističemo podatak da je Bosna i Hercegovina tijekom rata izgubila (poginulih i iseljenih) više od 800 tisuća stanovnika. Pejanović ističe da zbog stalnog iseljavanja Hrvata može doći do opasnoga geopolitičkog stanja u kojem bi moglo nestati „multietničko biće Bosne i Hercegovine“, što bi bio povijesni poraz bosanskohercegovačke ideje.

Profesor na Vrhbosanskoj teologiji u Sarajevu Tomo Vukšić, također raspravlja o demografskim prilikama u Bosni i Hercegovini, a posebno se osvrće na stanje katoličkog stanovništva u pojedinim biskupijama. Vukšić nudi neka rješenja za veoma loše demografsko stanje Hrvata u BiH. On smatra da je to, u prvome redu, gospodarski razvoj koji će tamo zadržati ljude.

Profesor Ekonomskog fakulteta u Mostaru Slavko Kukić, raspravlja o stanju medija u Bosni i Hercegovini. Posebnu pozornost posvećuje tamošnjoj radioteleviziji. Prema njegovu mišljenju, RTV BiH mora biti u funkciji spajanja, a ne razdvajanja, „savladavanja strahova i frustracija i gradnje povjerenja i spremnosti za zajednički život“.

Profesor na Filozofskom fakultetu u Sarajevu Milenko Brkić i novinar i pjesnik Marko Antonio Brkić, u prilogu „Dvije škole pod jednim krovom - od segregacije do koedukacije“, zaključuju da takve škole, koje sada na više mjesta nalazimo u Bosni i Hercegovini, nisu u stanju odgajati mlade ljude za zajednički život u toleranciji. U komunikaciji s drugima, smatraju autori, treba tražiti miroljubivost i kreativnost, što su pretpostavke razvoja bosanskohercegovačkog društva.

Akademik i profesor na Filozofskom fakultetu u Sarajevu Ivan Cvitković, bavi se pitanjem hrvatskog identiteta u Bosni i Hercegovini. On zaključuje da hrvatska nacija jest matična nacija Hrvata u Bosni i Hercegovini, ali im Hrvatska kao država nije matična ni pričuvna domovina, nego je to Bosna i Hercegovina. Zato bosanskohercegovačkim Hrvatima nije korektno nametati status dijaspore, kako su to sada činili neki akteri hrvatske politike.

Hrvati u BiH: ustavni položaj, kulturni razvoj i nacionalni identitet – ur. Ivan Markešić, Centar za demokraciju i pravo „Miko Tripalo“ & Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2010.

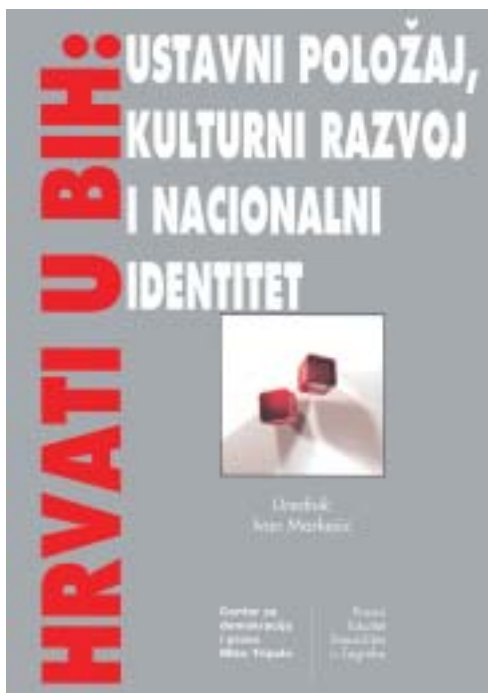
Književnik iz Sarajeva Željko Ivanković, raspravlja o temi „Hrvatska književnost u BiH prema cjelini hrvatske književnosti i cjelini (moguće) bosanskohercegovačke književnosti“. Ivanković upozorava, s jedne strane, na problematiku odnosa unutar hrvatske književnosti kao cjeline, a, s druge strane, na njezin odnos prema hrvatskoj književnosti u Bosni i Hercegovini kao njezinu „corpus separatumu“.

Profesor na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu Luka Markešić, raspravlja o ulozi Katoličke crkve u integracijskim procesima u Bosni i Hercegovini. On upozorava na doprinos Katoličke crkve uspostavi multikulturnog bosanskohercegovačkog društva, ali istodobno i na to da neki predstavnici Katoličke crkve nisu dorasli poslanju uspostave tolerancije i povjerenja među narodima BiH, nego su bili u službi dezintegrativne politike.

Na kraju, Alen Kristić, nastavnik na Sveučilištu u Sarajevu, u prilogu pod naslovom „Vjerske institucije u BiH: govor ‘razrokosti’?“ bavi se javnim istupima vjerskih institucija te postavlja pitanje u kojoj je taj govor bio „autentičan teološki govor“?

Za razumijevanje teške situacije u Bosni i Hercegovini, a posebno položaja Hrvata, čini nam se relevantnim navesti nekoliko demografskih pokazatelja, uglavnom sadržanih u prilogima M. Pejanovića i T. Vukšića, ali i u drugim izvorima. Treba podsjetiti da je posljednji popis stanovnika u BiH obavljen 1991. godine, kada je utvrđeno da ona ima 4 337 tisuća stanovnika, od čega je bilo 43,7% Bošnjaka, 31,3% Srba te 17,3% Hrvata. (Novi popis planira se za 2011. godinu, mada još ima problema u njegovoj provedbi.)

Prema procjenama međunarodnih organizacija, 2007. godine u Bosni i Hercegovini bilo je 3 842 tisuća stanovnika, od čega je Bošnjaka 48,8%, Srba 37,1% te Hrvata 14,3% (sada je Hrvata oko 500 tisuća). Različite procjene govore da je u Bosni i Hercegovini poginulo između 100 tisuća (što je realnije) i 250 tisuća ljudi (što je manje realna procjena). Ratna šteta procijenjena je na oko 100 milijardi američkih dolara.

Tijekom rata prognano je i raseljeno, dakle napustilo svoje domove, oko 2,2 milijuna stanovnika. Nakon rata u svoja naselja i domove vratilo se oko milijun stanovnika. Smatra se da je oko 800 tisuća stanovnika nastanilo u drugim zemljama. Znakovito je da doznake iseljenika danas dosežu 16-17% BDP-a Bosne i Hercegovine, pa zato znatno pridonose gospodarskome razvoju. S druge strane, odseljeno stanovništvo predstavlja veliki gubitak ljudi potrebnih za razvoj zemlje.

Kada se svede demografski zaključak o trima bosanskohercegovačkim narodima vidi se da je ratnim i poslijeratnim događajima najviše pogođen upravo hrvatski narod. Naime, od ukupnog broja Hrvata 1991. godine prognanih i raseljenih bilo je 61,24%, Srba 44,24% te Bošnjaka 47,36%. Iznenađuje podatak da se u Republiku Srpsku vratilo samo između 12 i 15 tisuća Hrvata, što je manje od desetine ukupnog stanovništva koje je prije rata tamo živjelo.

Općenito se može reći da je unutar Bosne i Hercegovine došlo do etničkog grupiranja stanovništva na određenim teritorijima. Istodobno, hrvatsko je stanovništvo najviše iseljavalo, ponajprije u Hrvatsku, ali i u zapadne zemlje. Ta iseljavanja posljednjih godina nisu tako masovna kao u vrijeme rata, nego su kapilarna, pojedinačna, ali imaju negativne demografske i druge posljedice. Glavne uzroke iseljavanja Hrvata treba tražiti, ističe M. Pejanović, u slabim mogućnostima zapošljavanja, problemima kulturne ravnopravnosti, osjećaju nacionalne ugroženosti zbog podjele Bosne i Hercegovine na dva entiteta te nesigurne budućnosti Bosne i Hercegovine kao države.

Ocjenjujemo da ova knjiga daje veoma dobar uvid u položaj i probleme Hrvata u Bosni i Hercegovini. Čitatelj se može složiti ili ne složiti s nekim ocjenama pojedinih autora, ali je, u svakom slučaju, ovom knjigom dobio odlične tekstove kompetentnih autora koji mu pomažu da bolje razumije aktualne bosanskohercegovačke kontroverze, u prvome redu one koje se neposredno tiču sudbine hrvatskog naroda.

SUMMARY

CROATIANS IN BOSNIA-HERZEGOVINA: THEIR CONSTITUTIONAL STATUS, CULTURAL DEVELOPMENT AND NATIONAL IDENTITY

Eminent university sociology professor Vlado Puljiz writes of *Croatians in Bosnia-Herzegovina: Their Constitutional Status, Cultural Development and National Identity*, a collection of works published by the Miko Tripalo Centre for Democracy and Rights and the University of Zagreb's Faculty of Law. The Miko Tripalo Centre for Democracy and Rights, named after the legendary leader of the Croatian Spring movement of the 1970s, was established in July of 2003. It was founded by prominent intellectuals and professionals in the public sector from various fields of social activity and aims to promote European values and democratic ideals. The centre has to date been the venue for numerous discussions on key social issues in Croatia which has led to the publication of books that have garnered significant interest in the research community and in political fora. This volume is a collection of the works presented at a symposium on Croats in Bosnia-Herzegovina: The Issues of Their Constitutional Status, Cultural Development and National Identity, held in November of 2009. Discussing the issues were researchers and intellectuals from Bosnia-Herzegovina and Croatia. The readers may or may not agree with the conclusions drawn by the various authors, but the book certainly provides excellent essays by competent writers—essays that will help readers better understand the key current issues in Bosnia-Herzegovina, above all those that have a direct impact on the fate of its Croatian population. When one boils down the demographic balance of the three constituent peoples of Bosnia-Herzegovina, it becomes evident that it was in fact the Croatian population that has been hit hardest in the wartime and post-war years. The book is edited by Ivan Markešić.

RESÚMEN

CROATAS DE B-H: POSICIÓN CONSTITUCIONAL, DESARROLLO CULTURAL E IDENTIDAD NACIONAL

La selección de obras titulada: *Croatas en Bosnia-Herzegovina: posición constitucional, desarrollo cultural e identidad nacional*, publicada conjuntamente por la Editorial Centro para la Democracia y el Derecho „Miko Tripalo“ y la Facultad de Derecho de la Universidad de Zagreb, es presentada por el distinguido profesor universitario de Sociología dr. Vlado Puljiz. El mencionado Centro para la Democracia y el Derecho, que lleva el nombre del legendario líder de la Primavera Croata, Miko Tripalo, fue creado en julio de 2003. Lo fundaron destacados intelectuales y funcionarios públicos de diversas áreas del quehacer social, con el objeto de promover los valores y las ideas democráticas europeas. Hasta ahora, en el Centro se llevaron a cabo numerosos debates sobre importantes problemas sociales en la República de Croacia, a raíz de los cuales se han publicado libros que repercutieron en la opinión pública científica y política. Por eso, en este libro se han seleccionado los trabajos del simposio científico *Bosnia-Herzegovina: posición constitucional, desarrollo cultural e identidad nacional*, efectuado en noviembre de 2009. Hablaron sobre el tema científicos e intelectuales de Bosnia-Herzegovina y de Croacia. El lector podrá o no estar de acuerdo con las apreciaciones de algunos autores, pero de todos modos, con esta obra habrá recibido excelentes textos de autores calificados, que le ayudarán a comprender mejor las controversias bosnio-hercegovinas, especialmente las que afectan directamente el destino de la nación croata. Cuando se hace un balance demográfico de las tres naciones bosnio-hercegovinas, se deduce que durante la guerra y en los acontecimientos post-bélicos precisamente fue la nación croata la que salió más perjudicada. El editor-jefe del libro es Ivan Markešić.

HRVATSKA I EUROPA: KULTURA, ZNANOST I UMJETNOST

Knjiga *Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne* donosi sinteze dosadašnjih istraživanja kao i pojedine nove interpretacije, a objavljena je kao četvrti svezak velebne edicije HAZU i Školske knjige *Hrvatska i Europa*. U ovom se djelu prvi put interdisciplinarno uočava veliki luk povijesnih zbivanja i kulturnog razvoja na tlu Hrvatske od prapovijesnih vremena do danas. Reprezentativno djelo pokazuje Hrvatsku kao srednjoeuropsku i mediteransku zemlju. Metodom znanstvene naracije akademici i drugi znanstvenici pokazuju uklopljenost hrvatske kulture u europske tijekove kroz trinaest stoljeća.

U sklopu petosveščanoga znanstvenonakladničkoga niza *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost* objavljen je svezak *Moderna Hrvatska kultura – od prosvjetiteljstva do moderne* u zajedničkoj nakladi *Školske knjige* i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU). Knjiga je sastavni dio reprezentativnog, monumentalnog djela u pet velikih svezaka enciklopedijskog formata o cjelokupnoj hrvatskoj povijesti i kulturi od prvih početaka do danas. Projekt *Hrvatska i Europa* jedan od najvažnijih u povijesti HAZU, a svrha mu je svijetu, napose Europi, dati objektivni znanstveni uvid u hrvatsku povijest, znanost i kulturu. Financijski zahtjevan projekt, ranije realiziran s nakladničkom kućom AGM, danas se realizira u suradnji s *Školskom knjigom*. Pokretač i prvi glavni urednik edicije, koja će, osim na hrvatskom, biti objavljena i na engleskom jeziku, bio je poznati muzikolog i kulturolog akademik Ivan Supićić. Knjižni niz u *Školskoj knjizi* priređuje glavni urednik iznimne erudicije, akademik Mislav Ježić. U ovom se djelu prvi put interdisciplinarno uočava veliki luk povijesnih zbivanja i kulturnog razvoja na tlu Hrvatske od predpovijesnih vremena do danas. Djelo je ponajprije namijenjeno znanstvenicima i umjetnicima, sveučilištima, bibliotekama i institutima, državicima, političarima i javnim radnicima u svrhu predstavljanja Hrvatske kao srednjoeuropske i mediteranske zemlje, koja od svojih ishodišta nakon dolaska Hrvata pripada zapadnoeuropskoj kulturi i zapadnome kršćanskom svijetu. Na znanstvenom projektu HAZU *Hrvatska i Europa*, radi više od stotinu autora. Svi su svesci pisani metodom znanstvene naracije pa jasno i privlačno izlažu tematiku. Knjige sadržavaju veliki broj ilustracija, zemljopisnih karata, kronoloških tablica i drugih priloga u cilju da što zornije prikažu hrvatsku povijest i kulturu od davnih vremena do danas. Ovakvo stožerno djelo vrhunske kvalitete, prvo te vrste u nas, nemaju ni neki veći narodi, a do uspostave hrvatske neovisnosti bilo je nezamislivo. Djelo je za upoznavanje Hrvatske i njezina položaja u Europi od kapitalnog značenja. Nakon ovoga djela ne će se više moći reći da Hrvatska ne pripada Srednjoj Europi i zapadnoeuropskoj kulturi jer će ono biti iznimno važno kao

znanstveni argument za upoznavanje hrvatske pripadnosti Europi. Prvi se svezak pojavio 1998. godine. Pripremne radove sufinanciraju Hrvatski državni sabor, Ministarstvo kulture i Ministarstvo znanosti i tehnologije, a financijsku pomoć dao je i UNESCO.

Interdisciplinarnim znanstvenim pristupom hrvatski su akademici i znanstvenici dokazali temeljnu tezu hrvatske povijesti i kulture. Hrvatska je punih trinaest stoljeća sastavni dio Europe, prije svega srednje i mediteranske, a pri tome je, kao malo koja druga država, uspjela sačuvati kontinuitet svojeg nacionalnog bića.

Prvi svezak, *Rano doba hrvatske kulture*, kroz poglavljima o kulturi, znanosti i umjetnosti obuhvaća razdoblje srednjeg vijeka, od VII. do XII. stoljeća. Drugi svezak edicije, *Srednji vijek i renesansa*, poput prvoga, također težište stavlja na kulturu, znanost i umjetnost u Hrvata, obuhvaća razdoblje od početka XIII. do kraja XVI. stoljeća i obrađuje, zajedno s prvim sveskom, ukupno tisuću godina hrvatske povijesti i kulture. Ta povijest može mnogo reći o onome što je bilo i kako je bilo stvoreno u Hrvatskoj na području kulture, znanosti i umjetnosti, kao što može i protumačiti razloge zbog kojih nije postignuto još i više. Kultura Hrvata, u cijelome svojemu povijesnom rasponu do naših dana, u uvjetima novonastale slobode i najnovijih otvaranja Europe i svijetu, postat će vjerojatno, u XXI. stoljeću, sve poznatija u njima. Tome odlučno želi pridonijeti i taj drugi svezak. Treći svezak znanstveno-nakladničkog niza *Hrvatska i Europa, Barok i prosvjetiteljstvo*, obuhvaća razdoblje od početka XVII. do kraja XVIII. stoljeća i obrađuje, zajedno s prvim i drugim sveskom, ukupno 1200 godina hrvatske povijesti i kulture. Kao prva dva, i taj treći svezak potvrđuje neprijepornu izvornost hrvatske kulture, neprekinuti kontinuitet hrvatskoga narodnog identiteta i jezika, sve bogatstvo i bujnost umjetničkog stvaralaštva i znanstvenog rada Hrvata te vjekovnu hrvatsku uklopljenost u europsku civilizaciju i kulturu, napose zapadnoeuropsku.

Knjiga *Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne*, donosi sinteze dosadašnjih istraživanja kao i pojedine nove interpretacije, a objavljena je kao četvrti svezak te velebne edicije.

Glavni urednik edicije Mislav Ježić pojašnjava kako se u ovim knjigama na okupu nalaze pregledi povijesnih razdoblja, pregledi društvenih i demografskih mijena, razvoja građanskih društava te kulturnih i znanstvenih institucija, povijesti svih zastupljenih znanosti u 19. st., povijesti književnosti, umjetnosti i glazbe.

Osuverimenjeni i pouzdani pregledi kulture, znanosti i umjetnosti

Svaki je takav pregled uvelike novost za one koji nisu užili stručnjaci za pojedino područje jer im velikim dijelom do sada nije bio dostupan u razumljivu obliku. Naravno, pregledi povijesti, književnosti ili umjetnosti mogli bi se lakše naći nego pregledi povijesti društva ili pojedinih znanosti, ali to ne znači da u ovome izdanju nema mnogo novosti u odnosu na dosadašnje takve preglede. Osim toga, sve su teme pisali najbolji autori koji su se mogli naći pa i to jamči visoku razinu ovoga izdanja. Ono treba nama i svijetu dati panoramsku sliku Hrvatske u 19. stoljeću u europskome kontekstu, naglasio je glavni urednik akademik Ježić. Ježić napominje da svezak

Vjekoslav Karas: portret Ljudevita Gaja

predstavlja složenu mrežu obavijesti i prosudbi, koja sinergijom daje mnogo cjelovitije uvide u razdoblje od dosadašnjih publikacija. Kao primjer akademik Ježić navodi prikaz naše latinističke književnosti u 19. stoljeću koji je napisao dr. Ivica Martinović. Martinovićev prilog pokazuje kako se hrvatska književnost do druge polovice 19. stoljeća ne može pratiti samo na hrvatskome jer je pisana i na latinskome jeziku, te je često bolje uklopljena u europske književne domete pripadajućega vremena. To se u kroatistici često ne uzima u obzir. Usto, valja napokon uzeti na znanje da je latinski jezik iznimno prisutan u ključnim djelima Kuševića ili Derkosa u hrvatskome narodnom prepo-

rodu. Iako pisana latinskim jezikom ta su djela nošena istim duhom kao i djela Gaja i Draškovića na hrvatskome, ali i na njemačkome. Hrvatska je kultura naprosto složenija i europskija nego što to slabije obrazovani naši suvremenici obično misle, kazao je glavni urednik knjižnoga niza akademik Ježić.

U smislu novih prosudbi valja pročitati poglavlje akademika Dubravka Jelčića pod naslovom *Hrvatska politička misao 19. stoljeća* u kojemu polemizira s nekim pogledima bivše jugoslaven-ske historiografije na djelovanje Ante Starčevića i J. J. Strossmayera. Akademik Jelčić upozorava na bliskost i komplementarnost pa nerijetko i podudarnost Strossmayerovih i Starčevićevih misli, objašnjavajući razlike među njima kao i uzroke tih razlika, što je jugoslavenska historio-grafija jednostrano i pogrešno tumačila. Strossmayer i Starčević podjednako poimaju hrvatsku situaciju u Austro-Ugarskoj Monarhiji, s time da je Starčević bio rezolutniji. Strossmayer je ipak bio suzdržljiviji i taktizirao, naginjući se ponekad prema jednima, a ponekad prema drugima. Kao biskup Strossmayer je iskazivao diplomatsku taktiku budući da je radi svoga istaknutog crkvenoga položaja morao uvažavati onodobne društvene konvencije. Starčević je bio, kako što se zna, potpuno neovisan čovjek koji je govorio bez dlake na jeziku. Strossmayerovo jugo-slavenstvo, koje se toliko naglašavalo, više je bilo u smislu geografskoga pojma, a ni u kojem slučaju u državnom smislu. On nije govorio o Jugoslaviji kao državi, nego kao prostoru na kojem žive južni Slaveni.

Temeljna pitanja standardizacije hrvatskoga jezika

Odjeljak posvećen stanju i razvoju hrvatskoga jezika u 19. stoljeću pokazuje se kao poprište najdinamičnijih gibanja. Dva poglavlja iz pera akademika Radoslava Katičića posvećena su temeljnim pitanjima standardizacije hrvatskoga jezika. Jedno od njih obrađuje do sada gotovo

sasvim zanemareno pitanje i to koju je ulogu pri standardizaciji našega jezika igrala hrvatska književnost devetnaestoga stoljeća. Akademik Katičić drži to pitanje osobito važnim. Nadalje, za akademika Radoslava Katičića to pitanje je aktualno jer onodobna filološka škola koja je provodila, i uspješno provela standardizaciju, škola je sljedbenika Vuka Stefanovića Karadžića te takozvanih hrvatskih vukovaca. Kao što je poznato pri toj je standardizaciji ta filološka grupacija odbijala hrvatsku književnost svojega vremena jer je standardni jezik Hrvata htjela orijentirati isključivo prema istočnohercegovačkom dijalektu, novoštokavskom jekavskom, i prema njegovoj stilistici izgrađenoj u folklornoj književnosti.

Jezik hrvatskih književnika ipak je djelovao na izgradnju standarda, osobito na izgradnju standardnoga rječnika za novo vrijeme, i udario mu pečat koji je ostavio tragove prepoznatljive sve do danas, zaključuje Radoslav Katičić. Najznačajniji hrvatski živući jezikoslovac Katičić svoje tvrdnje u knjizi potkrepljuje na primjerima, osobito iz djela Augusta Šenoe, najčitanijega pisca svojega vremena. Kao zanimljive primjere civilizacijskog rječnika i frazeologije u Šenoe u knjizi su navedeni primjeri: *Tu srce skače od radosti* i *Pozor dolazi u šake*, stilizirani prema njemačkom obliku, ali sugerirajući tradicionalno pisanje i narodni govor.

- Hrvatska jezična zajednica, kaže akademik Katičić, nije prihvatila taj puristički redukcionizam. Vukovci su u mnogome ostali nemoćni i današnji hrvatski standardni jezik, iako je ostao

Vlaho Bukovac: Hrvatski narodni preporod

osjetljivo oštećen tim njihovim nastojanjem, ipak je nasljednik bogatstva svega hrvatskog književnog jezika od vremena Bašćanske ploče pa do današnjega i sposoban da razgrne i prihvati još i više toga zapretanoga bogatstva.

Akademik Milan Moguš opsežno piše o borbama filoloških škola. Postojala su različita mišljenja kako doći do potpunoga jedinstva zajedničkoga jezičnoga standarda. Pojavilo se u Hrvatskoj nekoliko filoloških škola koje su nudile svoje obrasce za razrješenje pojedinačnih problema što ih Ilirski pokret nije uspio, a ni dospio riješiti. Rasprave su se vrtjele uglavnom oko temeljnih pitanja standardizacije, a to je uglavnom značilo: kako se odnositi prema *neštokavskomu*, prvenstveno kajkavskomu književnojezičnom naslijeđu, odnosno kako na najbolji način dokončati štokavsko ikavsko-(i)jekavsko dvojstvo. Odgovori na ta pitanja obično su ovisili o tome s pozicije kojega ranijega književnoga jezika tko govori, govori li s pozicije dijakronijskoga kontinuiteta koji uključuje dijalekatsku književnu baštinu ili s pozicije prekida s književnom baštinom i odabira pučkoga govora, piše akademik Moguš.

U Hrvatskoj su često zbivanja na političkoj pozornici direktno inicirale promjene u književnoj praksi, ističe akademik Krešimir Nemec, čiji je rad obilježio četvrti svezak edicije *Hrvatska i Europa*. Tako je bilo i s pojavom naše varijante realizma. Prvi znaci novoga, realističkoga smjera javljaju se u okrilju pravaške kulturne politike. Pravaški vođa Ante Starčević snažno podupire realizam i teorijski i praktički; zalaže se za socijalnokritičku književnost koja će pokazati čitatelju *istinu i neistinu, lijepo i ružno, dobro i zlo, korisno i škodljivo*.

Brojni intelektualci koji su davali osnovni ton hrvatskoj književnosti osamdesetih i devedesetih godina 19. stoljeća bili su, pojasnio nam je akademik Nemec, pravaški orijentirani - Kovačić, Kumičić, Harambašić, Novak, Kranjčević, neko vrijeme i Gjalski. Pravaštvo kao ideološko-politički, kulturni, pa čak i etički koncept, svakako je bitno djelovalo na formiranje hrvatskoga realizma, kazuje Nemec. Hrvatski realisti dali su svoja najbolja ostvarenja na planu proze, ponajprije romana. U to vrijeme nastaju klasična ostvarenja naše romaneskne produkcije: *U registraturi* A. Kovačića, *U noći* i *Janko Borislavić* K. Š. Gjalskoga, *Mrtvi kapitali* J. Kozarca, *Gospođa Sabina* E. Kumičića i, kao kruna, *Posljednji Stipančiči* V. Novaka. Poezija je u razdoblju realizma u drugom planu, ali upravo u trenutku kad je pjesnički izričaj zapao u očitu krizu javlja se središnja pjesnička osobnost hrvatske književnosti 19. stoljeća - Silvije S. Kranjčević. Dramsko stvaralaštvo u to je doba u znaku posvemašnje stagnacije i ona će potrajati sve do 1895. godine. Tada će otvaranje nove kazališne zgrade u Zagrebu i početak ere intendanta Stjepana Miletića označiti procvat dramske književnosti, dok spaljivanje mađarske zastave, kao izraz revolta protiv politike bana Khuena-Héderváryja, na simboličan način označava početak hrvatske moderne, teme su i teze koje u svom prilogu piše akademik Krešimir Nemec.

Likovna umjetnost

Akademik Tonko Maroević autor je segmenta o likovnoj umjetnosti. Maroević ponajprije podsjeća čitatelja da je promjena senzibiliteta bacila cijelo 19. stoljeće u drugi plan, a tek ga je postmoderna donekle rehabilitirala.

Kad govorimo o odnosu prema Europi, u to doba slikari su uglavnom strani majstori. U 19. stoljeću Hrvatska nemamo dovoljno vlastite produkcije. Karas je amblematičan nesretan slučaj. Kako je to vrijeme historicizma, slike su istovremeno i dokumenti. To su i Waingartenov *Hrvatski sabor* i Bukovčeve rekonstrukcije, Ivekovićev *Dolazak Hrvata*, a i Quiquerez to radi. To su razlozi zašto je slikarstvo 19. stoljeća tako slabo obrađeno. Ilirski preporod, na žalost, nije imao puno smisla za likovnu umjetnost i sve se bacilo na Karasa koji je deset godina, svoje najplodnije vrijeme, proveo u Italiji. Kad je došao ovamo, on je već u dekadansi, pojasnio je Maroević.

Knjižni niz *Hrvatska i Europa: kultura, znanost umjetnost* namijenjen je zbog svojeg opsega, ponajprije knjižnicama i znanstvenim ustanovama, no, kako napominje glavni urednik akademik Mislav Ježić, on bi trebao poslužiti kao izvor za objavljivanje raznih izvedenih izdanja.

SUMMARY

CROATIA AND EUROPE: CULTURE, SCIENCE AND THE ARTS

A showcase work in five large volumes of encyclopaedic format on Croatia's entire history and culture, the Croatian national identity and its statehood from the beginnings to the present day, written by esteemed experts and published by Školska knjiga of Zagreb, has seen the release of its latest volume; *Modern Croatian Culture – From the Enlightenment to Modernism*. This volume is the fruit of many years of work by some fifty authors who have treated Croatian history and society, art and science in seven thematic sections. The *Croatia and Europe: Culture, Science and the Arts* literary series is a major research and publishing project. This magnificent work offers the first interdisciplinary insight into the great span of historical events and cultural development in Croatia from prehistory to the present day. The work is targeted to both experts and lay readers and aims to present Croatia as a Central European and Mediterranean country that has from its origins been part and parcel of Western European culture and Western Christian civilisation. This impressive literary series is being published in the frame of a research project of the same name launched by the Croatian Academy of Sciences and Arts, celebrating its 150th year in 2011.

RESÚMEN

CROACIA Y EUROPA: CULTURA, CIENCIA Y ARTE

Una obra representativa dividida en cinco grandes tomos de formato enciclopédico sobre la completa historia croata y cultura, identidad nacional croata y soberanía estatal, desde los mismos principios hasta el día de hoy, fue escrita por renombrados especialistas y publicada por la Editorial Školska knjiga de Zagreb. Recientemente salió el tomo denominado Cultura Moderna Croata- desde la Ilustración hasta el Modernismo. Este tomo es fruto del trabajo de cincuenta autores que durante varios años desarrollaron en siete unidades temáticas la historia y la sociedad croata, el arte y la ciencia. La serie literaria *Croacia y Europa: Cultura, Ciencia y Arte*, es un gran proyecto editorial y científico. En esta magnífica obra, por primera vez se puede apreciar interdisciplinariamente un amplio espectro de hechos históricos. También se puede ver el desarrollo cultural en suelo croata desde épocas prehistóricas hasta nuestros días. La obra está dirigida a expertos y aficionados con la finalidad de presentar a Croacia como un país centroeuropeo y mediterráneo, que desde sus mismos comienzos pertenece a la cultura europea occidental y al mundo occidental y cristiano. La magnífica serie literaria se publica en el marco del proyecto científico homónimo de la Academia Croata de Ciencias y Artes, que en el año 2011 cumple 150 años de existencia.

HiT-1

Hrvatski internetski tečaj

1. ožujka – 31. svibnja 2011.

www.matis.hr

˘ c+rcŲ_h fpt_rqime _
hc xgi _
˘ rcŲ_h x_ mbp_qjc
l_ nmŲcrlmh p_xglg
xl_lh_
˘ hc xgŲlm+
im k slgi_ aghq ig
g i sjr spmjmg ig
q_ bpfi_hg
˘ x_b _rag x_
q_ kmnpmt hcp s
xl_lh_
˘ tmbgrcjhg rcŲ_h_ _
gq i s qlg npmdc qmpg
fpt_rqime _ i_m
bps eme_ hc xgi _
˘ nmrpc`l_ rc k cjh l_
p_Ųsl_jl_ xl_lh_

Organizatori

Hrvatska matica iseljenika

Sveučilište u Zagrebu

Sveučilišni računski centar Srce

Čitate li časopis

MATICA

MJESEČNA REVUIJA HRVATSKE MATICE ISELJENIKA
MONTHLY MAGAZINE OF THE CROATIAN HERITAGE FOUNDATION

BROJ / NO. 11
STUDENI / NOVEMBER 2010.

MATICA

**Ostavština Jelačić
u Hrvatskome
povijesnome muzeju**

Rovinj: Sedmi susreti književnika
hrvatskih manjina

Spomenik hrvatske pobjede
"Oluja '95." u Kninu

Marijana i Željko Pavić, uspješni
hrvatski aktivisti iz Kalifornije

0 71 330 274005

Uredništvo i ravnateljstvo:
HRVATSKA MATICA ISELJENIKA
Trg Stjepana Radića 3
10 000 ZAGREB,
■ tel. (+385 1) 61 15 116
■ fax. (+385 1) 61 11 522
■ www.matis.hr
■ E-mail: matica@matis.hr

SADRŽAJ

Predgovor	5
ZNACI VREMENA	9
Božo Skoko Hrvatska - regionalni lider s 20 godina demokracije	11
Ilija D. Šutalo Budućnost hrvatske zajednice i identiteta u Australiji	24
Lidija Cvikić & Lada Kanajet Šimić Ususret Hrvatskom internetskom tečaju HIT 1	53
Staša Skenžić Naši lektorati na stranim sveučilištima	61
KROATISTIČKI OBZORI	69
Sanja Zubčić Govor iseljene Hrvatske	71
Grozdana Cvitan Nepodnošljiva lakoća zajedništva	94
Ana Kapraljević Podijeljeni dom	99
Sanja Vulić Prilozi kroatologiji panonskog kulturnog prostora	104
Katharina Tyran Klimpuški rukopisni fragment	112
MOSTOVI	121
Jasna Čapo Žmegač Bosansko - hrvatski migranti u Münchenu	123
Edi Zelić Integracija i održivi povratak njemačkih Hrvata	136
Miroslav Gašparović Pariški vidici Jagode Buić	171
Vera Grimmer Magični realizam Smiljana Radica	182
Marin Sopta Multikulturalizam u Kanadi	187
Vesna Kukavica Mediji hrvatskih manjinskih zajednica	201
POVJESNICA	213
Ljubomir Antić Sedamdesetprva – koja je to godina?	215
Ankica Mlinarić Vukovar: jučer, danas, sutra	225
Sonia Sincich Hrvati u Malagueñu	242
Marina Perić Obilježja ranih hrvatskih naseobina u Argentini i Čileu	252

Željka Lovrenčić Povjesničar <i>Zemlje ognjeva</i>	261
Gojko Borić Inozemni prilozi hrvatskom pitanju od 1939. do 1945.	268
Tihomir Nuić Sanjari i vizionari neovisnosti	277
 BAŠTINA	285
Eliana Čandrić Dragulj prirodoslovne baštine	287
Sanja Vulić Hrvatsko kulturno nasljeđe u Beču	295
Ivan Lozica Karnevalske svečanosti	303
Marijana Matković Baština u virtualnom svijetu	310
Kuzma Petrić Rodoslovno stablo hvarskoga glazbenika iz Kalifornije	316
 DUHOVNOST	325
Stipan Bunjevac Svestrana briga Crkve za migrante	327
Ana Mićanović Zajedništvo u vjeri	335
 ZNANOST	349
Dubravko Barač Zagrepečanin u kući slavnih Kanađana	351
Janko Herak Istraživači tajne života	363
 NOVE KNJIGE	369
Ivan Čizmić Chicago - središte kulturnog života Hrvata u Americi	371
Ante Vukasović Povijest australskih Hrvata	377
Vlado Puljiz Hrvati u BiH: Ustavni položaj, kulturni razvoj i nacionalni identitet	385
Eliana Čandrić Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost	391

CONTENTS

Introduction.....	6
SIGNS OF THE TIMES.....	9
Božo Skoko Croatia - a Regional Leader with Twenty Years of Democracy	11
Ilija D. Šutalo The Future of the Croatian Community and Identity in Australia	24
Lidija Cvikić & Lada Kanajet Šimić Gearing Up for the HiT 1 Croatian Language Internet Course	53
Staša Skenžić Croatian Language Instructorships At Foreign Universities	61
CROATIAN PHILOLOGICAL HORIZONS.....	69
Sanja Zubčić The Vernacular of Emigrant Croatia	71
Grozdana Cvitan The Unbearable Ease of Being Together	94
Ana Kapraljević A Divided Home	99
Sanja Vulić Contributions to Croatian Studies in the Pannonian Cultural Sphere	104
Katharina Tyran The Klingenberg manuscript fragment	112
BRIDGES.....	121
Jasna Čapo Žmegač Bosnian-Croatian Migrants in Munich	123
Edi Zelić Integration and The Sustainable Return of German Croats	136
Miroslav Gašparović Jagoda Buić's Parisian Perspectives	171
Vera Grimmer The Magical Realism of Smiljan Radic	182
Marin Sopta Multiculturalism in Canada	187
Vesna Kukavica The Media in Croatian Minority Communities	201
A HISTORY.....	213
Ljubomir Antić Seventy-one, What Year Was That?	215
Ankica Mlinarić Vukovar: Yesterday, Today and Tomorrow	225
Sonia Sincich Croatians in Malagueño	242

Marina Perić The Characteristics of Early Croatian Settlements in Argentina and Chile	252
Željka Lovrenčić Historian of the <i>Land of Fire</i>	261
Gojko Borić Foreign Contributions to the Croatian Question from 1939 to 194	268
Tihomir Nuić Dreamers and Visionaries of Independence	277
HERITAGE	285
Eliana Čandrić A Gem of Natural Science Heritage	287
Sanja Vulić Croatian Cultural Heritage in Vienna	295
Ivan Lozica Carnival Festivities	303
Marijana Matković Heritage in a Virtual World	310
Kuzma Petrić The Family Tree of a Californian Musician from Hvar	316
SPIRITUALITY	325
Stipan Bunjevac The Church's Comprehensive Care for Migrants	327
Ana Mićanović Unity in Faith	335
SCIENCE	349
Dubravko Barač A Zagreb Native in the Canadian Hall of Fame	351
Janko Herak Researching the Secrets of Life	363
NEW BOOKS	369
Ivan Čizmić Chicago – A Hub of Cultural Activity Among Croatian Americans	371
Ante Vukasović The History of Australian Croats	377
Vlado Puljiz Croatians in Bosnia-Herzegovina: Their Constitutional Status, Cultural Development and National Identity	385
Eliana Čandrić Croatia and Europe: Culture, Science and the Arts	391

CONTENIDO

Introducción.....	7
LOS SIGNOS DEL TIEMPO	9
Božo Skoko Croacia – líder regional con 20 años de democracia	11
Ilija D. Šutalo El futuro de la comunidad croata y su identidad en Australia	24
Lidija Cvikić&Lada Kanajet Šimić Al encuentro del curso croata online	53
Staša Skenžić Nuestros ejercicios lingüísticos en universidades foráneas	61
HORIZONTES CROATÍSTICOS.....	69
Sanja Zubčić El habla de la Croacia emigrada	71
Grozdana Cvitan Insoportable facilidad de unión	94
Ana Kapraljević El hogar dividido	99
Sanja Vulić Aportes a la croatología del espacio Panónico	104
Katharina Tyran El fragmento manuscrito Klimpuš	112
PUENTES.....	121
Jasna Čapo Žmegač Migrantes bosnio-croatas en Munich	123
Edi Zelić Integración y retorno sostenible de croatas de Alemania	136
Miroslav Gašparović Vistas francesas de Jagoda Bučić	171
Vera Grimmer El realismo mágico de Smiljan Radic	182
Marin Sopta El multiculturalismo en Canadá	187
Vesna Kukavica Los medios de las minorías croatas	201
HISTORIA.....	213
Ljubomir Antić Setenta y uno – Qué año es ese?	215
Ankica Mlinarić Vukovar: ayer, hoy, mañana	225
Sonia Sincich Croatas en Malagueño	242
Marina Perić Características de las tempranas colonias croatas en Chile y Argentina	252

Željka Lovrenčić Historiador de la <i>Tierra de los Fuegos</i>	261
Gojko Borić Aportes del exterior a la cuestión croata entre 1939 y 1945	268
Tihomir Nuić Soñadores y visionarios de la independencia	277
HERENCIA CULTURAL	285
Eliana Čandrlić Joya del patrimonio de las Ciencias Naturales	287
Sanja Vulić Herencia cultural croata en Viena	295
Ivan Lozica Fiestas de Carnaval	303
Marijana Matković Patrimonio en el mundo virtual	310
Kuzma Petrić Árbol genealógico del músico hvarense de California	316
ESPIRITUALIDAD	325
Stipan Bunjevac Amplia asistencia de la Iglesia para los migrantes	327
Ana Mićanović Unión en la Fe	335
CIENCIA	349
Dubravko Barač Un zagrebiense en la casa de famosos canadienses	351
Janko Herak Investigadores del secreto de la vida	363
NUEVAS PUBLICACIONES	369
Ivan Čizmić Chicago – centro de la vida cultural de los croatas en Estados Unidos	371
Ante Vukasović Historia de los croatas de Australia	377
Vlado Puljiz Croatas de B-H: Posición constitucional, desarrollo cultural e identidad nacional	385
Eliana Čandrlić Croacia y Europa: cultura, ciencia y arte	391

HRVATSKA MATICA ISELJENIKA/CROATIAN HOMELAND FOUNDATION
Trg S. Radića 3, 10000 Zagreb, CROATIA tel.: 385-1-6111-5116, fax: 385-1-6111-522

**PRETPLATA NA HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNIK/
SUBSCRIPTION TO CROATIAN EMIGRANT ALMANAC**

Ime i prezime/ Name and surname: _____

Adresa (ulica i broj) / Address: _____

Grad/ City: _____ Država/ State: _____

Pošt. Broj/ Zip code: _____ Tel: _____ Fax: _____

E-Mail: _____ Datum/ Date: _____

Godišnja pretplata/ Yearly Subscription: _____

GODIŠNJA PRETPLATA/ YEARLY SUBSCRIPTION RATE «CROATIAN EMIGRANT ALMANAC»
15 USD, 20 CAD, 20 AUD, 15 EUR, 11 CHF, 70 SEK, 7 GBP, 80 KN

Potpis/ Signature: _____
(PRETPLATNIK/ SUBSCRIBER)

2011

ISSN 1330-3724

9 771330 372006

Cijena: 80,00 kn